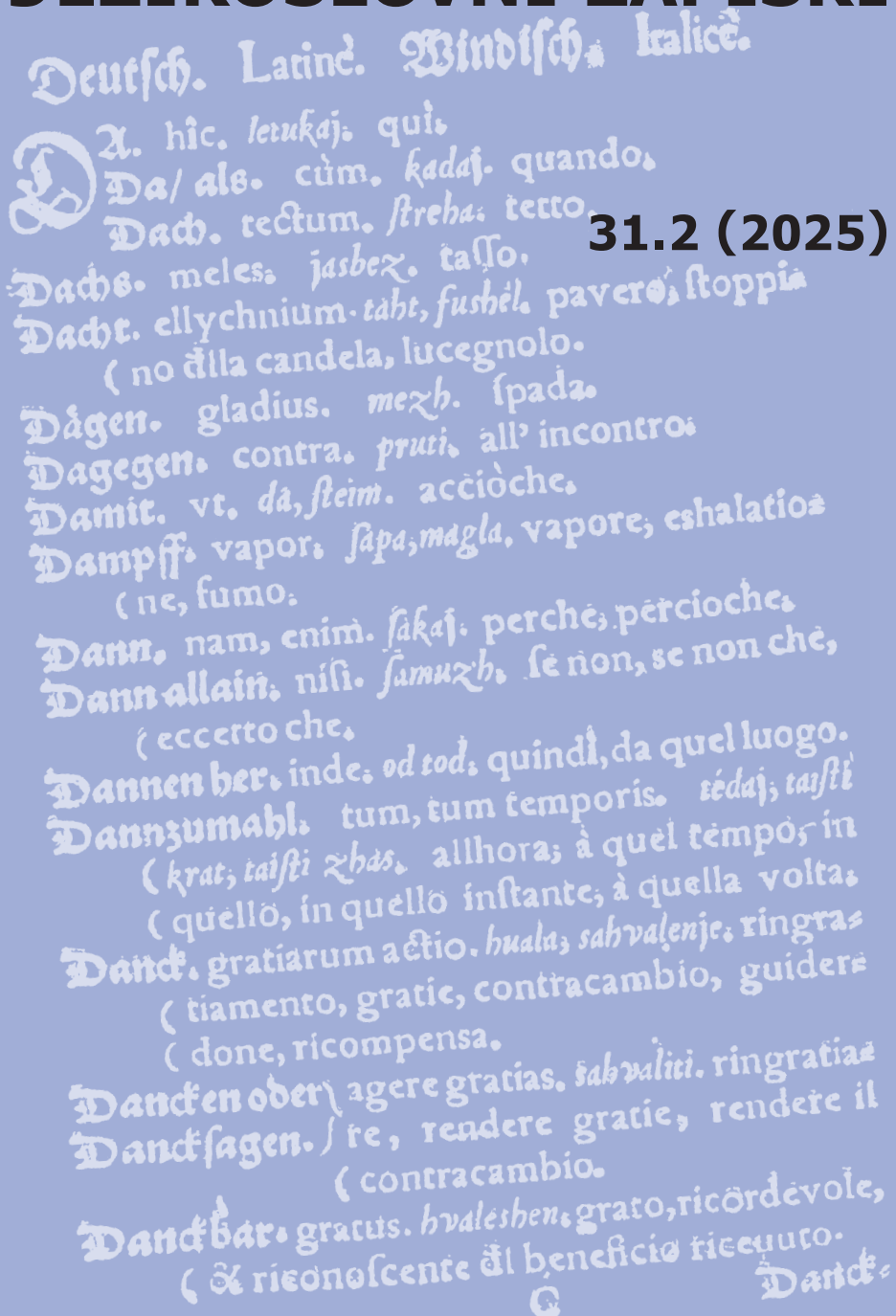
Revija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Jezikoslovni zapiski

31.2 (2025)

Jezikoslovni zapiski 31.2 (2025)

ISSN 0354-0448

Urednica **Alenka Jelovšek**
Uredniški odbor **Hubert Bergmann, Metka Furlan, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin, Karmen Kenda-Jež, Hana Mžourková, Alenka Šivic-Dular, Peter Weiss, Andreja Žele**

Pregled angleških izvlečkov in povzetkov **Donald Reindl, DEKS, d. o. o.**

Naslov uredništva **Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU)**
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
Telefon **+386 1 4706 160**
alenka.jelovsek@zrc-sazu.si, isj@zrc-sazu.si
http://ojs.zrc-sazu.si/jz
http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html

Izdal **ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša**
Založila **Založba ZRC**
Zanju **Oto Luthar, Kozma Ahačič**
Glavni urednik **Aleš Pogačnik**

Prelom **Grafoblika**
Oblikovanje **Evita Lukež**
Tisk **Birografika Bori, d. o. o.**
Naklada **100 izvodov**

Letna naročnina **10 €**
Letna naročnina za študente **8 €**
Cena posamezne številke **7 €**
Cena dvojne številke **12 €**
Naročila sprejema **Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija**
Telefon **+386 1 4706 464**
zalozba@zrc-sazu.si

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije

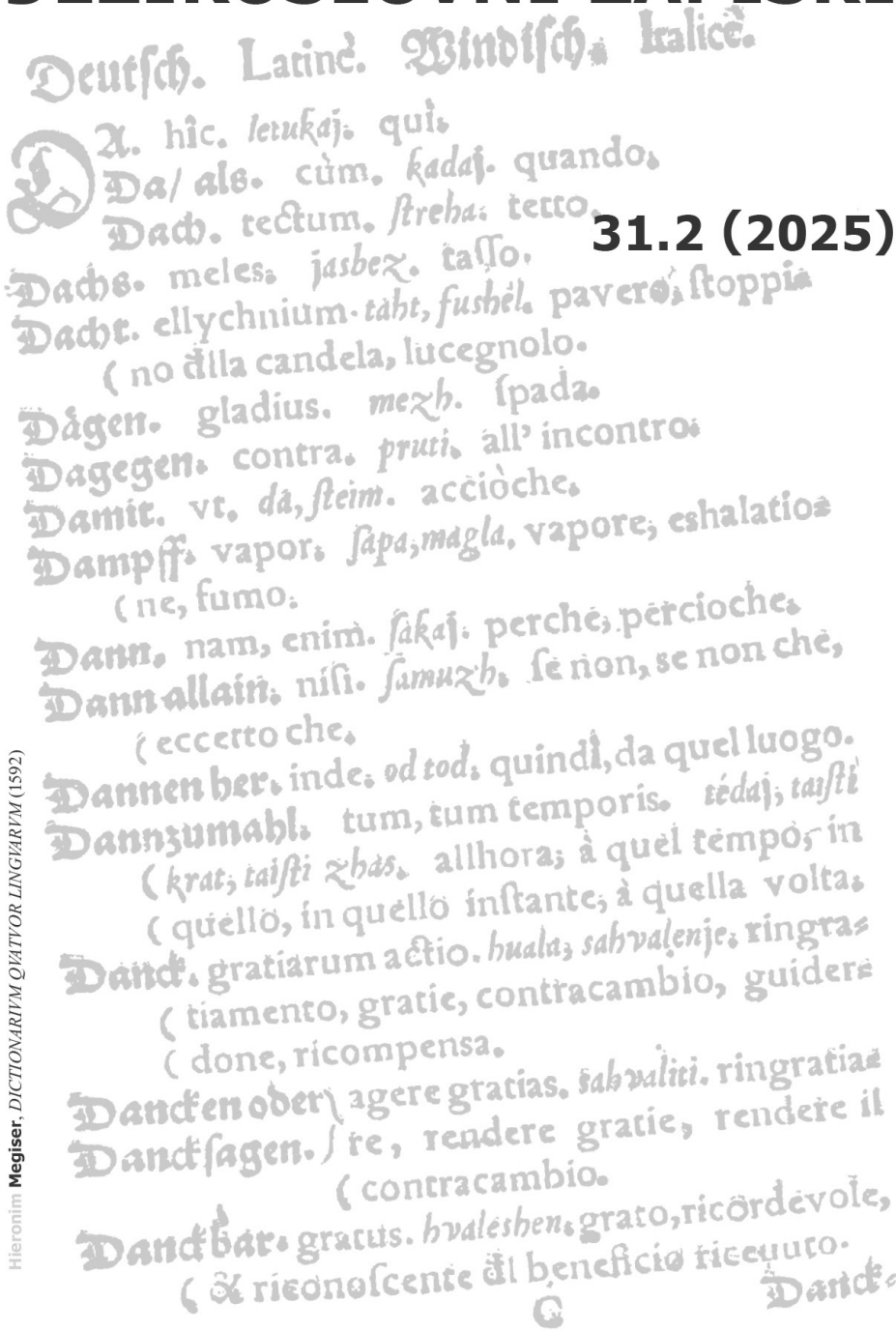
Revija izhaja s podporo
Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

To delo je na voljo pod pogoji Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna (CC BY-SA 4.0).

Založba ZRC

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

31.2 (2025)

Hieronim **Megiser**, *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM* (1592)

Kazalo

Razprave in članki

7 Gašper **Tonin** – Tanja **Fajfar** – Mojca **Žagar Karer**
Vključujoča terminologija: primer medicinske terminologije

27 Matjaž **Zgonc**
Standardologija slovenščine: je slovenski knjižni jezik bližje standardizaciji zgodnjega tipa ali poznega tipa?

59 Marjeta **Vrbinc** – Donna M. T. Cr. **Farina** – Alenka **Vrbinc**
Zapis izgovora in izbor pravopisne različice angleščine v dvojezičnih slovarjih za slovenske priseljence v ZDA

81 Ivana **Matas Ivanković**
Identifying New Multi-Word Prepositions in Croatian: the *Preposition + Noun + Preposition* Pattern

101 Mojca **Kompara Lukančič**
Prepoznavanje krajšav in razvezav v angleških besedilih s področja varstvoslovja z algoritmom Krajšavar ter orodjema ChatGPT in Perplexity

119 Nina **Ledinek** – Mitja **Trojar**
Zasnova in oblikovanje *Korpusa znanstvenih besedil sodobne slovenščine*

133 Михаил Николаевич **Саенко**
Праславянское **(w)ǫsъ* ‘ус’: проблемы реконструкции

153 Karmen **Kenda-Jež**
Vzhodna rovtarska narečja v *Slovenskem lingvističnem atlasu* (SLA)

Ob stoti obletnici izida prve geolingvistične študije slovenskega jezika

173 Mojca **Schlamberger Brezar** – Valentina **Teršek** – Primož **Weingerl** – Urška **Stanković Elesini**
Lucien Tesnière in njegov *Atlas za študij dvojine*: aktualizacija po 100 letih od izida

189 Valentina **Teršek** – Primož **Weingerl** – Mojca **Schlamberger Brezar** – Urška **Stanković Elesini**
Izdelava prototipa uporabniškega vmesnika za interaktivni Tesnièrjev *Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini*

212 Miha **Sušnik**
Slovensko narečno gradivo v zapuščini Luciena Tesnièrja

249 Andrejka **Žejn**
Lucien Tesnière in koroška slovenska narečja

Iz svetovalnic

279 Manca **Černivec**
Italijanske dežele: *Veneto* ali *Benečija*? *Trentinsko* ali *Trentino*? In samo *Južna Tirolska*?

285 Mojca **Kumin Horvat** – Urška **Vranjek Ošlak** – Alenka **Jelovšek**
Droži – *kruh z drožmi*

291 Peter **Weiss**
Prebivalske oblike *Polzelan*, *Izolan*, *Kalan*, *Dolan* ipd.

Ocene in poročila

297 Danila **Zuljan Kumar**
Kovanje jezikovnih identitet v specifičnih zgodovinskih in geografskih okoliščinah

303 Novica **Vujović**
Henzelmannova knjiga o odnosu jezika i prostora: lingvistika ekološkog diskursa

V spomin

311 Maria **Wtorkowska**
V spomin profesorici Bożeni Ostromęcki-Frączak (1944–2024)

Recenzentke in recenzenti

Simon **Atelšek**
Jaka **Čibej**
Helena **Dobrovoljc**
Metka **Furlan**
Dejan **Gabrovšek**
Januška **Gostenčnik**
Mateja **Jemec Tomazin**
Karmen **Kenda-Jež**
Boris **Kern**
Nataša **Kolega**
Mojca **Kumin Horvat**
Mija **Michelizza**
Andrej **Perdih**
Krištof **Savski**
Marko **Snoj**
Andrej **Stopar**
Matej **Šekli**
Jožica **Škofic**
Urška **Vranjek Ošlak**
Peter **Weiss**
Danila **Zuljan Kumar**
Andreja **Žele**

Razprave in članki

Gašper Tonin – Tanja Fajfar – Mojca Žagar Karer

Vključujoča terminologija: primer medicinske terminologije

Cobiss: 1.01
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.01

V prispevku obravnavamo vključujočo terminologijo, ki je osnovana na prepoznavanju različnosti, spoštovanju posameznika in načelih enakosti, njen namen pa je preprečiti stereotipizacijo in diskriminacijo ranljivih in marginaliziranih skupin. Opredeliti poskušamo različne načine rabe vključujoče terminologije, podrobneje pa se osredotočamo na mehanizme, prek katerih se vključujoča terminologija uveljavlja na področju medicine. Poleg tega predstavljamo tudi mogoče vzroke in razloge za pobude za terminološke intervencije s tega področja, podprte z argumentom vključujoče terminologije.
Ključne besede: medicinska terminologija, vključujoča terminologija, osebo poudarjajoča terminologija, bolnika poudarjajoča terminologija, terminološka intervencija

Inclusive Terminology: the Case of Medical Terminology

This article discusses inclusive terminology, which is based on recognizing diversity, respecting individuals, and following the principles of equality, and aims to prevent stereotyping and discrimination against vulnerable and marginalized groups. The article defines various ways of using inclusive terminology and focuses on the mechanisms by which inclusive terminology is becoming established in medicine. In addition, it presents possible causes and reasons for terminological intervention initiatives in this field that are supported by the argument of inclusive terminology.
Keywords: medical terminology, inclusive terminology, person-first terminology, patient-first terminology, terminological intervention

1 Uvod

Cilj vključujočega jezika in vključujoče terminologije, ki se pri nas vse intenzivneje uveljavlja na različnih področjih, je zmanjševati pristranskost, spodbujati pra-

Gašper Tonin ▪ Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta ▪ toningasper@gmail.com ▪ https://orcid.org/0000-0001-8268-1695
Tanja Fajfar ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ▪ tanja.fajfar@zrc-sazu.si ▪ https://orcid.org/0000-0001-9410-7076
Mojca Žagar Karer ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ▪ mojca.zagar@zrc-sazu.si ▪ https://orcid.org/0000-0001-5302-1663

Prispevek je nastal v okviru programov P6-0038 in P5-0217, ki ju financira ARIS. Temelji na raziskovalnih podatkih iz že obstoječih in javno dostopnih virov, ki so navedeni v razdelkih Viri in Literatura.

CC BY SA

vičnost in zagotavljati, da so vsi posamezniki, ne glede na svoje značilnosti, npr. spol, družbeni položaj, zdravstveno stanje ali identiteto, obravnavani nediskriminatorno. V terminološki vedi se o vključujoči terminologiji pogosto razpravlja v povezavi s terminološkimi intervencijami, ki predvidevajo zamenjavo terminov, da bodo odražali sodobne družbene vrednote. Ena od strok, kjer je vključujoči jezik pomemben, je tudi medicina, saj se strokovnjaki s tega področja vsakodnevno srečujejo s posamezniki iz ranljivih in marginaliziranih skupin. V prispevku ob primerih s področja medicine predlagamo termine in opredelitve za različne možnosti vključujoče terminologije. Poleg tega predstavljamo razloge in vzroke za terminološke intervencije s tega področja.

2 Vključujoči jezik

Želja po odpravi izključevanja različnih identitetnih skupin na podlagi jezikovne rabe je v 80. letih 20. stoletja pripeljala do pojma *politične korektnosti*. Označeval je zavzemanje za načela, ki so se uveljavila v 60. in 70. letih 20. stoletja v ZDA in izhajajo iz zavedanja, da je zahodni svet nadvladan skozi lik belopoltega heteroseksualnega moškega (Kern 2015: 145). V enciklopediji *Britannica* (2025) je *politična korektnost* definirana kot termin, ki označuje jezik, ki naj bi zagotavljal najmanjšo mero žaljivosti, zlasti ko opisuje skupine, ki so prepoznavne po zunanjih značilnostih, npr. rasi, spolu, kulturi ali spolni usmerjenosti.

V slovenskem prostoru so se prizadevanja za politično korektnost v jeziku pojavila v 90. letih 20. stoletja na področju jezikovne enakopravnosti moških in žensk. Sprva je bil aktualen termin *neseksistična raba jezika*,[1] nato *spolno občutljiva raba jezika*, danes pa se najpogosteje uporablja poimenovanje *spolno vključujoča raba jezika*. Osnovna zagata pri prizadevanjih za jezikovno enakopravnost moških in žensk je bila, ali v pravna besedila vključiti ženske oblike. Rezultat je bila standardna klasifikacija poklicev v obojespolni redakciji, ki je bila objavljena v Uradnem listu Republike Slovenije 22. maja 1997 (Stabej 1997: 68). Že leto prej so izšle prve smernice za spolno vključujočo rabo jezika I. Ž. Žagarja in M. Milharčič Hladnik (1996) z naslovom *Nekaj izhodiščnih prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika*. Sledilo je še več smernic,[2] ki so med strategijami za vključujoči jezik navajale zlasti rabo ženskih slovničnih oblik in rabo spolno nevtralnih oblik, v zadnjih letih pa je vanje vključena tudi raba podčrtaja (Kern – Vičar 2019; Kern – Vičar 2024).

V slovenski jezikoslovni literaturi je kar nekaj prispevkov, ki obravnavajo *politično korektnost* (npr. Gorjanc 2004; Kern 2015; Ledinek 2019; Atelšek idr. 2024). Čeprav se termin še vedno uporablja, se vse pogosteje sooča z očitki, da gre

1 Urad za žensko politiko Vlade Republike Slovenije je leta 1995 izdal brošuro *Neseksistična raba jezika*.

2 Za natančnejši pregled smernic gl. Dobrovoljc – Stabej 2019: 374–377.

pri politično korektnem jeziku za poskuse nadzorovanja rabe jezika in s tem tudi obnašanja (Johnson 2012), kar bi lahko pripisali njegovemu izvoru. V zgodnjem 20. stoletju so ga marksisti namreč uporabljali za krepitev skladnosti s prednostnimi ideološkimi postavkami (Prevel Katsanis 1994: 6). Za označevanje pojma so se zato uveljavila tudi druga poimenovanja.

Trojar in Žagar Karer (2013) uporabljata poimenovanje *družbena občutljivost*, pri čemer ju zanima praksa uslovarjanja ženskih poimenovanj v slovenskih terminoloških slovarjih. To poimenovanje uporablja tudi Michelizza (2021), ki v kontekstu splošnih slovarjev analizira tipične kolokacije, ki so bile zaradi stereotipnosti ali nekorektnosti iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, tretja izdaja (eSSKJ), izločene. Ob poimenovanju *družbena občutljivost* v prispevku sicer uporablja tudi poimenovanje *politična korektnost*.

Dokaj pogosto je tudi poimenovanje *družbeno občutljiva raba jezika* (Dobrovoljc – Stabej 2019; Šauperl idr. 2018). Znotraj te rabe jezika velja izpostaviti *spolno občutljivo rabo jezika* ali krajše *spolno občutljivi jezik*. Kern in Vičar (2024) prednost pred tem poimenovanjem dajeta poimenovanju *spolno vključujoča raba jezika* oz. krajši različici *spolno vključujoči jezik*. Odločitev utemeljujeta na podlagi pomena pridevnika *občutljiv*, ki nakazuje na čustvovanje oz. čustva, bistvo prizadevanj za ta jezik pa je večja vključenost oseb vseh spolov. Menimo, da sestavina *občutljiv* za označevanje obravnavanega pojma, vezanega na spolno rabo jezika, kot tudi nadrednega pojma, vezanega na rabo jezika nasploh, sicer ni neustrezna (gre za pomen ‘zmožnosti občutiti oz. zaznati kaj’), se pa z avtorjema strinjamo, da je sestavina *vključujoč* primernejša, saj ustrezno poudarja lastnost tega pojma – prizadevanje, da nobena oseba oz. skupina oseb, ki odstopa od večine, ne bi bila izključena. Poleg tega je s pridevnikom *vključujoč* poudarjen aktivni pristop k sprejemanju ne glede na različne značilnosti posameznih oseb ali skupin oseb – poimenovanje *občutljiva raba jezika* pa po drugi strani pri jezikovnih uporabnikih lahko ustvarja vtis, da tovrstna raba jezika zahteva pretirano previdnost, kar lahko sproži odpor. V prispevku zato uporabljamo termin *vključujoči jezik*, za katerega je značilna tudi *vključujoča terminologija*.

3 Vključujoča terminologija

Vključujoča terminologija je terminološki pristop, ki pri oblikovanju ali izbiri terminov poudarja obzirno in enakopravno obravnavo zapostavljenih družbenih skupin. *Vključujoča terminologija* (angl. *inclusive terminology*) je v *Smernicah za rabo vključujoče terminologije v standardih ISO in IEC* (angl. *Guidance on the use of inclusive terminology in ISO and IEC documents*) definirana kot terminologija, ki je dojeta ali bo verjetno dojeta kot nepristranska in spoštljiva do vsakogar,

ne glede na starost, sposobnosti, spol, etnično pripadnost, vero ali katero koli drugo značilnost (IEC/ISO 2024: 7).

Tipov vključujoče terminologije je več. Vanjo gotovo spadajo tudi termini, ki nimajo stigmatizirajoče poimenovalne motivacije, tj. poimenovalne motivacije, ki bi lahko bila dojeta kot diskriminatorna, žaljiva ali kako drugače družbeno nesprejemljiva. V okviru vključujoče terminologije je zato aktualno spreminjanje terminov, ki so iz različnih razlogov postali neprimerni za označevanje oseb (npr. *Cigan – Rom*, *Eskim – Inuit*, *starostnik – starejši*). Atelšek idr. (2024: 222–224) so v prispevku, ki obravnava terminološke intervencije iz različnih razlogov, predstavili nekaj primerov nevključujočih terminov. Navedli so štiri termine s področja računalništva, ki so v kontekstu angleščine sporni, in sicer *whitelist* (slv. *beli seznam* 'seznam dovoljenih elektronskih naslovov, naslovov internetnega protokola, domen ali aplikacij, ki ga odobri sistemski skrbnik in predstavlja ukrep za zagotavljanje kibernetske varnosti')[3] in *blacklist* (slv. *črni seznam* 'seznam nedovoljenih elektronskih naslovov, naslovov internetnega protokola, domen ali aplikacij, ki ga odobri sistemski skrbnik in predstavlja ukrep za zagotavljanje kibernetske varnosti') ter *master* (slv. *gospodar* 'aktivna enota na vodilu, ki upravlja z njim in vodi prenos signalov po njem') in *slave* (slv. *suženj* 'pasivna enota na vodilu, ki ne upravlja z njim in ne vodi prenosa signalov po njem, ampak se odziva na zahteve gospodarja'). Kot primer spornega termina iz slovenskega prostora so navedli termin *žrtev* s področja nasilja nad ženskami in otroci, ki je neprimeren, ker označuje osebo, ki je pasivna in trpi, kar pa ne drži, saj ta oseba razvije izredno moč in iznajdljivost, da preživi. Kot primernejši poimenovanji sta izpostavljeni poimenovanji *preživela/preživeli* in *oseba z izkušnjo nasilja* (Horvat – Lešnik Mugnaioni – Plaz 2007: 17). Struktura *z izkušnjo nečesa* tudi sicer postaja rešitev za tvorjenje vključujočih terminov, pri čemer se povezuje z enim izmed pristopov za vzpostavitev vključujoče terminologije, in sicer z osebo poudarjajočo terminologijo (več o tem v razdelku 3.2), npr. *oseba z izkušnjo brezdomstva*, *oseba z izkušnjo travme*, *oseba z izkušnjo duševne motnje*.[4]

Kot primer uspešne terminološke intervencije, s katero so se usklajeno preimenovali vsi povezani pojmi, navajamo zamenjavo poimenovanja vede, ki se ukvarja z osebami s posebnimi potrebami, in sicer iz *defektologije* v *specialno in rehabilitacijsko pedagogiko*. Poleg vede sta se preimenovala tudi naziv *defektolog*,

---

3 Navedene definicije so iz *Računalniškega terminološkega slovarja*, ki nastaja na Oddelku za terminologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. V slovenskem prostoru ti termini v splošnem niso dojeti kot sporni, kar gre pripisati temu, da so bili angleški termini zamenjani zaradi povezave z rasizmom, s katerim imamo v slovenskem okolju bistveno manj izkušenj kot v ameriškem.

4 Predlogi za bolj vključujoče termine pogosto kršijo temeljno terminološko načelo gospodarnosti, po katerem imajo krajši termini prednost pred daljšimi, npr. *brezdomec – oseba z izkušnjo brezdomstva*. Slabost te strukture je tudi, da lahko povzroči dvoumnost v smislu, ali gre za preteklo izkušnjo ali ne.

ki ga je nadomestil *specialni in rehabilitacijski pedagog*, in ime znanstvene revije. Ta se je najprej imenovala *Defektologica Slovenica* (izhajati je začela leta 1993), med letoma 2004 in 2014 se je imenovala *Defektologica Slovenica – Specialna in rehabilitacijska pedagogika*, nato pa samo še *Specialna in rehabilitacijska pedagogika*. Zamenjava je bila motivirana z odmikom od medicinskega modela, ki »definira motnjo kot osebni problem, ki je nastal zaradi bolezni, travme ali drugih vplivov na zdravje in potrebuje zdravniško oskrbo« (Vrhovski 2006: 109), v smer družbenega modela, ki »motnjo definira kot problem, ki ga je ustvarila družba« (Vrhovski 2006: 110). V primeru družbenega modela mora zato družba poskrbeti za vključitev posameznikov s posebnimi potrebami na vsa življenjska področja.

V nadaljevanju izpostavljamo tri tipe vključujoče terminologije, in sicer ženska poimenovanja poklicev, osebo poudarjajočo terminologijo ter identiteto poudarjajočo terminologijo.

3.1 Ženska poimenovanja poklicev

Prvi tip vključujoče terminologije so ženska poimenovanja poklicev, kar je še posebej pomembno v primerih, ko je za neki poklic obstajalo le moško poimenovanje. Eden od virov, v katerih lahko preverimo ženska poimenovanja poklicev, so tudi terminološki slovarji. Navajanje ženskih oblik v slovenskih terminoloških slovarjih sicer ni dosledno izpeljano (Trojar – Žagar Karer 2013: 460), novejša praksa na Oddelku za terminologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pa je, da se ženske oblike dosledno navajajo. Oglejmo si primer s področja kamnarstva kot širši javnosti manj poznane stroke. *Kamnosek* je v *Kamnarskem terminološkem slovarju* definiran kot ‘oseba, ki po danem načrtu ali lastni zasnovi izdela, vgradi, zaščiti in neguje izdelke iz naravnega kamna’. Če to delo opravlja oseba ženskega spola, je skladno z vključujočo terminologijo primerno, da se zanjo uporablja ženska oblika *kamnosekinja*. Slovar zato navaja tudi žensko poimenovanje.

Na področju zdravstva pri vključujoči terminologiji izstopajo nekateri termini za poklice in kvalifikacije zdravstvenih delavcev. Poleg *specialista* se je pri nazivih zdravnikov uveljavila *specialistka*, za večino specializacij pa poznamo tudi ženska poimenovanja (*kirurginja*, *anesteziologinja*, *ortopedinja*, *družinska zdravnica*, *alergologinja*). Nekoliko manj uveljavljena so le poimenovanja za posamezne specializacije, npr. *klinična genetičarka* in *klinična fiziologinja*, saj je tudi specialistov in specialistk teh področij malo.

Pri poimenovanjih poklicev je zanimiv tudi pregled zgodovine uporabe izrazov *medicinska sestra*[5] in *medicinski tehnik*. Delitev iz leta 1997 je predvidevala,

---

5 Termin se je začel uporabljati, ker so za bolnike v preteklosti velikokrat skrbele redovnice, za katere se še danes uporablja poimenovanje *sestre*. Sčasoma se je termin *medicinska sestra* uveljavil in danes ne nakazuje več na povezanost z verskim redom. Po drugi strani termin *medicinski brat* nima zgodovinske osnove in ni ustaljen – verjetno ga zato nekateri obravnavajo kot slabšalnega.

da imata *zdravstveni tehnik* in *medicinska sestra* različno stopnjo izobrazbe, in sicer prvi srednjo stopnjo, druga višjo stopnjo. Drugačno, a prav tako spolno delitev poimenovanj poklicev predvideva razmejitev zdravstvene nege iz leta 2008. Za diplomirane zdravstvene delavce uporablja termine *diplomirana medicinska sestra* oz. *diplomirani medicinski zdravstvenik* in *višji zdravstveni tehnik* oz. *višja medicinska sestra* (za visokošolske programe). Tiste, ki so končali srednješolski strokovni program, poimenuje *tehnik zdravstvene nege*/*tehnica zdravstvene nege* ter *medicinska sestra/medicinski tehnik.* Podobno se poleg *babice* v dokumentu uporablja termin *babičar. Dokument o poklicnih kompetencah in aktivnostih izvajalcev v dejavnosti zdravstvene nege 2017–2019* sicer ločuje pare *bolničar – negovalec* in *bolničarka – negovalka* (srednješolska izobrazba brez strokovne mature), *tehnik zdravstvene nege – tehnica zdravstvene nege* (srednješolska izobrazba s strokovno maturo) ter *diplomirana medicinska sestra – diplomirani zdravstvenik* (dodiplomska izobrazba) (Ažman – Prestor 2021).

3.2 Osebo poudarjajoča terminologija

Drugi tip vključujoče terminologije je poimenovalni pristop, imenovan *osebo poudarjajoča terminologija* (angl. *person-first terminology*).[6] Začetki prizadevanj za uveljavitev tega pristopa segajo v 70. leta 20. stoletja, ko je bila v Salemu (ZDA) organizirana prva konferenca gibanja *People First* na področju pravic invalidov. Nekoliko kasneje je bilo ustanovljeno gibanje *Ljudje z aidsom*, to poimenovanje pa naj bi zamenjalo poimenovanji *žrtve aidsa* in *bolniki z aidsom*. Gibanje[7] je sprožilo prizadevanje za jezik, imenovan *osebo poudarjajoči jezik*, ki je bil v istem desetletju vključen tudi v pravna besedila, npr. različne zakone (Crocker – Smith 2019: 126–127).

Prizadevanja v okviru tega pristopa so aktualna zlasti pri poimenovanju fizičnih ali duševnih značilnosti oseb s posebnimi potrebami. Ta poimenovanja so tvorjena tako, da je na prvem mestu izraz *oseba*, ki mu sledi predložna zveza, v kateri je navedena motnja, ki jo ta oseba ima, npr. *oseba s slepoto*. Zagovorniki tega pristopa menijo, da poimenovanja, v katerih je beseda *oseba* pred besedo, ki označuje njeno motnjo, sporočajo, da je ta le del osebe. Osebe kot celote se tako ne enači z eno od njenih lastnosti, kar je vključevalno. Ta vrsta terminologije je zato včasih označena kot *pozitivna terminologija* (prim. Kavkler 2008: 42–43). Prispeva h gradnji pozitivne identitete posameznika oz. skupine, ki jo opredeljujejo zunanje značilnosti, npr. rasa, nacionalnost, spol, spolna usmerjenost ter posebne telesne ali duševne značilnosti. Tuji avtorji sicer opozarjajo, da se osebo poudarjajoča

---

6 Pojavlja se tudi različica *people-first terminology*.

7 V Denverskih načelih iz leta 1983 so zapisali: »Obsojamo poskuse, da bi nas označili za ‘žrtve’, kar implicira poraz, in le občasno smo ‘pacienti’, kar implicira pasivnost, nemoč in odvisnost od skrbi drugih. Smo ‘ljudje z aidsom’.« (Op. prevedli avtorji članka.)

terminologija v medicini večkrat uporablja v komercialnih in uradovalnih državnih ustanovah, pri znanstvenem pisanju in pri kliničnem delu pa redkeje (Pham idr. 2021).

Na področju medicine je različica osebo poudarjajoče terminologije pristop, imenovan *bolnika poudarjajoča terminologija* (angl. *patient-first terminology*).[8] Poimenovanja, nastala na podlagi tega pristopa, sestavljata izraz *bolnik* in predložna zveza, v kateri je običajno navedena bolezen, npr. *sladkorni bolnik* > *bolnik s sladkorno boleznijo*, *epileptik* > *bolnik z epilepsijo, hipertonik* > *bolnik z arterijsko hipertenzijo.* V medicini je to še posebej pomembno, saj naj bi se s pristopom, ki na ravni poimenovanj na prvo mesto postavi bolnika, izognili možnosti, da bolniku navidezno odvzamemo moč nad lastnim stanjem, obenem pa ga ne istovetimo z njegovo boleznijo. Zanimivo je, da se v SSKJ2 pojavljajo tudi poimenovanja s kvalifikatorjem *med.* (medicina), ki jih ne najdemo v *Slovenskem medicinskem slovarju*, saj v medicinski terminologiji niso ustaljena, poleg tega pa ne sledijo načelom vključujoče terminologije. Taka so npr. *gonoroik*, *tuberkulotik* in *rahitik* (bolje *bolnik z gonorejo*, *bolnik s tuberkulozo* in *bolnik z rahitisom*) (Tonin 2022b: 635).

3.3 Identiteto poudarjajoča terminologija

Tretji tip vključujoče terminologije je poimenovalni pristop, imenovan *identiteto poudarjajoča terminologija* (angl. *identity-first terminology*), ki se je pojavil kot odgovor na osebo poudarjajočo terminologijo. Njegovi zagovorniki, ki pravilo-ma pripadajo skupnosti oseb s posebnimi potrebami (zlasti na področju avtizma in gluhosti), osebo poudarjajočo terminologijo zavračajo, saj menijo, da je posameznikova značilnost, za označevanje katere je potreben poseben poimenovalni pristop, razumljena kot nekaj negativnega. Zato zagovarjajo načelo, ki v ospredje postavi značilnost, ki je ključna sestavina posameznikove identitete (npr. *gluhi* in ne *oseba z gluhostjo*) (Writing Respectfully 2023).

4 Vključujoča terminologija v medicini

V medicini se vključujoča terminologija največkrat obravnava v okviru *k bolniku usmerjene terminologije* (angl. *patient-centered terminology*, tudi *patient-oriented terminology*), ki spada na področje *k bolniku usmerjenega jezika* (angl. *patient--centered language*, tudi *patient-oriented language*). Temelj omenjenih pristopov je način sporazumevanja pri obravnavi bolnika, s katerim se poskušajo zdravstveni delavci čim bolj prilagoditi bolnikovemu biološkemu, psihološkemu in soci-

8 Angleškemu terminu *patient* lahko v slovenščini ustreza termin *bolnik* ali termin *pacient.* Razmerje med njima je predstavljeno v terminološkem odgovoru Varstvo pacientov (https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/svetovanje/varstvo-pacientov).

alnemu stanju, pri čemer upoštevajo bolnikovo korist, želje, vrednote ter načela spoštljivega in empatičnega sporazumevanja (Siouta – Olsson 2020: 1–2). Zdravnik pri obravnavi v ambulanti bolnika torej poimenuje tako, kot ta želi, oz. uporabi izraz, za katerega meni, da bo imel za bolnika največjo korist (kar je skladno z načelom k bolniku usmerjenega jezika), čeprav poimenovanje morda ni skladno z načelom vključujoče terminologije.

V nekaterih pogledih se zato načela k bolniku usmerjene terminologije lahko razlikujejo od načel vključujoče terminologije. Če namreč oseba pri obravnavi v ambulanti ne želi, da se jo nagovarja kot *osebo z gibalno oviranostjo* (kar bi bilo skladno z vključujočo terminologijo), ampak kot *invalida* ali kot *osebo z invalidnostjo*,[9] se zdravnik temu seveda prilagodi (saj ima k bolniku usmerjena terminologija prednost). Obenem pa v besedilih, namenjenih širši strokovni ali nestrokovni javnosti, uporablja termin *oseba z gibalno oviranostjo.* Vključujočo terminologijo uporabi tudi ob prvem stiku z neznanim bolnikom. Tak pristop podpirajo tudi nekatere smernice za uporabo jezika v kliničnem okolju (Person-First and Destigmatizing Language 2022). Jezik med zdravnikom in bolnikom je vedno prilagojen posameznemu bolniku, zato zdravnik za bolnika praviloma uporablja tiste jezikovne izbire, za katere meni, da bodo najbolj koristne za bolnikovo stanje. K bolniku usmerjeno terminologijo torej uporablja predvsem pri stiku z znanim bolnikom, pri stiku z neznanim bolnikom in pri podajanju javnozdravstvenih informacij širši javnosti pa imajo večjo veljavo načela vključujoče terminologije.

4.1 Uveljavljanje vključujoče terminologije v medicini

Vključujoča terminologija se poskuša v strokovnem prostoru uveljaviti tudi s pomočjo terminoloških intervencij. Terminološka intervencija je pojav, ko se v rabi ustaljeni termin zamenja z novim, ki naj bi pojem iz različnih razlogov označeval primerneje. Za uspešno zamenjavo termina mora biti terminološka intervencija vsebinsko utemeljena in tudi pravočasna (Atelšek idr. 2024: 222).

4.1.1 Terminološke intervencije v medicini in mehanizmi za njihovo uveljavljanje

Predpogoj za uspešno uveljavitev novega termina namesto obstoječega je torej dobra vsebinska utemeljitev, pri čemer je smiselno upoštevati terminološka načela. Za uspešno uveljavitev novega termina mora dovolj veliko število strokovnjakov priznati upravičenost terminološke intervencije, novi termin pa začeti uporabljati pri svojem delu.[10] Na področju medicine take terminološke spremembe največkrat sprožijo aktivne in pasivne jezikovne pobude družbenih ali strokovnih skupin prek smernic, klasifikacij in nomenklatur, ki jih te skupine ustvarjajo ali uporabljajo.

---

9 Več o dilemah v zvezi s terminom *invalid* v Kern – Žagar Karer 2019: 14–15.

10 Več o implicitnem, predvsem pa eksplicitnem terminološkem dogovoru v Tonin 2024: 367–369 in Žagar Karer 2018.

4.1.2 Aktivne jezikovne pobude

Kot aktivne jezikovne pobude razumemo terminološke spremembe, ki jih zdravniki zaradi ureditve zdravstvenega sistema, v katerem delajo, morajo sprejeti zaradi administrativnih zahtev. Velikokrat gre za spremembe na ravni nomenklatur in klasifikacij, ki jih zdravstveni sistemi uporabljajo za finančno vrednotenje storitev in vodenje statističnih podatkov. Taki termini se lahko sčasoma ustalijo tudi v strokovnih in znanstvenih besedilih, ker se jih zdravstveni delavci navadijo uporabljati pri svojem kliničnem delu.

Širjenje uporabe k bolniku usmerjene terminologije je vplivalo na več modernih zdravstvenih sistemov ter na smernice mednarodnih in nacionalnih organizacij. Primer tega je *Mednarodna klasifikacija bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene* (MKB), ki jo objavlja Svetovna zdravstvena organizacija in je osnovni administrativni, ontološki in terminološki dokument, ki opredeljuje imena bolezni. Trenutno je pri nas veljavna 11. verzija 10. revizije avstralske modifikacije MKB (MKB-10), po svetu pa se že uporablja 11. revizija MKB (MKB-11). Ta bo v slovensko terminologijo verjetno prinesla nekatere spremembe. Tako je npr. v MKB-11 angleški termin *transsexualism* zamenjan s terminom *gender incongruence*, kar bo vplivalo tudi na zamenjavo slovenskega termina *transseksualizem*, namesto katerega se uveljavlja termin *spolna neskladnost* (Bedenk 2015: 36; Položaj transspolnih ljudi 2021: 28).

Primer spremembe, ki se je zgodila na ravni MKB, je tudi bolezen *mpox*. Za bolezen, ki jo povzroča virus opičjih koz, je bil namreč že ustaljen termin *opičje koze* (angl. *monkeypox*). Svetovna zdravstvena organizacija pa je avgusta 2022 ob ponovnem izbruhu objavila javni poziv za določitev novega, bolj nevtralnega poimenovanja te bolezni, saj naj bi prvotni termin spodbujal rasne stereotipe o afriški celini in s tem krepil stigmatizacijo, ki bi bolnike lahko odvrnila od iskanja medicinske pomoči. Kot odgovor na pobudo so prejeli več kot 200 predlogov. Čeprav je Svetovna zdravstvena organizacija državam članicam dopustila, da za svoje jezike termin izberejo same, je v 10. in 11. revizijo MKB vključila termin *mpox,* ob tem pa svetovala, naj tudi članice uporabljajo to poimenovanje (Ulaeto idr. 2023: 273–274). Za slovenščino sicer termin *mpox* jezikovnosistemsko ni najustreznejši, saj se največkrat uporablja citatno – nekatere organizacije, npr. NIJZ, pa termin oblikoslovno že prilagajajo slovenščini (*mpox*, rod. *mpoxa*) (NIJZ 2024). Poleg tega je takšna izrazna podoba kratičnega termina (zapisovanje z malimi črkami) ob hkratni izgubi povezave z njegovo razvezavo največkrat povezana z determinologizacijo, s

katero se terminom širi pomensko polje, ko prehajajo v splošni jezik (Tonin 2022a: 213–214).[11]

4.1.3 Pasivne jezikovne pobude

Pri pasivnih jezikovnih pobudah ne gre za uveljavljanje sistemskih jezikovnih sprememb, ki bi bile obvezujoče za vse uporabnike zdravstvenega sistema, ampak za ustvarjanje novega strokovnojezikovnega standarda prek neobvezujočih priporočil (npr. v obliki smernic), ki jim strokovnjaki pri svojem delu običajno sčasoma vseeno začnejo slediti.

Pasivne jezikovne pobude delimo na znotrajstrokovne in zunajstrokovne. Znotrajstrokovne pasivne jezikovne pobude sestavljajo priporočila v smernicah in usmeritve združenj ter spremembe tujih nomenklatur in klasifikacij, ki niso neposredno povezane z administrativnim delom v zdravstvenem sistemu, zato se jih strokovnjaki niso dolžni držati. Temelji medicine kot stroke so po vsem svetu enaki, zato se slovenski zdravniki po priporočilih mednarodnih združenj velikokrat ne ravnajo le v zvezi s strokovnimi odločitvami, ampak tudi glede jezikovne rabe, čeprav so omenjena priporočila praviloma oblikovana za angleški jezik. Primer takih priporočil, ki predvidevajo tudi uporabo bolnika poudarjajoče terminologije, so priporočila Evropskega združenja za raziskovanje debelosti. Podobno se na podlagi terminološkega dogovora strokovnjakov v obliki smernic opušča termin *nealkoholna zamaščenost jeter*, ki ustreza angleškemu terminu *nonalcoholic fatty liver disease* (NAFLD). Strokovnjaki so se za terminološko intervencijo odločili na podlagi več različnih dejavnikov, med katerimi je bila tudi stigma prvotnega termina zaradi sestavin *alcoholic* (slv. *alkoholni*) in *fatty* (slv. *zamaščeni*). Nadomestil ga je angleški termin *metabolic dysfunction-associated steatotic liver disease* (MASLD). V slovenščini zanj še ni ustaljenega ustreznika, so pa na vprašanje, kateri slovenski termin bi to lahko bil, odgovarjali terminologi v Terminološki svetovalnici. V odgovoru so predlagali poimenovanje *presnovna maščobna jetrna bolezen*.[12] Čeprav je v MKB-11 še vedno prisoten angleški termin NAFLD, se pričakuje, da ga bo v naslednji nadomestil MASLD (Rinella – Sookoian 2023: 1–3).

---

11 Primer tega je npr. kratični termin COVID-19 (angl. *coronavirus disease 2019*), ki je bil široko uporabljan v splošnem jeziku, ob tem pa se je determinologiziral in s tem spremenil tudi na oblikovni ravni. Pojavil se je zapis z malimi črkami (*covid-19*), nato smo kratični termin črkovno prilagodili, izgubila pa se je številčna sestavina (*kovid*). Nazadnje smo termin tudi oblikoslovno prilagodili in ga začeli sklanjati (*kovid*, rod. *kovida*). Podobno se je dogajalo tudi z drugimi kratičnimi termini, ki so se determinologizirali, tak primer je npr. *aids.* Zapis z malimi črkami je lahko s strokovnojezikovnega vidika problematičen, saj je priporočeno, da se v slovenski medicinski terminologiji kratične termine zapisuje z velikimi črkami in se jih ne sklanja (Tonin 2022a: 213–214).

12 Odgovor je dostopen na povezavi https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/svetovanje/presnovna-mascobna-jetrna-bolezen.

Kot zunajstrokovne pasivne jezikovne pobude pa razumemo tiste pobude za terminološke intervencije, ki se začnejo zunaj stroke. Najpomembnejšo vlogo v medicini imajo pri tem združenja bolnikov, zdravniki pa se včasih vseeno poskušajo ravnati tudi glede na pobude splošnih medijev ali aktivističnih skupin. Primer takih priporočil je izdalo Ameriško združenje za boj proti raku (American Cancer Society 2025). V teh priporočilih npr. zavračajo glagol *preboleti* in priporočajo uporabo glagola *preživeti* (torej *tisti, ki so preživeli raka* namesto *tisti, ki so preboleli raka*). S tem naj bi se zmanjšalo poudarjanje pasivnosti bolnika, poleg tega pa tudi namigovanje na to, da je bolnik žrtev.

Čeprav oblike jezikovnih pobud predstavljamo ločeno, so med seboj pogosto povezane. Najpogosteje npr. zunajstrokovna pobuda (združenje bolnikov) najprej doseže spremembo v terminologiji pri zdravniških združenjih, ki nato prek strokovnih smernic vplivajo na strokovno javnost.

4.2 Vzroki in razlogi za pobude za terminološke intervencije po načelih vključujoče terminologije – primer medicine

Kot omenjeno, lahko k pobudam za terminološke intervencije na področju medicine prispevajo tako aktivne kot pasivne jezikovne pobude. Razlogi zanje so različni, v nadaljevanju pa poskušamo osvetliti nekatere izmed njih. Razdelili smo jih v tri skupine, pri čemer je treba poudariti, da se pri večini primerov prepleta več različnih razlogov.

4.2.1 Tabu

Tabu[13] je nekaj, kar je prepovedano ali omejeno s socialnimi in verskimi normami, zaradi česar se posamezniki v družbi tega pogosto izogibajo in pojma ne poimenujejo s pravim imenom. Odvisen je od družbenih norm ter se med posameznimi kulturami in v različnih časovnih obdobjih razlikuje (Jamet 2018: 2–5). Tabuji v zvezi z medicino in boleznimi so sicer prisotni že dolgo. V srednjem veku naj bi ljudje verjeli, da že samo poimenovanje bolezni lahko to prikliče nad posameznika, bolezni pa so bile obravnavane kot povračilo boga grešnikom (Jamet 2018: 9–10). Čeprav je danes naš odnos do zdravja in bolezni močno spremenjen, nekatere teme v družbi še vedno predstavljajo velik tabu.

Tabuji so močna gonilna sila za spremembe v jeziku in terminologiji, tudi medicinski. Tabu, povezan z boleznimi, je zelo močan, saj ga krepi več različnih stigem in strahov. Nekateri izmed njih so:

- strah pred smrtjo (rakave bolezni, samopoškodovanje, evtanazija in paliativna oskrba);

---

13 Termin *tabu* naj bi si James Cook, novoveški mornar (1728–1779), izposodil pri polinezijskem jeziku tongan na svojem tretjem potovanju okrog sveta. V tem jeziku naj bi pomenil ‘prepovedano obnašanje’ (Jamet 2018: 3).

- strah pred izgubo identitete (demenca, zasvojenost, duševne motnje, transplantacija);
- sram, povezan s telesnimi funkcijami in seksualnostjo (kozmetični plastični posegi, inkontinenca, poporodna depresija, neplodnost in spolno prenosljive bolezni);
- strah, povezan z izgubo neodvisnosti (demenca, debelost, duševne motnje, invalidnost);
- strah, povezan z videzom (rakave bolezni, debelost, motnje hranjenja, nalezljive bolezni);
- strah pred nepoznanim (nalezljive bolezni, cepljenje).

Močnejši ko je tabu, večja je verjetnost, da bo vplival tudi na spremembe v jeziku, uporabniki jezika pa ga bodo poskušali skriti z različnimi evfemizmi – novimi in bolj nevtralnimi izrazi za obstoječi pojem. Velikokrat je tabu, ki je povezan s terminom (in pojmom, ki ga termin označuje), eden od razlogov za uveljavitev termina s področja vključujoče terminologije.

4.2.2 Determinologizacija in pridobitev negativne konotacije

Nekateri medicinski termini, ki so se determinologizirali, so v splošnem jeziku pridobili negativno konotacijo zaradi stigme pojma, ki ga termin poimenuje, v družbi. Nekateri so postali tako zaznamovani, da so se uporabljali celo kot zbadljivke in žaljivke. Ker so bili v družbi nesprejemljivi, je družbeni pritisk vodil do tega, da jih je tudi strokovna javnost opustila ali zamenjala, zavest o tem, da je šlo sprva za termine, pa je lahko že popolnoma izgubljena.

Proces je zelo produktiven pri terminih s področja psihiatrije. Primer tega je termin *mentalna retardiranost* (angl. *mental retardation*), ki so ga zamenjali z *intelektualno manjzmožnostjo* (angl. *intellectual disability*).[14] Povod za zamenjavo je bila Rosa Marcellino, deklica s trisomijo 21, ki so jo otroci v šoli zmerjali z angl. žaljivko *retard*.[15] Njena mama je začela s peticijo za spremembo terminologije v vseh uradnih dokumentih, leta 2010 pa je bil v ZDA na podlagi te aktivistične pobude sprejet Rosin zakon (angl. *Rosa's Law*), zaradi katerega so tudi iz vseh uradnih dokumentov odstranili termin *mental retardation* (Friedman 2016). Podobno lahko opazujemo tudi v slovenščini pri drugih prirojenih duševnih

---

14 V slovenščini se sicer največkrat uporablja termin *motnja v duševnem razvoju*, čeprav nekateri avtorji opozarjajo, da bi bilo termin treba prilagoditi mednarodni terminologiji.

15 Gre za termin, ki izhaja iz angleškega termina *retardation*, ki se je v medicinskih znanstvenih prispevkih pojavljal do konca 90. let 20. stoletja. Poleg njega se je v strokovnem jeziku uporabljal tudi angleški pridevnik *retarded* kot sestavina terminov (npr. angl. *retarded children*). Gre za termin, ki je zajemal celotni spekter motenj v duševnem razvoju. V nekaterih jezikih prevzeto različico termina še vedno uporabljajo, v hrvaški različici MKB-10 je tako naveden hrvaški termin *mentalna retardacija* (World Health Organization 2009).

motnjah, saj so termini za osebe s temi motnjami postali žaljivke (npr. *kreten*,[16] *idiot*, *imbecil)*,[17] zato jih je stroka sčasoma popolnoma opustila in zamenjala z drugimi.

4.2.3 Termin stigmatizirajoče poudarja lastnost pojma

Pri nekaterih medicinskih terminih širša javnost (največkrat posamezne skupine, ki se jih termin tiče, npr. združenja bolnikov) meni, da ne izpostavljajo primernih vsebinskih poudarkov pojma. Izražajo namreč take lastnosti bolezni, da jo stigmatizirajo in z njo tudi bolnika. Eden takih primerov je npr. *nekontrolirana sladkorna bolezen* (angl. *uncontrolled diabetes mellitus*, tudi *neurejena sladkorna bolezen*). Termin vsebino pojma označuje neprimerno, ker sporoča, da so bolniki sami krivi, da je bolezen *nekontrolirana*, hkrati pa jih ne spodbuja, da bi se odločili za spremembo svojega zdravstvenega stanja. Termin je bil ob pobudi različnih združenj bolnikov in zdravnikov v angleški MKB-10 zamenjan s terminom *sladkorna bolezen s hiperglikemijo* (angl. *type 2 diabetes mellitus with hyperglycemia*) (Dickinson idr. 2017: 1792–1797).

Podoben primer predstavlja tudi termin *mongolizem.* John Langdon Down je v osemdesetih letih 19. stoletja opisal fenotip otrok z duševno motnjo. Od tega stanja je ločil *kretenizem*, take otroke pa poimenoval *mongoloidi*, saj naj bi imeli podobne obrazne značilnosti kot ljudje iz Mongolije. V 20. stoletju je bil termin še širše uporabljan, s pozivi več skupin strokovnjakov pa je bil opuščen, saj bolezen nima nobene povezave z Mongoli, zaradi česar je poimenovanje nakazovalo na etnično diskriminacijo. Zamenjala sta ga termina *Downov sindrom* in *trisomija 21* (Mégarbané idr. 2009: 611–612).

4.3 Smiselnost terminoloških intervencij na podlagi vključujoče terminologije

Zelo pomembno se zdi zavedanje, da bo sčasoma lahko tudi novi termin, ki ga uporabimo namesto prejšnjega, v splošnem jeziku pridobil negativno konotacijo, če bo v družbi še vedno vztrajala stigma glede pojma, ki ga označuje. Broyles

---

16 *Kretenizem* oz. *kretinizem* so včasih imenovali prirojeni ali zelo zgodaj pridobljeni *hipotiroidizem* (zmanjšano delovanje ščitnice) z ustreznimi telesnimi simptomi (pritlikavost, zabuhlost, testasta suha koža, zastoj spolnega razvoja) in umsko manjzmožnostjo, navadno hujše stopnje. Termin se ne uporablja več, nadomestil ga je *kongenitalni hipotiroidizem* – oboleli pa se skladno z bolnika poudarjajočo terminologijo imenuje *otrok s kongenitalnim hipotiroidizmom.*

17 V zgodnjih različicah različnih klasifikacij so se oblike motenj v duševnem razvoju delile predvsem glede na dosežen inteligenčni količnik (angl. *intelligence quotient*, IQ). Za najhujšo obliko (IQ < 20) so uporabljali angl. termin *idiot*, za hudo obliko (IQ približno med 20 in 50) angl. termin *imbecil*, za zmerno obliko (IQ med 50 in 70) pa angl. termin *moron* (Tass – Mehling 2018). Danes sicer slovenska MKB-10 za te pojme uporablja termine *globoka intelektualna manjzmožnost*, *zmerna intelektualna manjzmožnost* in *blaga intelektualna manjzmožnost*, v slovenski terminologiji pa se uveljavljajo tudi termini *globoka motnja v duševnem razvoju*, *zmerna motnja v duševnem razvoju* in *blaga motnja v duševnem razvoju*.

idr. (2014) opisujejo neprimerno rabo jezika na področju zlorabe substanc v reviji *Substance Abuse*, ki lahko negativno vpliva na to, kako družba dojema uporabo substanc in ljudi, ki jih to prizadene, ter kako ti posamezniki razmišljajo o sebi in svoji sposobnosti za spremembo. V članku pozivajo k uporabi osebo poudarjajoče terminologije in izogibanju negativnim stereotipom v jeziku. Ker naj bi bil termin *zloraba* (angl. *abuse*) med manj ustreznimi,[18] so razmišljali o menjavi imena revije. Zanjo se niso odločili, saj so menili, da bi se lahko tudi novo, trenutno bolj ustrezno ime, čez čas izkazalo kot neustrezno oz. zaznamovano – stroški in administrativne zahteve menjave imena revije pa so preveliki.

Po drugi strani so nekatere raziskave ugotavljale, da lahko uporaba drugačnega termina vpliva tudi na dojemanje zdravnikov. Raziskava J. F. Kellyja in C. M. Westerhoffa (2010) je pokazala, da so zdravniki bolj strogo ocenjevali odgovornost posameznika in pričakovano kazen pri osebah, ki so jih raziskovalci v besedilu označili kot *zlorabljalce substanc* (angl. *substance abusers*), kot pri tistih, ki so jih označili kot *osebe, ki imajo motnjo uživanja substanc* (angl. *having substance use disorder*). Učinek uporabe drugega termina je bil sicer majhen in sestavljen iz več spremenljivk, poleg tega uporaba drugega termina ni vplivala na mnenje o družbeni grožnji, ki naj bi jo ta oseba predstavljala, in na občutek o tem, ali je oseba z omenjeno motnjo žrtev, ki si zasluži zdravljenje.

Podobno raziskavo so med srednješolci izvedli tudi P. T. Fernandes idr. (2009). Dvema skupinama preiskovancev so razdelili vprašalnik, ki je ocenjeval raven stigme glede epilepsije (angl. *Stigma Scale of Epilepsy*, SSE). V prvi skupini so v vprašalniku uporabljali termin *epileptiki*, v drugi skupini pa termin *osebe z epilepsijo* – drugače se vprašalnika med seboj nista razlikovala. Ugotovili so, da so imeli srednješolci o teh posameznikih različno mnenje glede na to, ali je bil na njihovem vprašalniku uporabljan termin *epileptiki* ali termin *osebe z epilepsijo*. Srednješolci v prvi skupini so ocenili, da imajo *epileptiki* večje težave v šoli in pri iskanju zaposlitve ter so bolj zaznamovani v družbi, kot so to za *osebe z epilepsijo* ocenili srednješolci v drugi skupini. Avtorji zato zaključijo, da jezikovne izbire pomembno vplivajo na dojemanje določenega stanja in pripisovanje stigme. Raziskava je namreč potrdila, da termin *epileptik* vzbuja bolj negativno dojemanje in večjo stopnjo stigme kot termin *oseba z epilepsijo*.

Čeprav vključujoča terminologija spodbuja spoštovanje in nediskriminatornost, je ob poskusu terminološke intervencije, s katero naj bi se neki termin zamenjal z vključujočim terminom, treba oceniti, ali bi zamenjava lahko povzročila večjo poimenovalno zmedo. Če se npr. hkrati spremeni več poimenovanj bolezni,

---

18 Termini, kot sta *zloraba alkohola* in *zloraba drog*, naj bi izvirali iz verskih in moralnih prepričanj o vzrokih za hude težave z alkoholom in drogami. Krivdo naj bi pripisovali posameznikovim zavestnim odločitvam, obenem pa zanemarjali vpliv zasvojenosti, učinke droge in odgovornost tistih, ki imajo finančne koristi od večje prodaje in porabe drog.

ki zaradi načel vključujoče terminologije postanejo daljša in bolj opisna, se lahko zmanjša njihova natančnost in poveča možnost nesporazumov, kar ima lahko na področju medicine tudi usodne posledice. Zato je treba vsako terminološko intervencijo dobro premisliti in predlagati termine, ki bodo poleg tega, da bodo sledili načelom vključujoče terminologije, tudi funkcionalni.

5 Zaključek

Vključujoča terminologija ni le jezikovni pojav, temveč kaže na širše družbene premike k enakosti, dostojanstvu in priznavanju raznolikosti posameznikov. V medicini, kjer jezik pomembno vpliva tudi na zdravstveno oskrbo, lahko jezikovna izbira potrjuje ali spodkopava zaupanje in spoštovanje med bolnikom in zdravnikom. Vključujoča terminologija namreč omogoča opolnomočenje posameznikov, saj presega le poimenovanje njihovih bolezni ali omejitev ter spodbuja spoštovanje, empatijo in pravičnost. Poznamo tri pogoste tipe vključujoče terminologije, in sicer ženska poimenovanja poklicev, osebo poudarjajočo terminologijo ter identiteto poudarjajočo terminologijo.

Vključujoča terminologija se v medicini uveljavlja prek različnih mehanizmov, pri čemer ločujemo aktivno in pasivno jezikovno pobudo – pri prvi strokovnjaki morajo uporabiti novi termin zaradi administrativnih ali drugih zahtev pri njihovem delu, pri drugi pa je uporaba novega termina le priporočilo, ki se sčasoma lahko uveljavi v strokovnem jeziku. Vzroke za terminološke intervencije s področja vključujoče terminologije lahko delimo na: tabu, determinologizacijo s pridobitvijo negativne konotacije in uporabo obstoječega termina, ki stigmatizirajoče poudarja lastnosti pojma.

Čeprav je raba vključujočega jezika zaželena, se moramo zavedati, da ustaljena poimenovanja v terminologiji omogočajo nedvoumno sporazumevanje, zaradi česar morajo biti vse terminološke intervencije dobro premišljene. To velja tudi za intervencije za uveljavitev vključujočih terminov. Namen vključujoče terminologije je zmanjšati pristranskost, stereotipe in diskriminacijo, vendar lahko ob nespremenjenih družbenih razmerah tudi novi izraz sčasoma pridobi negativno konotacijo. Vključujočo terminologijo je tako treba razumeti kot stalen proces, močno odvisen od družbenih razmer, in ne kot fiksen nabor predpisanih terminov.

Viri

Kamnarski terminološki slovar = *Kamnarski terminološki slovar*, ur. Tanja Fajfar – Mojca Žagar Karer, Ljubljana: Založba ZRC, 2022.

Medicinski terminološki slovar = *Medicinski terminološki slovar*, ur. Mateja Legan idr., Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta, 2012.

SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014, www.fran.si.

Literatura

American Cancer Society 2025 = *Inclusive language and writing guide* (2nd edition), American Cancer Society, 2025, https://www.cancer.org/content/dam/cancer-org/online-documents/en/pdf/flyers/health_equity_inclusive_language_writing_guide.pdf.

Atelšek idr. 2024 = Simon Atelšek – Tanja Fajfar – Mateja Jemec Tomazin – Jera Sitar – Mojca Žagar Karer, Pobude za terminološke intervencije v Terminološki svetovalnici, *Jezikoslovni zapiski* 30.1 (2024), 219–235, DOI: https://doi.org/10.3986/JZ.30.1.10.

Ažman – Prestor 2021 = Monika Ažman – Jože Prestor, Pregled nastajanja dokumentov o razmejitvi dela izvajalcev v dejavnosti zdravstvene nege, v: *Poklicne kompetence in aktivnosti izvajalcev v dejavnosti zdravstvene nege z razlago,* ur. Monika Ažman – Jože Prestor, Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije, 2021, 16–21.

Bedenk 2015 = Alis Bedenk, Transseksualnost – utrjevanje ali preseganje binarnega spolnega sistema?, magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2015, http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska_dela_2/pdfs/mb22_bedenk-alis.pdf.

Britannica = Political correctness, v: *Encyclopedia Britannica*, https://www.britannica.com/topic/political-correctness.

Broyles idr. 2014 = Lauren M. Broyles – Ingrid A. Binswanger – Jennifer A. Jenkins – Deborah S. Finnell – Babalola Faseru – Alan Cavaiola – Marianne Pugatch – Adam J. Gordon, Confronting inadvertent stigma and pejorative language in addiction scholarship: a recognition and response, *Substance Abuse* 35.3 (2014), 217–221, DOI: https://doi.org/10.1080/08897077.2014.930372.

Crocker – Smith 2019 = Amy F. Crocker – Susan N. Smith, Person-first language: are we practicing what we preach?, *Journal of Multidisciplinary Healthcare* 12 (2019), 125–129, DOI: https://doi.org/10.2147/JMDH.S140067.

Dickinson idr. 2017 = Jane K. Dickinson – Susan J. Guzman – Melinda D. Maryniuk – Catherine A. O'Brian – Jane K. Kadohiro – Richard A. Jackson – Nancy D'Hondt – Brenda Montgomery – Kelly L. Close – Martha M. Funnell, The use of language in diabetes care and education, *Diabetes Care* 40.12 (2017), 1790–1799, DOI: https://doi.org/10.2337/dci17-0041.

Dobrovoljc – Stabej 2019 = Helena Dobrovoljc – Marko Stabej, Jezikovne izbire v slovenskih smernicah za spolno občutljivo rabo jezika, *Slavistična revija* 67.2 (2019), 373–384, https://srl.si/ojs/srl/article/view/2019-2-1-25.

Fernandes idr. 2009 = Paula T. Fernandes – Nelson F. De Barros – Li M. Li, Stop saying epileptic, *Epilepsia* 50.5 (2009), 1280–1283, DOI: https://doi.org/10.1111/j.1528-1167.2008.01899.x.

Friedman 2016 = Carli Friedman, Outdated language: use of 'mental retardation' in Medicaid HCBS waivers post-Rosa's Law, *Intellectual and Developmental Disabilities* 54.5 (2016), 342–353, DOI: https://doi.org/10.1352/1934-9556-54.5.342.

Gorjanc 2004 = Vojko Gorjanc, Politična korektnost in slovarski opisi slovenščine – zgolj modna muha?, v: *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi = 40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. Marko Stabej, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2004, 153–161.

Horvat – Lešnik Mugnaioni – Plaz = Dalida Horvat – Doroteja Lešnik Mugnaioni – Maja Plaz, *Psihosocialna pomoč ženskam in otrokom, ki preživljajo nasilje: priročnik*, Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke, 2007.

IEC/ISO 2024 = IEC/ISO – International Electrotechnical Commission / International Organization for Standardization, *Guidance on the use of inclusive terminology in ISO and IEC documents*, Geneva: ISO/IEC, 2024.

Jamet 2018 = Denis Jamet, The neological functions of disease euphemisms in English and French: verbal hygiene or speech pathology?, *Lexis. Journal in English Lexicology* 12 (2018), DOI: https://doi.org/10.4000/lexis.2397.

Johnson 2012 = Edward Johnson, Political Correctness, v: *Encyclopedia of Applied Ethics*, ur. Ruth Chadwick, London: Elsevier – Academic Press, ²2012, 496–504, DOI: https://doi.org/10.1016/B978-0-12-373932-2.00287-8.

Kavkler 2008 = Marija Kavkler, Posebne vzgojno-izobraževalne potrebe, v: *Razvoj inkluzivne vzgoje in izobraževanja – izbrana poglavja v pomoč šolskim timom*, ur. Marija Kavkler idr., Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2008, 41–47.

Kelly – Westerhoff 2010 = John F. Kelly – Cassandra M. Westerhoff, Does it matter how we refer to individuals with substance-related conditions? A randomized study of two commonly used terms, *The International Journal on Drug Policy* 21.3 (2010), 202–207, DOI: https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2009.10.010.

Kern 2015 = Boris Kern, Politična korektnost v slovaropisju, v: *Škrabčevi dnevi 8: zbornik prispevkov s simpozija 2013*, ur. Danila Zuljan Kumar – Helena Dobrovoljc, Nova Gorica: Založba Univerze, 2015, 144–154.

Kern – Vičar 2019 = Boris Kern – Branislava Vičar, Jezik in transspolne identitete, *Slavistična revija* 67.2 (2019), 413–422, https://srl.si/ojs/srl/article/view/2019-2-1-29.

Kern – Vičar 2024 = Boris Kern – Branislava Vičar, Spolno vključujoča raba jezika, *Alternator* 17 (2024), DOI: https://doi.org/10.3986/alternator.2024.17.

Kern – Žagar Karer 2019 = Boris Kern – Mojca Žagar Karer, Posvet o terminologiji na področju invalidnosti, *Paraplegik* 156 (2019), 14–15, https://www.zveza-paraplegikov.si/sites/default/files/156MAR19_0.pdf.

Ledinek 2019 = Nina Ledinek, Spol v slovenskih enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjih kot slovnična in družbena kategorija, *Slavistična revija* 67.2 (2019), 189–201, https://srl.si/ojs/srl/article/view/2019-2-1-7.

Mégarbané idr. 2009 = André Mégarbané – Aimé Ravel – Clotilde Mircher – Franck Sturtz – Yann Grattau – Marie-Odile Rethoré – Jean-Maurice Delabar – William C. Mobley, The 50th anniversary of the discovery of trisomy 21: the past, present, and future of research and treatment of Down syndrome, *Genetics in Medicine* 11.9 (2009), 611–616, DOI: https://doi.org/10.1097/GIM.0b013e3181b2e34c.

Michelizza 2021 = Mija Michelizza, Med tipičnim in stereotipnim: družbena občutljivost pri pripravi ilustrativnega gradiva v eSSKJ, *Rasprave* 47.2 (2021), 631–653.

NIJZ 2024 = *Informacije o mpoxu (okužbi z virusom opičjih koz)*, NIJZ, 2024, https://nijz.si/nalezljive-bolezni/informacije-o-mpoxu-okuzbi-z-virusom-opicjih-koz/.

Person-First and Destigmatizing Language 2022 = National Institutes of Health (NIH), *Person-first and destigmatizing language*, 11. 8. 2022, https://www.nih.gov/nih-style-guide/person-first-destigmatizing-language.

Pham idr. 2021 = Vivian Pham – Benjamin Greiner – Ryan Ottwell – Matt Vassar – Micah Hartwell, Cross-sectional analysis of patient-centered language use in journals publishing research focused on heart failure, *Journal of Patient-Centered Research and Reviews* 8.3 (2021), 248–254, DOI: https://doi.org/10.17294/2330-0698.1821.

Položaj transspolnih ljudi 2021 = *Položaj transspolnih ljudi v postopkih medicinske potrditve spolne identitete in pravnega priznanja spola v Sloveniji: posebno poročilo Zagovornika načela enakosti (2021)*, https://zagovornik.si/wp-content/uploads/2022/09/PP-Polozaj-transspolnih-ljudi-v-postopkih-medicinske-potrditve-spolne-identitete-in-pravnega-priznanja-spola-v-Sloveniji.docx.

Prevel Katsanis 1994 = Lea Prevel Katsanis, The Ideology of Political Correctness and Its Effect on Brand Strategy, *Journal of Product & Brand Management* 3.2 (1994), 5–14, DOI: https://doi.org/10.1108/10610429410061861.

Rinella – Sookoian 2023 = Mary E. Rinella – Silvia Sookoian, From NAFLD to MASLD: updated naming and diagnosis criteria for fatty liver disease, *Journal of Lipid Research* 65.1 (2023), 100485, DOI: https://doi.org/10.1016/j.jlr.2023.100485.

Siouta – Olsson 2020 = Eleni Siouta – Ulf Olsson, Patient centeredness from a perspective of history of the present: a genealogical analysis, *Global Qualitative Nursing Research* 7 (2020), 2333393620950241, DOI: https://doi.org/10.1177/2333393620950241.

Stabej 1997 = Marko Stabej, Seksizem kot jezikovno-politični problem, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 33 (1997), 57–68.

Šauperl idr. 2018 = Mojca Šauperl idr., *Smernice za spolno občutljivo rabo jezika*, Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, 2018.

Tass – Mehling 2018 = Marc J. Tass – Margaret H. Mehling, Intellectual disability: historical changes in terminology, v: *The SAGE Encyclopedia of Intellectual and Developmental Disorders* 4, ur. Ellen Braaten, Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc., 2018, 851–853, DOI: https://doi.org/10.4135/9781483392271.n264.

Tonin 2022a = Gašper Tonin, Kratični termini in priporočila za njihovo uporabo, *Jezik in slovstvo* 67.1–2 (2022), 209–221, DOI: 10.4312/jis.67.1-2.209-221.

Tonin 2022b = Gašper Tonin, Analiza znotraj medicine neustaljenega specializiranega izrazja v splošnorazlagalnem slovarju, *Slavistična revija* 70.4 (2022), 627–639, DOI: 10.57589/srl.v70i4.4087.

Tonin 2024 = Gašper Tonin, Terminološki dogovor kot osnova za oblikovanje terminološke norme: primer klinične prehrane, *v: Predpis in norma v jeziku*, ur. Saška Štumberger, Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2024 (Obdobja 43), 367–372.

Trojar – Žagar Karer 2013 = Mitja Trojar – Mojca Žagar Karer, Družbena občutljivost v terminoloških slovarjih, v: *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*, ur. Andreja Žele, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013 (Obdobja 32), 457–463.

Ulaeto idr. 2023 = David Ulaeto – Alexander Agafonov – Jennifer Burchfield – Lisa Carter – Christian Happi – Robert Jakob – Eva Krpelanova, New nomenclature for mpox (monkeypox) and monkeypox virus clades, *The Lancet Infectious Diseases* 23.3 (2023), 273–275, DOI: https://doi.org/10.1016/S1473-3099(23)00055-5.

Vrhovski 2006 = Mojca Vrhovski, Koncept prenove dodiplomskega študijskega programa specialne in rehabilitacijske pedagogike = The Reform Concept of the Undergraduate Study Programme of Special Education and Rehabilitation, v: *Posodobitev pedagoških študijskih programov v mednarodnem kontekstu = Modernization of Study Programmes in Teachers' Education in an International Context*, ur. Pavel Zgaga, Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, 2006, 108–119.

World Health Organization 2009 = World Health Organization, *International statistical classification of diseases and related health problems*, Geneva: World Health Organization, 2009, https://iris.who.int/handle/10665/44081.

Writing respectfully 2023 = National Institutes of Health (NIH), *Writing respectfully: person-first and identity-first language*, 12. 4. 2023, https://www.nih.gov/about-nih/what-we-do/science-health-public-trust/perspectives/writing-respectfully-person-first-identity-first-language.

Žagar Karer 2018 = Mojca Žagar Karer, Upoštevanje terminoloških načel v terminografski praksi, *Slavistična revija* 66.2 (2018), 235–249.

Žagar – Milharčič Hladnik 1996 = Igor Ž. Žagar – Mirjam Milharčič Hladnik, Nekaj izhodiščnih prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika, v: *Spol: Ž*, Ljubljana: Studia Humanitatis, 1996, 163–177.

Summary

Inclusive Terminology: The Case of Medical Terminology

As in general language use, there is a growing tendency in terminology to employ inclusive terminology that avoids stereotyping and discrimination and is based on recognizing diversity, respecting the individual, and following the principles of equality. It aims to treat all groups of people equally, regardless of their race, age, gender, abilities, social

status, and so on. This article defines various approaches to using inclusive terminology, providing examples from medical terminology. It devotes particular attention to three types: the feminization of professional titles, person-first terminology, and identity-first terminology. It also presents how these types have become established in medicine, where inclusive terminology often intersects with the principles of patient-centered language.
The article introduces two new concepts that describe mechanisms for the establishment of inclusive terminology in medicine: the active linguistic initiative and the passive linguistic initiative. In addition to these, it outlines possible motivations behind the initiatives for terminological interventions aimed at creating inclusive terms. It highlights three main drivers: taboo, determinologization accompanied by the acquisition of a negative connotation, and the use of a term that emphasizes a stigmatizing feature of the concept. The article also reflects on the rationale for terminological interventions based on inclusive terminology. Although these are desirable, it is to be expected that, with society still holding a negative attitude toward a concept, the newly introduced term may also acquire a negative connotation over time, eventually creating a need for yet another renaming. Therefore, any terminological intervention must be substantively justified and, for it to be successful, the new term must be accepted by the majority of experts in the field.

Matjaž Zgonc

Standardologija slovenščine: je slovenski knjižni jezik bližje standardizaciji zgodnjega tipa ali poznega tipa?

Cobiss: 1.01
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.02

V prispevku so uvodoma predstavljeni Haugenov model jezikovne standardizacije in njegovi najpomembnejši popravki (Joseph, Subačius), nato pa je glede na lastnosti (čas selekcije, položaj jezika, načrtovanost standardizacije, razlika med pisnim in govorjenim standardom, perceptivne lastnosti te razlike in uzaveščenost narečne osnove standardnega koda) knjižna slovenščina uvrščena med standardne jezike poznega tipa. Prikazane so nekatere ključne značilnosti, po katerih je podobna standardnim jezikom zgodnjega oz. poznega tipa in po katerih se od njih razlikuje.
Ključne besede: standardologija, knjižna slovenščina, Haugenov model, standardizacija zgodnjega/poznega tipa

The Standardology of Slovenian: Is Standard Slovenian Closer to Early-Type or Late-Type Standardization?

Haugen's model of language standardization is presented together with its most prominent additional distinctions (Joseph, Subačius), followed by the characterization of standard Slovenian as an example of late-type standardization according to the selection time, social position of the language, type of development, differences between the written and spoken codes, perceptual evaluation of these differences, and dialect basis awareness of the standard. Finally, some key characteristics that make standard Slovenian similar to and different from other early- or late-type standard languages are presented.
Keywords: standardology, Standard Slovenain, Haugen's model, early/late type standardization

1 Uvod

Pod vplivom historične sociolingvistike (ki je nastala tako, da so raziskovalci kot npr. Thomas Elspaß in Lieselotte Anderwald metode iz variacionistične socio-

Matjaž Zgonc ▪ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ▪ matjaz.zgonc@gmail.com ▪ https://orcid.org/0000-0002-4650-2757

Prispevek temelji na raziskovalnih podatkih iz že obstoječih in javno dostopnih besedilnih virov, ki so navedeni v razdelkih Viri in Literatura. Zahvaljujem se anonimnima recenzentoma in urednici dr. Alenki Jelovšek za dobrodošlo pomoč ter koristne nasvete, še posebej pri usklajevanju predlaganih modelov z zgodovinskim kontekstom razvoja knjižne slovenščine.

CC BY SA

lingvistike[1] začeli uporabljati na korpusih starejših besedil, predvsem avtobiografskih žanrov, kot so dnevniki, zasebna pisma itn.) je okoli leta 2000 v delu globalne jezikoslovne skupnosti vzniknilo zanimanje za parajezikovne procese, za katere lahko pokažemo, da so imeli močan vpliv tako na produktivno kot tudi na perceptivno govorno produkcijo evropskih jezikov: jezikovno standardizacijo (Haugen 1971; Joseph 1987; Rutten – Vosters – Vandenbussche 2014; Pilliere idr. 2018) ter njena derivata preskriptivizem (v slovenistiki bolje poznan pod imenom predpisovalni način oz. »informiranje« (Černivec 2024); gl. Tieken-Boon van Ostade 2020; Straaier idr. 2018 itd.) in ukvarjanje s perlokucijskimi učinki jezikovnih orodij (predvsem Auroux 1994; gl. še Léon 2021). Na podlagi tovrstnega raziskovalnega dela je po letu 2020 izšlo več beril, ki z uporabo metod, prilagojenih za posamezne govorne skupnosti, ki pa imajo vendarle skupno jedro, omogočajo primerjalni pogled na procese oz. pojave standardizacije, pojava preskriptivizma ter učinka normativnih jezikovnih orodij (slovnice, slovarji in drugi priročniki) na različne govorne skupnosti. Leta 2021 je pri založbi Univerze v Cambridgeu izšel primerjalni zbornik jezikovne standardizacije v različnih govornih skupnostih (Ayres Bennett – Bellamy 2021), ki obravnava govorne skupnosti vseh velikosti od angleščine in francoščine do maorščine, ponapejščine in inujščine, slovenščina pa ni omenjena. Leta 2023 je izšel zbornik študij o katekizmih, izdanih med 16. in 19. stoletjem, ter njihovih vplivih na pismenost in standardologijo evropskih jezikov (Juska-Bacher idr. 2023), ki med drugim obravnava Nemčijo, Anglijo, trikrat Švico in celo Grenlandijo, Trubarja pa ne omenja. Prav tako leta 2023 je pri založbi Routledge izšlo berilo s prispevki o preskriptivizmu (Beal idr. 2023), ki ponovno obravnavajo večje in manjše govorne skupnosti; izmed slovanskih jezikov sta vključeni samo ruščina in hrvaščina. Po drugi strani pa je hrvaški jezikoslovec Dalibor Brozović leta 1988 zapisal: »[S]vi evropski standardni jezici nisu u jednakoj meri zanimljivi, ali kako slovenski u mnogome pripada ovim originalnijima, to je te odreći se svestranoga uvida u ukupnost njegove pojave« (Brozović 1988: 245). Brozoviću pritrjujemo in menimo, da je tudi proces nastajanja knjižne slovenščine oz. njena standardizacija dovolj zanimiva, da si zasluži obravnavo v takšnih izdajah. Samo ugibamo lahko, ali je razlog za njeno odsotnost nemara v pomanjkanju prispevkov v domačih in tujih revijah, ki bi na slovenščino aplicirali zgoraj omenjeno metodologijo, idiosinkratično predelano za vsako govorno skupnost posebej, vseeno pa opremljeno z jedrnim konceptualnim

---

1 Variacionistična sociolingvistika je veja sociolingvistike, ki se ukvarja s sistematičnimi razlikami v govoru različnih skupin govorcev in govork ter strukturo in vzroki za te razlike. Izvorno je termin *variacija* povezan z raziskavami iz 50. let 20. stoletja in je pomenil razlike v govoru glede na geografsko področje oz. starost, kasneje pa so ga jezikoslovci, med drugim John Fischer in John Gumperz, uporabili še za razumevanje družbenih značilnosti govora. Najpomembnejši prispevek k vedi je dodal William Labov, ki je dokazal, da variacija ni naključna, temveč sistematična, ter da varietete, ki jih uporabljajo govorne skupnosti, niso »pokvarjene« ali »izmaličene« verzije standardnega jezika, pač pa čisto enakovredni in legitimni kodi.

aparatom, ki se je izkazal kot robusten in uspešen za izjemno raznolike jezike ter govorne skupnosti.[2] Shema odnosov med normativnimi in nenormativnimi kodi za slovenščino je kompleksna, zato en sam prispevek ne more niti nima namena zaobjeti vsega, kar je relevantnega za vse tisto, kjer je slovenščina očitno ušla interesu mednarodne jezikoslovne skupnosti. Lahko pa se osredotoči na eno plat zgodbe, in sicer standardološko umestitev procesa nastajanja slovenskega knjižnega jezika. Namen pričujočega prispevka je zato dvojen: prvič, predstaviti model in konceptualni aparat, ki se v standardologiji uporabljata na splošno, ter obstoječe študije o slovenskem knjižnem jeziku preprosto spraviti z njim; drugič, upoštevajoč Subačiusov (2002) »popravek« Haugenovega klasičnega modela jezikovne standardizacije določiti, ali je standardizacijo slovenščine bolj smiselno primerjati s standardnimi jeziki zgodnjega tipa (npr. standardizacija angleščine, francoščine, italijanščine) ali poznega tipa (npr. standardizacija litovščine, finščine, slovaščine). V razpravi poskušamo pokazati tudi, kako razlike med obema tipoma standardizacije, ki se pojavljajo v govornih skupnostih, morebiti pojasnjujejo nekatere pojave, ki jih v teh jezikih beležimo danes, in ovrednotiti napovedovalno vrednost teh razlik za prihodnji razvoj teh govornih skupnosti.

2 Standardološki modeli in njihove aktualizacije

Če standardizacijo jezika laično razumemo kot prizadevanje, da se določen jezikovni kod ustali v svoji formi in se kar najbolj omejijo jezikovne spremembe, ki se v njem odvijajo (če gre za kod, ki je dejansko v rabi), in sicer z namenom bolj učinkovitega in tekočega komuniciranja, so procesi, na katerih temelji novoveški proces jezikovne standardizacije, bržkone starodavni (za več o tem gl. Auroux 1994; 1998). Po antiki so se posamezni bolj ali manj uspešni pozivi k tovrstnemu fiksiranju kodov pojavili v zgodnjem srednjem veku, zlasti v dvornih pisarnah (kanclijah, angl. *chancery standard*; fr. *standard de chancellerie*; gl. Paquette 1983; Fisher 1996) – te so za računovodske potrebe potrebovale kod, v katerem sta bila tako oblika/struktura kot njen pomen čim bolj stalna oz. fiksirana. Kasneje se pod vplivom predvsem novih idej o znanosti, imperialističnih teženj ipd. pojavijo prve slovnice[3] in nato narodne akademije, med katerimi je bila prva italijanska Accademia della Crusca (1583).

---

2 Morda težavo predstavlja tudi razmeroma majhno število raziskav na temo (variacionistične) sociolingvistike slovenščine, sploh kadar njihov namen ni pomoč pri nadaljnji standardizaciji (kot npr. pri Mirtič 2019). Pri tem seveda nikakor ne gre spregledati pomembnih del, kot sta mdr. Skubic 2005 in Bitenc 2016. Upamo – in to presega tukajšnje namene – da se bo pozornost slovenistike v prihodnje (še) bolj posvečala sociolingvističnim temam, kot so variacija v raznoraznih registrih, dinamika družbene moči v jeziku, govor urbanih središč itn.

3 Prva med njimi je kastiljska slovnica Antonia Nebrije (1492) za potrebe poučevanja kastiljske španščine zavojevanih srednjeameriških ljudstev; francosko slovnico iz Port-Royala (1660) je kot prvo znanstveno slovnico precej samovoljno razglasil Noam Chomsky.

Čeprav torej težnja k jezikovni standardizaciji obstaja že precej dolgo, se je sodobno znanstveno ukvarjanje z njenimi procesi začelo šele v 20. stoletju, predvsem v njegovi drugi polovici (v prvi polovici stoletja je pomemben doprinos Praškega lingvističnega krožka). Sprejeta je bila znanstvena definicija standardizacije kot procesa, v katerem bodo dosežene »minimalne variacije v formi [ter] maksimalne variacije v funkciji«, kar pomeni, da je neki kod standardiziran, kadar se njegove strukture v govoru kar najmanj razlikujejo od govorca do govorca in od izjave do izjave ter je s tem kodom hkrati mogoče izraziti kar največ pomenov v kar največ situacijah.[4] Avtor te definicije je ameriško-norveški jezikoslovec Einar

4 Eden od recenzentov prispevka je izrazil skrb, da osredotočanje na »nevtralno, tehnokratsko« razumevanje standardizacije, ki je v nasprotju z razumevanjem standarda kot »oblike indeksikalnega pomena, ki se različnim jezikovnim sredstvom pripisuje dinamično«, neupravičeno pušča ob strani »vpliv širših razmerij družbene moči v razlikovanju med standardnim in nestandardnim jezikom«. Gre za resnično zelo plodovito raziskovalno področje, predvsem v anglofonski sociolingvistiki (v zvezi s tem gl. predvsem dela Penelope Eckert, Michaela Silversteina in Asifa Aghe), odsotnost te perspektive pa tu utemeljujemo s tremi točkami: **(1)** Namen tega prispevka ni, da bi poiskali podobnosti oz. razlike v indeksikalnem polju knjižne slovenščine in nekega drugega standardiziranega koda, pač pa podobnosti oz. razlike v njunih procesih standardizacije po etapah, ki jih predlaga Haugen, in potencialne posledice teh razlik. Haugenov model je za naše potrebe »standard« v pomenu referenčne točke oz. idealnega tipa, ne pa v pomenu »normativen« – seveda je sicer mogoče na iste procese gledati skozi več prizem. S tem je povezano tudi že prej omenjeno pomanjkanje sociolingvističnih del o slovenščini, ki ne prispevajo k standardizaciji: lahko se sicer izkaže, da je knjižna slovenščina podobno izključevalna, elitistična, razredno in/ali rasno zaznamovana, travmatogena in še kako drugače indeksirana, kot je standardna britanska oz. ameriška angleščina. To je prav gotovo mogoče. Da pa bi to podkrepili oz. ovrgli, bi potrebovali ogromen bazen raziskav, s katerimi ne razpolagamo, hkrati pa poudarjamo, da to ni raziskovalno vprašanje tega prispevka. **(2)** Notranje težave s konceptualnim aparatom pri Silversteinu, Aghi in P. Eckert: raziskave, ki temeljijo na indeksikalnosti in se poslužujejo kritične analize diskurza, ki jim omogoča razlago s pomočjo koncepta ideologije standardnega jezika, se navadno združujejo v skupino, ki se imenuje *tretji* (včasih tudi *četrti*) *val sociolingvistike*. Zanje je značilno, da raziskave metodološko temeljijo na statističnih operacijah med odvisnimi jezikovnimi in neodvisnimi družbenimi spremenljivkami, pri čemer morajo druge imeti ravno tako trdno osnovo kot prve. Ker pa je jezikovne, najpogosteje fonološke značilnosti lažje bolj zanesljivo izmeriti kot družbene, ima ta veja sociolingvistike precej imanentnih težav s tem, kaj naj bi odvisne spremenljivke pravzaprav indeksirale. Težave pogosto privedejo do dveh logičnih napak: esencializacije, tj. popreproščenja dejanskosti z definiranjem neke spremenljivke kot *lastnosti* določene populacije, čeprav gre samo za *značilnost* nekaterih posameznikov v njej (»za ženske velja, da uporabljajo več mašil«; gl. Pablé – Haas 2010), ter reifikacije, tj. krivega vzpostavljanja vzročne zveze med neodvisno in odvisno spremenljivko, čeprav obstoj neodvisne ni zanesljiv (»če uporabljaš mašila, si ženska«; gl. Bourdieu 2019: 19). Pričujoča kritika ni izčrpna, saj bi to preseglo namene tega članka, vendarle pa mora ta problem sociolingvistika tretjega vala premagati, preden bo postala samoumevna metodološka izbira. **(3)** Standardizacija slovenščine je, kot kažejo rezultati raziskave, predstavljeni v tem prispevku, načrtovana in ne posredna, kar pomeni, da so njene značilnosti posledica drugih bojev kot denimo pri angleščini. Ne le, da je ključno vlogo odigrala akademija ter kasneje druge institucije, pač pa je bila teorija, ki je bila osnova za normativno dejavnost, zastavljena tako, da bi moral biti jezikovni standard (KJ) narodnopovezovalen in narodnopredstavniški; to je vsekakor v veliki meri ostalo ideal, pa vendar je usmerjalo politiko celotne SAZU v ključnem obdobju (Gabrič 2011) in posledice takšnih odločitev (npr. več purizma ter manj razredne in rasne zaznamovanosti kot pri angleščini skozi velik del druge polovice 20. stoletja) so še danes vidne v priročnikih, kurikulih itd.

Haugen, ki je postavil tudi najvplivnejši *model* jezikovne standardizacije, ki je še danes osnova za veliko število jezikoslovnih raziskav s tega področja.

2.1 Haugenov model

Haugenov model je opisan v članku Dialect, Language, Nation iz leta 1966 (Haugen 1972: 235–254). Haugen, otrok dveh Norvežanov, je del otroštva preživel tudi na Norveškem in je verjetno dobro poznal dinamiko obeh standardnih kodov v norveščini, privzetem bokmålu in načrtovanem nynorsku, zato se je zavedal, da se standardizacija v govorni skupnosti ne pojavi kar sama. Opiral se je tudi na Leonarda Bloomfielda in njegove strukturalistične raziskave govornih skupnosti ameriških Indijancev Menominov ter primerjalno prišel do splošnega modela jezikovne standardizacije, ki vključuje štiri faze:[5] selekcijo (izbor, *selection*), kodifikacijo (opis, *codification*), elaboracijo (razširjanje) funkcije (*elaboration of function*) in sprejetost (*acceptance*).

Poimenovanje »faze« ne pomeni, da gre nujno za zaporedne etape, pri čemer se ena faza konča, preden se druga začne: pri konkretnih procesih standardizacije faze lahko soobstajajo in si ne sledijo nujno tako, kot smo jih tu našteli (gl. Ayres-Bennett 2019). »Faza« namreč pomeni distinktivni nabor procesov, ki potekajo znotraj ohlapnega teleološkega toka k standardizaciji. Tega se je pomembno zavedati, ko opisujemo značilnosti posameznih faz. *Selekcija* se nanaša na potek izbire določenega koda v govorni skupnosti (navadno je ta tudi zares v rabi, ni pa nujno), ki naj služi kot tisti kod, ki bo minimalno variiral v formi in maksimalno variiral v funkciji. John Earl Joseph (1987) kasneje pokaže, da v tem poteku pogosto prihaja do konfliktov. *Kodifikacija* pomeni zbiranje in zapisovanje pravil, ki ta kod jezikovno definirajo, pri čemer nastajajo jezikovna orodja, kot so slovnice in slovarji. *Elaboracija funkcije* zaznamuje procese, znotraj katerih se variacija funkcije povečuje, tj. večanje števila situacij, govorcev oz. govork in izjav, ki novonastali standardizirani kod zahtevajo kot normativnega v določenih govornih situacijah. *Sprejetost* preprosto pomeni, da je v govorni skupnosti postalo samoumevno, da je standardizirani kod normativen. Včasih je faza poimenovana *vzdrževanje*

Četudi bi standardnost oziroma prestiž raziskovali skozi vpeljevanje indeksikalnega pomena (*enregisterment*), kar je gotovo mogoče početi, bi morali potem vzpostavljati razmerje med zgodovino slovenske standardizacije in raziskovalnimi vprašanji, povezani z *enregistermentom*, ki bi zadevala npr. normativnost govora vplivnic na mlade ženske ter dinamiko jezikovnih sprememb, ki so tako nastale, pa normativnost urbanih središč z ozirom na zaledje, s potencialnimi razlikami med Ljubljano in npr. Celjem, pa normativnost medijsko zelo izpostavljenih politikov in mnenjskih voditeljev, verjetno še posebej v okoljih, kjer je politična volja dokaj nespremenljiva. Ne le da takšna raziskava zahteva najbrž kar poseben raziskovalni projekt, pač pa se tudi močno odmakne od pričujočega raziskovalnega vprašanja.

5 Kjer je mogoče, pri prevodih terminov ohranjamo mednarodne korene.

(*maintenance*), s čimer je poudarjeno, da proces standardizacije zaradi družbenih sprememb ni nikoli zaključen, zato se mora standardizirani kod nenehno ažurirati.

Haugen sam je leta 1987 model posodobil z dopolniloma, da gre pri selekciji in kodifikaciji za načrtovanje forme, pri elaboraciji funkcije in sprejetosti oz. vzdrževanju pa za načrtovanje funkcije ter da sta selekcija in elaboracija funkcije z vidika jezikovnega načrtovanja del statusnega, preostali dve fazi pa del korpusnega načrtovanja, saj se prvi ukvarjata z družbenimi procesi, drugi pa s čisto jezikovnimi (prim. npr. Ayres-Bennett 2019). Dodal je tudi več podfaz, ki niso prispevale k večji uporabnosti modela. Drugi raziskovalci in raziskovalke jezikovne standardizacije so zato razvili več dopolnil, tj. bolj natančnih popisov procesov, ki sicer izhajajo iz Haugenovega modela, vendar mu dodajajo bolje razvite opise procesov znotraj posameznih faz, ki so deduktivno izluščeni iz korpusov jezikovnih orodij in drugih relevantnih podatkov. Med mnogimi[6] velja najprej izpostaviti prispevek Johna Earla Josepha, ki bolj natančno popisuje procese v fazah selekcije grenlandščine ter francoščine iz 16. stoletja.

2.1.1 Josephova nadgradnja Haugenovega modela

Joseph (idealnotipski, vendar deduktivni) potek faze selekcije opiše na naslednji način: standardizacija se najpogosteje odvija v okolju, kjer dve govorni skupnosti sobivata, kar pomeni, da se na nekem področju govorita dva koda, pri čemer se eden v prestižnih funkcijah ne uporablja. Kod, ki ima prestižne funkcije, se imenuje H-varieteta (H kot *high*), drugi kod pa L-varieteta (L kot *low*).[7] Večina govorne skupnosti je zadovoljna s stanjem, v katerem ima njihov prvi jezik vlogo L-varietete. V določenem trenutku pa skupina, ki jo imenuje »L-avantgarda«, najprej uzavesti razliko v prestižu med varietetama L, ki je njihov prvi jezik, in H, potem pa razvije željo po uporabi L-varietete v prestižnih funkcijah, ki so bile do tedaj domena izključno H-varietete (povzeto po Joseph 1987: 51). Naloga, ki si jo zada L-avantgarda, je zvišati nivo prestiža L-varietete s tem, da pri dejavnostih, za katere so prej potrebovali H-varieteto, začne uporabljati L-varieteto ter to toliko časa ponavlja, da preostanek govorne skupnosti preneha verjeti v razliko med prestižema varietet L in H. Tako vznikne prepričanje, da H-varieteta predstavlja oviro L-varieteti, da bi prevzela ves diapazon mogočih funkcij (Joseph 1987: 53–54).

V procesu višanja prestiža L-varietete se pojavi potreba po elaboraciji. Elaboracija pomeni pri Josephu širjenje področja, kjer je v rabi standardizirajoča se L-varieteta. Pri tem L-avantgarda venomer izbira med dvema nasprotujočima si

---

6 Med najbolj vplivnimi sta Milroy – Milroy 1985 in Schneider 2007.

7 Termina H- in L-varieteta je Joseph prevzel od Charlesa Fergusona, ki se je v svojih delih ukvarjal pretežno z diglosijo. Izvirni izraz *variety* po Bitenc (2016: 114ss.) slovenimo z *varieteta*.

tendencama: elokvenco,[8] torej izrazno močjo, ki jo lahko spodbujajo izposojenke, kalki, novotvorjenke in druge vrste prevzemanja, ter učinkovitostjo, ki je funkcija razumljivosti jezikovne rabe in ima opraviti ravno z nadzorom nad elokventnostjo, torej pripuščanjem jezikovnih struktur v novonastajajočo H-varieteto tako, da bodo njeni govorci in govorke sploh razumeli, kaj elokventnejša jezikovna raba pomeni (Joseph 1987: 90, 108). Medtem ko govorna skupnost niha med obema tendencama, lahko v jezikovni rabi prihaja do vnosa raznih ideologij in posega-nja L-avantgarde po mitoloških fabulah, s katerimi upravičujejo svoje odločitve (Joseph 1987: 109), med drugim razvrednotenje prejšnje H-varietete glede na njeno neelokventnost (Joseph 1987: 92).

V fazi sprejetosti je v razumevanju govorne skupnosti prišlo do kvalitativnega preskoka: da je njihov prvi jezik tudi H-varieteta na ozemlju, kjer bivajo, postane privzeto razmišljanje, v katerem dejavnosti L-avantgarde niso več del živega spomina. Tedaj dejstvo standardnega jezika postane absolutizirano: kar je standardno, je dobro, kar pa je odklon od njega, jezik kvari (Joseph 1987: 160–161). Ista populacija, ki je pred začetkom standardizacije sprejemala status prvega jezika kot L-varietete in potencialno celo odklanjala aktivizem L-avantgarde, kar je najpogostejši vzorec (Joseph 1987: 106, 126), na koncu procesa svoj prvi jezik razume kot edini sprejemljivi način komuniciranja v govorni skupnosti, odklone od njega pa kot kršitve moralnega pravila.

Prednost Josephovega modela pred izvornim Haugenovim je v natančnejšem popisu poteka faz. Kjer Haugen, denimo, v fazi selekcije vidi izbor enega od kodov za standardizacijo kot dejanje, ki se zgodi kar samo od sebe, Joseph prepozna prizadevanja L-avantgarde za prevzem kulturnega primata v govorni skupnosti. Odnosi in medsebojne interakcije govorcev varietet L in H pojasnjujejo tudi, zakaj v fazi elaboracije pride do prevrednotenja L-varietete in nastopa njene elokvence, kar se v fazi sprejetosti tako ustali, da članom in članicam govorne skupnosti postane samoumevno. Ta model je dovzeten tudi za vključevanje ideoloških (npr. prepoved pisave ogovornih zaimkov *Vas*, *Vam* itd. z veliko začetnico v znamenje spoštovanja iz SP 1962; prim. Dobrovoljc – Bizjak Končar 2013: 117ss.) in kulturoloških dodatkov, ki lahko bolje pojasnjujejo posamezne spremembe vrednotenja konkretnih jezikovnih struktur v procesu standardizacije, ne da bi iz njih ustvarili

8 Elokvenca (*eloquence*) je v SSKJ opredeljena kot »tekoče, spretno izražanje«, pri Josephu (1987) pa ta izraz pomeni nekaj drugega. Ko neki kod pridobiva na elokvenci, se veča nabor struktur (besedišča, frazemov, stavčnih struktur …), s katerimi lahko govorec ali govorka izrazi določen pomen. Bolj ko je jezik elokventen, debelejši je njegov slovar in več je načinov, na katere lahko govorna skupnost nekaj izrazi. To seveda pomeni tudi, da bolj elokventni jeziki lahko izrazijo *več* kot manj elokventni, to pa pomeni, da v tem pomenu Josephov koncept elokvence nekoliko sovpada s Havránkovim konceptom intelektualizacije (knjižnega) jezika. Joseph (1987) skozi celotno delo prikazuje, da teh več načinov znotraj elokvence, kako nekaj povedati na različne načine, pridobi družbene pomene, med katerimi je privilegiran tisti, ki pripada standardnemu kodu. Eksplicitne definicije elokvence Joseph sicer ne poda.

rdečo nit procesa, ki je v svojem bistvu vendarle jezikoslovni. Vplive racionalističnih oz. jakobinskih ter kasneje romantičnih filozofskih in literarnih tokov na standardizacijo evropskih vernakularjev (gl. predvsem Geeraerts 2003 za kognitivnojezikoslovno izhodišče ter Sériot 2014 za izhodišče iz kulturnih študijev) je tako mogoče upoštevati in ne prihajati v navzkrižje z Josephovim modelom.

Nekateri pridržki pa so ob njem še vedno potrebni. Po Josephu L-avantgarda uzavesti dejstvo, da je varieteta, ki jo govorijo, H-varieteti neenakovredna zaradi razlike v *prestižu*. Prav tako elokventnost, ki se pojavi v fazi elaboracije in vodi do končne sprejetosti L-varietete kot nove H-varietete, izhaja iz zapolnjevanja prestižnih funkcij. James Milroy (1999) pokaže, da v tekočem času na normativnost določene izjave oz. strukture v tej izjavi vpliva prestižu inverzna funkcija *stigme*, ne pa prestiž sam, in če je ravno prestiž očitno glavno gonilo procesa standardizacije, je treba o njegovem poteku morda ponovno razmisliti. Prav tako je treba upoštevati, da je Josephov model, čeprav deduktiven, osnovan na podatkih o standardizacijah jezikov iz (Zahodne) Evrope med približno 16. in 19. stoletjem. Za standardizacije, ki so se odvijale na geografsko oddaljenih krajih, predvsem pa na obeh ekstremih te časovne premice, so pomembni različni faktorji, ki so vodili tudi v nekoliko drugačne izide.

2.2 Subačiusovo dopolnilo: standardizacija zgodnjega tipa – standardizacija poznega tipa

Litovski jezikoslovec Giedrius Subačius (2002) je primerjal standardizacijo litovščine in angleščine ter ugotovil, da se razlikujeta po časovnih točkah – in s tem družbenih, političnih, ekonomskih in drugih kontekstih –, v katerih sta se odvijali. Ugotovil je, da razlike med jeziki niso zgolj časovne (ki sicer najbolj izstopajo, zato je delitev po njih dobila ime) in da imajo jeziki, ki so se standardizirali pozneje, nekatere skupne točke, po katerih se ločujejo od tistih, ki so se standardizirali prej.[9] Prva skupina vključuje govorne skupnosti,[10] ki segajo od ferščine na zahodu do hebrejščine (Gafter – Mor 2023) na vzhodu ter od finščine na severu do bolgarščine in turščine na jugu.

---

9 Zanimivo je, da je Subačiusova delitev standardnih jezikov v celoti analogna Hrochovi (povzeto po Kosi 2013: 70–71) delitvi modernih narodov po nastanku glede na tip prehoda (iz fevdalne v kapitalistično družbo ali iz nacionalnosti). Hrocha Subačius ne omenja, tema za drug prispevek pa bi lahko bila kibernetska zveza med izgrajevanjem naroda ter standardizacijo jezika tega naroda, sploh s poudarkom na narodih, oblikovanih iz nacionalnosti, in standardnih jezikih poznega tipa, saj je takšnih raziskav bistveno manj.

10 Angl. *speech community*. Izraz je uvedel William Labov (1972: 120–121), ki je govorno skupnost opisal kot skupnost govorcev in govork, ki si delijo jezikovne norme. Jezikovna norma je tako definicijski nujni pogoj za obstoj govorne skupnosti. Ker norme zajemajo tako pisne kot govorjene izjave (tudi takšne na manj preprostih nosilcih, npr. govor po scenariju, posnet za družabna omrežja), se »govorna« v tej zvezi ne nanaša na dejanje govorjenja, pač pa na živetost in aktualnost, ne pa zamrznjeno sistemskost, značilno za jezik (ne pa govor). Ta premik v dojemanju norme je med prvimi nakazal že Eugenio Coseriu.

Prva značilnost jezikov, ki so bili standardizirani po poznem tipu, je čas, v katerem se začneta fazi selekcije in kodifikacije. Angleščina (britanska, ne pa tudi ameriška) (Fisher 1996) in francoščina (Paquette 1983), denimo, lahko začetke svojih kodifikacij razumno postavita v 15. stoletje, ko so za potrebe dvorne birokracije in pobiranja davkov nastale šole, kjer so stare generacije kanclijskih uradnikov poučevale nove, pri čemer je bilo ena izmed pomembnejših veščin ravno pisanje na način, ki ne vsebuje idiosinkratičnih (tj. idiolektičnih) struktur in je tako na enak način razumljivo vsem, ki so isto veščino pridobili. Tako se je kasnejša potreba po jezikovni rabi, ki kar najmanj variira od enega govorca oz. govorke do drugega, lahko v 16. stoletju oprla na konceptualno vzporednico, ki je vsaj pri enem družbenem razredu že obstajala. Zaradi tega in še drugih razlogov, ki se jim tu zavoljo prihranka prostora ne moremo posvetiti, je standardizacija nekaterih evropskih jezikov lahko stekla že v 16. oziroma v začetku 17. stoletja. Subačius v to skupino uvršča angleščino, danščino, francoščino, italijanščino, nemščino, nizozemščino, poljščino, španščino in švedščino.

Govorci in govorke jezikov poznega tipa niso najprej vzpostavili potrebe po minimalni variaciji oblike v neki družbeni panogi, iz katere se je razvila potreba po apliciranju tega načela še na jezik, pač pa so jezikovno standardizacijo in prestiž, ki iz nje izhaja, spoznali v taki obliki pri jezikih, v katerih sta bili selekcija in kodifikacija že opravljeni. Praviloma so oba procesa za lastne govorne skupnosti – postopoma, skozi delovanje L-avantgard – začeli izvajati v 19. stoletju, čemur je botrovalo tudi romantično-nacionalistično artikuliranje narodnosti kot predvsem jezikovne kategorije, češ da naj bi govorci in govorke nekega skupnega jezika pripadali tudi isti primarni skupnosti (Geeraerts 2003; Burke 2004; Kosi 2013; Sériot 2014). Zato je v odnosu do t. i. naravnega jezika, ki zaobjema vse dia- in sociolekte, ki pripadajo določenemu diasistemu, imenovanemu jezik J, in ki je dejansko bil v rabi v tistem času, iz delovanja L-avantgarde ter poklicnih slovaropiscev, slovničarjev itn. nastal kod, ki naj bi bil skupen vsem govorcem in govorkam, saj vendar predstavlja in definira narod, ki mu pripadajo. Opis tega jezika terja poznavanje pravil, ta pa implicirajo minimalno variacijo v obliki. Subačius med jezike poznega tipa uvršča beloruščino, bolgarščino, češčino, estonščino, ferščino, finščino, hebrejščino, hrvaščino, latvijščino, litovščino, norveščino (samo nynorsk), romunščino, srbščino, slovaščino, slovenščino, ukrajinščino in turščino. Pri obeh seznamih zapiše, da ju je treba še dopolniti.

Druga značilnost zadeva družbeni položaj govorne skupnosti pred standardizacijo: je skupnost v dominantnem ali podrejenem položaju oz. ali se jezik, ki ga govori, uporablja v prestižnih funkcijah ali ne? Ta lastnost se logično opira na prvo: če je bil jezik v dominantnem položaju v 16. in 17. stoletju, je to pomenilo, da je šlo za materni jezik višjih stanov in s tem tudi državne administracije, kar je ne glede na status latinščine pomenilo, da so se govorci in govorke drugih jezikov

dominantnega morali priučiti, če so želeli sodelovati v družbenih procesih, rezerviranih za elito. Dejstvo, da so jeziki iz podrejenega položaja ohranili predvsem besedišče iz domače sfere, niso pa razvili velikega beletrističnega fonda in struktur, primernih za komuniciranje o intelektualno najzahtevnejših temah, potrebnih za družbo, napoveduje kasnejše laične puristične reakcije v fazi elaboracije, ki so pri nekaterih jezikih pomemben del jezikovnega načrtovanja. K temu se še vrnemo.

Tretja značilnost opisuje razvoj standardizacije z ozirom na doprinose jezikovnega načrtovanja. Ti doprinosi so lahko posredni (*circumstancial*) ali pa načrtovani (*engineered*); razlikovanje je prvi uvedel Joseph (1987: 60). Posredni doprinosi so značilni za jezike zgodnjega tipa in opisujejo standardizacijo, ki se je odvila znotraj »naravnega« poteka družbenih sprememb, tj. skupaj z drugimi procesi, značilnimi za Evropo 16. in 17. stoletja, ne da bi ji pripadlo posebno mesto v političnem načrtovanju ter programih, ki so bili tedaj v teku. V zvezi s tem pogosto pišejo o vplivu industrijske revolucije in posledično urbanizacije ter kolonializma na razvoj standardnih jezikov, kar logično pomeni tudi, da je standardizacija zgodnjega tipa značilna za industrijsko razvite družbe in/ali take, ki so imele kolonije (prim. Joseph 1987: 75, 126; Milroy – Milroy 2005: 30–31). Potreba po kodu z minimalno variacijo v obliki in maksimalno variacijo v funkciji se je pri prvih pojavila zaradi povečane družbene mobilnosti in posledično množičnih selitev ljudi iz tradicionalnih skupnosti v mesta. Ti govorci in govorke so v svoji neposredni okolici več stoletij poslušali in govorili zgolj svoj dialekt, v stik z drugimi pa so prihajali le redko. Izjemno hitre preobrazbe pričakovanih govornih vzorcev (norm) in skrb za status, ki vključuje tudi obvladovanje prestižnega (po Milroyu: nestigmatiziranega) standarda so nudile okoliščine, v katerih je elaboracija standardnega jezika lahko potekala hitro in brez potrebe po načrtnem opismenjevanju. Po drugi strani je za jezike poznega tipa bolj značilen Josephov opis dinamike L- in H-varietet ter poseben trud L-avantgarde, pri čemer veliko vlogo igrajo slovnice in slovarji ter opismenjevanje kritične mase govorcev in govork. Brez nastanka slovnic, slovarjev in ponekod pravopisov (za slovenščino Subačius (2002: 140) izpostavi Kopitarjevo slovnico) ter vpeljave standardiziranega jezika kot učnega jezika v šolah do elaboracije in sprejetja verjetno pri večini zgodb o standardizaciji poznega tipa ne bi moglo priti (do tega denimo ni prišlo pri kašubščini; Sériot 2014: 265).

Prvim trem značilnostim standardizacije zgodnjega ali poznega tipa je skupno to, da nanje vplivajo predvsem družbeni procesi, ki imajo sicer jezikoslovno relevantne posledice. Na vprašanje, koliko so značilni za standardizacijo slovenščine, odgovarja družbena zgodovina slovenščine. Druge tri značilnosti so bolj jezikoslovne narave. Prva med njimi, torej četrta po vrsti, se nanaša na odnos med pisnim in ustnim standardnim jezikom. Pri jezikih zgodnjega tipa naj bi bila pisni in ustni standard čim bolj blizu. Subačius predvideva, da je tako zaradi posebne vloge latinščine, ki je

bila med fazama selekcije in kodifikacije že mrtvi jezik, natančneje njeno ohranjanje kot v obliki pisnega koda brez ustnega, ki bi se od njega razlikoval in porajal dvome o pravilnosti prav tiste oblike, ki je bila v pisnih virih na razpolago. Pravorečje pri standardnih jezikih zgodnjega tipa naj bi sledilo kodificiranemu pisnemu standardu, ki je bil tisti, ki je bil podvržen selekciji, kar pa je zaradi razlike v hitrosti jezikovnih sprememb pri govoru in pisanju le redko res. Po drugi strani so L-avantgarde jezikov poznega tipa v stiku z že standardiziranimi jeziki zgodnjega tipa, ki so tedaj še služili kot H-varietete, poznale dejanske razlike med pisnimi in ustnimi standardi ter zato izvajale posebne programe standardizacije za pisni kod in ustni kod.

Peta značilnost izhaja neposredno iz četrte ter opisuje vrednotenje razlik med pisnim in ustnim standardom. Ker je pri standardnih jezikih zgodnjega tipa razlikovanje med obema standardoma nezaželeno, je jasno, da je dejanska razlika med njima, do katere prihaja, perceptivno pojmovana kot slaba. Pri standardnih jezikih poznega tipa je razlika uzaveščena kot nekaj normalnega, saj ne pisni ne ustni standard v programskih izhodiščih nimata prednosti pred drugim. Četudi navadno pisni standard nastane pred ustnim, to, vsaj nominalno, nima vpliva na vrednotenje razlik med njima.

Šesta lastnost opisuje fazo selekcije, natančneje dejstvo, ali je izbrani kod s sinhronega vidika aktualnih govorcev in govork transparenten ali ne. Pavšalno rečeno: se zavedajo, na osnovi katerega dialekta je bil narejen standardni jezik? Pri tem ne gre za jezikoslovne analize, katerih preprostejše povzetke so se morda naučili v šoli, temveč za izstopajoče spoznanje, da je eden od dialektov »bolj« standarden in da so posledično ostali »manj« standardni, kar govorec ali govorka ugotovi med bivanjem in interakcijami v tej govorni skupnosti. Subačius trdi, da je od standardizacije jezikov zgodnjega tipa, predvsem od njihovih začetkov, preteklo že toliko časa, da so jezikovne spremembe toliko spremenile aktualno jezikovno krajino, da niti maternim govorcem in govorkam ni več samoumevno, na katerem dialektu je standard osnovan. Nasprotno, ker je proces standardizacije pri jezikih poznega tipa toliko mlajši, je bil med selekcijo za bodočo H-varieteto izbran tak kod, katerega značilnosti so v živem spominu še najbolj podobne enemu izmed dialektov, ki se še govori. Za prvega izmed Subačiusovih prototipov, standardno britansko angleščino, celo med jezikoslovci še danes ne obstaja vseobsegajoči konsenz glede tega, kateri dialekt je bil osnova zanjo (prim. Wright 2020),[11] medtem ko je za drugega, litovščino, jasno, da gre za avškatsko narečje, predvsem tisto iz Kaunasa in njegove okolice, ki je tudi zgodovinsko kulturno središče litovske govorne skupnosti (prim. Vaicekauskienė 2011).

---

11 Standardna britanska angleščina se danes seveda največkrat povezuje z Londonom in njegovo okolico oz. trikotnikom Oxford–Cambridge–London, vendar London kot sodobno velemesto združuje veliko število govornih skupnosti in verjetno nihče ne misli, da vsi v njem govorijo standardno; nasploh je fonološka situacija v Londonu precej kompleksna in presega omejitve tega prispevka.

2.2.1 Uvodni pridržki glede Subačiusovih značilnosti

Poleg delitve na bolj družbene in čisto jezikoslovne lahko pri značilnostih standardizacij zgodnjega in poznega tipa opazimo še eno postopno spremembo. Od prve proti šesti so vedno manj objektivne in vedno bolj idealnotipsko zastavljene, kar pomeni, da je odstop posameznih standardnih jezikov od prikazanih razlik vedno bolj pričakovan in zato »članstvo« posameznega jezika v kateri izmed obeh skupin vedno manj določa kategorično (da/ne), vedno bolj pa stopenjsko (bolj/manj) razlikovanje. Posledično je za vsak jezik značilno tudi, da je bolj oziroma manj tipičen pripadnik ene ali druge skupine, iz Subačiusovega pisanja pa je razvidno, da je angleščina prototipski predstavnik jezikov zgodnjega tipa in litovščina standardnih jezikov poznega tipa. Zato je tudi smotrno preveriti, v kakšni meri se standardizacija slovenščine ujema z enim ali drugim tipom.

To pomeni tudi, da pripadnost eni ali drugi skupini za jezik ne pomeni kategoričnega posedovanja vseh idealnotipskih lastnosti. Še vedno menimo, da je delitev na standardne jezike zgodnjega in poznega tipa smiselna, ker izboljšuje analitično preciznost ter hkrati veča pojasnjevalno in napovedno moč standardizacijskega modela, opozoriti pa je treba na nekatere neskladnosti modela z dejstvi. Treba je, npr., biti previden pri angleščini, pri kateri se standardizacija *britanske* res začne pretežno samoniklo v 15. stoletju, standardizacija *ameriške* angleščine pa je zgodba o *ausbau* varieteti,[12] ki se je pojavila konec 18. stoletja ter uveljavila razmeroma hitro v 19. stoletju predvsem po zaslugi Websterjeve leksikografije, ki si je prizadevala za kar največji odstop od nekdanje britanske nadvlade s promoviranjem in vztrajnim iznajdevanjem vernakularnih struktur, ki so jih uporabljali potomci priseljencev v ZDA (Finegan 1980: 37–38, 46; Schneider 2007: 281, 291). Ta varieteta angleščine je poznega tipa, načrtovana, ima znano in transparentno dialektalno osnovo ter se spogleduje s podrejenostjo – vse je torej drugače kot pri britanski angleščini. Še bolj od prototipa v nekaterih lastnostih odstopa denimo francoščina, standardni jezik zgodnjega tipa v vseh pogledih, vendar vloga Académie française, celo individualna vloga kardinala Richelieuja (1585–1642), izkazuje zelo načrtovan razvoj standarda. Italijanščina kot eden izmed prvih standardnih jezikov na svetu pa je zelo posebna zaradi svoje nikdar povsem dokončane selekcije, ki poteka že od 13. stoletja in je med drugim poskrbela, da terminološko

12 Varieteta *abstand* in *ausbau* sta termina, ki ju je uvedel nemški jezikoslovec Heinz Kloss (1952; v mednarodno jezikoslovno skupnost sta izraza preniknila v 60. letih 20. stoletja) za določanje, kako je prišlo do razlikovanja dveh jezikov. Če s sinhronega vidika dva jezika, ki sicer imata skupnega prednika, izkazujeta dovolj strukturnih razlik, da ju njuni govorni skupnosti pojmujeta kot dva različna jezika, govorimo o *abstand*, če pa je razlog za njuno razlikovanje bolj namenske kot strukturne narave, npr. uradni ali pa učni jezik v različnih političnih entitetah, govorimo o *ausbau* varieteti. Joseph (1987: 2–3) je izraza prevzel od Klossa in *ausbau* ponazoril z jezikovnimi pari, kot so češčina in slovaščina, kastiljščina in katalonščina, bolgarščina in makedonščina ipd. *Ausbau* so jezikoslovci kasneje aplicirali tudi na diasistemske varietete, kot so npr. dialekti. Za aplikacijo na slovenščini bližje jezike gl. Kordić (2010: npr. 157–159).

poimenovanje notranjih frakcijskih bojev med selekcijo italijansko imenujemo *questione della lingua*. To poudarjamo, ker združevanje lastnosti po podobnosti s prototipom omogoča bolj smiselno povezovanje podatkov v razlage in ne obratno.

3 Standardizacija slovenščine

Je slovenski knjižni jezik oz. knjižna slovenščina[13] bližje prototipu standardnega jezika zgodnjega ali poznega tipa? Geografska porazdelitev držav, kjer se govorijo tisti jeziki zgodnjega tipa, ki jih omenja Subačius, nakazuje na delitev Evrope na zahod (zgodnji tip) in vzhod (pozni tip), vendar, kot smo videli, že geografsko gledano obstaja kopica izjem, natančnejši vpogled v standardologijo slovenščine pa razkrije zanimive težave pri klasifikaciji, ki jih mestoma poglablja nezadostno število perceptivnih raziskav.

Da bi ovrednotili uvodno raziskovalno vprašanje, ali je knjižna slovenščina standardni jezik bolj zgodnjega ali bolj poznega tipa, v naslednjih razdelkih to pripadnost na podlagi navedenih dejstev opredeljujemo kot podobnost s prototipskima predstavnikoma obeh standardnih jezikov. Bolj ko je standardizacija slovenščine v določeni lastnosti podobna standardizaciji angleščine, bolj je njena opredelitev »zgodnjega tipa«, obratno pa velja za podobnost s standardizacijo litovščine. Podobnost označujemo na številski lestvici od –3 (zelo podobna standardizaciji angleščine) preko 0 (premalo informacij) do 3 (zelo podobna standardizaciji litovščine). Takšno kvalitativno-kvantitativno metodo smo izbrali, ker želimo pridobiti primerljive vrednosti podobnosti z obema prototipoma standardnih jezikov, vendar je bilo treba zaradi odsotnosti neposredno preštevnih elementov v analizi enote preštevanja utemeljiti kvalitativno.

Privzeti konsenz glede razvoja slovenskega jezika bi lahko povzeli takole:[14] v 16. stoletju se v številnih evropskih jezikih prvič pojavijo zametki standardizacije in tudi v slovenščini izidejo dobro znana dela protestantskih piscev. Če se osredotočimo na jezikovna orodja (fr. *outils linguistiques*, tudi *outiller/outillage*) v Aurouxovem (1994) pomenu (gl. Ahačič 2015), v 17. stoletju ne izide nobena nova slovnica, kar so pisci »reševali z različnimi uvodi v tiskana in rokopisna dela« (Ahačič 2012: 234), medtem ko v 19. stoletju opazimo pravo vrenje

13 Ne želimo se vmešavati v razpravo, ali je načrtovani normativni kod v govorni skupnosti govorcev in govork slovenščine bolje imenovati knjižni ali standardni jezik. Za povzetek dosedanje debate gl. Černivec 2024: 42–60. Ker se temu kodu najpogosteje na splošno in tudi v slovenskem jezikoslovju reče knjižni jezik, model standardizacije pa razmeroma dobro opisuje tudi njegov nastanek (navsezadnje o tem razpravljamo v nadaljevanju prispevka), bomo govorili o knjižni slovenščini in standardizaciji slovenščine.

14 Seznam in pregled nista mišljena kot izčrpna, pač pa referenčno za namene raziskovalnega vprašanja. Naslanjamo se na dela Orožen 1996; Dobrovoljc 2004; 2018; Stabej 2009 in Dobrovoljc – Bizjak Končar 2013, zato bralstvo za podrobnejše preglede napotujemo tja.

(24 slovnic in pet slovarjev). Omeniti je treba, da ta seznam ne zajema orodij, ki ne spadajo v vseslovenski normativni program – med 18. in 20. stoletjem je na slovensko govorečem območju obstajal še prekmurski knjižni jezik, pri čemer »[š]ele v začetku 19. stoletja začneta vzhodnoslovenski knjižni različici (vzhodnoštajerski in prekmurski knjižni jezik), kot kažejo besedila tega obdobja, sprejemati opazne in odločilne vzpodbude iz osrednjega jezika (iz Ljubljane in Celovca)« (Orožen 1996: 123). Prav tako v 19. stoletju začnejo izhajati *Kmetijske in rokodelske novice*, tisto javno občilo, ki ima po strokovnem konsenzu največjo vlogo najprej pri premiku identitetne pripadnosti od regionalne k nacionalni, potem pa še pri razširjanju ideje, da je ta nacionalna identitetna pripadnost določena, tj. opisana in zamejena, z enotnim slovenskim jezikom, ki je ne glede na narečne razlike skupen vsem Slovencem in Slovenkam (gl. mdr. Kosi 2013: 126, 327, 333, 338). To dogajanje izkazuje semantični razvoj konceptualnega para jezik – dialekt, ki je bil tipičen za romantično obdobje v Evropi in je konstitutiven za razvoj narodov in nacionalizma v 19. stoletju, ne pa denimo v stari Grčiji, kjer je nastal in je pomenil razliko med diasistemom in njegovimi aktualizacijami (gl. Van Rooy 2021).

V 20. stoletju je slovenska govorna skupnost postala del državnih tvorb, kjer je slovenščina prvič imela nekatere prestižne funkcije (po kratkoživih Ilirskih provincah, kjer je postala predvsem delni jezik šolstva). Od leta 1938 deluje SAZU (sprva AZU), akademija znanosti in umetnosti, ki je imela najprej politično zagotovljeno normativno pristojnost za slovenski jezik. S tem je bilo zagotovljeno, da so bila jezikovna orodja ter druge normativne dejavnosti, za katere je akademija, kasneje pa institucije, na katere je ta odgovornost prešla, od tedaj vedno v celoti ali pa vsaj delno utemeljeni na znanstveni jezikovni podlagi. Boris Urbančič (1973: 67) je optimistično zapisal: »[N]aš jezik ni imel nikoli v zgodovini tako ugodnih pogojev za neoviran razvoj, kot jih ima danes. Jezik s tako utrjenim družbenim položajem in s toliko funkcijami, številnejšimi kakor kdajkoli poprej, ne more biti v nevarnosti niti za svoj obstoj niti za odtujevanje samemu sebi.« Kasnejši spisi (gl. npr. Gjurin 1991) kažejo, da kljub nominalni enakosti dostop slovenščine do prestižnih funkcij ni bil vedno in enakomerno omogočen. Po letu 1991 ni več tako, saj je slovenščina postala uradni in državni jezik, od leta 2004 celo eden izmed uradnih jezikov EU.

Smiselno je kratko predstaviti še razvoj jezikovnih orodij. Prvi slovar, ki vsebuje ustreznice v slovenščini, je Megiserjev *Dictionarium quatuor linguarum* s konca 16. stoletja. Stabej (2009: 126) piše, da je med Alasijevim slovarjem (1607) in celovško izdajo Megiserjevega slovarja (1744) minilo skoraj 140 let, ne da bi izšel kakršen koli slovenski ustrezničnі slovar. Vendar je, kot kaže Ahačič (2012: četrto in peto poglavje), tedaj nastalo več rokopisnih oz. predelanih izdaj, pri čemer je treba upoštevati (Ahačič 2012: 228), da je prva tiskarna v Ljubljani

po zatrtju protestantizma svoja vrata odprla leta 1678. V 18. stoletju je izšlo oz. nastalo več slovnic oz. ponatisov slovnic (Ahačič 2015), Kastelec-Vorenčev (1680–1710) in Hipolitov rokopisni slovar (1711–1712) ter že omenjeni ponatis Megiserjevega slovarja, sicer pa je protestantsko jezikovno tradicijo ohranjalo versko pisanje, predvsem lekcionarji z biblijskimi odlomki, ki so kontinuirano izhajali skozi celotno obdobje.[15] Pa vendar Dobrovoljc in Bizjak Končar (2013: 113; gl. spodaj) začetek faze *selekcije* postavita v 19. stoletje, bržkone tudi zato, ker poleg družbenih sprememb (npr. višje pismenosti) tudi normativni vpliv omenjenih del ni bil posebej intenziven: »[V]pliv slovnic, slovarjev in drugih metajezikovnih spisov [je bil] v tem obdobju zelo majhen. Slovnice in slovarji od samega začetka […] na Slovenskem norme niso vzpostavljali, ampak so popisovali že utečeno (oziroma prej dogovorjeno) stanje ter krepili predvsem prestižno funkcijo slovenskega jezika.« (Ahačič 2012: 228) V 19. stoletju je izšlo več dvojezičnih ustreznični slovarjev slovenščine, med katerimi so najpomembnejši Murkov, Cigaletov, Janežičev in Pleteršnikov; vrhunec slovenskega slovaropisja gotovo predstavlja enojezični razlagalni slovar SSKJ, ki začne najprej izhajati v knjigah od 1970 do 1991, danes pa je skupaj s posodobljenim SSKJ2 prosto dostopen na portalu Fran. Drugo pomembno jezikovno orodje, ki je, kot bomo videli, bolj značilno za standardne jezike poznega tipa, je pravopis (SP), ki je v slovenski govorni skupnosti imel funkcijo slovarja, dokler se niso pojavili dovolj kvalitetni razlagalni slovarji (Černivec 2024: 12). Med letoma 1899 in 2001 je SP izšel kar osemkrat (ločujemo SP 1990 in SP 2001). Glede slovnic smo že omenili, da je v 19. stoletju izšlo kar 24 različnih, v 20. pa devet. V 20. stoletju je izšlo več slovnic, dve tudi pod okriljem SAZU. Svojo je leta 1976 izdal tudi Jože Toporišič (prim. Dobrovoljc 2021: 25) in ta (oz. njene kasnejše izdaje) je še vedno referenčna. Nazadnje velja omeniti še kotičke, stalne rubrike, ki so nekoč redno izhajale v medijih in so ponujale prostor uveljavljenim piscem, da razširjajo svoje mnenje o določenih slovničnih vprašanjih (gl. Kalin Golob 1996), ter jezikovne bruse, preskriptivistična (zapovedovalna) neinstitucionalna dela, katerih namen je, pogosto na znanstveno nevzdržnih temeljih, popravljati tiste rabe, ki jih njihovi avtorji ocenjujejo kot napačne. Za slovenščino velja, da sodobni brusi opravljajo nekoliko drugačno funkcijo, in sicer nudijo dostopnejšo razlago predvsem pravopisnih pravil tistemu delu govorcev in govork, ki so jim institucionalna pravila prezapletena (gl. Zgonc 2023).

3.1 Čas, ko se začneta fazi selekcije in kodifikacije

Kdaj se torej začneta selekcija in kodifikacija slovenščine? Najprej je treba ločiti med razvojem slovenščine (kot jezika književnosti) in knjižne slovenščine. Jasno

15 Na to me je prijazno opozorila dr. Alenka Jelovšek, za kar se ji lepo zahvaljujem.

je, da slovenščina še ni bila standardizirana tedaj, ko je nastala oz. ko se je pojavil prvi kod, ki se mu lahko reče slovenščina. Čeravno se jezik Brižinskih spomenikov imenuje zgodnja slovenščina (Šekli 2024), je to res v kontekstu študije genealogije *formalnih jezikovnih ravni*, glasoslovja, oblikoslovja ter skladnje, ni pa v tem implicitna *funkcionalna širitev* nekega standardnega koda. Auroux (1994) je pokazal, da so tudi zapisani jeziki obstajali več stoletij in v nekaterih primerih celo tisočletij (kitajščina), preden lahko govorimo o standardizaciji v pravem pomenu besede. Moderne slovnice, ki so nastale v razsvetljenskem duhu, so prvo takšno orodje, ki je normativne trditve (treba je reči *p* – ne sme se reči *p*) preneslo na sinhrone vernakularje in ne zgolj na prestižne mrtve jezike. Kjer ni prišlo do te premene, vse do obsežnega stika z Evropejci tudi ni prišlo do standardizacije. Torej je začetek standardizacije slovenščine logično nesmiselno postavljati v 10. stoletje in pri tem ni slovenščina (kot jezik ali kot govorna skupnost) nič boljša in nič slabša od drugih jezikov.

Ostajata dva možna odgovora na izhodiščno vprašanje razdelka. Prvi, privzeti, je 16. stoletje in mu je mogoče slediti do Škrabca, ki je po tem, ko je Miklošič že odločilno vplival na selekcijo gorenjske, ljubljanske in dolenjske narečne podlage za knjižno slovenščino, to zamejil tudi kronološko: najdlje v zgodovini gremo lahko do Trubarja, vse ostalo ni več smiselno, saj je povsem izginilo iz rabe (Orožen 1996; Jesenšek 2005). Drugi je 19. stoletje in ga Stabej (1998: 19) označuje kot »konsenz v slovenistiki«, Dobrovoljc in Bizjak Končar (2013: 113) pa pravita, da četudi je »na Slovenskem tako idejno kot praktično fazo ‘izbora’ normativne osnove slovenskemu pisanemu jeziku izpeljal že protestantski pisec Primož Trubar […] šele od 19. stoletja dalje lahko govorimo o uradnem prizadevanju za poenotenje v treh stoletjih regionalno razslojene slovenščine«.

Pritrdili bomo drugemu, ki prvega v resnici ne demantira, temveč ga dopušča z določenimi niansami. Videli smo, da se je proces nastajanja novih jezikovnih orodij v 19. stoletju precej pospešil. Še več, proces selekcije je ne glede na protestantsko knjižnojezikovno tradicijo v 19. stoletju še močno aktiven: ne samo, da je poleg združevalnih tendenc vseslovenskega knjižnega jezika obstajala še prekmurska knjižna tradicija, tudi znotraj L-avantgarde, ki je delala na vseslovenskem knjižnem jeziku, še zdaleč ni bilo konsenza. V razmaku manj kot sto let so se izmenjevale slovnice, ki so večjo zastopanost ponujale gorenjskim, dolenjskim, (vzhodno)štajerskim oziroma ljubljanskim predmestnim govorom (gl. Kosi 2013: 194–197), vrhunec tega pa je bila bržkone črkarska pravda. V dinamično dogajanje sta posegla dva prelomna dogodka sredi 19. stoletja, namreč začetek izhajanja Bleiweisovih *Novic,* ki so enotnemu knjižnemu jeziku priskrbele občinstvo, ter Miklošičev opis prednika slovenščine, ki je priskrbel še ideološko legitimacijo selekciji gorenjske, dolenjske in ljubljanske narečne osnove (prim. Orožen 1996: 123, 132, 160, 162, 168; Kosi 2013: 327). Kodifikacija, ki logično lahko zgolj

sledi selekciji, je prvi pomembni mejnik doživela s Pleteršnikovim slovarjem, ki je »[p]rvi rezultat prizadevanj po večji jezikovni ustaljenosti« (Dobrovoljc – Bizjak Končar 2013: 113; gl. tudi Gorjanc idr. 2015: 37), drugega pa s SP 1899, ki je bil »njegov derivat« (Dobrovoljc – Bizjak Končar 2013: 114). 40 let kasneje se je oblikovala SAZU in kodifikacija je prešla v domeno profesionalnega jezikoslovja, sodobna, strukturalistična kodifikacija pa se je po odzivu javnosti na historicistične rešitve SP 1962 uveljavila šele v 70. letih 20. stoletja (gl. Dobrovoljc 2018: 203). Pomanjkanje strokovnega konsenza ter njegovo dvakratno vzpostavljanje v letih med 1875 (Miklošič) in 1970 (Inštitut za slovenski jezik privzame strukturalizem kot vodilo) pomeni, da selekcije ne moremo postaviti v 16. stoletje, saj se tam nikakor ni končala. Vloga Trubarja pri tem je, kot pravi Seitz (v Greenberg 2002: 67), da »v grobem predstavlja model zavesti o slovenski narodni enotnosti, na katerega so se stalno sklicevali kasnejši jezikovni načrtovalci in se vračali k njemu«, torej ne dejanski sistematski prispevek k funkcionalni razširitvi slovenščine (vsaj ne od 19. stoletja dalje), pač pa obramba pred drobljenjem enotne govorne skupnosti oz. ideološka legitimacija, zakaj določena narečna podlaga ni bila vključena v selekcijo. Danes, ko je govorna skupnost knjižne slovenščine globoko v fazi sprejetja, kjer je po Josephu vsakemu govorcu in govorki samoumevno, da slovenščina opravlja vse prestižne funkcije v družbi, je projiciranje standardizacije v 16. stoletje verjetno manj potrebno.

Razdelek zaključujemo z metaforično ugotovitvijo, da sta za standardizacijo slovenščine značilni selekcija in kodifikacija z dolgim repom, ki se začne v 16. stoletju, glava in telo pa sta brez dvoma v 19. stoletju. To slovenščino postavlja blizu litovščine, ne pa prav ob njen bok, saj prototipski standardni jezik poznega tipa praktično ne more iskati ideološke podlage zase v času pred 19. stoletjem. Številčna ocena knjižne slovenščine na lestvici je za to značilnost 2.

3.2 Družbeni položaj govorne skupnosti

Bržkone je njena stalna podrejenost (Stabej 1998: 31; Bitenc 2016: 97) tista lastnost govorne skupnosti govorcev in govork slovenščine, ki je bila med fazama selekcije in kodifikacije najbolj eklatantna in v kateri se še najbolj prekriva s prototipskim standardnim jezikom poznega tipa. Iz časa, v katerem se je standardizacija začela, je znano besedilo *Napake slovenskega pisanja* F. Levstika (Levstik 2019 [1857]), v katerem ljubljansko inteligenco opisuje kot »nemškutarje«, torej govorce slovenščine z močno interferenco nemščine, slovenščine, ki je neprimerna kot jezik, ki ga narod potrebuje, in jo je zato treba popraviti. Nasploh se L-avantgarda za slovenščino oblikuje v odnosu do nemščine kot H-varietete v Avstro-Ogrski. Prav ta tvori institucionalni okvir, znotraj katerega je nemščina kot jezik dominantne govorne skupnosti zasedala vse prestižne funkcije (Urbančič 1973: 39, 41–42; Thomas 1991: 125).

V 20. stoletju, kot rečeno, je večina govorcev in govork slovenščine zaživela v institucionalnih okvirjih, znotraj katerih je slovenščina začela (predvsem zaradi truda L-avantgarde) zasedati vedno več prestižnih funkcij. Četudi faza kodifikacije tedaj še ni bila zaključena, lahko s povečano medijsko in literarno produkcijo rabo slovenščine na vseh ravneh šolstva (Univerza v Ljubljani je ustanovljena leta 1919, SAZU dve desetletji pozneje) ipd. brez pridržkov že govorimo o fazi elaboracije. Uradni jezik slovenščina postane z osamosvojitvijo Republike Slovenije, po tem dogodku pa lahko o podrejenosti slovenščine oz. govorne skupnosti govorcev in govork slovenščine govorimo zgolj še abstraktno, v smislu (jezikovno) kapitalskih tokov ali v odnosu do globalnih jezikov. Dobro znano je, da je bila slovenščina od začetka standardizacije vsaj do nastopa faze sprejetja v podrejenem položaju, ki je bil najprej izrazit, potem pa je intenzivnost podrejenosti v grobem nekoliko padala. Številčna ocena knjižne slovenščine na lestvici podobnosti s prototipskimi standardnimi jeziki je 3.

3.3 Posrednost – načrtovanost

Postavljamo si vprašanje, ali je v družbeni zgodovini slovenščine do njene standardizacije prišlo spontano, tj. ali je nastala kot stranski produkt bolj splošne družbene spremembe, ki je zadevala predvsem gospodarstvo in politiko, ali pa je standardizacija plod načrtnih posegov v jezikovno krajino, jezikovnega načrtovanja ipd. Znano je (npr. Urbančič 1973: 14; Černivec 2024: 22), da je bila v nastajanju knjižne slovenščine, tako varietete kot koncepta, ključna vloga posameznih jezikoslovcev ter da so se pri tem od njenega nastanka dalje opirali na teorijo jezikovne kulture Praškega lingvističnega krožka (PLK) (gl. Bitenc 2016: 100, 104).

Gre za eno prvih koherentnih teorij jezikovne norme: eksplikacija teorije knjižnega jezika se je pojavila in razširila v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja. PLK je zavračal purizem kot način negovanja jezika, ne pa samega koncepta nege: jezikovna kultura mora biti po njihovo na strokovnosti utemeljeno delo jezikoslovcev. Ključno delo v okviru PLK, s katerim se je uveljavil program jezikovne kulture, je delo Bohuslava Havránka O knjižnem jeziku in njegovi kulturi (češ. *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultuře*) (Havránek 1983), kjer gre za utemeljitev potrebe po posebnem kodu, ki ga mora govorna skupnost negovati in ki ima povezovalno, sporazumevalno in intelektualno vlogo (Žele 2020). Knjižni jezik je posebni kod, ki omogoča *intelektualizacijo* (Havránek 1983: 822; Garvin 1983: 143, 147; Albrecht 2020: 117); gre torej za sposobnost jezika, da ustvari primerna sredstva za sporazumevanje o vseh področjih sodobnega življenja. Poleg intelektualizacije je druga ključna značilnost knjižnega jezika *dinamična (prožna) stabilnost*. Gre za ohranjanje relativne nespremenljivosti knjižnega jezika, potem ko je ta enkrat vzpostavljen, ter odprtosti tega koda za nove prvine, nove jezikovne strukture, ki se zaradi spreminjajočega se naravnega, družbenega in kulturnega konteksta

pojavijo v govorni skupnosti (Garvin 1983: 147; 1993: 43). Takšna usmeritev jezikovne kulture je nujni pogoj za intelektualizacijo. Dinamična stabilnost zato od normativistov zahteva poznavanje jezikovne rabe dveh generacij, aktualne in tiste, ki je prišla ravno pred njo, s čimer zagotavlja kar največjemu številu govorcev in govork kar najmanj zahteven dostop do intelektualizacije (Garvin 1983: 148).

Poznavanje in razumevanje diahrone in sinhrone ravni jezikovne rabe zahteva specialistično jezikoslovno znanje, kar pomeni, da standardizacija v skladu s programom knjižnega jezika zahteva poklicne jezikoslovce. Zato so nastala stalna združenja ter službe, v katerih ti jezikoslovci delujejo, in sicer akademije ter inštituti, ki so zadolženi za program jezikovne kulture. Navadno gre za državne inštitucije, ki imajo tako rekoč vrhovno »oblast« pri vprašanjih knjižnega jezika (Skubic 2005: 42; Dobrovoljc – Bizjak Končar 2013: 116) ter do neke mere zagotovljeno centralno financiranje.

V uvodu v razdelek 2 smo povzeli delovanje L-avantgarde knjižne slovenščine, pravkar pa prikazali idealni potek razvoja standardnega koda, po katerem so se profesionalni jezikoslovci zgledovali med fazama kodifikacije in elaboracije v 20. stoletju. Oboje kaže na dejstvo, da knjižna slovenščina z vidika te lastnosti sodi med standardne jezike poznejšega tipa. Velika večina jezikovnih orodij (SSKJ, že omenjeni pravopisi, pa tudi Jezikovna svetovalnica, portala Fran in Franja za lažji dostop do slovarjev itn.), predvsem pa vsa tista, ki so zajeta v učnem načrtu za obvezni pouk slovenščine v osnovni šoli, so izšla v okviru Inštituta za slovenski jezik. Neinstitucionalna jezikovna orodja so, kot omenjeno, zgolj v pomoč in oporo pri razumevanju institucionalnih, kar še bolj nakazuje na dejstvo, da je standardizacija slovenščine izrazito načrtovan proces. Številčna ocena knjižne slovenščine na lestvici podobnosti s prototipskimi standardnimi jeziki je 3.

3.4 Razlika med standardnim pisnim in ustnim izražanjem

Pregled bolj jezikoslovnih značilnosti standardologije slovenščine začenjamo pri Subačiusovem opažanju, da je za standardne jezike zgodnjega tipa značilno, da je med standardnim pisnim in ustnim kodom opazna razlika, tj. da je zaradi časovne razlike med aktualnim trenutkom in obdobjem kodifikacije v dotični govorni skupnosti prišlo do tolikšne spremembe fonološkega sestava, ki je bil osnova za kodifikacijo in aktualen v takratni govorni skupnosti, da je odklon pri zapisu zaznaven. Subačius te razlike ne definira; privzeli bomo razmeroma ohlapno opredelitev, da gre za situacijo, kjer bi glede na navadne asociacije določenega fonema in mesta izgovarjave oz. najbližjega kardinalnega vokala pričakovali določeno izgovarjavo, izpričana pa je taka, ki je navadna za neko drugo asociacijo (npr. <b> > /v/, kjer pričakujemo /b/; <u> > /ʌ/, kjer pričakujemo /u/ ipd.)

Da bi opredelili, za kaj sploh gre pri standardnem ustnem izražanju, je treba njegovo razumevanje omejiti s pomočjo odgovorov na dve vprašanji (prim. Dobrovoljc – Lengar Verovnik 2020: 36–37, 41–42):

(1) Čigava izgovarjava obvelja kot knjižna (standardizirana)? Znana je Vidmarjeva trditev globoko iz purističnega in elitističnega obdobja v slovenski normativistiki (gl. npr. Thomas 1991; Gorjanc idr. 2015: 34–37; Černivec 2024; prim. še Skubic 2005: 194): »En Prešernov ali Župančičev zapis, ki vsebuje neko jezikovno rabo, nam mora biti tehtnejši od velikega števila zapisov ljudi« (v: Dobrovoljc – Lengar Verovnik 2021: 37). Tako razumevanje pravorečja oz. kodifikacije nasploh je problematično z znanstvenega vidika in ga sodobno jezikoslovje ne upošteva več. Relevantnejše je vprašanje, kdo so govorci, ki govorijo knjižno: če gre za govorno skupnost z značilnostmi, ki se dovolj razlikuje od tiste, katere govor je bil predmet selekcije, potem je smiselno zaključiti, da je norma pisnega izražanja drugačna kot norma ustnega. To vključuje tudi časovno dimenzijo: če ta govorna skupnost operira z normami izgovarjave, ki slonijo na fonološkem sestavu, ki se je močno spremenil od časa, ko je bila vzpostavljena aktualna pisna norma (tako je pri Subačiusovem prototipu angleščini), potem je razlika med standardnim pisnim in ustnim jezikom prisotna.

(2) Vprašanje branega in nebranega jezika: kaj dejansko počnejo govorci, ko govorijo knjižno? Dobrovoljc in Lengar Verovnik (2020: 42) poročata, da so najpogostejše raziskave branih besedil, kar je posledica načrtne odločitve, da se pravorečno kodificiranje omejuje na določene zvrsti, ki imajo skupno lastnost, da gre pri njih bodisi za dobesedni prenos od zapisanega h govorjenemu besedilu (spikersko branje, deklamiranje, povezovanje slavnostnih prireditev itn.) bodisi za poustvarjanje v zelo omejenem obsegu (interpretativno branje, dramska produkcija itn.) (gl. Lengar Verovnik 2015: 100–101 in tam citirana dela). Takšen nabor situacij olajša kodificiranje, ne zadostuje pa pri odgovoru na Subačiusovo vprašanje: če primerjamo samo pisni kod in dobesedni (oz. poustvarjeni v zelo omejenem obsegu) izgovor pisnega koda, lahko prehitro zaključimo, da se izgovor KJ ne razlikuje bistveno od njegovega zapisa. Bolj smiselno se zdi vpeljati sociolingvistični[16] pogled in kot prototip knjižne izgovarjave razumeti izgovarjavo govorcev slovenščine v družbenih položajih, ki zahtevajo rabo visoko intelektualiziranega koda.

Da bi lahko z gotovostjo odgovorili na vprašanje, ali je bila izgovarjava knjižne slovenščine ob kodifikaciji toliko drugačna od njene izgovarjave danes, da je lahko prišlo do uzavestitve razlike med pričakovano izgovarjavo knjižne

16 Sociolingvistični pogled je za potrebo nekaterih drugih raziskovalnih vprašanj, npr. o »pravilnosti« kot domeni izključno KJ, pa o tem, kdo in zakaj (čigavo rabo) sploh opredeljuje KJ. Gl. op. 4.

slovenščine glede na njen zapis in dejansko knjižno izgovarjavo, bi potrebovali nabor sistematičnih fonoloških in perceptivnih raziskav govorjene knjižne slovenščine oz. govorjene slovenščine v položajih, ki naj bi knjižni jezik zahtevali, tj. javno nastopanje, dialog z osebami, ki zasedajo uradne oz. hierarhično višje položaje od govorca, govor na univerzah, v laboratorijih itn. Žal ne razpolagamo z dovolj tovrstnimi podatki.[17] Nekatere posredne informacije, npr. zgoraj opisana narečna razvejanost norm(e) slovenščine skozi njeno (družbeno) zgodovino ter skladnost lokalnih izgovarjav z normo v okolju, kjer se rabijo v sferi domačnosti (prim. Stabej v Dobrovoljc – Lengar Verovnik 2020: 43) sicer dajejo slutiti, da je pravorečna norma onkraj zgoraj omenjenih zvrsti, kjer se govorci in govorke slovenščine srečajo ne glede na dialektalno pripadnost, bolj polivalenten koncept od centralne pravopisne.

Kadar dejanskih podatkovnih baz ni dovolj na razpolago, lahko kot repozitorij podatkov deloma služijo preskriptivna besedila. V našem primeru bi bil to pravorečni priročnik za slovenščino. Pred SP 2001 so institucionalni priročniki izgovor izpisovali le deloma (tj. najprej na problematičnih mestih, potem pa pri posebnostih; izpisani so bili tudi naglasno mesto ter kakovost in kolikost naglašenega samoglasnika), s tem priročnikom pa pravorečje postane del pravopisov (gl. Lengar Verovnik 2015: 96–97). Zadnji deklarativno pravorečni priročnik je izšel leta 1946 (Rupel 1946), vendar je zaradi zastarelosti neprimeren za vprašanje o sinhroni zaznavi razlike med pisnim in ustnim standardnim jezikom. Neformalnih preskriptivnih posegov v izgovarjavo v javnem govoru sicer ne manjka; med najbolj plodovitimi je bil javni profil na Facebooku radijskega špikerja Bernarda Stramiča, ki je v klasični preskriptivistični maniri (prim. Tieken-Boon van Ostade 2020) objavljal besede in izseke iz medijskega poročanja, ki so bili po njegovem mnenju izgovorjeni napačno, dodal »pravilne« izgovarjave in vse skupaj opremil z izstopajočimi rdečimi simboli.[18]

Omemba medijskega poročanja nas napeljuje k še enemu repozitoriju podatkov po sili razmer, namreč publicistiki. Če knjižno izgovarjavo povezujemo z govorom javnega nastopanja in drugimi položaji, kjer od govorca oz. govorke pričakujemo jasnost, razumljivost, nevtralnost in druge prvine, povezane s KJ, potem bi arhiv RTVSLO ter drugih javnih televizijskih hiš lahko imeli za največje korpuse govorjene knjižne slovenščine. Takšna je situacija v Veliki Britaniji, kjer nekoč drugo ime za standardno angleščino, *BBC English*, nosi ime državne televizijske hiše, katere oddaje so vzor, po katerem naj bi se javni govor zgledoval.

---

17 Primer opisane razlike je t. i. »elkanje« oz. izgovor /l/ po črki, kjer bi pričakovali dvoustnični /ɰ/, gl. Dobrovoljc 2018b.

18 26. 1. 2025 profila ne najdemo več. Ne vemo, zakaj je tako, o tem početju pa priča intervju s Stramičem, objavljen 26. 3. 2024, kjer pravi »Tudi na svojem profilu na Facebooku občasno s popravki in pravilno izgovarjavo opozarjam na napake v javnem govoru.« (Mikec 2024)

Izgovarjava na BBC je močno reglementirana;[19] imajo celo lastni stilistični priročnik (Allen 2018). Celo v ameriški angleščini, ki vsaj izrecno nima uradne različice, je standardni govor (pravopisje je domena slovarjev) značilen za televizijo: termin *network standard* označuje izgovarjavo televizijskih voditeljev, praviloma moških, ki prihajajo s Srednjega zahoda ZDA, in že pol stoletja služi kot normativna izgovarjava v tej državi (Dillard 1985: 209; Bonfiglio 2002: 161–181). V nasprotju s tem je, o čemer priča tudi kvalifikator *publ*. (*publicistično*) v SSKJ, slovenščina v medijski krajini že od leta 1980 povezana z demokratizacijo in svobodo izražanja (gl. Kalin Golob 2015; tudi Skubic 2005: 237; Černivec 2024: 10, 19), zato je v medijih vzniknil poseben ekosistem norm v Haugenovem pomenu besede, ki od pravopisa in pravorečja še zdaleč ni neodvisen (RTVSLO, kot večina ostalih medijskih podjetij, zahteva lekturo člankov in knjižno izgovarjavo), dopušča pa nekatere inovacije v slovnici (poznana je npr. njegova vloga pri razširjanju levih neujemalnih prilastkov neslovenskega izvora, gl. npr. Gložančev 2012), ki zaradi položaja, ki ga imajo mediji v vsakdanjem življenju govork in govorcev slovenščine, bržkone pospešuje njihovo sprejemanje v vsakdanji rabi.

Kaj to pomeni za razliko med pisnim in ustnim izražanjem v knjižni slovenščini? V skladu s Subačiusovim predvidevanjem standardizacija slovenščine ni potekala tako, da bi na podlagi obstoječega ustnega koda nastal standardni pisni kod, ki bi zahteval tudi, da se njegova osnova ustali v takšni obliki, kot je bila, ko je do selekcije in kodifikacije prišlo, in bi zato pravopisje in pravorečje nastala ter se razvijala hkrati. Standardizacija, sploh v priročnikih druge polovice 20. stoletja, je namreč večinoma zadevala pisni kod, znanstvene raziskave, relevantne za pravorečje, pa so bile večinoma omejene na fonološke raziskave branih knjižnojezikovnih besedil, kjer razlike med obema načinoma še najmanj pridejo do izraza. Drugi obsežnejši vir podatkov, namreč javni govor v medijih, ima v slovenščini poseben status, ki je hkrati normativen in odklonski, vendar institucionalne zahteve, kot so Zakon o javni rabi slovenščine ter normativne pristojnosti Inštituta za slovenski jezik za lekturo in slovnično pravilnost, posegajo tudi v tamkajšnjo rabo. Morda bo z nadaljnjim razvojem ter popularizacijo družabnih omrežij in pretočnih vsebin, kjer se prav tako predvaja javni govor, le da standardizacija za ta medij ni značilna, zaželena ali zahtevana, vzniknil kod, ki ga bo mogoče sistematično primerjati s televizijskim in radijskim govorom, s čimer bo bržkone postalo jasneje, ali se standardizirano ustno izražanje res pomembno razlikuje od pisnega. Posredni indici, ki smo jih zbrali tu, sicer napeljujejo na zaključek, da ni dobrih razlogov, da bi verjeli, da se, vsaj ne bistveno. Številčna ocena knjižne slovenščine na lestvici podobnosti s prototipskimi standardnimi jeziki je 2.

19 Tudi na RTVSLO imajo svojo tradicijo notranjega pravorečnega izobraževanja.

3.5 Perceptivne lastnosti razlike med pisnim in ustnim izražanjem

Potem ko opredeli prisotnost oz. odsotnost razlik med standardnim zapisom in standardnim govorom kot centralno lastnost obeh prototipskih standardnih jezikov, Subačius stopi korak dlje in trdi, da (tudi) če do teh razlik prihaja, perceptivno vrednotenje na strani govorcev in govork pri standardnih jezikih zgodnjega tipa kaže, da jih te razlike motijo, pri standardnih jezikih poznega tipa pa ne. Da ovrednotimo, koliko ta trditev velja za knjižno slovenščino, je treba poznati rezultate perceptivnih raziskav knjižne slovenščine, še posebej njene govorjene različice.

Izraz »perceptivni« se nanaša na konativno opomenjanje določene izjave z družbenimi, psihološkimi in ostalimi pragmatičnimi pomeni. Najprej so perceptivne metode uporabljali nizozemski dialektologi, ki so si z odgovori respondentov pomagali pri določanju izoglos in razmejitev med narečji, verjetno najbolj znane perceptivne raziskave pa so sociolingvistično-dialektološka dela J. Baugha in D. Prestona, ki sta merila mnenja in odnose, ki jih do raznih varietet, dvojnic in drugih struktur imajo različni govorci ameriške angleščine. Perceptivnih raziskav za slovenščino je razmeroma malo, zanje pa je značilno, **(1)** da zajemajo dokaj specifično populacijo, in sicer študirajoče, in **(2)** da najpogosteje preučujejo perceptivno dojemanje *narečij*, ne KJ.[20] To za ovrednotenje izjave, da govorce in govorke razlike med pisnim in ustnim standardom motijo oz. jih ne motijo, predstavlja problem: premalo obstoječih perceptivnih raziskav se ukvarja z odnosom do *standarda*. (Izjema je npr. Tanja Mirtič (2019), ki perceptivno analizira 218 respondentov, ki so ovrednotili slovarske dvojnice pri izgovoru širokega oz. ozkega <e> in <o>.) Prav tako je starostna in izobrazbena struktura premalo razvejana, da bi lahko govorili o splošnem odnosu do varietet slovenščine, tudi če so te zajete v preučevanje.

Preostane nam zgolj zaključek, da za presojanje o tej značilnosti standardnih jezikov ne razpolagamo z dovolj informacijami. Nagibamo se sicer k razmišljanju, da odklon od pisnega standarda v govoru laični govorci in govorke v resnici dojemajo kot moteč, razen če gre pri tem odklonu za interferenco iz narečja (ali katerega koli drugega lekta), ki ga govori tudi preučevani govorec ali govorka – vendar, kot rečeno, ne poznamo empiričnih podatkov, ki bi to tezo podkrepili ali ovrgli. Številčna ocena knjižne slovenščine na lestvici podobnosti s prototipskimi standardnimi jeziki je 0.

3.6 Uzaveščenost narečne osnove standardnega pisnega oz. ustnega izražanja

Zadnja lastnost standardnih jezikov poznega tipa, ki jo obravnava Subačius, je zavedanje pri govorcih in govorkah, katero narečje oz. drugi kod je služil za leksikalno in skladenjsko podlago pri selekciji standardnega. Glede na to, da gre ponovno za vprašanje perceptivnega tipa, v prejšnjem razdelku pa smo zaradi pomanjkanja

20 To ni mišljeno kot kritika; gre za povsem legitimni metodološki odločitvi, le za naše potrebe je dognanja iz citiranih del nesmiselno posploševati na odnos cele populacije do knjižnega govora.

perceptivnih podatkov zaključili, da na takšna vprašanja ne moremo zanesljivo odgovoriti, bi lahko do enakega zaključka prišli tudi v tem razdelku. Vendarle pa tudi obstoječe perceptivne raziskave slovenščine ponujajo informacije, na podlagi katerih je mogoče sklepati o odgovoru, ki ga iščemo.

Če namreč rezoniramo vzvratno, da je najbolj pravilen, sprejemljiv, zaželen, morebiti tudi lep, blagozvočen itd. kod bližje standardnemu kodu (namesto razmišljanja, značilnega za navaden vzročni lok, in sicer da je po svojem namenu standardni kod tisti, ki je perceptivno najbolj pravilen, sprejemljiv in zaželen (prim. Kostadinova 2018)), potem lahko domnevamo, da govorci in govorke tiste kode, ki so pravilni, sprejemljivi, zaželeni ipd., tudi zaznavajo kot povezane s standardnim. To lahko domnevamo predvsem za tiste govorne skupnosti, ki so v procesu standardizacije že dosegle fazo sprejetja.

Izkaže se, da imajo različne skupine govorcev in govork slovenščine (prim. Lundberg[21] 2007; 2010: 52–53; 2015: 172–174) naslednje skupne perceptivne poteze: med *najlepše* govore prištevajo gorenjskega, štajerskega (Lundberg 2007: 103; 2010: 52, op. 11 poudarja, da gre večinoma za celjsko mestno govorico) ter nekoliko manj izrazito primorskega; med *najgrše* dosledno uvrščajo panonskega in nekaj manj ljubljansko mestno govorico; med *najrazumljivejše* spadata gorenjski in ljubljanski govor (prekmurski je ponovno dosledno ocenjen kot najmanj razumljiv), med *najprestižnejše* pa predvsem gorenjsko in primorsko narečje z manj pogostimi omembami štajerskega (bržkone ponovno celjskega) govora ter ljubljanske mestne govorice (prekmurska regija je tudi pri tej lastnosti ocenjeno najslabše).

Knjižna slovenščina, ki je tako standardni kot kulturni jezik, je v pričujočem razmišljanju osnovana na čim bolj razumljivih, lepih, zaželenih, pravilnih ipd. narečjih, ki so torej uzaveščena kot osnova za KJ. Govorci in govorke imajo s tega vidika »prav« glede panonskih (prekmurskih) govorov, ki so leksikalno, skladenjsko in tudi geografsko najbolj oddaljeni od KJ, pa tudi glede gorenjskih govorov, ki so zgodovinsko dejansko med najbolj zastopanimi v selekciji knjižne slovenščine. Po drugi strani se govorci in govorke »motijo« glede celjske mestne govorice in primorskega govora: čeravno ni prav nič narobe z umevanjem teh dveh lektov kot lepih, razumljivih in prestižnih, zgodovinsko gledano nista bila zajeta v selekcijo knjižne slovenščine. Dolenjski govor in govor osrednje Slovenije, ki bi ju pričakovali, sta kvečjemu bolj oddaljena od omenjenih čislanih funkcij kot doslej omenjeni kodi – obiska Ljubljane respondenti (Lundberg 2010: 56) denimo

21 Samo Lundbergove raziskave se dotikajo perceptivnega odnosa do akrolektov, kakršen je tudi KJ. Skubic (2006) raziskuje odnose do bazilektičnih kodov (sleng ter podeželski in mestni nestandardni govor), zaradi česar se na podlagi tam zbranih ugotovitev ne more sklepati o ničemer v zvezi z zaznavo standardnega koda.

celo statistično gledano niso zaznavali kot dober razlog za prilagajanje svojega govora knjižni slovenščini, povsem drugače kot pri Bitenc 2016.

Treba je omeniti, da je na Lundbergove rezultate gotovo vplivalo vzorčenje. Vse tri raziskave imajo neenakomerno zastopane mlajše govorce in govorke (najbolj uravnotežen je vzorec iz Lundberg 2010 z mediano 28 let), večina respondentov v vseh treh raziskavah je študentov in pri dveh (2007 in 2015) je vzorec nagnjen v prid respondentov s Štajerskega oz. Koroškega. (Ne gre za kritiko: vzorec je bil zasnovan za drugačne potrebe, kot jih imamo v pričujočem besedilu.) Kljub navedenemu podatki, ki so na voljo, kažejo, da v ljudski zavesti najbolj čislani kodi ne sovpadajo dobro z dejansko narečno osnovo knjižne slovenščine, zaradi česar je tudi uzaveščenost narečne osnove KJ netočna. Številčna ocena knjižne slovenščine na lestvici podobnosti s prototipskimi standardnimi jeziki je –1.

4 Razprava

Spodnja tabela prikazuje številske vrednosti podobnosti standardizacije slovenščine z obema Subačiusovima prototipoma.

Lastnost	Čas	Položaj	Načrtovanost	Razlika P – U	Status razlike	Uzaveščenost narečne osnove	
Vrednost	2	3	3	2	0	–1	$\bar{x}$=1,5

Glede na kvalitativno podprte kvantitativne vrednosti lahko zaključimo, da je standardizacija slovenščine bolj podobna prototipskemu standardnemu jeziku poznega tipa, sploh z vidika družbene zgodovine (povprečna vrednost 2,7) in manj z vidika bolj jezikoslovnih vprašanj (povprečna vrednost 0,3), čeprav je tej nizki oceni v najverjetneje visokem obsegu botrovala odsotnost namenskih raziskav perceptivnega odnosa do knjižne slovenščine. Kljub temu nam rezultati dovoljujejo, da knjižno slovenščino na legitimni osnovi drugače primerjamo z denimo standardnima češčino in finščino kot s standardnima francoščino in italijanščino.

Uvodoma smo omenili, da je pri založbi Cambridge University Press nedavno izšlo standardološko berilo. Poznavalec standardološke tradicije določenih govornih skupnosti, npr. razvoja slovenskega knjižnega jezika, bi si utegnil po prebiranju tega berila misliti, da gre pri tej standardološki tradiciji za unikat. Čeravno sta si urednika prizadevala reprezentativno zajeti standardologijo v čim več pojavnih razsežnostih (in berilo s tem oddaljiti od treh dominantnih preučevanih jezikov – angleščine, francoščine in nemščine), lahko že po kazalu in izvlečkih ugotovimo, da so zajeti standardni jeziki večinoma bodisi zgodnjega tipa (devet od 29 poglavij) ali pa poskusi standardizacije iz polpreteklosti, ki zadevajo govorne skupnosti, še bistveno manjše od slovenske in predvsem v zelo drugačnem družbenopolitičnem

kontekstu (enajst od 29).[22] Menimo, da so skupne lastnosti standardnih jezikov poznega tipa za vsako govorno skupnost deležnico lahko poučne: na podlagi skupnih lastnosti lahko bolje pojasnjujemo oz. napovedujemo dejstva, ki iz lastnosti standardnih jezikov zgodnjega tipa ne izhajajo. V nadaljevanju razprave se bomo omejili na dve taki lastnosti, ki sta v *mainstream* standardologiji komajda zastopani, v standardologiji slovenščine pa imata pomembno vlogo, in sicer **(1)** drugačen status normativnosti v govorni skupnosti ter **(2)** dominantna smer inovacij v nestigmatiziranem občem sporazumevanju.

4.1 Drugačen status normativnosti v govorni skupnosti

V jezikoslovnih tradicijah, kakršni sta npr. angleška in nizozemska, je izraz *normativnost* s svojimi izpeljankami omejen na presktiptivizem (predpisovalni način). Vsaj od sredine 19. stoletja je bil iz jezikoslovja preskriptivizem odstranjen zaradi svojega neznanstvenega značaja (Bonfiglio 2002: 21–22; Ayres-Bennett v Ayres-Bennett – Bellamy 2021: 30, op. 7), kar je pomenilo, da se izurjeni jezikoslovci z vsem, kar je imelo opraviti z normativnostjo v jeziku, praktično niso mogli ali pa želeli ukvarjati. Jezikovna orodja, ki so jih pripravili jezikoslovci, so tako vključevala *opisne* slovarje in slovnice, jezikovni priročniki, kakršna sta priročnik za rabo (angl. *usage guide*) in stilistični priročnik, pa so bila domena laičnih preskriptivistov. Po drugi strani je za razvoj knjižne slovenščine značilno, da se najprej L-avantgarda, potem pa profesionalno jezikoslovje, ki se na njeno delo opira in deloma iz njega izhaja, vseskozi zaveda, da ima njeno početje normativni značaj – ne glede na to, ali gre za namensko opisno ali predpisovalno delo, se jezikoslovci zavedajo, da je normativnost neločljivo povezana z opisnostjo, medtem ko je bila ugotovitev Deborah Cameron (1995), da so učinki jezikoslovnih del tudi v ZDA normativni, v govornih skupnostih standardnih jezikov zgodnjega tipa pogosto prava senzacija. Tudi jezikovna orodja, ki so bila v zgodovini knjižne slovenščine najpomembnejša, deloma prečijo mejo med opisnim in normativnim: kot smo že omenili, so pred izidom SSKJ izrazito normativni pravopisi kot seznami besed, ki v knjižni slovenščini obstajajo, služili tudi kot slovarji, torej vsaj deklarativno opisna orodja. Prav tako ni v slovenščini nič nenavadnega, da so avtorji normativnih priročnikov, predvsem pravopisov, pa tudi brusov, učbenikov itn., ljudje z jezikoslovno izobrazbo, kar bi bilo v angleščini vsaj nenavadno (da je prof. Anne Curzan (2014: 33, op. 9) do njegovega razpada sedela v skoraj dvestočlanskem svetu, ki razglablja o pripuščanju lem v *American Heritage Dictionary*, je, npr., vredno »celovitega razkritja« in izjave o konfliktu interesov v njeni knjigi o preskriptivizmu). Zanimivo je tudi, da se v slovenistiki termin *predpis* lahko rabi

22 Od preostalih devetih poglavij tri obravnavajo standardne jezike poznega tipa, šest pa jezike s posebnim statusom, npr. znakovne jezike, ali pa obravnavanih jezikov ni bilo mogoče zanesljivo razvrstiti v nobeno preostalo kategorijo.

za opis rezultatov obeh Haugenovih faz načrtovanja forme, tj. selekcije in kodifikacije (gl. npr. Dobrovoljc – Lengar Verovnik 2021: 35), medtem ko v Haugenovem modelu preskriptivizem šele sledi kodifikaciji. Tudi sicer osnovno zaporedje faz za standardizacijo slovenščine ne velja: medtem ko purizem navadno nastopi kot reakcija na kodifikacijo (Joseph 1987: 53–54), je pri slovenščini in tudi drugih slovanskih jezikih *sovpadel* s fazama selekcije in kodifikacije ter bil nazadnje presežen in premagan. Kaže torej, da ima normativistika pri vsaj enem standardnem jeziku poznega tipa povsem drugačen status kot pri značilnih predstavnikih standardnih jezikov zgodnjega tipa.

4.2 Dominantna smer inovacij v nestigmatiziranem občem sporazumevanju

Za 20. stoletje je značilno počasno upadanje pomena, ki ga imajo uradni jeziki za različne vrste javnih besedil in predvsem govorjenega jezika glede na 19. stoletje. Ta trend je izpričan vsaj v angleščini (Mair 2006) in češčini (Bogoczová 2021); druga posredno nakaže, da podobno velja tudi za slovenščino (Bogoczová 2021: 33; gl. Černivec 2024: 10; prim. še Vidovič Muha 2013: 59, op. 1, 87, 113; Stabej v Bitenc 2016: 133). Po tem upadu pomena standardnih kodov za vsakdanje sporazumevanje je vrzel zapolnil pogovorni jezik, ki je večplasten in kompleksen pojav za raziskovanje, tako kot za vse ostale kode pa so tudi zanj značilne bolj ali manj stalne in obsežne inovacije, ki prevevajo vse ravni jezikovne analize. Že dlje časa je značilno, da imajo te inovacije izvore, ki jim z jezikoslovnimi metodami lahko sledimo oz. jih odkrivamo. Globalno gledano je ameriška angleščina brez dvoma diatopična varieteta angleščine, od koder prihaja največ inovacij, pa tudi znotraj te varietete lahko ugotavljamo, da so epicentri inovacij najpogosteje med mladimi v nižjem srednjem razredu (Labov 1972), najhitreje pa jih razširjajo mlajše ženske (Eckert 1989). Prav tako je za pogovorno francoščino značilno, da se večina sedanjih inovacij v govor metropolitanskih Francozov razširi prek slengovskih inovacij prebivalcev magrebskega in podsaharskega porekla (David-Toledo – Antes 2024). Vsi trije opisani izvori inovacij v pogovornih jezikih, povezanih z govornimi skupnostmi standardnih jezikov zgodnjega tipa, imajo vsaj eno skupno lastnost, namreč da gre za nekdanje ali pa aktualne *periferije* (v družbenopolitičnem smislu) ozemlja, kjer se vsak izmed jezikov govori. Po drugi strani sledenje inovacijam v hrvaščini (Žanić 2015) kaže, da sicer izvirajo iz angleščine, razširjajo pa se vedno po isti poti: najprej jih sprejmejo v *centru* (v družbenopolitičnem smislu), torej v zagrebškem govoru, potem pa se preko lokalnih centrov (npr. Split, Zadar, Osijek) z določenim časovnim zamikom razširijo do govorcev slenga v majhnih vaških skupnostih. Tudi tu imamo opravka z ravno nasprotnim potekom dogodkov, kot je značilen za govorne skupnosti standardnih jezikov zgodnjega tipa.

5 Sklep

Nadaljnje raziskave bi lahko pokazale, da v zgoraj navedenih primerih ne gre za odstopanje od ustaljenega poteka dinamike med standardnim in nestandardnimi kodi, pač pa za sistematične pojave, ki so značilni za govorne skupnosti standardnih jezikov poznega tipa, za govorne skupnosti, za katere je standardizacija potekala drugače, pa ne. Z uporabo konceptov, kot so faze selekcije, kodifikacije, elaboracije funkcije in sprejetja, L-avantgarda, H-varieteta, standardizacija poznega in zgodnjega tipa itn., lahko zasnujemo metodologijo in interpretiramo rezultate takšnih raziskav. V pričujočem prispevku smo želeli predvsem pokazati, da že obstaja terminološki in metodološki okvir, ki hkrati omogoča primerjavo z relevantnimi podobnimi diasistemi in ne omejuje raziskovanja v miselne in konceptualne okvirje, značilne za dominantne govorne skupnosti: nadaljnje raziskave na podlagi dela Haugena, Josepha, Subačiusa itn. lahko tudi slovenistiki za boljše razumevanje sociolingvistično relevantnih pojavov v govorni skupnosti govorcev in govork slovenščine ponudijo nastavke, ki se zlahka prilagodijo slovenskemu kontekstu.

Moč, ki druži te skupne lastnosti knjižne slovenščine in drugih standardnih jezikov poznega tipa, seveda lahko ojačajo ali skrhajo rezultati nadaljnjih raziskav, ki zadevajo bolj jezikoslovna vprašanja s Subačiusovega seznama. Pričakujemo, da bi namenske perceptivne raziskave knjižne slovenščine bolj neposredno pokazale, kakšen ljudski odnos gojijo govorci in govorke do razlik med pisnim in govorjenim standardom ter ali se zavedajo narečne osnove KJ. Pričakujemo tudi, da bi bili rezultati bolj pozitivni, saj družbena zgodovina slovenščine izrazito napeljuje na standardizacijo poznega tipa, zanimivo pa bi bilo, če bi bolj ciljno usmerjene raziskave pokazale izrazito zgodnjetipske jezikoslovne lastnosti standardizacije slovenščine. Slednje pa bi bržkone vrglo senco dvoma na Subačiusovo razdelitev evropskih standardnih jezikov.

Viri

Ahačič 2015 = Kozma Ahačič (ur.), *Slovenske slovnice in pravopisi*, različica 1.0, www.fran.si/slovnice-in-pravopisi.

Levstik 2019 [1858] = Fran Levstik, Napake slovenskega pisanja, *Wikivir*, 2019, https://sl.wikisource.org/wiki/Napake_slovenskega_pisanja. Prva objava *Kmetijske in rokodelske novice* 16.1 (1858), http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WA4GDIOA.

Mikec 2024 = Renata Mikec, Bernard Stramič: tudi z lepo izreko sproščeno in zabavno. Intervju z Bernardom Stramičem, *Svet24*, 2024, https://lokalno.svet24.si/2024/03/16/286397/aktualno/dl_bernard_stramic___tudi_z_lepo_izreko_je_radijski_program_lahko_sproscen_in_zabaven/.

Literatura

Ahačič 2012 = Kozma Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.

Albrecht 2020 = Jörn Albrecht, Linguistic Norm in the Prague School of Linguistics, v: *Manual of Standardization in the Romance Languages*, ur. Franz Lebsanft – Felix Tacke, Berlin: De Gruyter, 2020, 107–126.

Allen 2018 = John Allen, Why does the BBC need a style guide?, v: *English Usage Guides: History, Advice, Attitudes*, ur. Ingrid Tieken-Boon van Ostade – Robin Straaijer, Oxford: Oxford University Press, 2018, 127–136.

Auroux 1994 = Sylvain Auroux, *La révolution technologique de la grammatisation: introduction à l'histoire des sciences du langage*, Liège: Mardaga, 1994.

Auroux 1998 = Sylvain Auroux, La linguistique est une science normative, v: *La Raison, le Langage et les Normes*, Paris: Presses universitaires de France, 1998, 221–289.

Ayres-Bennett 2019 = Wendy Ayres-Bennett, From Haugen's codification to Thomas's purism: assessing the role of description and prescription, prescriptivism and purism in linguistic standardisation, *Language Policy* 19 (2019), 183–213.

Ayres-Bennet – Bellamy 2021 = *The Cambridge Handbook of Language Standardization*, ur. Wendy Ayres-Bennett – John Bellamy, Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

Beal – Lukač – Straaijer 2023 = *The Routledge Handbook of Linguistic Prescriptivism*, ur. Joan Beal – Morana Lukač – Robin Straaijer, London: Routledge, 2023.

Bitenc 2016 = Maja Bitenc, *Z jezikom na poti med Idrijskim in Ljubljano*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016.

Bogoczová 2021 = Irena Bogoczová, *Language Policy in the Czech Republic in the Context of the Situation in Slavic-speaking Territories*, prevedel Christopher Hopkinson, Ostrava: University of Ostrava Press, 2021.

Bonfiglio 2002 = Thomas P. Bonfiglio, *Race and the Rise of Standard American*, Berlin: Mouton de Gruyter, 2002.

Bonfiglio 2010 = Thomas P. Bonfiglio, *Mother Tongues and Nations: the Invention of the Native Speaker*, Berlin: Walter De Gruyter, 2010.

Bourdieu 2019 = Pierre Bourdieu, *Praktični razlogi: o teoriji delovanja*, prevedla Katarina Rotar, Ljubljana: Studia humanitatis, 2019.

Brozović 1988 = Dalibor Brozović, Suvremni slovenski standardni jezik – kompleksan lingvistički fenomen, v: *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*, ur. Boris Paternu – Franc Jakopin s sodelovanjem Petra Weissa, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1988 (Obdobja 8), 245–360.

Burke 2004 = Peter Burke, *Languages and Communities in Early Modern Europe* [The 2002 Wiles Lectures given at Queen's University, Belfast], Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Cameron 1995 = Deborah Cameron, *Verbal Hygiene,* London: Routledge, 1995.

Curzan 2014 = Anne Curzan, *Fixing English: Prescriptivism and Language History*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Černivec 2024 = Manca Černivec, *Normativnost v slovarjih slovenskega knjižnega jezika,* Ljubljana: ZRC SAZU, 2024.

David-Toledo – Antes 2024 = Alessandro C. David-Toledo – Theresa A. Antes, A Study on the Usage of Wesh in Parisian French, *The French Review* 97.4 (2024),15–35.

Dillard 1985 = Joey L. Dillard, *Towards a Social History of American English*, Berlin: Mouton, 1985.

Dobrovoljc 2018a = Helena Dobrovoljc, Normativni opis in jezikovna standardizacija v aktualnem jezikovnopolitičnem okviru – dokumenti in realnost, *Slavia Centralis* 11.2 (2018), 200–223.

Dobrovoljc 2018b = Helena Dobrovoljc, O rafinirani izreki kot sredstvu družbenega razslojevanja v Bleiweisovih *Novicah* in *Slovenskem narodu*, *Teorija in praksa* 55.4 (2018), 906–927.

Dobrovoljc 2021 = Helena Dobrovoljc, Nazorska nasprotja in normativna izhodišča pri posodabljanju priročnikov knjižnega jezika, *Jezik in slovstvo* 66.2–3 (2021), 21–36.

Dobrovoljc – Bizjak Končar 2013 = Helena Dobrovoljc – Aleksandra Bizjak Končar, Slovenski pravopisi in vprašanje normativnih pristojnosti, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 9 (2013), 111–126.

Dobrovoljc – Lengar Verovnik 2021 = Helena Dobrovoljc – Tina Lengar Verovnik, Normativna merila in pravorečni izzivi pri prenovi pravopisa, v: *1. slovenski pravorečni posvet*, ur. Tanja Mirtič – Marko Snoj, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2021, 35–52.

Eckert 1989 = Penelope Eckert, *Jocks and Burnouts: Social Categories and Identity in the High School*, New York: Teachers College Press, 1989.

Finegan 1980 = Edward Finegan, Early American Grammarians: Webster and His Rivals and Successors, v: *Attitudes toward English Usage in the History of a War on Words*, New York: Teachers College Press, 1980, 34–61.

Fisher 1996 = John H. Fisher, *The Emergence of Standard English*, Lexington: University Press of Kentucky, 1996.

Gabrič 2011 = Aleš Gabrič, Slovenska akademija znanosti in umetnosti na političnem prepihu svojega prvega desetletja, *Zgodovinski časopis* 65.3–4 (2011), 438–457.

Gafter – Mor 2023 = Roey J. Gafter – Uri Mor, Prescriptive language ideologies in Modern Hebrew, v: *The Routledge Handbook of Linguistic Prescriptivism*, ur. Joan Beal – Morana Lukač – Robin Straaijer, London: Routledge, 2023, 304–320.

Garvin 1983 = Paul Garvin, Le rôle des linguistes de l'École de Prague dans le développement de la norme linguistique tchèque, v: *La Norme Linguistique*, ur. Edith Bédard – Jacques Maurais, Québec: Gouvernement du Québec, Conseil de la langue Française, 1983, 141–152.

Geeraerts 2003 = Dirk Geeraerts, Cultural models of linguistic standardization, v: *Cognitive Models in Language and Thought: Ideology, Metaphors and Meanings*, ur. Rene Dirven – Roslyn M. Frank – Martin Pütz, Berlin: Walter de Gruyter, 2003, 25–68.

Gjurin 1991 = Velemir Gjurin, *Slovenščina zdaj!*, Ljubljana: Art Agencija, 1991.

Gložančev 2012 = Alenka Gložančev, Novejša slovenska leksika v luči obravnave samostalniških zloženk v Slovenskem pravopisu 2001, v: *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*, ur. Nataša Jakop – Helena Dobrovoljc, Ljubljana: Založba ZRC, 2012, 125–139.

Gorjanc – Krek – Popič 2015 = Vojko Gorjanc – Simon Krek – Damjan Popič, Med ideologijo knjižnega in standardnega jezika, v: *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*, ur. Vojko Gorjanc – Polona Gantar – Iztok Kosem – Simon Krek, Ljubljana; Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015, 32–48.

Greenberg 2002 = Marc L. Greenberg, *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*, Maribor: Aristej, 2002.

Haugen 1972 = Einar Haugen, Dialect, Language, Nation, v: *The Ecology of Language: Essays by Einar Haugen*, Stanford: Stanford University Press, [2]1972 ([1]1966), 235–254.

Havránek 1983 = Bohuslav Havránek, Emploi et culture de la langue standard, v: *La Norme Linguistique*, ur. Edith Bédard – Jacques Maurais, Québec: Gouvernement du Québec, Conseil de la langue Française, 1983 ([1]1932), 815–833.

Jesenšek 1994 = Marko Jesenšek, Deležniško-deležijski skladi na -č in -ši v zvrstnih besedilih slovenskega knjižnega jezika 19. stoletja, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 30 *(*1994), 35–51.

Jesenšek 2005 = Marko Jesenšek, Škrabec o deležu dežel in pokrajin pri normi slovenskega knjižnega jezika, v: *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2005 (Zora 33), 14–25.

Joseph 1987 = John E. Joseph, *Eloquence and Power: the Rise of Language Standards and Standard Languages*, London: Frances Pinter, 1987.

Juska-Bacher idr. 2023 = Britta Juska-Bacher – Wendelin Sroka – Tuija Laine – Matthew Grenby (ur.), *Learning to Read, Learning Religion: Catechism Primers in Europe from the Sixteenth to the Nineteenth Centuries*, Amsterdam: John Benjamins, 2023.

Kalin Golob 1996 = Monika Kalin Golob, *Jezikovni kotički in jezikovna kultura*, Ljubljana: Jutro, 1996.

Kalin Golob 2015 = Monika Kalin Golob, Sociolects and Media Language: Modernity, Attractiveness, Democratisation and Marketisation, v: *Language Varieties between Norms and Attitudes: South Slavic Perspectives*, ur. Anita Peti-Stantić – Mateusz-Milan Stanojević – Goranka Antunović, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015, 35–48.

Kordić 2010 = Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Zagreb: Durieux, 2010.

Kosi 2013 = Jernej Kosi, *Kako je nastal slovenski narod: začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja*, Ljubljana: Sophia, 2013.

Kostadinova 2018 = Viktorija Kostadinova, *Language prescriptivism: attitudes to usage vs. actual language use in American English*, doktorska disertacija, Univerza v Leidnu, 2018.
Labov 1972 = William Labov, *Sociolinguistic patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
Lengar Verovnik 2015 = Tina Lengar Verovnik, Pravorečje v pravopisnem slovarju in ob njem, v: *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*, ur. Nataša Jakop – Helena Dobrovoljc, Ljubljana: Založba ZRC, 2015, 95–107.
Léon 2021 = Jacqueline Léon, *Automating Linguistics*, Cham: Springer, 2021.
Lukač – Heyd 2023 = Morana Lukač – Theresa Heyd, Grassroots Prescriptivism, v: *The Routledge Handbook of Linguistic Prescriptivism*, ur. Joan C. Beal – Morana Lukač – Robin Straaijer, London, Routledge, 2023, 227–245.
Lundberg 2007 = Grant H. Lundberg, Perceptual Dialectology and the Future of Slovene Dialects, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 6 (2007), 97–109.
Lundberg 2010 = Grant H. Lundberg, Dialect Usage in Slovenia, *Slovene Studies* 32.1–2 (2010), 43–66.
Lundberg 2015 = Grant H. Lundberg, Preliminary Report on Dialect Attitudes in Austrian and Slovene Carinthia, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 10 (2015), 167–182.
Mair 2006 = Christian Mair, *Twentieth-Century English*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
Milroy 1999 = James Milroy, The Consequences of Standardization in Descriptive Linguistics, v: *Standard English: the Widening Debate*, ur. Tony Bex – Richard J. Watts, London: Routledge, 1999, 16–39.
Milroy – Milroy 2005 = James Milroy – Lesley Milroy, *Authority in Language: Investigating Standard English*, London: Routledge, 2005 ([1]1985).
Mirtič 2019 = Tanja Mirtič, Glasoslovne raziskave pri pripravi splošnega razlagalnega slovarja, v: *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*, ur. Hotimir Tivadar, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019 (Obdobja 38), 81–90.
Orožen 1996 = Martina Orožen, *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996.
Pablé – Haas 2010 = Adrian Pablé – Marc Haas, Essentialism, codification and the sociolinguistics of identity, *SPELL: Swiss papers in English language and literature* 24 (2010), 33–46.
Paquette 1983 = Jean-Marcel Paquette, Procès de normalisation et niveaux/registres de langue, v: *La Norme Linguistique*, ur. Edith Bédard – Jacques Maurais, Québec: Gouvernement du Québec, Conseil de la langue Française, 1983, 367–382.
Pillière idr. 2018 = Linda Pillière – Wilfrid Andrieu – Valérie Kerfelec – Diana Lewis (ur.), *Standardising English: Norms and Margins in the History of the English Language*, Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
Rutten – Vosters – Vandenbussche 2014 = Gijsbert Rutten – Rik Vosters – Wim Vandenbussche (ur.), *Norms and Usage in Language History, 1600–1900*, Amsterdam: John Benjamins, 2014.
Sériot 2014 = Patrick Sériot, Language and Nation: Two Models, v: *Negotiating Linguistic Identity: Language and Belonging in Europe*, ur. Virve-Anneli Vihman – Kristiina Praakli, Bern: Peter Lang, 2014, 23–43.
Schneider 2007 = Edgar W. Schneider, *Postcolonial English: varieties around the world*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
Skubic 2005 = Andrej E. Skubic, *Obrazi jezika*, Ljubljana: Študentska založba, 2005.
Skubic 2006 = Andrej E. Skubic, Attitudes towards social speech among different social groups in Slovenia, v: *Slovensko jezikoslovje danes = Slovenian linguistics today*, ur. Ada Vidovič Muha, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2006 = *Slavistična revija* 54, posebna številka (2006), 671–684.
Subačius 2002 = Giedrius Subačius, Two Types of Standard Language History in Europe, *Res Balticae* 8 (2002), 131–150.
Stabej 1998 = Marko Stabej, Oblikovanje knjižnega jezika v 19. stoletju med narodno enotnostjo in socialno razločevalnostjo, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 34 (1998), 19–33.
Stabej 2009 = Marko Stabej, Slovarji in govorci: kot pes in mačka?, *Jezik in slovstvo* 54.3–4 (2009), 115–138.

Straaijer 2018 = Robin Straaijer, The Usage Guide: Evolution of a Genre, v: *English Usage Guides: History, Advice, Attitudes*, ur. Ingrid Tieken-Boon van Ostade – Robin Straaijer, Oxford: Oxford University Press, 2018, 11–29.

Thomas 1991 = George Thomas, *Linguistic Purism*, London: Longman, 1991.

Tieken-Boon van Ostade 2020 = Ingrid Tieken-Boon van Ostade, *Describing Presciptivism*, London: Routledge, 2020.

Urbančič 1973 = Boris Urbančič, *O jezikovni kulturi*, druga, predelana in razširjena izdaja, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1973 ([1]1972).

Vaicekauskienė 2011 = Loreta Vaicekauskienė, Language 'nationalization': one hundred years of Standard Lithuanian, v: *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*, ur. Tore Kristiansen – Nikolas Coupland, Oslo: Novus Press, 2011, 105–112.

Van Rooy 2020 = Raf Van Rooy, *Language or Dialect? A History of a Conceptual Pair*, Oxford: Oxford University Press, 2020.

Vidovič Muha 2013 = Ada Vidovič Muha, *Moč in nemoč knjižnega jezika*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.

Wright 2020 = Laura Wright, A Critical Look at Previous Accounts of the Standardization of English, v: *The Multilingual Origins of Standard English*, ur. Laura Wright, Berlin: Mouton de Gruyter, 2020, 7–38.

Zgonc 2023 = Matjaž Zgonc, Non-Institutional and Grassroots Prescriptivism for Slovenian, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 15 (2023), 131–150.

Žanić 2015 = Ivo Žanić, Dialect Electrified or Horse-Drawn: Popular Music as a Form of (Un)Conscious Language Policy, v: *Language Varieties between Norms and Attitudes: South Slavic Perspectives*, ur. Anita Peti-Stantić – Mateusz-Milan Stanojević – Goranka Antunović, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015, 13–34.

Žele 2020 = Andreja Žele, Knjižni jezik zožiti na jezikovni standard!?, *Slavia Centralis* 12.1 (2020), 286–298.

Summary

The Standardology of Slovenian: Is Standard Slovenian Closer to Early-Type or Late-Type Standardization?

This article explores whether standard Slovenian is more similar to a prototypical early-type or late-type standard language according to Subačius's (2002) classification. Following Haugen's classic four-phase model (selection, codification, elaboration of function, and maintenance) and Joseph's 1987 further development of, in particular, the codification phase, Subačius suggests that standard languages can be broadly subdivided into two distinct groups, the most salient difference between which is the time period (the sixteenth vs. nineteenth century) in which the standard language developed. It is shown that standard Slovenian is closer to the late-type prototype Lithuanian, especially in terms of the social-history side of its development (the time of selection, superposition of speech community, and engineered development), and also significantly in terms of its phonology (conceptual and perceptual differences between spoken and written standards, and awareness of the dialect basis of the standard language), although further research is required for the latter. Finally, normative text status and language change proliferation mapping are hypothesized as probable key differences between languages belonging to the two standardization types, which, if correct, can improve the understanding of standard Slovenian.

Marjeta Vrbinc – Donna M. T. Cr. Farina – Alenka Vrbinc

Zapis izgovora in izbor pravopisne različice angleščine v dvojezičnih slovarjih za slovenske priseljence v ZDA

Cobiss: 1.01
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.03

Na prelomu 19. in 20. stoletja so na obeh straneh Atlantika začeli izhajati dvojezični slovarji, namenjeni slovenskim izseljencem v ZDA. V prispevku analiziramo, kako so avtorji štirih slovarjev (Kubelka 1904; Kubelka 1912; Košutnik 1912 in Kern 1919) v uvodnem in v slovarskem delu obravnavali izgovor ter zapis/pravopis. Podrobno smo preučili razlage izgovora v posameznih slovarjih in razumljivost teh razlag za ciljno publiko. Prav tako nas je zanimalo, ali so avtorji vključevali angleške iztočnice oz. angleške ustreznike slovenskih iztočnic, zapisane v ameriški ali britanski angleščini, ko sta bila oba variantna zapisa v rabi v ZDA.
Ključne besede: slovenski priseljenci v ZDA, angleško-slovenski slovarji, slovensko-angleški slovarji, izgovor, zapis, britanska angleščina, ameriška angleščina

Pronunciation and Choice of English Spelling Variety in Bilingual Dictionaries for Slovenian Immigrants to the United States

Around 1900, the first bilingual dictionaries for Slovenian immigrants to the United States appeared on both sides of the Atlantic. This article analyzes how pronunciation and spelling were addressed in the front matter and body of four dictionaries (Kubelka 1904; Kubelka 1912; Košutnik 1912; Kern 1919). The discussion addresses the authors' explanations of pronunciation and how these were conveyed to the target audience. The use of both American and British spelling variants is examined, at a time when both types of spelling were widely used in the US.
Keywords: Slovenian immigrants to the US, English-Slovenian dictionaries, Slovenian-English dictionaries, pronunciation, spelling, British English, American English

Marjeta Vrbinc ▪ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ▪ marjeta.vrbinc@ff.uni-lj.si ▪ https://orcid.org/0000-0002-6866-6023
Donna M. T. Cr. Farina ▪ New Jersey City University, Jersey City, New Jersey, ZDA ▪ dfarina@njcu.edu ▪ https://orcid.org/0000-0001-5695-7782
Alenka Vrbinc ▪ Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta ▪ alenka.vrbinc@ef.uni-lj.si ▪ https://orcid.org/0000-0002-7330-4158

Projekt, katerega izsledki so predstavljeni v pričujočem članku, je finančno podprla Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije, in sicer v okviru bilateralnih projektov *Stare besede, nove besede, novi svet: Življenje slovenskih leksikografov – priseljencev v ZDA* (BI-US/22-24-030) in *Slovarji in izkušnje Slovencev – emigrantov v Združenih državah Amerike (konec 19. in začetek 20. stoletja)* (BI-US/22-24-042) ter v okviru programske skupine *Teoretične in aplikativne raziskave jezikov: kontrastivni, sinhroni in diahroni vidiki* (P6-0218).

CC BY SA

1 Uvod

V drugi polovici 19. stoletja je v Ameriki naraščalo zanimanje za slovarje, saj je bil to čas industrializacije ter razvoja tehnike in tehnologije, posledica česar je razvoj terminologije. Poleg tega se je v tem času število prebivalcev močno povečalo, prišlo je do razmaha javnega šolstva, zaradi česar se je povečalo povpraševanje po knjigah, ki bi bile ljudem v pomoč pri pravilni rabi jezika (Landau 2001: 85; Shapiro 2020) v primeru »jezikovne negotovosti« (Adams 2015: 25). Ta odnos do knjig je bil prevladujoč, ko je Webster leta 1828 objavil svoj veliki slovar ameriške angleščine, ki je bil potreben ne samo za Američane, ampak tudi za ogromno število priseljencev, ki so prišli v ZDA v 19. in začetku 20. stoletja (Adams 2015: 25). Američani so začeli slovarje dojemati kot avtoriteto, saj so predpostavljali, da bodo v njih našli odgovore na najrazličnejša vprašanja o rabi, izgovoru, etimologiji ipd. Z drugimi besedami, od slovarjev so pričakovali preskriptivni pristop (Landau 2001: 85).

Stanonik (1996) razlaga, da so se na prelomu 19. in 20. stoletja tako na Slovenskem kot tudi v ZDA začele pojavljati prve publikacije v slovenščini, ki so bile namenjene slovenskim priseljencem v ZDA. V njih naj bi priseljenci dobili informacije o angleščini, ameriški ustavi in organiziranosti vlade, ameriškem monetarnem sistemu in gospodarstvu, v pomoč pa so jim bile tudi pri učenju angleščine. Leta 1879 je v Towru v Minnesoti izšla *Slovensko-angleška slovnica*, katere avtor je bil Peter Jeram, duhovnik v Wabashi v Minnesoti. To je bila najverjetneje prva knjiga v slovenščini, ki je izšla v Ameriki (prvi ponatis je bil leta 1895). Leta 1895 je v Ljubljani izšlo anonimno delo z naslovom *Angleščina brez učitelja. Pomočna knjiga za izseljence* (Anonimno 1895).[1] Poleg tega je leta 1904 (druga izdaja leta 1912) v Ljubljani izšel *Ročni slovensko-angleški in angleško-slovenski slovar*, katerega avtor je bil Silvester Košutnik. Tem priročnikom so sledila dela Viktorja Kubelke (dva slovarja, ki sta izšla v New Yorku leta 1904 in 1912, in knjižica besednih zvez), Franka Javha-Kerna (slovar, ki je izšel v Clevelandu leta 1919), Kazimirja Zakrajška (abecednik za otroke, ki je izšel v New Yorku leta 1917 in v Chicagu leta 1923) in Ivana Mulačka (neke vrste učbenik oz. slovnica za samostojno učenje, delo je izšlo v Ljubljani leta 1930).

Pri preučevanju historične leksikografije se do sedaj ni posvečalo veliko pozornosti dvojezičnim priročnikom z angleščino kot enim od jezikov, ki so nastajali v času največjega izseljevanje v ZDA ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja, namenjeni pa so bili priseljencem iz različnih delov Evrope. S sedanjega zornega

---

1 To delo je dostopno v Digitalni knjižnici Slovenije (https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-HIDWMPBN/e7d9cd3b-9a4f-49bd-837e-4a11eaa5d216/PDF), ponatisnjeno je bilo leta 1903 in 1908 (Anonimno 1903; 1908) z naslovom *Angleščina brez učitelja v slovenskem jeziku. Pomočna knjiga za potovalce v Ameriko*. Izdaja iz leta 1903 je prav tako dostopna v Digitalni knjižnici Slovenije (https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-RQ6X5F4B).

kota se zdijo ti priročniki zelo osnovni in nestrokovno sestavljeni,[2] kljub temu pa veliko povedo o ameriškem odnosu do izobraževanja, branja in pravilne rabe jezika. V pričujočem prispevku obravnavamo naslednje štiri slovarje za slovenske izseljence v ZDA:

- Victor J. Kubelka, Slovensko-angleški žepni rečnik v olajšavo naučenja obeh jezikov = Slovenian-English Pocket Dictionary to Facilitate the Study of Both Languages, New York, 1904 (dalje: Kubelka 1904).
- Viktor J. Kubelka, Slovensko-angleška slovnica, tolmač, spisovnik in navodilo za naturalizacijo. Angleško-slovenski in slovensko-angleški slovar = Slovenian-English Grammar Interpreter, Letterwriter and Information on Naturalization. English-Slovenian and Slovenian-English Dictionary, New York, 1912 (dalje: Kubelka 1912).
- Silvester Košutnik, Ročni slovensko-angleški in angleško slovenski slovar: zlasti namenjen izseljencem v Ameriko, Ljubljana, 1912 (dalje: Košutnik 1912).
- Frank J. Kern, A Complete Pronouncing Dictionary of the English and Slovene Languages for General Use = Popoln angleško-slovenski besednjak z angleško izgovarjavo, Cleveland, 1919 (dalje: Kern 1919).

Preučevani slovarji so nastali v obdobju, ko je bilo izseljevanje Slovencev iz avstroogrske monarhije v ZDA na vrhuncu.[3] Njihovi avtorji so se zavedali, kako pomembna so za slovenske priseljence njihova dela. Kubelka je na primer v slovenskem uvodu v slovar iz leta 1912 poudaril, da obstaja potreba po vseh njegovih slovensko-angleških priročnikih, Košutnik pa je v slovenskem uvodu k drugi izdaji slovarja, ki je izšla leta 1912, zapisal sledeče: »Konečno naj še omenim, da naj bo v dokaz, kako je slovarček dobro došel našim izseljencem, to, da je bil v kratkem času razprodan ves prvi natisk; primoran sem bil tedaj vsled povpraševanja po njem prirediti drugi natisk« (Košutnik 1912: 4). S preučevanjem slovarjev z angleščino in slovenščino smo skušali dobiti vpogled v razumevanje pomena jezika in jezikovnih priročnikov za 30 milijonov priseljencev – novih dvojezičnih Američanov.

V raziskavi smo se osredotočili na teoretično obravnavo izgovora v uvodnem delu in praktični prikaz v slovarskem delu ter na izbor pravopisne različice angleščine, uporabljene v iztočnicah oz. slovarskih ustreznikih.

---

2 Héja, Lipp in Prószéky (2023) pravijo, da so začeli dvojezične slovarje na znanstvenih osnovah sestavljati šele v 50. letih 20. stoletja – torej precej po tem, ko so nastali slovarji, ki jih obravnavamo v tem prispevku.

3 Za podrobne informacije o priseljevanju Slovencev v ZDA gl. Kalc idr. 2020.

2 Avtorji in ciljni uporabniki preučevanih slovarjev

Kubelka, Košutnik in Kern so se samoiniciativno lotili sestavljanja slovarjev z angleščino in slovenščino, ker so prepoznali potrebe Slovencev, ki so se v tem obdobju množično izseljevali v ZDA in so se morali naučiti jezik novega okolja. Po našem védenju gre za prve dvojezične slovarje s tem jezikovnim parom, kar pomeni, da si pri svojem delu niso mogli pomagati z obstoječimi angleško-slovenskimi slovarji.[4] Po izobrazbi nihče od njih ni bil jezikoslovec in ni imel nobenih izkušenj s sestavljanjem slovarjev.

Viktor/Victor Kubelka (1879–1961) je bil rojen v Ljubljani, kjer je zaključil klasično gimnazijo, kmalu po maturi pa se je izselil v ZDA, kjer je opravljal različna dela. V različnih službah je bil v stiku s slovenskimi priseljenci, zaradi česar je dobro poznal njihove potrebe. Delal je kot knjigovodja pri bančniku Franku Sakserju (Kristan 2013), kot uradnik in zastopnik za Avstro-amerikansko parobrodarsko družbo (Amerikanski Slovenec 1912), potovalni zastopnik Holland American prekmorske proge (Ameriška domovina 1921), kot inšpektor v Vojaškem oddelku ameriške obveščevalne službe ter kot ataše češkoslovaške trgovske komisije v New Yorku (Ameriška domovina 1919). Med ameriškimi Slovenci je veljal za odličnega prosvetnega in gospodarskega delavca (Slovenec 1935).

Silvester Košutnik (1874–1944) je bil sin učitelja in tudi sam učitelj, vendar kot večina pripadnikov tega poklica v tistem času verjetno po srednji šoli ni nadaljeval študija. Bil je pisatelj in prevajalec v slovenščino, med drugim je prevedel *Kočo strica Toma*, vendar ne iz angleščine, ampak iz nemščine (Hladnik 1985; Trupej 2015). Zelo verjetno je, da je zaradi prevajalskega dela dobro poznal tako eno- kot tudi dvojezične slovarje. Poleg slovenščine je znal angleško, francosko, nemško, italijansko in srbohrvaško (Hladnik 1983).

Fran/Frank Javh-Kern (1887–1977) je bil najbolj izobražen, saj je po zaključenem petem razredu gimnazije v Ljubljani odšel v ZDA, kjer je v Saint Paulu v Minnesoti obiskoval semenišče, nato pa je v Clevelandu študiral medicino. Deloval je kot zdravnik in bil ugledna osebnost v slovenski skupnosti v Clevelandu (Javh-Kern 1937). V zrelih letih je poučeval na kolidžu v Clevelandu.[5] Poleg slovenščine in angleščine je Kern zagotovo obvladal tudi nemščino in latinščino.

Vsi trije avtorji slovarjev so poznali svoje uporabnike. Košutnik je sicer vse življenje preživel v domačih krajih, a je zaradi svojega poklica zagotovo dobro poznal izobrazbeno stopnjo izseljencev v Novi svet; to je razvidno že iz njegovega

---

4 Vsekakor je možno, da so si avtorji pomagali z obstoječimi dvojezičnimi slovarji za jezikovni par nemščina-slovenščina in nemščina-angleščina (o tem več v Vrbinc – Vrbinc – Farina 2025), vendar o tem nismo našli nobenih podatkov, tako da so to zgolj predvidevanja, kar je značilno za raziskovanje področja historične leksikografije.

5 Osebna komunikacija, diakon dr. John P. Vidmar, Slovensko versko središče (angl. *Slovenian Catholic Mission*), Lemont, Illinois.

uvoda, v katerem je omenil »one sloje, katerim je namenjena ta knjižica« (Košutnik 1912: 4). Kubelka se je izselil v ZDA leta 1902, ko je bil star 23 let, in je zaradi prej omenjenih različnih del, ki jih je opravljal v ZDA, zelo dobro poznal slovensko skupnost in njene potrebe. Kern je v ZDA prišel pri 16 letih in je tam nadaljeval s šolanjem. V uvodu v svoje spomine je zapisal, da je imel nenavadno priložnost opazovati potek in razvoj slovenske kolonizacije v Ameriki ter da je bil cilj njegove javne dejavnosti delati dobro za Slovence v Ameriki in doma, šele na drugem mestu so bile njegove lastne koristi (Javh-Kern 1937). Čeprav Kern ni bi tipični slovenski priseljenec tistega časa, je brez dvoma dobro poznal svoje sonarodnjake.

Kdo so bili ciljni uporabniki preučevanih slovarjev, kakšno izobrazbo so imeli, kakšno je bilo njihovo jezikovno znanje? Ko iščemo odgovore na ta vprašanja, se moramo vprašati, kakšen je bil šolski sistem v habsburški monarhiji. Od decembra 1774 je bila šestletna osnovna šola obvezna za vse otroke od šestega do dvanajstega leta starosti (gl. Cvrček 2020). Čeprav jezika, ki so ga uporabljali v šoli, zakon ni določal, se je predvidevalo, da je jezik poučevanja nemščina. Otroci, ki so živeli na Slovenskem, so potrebovali dodatno pomoč v materinščini (Okoliš 2008: 45). Med letoma 1809 in 1813 so v nekaterih slovenskih pokrajinah začeli uporabljati slovenščino kot jezik poučevanja. V nadaljevanju 19. stoletja je slovenščina kot jezik poučevanja postajala čedalje bolj razširjena v vseh slovenskih pokrajinah (Fedor 2017). Leta 1869 so obvezno osnovno šolo podaljšali na osem razredov (History of the Austrian school system). Predpostavljamo lahko, da je imela večina slovenskih priseljencev v ZDA vsaj štiri razrede osnovne šole, znali so brati, vendar večina veščin, ki so jih pridobili v šoli, ni uporabljala ravno pogosto. V tem pogledu so bili podobni rojenim Američanom, saj je bila stopnja pismenosti v Ameriki v tem času podobno visoka (Lynch 2011).

3 Izgovor in izbor pravopisne različice angleščine: teoretični pristop

Vsi trije avtorji so v uvodu in/ali v uvodnem delu svojih slovarjev namenili pozornost relativno zapletenemu izgovoru v angleščini, nihče pa ni niti v uvodu niti v uvodnem delu slovarja niti na katerem drugem mestu v slovarju razložil razlik v izgovoru in zapisu besed, ki obstajajo med britansko in ameriško različico angleščine. Izgovor in zapis besede sta neločljivo povezana in zlasti pri učenju tujega jezika, kot je angleščina, kjer so med izgovorom in zapisom velikokrat ogromne razlike, predstavljata velike težave za tujejezične govorce jezika.

3.1 Izgovor

Avtorji dvojezičnih slovarjev slovenščine in angleščine, ki jih analiziramo v tem prispevku, problematiki izgovora posvečajo precej pozornosti, vendar se obravnava od slovarja do slovarja razlikuje. To lahko pripišemo različni izobrazbi avtorjev, njihovim izkušnjam z leksikografskim delom (vsi trije so bili na tem področju amaterji) in pomanjkanju teoretičnih izhodišč na področju leksikografije.

Vsi preučevani slovarji vključujejo prilagojen zapis izgovora. Vsekakor ni presenetljivo, da nobeden od slovarjev ne uporablja Mednarodne fonetične abecede (IPA) za zapis izgovora angleških besed, saj je ta nastala proti koncu 19. stoletja (Jackson 2002) in bila prilagojena za zapis angleščine šele leta 1904 (Passy 1904); kasneje je Mednarodno glasoslovno združenje objavilo vzorce IPA za številne jezike, vključno z ameriško angleščino (Principles of the International Phonetic Association 1912). Ko je Kubelka sestavljal svoj prvi slovar, je bila torej IPA še v fazi nastajanja, prav tako se do leta 1912 in 1919, ko so izšli ostali trije obravnavani slovarji, IPA v Ameriki skorajda ni uporabljala in tudi za slovenščino še ni bila prilagojena. Omeniti velja tudi Riglerjevo transkripcijo, ki se opira na tradicionalno slovensko slovarsko transkripcijo, uporabljeno v enojezičnih razlagalnih slovarjih slovenskega knjižnega jezika in pravopisih (SSKJ, SP 2001, SNB, SSKJ2), njena predhodnica pa je uporabljena že v Pleteršnikovem (dvojezičnem) slovarju. Gre za poenostavljeno obliko zapisa izgovora, pri kateri so uporabljene črke slovenske abecede, znak za polglasnik, oznake za položajne različice fonema *v* (*v*, *w*, *ʍ*) in oznaki za nenaglašena ozka *e* in *o* (*ẹ, ọ*) (Gliha Komac in sod. 2015: 15). Glede na to, da je v času nastanka preučevanih slovarjev že obstajal Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (1894–1895), je možno, da so bili avtorji dvojezičnih angleško-slovenskih slovarjev seznanjeni s tem zapisom izgovora, vendar pa tega na podlagi uporabljene transkripcije ni mogoče potrditi. Kubelka, Košutnik in Kern so brez dvoma orali ledino na področju zapisa izgovora v angleško-slovenskih slovarjih, izgovor pa so morali zapisati tako, da so ga bili uporabniki – slovenski priseljenci v ZDA – sposobni pravilno prebrati. Zapis izgovora je bil velikokrat relativno zapleten že za izobraženega uporabnika, ki pa jih je bilo med ciljno publiko izredno malo.

Poleg opisnih navodil za izgovor posameznih fonemov v angleščini vsi trije avtorji uporabnike svojih slovarjev opozarjajo na zahtevnost izgovora angleških besed. Kubelka v slovarju iz leta 1904 o tem ne govori, v slovenskem uvodu v slovar iz leta 1912 pa zapiše: »Izgovarjanje angleških glasov je precej težavno; le z vztrajno vajo je mogoče doseči pravilno izgovarjanje« (Kubelka 1912: 11). Kubelka prizna, da njegov nasvet glede izgovora ni idealen, in pravi:

> [A]ko bi se namreč hotelo popolnoma natanko napisati in označiti izgovarjanje posameznih glasov, zlasti samoglasnikov, bi bilo za to potreba zelo mnogo znakov in znamenj, to bi pa zelo otežkočilo učenje angleškega jezika in marsikdo bi knjigo ravno radi tega položil iz rok. (Kubelka 1912: 11)

Iz zapisanega je razvidno, da se je Kubelka dobro zavedal, da bi z dolgimi in podrobnimi razlagami izgovora angleških fonemov lahko odvrnil uporabnike slovarja, da bi se spopadli z angleščino in izgovorom angleških besed.

Košutnik v slovarju iz leta 1912 relativno kratko razlago o izgovoru zaključi z naslednjo mislijo:

> Takih in enakih primerov bi se dala našteti še mnogobrojna kopa, a storilo bi se to brez vspeha za one sloje, katerim je namenjena ta knjižica. Tem velja najbolj pravilo, da je treba dobro slušati, kadar se govori angleški in da je treba tudi vporabiti vsako priložnost, ki se le nudi za vaje v izgovarjanju. (Košutnik 1912: 4)

Kern v slovenskem predgovoru opozori bralca, naj njegovih navodil glede izgovora ne jemlje preveč dobesedno: »Diakritična znamenja in zapisana izgovarjava so samo za prvo pomoč; učiti se je treba s pomočjo posluha in govorjenja.« (Kern 1919: IV)

3.2 Izbor pravopisne različice angleščine (britanska oz. ameriška različica)

V sredini 19. stoletja so se začele pojavljati številne razlike med britansko in ameriško različico angleščine tako v zapisu besed kot tudi v leksiki (Merriam-Webster). S pojavom zvočnih filmov v 20. letih 20. stoletja se je širilo tudi védenje o različnih ameriških naglasih. Vsi slovarji, ki smo jih preučevali v okviru naše raziskave, so izšli že pred tem, to je še v času nemega filma, ko se večina ljudi, vključno z avtorji naših slovarjev, ni zavedala razlik med britansko in ameriško angleščino. Od treh avtorjev samo Kern omenja dve različici angleščine, ko v slovenskem predgovoru zapiše: »Pisava in izgovarjava angleških besed je označena, kakor je v navadi v Ameriki, ter se nekoliko loči od kontinentalne angleščine« (Kern 1919: IV). L. Murphy (2018: 64) meni, da so prav priseljenci vplivali na pojav razlik med obema različicama angleščine, saj se je v 19. stoletju začel vpliv britanske kulture in britanske različice angleščine na belopolte Američane zmanjševati zaradi množičnega prihoda priseljencev iz najrazličnejših evropskih držav.

Vprašanje, ki si ga moramo zastaviti, saj je ključnega pomena za našo raziskavo, je, kdaj sta se obe različici angleščine začeli uporabljati vzporedno in kdaj je ameriška različica angleščine postala prevladujoča različica v ZDA. Te razlike smo preučevali tudi s pomočjo aplikacije Google Ngram Viewer, ki ni vedno najbolj popolna in natančna, vseeno pa ponudi kar dober vpogled v te razlike (gl. Zhang 2015).

4 Izgovor in izbor pravopisne različice angleščine: praktični pristop

4.1 Kubelka 1904 in 1912: izgovor

Tako v angleškem kot tudi v slovenskem uvodu Kubelka (1904) omenja samo izgovor soglasniškega sklopa <th>[6] in razloži, kako je poenostavil zapis izgovora tega sklopa:

> Opozarjam pa na izgovarjanje soglasnikov -th- katera zvoneta kakor t, d, s in š ako se jezik pri izgovarjanju istih med zobe potisne, kratko navedem samo z -dz- ter sem se stem vseh razširjevalnih pravil izognil. (Kubelka 1904: 10)

Kubelka 1912 ima samo slovenski uvod, v katerem izgovora <th> ne omenja. V uvodnem delu precej na široko obravnava soglasnike in v okviru tega poglavja opiše izgovor <th> (izgovor fonema /ð/), kot sledi:

> *Th* se izgavarja ako se pritisne konec jezika k gornjim zobem in se skuša izgovoriti *ds*, zaznamujemo jih v tej knjigi z *d* in *t*: father (*fadr*) oče. (Kubelka 1912: 26)

V Kubelki 1904 obema uvodoma (v slovenščini in angleščini) sledi uvodni del v slovenščini, v katerem navede črke angleške abecede in njihova imena v angleščini, kar Kubelka (1904: 11) navaja v stolpcu z naslovom »Izgovarjanje« (gl. sliko 1). Na primer, ime črke A se v angleščini izgovarja [ej], kar je običajen zapis tega dvoglasnika v vseh slovenskih slovarjih pred uveljavitvijo IPA. Po drugi strani pa navaja redkejše zapise izgovora imen naslednjih črk: H kot [eč] (običajnejši izgovor [ejč]), J kot [dže] (običajnejši izgovor [džej]) in W kot [deblju] (običajnejši izgovor [dabəlju]). Zapis izgovora imen črk v uvodnem delu Kubelke 1912 se v nekaterih primerih razlikuje od zapisa izgovora imen črk v njegovem slovarju iz leta 1904. Medtem ko je izgovor imen črk H in J zapisan enako kot v slovarju iz leta 1904, je izgovor imena črke W v tem slovarju zapisan kot [doblju]. Izgovor imena črke A ni naveden kot dvoglasnik, ampak kot [e]. Zanimivo je, da je v digitalizirani verziji Kubelke 1912, ki smo jo uporabljali v naši analizi, uporabnik tega izvoda slovarja z roko popravil ta zapis izgovora v dvoglasnik [ej] (slika 1, gl. tudi Farina – Vrbinc – Vrbinc 2024).

---

6 V uvodu Kubelka tako v slovarju iz leta 1904 kot tudi v slovarju iz leta 1912 ne obravnava nezvenečega zobnika /θ/, gl. tudi razdelek 5.

ANGLEŠKA ABECEDA.

Črke	Izgovarjanje	Črke	Izgovarjanje	Črke	Izgovarjanje
a A	e	j J	dže	s S	es
b B	bi	k K	ke	t T	ti
c C	si	l L	el	u U	ju
d D	di	m M	em	v V	vi
e E	i	n N	en	w W	doblju
f F	ef	o O	o	x X	eks
g G	dži	p P	pi	y Y	vaj
h H	eč	p Q	kju	z Z	zi.
i I	aj	r R	ar		

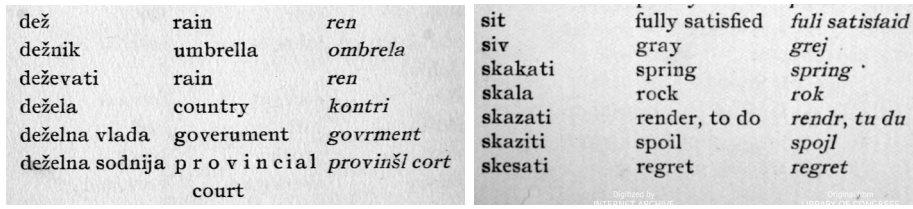
Slika 1: Str. 11 v Kubelka 1912 s popravljenim izgovorom imena črke A

Kubelka 1904 na precej zapleten način razlaga izgovor samoglasnikov v ameriški angleščini v različnih besedah (uvodni del, str. 12–14). Najprej zapiše pravilo, čemur sledi razpredelnica s petimi stolpci: samoglasnik, njegov izgovor, primer angleške besede s tem samoglasnikom, izgovor angleške besede, slovenski ustreznik angleške besede. V Kubelki 1912 so pravila za izgovor samoglasnikov prenovljena in točnejša, niso zapisana v obliki razpredelnice, so pa precej dolga (uvodni del, str. 12–22) in jim je težko slediti, zaradi česar niso najbolj primerna za ciljne uporabnike – slovenske priseljence, ki jim je razlaga namenjena.

Kubelka 1904 v uvodu razlaga izgovor »sestavljenih samoglasnikov«, kot imenuje dvoglasnike. Kot primer lahko navedemo različne zapise izgovora dvoglasnika /eɪ/. Za <ai>«kot v *rain* Kubelka (1904: 13) navaja izgovor /e/ [ren], za <ay> kot v *pay* pa izgovor /e^{i}/ [pej]. Izgovor je zapisan napačno, poleg tega je tudi nejasen in zavajajoč. V slovarju iz leta 1912 izgovor tega dvoglasnika obravnava drugače, veliko bolj v skladu z dejanskim izgovorom tega fonema. Razlago izgovora dvoglasnika /eɪ/ najdemo na različnih mestih znotraj razlage različnih pravil v uvodnem delu, ki obsega enajst strani, na katerih je razložen izgovor angleških samoglasnikov. Za zapisa <ai> in <ay> Kubelka (1912: 18) navaja primera *pain* [pejn] in *pay* [pej]; za zapisa <ei> in <ey> pa primere *reign* [rejn], *eight* [ejt] in *grey* [grej] (Kubelka 1912: 19).

V slovarskem delu vidimo, kako Kubelka svoja pravila uporablja v praksi. V obeh slovarjih navaja izgovor angleških ustreznikov slovenskih iztočnic, kar je v sodobni dvojezični leksikografiji nenavadno, čeprav za uporabnika koristno. Pri dvoglasniku /eɪ/ je Kubelka 1904 dosleden in upošteva navodila iz uvodnega dela. V slovarju iz leta 1904 (enorelacijski slovar, samo slovensko-angleški) Kubelka

pri iztočnici *bolečina* navaja ustreznik *pain* z izgovorom [pen], za iztočnico *dež* navaja ustreznik *rain* z izgovorom [ren], za *plačati* je naveden ustreznik *pay* z izgovorom [pej] in za *siv* z ustreznikom *gray* izgovor [grej] (slika 2).

dež	rain	*ren*
dežnik	umbrella	*ombrela*
deževati	rain	*ren*
dežela	country	*kontri*
deželna vlada	goverument	*govrment*
deželna sodnija	provincial court	*provinšl cort*

sit	fully satisfied	*fuli satisfaid*
siv	gray	*grej*
skakati	spring	*spring*
skala	rock	*rok*
skazati	render, to do	*rendr, tu du*
skaziti	spoil	*spojl*
skesati	regret	*regret*

Slika 2: Strani 38 in 95 v Kubelka 1904

V slovensko-angleškem slovarju iz leta 1912 obstajajo razlike med razlago zapisa fonema /eɪ/ v uvodnem delu in zapisom izgovora v slovarskem delu; Kubelka v zaprtih zlogih ta dvoglasnik zapisuje različno. Pri iztočnici *dež* z ustreznikom *rain* navaja izgovor [ren], kar je v nasprotju z razlago v uvodnem delu. Pri iztočnici *mučiti* navaja ustreznika *to torture* [tu tortjur] in *to pain* [tu pen]; zapis izgovora ustreznika *pain* ne ustreza razlagi v uvodnem delu. Iztočnica *plačati* ima ustreznik *to pay* z izgovorom [tu pej], ki je v skladu z razlago v uvodnem delu. Tudi izgovor iztočnic *osem* z ustreznikom *eight* [ejt] in *siv-a-o* z ustreznikom *grey* [grej] (zapis ustreza britanski angleščini) je v skladu z razlago v uvodnem delu. Možna razlaga za nedoslednosti pri navajanju izgovora v slovarju iz leta 1912 je, da Kubelka izgovora določenih iztočnic, vključenih v slovar iz leta 1904, ni popravil v skladu s pravili, ki jih navaja v uvodnem delu slovarja iz leta 1912.

Zanimiv je tudi zapis izgovora fonema /ð/. V uvodnem delu slovarja iz leta 1904 je Kubelka razložil, da bo /ð/ zapisoval kot /dz/, v uvodnem delu slovarja iz leta 1912 (razdelek s soglasniki) pa je navedel, da bo /ð/ zapisoval kot /d/ ali /t/. V slovarju iz leta 1904 je iztočnica *oče* prevedena z ustreznikom *father*, naveden je izgovor [fadzer] (Kubelka 1904: 74), kar je v skladu z avtorjevo razlago v (slovenskem) uvodu. Pri iztočnici *usnje* z ustreznikom *leather* pa Kubelka (1904: 110) navede izgovor [leder], kar je v nasprotju z razlago v uvodu. V naslednji izdaji je pri ustrezniku *father* naveden izgovor [fadr] (Kubelka 1912: 354), kar je v skladu z razlago v uvodnem delu, enako pa velja tudi za ustreznik *leather* z izgovorom [ledr] (Kubelka 1912: 411). Ugotavljamo, da Kubelka v slovarju iz leta 1912 zapisuje fonem /ð/ dosledno in v skladu z razlago v uvodnem delu slovarja.

4.2 Kubelka 1904 in 1912: pravopis

V 30. in 40. letih 19. stoletja se je v ameriški angleščini čedalje bolj uveljavljal zapis *color*, *favor*, *flavor*, *honor*, *humor*, *labor* in *neighbor* v nasprotju z britanskim zapisom *colour*, *favour*, *flavour*, *honour*, *humour*, *labour* in *neighbour* (Google Ngram Viewer). V zadnjih 30 letih 19. stoletja so se glede na pogostnost začele v ameriški angleščini uveljavljati oblike *offense*, *pretense*, *center*, *fiber* in *meter* (Google Ngram Viewer) v nasprotju z britanskim zapisom *offence*, *pretence*, *centre*, *fibre* in *metre*. Pri *nitre*, *niter* je razlika v pravopisu sledila vzorcu *fibre*, *fiber*, vendar pa gre za termin, ki je relativno redko rabljen, zato razlika med obema variantama ni tako očitna (Google Ngram Viewer). Kljub tem trendom je v Kubelkovem slovensko-angleškem slovarju iz leta 1904 pod iztočnico *barva* naveden ustreznik *colour*; po drugi strani je pri iztočnici *čast* ustreznik zapisan kot *honor*. V nasprotju s Kubelko 1904 je v slovensko-angleškem delu dvorelacijskega slovarja Kubelka 1912 ustreznik pri iztočnici *barva* zapisan brez *u*, torej *color*; pri *čast* je ustreznik *honor*. Medtem ko Kubelkov slovar iz leta 1904 nima iztočnice *obramba*, je ta vključena v njegov slovar iz leta 1912; avtor pri ustrezniku *defence* uporabi britanski zapis. To se zdi logična izbira, kajti razlika med *defence* in *defense* se je začela kazati šele v 80. letih 19. stoletja. Zapis *defense* je bil leta 1912 relativno nov v nasprotju z zapisi *color*, *honor* in *favor*. Tudi v angleško-slovenskem delu Kubelke 1912 je večina iztočnic zapisana v skladu z britanskim zapisom (npr. *defence*, *fibre* in *nitre*). V tem delu slovarja najdemo iztočnici *meter* in *metre*, in sicer *meter* z ustreznikom *merilec* in *metre* z ustreznikoma *meter, meterska mera*, kar je povsem ustrezna obravnava z vidika britanske angleščine. V ameriški angleščini pa še danes obstaja samo en možen zapis, tj. *meter*, z vsemi pomeni, ki jih navaja Kubelka v slovarju iz leta 1912. Poudariti velja, da je zapis iztočnic in ustreznikov v Kubelki 1912 dosleden; zapis, ki se pojavi kot iztočnica v angleško-slovenskem delu, je uporabljen tudi pri ustreznikih v slovensko-angleškem delu slovarja. Kubelka 1904 ne vključuje iztočnic *center/centre*, *meter/metre*, *offense/offence* in *pretense/pretence*.

4.3 Košutnik 1912: izgovor

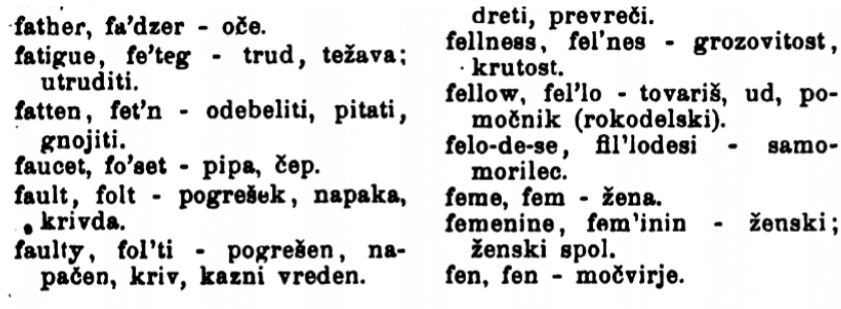
V nasprotju s Kubelko v Košutnikovem slovensko-angleškem delu slovarja izgovora ni, je pa v angleško-slovenskem delu, kar je v skladu s sodobnimi dvojezičnimi slovarji. Avtor izgovor razlaga v kratkem uvodu v slovenščini (Košutnik 1912: 1–4), ki je podpisan z »Založnik« in ne z njegovim imenom.

Košutnik opisuje izgovor /eɪ/, /æ/, /ɑ/, /ʌ/ /u/ in /yu/ kot tudi izgovor /ɹ/ (alveolarni aproksimant v ameriški angleščini je običajno zapisan kot /r/). V Predgovoru uporabnike slovarja opozarja na dejstvo, da je v angleščini »nekaj glasov, ki jih ni v slovenščini in katerih se je mogoče naučiti le po posluhu« (Košutnik 1912: 1). Med drugim pojasni tudi, da se »posamezni glasniki [...] povsod ne izgovarjajo

enako« (Košutnik 1912: 1). Kot primer navede izgovor <a> in <u>. Za <a> v besedi *late* pravi, da je »v izgovoru zategel *e* s kratkim sledečim *j*« (Košutnik 1912: 1), v besedi *latter* »je a v izgovoru tudi nekak e, a ni jasen in leži med *a* in kratkim *e*« (Košutnik 1912: 1), v besedi *lark* pa se »izgovori a kot pravi zategli *a*« (Košutnik 1912: 1). Zanimivo je, da pri razlagi izgovora besede *lark* Košutnik jasno opiše ameriški izgovor [lɑɹk] in ne britanskega [lɑ:k]. V besedi *lug* [lʌg] se <u> izgovarja »kot nekak temen *a*« (Košutnik 1912: 4). S to razlago nakaže problem, ki ga imajo z izgovorom tega fonema tujejezični govorci ameriške angleščine. Za <u> v besedi *lune* pravi, da se izgovori »kot pravi *u*« (Košutnik 1912: 4), v besedi *lunula* pa kot /jo/ (v IPA /jʊ/ v britanski angleščini, /ju:/ v ameriški angleščini). Zaključimo lahko, da je Košutnikov opis izgovora dokaj točen. Ugotovili smo, da Košutnik pri zapisu samoglasnikov, ki jih razlaga v uvodu, v angleško-slovenskem delu slovarja ni popolnoma dosleden. Na primer, za dvoglasnik /eɪ/ v uvodu pravi, da je »zategel *e* s kratkim sledečim *j*« (Košutnik 1912: 1) in kot primer navaja *late*, pri transkripciji izgovora pa uporablja samo /e/:

age [edž] (str. 66)
great [gret] (str. 100)
make [mek] (str. 112)
name [nem] (str. 116)
place [ples] (str. 122)
play [ple] (str. 122)

Košutnik v uvodu ne razloži izgovora tipičnega angleškega fonema /ð/, ki ga v slovarju dosledno zapisuje kot /dz/; na primer *leather* [ledz'er], *father* [fa'dzer] (slika 3). Košutnik naglas označuje z znakom ' za naglašenim zlogom,[7] Kubelka pa naglasa v nobenem od svojih dveh slovarjev ne označuje.

father, fa'dzer - oče.
fatigue, fe'teg - trud, težava; utruditi.
fatten, fet'n - odebeliti, pitati, gnojiti.
faucet, fo'set - pipa, čep.
fault, folt - pogrešek, napaka, krivda.
faulty, fol'ti - pogrešen, napačen, kriv, kazni vreden.
dreti, prevreči.
fellness, fel'nes - grozovitost, krutost.
fellow, fel'lo - tovariš, ud, pomočnik (rokodelski).
felo-de-se, fil'lodesi - samomorilec.
feme, fem - žena.
femenine, fem'inin - ženski; ženski spol.
fen, fen - močvirje.

Slika 3: **Str. 91 v Košutnik 1912**

7 Označevanje mesta naglasa za naglašenim zlogom je tudi danes standardni način označevanja mesta naglasa v ameriških slovarjih, kjer za zapis izgovora uporabljajo transkripcijo na osnovi fonemov (v angl. *respelling*). V britanskih slovarjih, kjer za zapis izgovora uporabljajo mednarodno fonetično abecedo, je mesto naglasa označeno pred naglašenim zlogom.

4.4 Košutnik 1912: pravopis

V nasprotju s Kubelko in Kernom se Silvester Košutnik ni izselil v ZDA in je svoj slovar izdal v Ljubljani. Glede na to, da je slovar izšel v Evropi, bi pričakovali, da bo Košutnik uporabljal britanski zapis besed. V slovensko-angleškem delu tega dvorelacijskega slovarja je avtor zelo dosleden pri rabi britanskega zapisa, na primer pri ustreznikih *colour* (pod iztočnico *barva*), *fibre* (pod *žila*), *honour* (pod *čast*), *labourer* (pod *delavec*), *to labour* (pod *delati*), *offence* (pod *pohujšanje*). Ameriški zapis smo v slovensko-angleškem delu našli samo pri ustrezniku *traveler* (pod iztočnico *popotnik*).

Tudi v angleško-slovenskem delu Košutnik zelo dosledno uporablja britanski zapis, na primer pri iztočnicah *centre*, *colour*, *flavour*, *honour*, *labour* in *labourer*. Prav tako zapiše *fulfil* z enim končnim *l*, kar je v skladu z britansko normo. V tem delu slovarja smo našli ameriški zapis samo pri iztočnici *favor*, zakaj je Košutnik v tem primeru uporabil ameriški zapis, pa ostaja nepojasnjeno.

4.5 Kern 1919: izgovor

V Kernu 1919 sta dva po vsebini različna uvoda, eden v angleščini in drugi v slovenščini. V angleškem uvodu Kern razloži, da je v zapisu in izgovoru sledil najnovejšim avtoritetam, zlasti slovarju *New Standard Dictionary*,[8] v katerem je izgovor zapisan fonetično in je, kot je razložil avtor sam, »podoben fonetičnemu sistemu pravopisa in pisave, ki ga uporabljamo v slovenščini« (Kern 1919: III, prevedle avtorice). V slovenskem uvodu Kern zapiše: »Pisava in izgovarjava angleških besed je označena, kakor je v navadi v Ameriki, ter se nekoliko loči od kontinentalne angleščine« (Kern 1919: IV).[9]

Obema uvodoma sledijo navodila za uporabo slovarja v slovenščini z naslovom *Pojasnila* (str. VI–VII). Tu najdemo razlago izgovora, krajše pojasnilo o zloženkah oz. sestavljankah ter kratke napotke o tem, kako uporabljati slovar (z razlago tekočih naslovov in abecedno ureditvijo gesel). Na str. VI so navodila za izgovor samoglasnikov in treh soglasnikov: /th/, /dh/ in /w/. Kern za prikaz izgovora samoglasnikov uporablja več diakritičnih znakov, na koncu navodil (str. VII) pa razloži izgovor drugih soglasnikov.

Kernovo razlago izgovora lahko ponazorimo s prikazom fonema /æ/ kot v *cat*, ki ga opiše tako: »ê je odprt glas in ga v slovenščini nimamo« (Kern 1919: VI). Temu sledi še navodilo, kako naj uporabnik izgovori ta fonem: »Usta se morajo na široko počez odpreti in izgovoriti e kakor v besedi be-e-e-, s katero oponašamo

---

8 *New Standard Dictionary* (ur. Funk) je prvič izšel leta 1913 in povsem možno je, da je Kern uporabljal prav to izdajo.

9 Glede na to, da je Kern kot vir uporabil ameriški slovar, je od tod povzel tudi zapis izgovora, ki temelji na fonemih (gl. op. 7).

ovce.« (Kern 1919: VI) Kot primere izgovora tega fonema navaja angleške besede *cat* [kêt], *rat* [rêt] in *hat* [hêt].

V vseh slovarjih, ki smo jih analizirali do zdaj, je bil omenjen fonem /ð/ kot v *the*, v nobenem pa ni bil razložen fonem /θ/ kot v *thing*. Kern za razliko od ostalih avtorjev razloži oba fonema in nazorno pojasni tudi razliko med njima (slika 4). Fonem /ð/ zapiše kot /dh/, njegov izgovor pa razloži, kot sledi: »*dh* stoji za mehki *th,* (tī ējč), ki ima v angleščini poseben glas. Izgovori se skoro kot *d*, ako pritisnete pri tem konec jezika k zobem.« (Kern 1919: VI) Kot primere navaja *that* [dhêt], *this* [dhis] in *father* [fādhr]. Fonem /θ/ zapiše kot /th/, izgovor pa razloži na naslednji način: »Izgovori se slično kot *dh*, samo da namesto *d* izkušate izgovoriti *t*.« (Kern 1919: VI) Kot primere navaja *think* [think], *thing* [thing] in *nothing* [nă'thing].[10] Besedni naglas Kern označuje enako kot Košutnik (znak ' za naglašenim zlogom).

teolog.
theologic(al), thiolâ'džik(l), bogosloven, teologičen.
theology, (thiâ'lodži), bogoslovje, teologija.
theorem, (thī'orem), znanstven učni stavek, teorem.
theoretic(al), (thīore'tik(l), teoretičen.
theorist, (thī'orist), teoretik.
theorize, (thī'orajz), domnevati; pečati se s teorijami.
theory, (thī'ori), znanstven učni stavek kake vede, teorija.
therapeutic, (therepjū'tik), zdravilen.
therapeutics, (therepjū'tiks), zdravilo-slovje, terapevtika.
there, (dhēr), tam; tje; tu; **there is, there are**, je, so (hrvatsko: ima).
thereafter, (dherêf'tr), pozneje, potem; na drugem svetu.
thereat, (dherêt'), tam, tedaj, zato.
therefor, (dherfor'), za to, za ono.
therefore, (dher'fōr), zato, torej, zatorej.
therefrom, (dherfrăm'), od tega, iz tega.
thin, (thin), tenak; redek; lahek; droban; suh; stanjšati, izredčiti.
thine, (dhajn), tvoj.
thing, (thing), stvar.
think, (think), **(thought, thought,** thôt), misliti; smatrati; nameravati.
thinker, (thinkr), mislec.
thinking, (thin'king), mišljenje; misel; smatranje.
thinness, (thin'nes), tankost; suhost.
third, (thrd), tretji; tretjina; **—ly**, tretjič.
thirst, (thrst), žeja; poželjenje; žejen biti; žejati.
thirstiness, (thr'stines), žeja.
thirsty, (thr'sti), žejen; **I am thirsty**, mene žeja, žejen sem.
thirteen, (thr'tīn), trinajst; **—th**, trinajsti.
thirtieth, (thr'tieth), trideseti.
thirty, (thr'ti), trideset.
this, (dhis), ta; **this way**, tod, semkaj.
thistle, (thisl), osat; bodljika.
thither, (thidhr), tjakaj.
tho, (dhō), glej **though**.

Slika 4: **Str. 241 v Kern 1919**

10 Tudi avtorji angleško-nemških slovarjev s konca 19. stoletja so v uvodnih delih na preprost in nazoren način opisovali izgovor angleških fonemov. Kot primer lahko navedemo Rothwellov slovar iz leta 1880, kjer je izgovor fonemov /θ/ in /ð/ opisan, kot sledi: »th bezeichnet den scharfen Laut: thunder, thond'r, Donner; dth bezeichnet den weichen Laut: brother, brodth'r, Bruder«(Rothwell 1880: XII).

Če pogledamo zapis izgovora iztočnic v Kernovem slovarju, ugotovimo, da so angleški fonemi zapisani dosledno, zapis izgovora pa je v skladu z njegovimi razlagami v poglavju *Pojasnila*:

eight [ējt] (str. 79)
gray, grey [grēj] (str. 107)
leather [ledhr] (str. 137)
pain [pējn] (str. 166)
pay [pēj] (str. 169)
rain [rējn] (str. 190)
reign [rējn] (str. 194)

4.6 Kern 1919: pravopis

Kot je bilo že omenjeno, je samo Kern v uvodu v slovar eksplicitno omenil razliko med britansko in ameriško angleščino. V nasprotju s Košutnikom je skoraj dosledno uporabljal ameriški zapis (npr. *color*, *councilor*, *counselor*, *disfavor*, *dishonorable*, *encyclopedic(al)*, *endeavor*, *favor*, *favorable*, *favorite*, *fervor*, *flavor*, *neighbor*, *neighborhood*, *neighborly*, *tumor*), le redko najdemo britanskega (npr. *defence*, kjer je samo kazalka na *defense*, pri čemer ni navedeno, katera oblika je britanska in katera ameriška). Kern je tudi dosledno uporabljal enak zapis besede, če se beseda pojavi na različnih mestih v slovarju.

Le zelo poredko je navajal tako britanski kot tudi ameriški zapis iztočnice (npr. *center, centre*; *fiber, fibre*) in ni uporabljal kazalke (kot pri *defence* zgoraj). Pod črko »E« navaja iztočnico *edema, oedema*, pri čemer ameriškemu zapisu (*edema*) sledi britanski zapis (*oedema*); vrstni red je lahko tudi posledica abecednega reda. Pod črko »O« ne navaja zapisa *oedema* (torej tudi ni kazalke na *edema*), kar je pomanjkljivost. Če je podatek na Google Ngram Viewer zanesljiv, sta se v ameriški angleščini zapisa *edema* in *oedema* okoli leta 1900 uporabljala približno enako pogosto, to pa je obdobje, ko je nastajal Kernov slovar. Medtem ko Kernovo obravnavo *edema, oedema* lahko razumemo in razložimo, pa tega ne moremo trditi za njegovo obravnavo iztočnice *eon, aeon*. Leksikografska obravnava *eon, aeon* je enaka kot pri *edema, oedema*: pod črko »E« imamo oba zapisa, torej *eon, aeon*; pod črko »A« te iztočnice ni, torej tudi ni kazalke. Google Ngram Viewer kaže, da zapis *aeon* (v nasprotju z *eon*) ni obstajal; zdi se, da se je v tem času ta zapis zelo redko pojavljal tako v britanski kot tudi v ameriški angleščini. Zelo verjetno je Kern kot zdravnik znal latinsko, verjetno se je latinščino učil že v gimnaziji v Ljubljani, kasneje pa tudi v semenišču v Minnesoti, ter je zaradi tega poznal zapis *aeon*. Možno je tudi, da je uporabljal enega ali več enojezičnih slovarjev z začetka 20. stoletja, kar je tudi lahko vplivalo na njegovo obravnavo te iztočnice. Prva izdaja slovarja *Webster's New International Dictionary* (Harris 1909) vključuje tako iztočnico *æon* kot tudi iztočnico *eon*. Na obeh mestih je

naveden variantni zapis, ki mu sledi celotna obravnava pomena.[11] Poudariti velja, da je Kernova obravnava teh iztočnic sodobnejša kot obravnava, ki jo najdemo v enojezičnih slovarjih založbe Webster, ki obravnavajo *aeon* in *eon* na enak način.

Slovarski sestavek iztočnice *esthetic* v Kernovem slovarju vključuje ustreznik in kazalko na *aesthetic*. Pri iztočnici *aesthetic* je naveden enak ustreznik kot pri *esthetic*, vendar ni kazalke na *esthetic*. Tako kot v zgoraj omenjenih primerih tudi tu nobena od iztočnic ni označena s kvalifikatorjem, ki bi označeval različico angleščine. Možno je, da je imel Kern obliko *aesthetic* za prevladujočo varianto, zato ni vključil kazalke na *esthetic*. Očitno je menil, da je zapis iztočnice *esthetic* dovolj pomemben, da je v tem slovarskem sestavku navedel ustreznik in kazalko na *aesthetic*, vendar pa ni nikjer pojasnil kriterija za takšno obravnavo različno zapisanih iztočnic. Tudi glede na Google Ngram Viewer je različica *aesthetic* prevladujoča tako v Severni Ameriki kot tudi v Veliki Britaniji in tudi sodobni ameriški in britanski slovarji še vedno navajajo *aesthetic* kot prevladujočo različico, čeprav vključujejo tudi *esthetic* kot variantni zapis, ali pa ta zapis označijo kot ameriško različico.

Kot smo že omenili, je Kern v slovarju dosledno uporabljal le en zapis, ni pa bil vedno dosleden pri obravnavi besed, ki sledijo enakemu vzorcu zapisa v britanski oz. ameriški angleščini. To lahko vsaj delno pojasnimo z dejstvom, da so se variantni zapisi leksemov s podobnimi oblikami začeli pojavljati in uveljavljati v različnem časovnem obdobju. Kot primer lahko navedemo angleške glagole in njihove samostalniške izpeljanke, ki se v britanski angleščini zapišejo z enim (končnim) *l*, v ameriški pa z dvema (glagol *enrol/enroll* in samostalnik *enrolment/enrollment*, glagol *fulfil/fulfill* in samostalnik *fulfilment/fulfillment*, glagol *instal/install* in samostalnik *instalment/installment*). Kern je za iztočnice včasih uporabil britanski zapis (*fulfil*, *fulfillment*), drugič ameriškega (*enroll*, *enrollment*; *install*), včasih pa variantni zapis (*instal(l)ment*), vendar brez pojasnila o različici angleščine, za katero je zapis značilen. Če preverimo pogostnost pojavljanja omenjenih variantnih zapisov iztočnic v Google Ngram Viewer, ugotovimo, da ima vsak zapis nekoliko drugačno krivuljo pogostnosti v obdobju, ko je nastajal Kernov slovar (1905–1919; prim. Javh-Kern 1937). Na primer, raba zapisa *fulfill* in *fulfil* ter zapisa *fulfillment* in *fulfilment* je bila v ameriški angleščini približno enaka od zgodnjih 70. let 19. stoletja do okoli leta 1915, ko je začel prevladovati zapis z *ll*, torej *fulfill* in *fulfillment*. Zapisa *instalment* in *installment* sta se do sredine 40. let 19. stoletja uporabljala približno enako pogosto, od takrat naprej pa je začel prevladovati zapis *installment*. Očitno je, da so se vse te različice z izjemo *instal* uporabljale v času nastajanja Kernovega slovarja. Kern ni imel na voljo podatkov

11 V kasnejših izdajah slovarja *Webster's New International* (druga izdaja Neilson 1934; tretja izdaja Gove 1961) najdemo tako pod *aeon* kot tudi pod *eon* enako obravnavo.

o pogostnosti posameznih zapisov, zato ni jasno, po katerih kriterijih se je odločal za izbiro določenega zapisa iztočnice oz. za variantni zapis, kot je *instal(l)ment*.

5 Razprava in zaključne misli

Čeprav so bili Kubelka, Košutnik in Kern na področju slovaropisja popolni amaterji, so bili v mnogih pogledih revolucionarni pionirji. Znali so več jezikov, niso pa imeli izkušenj z analitičnim pristopom k obravnavi jezika. Ko so sestavljali slovarje, niso imeli na voljo slovenskih virov o angleški slovnici, izgovarjavi in drugih vidikih jezika.[12] Ugotoviti so morali, kako naj na preprost način razložijo različne jezikovne pojave in procese, da bodo ciljni uporabniki – slovenski priseljenci v ZDA, ki so večinoma imeli zelo nizko stopnjo izobrazbe – te razlage tudi razumeli. Poleg tega so se morali seznaniti s slovensko jezikoslovno terminologijo, ki so jo včasih tudi sami ustvarjali. V tem prispevku ne govorimo o njihovih razlagah slovnice in težavah, ki so jih imeli s slovnično terminologijo, vendar je povsem jasno, da je bil že opis izgovora zanje trd oreh (na primer razlaga izgovora tipičnih angleških fonemov /θ/ in /ð/, opis izgovora /w/ ali alveolarnega aproksimanta v ameriški angleščini /ɹ/). Zanimivo je, da se Kubelka v obeh preučevanih slovarjih (1904 in 1912) v teoretičnem uvodnem delu pri opisu izgovora sklopa <th> osredotoča samo na opis izgovora fonema /ð/, medtem ko fonema /θ/ ne omenja. V slovarskem delu fonem /θ/ preprosto zapiše kot /t/ (npr. *think* [tink]). Jezikoslovci se z vso omenjeno problematiko seznanijo že v času formalnega izobraževanja in lahko posamezni segment jezika kasneje podrobno preučujejo, kar pa za avtorje preučevanih slovarjev ne velja.

Kot je razvidno iz prikazanih in analiziranih primerov iz uvodov in uvodnih delov slovarjev, so si avtorji prizadevali, da bi čim bolj nazorno in razumljivo razložili izgovor in predstavili svoj pogled na težave, ki jih imajo rojeni govorci slovenščine pri izgovoru angleških fonemov in besed. Izgovor je za tujejezične govorce angleščine zelo pomemben, saj lahko zaradi napačno izgovorjene besede pride do nerazumevanja in težav v komunikaciji. Kot nejezikoslovci so morali Kubelka, Košutnik in Kern opisati fizične premike jezika med izgovarjanjem različnih fonemov in za opis izgovora različnih angleških fonemov poiskati primere slovenskih besed s podobnimi fonemi, da so na ta način angleški izgovor približali slovenskemu uporabniku. Kubelka je bil morda pri opisovanju izgovora fonemov malo manj uspešen, vendar se je trudil, da bi bile njegove razlage kar najbolj nazorne in v pomoč ciljnim uporabnikom (gl. 4.1, opis izgovora fonema /ð/). Po drugi strani je Kern v nasprotju s Kubelko in Košutnikom izgovor posameznih

12 Prva angleška slovnica, ki je vključevala tudi razlago izgovora, je bila Jeramova *Angleška slovnica v slovenščini* (1895). Kern je to delo poznal (Javh-Kern 1937), podatkov o tem, ali sta ga poznala tudi Košutnik in Kubelka oz. ali sta ga uporabljala, pa nimamo.

fonemov opisal relativno dobro (gl. 4.5). Na splošno lahko rečemo, da so bile razlage izgovora napisane laično, da so bile pogosto nejasne in nerazumljive, kar je lahko slovenskim priseljencem povzročalo težave pri razumevanju in učenju angleščine.

Vsi trije avtorji so skušali izgovor zapisati čim bolj fonetično. Kubelka in Košutnik sta uporabila svoj sistem, Kern pa je zapisovanje izgovora v celoti prevzel iz ene od izdaj slovarja *New Standard Dictionary* oz. je sistem le malo prilagodil. To je bila dobra odločitev, saj je v različnih izdajah tega slovarja izgovor iztočnic naveden dosledno. Kernov sistem zapisa izgovora je najbolj dosleden in bi lahko bil najbolj primeren za ciljne uporabnike. Naslednje pomembno vprašanje je, ali so bila navodila za izgovor dosledno uporabljena v slovarskem delu. Kot smo že omenili, Kubelka in Košutnik pri zapisu izgovora nista bila popolnoma dosledna, medtem ko je bil Kern precej bolj.

Glede pravopisne različice angleščine, uporabljene v preučevanih slovarjih, je bil Kubelka v izdaji iz 1904 pri zapisu iztočnic nedosleden, v izdaji iz 1912 je dosledno upošteval in navajal ameriški zapis, Košutnik pa britanskega. Kern, čigar slovar je sestavljen najbolj profesionalno, je bil dosleden in je večinoma uporabljal ameriški zapis, britanskega pa le v primeru, če je bil v tistem času še vedno v rabi, čeprav je v ZDA naraščala pogostnost ameriškega zapisa. Kern je edini od avtorjev, ki v (slovenskem) uvodu omenja razliko med ameriškim in britanskim zapisom, vendar je malo verjetno, da so bile te informacije za uporabnike slovarja relevantne. Zapis besed je zagotovo manj pomemben kot izgovor, saj slovenski priseljenci, ki so delali v rudnikih, jeklarnah in tovarnah, niso pogosto komunicirali v pisni obliki.

Zagotovo so se vsi trije avtorji zelo potrudili, da bi bili uvodi in uvodni deli slovarjev čim bolj informativni, razumljivi in nazorni, vprašanje, ki ostaja neodgovorjeno, pa je, ali so jih uporabniki sploh prebrali, in če so jih, ali so jih razumeli (to ostaja problem tudi danes, gl. Vrbinc – Vrbinc 2019).

Kljub pomanjkljivostim in nedoslednostim so bili slovarji Kubelke, Košutnika in Kerna (pa tudi drugi priročniki, ki so jih imeli na voljo slovenski priseljenci v ZDA) neprecenljivi za ciljno publiko, ki so ji bili namenjeni. Teh priročnikov zaradi njihovega pomena v času njihovega nastanka ne smemo prepustiti pozabi. Potomci slovenskih izseljencev s preloma 19. in 20. stoletja, ki smo jih obiskali in s katerimi smo se pogovarjali, jih poznajo in jih še vedno hranijo doma, na voljo pa so tudi v knjižnicah in muzejih v ZDA in v Sloveniji. Spomin nanje ohranjamo tudi s pomočjo našega projekta, v katerem jih preučujemo, dokumentiramo njihovo slovaropisno vrednost in jih umeščamo na ustrezno mesto na področju (zgodovinskega) slovaropisja. Če želimo bolje razumeti odnos 30 milijonov novih dvojezičnih Američanov v prvih letih 20. stoletja do jezika in slovarjev, moramo nadaljevati raziskovalno delo, ki nam bo ponudilo nove uvide na tem področju.

Viri in literatura

Med viri je Kern naveden pod Kern ali pod Javh-Kern glede na to, s katerim priimkom je bil naveden v viru.

Slovarski viri

Funk 1913 = Isaac K. Funk (ur.), *New Standard Dictionary of the English Language*, New York – London: Funk & Wagnalls Company, 1913.

Gove 1961 = Philip Babcock Gove (ur.), *Webster's New International Dictionary*, Springfield, Mass.: G. & C. Merriam Company, [3]1961.

Harris 1909 = William Torrey Harris (ur.), *Webster's New International Dictionary*, Springfield, Mass.: Merriam-Webster Inc., Publishers, [1]1909.

Kern 1919 = Frank J. Kern, *A Complete Pronouncing Dictionary of the English and Slovene Languages for General Use = Popoln angleško-slovenski besednjak z angleško izgovarjavo*, Cleveland, Ohio: Tisk ameriške domovine, 1919.

Košutnik 1912 = Silvester Košutnik, *Ročni slovensko-angleški in angleško slovenski slovar: zlasti namenjen izseljencem v Ameriko*, Ljubljana: Anton Turk, 1912.

Kubelka 1904 = Victor J. Kubelka, *Slovensko-angleški žepni rečnik v olajšavo naučenja obeh jezikov = Slovenian-English Pocket Dictionary to Facilitate the Study of Both Languages*, New York, 1904, https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=loc.ark:/13960/t4qj8p026&view=1up&seq.

Kubelka 1912 = Viktor J. Kubelka, *Slovensko-angleška slovnica, tolmač, spisovnik in navodilo za naturalizacijo. Angleško-slovenski in slovensko-angleški slovar = Slovenian-English Grammar Interpreter, Letterwriter and Information on Naturalization. English-Slovenian and Slovenian--English Dictionary*, New York: Viktor J. Kubelka, [1]1912.

Merriam-Webster = *Merriam-Webster*, b. d., https://www.merriam-webster.com/words-at-play/autumn-vs-fall.

Neilson 1934 = William Allan Neilson (ur.), *Webster's New International Dictionary*, Springfield, Mass.: G. & C. Merriam Company, [2]1934.

Pleteršnik 1894–95 = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, 2014 ([1]1894–1895, prva elektronska izdaja 2006), www.fran.si.

Rothwell 1880 = J. J. S. Rothwell, *Neues praktisches Taschen-Wörterbuch. Englisch-Deutsch und Deutsch-Englisch*, Stuttgart: Verlag von Paul Neff, [2]1880.

Drugi viri in literatura

Adams 2015 = Michael Adams, Language Ideologies and *The American Heritage Dictionary of the English Language*: Evidence from Motive, Structure, and Design, *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America* 36 (2015), 17–46.

Amerikanski Slovenec 1912 = *Amerikanski Slovenec* 21.38 (23. 8. 1912), http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IHI2KR0L.

Ameriška domovina 1919 = *Ameriška domovina* 22.141 (5. 12. 1919), http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PQH4XRJI.

Ameriška domovina 1921 = *Ameriška domovina* 24.44 (15. 4. 1921), http://www.dlib.si/?URN-=URN:NBN:SI:DOC-ED3JVZSY.

Anonimno 1895 = *Angleščina brez učitelja. Pomočna knjiga za izseljence*, Ljubljana: Josip Pavlin, 1895, https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-HIDWMPBN/e7d9cd3b-9a4f-49bd--837e-4a11eaa5d216/PDF.

Anonimno 1903, 1908 = *Angleščina brez učitelja v slovenskem jeziku. Pomočna knjiga za potovalce v Ameriko*, Ljubljana: Josip Pavlin, 1903, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc--RQ6X5F4B; druga izdaja 1908, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-759AADLO.

Cvrček 2020 = Tomáš Cvrček, *Schooling under Control: the Origins of Public Education in Imperial Austria 1769-1869*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2020.

Farina – Vrbinc – Vrbinc 2024 = Donna M. T. Cr. Farina – Marjeta Vrbinc – Alenka Vrbinc, This, thing, fervor, fulfilment: the treatment of pronunciation and spelling in dictionaries of the Slovenian immigration, *Lexikos* 34 (2024), 141–165, DOI: https://doi.org/10.5788/34-1-1901.

Fedor 2017 = Helen Fedor, 19th-Century Slovenian Primers and Readers, *Library of Congress Blogs,* 30. 1. 2017, https://blogs.loc.gov/international-collections/2017/01/19th-century-slovenian--primers-and-readers/#:~:text=The%20use%20of%20Slovenian%20in,creation%20of%20Sunday%2Donly%20schools.

Gliha Komac idr. 2015 = Nataša Gliha Komac idr., *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2015, http://fran.si/179/novi-slovar--slovenskega-knjiznegajezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf.

Google Ngram Viewer = *Google Ngram Viewer*, b. d., https://books.google.com/ngrams/.

Héja – Lipp – Prószéky 2023 = Enikő Héja – Veronika Lipp – Gábor Prószéky, Bilingual Lexicography, *Oxford Bibliographies*, 21. 2. 2023, DOI: https://doi.org/10.1093/OBO/9780199772810-0301.

Hladnik 1983 = Miran Hladnik, Tipi slovenske trivialne proze na začetku tega stoletja, *Obdobje simbolizma*, ur. Franc Zadravec – Franc Jakopin – France Bernik, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1983 (Obdobja 4), 25–136.

Hladnik 1985 = Miran Hladnik, Svobodno po nemškem poslovenjeno: popularni prevedeni žanri 19. stoletja, v: *France Prešeren v prevodih*, ur. Drago Bajt – Frane Jerman – Janko Moder, Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 1985, 191–199.

Jackson 2002 = Howard Jackson, *Lexicography: an Introduction*, London – New York: Routledge, 2002.

Javh-Kern 1937 = Frank Javh-Kern, *Memoirs on the Occasion of the Thirtieth Anniversary of Arrival in America*, govor na Slovenskem mednarodnem rodoslovnem združenju, 1937.

Jeram 1895 = Peter Jos Jeram, *Slovensko-angleška slovnica*, Tower, Minn.: Amerikanski Slovenec, 1895.

Kalc idr. 2020 = Aleksej Kalc – Mirjam Milharčič Hladnik – Janja Žitnik Serafin, *Doba velikih migracij na Slovenskem*, Ljubljana: Založba ZRC, 2020.

Kristan 2013 = Cvetko Anton Kristan, Sakser, Frank (1859–1937), v: *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ZRC SAZU, 2013, http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi532721/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon* 9: *Raab–Schmid*, ur. Alfonz Gspan idr., Ljubljana: SAZU, 1960.

Landau 2001 = Sidney I. Landau, *Dictionaries: the Art and Craft of Lexicography*, Cambridge: Cambridge University Press, ²2001.

Lynch 2011 = Jack Lynch, »Every Man Able to Read«: Literacy in Early America, *Colonial Williamsburg Journal*, winter 2011, https://research.colonialwilliamsburg.org/Foundation/journal/Winter11/literacy.cfm.

Mulaček 1930 = Ivan Mulaček, *Učbenik angleškega jezika*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1930.

Murphy 2018 = Lynne Murphy, *The Prodigal Tongue*, New York: Penguin Books, 2018.

Okoliš 2008 = Stane Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2008, https://stanko-okolis.si/wp-content/uploads/2018/05/Zgodovina-%C5%A1olstva-na-Slovenskem.pdf.

Passy 1904 = Paul Passy, Aim and Principles of the International Phonetic Association, *Le Maître Phonétique* 19 (1904), 1–20, http://www.jstor.org/stable/44703664.

Principles of the International Phonetic Association 1912 = The Principles of the International Phonetic Association, *Le Maître Phonétique* 27 (1912), 1–40, http://www.jstor.org/stable/44707964.

Shapiro 2020 = Rebecca Shapiro, Late Eighteenth-century English Orthoepic Dictionary Front Matter, *Lexicography Asialex* 7 (2020), 103–114, https://doi-org.nukweb.nuk.uni-lj.si/10.1007/s40607-020-00065-y.

Slovenec 1935 = *Slovenec: političen list za slovenski narod* 58.184a (13. 8. 1935), http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-K556PW8G.

Stanonik 1996 = Janez Stanonik, Slovenci v Združenih državah: obdobje 1848–1891, *Dve domovini* 7 (1996), 113–129.

Trupej 2015 = Janko Trupej, Recepcija štirih ameriških romanov in njihovih slovenskih prevodov v luči ideologije rasizma, *Primerjalna književnost* 38.2 (2015), 213–235.

Vrbinc – Vrbinc 2019 = Marjeta Vrbinc – Alenka Vrbinc, Focus on the User: Front Matter in Slovenian Dictionaries, *Lexikos* 29 (2019), 269–287, DOI: https://doi.org/10.5788/29-1-1521.

Vrbinc – Vrbinc – Farina 2025 = Alenka Vrbinc – Marjeta Vrbinc – Donna M. T. Cr. Farina, »For the benefit of my countrymen«: cultural context and lemma choice in early 20th-century dictionaries for immigrants, *International Journal of Lexicography* 38.3 (2025), 238–256, DOI: https://doi.org/10.1093/ijl/ecaf009.

Zakrajšek 1923 = Kazimir Zakrajšek, *Abecednik za ameriške Slovence*, Chicago: Edinost, [2]1923.

Zhang 2015 = Sarah Zhang, The Pitfalls of Using Google Ngram to Study Language: Garbage in, Garbage out When It Comes to Big Data Analysis of Language and Culture, *Wired,* 12. 10. 2015, https://www.wired.com/2015/10/pitfalls-of-studying-language-with-google-ngram/.

History of the Austrian school system = History of the Austrian school system, *Education, Science and Research*, Zvezno ministrstvo za izobraževanje, Republika Avstrija, b. d., https://www.bmbwf.gv.at/en/Topics/school/school_syst/hist_school_syst.html.

SUMMARY

Pronunciation and Choice of English Spelling Variety in Bilingual Dictionaries for Slovenian Immigrants to the United States

The article explores how early 20th-century Slovenian-English dictionaries represented English pronunciation and spelling for Slovenian immigrants to the United States. The study analyzes four bilingual dictionaries compiled by three authors – Viktor Kubelka (1904, 1912), Silvester Košutnik (1912), and Fran Javh-Kern (1919) – produced when Slovenians in America lacked reliable linguistic resources. These works served as key tools for immigrants struggling with "linguistic insecurity" in an English-dominant environment. The article examines both front-matter explanations of English pronunciation as well as the treatment of pronunciation and spelling of English words within dictionary entries, taking into consideration both American and British spelling variants, at a time when both variants were widely used in American society.

All four dictionaries used idiosyncratic respelling systems. Kubelka's works provided pronunciation for English equivalents – unusual but helpful for novice users – though his systems were not always consistent. Košutnik offered shorter, more practical remarks, adding stress marks and basic sound cues. Kern's dictionary was the most sophisticated, adopting a diacritic system inspired by *The New Standard Dictionary* and clearly distinguishing sounds such as /θ/ and /ð/. In spelling, Košutnik favored British forms (e.g., *colour*, *honour*), Kern preferred American ones (*color*, *favor*), and Kubelka's usage was mixed.

It can be concluded that, though amateur and inconsistent, these dictionaries were invaluable cultural and educational tools. They reveal how early immigrant lexicographers negotiated transatlantic linguistic norms and sought to empower Slovenian newcomers linguistically. Their efforts represent a pioneering yet under-studied chapter in bilingual lexicography and immigrant self-education.

Ivana Matas Ivanković

Identifying New Multi-Word Prepositions in Croatian: the *Preposition* + *Noun* + *Preposition* Pattern

Cobiss: 1.01
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.04

Multi-word prepositions (MWPs) are complex lexical units, typically formed from prepositions and nouns. Because many are still evolving semantically, morphologically, and syntactically, no definitive list of MWPs exists. This article examines three-word expressions with the structure *preposition* + *noun* + *preposition*. Using regular expressions, these patterns were applied to a Croatian language corpus to identify and analyze potential MWPs based on features such as frequency of use, variability of elements, semantics, and other relevant properties.
Keywords: multi-word prepositions, Croatian, structure, semantic changes, corpus search

Prepoznavanje novih večbesednih predlogov v hrvaščini: vzorec *predlog + samostalnik + predlog*

Večbesedni predlogi so kompleksne leksikalne enote, ki so običajno tvorjene iz predlogov in samostalnikov. Ker se mnogi še vedno semantično, morfološko in sintaktično razvijajo, dokončen seznam večbesednih predlogov ne obstaja. Ta prispevek preučuje tribesedne izraze s strukturo *predlog* + *samostalnik* + *predlog*. Z uporabo regularnih izrazov so bili ti vzorci uporabljeni na hrvaškem jezikovnem korpusu za identifikacijo in analizo potencialnih večbesednih predlogov na podlagi značilnosti, kot so pogostost uporabe, spremenljivost elementov, semantika in druge pomembne lastnosti.
Ključne besede: večbesedni predlogi, hrvaščina, struktura, semantične spremembe, iskanje po korpusu

Ivana Matas Ivanković ▪ Institut za hrvatski jezik, Zagreb, Hrvaška ▪ imatas@ihjj.hr ▪ https://orcid.org/0000-0002-9796-8346

This work was supported by the Croatian Science Foundation under the project *Croatian Prepositions in Use – Semantic and Syntactic Analysis* (HRPA) (IP-2022-10-6867) and by the European Union – NextGenerationEU, within the framework of which the views and opinions expressed are the sole responsibility of the authors and do not necessarily reflect the official views of the European Union or the European Commission. Neither the European Union nor the European Commission can be held responsible for them. The author states that the article is based on research data from existing and publicly available sources that are cited in the list of references.

CC BY SA

1 Introduction

Prepositions are relational words that connect full-meaning words both logically and syntactically. Prepositions are generally considered a closed group of words in which there are not too many changes. Such a traditional approach is represented even today in some Croatian grammar books and language manuals (e.g. Barić et al. 1997; dictionaries of Croatian…). Research of secondary prepositions, particularly multi-word ones, is still at an early stage and has not yet been examined in sufficient depth.[1]

In the process of becoming prepositions, multi-word units undergo semantic, syntactic, and pragmatic changes that distinguish them from their individual components. For example, *s obzirom na* 'in view of' no longer refers directly to *obzir* 'consideration', and *sudeći po* 'judging by' does not imply the action of *suditi* 'to judge, to express an opinion'. Compared to primary prepositions, MWPs are often more precise – while components retain some original meaning, the whole gains a new, specialized sense (e.g., *na temelju* lit. 'on foundation' → 'based on', *preko puta* lit. 'across the path' → 'across from'). Component words may share meaning (like in *u smjeru* 'in the direction of') or differ semantically (like in *s ciljem* 'with the aim'). MWPs can be two- or three-word expressions (e.g., *u početku* 'at the beginning of', *za razliku od* 'in contrast to') and may appear as single words or spaced phrases (*nakraj* / *na kraj* 'at the end of'). Syntactically, complex prepositions function as mediators between two elements rather than attaching to just one (e.g., *doći* ← *na kraju* → *ljeta* 'to come ← at the end of → summer'). Pragmatically, many MWPs are typical in formal or administrative language (e.g., *od strane* lit. 'from the side of', instead of *od* 'from, by'; *po pitanju* lit. 'by question', instead of *o* 'about').

Because MWPs are part of an ongoing grammaticalization process – shifting from free word combinations to fixed grammatical units – it is difficult to draw a clear boundary or compile a definitive list of MWPs. This is why the aim of this study is to test various characteristics attributed to MWPs in previous research (e.g., Stosic 2020; Zakharov 2020…), based on a search of the Croatian corpus hrWaC (see more in Ljubešić – Klubička 2014), using the Sketch Engine tool.

2 Methodology

This research is focused on the structure *preposition + noun + preposition*. According to Stosic (2020: 192), in Modern Serbian pattern P_1 N P_2 is the second most productive pattern with 60 items found for this pattern.[2]

---

1 Some of the more recent works on the topic include Šarić 1999; Silić 2004; Bučar 2009; Glušac – Rišner 2016.

2 The most productive is P_1 N (e.g. *iz razloga* 'for reasons') with 268 of items for this pattern.

Since frequency is an important indicator of language change,[3] the search was based on corpus data from hrWaC. Using the regular expression [tag="S.*"] [tag="N.*"][tag="S.*"], combinations of *preposition + noun + preposition* were extracted and sorted by frequency (with *word lower case* function on). A list of 200 unique combinations was manually reviewed to identify expressions with prepositional features.[4] From this, a list of 33 potential prepositions was compiled (see Table 1), which were then analyzed according to their semantic and syntactic properties.

Table 1: The list of extracted MWPs (sorted according to frequency)[5, 6]

Expression with the structure *preposition + noun + preposition*	Number of hits in hrWaC
u odnosu na 'with regard to'	153968
s obzirom na 'with regard to'	116326
za razliku od 'unlike'	109597
u skladu s 'in accordance with'	104707
bez obzira na 'regardless of'	101807
u suradnji s 'in cooperation with'	64643
u vezi s 'in relation to'	34718
u roku od 'within'	29240
u iznosu od 'in the amount of'	26278
u usporedbi s 'in comparison with'	26264
na čelu s 'headed by'	26199
u razdoblju od 'in the period of'*	19627
po cijeni od 'at the price of'	16271
u dobi od 'at the age of'	15166
po uzoru na 'following the example'	13706
u trajanju od 'for the duration of'	12204
u rasponu od 'in the range from'*	7814
u svezi s 'in relation to'	7559

3 "[T]he more frequently a form occurs in texts, the more grammatical it is assumed to be." (Hopper – Traugott 2003: 106)

4 E. g., constructions such as *na konferenciji za* 'on the conference for', *iz dana u* 'from day to', and similar expressions were discarded.

5 Since *word* (*lower case*) function was on, forms with *s* (*u vezi s*) and *sa* (*u vezi sa*) were expressed separatelly in the results, but *s/sa* is one preposition whose form depends on the beginning of the following word, so the number of these forms were manually added together and shown as one result. In the rest of the work *s* is taken as neutral form, which refers to *s* and *sa*.

6 Prepositions with *od* 'from' in final position can appear as part of a more complex structure that includes the antonymous preposition *do* 'to' + genitive as the second part, typically indicating a range – that is, the starting and ending point (e.g., *u razdoblju od 8 do 10 godina* 'in the period from 8 to 10 years'). Formally, these paired structures can be used independently, but their meaning becomes incomplete when one of the parts is missing. The prepositions marked with an asterisk occur more frequently as part of *od – do* construction than in their independent usage without *do*.

Expression with the structure *preposition + noun + preposition*	Number of hits in hrWaC
u vrijednosti od 'in the value of'	6962
na putu prema 'on the way to'	6770
u vremenu od 'in the period from'*	6602
u periodu od 'in the period from'*	6432
u suprotnosti s 'in contrast with'	5676
u visini od 'at a height of, in the amount of'	5493
u odnosu prema 'in relation to'	4256
u dužini od 'in the length of'	3892
na površini od 'on the area of'	2809
na visini od 'at a height of'	2749
na rok od 'for the period of'	2524
u razmaku od 'in the distance of'	2433
na dubini od 'at a depth of'	2427
na udaljenosti od 'at a distance of'	2075
u ovisnosti o 'depending on'	1918

When looking for prepositional phrases from Table 1 in Croatian language dictionaries, only some can be found, and they are not classified as prepositions. If they are included, they usually appear in the phraseology section, and occasionally the case questions are provided, suggesting that the phrase governs a specific case – i.e., that it has a specific syntactic function, but the nature of this function remains unspecified. In *Hrvatski jezični portal* (HJP) and *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (VRH), seven of candidates from our list are singled out and described. These are: *s obzirom na*, *za razliku od (čega)*, *bez obzira na (što)*, *u skladu s*, *u roku od*, *po uzoru (na koga, što)*, *u svezi (s čim)*. In VRH they come after the sign ◇, which stands for a *lexicalized locution* or after the sign ◆, which stands for an *idiom.* In HJP they are in the section *Frazeologija* (*Phraseology*). This shows that Croatian dictionaries are rather unsystematic when it comes to multi-word units that have the grammatical function of prepositions.

The rest of the paper is structured as follows: Section 3 provides a description of the results, while Section 4 analyzes the results in light of various characteristics of MWPs. Concluding remarks are presented in Section 5.

3 Description of the results

In this section, the structure of prepositional candidates will be described. They consist of an initial preposition, a noun, and a final preposition. The prepositions serve a more grammatical role, while the noun carries the semantic content.

3.1 Prepositions as parts of multi-word prepositions

The initial preposition in the MWP functions to link the construction with the head word that very often precedes it. As can be seen from Table 2, the most common initial preposition is *u* 'in', whereas the preposition *na* 'on' ranks second, which corresponds to the general distribution of prepositions in Croatian.[7] The second preposition of the MWP is oriented towards the following word and determines its case. The most frequent preposition in the final position is *od* 'from', which, among many other meanings, can express comparison and measure – as seen in many of the multi-word prepositions from our list (e.g., *u iznosu od*, *u roku od*, *za razliku od*). *Od* 'from' governs the genitive case, which is often described as the case of connection – reflecting the role that *od* plays as the final preposition in MWPs.

Table 2: Initial and final prepositions

Initial preposition	Number of examples	Final preposition	Number of examples
u 'in'	21	*od* 'from'	19
na 'on'	7	*s* 'with'	7
po 'over'	2	*na* 'on'	4
bez 'without'	1	*prema* 'towards'	2
s 'with'	1	*o* 'about'	1
za 'for'	1		

The most frequent combinations reflect the previously mentioned frequencies of initial and final prepositions. The most common pair is *u – od* ('in – from'), which appears 12 times in the following MWPs: *u roku od*, *u razmaku od*, *u dužini od*, *u iznosu od*, *u razdoblju od*, *u dobi od*, *u trajanju od*, *u rasponu od*, *u vrijednosti od*, *u vremenu od*, *u periodu od*, *u visini od*.

The pair *u – s* ('in – with') occurs six times in the following MWPs: *u skladu s*, *u suradnji s*, *u usporedbi s*, *u vezi s*, *u svezi s*, *u suprotnosti s*.

The pair *na – od* ('on – from') is recorded five times in the MWPs: *na površini od, na visini od, na dubini od*, *na rok od*, *na udaljenosti od*.

All other pairs appear only once.

3.2 Nouns as the part of complex prepositions

All nouns that are part of a multi-word preposition appear in the singular. This is expected, as the plural form gives the noun greater concreteness, which is why plural forms are rare in the formation of complex prepositions (see more in Matas Ivanković 2014: 27). The meanings of these nouns are mainly abstract, and they carry the semantics of the entire complex preposition. They typically denote:

7 According to hrWaC, *u* 'in'comes 2,886,353 times, *na* 'on' 1,571,531, *za* 'for' 1,134,848, *sa* 'with' 820,646, *od* 'from' 706,592…

- relation among things or people (15 of them): u odnosu na, s obzirom na, za razliku od, bez obzira na, u skladu s, u suradnji s, u vezi s, u usporedbi s, na čelu s, po uzoru na, u svezi s, u odnosu prema, u suprotnosti s, u ovisnosti o, na putu prema;
- measure or value (eleven of them): u iznosu od, po cijeni od, u vrijednosti od, u visini od, u dužini od, na površini od, na visini od, u razmaku od, na dubini od, na udaljenosti od, u rasponu od;
- time[8] (seven of them): u roku od, u razdoblju od, u dobi od, u trajanju od, u vremenu od, u periodu od, na rok od.

4 Analysis of the results

This section provides an analysis of the results in light of the thesis that, unlike regular expressions, multi-word prepositions are fixed expressions that allow little variation, and that this particular form is dominant compared to other possible variants. For this reason, variation in different elements of each MWP's structure was tested, based on the general assumption that the better candidate is the one with fewer variations in specific positions.

4.1 Variations of the initial preposition

Variations of the initial primary preposition in the MWP were tested, based on the assumption that a better candidate for an MWP is the one with no or the fewest variations (see Stosic 2020: 158) – i.e., the one in which the primary preposition in the initial position clearly dominates over other possible prepositions in that slot. The number of hits for the exact form of the MWP and the number of hits with alternative initial prepositions were compared, and the ratio is expressed as a percentage, ranked from highest to lowest in Table 3.[9]

As Table 3 shows, all MWPs exhibit a very low percentage of variation; that is, they predominantly appear in a fixed form, and the first preposition rarely changes. Out of 33 MWPs, 17 (more than half) have the exact same preposition fixed in over 90% of occurrences, with less than 10% variation, Notably, MWPs *u skladu s*, *na čelu s*, *u suprotnosti s*, *u odnosu na*, *u svezi s*, *s obzirom na*, *u dobi od*, *za*

8 They denote measure not in a general quantitative sense, but in a temporal one, and are therefore categorized separately.

9 To count the number of other prepositions in the initial position, e.g., for the preposition *u odnosu na*, the regular expression [tag="S.*"&lemma!="u"][lemma="odnos"][lemma="na"] was used. Three MWPs from the list share the same noun and final preposition components (*s obzirom na – bez obzira na*; *u roku od – na rok od*; *u visini od – na visini od*). Since these are potentially new prepositions and occur frequently enough to appear in the list of the 200 most common items, the number of hits of the corresponding pair (shown in Column A) is subtracted from the total number of hits of all other variants of the searched preposition. The result (shown in Column B) is then used when calculating the proportion.

razliku od, *bez obzira na* appear in their fixed forms in more than 99% of instances, with practically no variation in the initial preposition.

Table 3: Variations of the initial preposition

Multi-word preposition	A. Number of hits with exact form	B. Number of hits with variations	C. Proportion of exact form in % A/(A+B)
u skladu s	104707	64	99.94%
na čelu s	26199	23	99.91%
u suprotnosti s	5676	6	99.89%
u svezi s	7559	13	99.83%
u odnosu na	153968	315	99.80%
s obzirom na	116326	254	99.78%
u dobi od	15166	61	99.60%
za razliku od	109597	446	99.59%
bez obzira na	101807	698	99.32%
u roku od	29240	428	98.56%
u trajanju od	12204	197	98.41%
u rasponu od	7814	246	96.95%
po uzoru na	13706	487	96.57%
u usporedbi s	26264	1009	96.30%
na putu prema	6770	365	94.88%
u vezi s	34718	2569	93.11%
u vrijednosti od	6962	626	91.75%
u dužini od	3892	530	88.01%
na rok od	2524	426	85.56%
u suradnji s	64643	11675	84.70%
u iznosu od	26278	5249	83.35%
u vremenu od	6602	1668	79.83%
po cijeni od	16271	4329	78.99%
na površini od	2809	821	77.38%
u razmaku od	2433	748	76.49%
u periodu od	6432	2043	75.89%
u razdoblju od	19627	6595	74.85%
u odnosu prema	4256	1541	73.42%
na dubini od	2427	1203	66.86%
u visini od	5493	2916	65.32%
na udaljenosti od	2075	1506	57.94%
na visini od	2749	2223	55.29%
u ovisnosti o	1918	1689	53.17%

4.2 Variations of the final preposition

Variations of the final primary preposition were analyzed in the same manner as those of the initial preposition, following the same assumption: the better candidate is the one with no variations or the fewest (see Stosic 2020: 158), that is, the one in which the final primary preposition consistently prevails over alternative prepositions.[10] The number of occurrences featuring the exact preposition was compared with the number of occurrences involving other prepositions. This proportion was calculated and expressed as a percentage, ordered from highest to lowest, as presented in Table 4.

This table shows that a large number of MWPs exhibit very limited variation in the final position. As many as 22 examples appear with the given primary preposition in over 90% of occurrences (with less than 10% variation), and all but two occur in over 70% of cases. *Na putu prema* appears at the bottom of the table, with a high proportion of variations (74.13% – such as *na putu do/u/za/od* 'on the way to/in/for/from'). This indicates that the expression is not yet fully fixed. Interestingly, *u odnosu na* ranks high, appearing in its exact form in 98.18% of cases, with only 1.82% variation, whereas *u odnosu prema* is near the bottom, with just 61.30% of occurrences in the exact form. This suggests that *u odnosu na* is not only more frequently used, but also a stronger candidate for classification as an MWP.

Table 4: Variations of the final preposition

Multi-word preposition	A. Number of hits with exact form	B. Number of hits with variations	C. Proportion of exact form in % A/(A+B)
po uzoru na	13706	16	99.88%
u skladu s	104707	150	99.86%
s obzirom na	116326	347	99.70%
u suradnji s	64643	221	99.66%
za razliku od	109597	592	99.46%
u usporedbi s	26264	170	99.36%
u dužini od	3892	62	98.43%
na čelu s	26199	465	98.26%
u odnosu na	153968	2858	98.18%
u razmaku od	2433	49	98.03%

10 To count the number of other prepositions in the final position, e.g., for the preposition *u odnosu na*, the regular expression [lemma="u"][word="odnosu"][tag="S.*"&lemma!="na"] was used. *U odnosu na* and *u odnosu prema* share the same noun and the same primary preposition in the initial position. Since both are potentially new prepositions and occur frequently enough to appear in the list of the 200 most common items, the number of hits for *u odnosu prema* (shown in Column A) is subtracted from the total number of other variations of the searched preposition. The resulting number is shown in Column B and used in calculating the proportion.

Multi-word preposition	A. Number of hits with exact form	B. Number of hits with variations	C. Proportion of exact form in % A/(A+B)
u suprotnosti s	5676	127	97.81%
u roku od	29240	768	97.44%
u iznosu od	26278	866	96.81%
po cijeni od	16271	638	96.23%
u rasponu od	7814	316	96.11%
u vezi s	34718	1468	95.94%
bez obzira na	101807	4667	95.62%
u svezi s	7559	374	95.29%
na dubini od	2427	161	93.78%
u trajanju od	12204	933	92.90%
u visini od	5493	511	91.49%
u vrijednosti od	6962	676	91.15%
na rok od	2524	288	89.76%
na visini od	2749	327	89.37%
na površini od	2809	373	88.28%
na udaljenosti od	2075	283	88.00%
u dobi od	15166	3058	83.22%
u periodu od	6432	1334	82.82%
u razdoblju od	19627	4151	82.54%
u ovisnosti o	1918	492	79.59%
u vremenu od	6602	2599	71.75%
u odnosu prema	4256	2687	61.30%
na putu prema	6770	19396	25.87%

4.3 Variations of the nominal nucleus in number

As previously mentioned, the singular form is predominantly used in complex prepositions. In all three-word combinations from our list, the nouns appear in the singular. According to Zakharov et al. (2020: 6), "The grammatical number of the noun cannot be changed (it is either singular or plural)." The assumption that the best candidates are those with no or the fewest variations was tested by searching the corpus for instances where the noun appears in the plural instead of the singular for each MWP on the list. These are sorted by the percentage of plural occurrences (with those showing no variation listed first) in Table 5. For some combinations, no plural forms were found at all (*s obzirom na*, *bez obzira na*, *u skladu s*, *na čelu s*, *u dobi od*, *u ovisnosti o*), and in most cases, plural usage accounts for less than 5%. Only *na visinama od* and *na dubinama od* show higher variation, with plural forms occurring in 5.24% and 6.90% of cases, respectively.

Table 5: Variations of the nominal nucleus in number

Multi-word preposition	A. Number of hits with singular	B. Number of hits with plural	C. Proportion of exact form in % A/(A+B)
s obzirom na	116326	0	100%
bez obzira na	101807	0	100%
u skladu s	104707	0	100%
na čelu s	26199	0	100%
u dobi od	15166	0	100%
u ovisnosti o	1918	0	100%
u svezi s	7559	1	99.99%
u suradnji s	64643	14	99.98%
u odnosu na	153968	34	99.98%
za razliku od	109597	30	99.97%
u trajanju od	12204	5	99.96%
po uzoru na	13706	7	99.95%
u usporedbi s	26264	15	99.94%
u vremenu od	6602	4	99.94%
u roku od	29240	18	99.94%
u vrijednosti od	6962	5	99.93%
na putu prema	6770	8	99.88%
u visini od	5493	12	99.78%
u razdoblju od	19627	50	99.75%
u rasponu od	7814	29	99.63%
u suprotnosti s	5676	23	99.60%
u periodu od	6432	29	99.55%
u vezi s	34718	166	99.52%
u dužini od	3892	27	99.31%
u razmaku od	2433	23	99.06%
na površini od	2809	29	98.98%
u iznosu od	26278	285	98.93%
na rok od	2524	33	98.71%
po cijeni od	16271	551	96.72%
na udaljenosti od	2075	75	96.51%
u odnosu prema	4256	167	96.22%
na visini od	2749	152	94.76%
na dubini od	2427	180	93.10%

4.4 Modification of the nominal nucleus

In its regular use, a noun can be modified by adjectives or pronouns, as in the example: *Zato bi to trebalo sagledati u relativnom odnosu na BDP* 'That is why it should be seen **in relative relation to** GDP...' In such cases, the modification typically clarifies the noun in its original, literal meaning. However, complex prepositions, as fixed expressions, should not permit external elements such as noun modifiers or adverbials. As noted by Zakharov et al. (2020: 6), "[i]n most cases, it does not allow for insertion or separation (as a rule, the noun cannot have a possessive or adjectival determiner)." Based on this, a better prepositional candidate is one that is predominantly used without any modification. This was tested by searching the corpus for examples containing an empty slot before the noun in the MWP.[11] The results are presented in Table 6, with the examples showing the fewest modifications listed at the top.

Twenty-five MWPs have less than 10% of instances with modified nouns, and eight of them show fewer than 1%. These are *na čelu s*, *za razliku od*, *bez obzira na*, *po uzoru na*, *u odnosu na*, *s obzirom na*, *u usporedbi s*, *u skladu s*. At the bottom of the list are *na visini od*, with 25.22% of instances containing inserted modifications (mostly *nadmorskoj*), and *na udaljenosti od*, with 29.61% of modified instances. Common modifiers in the latter include *na sigurnoj udaljenosti od* ('at a safe distance'), *pristojnoj* ('decent'), *dovoljnoj* ('sufficient'), and *istoj* ('the same'). This marks a significant contrast compared to the other candidates.

Table 6: Modification of the nominal nucleus

Multi-word preposition	A. Number of exact hits	B. Number of hits with modified noun	C. Proportion of exact form in % A/(A+B)
na čelu s	26199	4	99.98%
za razliku od	109597	43	99.96%
bez obzira na	101807	59	99.94%
po uzoru na	13706	8	99.94%
u odnosu na	153968	190	99.88%
s obzirom na	116326	235	99.80%
u usporedbi s	26264	55	99.79%
u skladu s	104707	473	99.55%
u visini od	5493	59	98.94%
u suradnji s	64643	981	98.51%
u dobi od	15166	308	98.01%
u svezi s	7559	154	98.00%
na dubini od	2427	64	97.43%

11 For this search, e.g., for the preposition *u odnosu na*, the regular expression [lemma="u"][] [word="odnosu"][lemma="na"] was used.

Multi-word preposition	A. Number of exact hits	B. Number of hits with modified noun	C. Proportion of exact form in % A/(A+B)
u roku od	29240	930	96.92%
u trajanju od	12204	452	96.43%
u razmaku od	2433	93	96.32%
u vremenu od	6602	324	95.32%
u razdoblju od	19627	1201	94.23%
u rasponu od	7814	576	93.13%
na rok od	2524	187	93.10%
u dužini od	3892	333	92.12%
u vrijednosti od	6962	626	91.75%
u ovisnosti o	1918	183	91.29%
u periodu od	6432	615	91.27%
u vezi s	34718	3358	91.18%
u iznosu od	26278	2924	89.99%
na površini od	2809	359	88.67%
na putu prema	6770	902	88.24%
u suprotnosti s	5676	943	85.75%
u odnosu prema	4256	801	84.16%
po cijeni od	16271	3365	82.86%
na visini od	2749	927	74.78%
na udaljenosti od	2075	873	70.39%

4.5 Insertion of an adverbial modifier

The property tested in this section is modification by an adverbial modifier, which appears between the noun and the final preposition (*U odnosu samo na tržište BiH mogu dosegnuti oko 100 milijuna eura.* '**In relation to** the BiH market **alone**, they can reach around 100 million euros.'). Such modifications can even be separated by commas (*Dakle, riječ je o igri koju ljudska psiha igra sa samom sobom* ***u odnosu, naravno, na*** *kompletni svijet.* 'So, it is a game that the human psyche plays with itself **in relation, of course, to** the entire world.').

The possibility of adverbial modification was tested by searching the corpus for examples with an empty slot before the final primary preposition.[12] All candidates show only a few instances of this type of insertion and are listed in Table 7, with the examples showing the fewest modifications listed at the top. Based on this feature, they are all strong candidates, as such modifications are very rare.

12 For this search, e.g., for the preposition *u odnosu na*, the regular expression [lemma="u"] [word="odnosu"][word="\,"]?[tag="R.*"][word="\,"]?[lemma="na"] was used.

Table 7: Adverbial modification

Multi-word preposition	A. Number of exact hits	B. Number of hits with adverbial modification	C. Proportion of exact form in % A/(A+B)
s obzirom na	116326	12	99.99%
u skladu s	104707	19	99.98%
u odnosu na	153968	32	99.98%
u suradnji s	64643	16	99.98%
u usporedbi s	26264	9	99.97%
bez obzira na	101807	40	99.96%
u periodu od	6432	3	99.95%
po uzoru na	13706	8	99.94%
u razdoblju od	19627	12	99.94%
za razliku od	109597	73	99.93%
u roku od	29240	20	99.93%
na površini od	2809	2	99.93%
u dobi od	15166	11	99.93%
u vremenu od	6602	5	99.92%
u vezi s	34718	28	99.92%
na čelu s	26199	22	99.92%
u suprotnosti s	5676	5	99.91%
u rasponu od	7814	7	99.91%
na putu prema	6770	7	99.90%
u iznosu od	26278	31	99.88%
na dubini od	2427	3	99.88%
u svezi s	7559	9	99.88%
na rok od	2524	4	99.84%
u visini od	5493	9	99.84%
u odnosu prema	4256	7	99.84%
na visini od	2749	5	99.82%
u dužini od	3892	9	99.77%
u razmaku od	2433	6	99.75%
u trajanju od	12204	44	99.64%
u ovisnosti o	1918	7	99.64%
na udaljenosti od	2075	10	99.52%
u vrijednosti od	6962	63	99.10%
po cijeni od	16271	212	98.71%

Interim overview of variations

The average values of all percentages in the tables were calculated and are presented in Table 8, ordered from highest to lowest. For easier comparison between the individual tables and the average values, and to highlight the best and worst candidates in the different tables, percentages ranked first to fifth in each table are shaded dark gray, sixth to tenth are shaded light gray, and the last five are bolded and underlined.

The table shows that *u skladu s*, *s obzirom na*, *za razliku od*, *na čelu s*, *u odnosu na*, *po uzoru na*, *u usporedbi s*, *bez obzira na* are both frequent and highly consistent in use, ranking near the top across most categories.

The weakest results appear in initial preposition variation, with the lowest scores being 53.17% for *u ovisnosti o* and 55.29% for *na visini od*. This also affects *u suradnji s*, which is ranked 14th overall despite placing within the top five or ten in frequency and four other categories, making it a strong example of an MWP.

Certain candidates consistently perform lower. The last five are *u ovisnosti o*, *u odnosu prema*, *na visini od*, *na udaljenosti od*, *na putu prema*. Comparing the candidates that appear most often in the bottom five positions, *na udaljenosti od* occurs four times, while *u ovisnosti o*, *po cijeni od*, *na visini od*, and *u odnosu prema* each occur three times. These frequent low rankings suggest that such expressions may be less grammaticalized or more syntactically flexible, making them weaker candidates for classification as fixed complex prepositions.

Table 8: All values and average value

	Frequency	Variations of initial preposition	Variations of final preposition	Variations of nominal nucleus in number	Modification of nominal nucleus	Insertion of adverbial modifier	Average value
u skladu s	104707	99.94%	99.86%	100%	99.55%	99.98%	99,87%
s obzirom na	116326	99.78%	99.70%	100%	99.80%	99.99%	99,85%
za razliku od	109597	99.59%	99.46%	99.97%	99.96%	99.93%	99,78%
na čelu s	26199	99.91%	98.26%	100%	99.98%	99.92%	99,61%
u odnosu na	153968	99.80%	98.18%	99.98%	99.88%	99.98%	99,56%
po uzoru na	13706	96.57%	99.88%	99.95%	99.94%	99.94%	99,26%
u usporedbi s	26264	96.30%	99.36%	99.94%	99.79%	99.97%	99,07%
bez obzira na	101807	99.32%	95.62%	100%	99.94%	99.96%	98,97%
u svezi s	7559	99.83%	95.29%	99.99%	98.00%	99.88%	98,60%
u roku od	29240	98.56%	97.44%	99.94%	96.92%	99.93%	98,56%
u trajanju od	12204	98.41%	92.90%	99.96%	96.43%	**99.64%**	97,47%
u rasponu od	7814	96.95%	96.11%	99.63%	93.13%	99.91%	97,15%
u suprotnosti s	5676	99.89%	97.81%	99.60%	**85.75%**	99.91%	96,59%
u suradnji s	64643	84.70%	99.66%	99.98%	98.51%	99.98%	96,57%

	Frequency	Variations of initial preposition	Variations of final preposition	Variations of nominal nucleus in number	Modification of nominal nucleus	Insertion of adverbial modifier	Average value
u dobi od	15166	99.60%	83.22%	100%	98.01%	99.93%	96,15%
u vezi s	34718	93.11%	95.94%	99.52%	91.18%	99.92%	95,93%
u dužini od	3892	88.01%	98.43%	99.31%	92.12%	99.77%	95,53%
u vrijednosti od	6962	91.75%	91.15%	99.93%	91.75%	**99.10%**	94,74%
u razmaku od	2433	76.49%	98.03%	99.06%	96.32%	99.75%	93,93%
u iznosu od	26278	83.35%	96.81%	98.93%	89.99%	99.88%	93,79%
na rok od	2524	85.56%	89.76%	98.71%	93.10%	99.84%	93,39%
u visini od	5493	**65.32%**	91.49%	99.78%	98.94%	99.84%	91,07%
po cijeni od	16271	78.99%	96.23%	**96.72%**	**82.86%**	**98.71%**	90,70%
na površini od	2809	77.38%	88.28%	98.98%	88.67%	99.93%	90,65%
u razdoblju od	19627	74.85%	**82.54%**	99.75%	94.23%	99.94%	90,26%
na dubini od	2427	**66.86%**	93.78%	**93.10%**	97.43%	99.88%	90,21%
u periodu od	6432	75.89%	82.82%	99.55%	91.27%	99.95%	89,90%
u vremenu od	6602	79.83%	**71.75%**	99.94%	95.32%	99.92%	89,35%
u ovisnosti o	1918	**53.17%**	**79.59%**	100%	91.29%	**99.64%**	84,74%
u odnosu prema	4256	73.42%	**61.30%**	**96.22%**	**84.16%**	99.84%	82,99%
na visini od	2749	**55.29%**	89.37%	**94.76%**	**74.78%**	99.82%	82,80%
na udaljenosti od	2075	**57.94%**	88.00%	**96.51%**	**70.39%**	**99.52%**	82,47%
na putu prema	6770	94.88%	**25.87%**	99.88%	88.24%	99.90%	81,75%

4.6 Semantics

Among the features of MWPs, Zakharov et al. (2020:6) note that an MWP inherits the semantics of the notion word (noun or verb). Its nominal components tend to have abstract semantics. Moreover, it is idiomatized – that is, its nominal component loses its lexical meaning to some extent, which is why MWPs are sometimes referred to as "prepositional idioms."

"From very early times researchers on issues related to grammaticalization have observed that it involves loss of semantic content. This has been described by the metaphor of 'fading' or 'bleaching'" (Hopper – Traugott 2003: 94). In the process of grammaticalization, MWPs begin to lose the categorical meaning typical of their original word class – for example, nouns tend to lose their **objectivity** (**objecthood**) and take on more abstract, relational functions. The lexical meaning of the noun is not entirely lost but becomes less prominent. As a result, these newly formed prepositions tend to have more specific meanings than primary prepositions, which typically cover a wide range of meanings. This may explain the emergence of more semantically precise constructions functioning as prepositions. Grammaticalization often affects words with abstract semantics, especially those expressing relational meaning. This is confirmed by the semantic profiles of

the MWPs in the list: fourteen candidates from the list express abstract relations between people or things, while the remaining ones indicate measures or values (e.g., *u iznosu od*, *po cijeni od*, *u vrijednosti od*), often in a temporal context (e.g., *u roku od*, *u razdoblju od*, *u dobi od*), which also reflects abstract meaning.

Stosic (2020: 164) also mentions context extension, noting that "it corresponds to the possibility of combining a given expression with NPs that could not be selected in their referential usages." Since the nouns forming MWPs in our list express relational meanings or measures – both of which are abstract – there are no obvious semantic shifts like those found in the examples discussed by Stosic: *obilazak mnogih atraktivnih lokaliteta u srcu kanjona Tare* 'a visit of many attractive locations in the heart of Tara canyon'. The only preposition in which such semantic shift can be observed is *na čelu s*. The noun *čelo* 'forehead' refers to a part of the human body, and, in its literal sense, it does not usually appear in sentences like *Odatle su ustanici na čelu s Kvaternikom 9. listopada krenuli u Plaški.* 'From there, the rebels, led by Kvaternik, set off for Plaški on October 9th.' This suggests a degree of semantic bleaching or idiomatization.

4.7 Prepositional synonymy

The possibility of replacing an MWP with another primary or secondary preposition is often taken as evidence of its prepositional function (cf. Bučar 2009: 199; Mardale 2011: 67; Stosic 2020: 162; Zakharov et al. 2020). The list below shows that almost all of the MWPs can be replaced by one or more prepositions, supporting the interpretation of these expressions as prepositions.

u odnosu na > prema	*u vrijednosti od > od, za*
s obzirom na > prema	*na putu prema > prema*
za razliku od > nasuprot	*u vremenu od > za, tijekom, od – do*
bez obzira na > neovisno o	*u periodu od > za, tijekom, od – do*
u skladu s > prema	*u svezi s > povodom, o, glede*
u suradnji s > s	*u visini od > od*
u roku od > za	*u odnosu prema > prema*
u vezi s > povodom, o, glede	*u dužini od > od*
u iznosu od > od	*u suprotnosti s > protiv, nasuprot*
u razdoblju od > od	*na površini od > na*
u usporedbi s > prema	*na visini od > na*
na čelu s > s?	*na rok od > na*
po cijeni od > po	*u razmaku od > za, u?*
u dobi od > od, s	*na dubini od > na*
po uzoru na > prema	*na udaljenosti od > na*
u trajanju od > od	*u ovisnosti o > prema*
u rasponu od > od – do	

Some of these constructions are even fully or partially synonymous with each other, such as *u odnosu na*, *s obzirom na*, *u skladu s*, *u usporedbi s*, *u odnosu prema*, *u ovisnosti o*, *u vezi s*, and *u svezi s*, which express 'in relation to'; *u roku od*, *u razdoblju od*, *u trajanju od*, *u vremenu od*, and *u periodu od*, which express time; *u iznosu od*, *u vrijednosti od*, and *u visini od*, which indicate amount or value; and *za razliku od* and *u suprotnosti s*, which express contrast. *Na površini od*, *na visini od*, *na dubini od*, and *na udaljenosti od* are not fully interchangeable, but they share the common idea of location measured from a point, with each specifying a different spatial dimension.

4.8 Coordination

Coordination is possible only between free constituents that are functionally identical,[13] which makes the coordination of MWPs and simple prepositions a useful test for assessing their categorical status. In this case, we looked for examples such as *U slučaju spornih pitanja koja proizađu iz ili u svezi s Ugovorom…* 'In the event of any disputes arising out of or in connection with the Agreement…', with MWP before or after the coordinator.

The corpus was searched for examples of coordination,[14] and for 14 out of the 33 MWPs from the list, instances of coordination were found. The most frequent examples involved *u vezi s* (21 hits) and *u svezi s* (19 hits), followed by *u skladu s* (nine hits), *u suradnji s* (eight hits), *u odnosu na* and *s obzirom na* (four hits each), *na putu prema* (three hits), and *bez obzira na* and *u odnosu prema* (two hits each). *U roku od*, *u dobi od*, *po uzoru na*, *na dubini od* and *na udaljenosti od* had only one instance of coordination.

Since prepositions are relational and grammatical in nature, coordination of prepositions is not very common. When it does occur, it typically involves the omission of the nominal constituent. This explains the relatively low number of coordinated examples. Nonetheless, coordination can serve as an additional indicator of prepositional status.

5 Conclusion

The aim of this study was to test multi-word expressions consisting of the structure *preposition + noun + preposition*, retrieved from hrWaC, to determine

13 "A construction [A B] is considered coordinate if the two parts A and B have the same status (in some sense that needs to be specified further), whereas it is not coordinate if it is asymmetrical and one of the parts is clearly more salient or important, while the other part is in some sense subordinate." (Haspelmath 2004 :3).

14 For this search, e.g. for the preposition *u odnosu na*, the regular expression [lemma="u"] [word="odnosu"][lemma="na"][lemma="i|ili"][tag="S.*"]|[tag="S.*"][lemma="i|ili"][lemma="u"][word="odnosu"][lemma="na"] was used.

whether they exhibit features of grammaticalization and can be treated as multi-word prepositions, especially given that such expressions are often underrepresented or not officially recognized in Croatian dictionaries. The underlying assumption was that grammaticalized expressions, in addition to certain semantic, syntactic, and grammatical specificities, would exhibit minimal variation in their internal structure and would predominantly occur in fixed form. This assumption was tested through several corpus-based analyses, which revealed the following: **(i)** High-frequency phrases (e.g., *u skladu s*, *s obzirom na*, *za razliku od*, *na čelu s*, *u odnosu na*, *po uzoru na*, *u usporedbi s*, *bez obzira na* including *u suradnji s*) appear at the top of the table, with high average values across all parameters. They show near-total stability across most parameters. These expressions are well-established and largely fixed in usage, operating in Croatian as multi-word prepositions. **(ii)** Other prepositions from the list still exhibit very high values but are slightly more variable in some categories. This supports the idea of gradual grammaticalization: complex prepositions emerge from frequent multi-word expressions that, over time, lose internal flexibility. **(iii)** The lowest-ranked prepositions on the list (e.g., *u ovisnosti o*, *u odnosu prema*, *na visini od*, *na udaljenosti od*, *na putu prema* including *po cijeni od*) display lower average values, sometimes dropping below 85%. They exhibit greater syntactic flexibility, particularly in initial or final preposition variation and in modification of the nominal nucleus. MWPs typically inherit meaning from their notional noun, but in grammaticalization this noun undergoes semantic bleaching and the expression takes on a relational or idiomatic role. Their prepositional status is supported by substitutability with primary/secondary prepositions and, in some cases, by coordination.

References

Barić et al. 1997 = Eugenija Barić – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika, *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga, 1997.

Bučar 2009 = Mirjana Bučar, Gramatikalizacija i sekundarni prijedlozi glagolskoga i imeničkoga porijekla, *Jezikoslovlje* 10.2 (2009), 183–216.

Glušac – Rišner 2016 = Maja Glušac – Vlasta Rišner, O uporabi i značenju sekundarnih prijedloga nastalih gramatikalizacijom imenica, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 42.2 (2016), 409–442.

Haspelmath 2007 = Martin Haspelmath, Coordination, in: *Language Typology and Syntactic Description*, ed. Timothy Shopen, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 1–51, DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511619434.001

HJP = *Hrvatski jezični portal*, https://hjp.znanje.hr/.

Hopper – Traugott 2003 = Paul J. Hopper – Elizabeth Closs Traugott, *Grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Press, ²2003, DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9781139165525.

Ljubešić – Klubička 2014 = Nikola Ljubešić – Filip Klubička, {bs,hr,sr}WaC – Web corpora of Bosnian, Croatian and Serbian, in: *Proceedings of the 9th Web as Corpus Workshop (WaC-9)*, eds. Felix Bildhauer – Roland Schäfer, Gothenburg: Association for Computational Linguistics, 2014, 29–35, DOI: https://doi.org/10.3115/v1/W14-0405.

Mardale 2011 = Alexandru Mardale, Prepositions as a semilexical category, *Bucharest Working Papers in Linguistics* 13.2 (2011), 57–72, https://shs.hal.science/halshs-00663128v1.

Matas Ivanković 2014 = Ivana Matas Ivanković, *Izražavanje prostora i vremena prijedlozima s genitivom u hrvatskom i ruskom jeziku*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2014.

Matas Ivanković 2018 = Ivana Matas Ivanković, Prijedlozi kao rječničke natuknice, in: *Od dvojbe do razdvojbe. Zbornik radova u čast profesorici Branki Tafri*, eds. Petra Košutar – Mislav Kovačić, Zagreb: Ibis grafika, 2018, 113–127.

Silić 2004 = Josip Silić, Pretvorba imenskih vrsta riječi u neimenske, in: *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2003.*, ed. Stipe Botica, Zagreb: FF press, 2004, 43–48.

Stosic 2020 = Dejan Stosic, Complex adpositions in Slavic languages: the case of Serbian, in: *Complex Adpositions in European Languages*, eds. Benjamin Fagard – Jose Pinto de Lima – Dejan Stosic – Elena Smirnova, Berlin – Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2020, 139–194, DOI: https://doi.org/10.1515/9783110686647-004.

Šarić 1999 = Ljiljana Šarić, Gramatikalizacija i sekundarni prijedlozi (*pomoću*, *s pomoću*, *uz pomoć*), *Riječ* 5.1 (1999), 81–95.

VRH = Ljiljana Jojić – Anuška Nakić – Nada Vajs Vinja – Vesna Zečević, *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga, 2015.

Zakharov et al. 2020 = Victor Zakharov – Anastasia Golovina – Elena Alexeeva – Vadim Gudkov, Russian Secondary Prepositions: Methodology of Analysis, in: *Proceedings of the Computational Models in Language and Speech Workshop (CMLS 2020) co-located with 16th International Conference on Computational and Cognitive Linguistics (TEL 2020)*, eds. Alexander Elizarov – Natalia Loukachevitch, Saint Petersburg: St. Petersburg University, 2020, 187–201, https://ceur-ws.org/Vol-2780/.

Povzetek

Prepoznavanje novih večbesednih predlogov v hrvaščini: vzorec *predlog + samostalnik + predlog*

V prispevku so bili preizkušeni izrazi v strukturi *predlog + samostalnik + predlog*, pridobljeni iz korpusnih podatkov, z namenom ugotoviti, ali izkazujejo značilnosti gramatikalizacije in jih je mogoče obravnavati kot večbesedne predloge. Izhodiščna predpostavka je bila, da se gramatikalizirani izrazi pojavljajo v fiksnih oblikah z minimalnimi notranjimi variacijami ter izkazujejo specifične semantične in sintaktične lastnosti. Za preverjanje teh predpostavk je bilo izvedenih več analiz na podlagi korpusnih podatkov. Analiza potrjuje, da večina naštetih večbesednih predlogov v hrvaščini izkazuje znake gramatikalizacije, zlasti zaradi svoje strukturne fiksnosti, omejene variacije in sintaktičnega vedenja. Večina izrazov kaže minimalne ali nikakršne variacije v začetnih in končnih predlogih, daje prednost edninski samostalniški obliki ter se upira modifikaciji s pridevniškim ali prislovnim vrivanjem. Dodatne lastnosti, kot sta semantično beljenje in zamenljivost s primarnimi predlogi, dodatno potrjujejo njihovo predložno funkcijo, medtem ko koordinacijski vzorci nudijo dopolnilne skladenjske dokaze. Čeprav nekateri izrazi po določenih merilih, uporabljenih v tej raziskavi, kažejo šibkejše rezultate, večina enot z začetnega seznama izkazuje jasne značilnosti gramatikalizacije in jih je mogoče šteti za večbesedne predloge.

Mojca Kompara Lukančič

Prepoznavanje krajšav in razvezav v angleških besedilih s področja varstvoslovja z algoritmom Krajšavar ter orodjema ChatGPT in Perplexity

Cobiss: 1.01
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.05

V prispevku se osredotočamo na uporabo orodij umetne inteligence, in sicer ChatGPT ter Perplexity, v procesu prepoznavanja krajšav in razvezav v angleških besedilih stroke, in sicer na primeru varstvoslovnih besedil, ter izsledke primerjamo s filtracijo besedil z algoritmom Krajšavar. Angleška besedila, ki smo jih uporabili pri filtraciji z orodjema umetne inteligence in algoritmom, smo ročno zbrali na podlagi tipološke klasifikacije angleških varstvoslovnih besedil. V prispevku predstavimo značilnosti algoritma Krajšavar, opišemo njegov razvoj in delovanje ter v nadaljevanju orišemo zbiranje besedil in pripravo gradiva za filtracijo. Osredinimo se na uporabo orodij ChatGPT in Perplexity pri samodejnem prepoznavanju krajšavno-razvezavnih parov v angleških varstvoslovnih besedilih, preverimo izsledke filtracije ter jih primerjamo z izsledki, pridobljenimi z algoritmom Krajšavar, in z rezultati ročnega pregleda.
Ključne besede: krajšave, angleščina, slovar, algoritem, umetna inteligenca

Recognizing Abbreviations and Their Expansions in English Criminal Justice and Security Texts Using the Krajšavar Algorithm, ChatGPT, and Perplexity

This article examines the application of artificial intelligence tools, specifically ChatGPT and Perplexity, for recognizing abbreviations and their corresponding expansions in English professional texts dealing with criminal justice and security. The results are compared with those obtained through text filtering using the Krajšavar algorithm. The English texts used for filtering with both AI tools and the algorithm were manually collected based on a typological classification of English criminal justice and security texts. This article presents the main features of the Krajšavar algorithm, outlines its development and functioning, and describes the text collection and material preparation for filtering. The analysis focuses on using ChatGPT and Perplexity for the automatic recognition of abbreviation–expansion pairs in English criminal justice and security texts. The filtering results are evaluated and subsequently compared with those obtained through the Krajšavar algorithm and manual verification.
Keywords: abbreviations, English, dictionary, algorithm, artificial intelligence

Mojca Kompara Lukančič ▪ Univerza v Mariboru, Fakulteta za turizem – Fakulteta za varnostne vede ▪ mojca.kompara@um.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-2368-4161

Prispevek temelji na raziskovalnih podatkih, ki se hranijo v Digitalni knjižnici Univerze v Mariboru in so javno dostopni na povezavi https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=95507. Predstavljena raziskava je bila podprta z nepovratnimi sredstvi programa Erasmus+, št, projekta 2024-1-RO01-KA220-HED-000248845, ki jih financira EU. Izražena stališča in mnenja so izključno stališča avtorice in ne odražajo nujno stališč EU ali ANPCDEFP. Niti EU niti ANPCDEFP ne moreta biti odgovorni zanje.

CC BY SA

1 Uvod

Položaj krajšav v slovenskem prostoru je bil podrobneje predstavljen v delih, ki so se osredinjala na njihovo prisotnost v normativnih priročnikih (gl. Kompara Lukančič 2018; Verovnik 2023) in slovarjih (Kompara Lukančič 2010). Že Gabrovšek (1994: 164) je izpostavil, da so s krajšavami »križi in težave«, da nastajajo hitro in da je pomembno, da so slovarji krajšav čim bolj novi. Hitro nastajanje krajšav, njihovo vključevanje v pravopise, splošne in specializirane slovarje ter priprava samostojnih krajšavnih slovarskih zbirk so privedli do uporabe računalniških orodij, priprave algoritmov za samodejno prepoznavanje krajšav in razvezav v besedilih (njihov pregled sledi v nadaljevanju; gl. Kompara Lukančič 2018) ter uporabe umetne inteligence pri prepoznavanju krajšav in razvezav.

Uporabo računalniških orodij v slovenskem leksikografskem prostoru zaznamo že pri izdaji *Velikega nemško-slovenskega slovarja* (Debenjak – Debenjak – Debenjak 1992). Izpostaviti je treba programa STEVE in EVE oz. EVA, ki ju je razvil Primož Jakopin in s pomočjo katerih so bili izdani *Odzadnji slovar slovenskega knjižnega jezika po Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (Hajnšek-Holz – Jakopin 1996), *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (A–H)* (Weiss 1998), *Etimološki slovar slovenskega jezika* (Bezlaj 1995), *Slovenski etimološki slovar* (Snoj 1997) in *Slovenski pravopis* (2001). Uporabo jezikovnih tehnologij pri sestavi slovarjev so izpostavili številni avtorji; gre za avtomatizirane procese, ki so omogočili premik od klasičnega ročnega slovaropisja k delno avtomatiziranemu (Weiss 1991; Humar 2004; Košmrlj-Levačič – Seliškar 2004; Kosem – Gantar – Krek 2013; Rundell 2023). Uporaba jezikovnih tehnologij je bila ključna pri zasnovi najsodobnejših slovenskih digitalnih leksikografskih virov, in sicer *Slovarja sopomenk sodobne slovenščine* (2017), *Kolokacijskega slovarja sodobne slovenščine* (2018), *Velikega slovensko-madžarskega slovarja* (Kosem 2024), *Digitalne slovarske baze za slovenščino* (2023) itn. O vključevanju jezikovnih tehnologij v slovaropisje in samodejni pripravi geselskih člankov pišeta tudi Kompara Lukančič in Holozan (2011), ki izpostavljata samodejni pristop pri pripravi slovarjev krajšav. Gre za pripravo in uporabo algoritma Krajšavar, ki omogoča samodejno prepoznavanje krajšav in razvezav v elektronskih besedilih (za podroben pregled algoritmov, ki so bili pripravljeni za filtracijo angleških besedil, gl. Kompara Lukančič 2018); z razvojem tega algoritma se avtorica tega prispevka ukvarja že več let (Kompara Lukančič 2010; 2011; 2018). Pojav umetne inteligence v leksikografiji je sprva zamajal leksikografsko skupnost (de Schryver 2023; Jakubíček – Rundell 2023; Vossen 2022; Lew 2023), a kmalu privedel do uporabe orodij umetne inteligence pri sestavi geselskih člankov (Lew 2023). V tem prispevku se ukvarjamo z njeno uporabo pri prepoznavanju krajšav in razvezav. Namen prispevka je na podlagi posodobljenega algoritma za prepoznavanje

krajšav in razvezav (Krajšavar) iz angleških besedil, ki sodijo v področje varstvoslovja, na podlagi besedilne tipologije za varstvoslovna besedila pridobiti krajšavno-razvezavne pare in primerjati pridobljene izsledke z izsledki orodij umetne inteligence (ChatGPT in Perplexity).[1]

2 Krajšavar – algoritem za samodejno prepoznavanje krajšav in razvezav v elektronskih besedilih

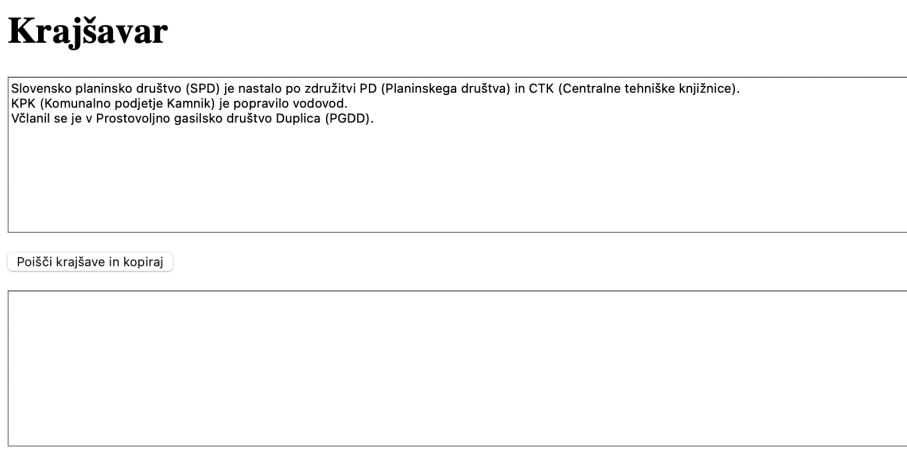
Za krajšave se je družba zanimala že v času Cicera (Kompara Lukančič 2018). Morda je njihova tipološka značilnost pripomogla k temu, da so se z njihovim samodejnim zbiranjem že pred več kot dvema desetletjema začeli ukvarjati predvsem v angleškem prostoru, in sicer s pojavom algoritmov za prepoznavanje krajšav in razvezav oz. pomenov v elektronskih besedilih. V Kompara Lukančič 2018 so podrobneje predstavljene značilnosti posameznih algoritmov, in sicer se delijo glede na značilnosti prepoznavanja krajšav in razvezav. Taghva in Gilbreth (1999) prepoznavata akronime, ki so zapisani z velikimi tiskanimi črkami in obsegajo od tri do deset znakov, razvezave pa črpata iz sobesedila, pri čemer imajo ključno vlogo začetne črke. Yeates (1999) prav tako prepoznava akronime, zapisane z velikimi črkami, in razvezave prepozna iz sobesedila, pri čemer so omejene na začetne tri črke. Larkey idr. (2000) prepoznavajo akronime, zapisane z velikimi črkami, a dopuščajo tudi nabor izjem v smislu ostalih krajšavnih tipov, in sicer do največ devet znakov; razvezave prepoznava po vzorcu akronim (razvezava) ali razvezava (akronim). Byrd in Park (2001) prepoznavata akronime, zapisane z velikimi tiskanimi črkami, pri čemer mora biti velika tiskana vsaj ena črka; vključujeta tudi številke in akronime, dolge od dva do deset znakov. Razvezave iščeta po vzorcu akronim (razvezava) ali razvezava (akronim). Schwartz in Hearst (2003) prepoznavata akronime, zapisane v oklepaju ali zunaj njega; ti vsebujejo od dva do deset znakov; razvezave iščeta po vzorcu akronim (razvezava) ali razvezava (akronim). Zahariev (2004) prepoznava krajšave v oklepaju ali zunaj njega, razvezave pa po vzorcu akronim (razvezava) ali razvezava (akronim). Jun Xu Yalou in Huang (2005) prepoznavata akronime, zapisane z velikimi tiskanimi črkami, v sestavi od dveh do desetih znakov, razvezave pa po vzorcu akronim (razvezava) ali razvezava (akronim). Zhou, Torvik in Smalheiser (2006) prepoznavajo akronime, zapisane z velikimi tiskanimi črkami v oklepajih ali zunaj njih in z nekaj izjemami krajšavnih tipov; razvezave prepoznavajo po vzorcu akronim (razvezava) ali razvezava (akronim). Šateva in Nikolov (2008) prepoznavata akronime, zapisane z velikimi tiskanimi črkami z do petimi znaki; razvezave prepoznavata iz sobesedila

1 Raziskovalni podatki (Kompara Lukančič 2025b) so na voljo na naslednji povezavi: https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=95507.

po vzorcu akronim (razvezava) ali razvezava (akronim). Kuo idr. (2009) krajšave prepoznavajo tudi v oglatih oklepajih, pri čemer je lahko v oklepaju krajšava ali pa razvezava; uvajajo tudi uporabo vejice, pri čemer sta krajšava in razvezava ločeni z vejico. Gelernter in Balaji (2013) se usmerjata v mikrobesedila, v katerih so tudi krajšave, ki se pojavljajo v imenih krajev, ulic in cest, in sicer v kratkih tekstovnih sporočilih. Wu idr. (2015) pri prepoznavanju krajšav preučujejo uporabo nevronskih vektorskih predstavitev besed za razločevanje krajšav v kliničnem kontekstu v okviru treh metod, in sicer vektorske značilnosti na podlagi okoliškega besedila, leve in desne vektorske značilnosti na podlagi okoliškega sobesedila ter maksimalne vektorske značilnosti na podlagi okoliškega sobesedila. Liu idr. (2017) se ukvarjajo s pridobivanjem razvezav na podlagi označevanja zaporedij v smislu pogojnih naključnih polj. Montalvo idr. (2018) predlagajo pet sistemov za prepoznavanje krajšavno-razvezavnih parov in tri sisteme za prepoznavanje krajšav brez razvezav v sobesedilu. Veyseh idr. (2020; 2022) prepoznavajo krajšave v znanstvenih besedilih, in sicer z metodo identifikacije in razločevanja. Osredotočajo se predvsem na dvoje: ekstrakcijo in razločevanje krajšav v nizu tujih jezikov, in sicer na primeru pravnih in znanstvenih besedil, ob pomoči označevanja in ob uporabi nevronskih mrež. Huang idr. (2022) se usmerjajo k prepoznavanju krajšav in razvezav na podlagi začetnih črk, ob predpostavki, da razvezave stojijo v neposredni bližini krajšave.

Vsem algoritmom je skupno, da krajšave in razvezave prepoznavajo v angleških elektronskih besedilih, z izjemo algoritma, ki ga je pripravila avtorica tega prispevka (Kompara Lukančič 2011; 2018), saj gre za prvi algoritem, ki krajšave in razvezave prepoznava v slovenskih elektronskih besedilih. Tu omenimo, da je bil algoritem iz leta 2011 pripravljen za filtracijo slovenskih besedil, algoritem Krajšavar pa je bil prirejen za filtracijo angleških besedil. Priprava slovenskega algoritma za prepoznavanje krajšav in razvezav se je pričela leta 2009 (Kompara Lukančič 2009), in sicer je bil v prvi fazi namenjen filtraciji slovenskih elektronskih besedil. V naslednjih letih se je avtorica z razvojem algoritma usmerila tudi v zametke filtracije tujih besedil, in sicer na primeru angleških in italijanskih (Kompara Lukančič 2011). Algoritem je bil zasnovan tako, da je prepoznaval samo krajšavno-razvezavne pare, saj je bila končni cilj algoritma sestava geslovnika za pripravo slovarja krajšav. Torej, če krajšava v besedilu ni imela razvezave, je algoritem ni prepoznal, prav tako velja za razvezavo, ki v besedilu ni imela krajšave. Skladno s pravopisnimi pravili, da se krajšava ob prvi pojavitvi razveže, smo se odločili, da algoritem deluje tako, da najde tiste krajšavno-razvezavne pare, ki stojijo pred ali za krajšavo in so v oklepaju ali pa je v oklepaju krajšava. Algoritem preskoči vse krajšave, ki nimajo razvezave, prav tako preskoči krajšave, zapisane s posebnimi znaki, npr. pomišljajem ipd. Algoritem je bil ponovno posodobljen leta 2024 ob pomoči informatika dr. Petra Holozana. Ta je razvil posodobljeno

različico algoritma (gl. sliko 1), ki omogoča filtracijo obsežnejše količine besedil ter ekstrakcijo krajšav in razvezav v angleških besedilih. Algoritem je bil pripravljen na podlagi tipoloških značilnosti angleških krajšav (gl. Kompara Lukančič 2023a).

Slika 1: Krajšavar – algoritem za samodejno prepoznavanje krajšav in razvezav v elektronskih besedilih

Končna priprava algoritma za samodejno prepoznavanje krajšav in razvezav v angleških besedilih zajema nabor korakov, ki se začne s pripravo osnovnih pravil – gre predvsem za upoštevanje tipoloških značilnosti angleških krajšav (gl. Kompara Lukančič 2011), ki so ključne pri prepoznavanju krajšav in v nadaljevanju razvezav. Sledita priprava pravil za prepoznavanje razvezav in končna implementacija v uporabniku prijazni digitalni obliki. Algoritem Krajšavar je bil sprva pripravljen za interno rabo in testiranje besedil. Kot je razvidno s slike 1, ga sestavljata dve okni: v prvo se vnese besedilo za filtracijo, v drugem oknu pa se nato pojavijo krajšavno-razvezavni pari. V ozadju preprostega uporabniškega vmesnika poteka kompleksno delovanje algoritma, ki je opisano v nadaljevanju.

V prvi fazi algoritem razdeli besedilo po posameznih besedah, pri čemer tudi ločila obravnava kot posamezne besede, in sicer zgolj zaradi postopka ločevanja. Tako kot predhodno opisani algoritmi krajšave in razvezave išče v nizu krajšava (razvezava), (krajšava) razvezava, razvezava (krajšava), (razvezava) krajšava. Krajšave in/ali razvezave torej išče levo ali desno od oklepaja. Algoritem filtrira besede iz besedila in išče uklepaj. Ko ga najde, nadaljuje in išče prvi zaklepaj, ki mu sledi. Če se med uklepajem in zaklepajem pojavi zgolj ena beseda, ki je zapisana z veliko začetnico ali je v celoti zapisana z velikimi tiskanimi črkami

in je sestavljena iz vsaj dveh črk, algoritem predpostavlja, da gre za krajšavo. Algoritem išče v poljubnem nadaljevanju besedila in ni zamejen na isto poved. Pri iskanju razvezav začne z iskanjem besed, ki stojijo pred ali za oklepajem, in poskuša s sovpadanjem do desetih besed, ki stojijo pred ali za oklepajem. V nadaljevanju išče prvo besedo, ki sovpada s prvo črko v krajšavi, ki sledi uklepaju in je zapisana z veliko začetnico. Algoritem išče sovpadanje besed, ki stojijo levo ali desno od oklepaja, in sicer do deset besed, pri čemer preveri sovpadanje od prve do desete besede, saj utegnejo biti vmes besede, ki se ne krajšajo in kot take niso prisotne v krajšavi, npr. predlogi, vezniki. Tu je treba podariti, da ta postopek velja, če je v oklepaju krajšava. Če je v oklepaju razvezava, algoritem išče krajšavo, ki stoji levo ali desno od oklepaja. Algoritem kot rezultat vrne besedilo od najdene ustrezne prve besede do vključno zaklepaja ne glede na druge besede v tem nizu, zapis začetnic teh besed in neprve črke v krajšavi. Na ta način najde tudi razvezave, v katerih nastopajo dodatne besede, npr. vezniki, predlogi – *Univerza v Ljubljani (UL)*, in krajšave, ki vsebujejo črke, ki niso začetnice besed v razvezavi, npr. *Andragoški center Republike Slovenije (ACS)*. Omeniti velja še tipološke značilnosti angleških krajšav, ki so drugačne od slovenskih (gl. Kompara Lukančič 2011), npr. da z veliko začetnico zapisujejo naslove.

3 Metodologija

V prispevku se osredotočamo na uporabo algoritma Krajšavar pri filtraciji angleških besedil s področja varstvoslovja in izsledke primerjamo z izsledki filtracije, pridobljene z orodjema ChatGPT in Perplexity. Področje varstvoslovja je z vidika jezikovnega raziskovanja, razvoja terminologije, prevajanja ipd. v slovenskem prostoru močno podhranjeno (Kompara Lukančič 2023b), primanjkuje referenčnih gradiv, ki so po večini zastarela, pa tudi slovarjev in glosarjev. Podrobno se je z varstvoslovjem ukvarjala Kompara Lukančič, ki je obenem opozorila na vrzel, ki jo je treba zapolniti, saj je razvoj jezika stroke ključen za obstoj jezika. Avtorica se je z jezikom stroke dotaknila tudi tipološke klasifikacije varstvoslovnih besedil (gl. Kompara Lukančič 2023; 2025), ki je po njenem mnenju nujna za sistematično zbiranje in nadaljnjo analizo varstvoslovnih besedil ter poznavanje značilnosti varstvoslovnega strokovnega jezika. Avtorica varstvoslovna besedila deli glede na tipološko klasifikacijo, ki jo je pripravila med letoma 2023 in 2025 in ki temelji na klasifikaciji turističnih besedil, ki jo je razvila Mikolič (2007). Kompara Lukančič (2025) je tudi mnenja, da je klasifikacija, ki jo je pripravila Mikolič (2007), univerzalna, torej uporabna tudi za druga področja strokovnega jezika in druge jezike. Kompara Lukančič (Kompara Lukančič – Smajla 2025) varstvoslovna besedila v prvi vrsti deli na tista, ki so namenjena javnosti, in tista, ki vsebujejo tajne podatke

in so zato interne narave. Besedilna tipologija s področja varstvoslovja je podrobneje opisana v Kompara Lukančič – Smajla 2025, v katerem se avtorica dotakne pomena tipologije, predvsem v smislu sistematičnega zbiranja besedil, opazovanja značilnosti posameznih besedil in pridobivanja nabora besedil za potrebe njihove filtracije z algoritmom Krajšavar. Kompara Lukančič (Kompara Lukančič – Smajla 2025) pri svoji tipološki klasifikaciji področje varstvoslovja najprej razdeli na podpodročja varnosti, pravosodja, policije, kriminalistike, prava, zakonodaje in vojske. Kategorizacijo tipologije varstvoslovnih besedil razdeli glede na namen, referenco in medij ter zaradi preglednosti podpodročja združi v varnost, policijo, pravo in vojsko (Kompara Lukančič – Smajla 2025). Glede na tipološko kategorizacijo varstvoslovnih besedil besedila razdeli na (1) pravna besedila s področja varnosti, policije, prava in vojske, (2) znanstvena besedila s področja varnosti, policije, prava in vojske, (3) strokovna in poljudnoznanstvena besedila s področja varnosti, policije, prava in vojske, (4) publicistična besedila s področja varnosti, policije, prava in vojske, (5) splošna besedila s področja varnosti, policije, prava in vojske ter (6) promocijska besedila s področja varnosti, policije, prava in vojske. Klasifikacija varstvoslovnih besedil (gl. Kompara Lukančič – Smajla 2025) nam je omogočila sistematično zbiranje besedil po posameznih kategorijah, in sicer smo za potrebe naše analize zbrali angleška besedila, ki sodijo v podpodročja varstvoslovja, ki jih omenja Kompara Lukančič 2023b.

Besedila smo pridobili ročno s spleta, in sicer z vnosom angleških ključnih besed s področja varstvoslovja, tj. *police* 'policija', *crime* 'kriminal', *criminal justice* 'varstvoslovje', *army* 'vojska' in '*security* 'varnost'. Besedila smo iskali skladno s tipološkimi značilnostmi, in sicer na svetovnem spletu v iskalniku Google ter Google Učenjak; slednjega smo uporabili predvsem za pridobivanje znanstvenih besedil. Zbrana besedila smo nato filtrirali z algoritmom za samodejno prepoznavanje krajšav in razvezav Krajšavar ter pridobili angleške krajšavno-razvezavne pare s področja in podpodročij varstvoslovja. V prispevku se osredotočamo na primerjavo izsledkov filtracije besedil z algoritmom Krajšavar ter z orodjema ChatGPT in Perplexity. Za potrebe raziskave smo se želeli osrediniti na besedila, ki sodijo v enotno tipološko kategorijo, zato smo se odločili za znanstvene prispevke, tj. znanstvena besedila s področja varnosti, policije, prava in vojske (kategorija 2), ker so ta praviloma podobne oz. omejene dolžine in niso predolga oz. prekratka za ročno analizo vsebnosti krajšavno-razvezavnih parov. Skupno smo filtrirali 21 prispevkov.[2] SNamen raziskave je prikazati, kako orodji umetne inteligence ChatGPT in Perplexity delujeta pri prepoznavanju krajšav in razvezav. Uporabili smo prosto dostopno, neplačljivo različico orodja ChatGPT, ki je bila na voljo marca 2025, in ob vnosu napotkov naložili besedila oz. jih prekopirali v

2 Seznam prispevkov je dostopen v okviru raziskovalnih podatkov (Kompara Lukančič 2025), gl. op. 1.

iskalnik ter preverili točnost pri prepoznavanju krajšav in razvezav v angleških besedilih. Da smo primerjali rezultate, pridobljene z orodjem ChatGPT, smo uporabili še plačljivo različico orodja Perplexity, ki je bila na voljo marca 2025. Pri obeh orodjih smo uporabili enak napotek, in sicer niz v angleškem jeziku »In the attached text find abbreviations and their meanings/expansions« (sl. V priloženem besedilu poišči vse krajšave in njihove pomene). Nato smo primerjali izsledke, ki smo jih pridobili s filtracijo besedil z algoritmom Krajšavar ter orodjema ChatGPT in Perplexity.

4 Izsledki raziskave

Raziskava je temeljila na filtriranju besedil iz druge tipološke kategorije (Kompara Lukančič – Smajla 2025), tj. znanstvena besedila s področja varnosti, policije, prava in vojske. Za potrebe raziskave smo podrobneje analizirali 21 besedil, kar predstavlja 10 % vseh besedil, ki so podrobneje predstavljena v Kompara Lukančič 2025). V teh 21 besedilih je bilo po ročnem pregledu najdenih 99 krajšavno-razvezavnih parov, od katerih je Krajšavar prepoznal 82 parov, ChatGPT 71, Perplexity pa 63. Omeniti velja, da gre za eno pojavitev, tj. en krajšavno-razvezavni par, in ne za ponovitve para. Po podrobni analizi filtriranih besedil z algoritmom Krajšavar in po ročnem preverjanju krajšavno-razvezavnih parov v besedilih smo ugotovili, da je priklic 91 %, natančnost algoritma pa 83 %, pri čemer smo odstotke zaokrožili (F1 znaša 0,87). Krajšavar ni prepoznal 13 krajšav, v 19 primerih pa je prepoznal krajšave, ki to niso. Za krajšavno-razvezavne pare, ki jih algoritem Krajšavar ni prepoznal, navajamo primere v preglednici 1.

Preglednica 1: Krajšavno-razvezavni pari, ki jih Krajšavar ne prepozna

Pojavitev samostalnika poleg krajšave	Posebni znaki v razvezavi ali male črke v krajšavi	Posebne krajšave	Zapis razvezav z malimi črkami
International Ship and Port Facilities Security Code (ISPS Code)	science and technology studies (STS)	Pamphlet (PAM)	field manual (FM)
	blood alcohol concentration (BAC)	tactical standard operating procedure (TACSOP)	international political sociology (IPS)
	standard operating procedures (SOPs)	ACC accidents	sociology of scientific knowledge (SSK)
	road traffic injuries (RTIs)	SPER suspicious person	portable document format (PDF)

Primere krajšavno-razvezavnih parov, ki jih Krajšavar ne prepozna, smo v preglednici 1 razdelili po načinu zapisa: pri kategoriji 1 imajo nizi poleg krajšave v oklepaju zapisan še samostalnik, ki ga algoritem Krajšavar ne more prepoznati. Pri kategoriji 2 sledijo zbrani pari, ki so sestavljeni iz posebnih znakov, in sicer vezaja v razvezavi ter malih črk v krajšavi. Tudi teh algoritem Krajšavar ne prepozna. Pri kategoriji 3 sledijo krajšave, ki so okrajšane na poseben način, npr. *ACC – accidents*. Sledi kategorija 4 – zapis razvezav z malimi črkami, kjer utegnemo kot vzrok za neprepoznavanje navesti zapis razvezav z malimi začetnimi črkami, npr. *field manual (FM)*.

Preglednica 2: Krajšavno-razvezavni pari, ki to niso in jih Krajšavar prepozna (nekaj primerov)

Imena, zapisana z veliko začetnico	Tuji jezik	Zapis z velikimi tiskanimi črkami
Schneider : (Socialism)	(Nazionale) National Diaristic Archive Foundation	(S) SPONSORING / MONITORING AGENCY NAME
Hellwig, first issued in (Hellwig)		(S) SPONSORING / MONITORING AGENCY NAME
Bourdieu : scientific capital (Bourdieu)		
Gieryn has called boundary work (Gieryn)		(S) S ACRONYM
William Stern, Paul Plaut, and Albert Hellwig (Wolffram)		(S) S REPORT NUMBER

V preglednici 2 so prikazani krajšavno-razvezavni pari, ki to niso, a jih algoritem Krajšavar prepozna kot take, in sicer gre za **(1)** imena, ki so zapisana z veliko začetnico, **(2)** zapise v tujem jeziku, ki ni angleški, ki se v besedilu pojavijo v oklepaju, in **(3)** zapise z velikimi tiskanimi črkami. Tako Krajšavar kot orodji ChatGPT in Perplexity ob filtraciji krajšavno-razvezavne pare prikažejo v tolikšni pojavitvi, kot se pojavijo v besedilu. Za potrebe prikaza izsledkov smo uporabili samo eno pojavitev krajšavno-razvezavnega para, in sicer tako pri Krajšavarju kot pri obeh orodjih umetne inteligence. To pomeni, da pri orodjih ChatGPT in Perplexity ni bilo izrecnih navodil, da se zapiše samo prva pojavitev para, je pa bilo uporabljeno navodilo, da izpiše par tako, kot se pojavi. V ta namen podrobneje analiziramo besedilo št. 13. Izsledki so predstavljeni v preglednici 3.

Preglednica 3: Filtracija besedila z algoritmom Krajšavar ter orodjema ChatGPT in Perplexity

Št. besedila	Avtor	Naslov	Vir
13.	Shawn Neely, Chris M. Anson	The Army and the Academy as Textual Communities: Exploring Mismatches in the Concepts of Attribution, Appropriation, and Shared Goals	https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA535143.pdf

Krajšavar	ChatGPT	Perplexity
SAR Same as Report	SOPs - Standard Operating Procedures	SOP: Standard Operating Procedure
TRADOC Training and Doctrine Command	TRADOC - Training and Doctrine Command	TRADOC: Training and Doctrine Command
AR Army Regulation	USMA - United States Military Academy	USMA: United States Military Academy
AKO Army Knowledge Online	U.S. - United States	AR: Army Regulation
CALL Center for Army Lessons Learned	U.S. Air Force Academy - United States Air Force Academy	FM: Field Manual
TTPs Tactics and Procedures	U.S. Army - United States Army	DA PAM: Department of the Army Pamphlet
BAS Battalion Aid Station	KS - Kansas	UCMJ: Uniform Code of Military Justice
AMEDD Army Medical Department	OMB - Office of Management and Budget	AKO: Army Knowledge Online
DA Department of the Army	SAR - Standard Annual Report	CALL: Center for Army Lessons Learned
Krajšavar ne najde:	SOP - Standard Operating Procedure	TACSOP: Tactical Standard Operating Procedure
standard operating procedures (SOPs)	AKO - Army Knowledge Online	DMOC: Division Medical Operations Center
tactical standard operating procedure (TACSOP)	CALL - Center for Army Lessons Learned	MAJ: Major
Pamphlet (PAM)	TTPs - Techniques, Tactics, and Procedures	1LT: First Lieutenant
field manual (FM)	MAJ - Major	AMEDD: Army Medical Department
	1LT - First Lieutenant	RGL: Reading Grade Level
	DA PAM 25-40 - Department of the Army Pamphlet 25-40: Army Publishing, Action Officer's Guide	VMI: Virginia Military Institute
	DA PAM 25-30 - Department of the Army Pamphlet 25-30: Army Publishing Program	USNA: United States Naval Academy
	RGL - Reading Grade Level	CGSC: Command and General Staff College
	LTG - Lieutenant General	BAS: Battalion Aid Station
	FM 3-24 Field Manual 3-24	PR: Public Relations
	PR Public Relations	
	e.g. exempli gratia	
	etc. et cetera	

Kot je razvidno iz preglednice 3, je po številu pridobljenih krajšavno-razvezavnih parov najuspešnejše orodje ChatGPT s 23 pridobljenimi pari, sledita Perplexity z 20 in Krajšavar z devetimi. Po ročnem pregledu vsebnosti krajšavno-razvezavnih parov v besedilu jih je bilo najdenih 13. Krajšavar je tako spregledal štiri pare, in sicer *standard operating procedures (SOPs)*, *tactical standard operating procedure (TACSOP)*, *Pamphlet (PAM)* in *field manual (FM)*. Razlogi, zakaj navedeni primeri niso bili prepoznani, so razloženi v preglednici 1. Opazimo, da Krajšavar sicer delno pravilno prepozna par *Techniques, Tactics and Procedures (TTPs)*, pri katerem je sicer pozabil navesti prvo besedo, tj. *Techniques*, a je par vseeno prepoznal. ChatGPT par *Techniques, Tactics and Procedures (TTPs)* prepozna, Perplexity pa ne.

Orodje ChatGPT sicer prepozna največje število krajšavno-razvezavnih parov, 23, a niso vsi prisotni v besedilu. Pravilno prepoznanih je šest parov: *SOPs – Standard Operating Procedures*, *TRADOC – Training and Doctrine Command*, *SAR – Standard Annual Report*, *AKO – Army Knowledge Online*, *CALL – Center for Army Lessons Learned*, *TTPs – Techniques, Tactics, and Procedures*. Ostali prepoznani pari se v besedilu ne pojavijo, npr. *USMA – United States Military Academy*, *KS – Kansas*, *OMB – Office of Management and Budget* itn. Izpostavimo še par *SOP – Standard Operating Procedure*, ta se v besedilu pojavi v paru *standard operating procedures (SOPs)* ter v zapisu *tactical standard operating procedure (TACSOP)*. Opazimo torej nepravilno prepoznavanja krajšavno-razvezavnega para *SOP – Standard Operating Procedure*. Orodje ChatGPT prepozna tudi nekaj okrajšav, npr. *e.g.* in *etc.*, ki v besedilu nimata svoje razvezave.

Orodje Perplexity je uspešnejše, saj prepozna 8 parov, tj. AMED - Army Medical Department, BAS - Battalion Aid Station, AKO - Army Knowledge Online, CALL - Center for Army Lessons Learned, TACSOP - Tactical Standard Operating Procedure itn. Tako kot ChatGPT prepozna par SOP - Standard Operating Procedure, ne pa para standard operating procedures - SOPs. Med krajšavno--razvezavnimi pari, ki se v besedilu ne pojavijo, so USMA - United States Military Academy, DA PAM - Department of the Army Pamphlet, UCMJ - Uniform Code of Military Justice, DMOC - Division Medical Operations Center, MAJ – Major in 1LT - First Lieutenant. Kot zanimivost izpostavimo, da orodje Perplexity prepozna par RGL [Reading Grade Level], ki ga zaradi oglatih oklepajev Krajšavar ne prepozna, prav tako ta krajšavno-razvezavni par prepozna orodje ChatGPT. Za razliko od orodja ChatGPT pa Perplexity ne prepozna okrajšav tipa e.g. ali etc.

V nadaljevanju v preglednici 4 številčno povzamemo, koliko dobljenih, pravih in haluciniranih krajšavno-razvezavnih parov je bilo prepoznanih z algoritmom Krajšavar ter z orodjema ChatGPT in Perplexity, dodani pa so tudi izsledki ročnega pregleda.

Preglednica 4: Število dobljenih, pravih in haluciniranih krajšavno-razvezavnih parov s Krajšavarjem ter orodjema ChatGPT in Perplexity po posameznem besedilu

Št. besedila	Število parov – ročni pregled	Dobljeni pari s Krajšavarjem/%	Dobljeni pari s ChatGPT/%	Dobljeni pravi pari s ChatGPT/%	Halucinirani s ChatGPT/%	Dobljeni pari s Perplexity/%	Dobljeni pravi pari s Perplexity/%	Halucinirani s Perplexity/%
1.	2	2 (100 %)	2 (100 %)	2 (100 %)	5 (250 %)	2 (100 %)	2 (100 %)	3 (150 %)
2.	6	5 (83 %)	5 (83 %)	5 (83 %)	14 (233 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)
3.	4	4 (100 %)	4 (100 %)	4 (100 %)	4 (100 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)
4.	4	4 (100 %)	4 (100 %)	4 (100 %)	4 (100 %)	4 (100 %)	4 (100 %)	2 (50 %)
5.	3	1 (33 %)	3 (100 %)	3 (100 %)	13 (433 %)	3 (100 %)	3 (100 %)	6 (200 %)
6.	12	9 (75 %)	9 (75 %)	9 (75 %)	15 (125 %)	4 (33 %)	4 (33 %)	4 (33 %)
7.	5	2 (40 %)	6 (120 %)	4 (80 %)	4 (80 %)	5 (100 %)	4 (80 %)	2 (40 %)
8.	2	2 (100 %)	2 (100 %)	2 (100 %)	7 (350 %)	2 (100 %)	2 (100 %)	7 (350 %)
9.	2	2 (100 %)	2 (100 %)	2 (100 %)	6 (300 %)	2 (100 %)	2 (100 %)	4 (200 %)
10	1	1 (100 %)	1 (100 %)	1 (100 %)	2 (200 %)	1 (100 %)	1 (100 %)	6 (600 %)
11.	2	2 (100 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	7 (350 %)	2 (100 %)	2 (100 %)	10 (500 %)
12.	3	2 (66 %)	3 (100 %)	3 (100 %)	3 (100 %)	3 (100 %)	3 (100 %)	13 (433 %)
13.	13	9 (69 %)	6 (46 %)	4 (30 %)	17 (130 %)	7 (53 %)	5 (38 %)	13 (100 %)
14.	6	5 (83 %)	6 (100 %)	5 (83 %)	9 (150 %)	4 (66 %)	5 (83 %)	16 (266 %)
15.	1	1 (100 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	6 (600 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)
16.	1	1 (100 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	2 (200 %)	1 (100 %)	1 (100 %)	4 (400 %)
17.	10	8 (80 %)	6 (60 %)	6 (60 %)	3 (30 %)	6 (60 %)	6 (60 %)	8 (80 %)
18.	3	3 (100 %)	2 (66 %)	2 (66 %)	4 (133 %)	2 (66 %)	2 (66 %)	7 (233 %)
19.	11	11 (100 %)	7 (63 %)	7 (63 %)	4 (36 %)	7 (63 %)	7 (63 %)	7 (63 %)
20.	3	3 (100 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	2 (66 %)	3 (100 %)	3 (100 %)	6 (200 %)
21.	5	5 (100 %)	3 (60 %)	3 (60 %)	4 (80 %)	5 (100 %)	5 (100 %)	7 (140 %)
Skupaj	99	82	71	63	135	63	61	125

Kot je razvidno iz preglednice 4, algoritem Krajšavar prepozna krajšavno-razvezavne pare pri vseh besedilih, ChatGPT pa ne najde pravilnih krajšavno-razvezavnih parov pri besedilih 11, 15, 16, in 20. Orodje Perplexity ne najde pravih krajšavno-razvezavnih parov pri besedilih 2, 3 in 15, pri slednjih orodje dejansko ne najde nobenega krajšavno-razvezavnega para. Krajšavar največ krajšavno-razvezavnih parov najde v besedilih 6, 13 in 19, ChatGPT pri besedilu 6, Perplexity pa pri besedilih 17 in 19. V preglednici 4 izpostavimo še krajšavno-razvezavne pare, ki to niso, in sicer primerjamo izsledke, pridobljene z orodjema umetne inteligence ChatGPT in Perplexity. Podrobnejši izsledki za algoritem Krajšavar so predstavljeni v preglednici 2; skupno je bilo prepoznanih 19 parov. Iz preglednice 4 je razvidno, da so halucinacije pri orodju ChatGPT prisotne pri 135 parih, pri orodju Perplexity pa pri 125 parih. Gre za pojav krajšavno-razvezavnih parov, ki jih v besedilu ni; med slednjimi izpostavimo krajšave, ki so v besedilih prisotne, npr. krajšave univerz ali organizacij. Razvezav v besedilih ni. Med primeri smo zaznali tudi prisotnost okrajšav. Podrobnejši pregled haluciniranih parov je viden v prilogi in v preglednici 5.

Preglednica 5: Halucinirani pari, ki se ne pojavijo v besedilu 13

ChatGPT	Perplexity
USMA - United States Military Academy	SOP: Standard Operating Procedure
U.S. - United States	USMA: United States Military Academy
U.S. Air Force Academy - United States Air Force Academy	DA PAM: Department of the Army Pamphlet
U.S. Army - United States Army	UCMJ: Uniform Code of Military Justice
KS - Kansas	DMOC: Division Medical Operations Center
OMB - Office of Management and Budget	MAJ: Major
SOP - Standard Operating Procedure	1LT: First Lieutenant
MAJ - Major	RGL: Reading Grade Level
1LT - First Lieutenant	VMI: Virginia Military Institute
DA PAM 25-40 - Department of the Army Pamphlet 25-40: Army Publishing, Action Officer's Guide	USNA: United States Naval Academy
DA PAM 25-30 - Department of the Army Pamphlet 25-30: Army Publishing Program	CGSC: Command and General Staff College
RGL - Reading Grade Level	PR: Public Relations
LTG - Lieutenant General	
FM 3-24 Field Manual 3-24	
PR Public Relations	
e.g. exempli gratia	
etc. et cetera	

V preglednici 5 so razvidni pari, ki se po ročnem pregledu v besedilu 13 ne pojavijo. Pari iz besedila 13 so izpostavljeni, ker je bilo v tem besedilu največ halucinaranih. Po pregledu smo ugotovili, da se po večini pojavijo samo krajšave, npr. USMA, LTG, etc., ali pa samo razvezave, npr. Kansas. Opazimo še, da se med pari pojavi tudi niz RGL - Reading Grade Level, ki ga prepoznata obe orodji. Razveza-va se pri slednjem v besedilu pojavi v oglatih oklepajih, zato Krajšavar tega para ne prepozna. Pri parih iz preglednice 5 lahko govorimo o dveh vrstah halucinacije. Poudariti velja, da orodje ChatGPT prepozna krajšave, ki se pojavijo v besedilu, npr. USMA in LTG, čeprav v besedilu ni njihovih razvezav, prepozna pa tudi pare, ki v besedilu sploh niso prisotni, npr. KS in CGSC. Tu bi želeli poudariti, da je bil cilj raziskave v naboru izbranih besedil iskati krajšavno-razvezavne pare. V ta namen je bilo tudi navodilo za filtracijo z orodjema ChatGPT in Perplexity usmerjeno v iskanje krajšavno-razvezavnih parov v priloženem besedilu, saj samo na tak način pridobimo primerljive izsledke z algoritmom Krajšavar, ki krajšavno--razvezavne pare išče izključno v izbranem besedilu. Tu velja izpostaviti, da tako ChatGPT kot Perplexity prepoznata nekaj več parov, kot jih je ročno najdenih v besedilu. To je seveda pozitivno, če želimo pridobiti čim več parov, negativna plat pa je, da so vmes tudi halucinacije in da utegnejo biti rezultati manj zanesljivi.

5 Sklep

Prispevek se osredinja na primerjavo izsledkov filtracije angleških varstvoslovnih besedil z algoritmom Krajšavar in orodjema umetne inteligence (ChatGPT in Perplexity) v procesu prepoznavanja krajšavno-razvezavnih parov. Filtrirali smo 21 besedil, ki smo jih zbrali na podlagi tipološke klasifikacije varstvoslovnih besedil, in sicer smo zaradi usklajene dolžine in s tem lažjega ročnega pregledovanja kot kategorijo izbrali znanstvena besedila s področja varnosti, policije, prava in vojske (2). Ročno smo pregledali nabor krajšavno-razvezavnih parov v filtriranih besedilih ter izsledke primerjali v smislu točnosti in natančnosti pridobljenih krajšavno-razvezavnih parov z algoritmom Krajšavar ter z orodjema ChatGPT in Perplexity. Iz pridobljenih izsledkov lahko povemo, da je pri prepoznavanju krajšavno-razvezavnih parov najbolj točen algoritem Krajšavar, ki pridobi 82 % točnih parov, sledita ChatGPT z 71 % in Perplexity s 63 %. Haluciniranih krajšavno-razvezavnih parov, pridobljenih z orodjem ChatGPT, je za 214 % več kot pravih parov, z orodjem Perplexity pa za 204 % več. Tu velja omeniti, da so med haluciniranimi pari tudi tisti, ki v besedilu niso sestavljeni iz krajšave in razvezave; praviloma se pojavi samo krajšava. Smiselno je ločevati med pari, ki so v besedilu dejansko prisotni v obliki krajšave ali razvezave, ter pari, ki v besedilu sploh niso pristoni. V besedilu 13 orodje ChatGPT dopolni vse najdene krajšave,

orodje Perplexity pa dopolni razvezavo *Virginia Military Institute* s krajšavo VMI in razvezavo *Uniform Code of Military Justice* s krajšavo UCMJ. Orodje dopolni tudi preostale krajšave z izjemo krajšavno-razvezavnega para CGSC - *Command and General Staff College*, ki se v besedilu ne pojavi, torej orodje par povsem halucinira. Prednost orodij ChatGPT in Perplexity je nedvomno v tem, da najdeta pare krajšav in razvezav, tudi če se slednje ne pojavijo v besedilu. Te zmožnosti Krajšavar nima, saj išče samo krajšavno-razvezavne pare, ki se pojavijo v besedilu. Cilj raziskave je bil vsekakor iskati izključno krajšavno-razvezavne pare, ki se pojavijo v besedilu, saj lahko na tak način primerjamo točnost algoritma in orodij umetne inteligence. Raziskava je pokazala visoko točnost algoritma Krajšavar, ki pa bo vsekakor dodatno izboljšan, npr. možnosti nalaganja dokumenta, kot to omogočata ChatGPT in Perplexity, saj se bo tako poenostavila filtracija. Prednost orodij umetne inteligence vidimo predvsem v zmožnosti pridobivanja krajšav in razvezav tudi izven filtriranega besedila, kar je seveda pozitivno pri izgradnji potencialnih podatkovnih baz krajšavno-razvezavnih parov, ki utegnejo služiti kot gradivo za pripravo glosarjev ali slovarjev. Vsekakor bi bilo treba pri pogovornih botih raziskati, ali ti utegnejo delovati bolje, če se v navodila dodajo natančnejši opisi oz. če je treba take opise ponoviti pri vsaki posamezni filtraciji besedila.

Literatura

Bezlaj 1995 = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 3: *P–S,* dopolnila in uredila Metka Furlan – Marko Snoj, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.

Byrd – Park 2011 = Roy J. Byrd – Youngja Park, Hybrid TextMining for Finding Abbreviations and Their Definitions, *IMB Thomas J. Watson Research Center* (2011), 167–170.

ChatGPT, marec 2025, https://chatgpt.com.

Debenjak – Debenjak – Debenjak 1992 = Doris Debenjak – Božidar Debenjak – Primož Debenjak, *Veliki nemško-slovenski slovar = Grosses deutsch-slowenisches Wörterbuch*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.

de Schryver 2023 = Gilles-Maurice de Schryver, Generative AI and Lexicography: the Current State of the Art Using ChatGPT, *International Journal of Lexicography* 36.4 (2023), 355–387, DOI: https://doi.org/10.1093/ijl/ecad021.

***Digitalna slovarska baza za slovenščino*,** 2023–, https://www.cjvt.si/blog/oznaka/digitalna-slovarska-baza-za-slovenscino/.

Gabrovšek 1994 = Dušan Gabrovšek, Kodifikacija angleškega jezika v specializiranih enojezičnih slovarjih: too much of everything?, *Vestnik* 28.1–2 (1994), 150–180.

Gelernter – Judith 2013 = Judith Gelernter – Shilpa Balaji, An algorithm for local geoparsing of microtext, *Geoinformatica* 17 (2013), 635–667.

Hajnšek-Holz – Jakopin 1996 = Milena Hajnšek-Holz – Primož Jakopin, *Odzadnji slovar slovenskega jezika po Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1996.

Huang idr. 2022 = Xiusheng Huang – Bin Li – Fei Xia – Yixuan Weng, A novel initial reminder framework for acronym extraction, v: *SDU@AAAI-22,* 2022, https://ceur-ws.org/Vol-3164/paper29.pdf.

Humar 2004 = Marjeta Humar (ur.), *Terminologija v času globalizacije: zbornik prispevkov s simpozija Terminologija v času globalizacije, Ljubljana, 5.-6. junij 2003 = Terminology at the time of globalization*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC = Scientific Research Centre SASA, ZRC Publishing, 2004.

Jakubíček – Rundell 2023 = Miloš Jakubíček – Michael Rundell, The end of lexicography? Can ChatGPT outperform current tools for post-editing lexicography. v: *Electronic lexicography in the 21st century: invisible lexicography*, Brno: Lexical Computing, 2023, 518–533, https://elex.link/elex2023/wp-content/uploads/102.pdf.

Kolokacijski slovar sodobne slovenščine, 2018–, https://viri.cjvt.si/kolokacije/slv/#

Kompara Lukančič 2009 = Mojca Kompara Lukančič, Prepoznavanje krajšav v besedilih, *Jezikoslovni zapiski* 15.1–2 (2009), 95–112.

Kompara Lukančič 2010 = Mojca Kompara Lukančič, Krajšavni slovarji, *Jezikoslovni zapiski* 16.2 (2010), 111–129.

Kompara Lukančič 2011 = Mojca Kompara Lukančič, Razvoj algoritma za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav v elektronskih besedilih, *Jezikoslovni zapiski* 17.2 (2011), 107–122.

Kompara Lukančič 2018 = Mojca Kompara Lukančič, *Sinhrono-diahroni pregled krajšav v slovenskem prostoru in sestava slovarja krajšav*, Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2018.

Kompara Lukančič 2023a = Mojca Kompara Lukančič, Compilation of English entries in the contemporary Slovene dictionary of abbreviations, *International Journal of Lexicography* 36.2 (2023), 195–210.

Kompara Lukančič 2023b = Mojca Kompara Lukančič, *English for specific purposes: selected readings from the field of English for criminal justice and security*, Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2023.

Kompara Lukančič 2025 = Mojca Kompara Lukančič, *Prepoznavanje krajšav in razvezav v angleških besedilih s področja varstvoslovja z algoritmom Krajšavar ter orodjema ChatGPT in Perplexity* [zaključena zbirka raziskovalnih podatkov], 2025, https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=95507.

Kompara Lukančič – Holozan 2011 = Mojca Kompara Lukančič – Peter Holozan, What is needed for automatic production of simple and complex dictionary entries in the first Slovene online dictionary of abbreviations using Termania website, v: *Electronic lexicography in the 21st century: new applications for new users*, ur. Iztok Kosem – Karmen Kosem, Ljubljana: Trojina, 2011, 140–146.

Kompara Lukančič – Smajla 2025 = Mojca Kompara Lukančič – Tilen Smajla, Krajšavar—an algorithm for recognizing English abbreviations in texts related to criminal justice and security, *International Journal of Lexicography* 38.3 (2025), 237–269, DOI: https://doi.org/10.1093/ijl/ecaf012.

Kosem 2024 = Iztok Kosem, *Veliki slovensko-madžarski slovar,* različica 2.0, rastoči slovar, Založba ZRC SAZU, 2024–, https://franja.si/slovar/sl-ma.

Kosem – Gantar – Krek 2013 = Iztok Kosem – Polona Gantar – Simon Krek, Avtomatizacija leksikografskih postopkov, *Slovenščina 2.0* 1.2 (2013), 139–164.

Košmrlj-Levačič – Seliškar 2004 = Borislava Košmrlj-Levačič – Tomaž Seliškar, Uporabniški računalniški program *SlovarRed 2.0*, v: *Terminologija v času globalizacije*, ur. Marjeta Humar, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 2004, 179–199.

Kuo idr. 2009 = Cheng-Ju Kuo – Maurice HT Ling – Kuan-Ting Lin – Chun-Nan Hsu, BIOADI: a machine learning approach to identifying abbreviations and definitions in biological literature, v: *Eight International Conference on Bioinformatics* 10 (2009), S7, https://bmcbioinformatics.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2105-10-S15-S7.

Larkey idr. 2000 = Leah S. Larkey – Paul Ogilvie – M. Andrew Price – Brenden Tamilio, Acrophile: an Automated Acronym Extractor and Server in Digital Libraries, v: *Proceedings of the Fifth ACM Conference on Digital Libraries*, ur. Peter J. Nürnberg – David L. Hicks – Richard Futura, New York: Association for Computing Machinery, 2000, 205–214.

Lew 2023 = Robert Lew, ChatGPT as a COBUILD lexicographer, *Humanit Soc Sci Commun* 10 (2023), 704, DOI: https://doi.org/10.1057/s41599-023-02119-6.

Liu – Liu – Huang 2017 = Jie Liu – Caihua Liu – Yalou Huang, Multi-granularity sequence labeling model for acronym expansion identification, *Information Sciences* 378 (2017), 462–474.

Mikolič 2007 = Vesna Mikolič, Tipologija turističnih besedil s poudarkom na turističnooglaševalskih besedilih, *Jezik in slovstvo* 52.3–4 (2007), 107–116.

Montalvo idr. 2018 = Soto Montalvo – Raquel Martínez – Mario Almagro – Susana Lorenzo, MAM-TRA-MED at Biomedical Abbreviation Recognition and Resolution - IberEval 2018, v: *CEUR Workshop Proceedings*, ur. María Teresa Martín-Valdivia – María Dolores Molina-González – Salud María Jiménez-Zafra, 2018, 1–8, https://ceur-ws.org/Vol-2150/BARR2_paper1.pdf.

Perplexity = *Perplexity, marec 2025,* https://www.perplexity.ai

Rundell 2023 = Michael Rundell, Automating the creation of dictionaries: are we nearly there, v: *Asialex 2023 Proceedings, Lexicography, Artificial Intelligence and Dictionary Users*, Seoul: Yonsey University, 2023, 9.

Schwartz – Hearst 2003 = Ariel S. Schwartz – Marti A. Hearst, A simple algorithm for identifying abbreviation definitions in biomedical texts, v: *Proceedings of the Pacific Symposium on Biocomputing*, ur. Russ B. Altman – A. Keith Dunken – Lawrence Hunter – Tiffany A. Jung – Teri E. Klein, Kauai: Indiana University School of Medicine, 2003, 451–462.

Slovar sopomenk sodobne slovenščine = *Slovar sopomenk sodobne slovenščine*, 2017–, http://viri.cjvt.si/sopomenke/slv/

Snoj 1998 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 1998.

SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2014, www.fran.si.

Šatev – Nikolov 2008 = Vesna Šatev – Nicolas Nikolov, Using the Web as a Corpus for Extracting Abbreviations in the Serbian Language, v: *Jezikovne tehnologije: zbornik 11. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS*, ur. Tomaž Erjavec – Jerneja Žganec Gros, Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 2008, 75–79.

Taghva – Gilbreth 1999 = Kazem Taghva – Jeff Gilbreth, Recognizing acronyms and their definitions, *International Journal on Document Analysis and Recognition* 1.4 (1999), 191–198.

Veyseh idr. 2020 = Amir Pouran Ben Veyseh – Franck Dernoncourt – Thein Huu Nguyen – Walter Chang – Leo Anthony Celi, Acronym identification and disambiguation shared tasks for scientific document understanding. *arXiv preprint arXiv:2012.11760*, https://ceur-ws.org/Vol-2831/paper33.pdf

Veyseh idr. 2022 = Amir Pouran Ben Veyseh – Nicole Meister – Franck Dernoncourt – Thein Huu Nguyen, Acronym extraction and acronym disambiguation shared tasks at the Scientific Document Understanding Workshop 2022, v: *Proceedings of the Scientific Document Understanding Workshop 2022*, ur. Amir Pouran Ben Veyseh idr., 2022, https://ceur-ws.org/Vol-3164/.

Vossen 2022 = Piek Vossen, ChatGPT Is a Waste of Time, *VU Magazine*, 2022, https://vumagazine.nl/professor-piek-vossen-chatgpt-is-a-waste-of-time?lang=en.

Verovnik 2023 = Tina Verovnik, Pomen javne razprave za prenovo pravopisnih pravil, *Škrabčevi dnevi* 12, ur. Danila Zuljan Kumar – Helena Dobrovoljc, Nova Gorica: Založba Univerze, 2023, 35–43.

Weiss 1998 = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrečke doline: med Gornjim Gradom in Nazarjami: poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 1998.

Weiss 1991 = Peter Weiss, Zasnova novega odzadnjega slovarja slovenskega jezika, *Jezikoslovni zapiski* 1.1 (1991), 121–139.

Wu idr. 2015 = Yonghui Wu – Jun Xu – Yaoyun Zhang – Hua Xu, Clinical abbreviation disambiguation using neural word embeddings, v: *Proceedings of BioNLP 15*, ur. Kevin Bretonnel Cohen idr., Beijing: Association for Computational Linguistics, 2015, 171–176, DOI: 10.18653/v1/W15-38.

Xu – Huang 2005 = Jun Xu – Ya-Lou Huang, A machine learning approach to recognizing acronyms and their expansion. v: *2005 International Conference on Machine Learning and Cybernetics* 4, ur. Daniel S. Yeung – Zhi-Qiang Liu, Guangzhou, China: Springer-Verlag, 2005, 2313–2319.

Yeates 1999 = Stuart Yeates, Automatic extraction of acronyms from text, v: *Proceedings of the Third New Zealand Computer Science Research Students,* ur. David Bainbridge – Stuart A. Yeast, 1999, https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=31fcd3c1ac62b3612c071adc13c3b041644a2222.

Zahariev 2004 = Manuel Zahariev, *A (Acronyms)*, doktorska disertacija, Simon Fraser University, School of Computing Science, 2004.

Zhou – Torvik – Smalheiser 2006 = Wei Zhou – Vetle I. Torvik – Neil R. Smalheiser, ADAM: another database of abbreviations in MEDLINE, *Bioinformatics* 22 (2006), 2813–2818.

Summary

Recognizing Abbreviations and Their Expansions in English Criminal Justice and Security Texts Using the Krajšavar Algorithm, ChatGPT, and Perplexity

The integration of artificial intelligence (AI) tools into linguistic analysis has introduced novel methodologies for recognizing abbreviation–expansion pairs in domain-specific texts. This study evaluates the performance of ChatGPT and Perplexity in comparison with the Krajšavar algorithm, focusing on English-language texts within the field of criminal justice and security studies. A manually prepared corpus of 21 scientific texts—spanning law enforcement, military, legal, and security domains—was subjected to automated filtering and manual validation.

The Krajšavar algorithm, designed to detect abbreviation–expansion pairs explicitly present in text, demonstrated superior accuracy (82%) compared with ChatGPT (71%) and Perplexity (63%). However, both AI tools exhibited a high incidence of hallucinated pairs, with ChatGPT and Perplexity generating 214% and 204% more false positives than valid matches, respectively. Despite this limitation, the AI tools showed an enhanced capacity to infer expansions not explicitly stated, suggesting potential utility in constructing comprehensive abbreviation databases.

The study underscores the importance of aligning tool capabilities with research objectives, particularly when precision in textual analysis is paramount. Future improvements to the Krajšavar algorithm—such as the addition of document upload functionality—may enhance its usability and integration. Overall, the findings highlight the complementary strengths and limitations of AI-driven and algorithmic approaches to abbreviation recognition within specialized corpora.

Nina Ledinek – Mitja Trojar

Zasnova in oblikovanje *Korpusa znanstvenih besedil sodobne slovenščine*

Cobiss: 1.01
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.06

V prispevku predstavljamo *Korpus znanstvenih besedil sodobne slovenščine*, specializirani pisni korpus slovenščine, ki obsega 33.604.256 pojavnic iz 884 znanstvenih in strokovnih besedil zlasti s področij družboslovja in humanistike, nastalih predvsem med letoma 2000 in 2023. Osredotočamo se na prikaz besedilnotipske sestave korpusa, tehničnih postopkov predpriprave korpusnih besedil, korpusnega označevanja, formatov zapisa korpusnih besedil in dostopnosti korpusa. Predstavljamo tudi motivacijo za izgradnjo korpusa in njegovo aplikativno vrednost, pri čemer skušamo opredeliti specifike in prednosti *Korpusa znanstvenih besedil sodobne slovenščine* glede na druge slovenske korpuse, ki vključujejo strokovna in znanstvena besedila.
Ključne besede: korpus znanstvenih besedil, specializirani korpus, korpusno označevanje, format CoNLL-U

The Concept and Design of the *Corpus of Scientific Texts of Contemporary Slovenian*

This article presents the *Corpus of Scientific Texts of Contemporary Slovenian*, a specialized written corpus of Slovenian comprising 33,604,256 tokens from 884 scholarly texts, primarily in the social sciences and the humanities, published mainly between 2000 and 2023. We focus on describing the text-type composition of the corpus, the technical procedures used in preprocessing corpus texts, corpus annotation, text encoding formats, and corpus accessibility. We also discuss the rationale for constructing the corpus and its practical applications, aiming to outline the specific characteristics and advantages of the *Corpus of Scientific Texts of Contemporary Slovenian* in comparison with other Slovenian corpora that include specialized texts.
Keywords: corpus of scientific texts, specialized corpus, corpus annotation, CoNLL-U format

Nina Ledinek ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ▪ nina.ledinek@zrc-sazu.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-1068-3856
Mitja Trojar ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ▪ mitja.trojar@zrc-sazu.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-3334-2413

Prispevek je nastal v okviru projekta *eSSKJ in korpus – na poti k najsodobnejšim jezikovnim podatkom*, ki ga je financiralo Ministrstvo za kulturo RS, in programa P6-0038, ki ga financira ARIS. Temelji na raziskovalnih podatkih, ki jih hranita Založba ZRC in repozitorij Clarin.si ter so javno dostopni na povezavah https://omp.zrc-sazu.si/zalozba, https://ojs.zrc-sazu.si/ in https://www.clarin.si/info/o-projektu/.

CC BY SA

1 Uvod

Zaradi pospešenega razvoja zunajjezikovne stvarnosti se slovenščina zlasti v poimenovalnih prvinah spreminja bistveno hitreje kot nekoč. Potreba po zanesljivosti in verodostojnosti podatkov je toliko bolj pomembna pri obravnavi strokovne, (izhodiščno) terminološke leksike, saj znanstveno védenje hitro napreduje, se nadgrajuje ter s tem postaja vedno bolj specializirano in težje dostopno splošnim uporabnikom jezika. Po drugi strani smo zaradi popularizacije znanosti in zlasti vpliva medijev priča tudi nasprotnemu pojavu – vedno hitreje naraščajočemu fondu determinologizirane leksike, tj. leksike, ki je prvotno del terminologije posameznih strok, z rabo v besedilih, namenjenih širšemu krogu naslovnikov, pa postane del splošnega besedišča (gl. Žagar Karer 2011; Žagar Karer – Ledinek 2021). In kot determinologizirana je prvotno terminološka leksika prikazana tudi v splošnih razlagalnih slovarjih.

Da bi lahko za leksikografske in terminografske potrebe v gradivsko analizo vključili tudi rabo terminov (in leksemov), kot se pojavljajo v strokovnih in znanstvenih člankih uveljavljenih slovenskih periodičnih publikacij ter v strokovnih in znanstvenih monografijah,[1] smo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (v nadaljevanju: ISJFR) zasnovali *Korpus znanstvenih besedil sodobne slovenščine*, ki zajema prav ta segment rabe strokovnega jezika in dopolnjuje obstoječo slovensko jezikovno infrastrukturo.

Izdelava novega korpusa strokovnih in znanstvenih besedil je z vidika slovarskega opisa za slovensko jezikovno infrastrukturo pomembna, saj je delež stvarnih besedil v slovenskih jezikovnih korpusih, ki so osnovna podlaga za oblikovanje opisa v novem temeljnem enojezičnem splošnem razlagalnem slovarju slovenščine eSSKJ, skromen, zato obstoječi korpusni viri ne odsevajo realne pomenske razplastenosti slovenskega knjižnega jezika, omenjeno stanje pa negativno vpliva tudi na leksikalni opis (Krvina – Petric Žižić 2024). Korpus Gigafida (Krek idr. 2020; Logar idr. 2020), ki kot najsodobnejši referenčni korpus služi kot temeljna gradivska osnova za slovar eSSKJ, na primer v svoji najnovejši različici 2.0 vključuje le 3,8 % stvarnih besedil, pri čemer je bilo zgolj 65 stvarnih besedil (5 %) objavljenih po letu 2010 (zadnje je iz leta 2018), medtem ko je stvarnih besedil, nastalih med letoma 1991 in 2009, 1214 (95 %)[2] (Krek idr. 2019).

---

1 Specializirani korpus seveda ne more biti osnova za oblikovanje geslovnika za splošni razlagalni slovar, ampak služi kot gradivski vir zlasti za iskanje ponazarjalnega gradiva pri delno determinologizirani leksiki. Terminološki svetovalci, ki sodelujejo pri pripravi eSSKJ, namreč mnogokrat opozarjajo na (prevelike) stvarne napake pri zgledih z delno determinologizirano leksiko, pridobljenih iz referenčnega korpusa. Tudi sicer se v distribuciji in rabi (nedeterminologiziranih) leksemov v različnih tipih besedil (lahko) kažejo pomembne razlike, zato je za ustrezen jezikovni opis smiselno izhodiščno analizirati podatke iz različnih gradivskih virov, nato pa jih sistematično interpretirati in prikazati v skladu s konkretnim slovarskim konceptom.

2 Dostopno na https://viri.cjvt.si/gigafida/System/About.

V tujini specializirani korpusi, ki združujejo več strokovnih področij, nastajajo zlasti v kontekstu terminologije (terminografije) in prevodoslovja (zato so ti specializirani korpusi pogosto tudi večjezični). Eden zgodnejših projektov je bila izdelava specializiranega korpusa s strokovnimi besedili s področja prava, ekonomije, medicine, varstva okolja in informatike, ki je nastal v 2. polovici 90. let 20. stoletja na Univerzitetnem inštitutu za uporabno jezikoslovje na Univerzi Pompeu Fabra v Barceloni. Ta večjezični korpus je bil razvit kot podpora raziskovalnim usmeritvam Inštituta in je bil namenjen raziskovanju strokovnega jezika ter razvoju jezikovnotehnoloških aplikacij (Bach idr. 1997).[3] Za pripravo terminološke podatkovne baze EcoLexicon je bil na primer izdelan korpus z besedili različnih znanosti o okolju: biologije, meteorologije, ekologije, prave varstva okolja itd. (León Araúz idr. 2018). Pregled korpusne infrastrukture na repozitorijih evropske raziskovalne infrastrukture Clarin[4] kaže, da večina strokovnih in znanstvenih korpusov evropskih jezikov vključuje besedila, nastala na prehodu v novo tisočletje. Praviloma gre za jezikovne vire, ki vključujejo zlasti zaključna dela na različnih nivojih visokošolskega izobraževanja.

Podobna je situacija za slovenščino, saj so že pred pripravo *Korpusa znanstvenih besedil sodobne slovenščine* obstajali obsežnejši specializirani korpusi strokovnih in znanstvenih besedil, npr. korpus akademske slovenščine KAS (Erjavec idr. 2016) in korpus znanstvenih objav s portala Openscience.si OSS (Žagar idr. 2023).[5] Obstajajo tudi specializirani korpusi, nastali v okviru terminografskih projektov (npr. korpus besedil odnosov z javnostmi KoRP (Logar 2013), korpus turističnih besedil Turk (Mikolič 2013), korpus besedil s področja bibliotekarstva (Kanič 2011), specializirani korpusi, ki nastajajo na Oddelku za terminologijo ISJFR). Praviloma zajemajo strokovna besedila enega področja, besedila v njih pa so lahko besedilnovrstno in celo zvrstno precej heterogena (npr. korpusi vključujejo znanstvene in strokovne članke, magistrska in doktorska dela, lahko pa tudi brošure, publicistična in oglaševalska besedila). Težava je, da se večina od njih gradivsko ne posodablja (redno). Specializirani korpusi, ki zajemajo veliko količino besedil, nastalih v pedagoškem procesu, predvsem diplomskih in magistrskih del, in vsebujejo manjši delež znanstvenih in strokovnih člankov ter znanstvenih in strokovnih monografij, so za leksikografsko in terminološko delo ter pri jezikovni analizi sicer uporabni, vendar pa bi bila njihova uporabnost še bistveno večja, če bi vključevali večji delež besedil osrednjih strokovnih besedilnih vrst. Novi korpus omenjeni primanjkljaj zmanjšuje.

---

3 Približno v tem času so se po vzoru načel za gradnjo referenčnih korpusov začela oblikovati tudi načela za gradnjo specializiranih korpusov (gl. Pearson 1998; Bowker – Pearson 2002).

4 Dostopno na https://www.clarin.eu/resource-families/corpora-academic-texts.

5 Dostopno na https://www.clarin.si/ske/#open.

Izdelava novega korpusa znanstvenih besedil je torej za slovensko jezikovno infrastrukturo velikega pomena. Je namreč ključen dopolnilni gradivski vir za izdelavo novejših splošnih razlagalnih slovarjev, ki pomembno dopolnjuje že obstoječo korpusno infrastrukturo. Zaradi ustrezne metajezikovne dokumentiranosti omogoča tudi izdelavo podkorpusov, ki bodo pripomogli k naprednemu raziskovanju jezika posameznih strok in strokovne slovenščine sploh. Korpus je zamišljen tudi kot potencialno izhodišče za oblikovanje specializiranih korpusov, ki se lahko uporabijo kot temelj za pripravo terminoloških slovarjev različnih strokovnih področij.

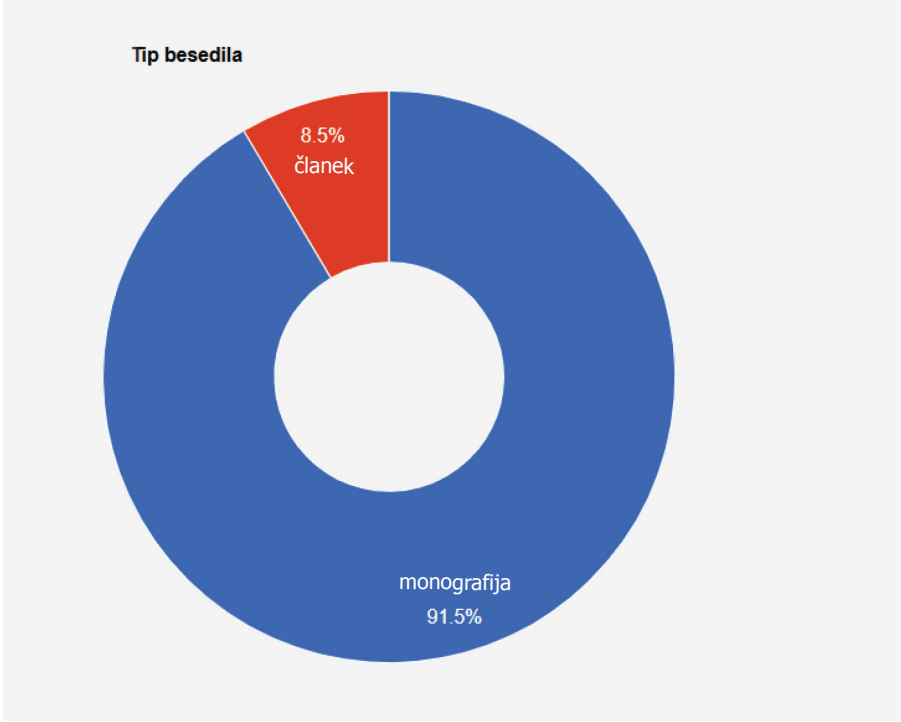
2 O *Korpusu znanstvenih besedil sodobne slovenščine*

2.1 Pridobivanje besedil, besedilnotipska sestava korpusa in njegov obseg

Korpus znanstvenih besedil sodobne slovenščine[6] (Erjavec idr. 2023) je specializirani pisni korpus slovenščine, ki je bil oblikovan med marcem in oktobrom 2023. Ker je bilo za izvedbo aktivnosti na voljo le šest mesecev, smo se morali pri gradnji korpusa obsegovno omejevati, zlasti ker smo, da bi povečali kvaliteto korpusnega vira, veliko pozornosti namenili fazi predpriprave besedil (glej razdelek 2.2).

Korpus je vsebinsko oblikovan v skladu z gradivskimi potrebami zlasti pri leksikografskem in terminografskem opisu slovenske leksike. Vanj je vključenih 884 besedil, in sicer 373 strokovnih in znanstvenih monografij ter 511 strokovnih in znanstvenih člankov v skupnem obsegu 33.604.256 pojavnic. Gre za strokovna in znanstvena besedila zlasti s področja družboslovja in humanistike (npr. jezikoslovje, muzikologija, arheologija, geografija, filozofija, zgodovina, sociologija, migracijske študije), saj je takih besedil, zlasti ko ne gre za zaključna dela na različnih nivojih visokošolskega izobraževanja, v obstoječih primerljivih korpusih nekoliko manj. Monografski del korpusa je bistveno obsežnejši, saj obsega 30.750.533 pojavnic (91,5 %), strokovni in znanstveni članki prinašajo 8,5-% delež vseh pojavnic (2.853.723 pojavnic).

6 Dostopno na https://www.clarin.si/repository/xmlui/handle/11356/1872.

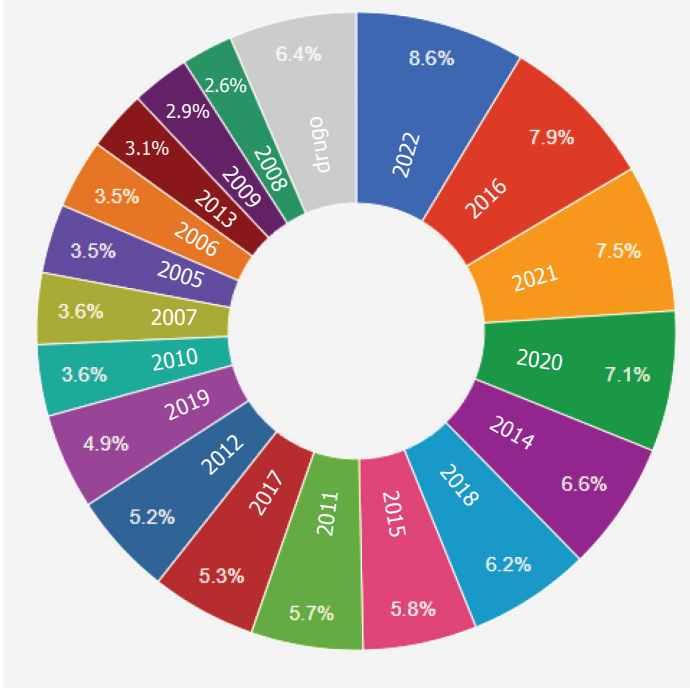

Slika 1: Razmerje med deležem monografskih besedil in deležem besedil znanstvene periodike v korpusu glede na število pojavnic[7]

Korpus vključuje besedila, nastala zlasti med letoma 2000 in 2023. Le 1,7 % korpusnih besedil je nastalo pred letom 2000, pri čemer je eno besedilo – najstarejše – iz leta 1983, preostalih 14 besedil, objavljenih pred letom 2000, pa je s konca 90. let 20. stoletja. 24,2 % korpusnih besedil je nastalo v letih 2000–2010, preostala besedila (74,1 %) so nastala med letoma 2011 in 2023.[8] Kot kaže slika 2, so besedila z vidika časa nastanka v zadnjih 25 letih zastopana razmeroma uravnoteženo.

7 Vir slike: https://www.clarin.si/ske/#text-type-analysis?corpname=kzb10&wlminfreq=1&wlicase=1&include_nonwords=1&showresults=1&wlnums=frq&wlattr=text.type.

8 Zgolj kot zanimivost omenimo, da dejstvo, da so najmlajša korpusna besedila iz leta 2023, najverjetneje pomeni, da pri nastajanju teh besedil veliki jezikovni modeli še niso igrali pomembnejše vloge. Morda ločnica jezikovno za zdaj ni zelo pomembna, utegne pa razlikovanje postati relevantno v prihodnosti.

Slika 2: **Razmerja med deleži besedil v korpusu, nastalimi v posameznem letu**[9]

Glede na kratek čas za izvedbo aktivnosti smo se odločili za pridobivanje besedil, ki v avtorskopravnem smislu nimajo omejitev glede vključitve v odprto dostopne podatkovne zbirke.[10] Da bi delo v tehnološkem smislu poenostavili (uporaba enotnega formata in podobnega oblikovanja besedil v okviru posamezne zbirke, periodične publikacije ipd.), smo za korpus izbrali besedila le enega založnika. Korpus zato vključuje monografije, ki so bile izdane pri Založbi ZRC, oz. članke iz periodičnih publikacij, ki jih (so)izdajajo inštituti ZRC SAZU.

Pri izboru besedil za korpus smo poleg uporabniških potreb (leksikografsko delo, terminografsko delo, raziskave leksike specializiranih področij in jezikoslovne raziskave) zaradi strojnega izvažanja podatkov do določene mere upoštevali tudi stopnjo in natančnost metajezikovne dokumentiranosti besedil (glede na predvideno tipologijo metapodatkov, ki omogoča raziskovanje besedil glede na potencialne podkorpuse korpusa). Izkazalo se je namreč, da so nekatera besedila

9 Vir podatkov: https://www.clarin.si/ske/#text-type-analysis?corpname=kzb10&tab=basic&filter=containing&wlattr=text.year&wlminfreq=1&include_nonwords=1&itemsPerPage=50&showresults=1&chartitems=18&cols=%5B%22frq%22%5D&showtimelines=0&diaattr=&showtimelineabs=0&timelinesthreshold=5&wlsort=frq.

10 Rezultati so morali biti zaradi zahtev financerja odprto dostopni.

metajezikovno dokumentirana pomanjkljivo (glej razdelek 2.2.2). Besedila v formatu .pdf smo po izboru strojno izvozili s platform za brezplačno objavljanje strokovnih recenziranih revij in monografij (Open Journal Systems – OJS,[11] Open Monograph Press – OMP[12]) Založbe ZRC skupaj z relevantnimi metapodatki, ki so bili na voljo v formatih .xml in .html.

2.2 Tehnična predpriprava besedil, jezikoslovno označevanje korpusa in njegova metadokumentacija

Besedila, ki so bila strojno izvožena s platform Open Journal Systems in Open Monograph Press Založbe ZRC, so bila v naslednji fazi dela iz formata .pdf strojno pretvorjena v golobesedilni format .txt s kodiranjem UTF-8. V največji možni meri so bili iz izvoženih besedil najprej strojno odstranjeni strukturni deli, ki bi v korpusu lahko predstavljali korpusni šum (npr. kolofoni, kazala, seznami uporabljene strokovne literature ipd.). Razvit je bil tudi strokovnim in znanstvenim besedilom prilagojen protokol za strojno pretvorbo besedil, ki bo zagotavljal čim enostavnejšo in čim učinkovitejšo pretvorbo besedil iz formata .pdf v format .txt pri nadaljnjih nadgradnjah korpusa. Da bi zagotovili kar najvišjo stopnjo natančnosti strojnega jezikoslovnega označevanja korpusa, so bila avtomatsko pretvorjena besedila po strojnem pregledu še dodatno ročno pregledana, napake pri strojni pretvorbi pa popravljene. Ročno so bili v celoti pregledani in popravljeni vsi znanstveni in strokovni članki v korpusu ter približno tretjina monografij. Preostali dve tretjini monografij sta bili ročno pregledani le deloma oz. z manj natančnim pregledom.

Osnovni namen ročnega pregleda in popravljanja je bil, da se iz besedil odstrani dele, ki so z vidika gradnje korpusa manj funkcionalni, torej ne predstavljajo »besedila« v smislu sklenjenega niza (vsaj nekaj) povedi, ampak so del strukturnih delov člankov in monografij, ki so za (jezikoslovno) analizo in interpretacijo podatkov manj relevantni, po drugi strani pa lahko predstavljajo težave pri strojnem označevanju besedil, pri katerem je zaradi pomanjkanja konteksta možnost napak velika. Ročni pregled so opravljali študenti, ki so pregledali vsako stran vsakega besedila in izločali vnaprej določene tipe strukturnih enot, ki so v besedilu ostale po strojni pretvorbi in strojnem odstranjevanju delov, ki bi lahko predstavljali korpusni šum. Sistematično so bili npr. izločeni zapisi v glavi in nogi, številke strani, tujejezični naslovi besedil (kot prevodi slovenskih), nazivi avtorjev, njihovi kontaktni podatki, seznami recenzentov, tujejezični izvlečki in povzetki, daljši, v besedilo neintegrirani deli besedila, zapisani z nelatinično pisavo, kolofoni, seznami literature na koncu prispevkov, besedilo opomb, če je vključevalo le navedbo spletnih strani ali bibliografske podatke, kataložne navedbe,

11 Dostopno na https://ojs.zrc-sazu.si/.
12 Dostopno na https://omp.zrc-sazu.si/.

popisi zgolj naštevalne narave ipd. Pri ročnem pregledu so bile popravljene tudi napake pri kodiranju znakov, ki so se pojavljale le lokalno,[13] napake pri segmentiranju besedila na odstavke in povedi itd. – vse z namenom, da se poveča kvaliteta korpusnega vira.

2.2.1 Jezikoslovno označevanje korpusa

Strojno in ročno pregledana ter urejena besedila, zapisana v golobesedilnem formatu .txt, so bila v naslednji fazi dela segmentirana na odstavke in povedi, tokenizirana, lematizirana ter jezikoslovno označena. Za označevanje smo uporabili orodje CLASSLA[14] (Ljubešić idr. 2024), različico 1.2.0. Korpus je bil jezikoslovno označen po uveljavljenih standardih: oblikoskladenjsko je označen po modelu MULTEXT-East v6,[15] skladenjsko je označen glede na smernice za skladenjsko označevanje modela JOS,[16] na voljo so tudi jezikoslovne oznake imenskih entitet,[17] zato je z vidika označevanja primerljiv z drugimi korpusi in omogoča vključitev v obširnejše korpusne podatkovne zbirke, npr. v korpus metaFida.[18]

2.2.2 Metadokumentiranje korpusa

V korpus vključena besedila so dokumentirana z naslednjimi tipi metapodatkov:

- avtor,
- naslov,
- leto objave,
- založnik,
- tip,
- vir,
- strokovno področje,
- ključne besede,
- DOI/URL,
- identifikacijska številka.

Poleg navedenih tipov metapodatkov interna dokumentacija vključuje še nekaj dodatnih metapodatkovnih tipov, ki so oblikovalcem korpusa v pomoč pri njegovih nadgradnjah, npr. metapodatek o tem, v kateri različici korpusa je bilo besedilo dodano v korpus, v javno objavljeni dokumentaciji pa ti metapodatki niso na voljo.

Podatki so bili v podatkovno zbirko metapodatkov večinoma uvoženi strojno, so pa bili ročno preverjeni, deloma tudi ročno dopolnjeni (npr. pri atributih

---

13 Tovrstne napake bolj sistemske narave so bile odpravljene strojno.
14 Dostopno na https://github.com/clarinsi/classla/.
15 Dostopno na https://nl.ijs.si/ME/V6/msd/html/msd-sl.html.
16 Dostopno na https://nl.ijs.si/jos/bib/jos-skladnja-navodila.pdf.
17 Dostopno na https://nl.ijs.si/janes/wp-content/uploads/2017/09/SlovenianNER-eng-v1.1.pdf.
18 Dostopno na https://www.clarin.si/repository/xmlui/handle/11356/1775.

strokovno področje, tip). Obvezni metapodatki, ki so vključeni v dokumentacijo vseh besedil, so: avtor, naslov, leto objave, založnik, tip (možni vrednosti atributa sta *monografija* in *članek*), identifikacijska številka ter DOI/URL (podatek uporabnika vodi do mesta, kjer je besedilo objavljeno v formatu .pdf). Neobvezni metapodatki prinašajo informacije o viru (metapodatek pojasnjuje, v kateri periodični publikaciji je bil strokovni ali znanstveni članek iz korpusa objavljen, vrednosti atributa so zato npr. *Jezikoslovni zapiski*, *Arheološki vestnik*, *De musica disserenda*, *Slovenski jezik*) in o strokovnem področju. Zgolj izjemoma pri kakem od člankov niso navedene ključne besede.

Ena od težav, s katerimi smo se soočali pri pridobivanju metapodatkov za korpusna besedila, je bila, da metapodatki na izvornih platformah OJS in OMP niso bili vedno ustrezno navedeni.[19] To pomeni, da so lahko bili ali pomanjkljivi (npr. niso bili navedeni pri vseh običajno rabljenih podatkovnih tipih) ali napačni (npr. podatek o jeziku, v katerem naj bi bil napisan članek, ni odražal realnega stanja). V nekaterih primerih so bili uporabljeni podatkovni tipi nerazlikovalni v smislu, da je bil isti podatkovni tip (npr. <Title>, <Subject and Keywords>, <Description>) uporabljen za vnos vsebinsko istih podatkov v slovenskem in kakem tujem jeziku, pri čemer ni bilo razvidno, kje se konča navedba podatkov v enem jeziku in od kod naprej so istovrstni podatki (npr. ključne besede) navedeni v tujem jeziku. Pri podatkovnih tipih, ki vsebujejo podatke v obliki povedi oz. krajših besedil, npr. izvleček besedila, naslov besedila, dilem praviloma ni bilo, pojavljale so se zlasti pri določanju jezika ključnih besed. Za razdvoumljanje smo si zato pomagali s posebno hevristiko, in sicer smo na podlagi preverjanja, ali se ključna beseda pojavlja v slovenskih oz. tujejezičnih leksikalnopodatkovnih zbirkah, ugibali, za kateri jezik najverjetneje gre, hkrati pa smo preverjali tudi, ali se morebiti prevodni ustreznik iskane besede (tako v slovenskem kot v tujem jeziku) že pojavlja v nizu navedenih ključnih besed. Z opisanim mehanizmom smo večino dilem glede uporabljenega jezika lahko razrešili strojno, v nekaterih primerih pa je bilo potrebno ročno razdvoumljanje ključnih besed glede na jezik. Vsi vnosi ključnih besed so bili po končanem postopku strojnega razdvoumljanja jezika še ročno preverjeni.

Posebno zahtevno nalogo je predstavljala tudi metadokumentacija besedil z vidika strokovnega področja, na katero sodijo. V mnogih primerih dilem ni bilo. Zlasti pri besedilih, v katerih so bili opisani rezultati meddisciplinarnega raziskovalnega dela, pa področja mnogokrat ni bilo mogoče povsem nedvoumno določiti. V teh primerih podatka o strokovnem področju v metadokumentacijo (zaenkrat) nismo vnesli. Podobno velja npr. za zbornike in druge publikacije, ki so vključevale besedila z različnih strokovnih področij, saj so te bibliografske enote v korpusu obravnavane kot ena monografska publikacija. Tipologija uporabljenih oznak za

19 Zdi se, da se vnašalci podatkov ne zavedajo nujno, da so metapodatki lahko uporabljeni za različne namene in da je pravilen vnos zato zelo pomemben.

strokovna področja se sicer ujema s tipologijo, ki je bila za označevanje strokovnih področij razvita pri klasifikaciji področij na Slovenskem terminološkem portalu[20] (Jemec Tomazin 2024; Jemec Tomazin – Romih 2023) in temelji na dveh uveljavljenih klasifikacijah, in sicer Evropski klasifikaciji raziskovalne dejavnosti CERIF[21] ter klasifikaciji Eurovoc.[22] Na Slovenskem terminološkem portalu je objavljena tabela, ki prikazuje pretvorbo med navedenimi klasifikacijami.[23]

2.3 Zapis korpusa in njegova dostopnost

Avtomatsko jezikoslovno označena korpusna besedila so bila v naslednji fazi priprave korpusa zapisana v skladu z najaktualnejšimi standardi za zapis korpusnih podatkovnih zbirk. Korpus je na voljo v dveh oblikah: kot odprto dostopna podatkovna zbirka z licenco CC BY-SA 4.0, zapisana v formatu CoNLL-U[24] in z metapodatki dokumentirana v datoteki formata .tsv, ter v t. i. vertikalnem formatu .vert, potrebnem za vključitev korpusa v napredne konkordančnike tipa Sketch Engine (Rychlý 2007; Kilgarriff idr. 2014) in KonText (Machálek 2020). Zaradi podrobne dokumentiranosti korpusa in premišljene vključitve korpusnih metapodatkov korpus omogoča sistematične in celovite jezikoslovne raziskave in izrabo v različne namene. Uporabnikom je dostopen prek raziskovalne infrastrukture Clarin.si (Erjavec idr. 2014; Erjavec idr. 2024), in sicer tako za prenos podatkov[25] kot prek konkordančnikov NoSketch Engine[26] in KonText.[27]

3 Uporabnost korpusa in načrti za njegovo nadgradnjo

Korpus znanstvenih besedil sodobne slovenščine zmanjšuje primanjkljaj na področju opremljenosti slovenske korpusne infrastrukture s strokovnimi in znanstvenimi besedili, zlasti takimi, ki niso zaključna dela na različnih stopnjah študija, pri čemer zagotavlja (boljšo) gradivsko podporo tako za oblikovanje temeljnega enojezičnega razlagalnega slovarja slovenščine eSSKJ kot za jezikoslovne raziskave strokovnega jezika. Hkrati je lahko izhodišče za oblikovanje specifičnih podkorpusov za potrebe oblikovanja terminoloških slovarjev posameznih strokovnih področij. Obstoječi referenčni korpusi namreč ravno na področju stvarne literature nudijo zgolj pomanjkljivo gradivsko podporo leksikografskemu delu (kot rečeno, najnovejši korpus Gigafida 2.0 vključuje manj kot 4 % stvarnih besedil, po drugi strani pa skupno

20 Dostopno na https://terminoloski.slovenscina.eu/.
21 Dostopno na https://www.arrs.si/sl/gradivo/sifranti/sif-cerif-cercs.asp.
22 Dostopno na https://eur-lex.europa.eu/browse/eurovoc.html?locale=sl.
23 Dostopno na https://terminoloski.slovenscina.eu/pomoc.
24 Dostopno na https://universaldependencies.org/format.html.
25 Dostopno na http://hdl.handle.net/11356/1872.
26 Dostopno na https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=kzb10.
27 Dostopno na https://www.clarin.si/kontext/query?corpname=kzb10.

približno 65 % časopisnih in revijalnih besedil ter 28 % besedil s spleta). Novi korpus bo zato neposredno prispeval h kvalitetnejšemu leksikalnemu opisu knjižne slovenščine. Kot izhodišče za oblikovanje specializiranih korpusov je primeren tudi za pripravo terminoloških slovarjev za posamezna strokovna področja.

Ob tem je posebno pomembno poudariti, da korpus vključuje sodobna slovenska strokovna in znanstvena besedila, nastala zlasti po letu 2010 (takih korpusnih besedil je v podatkovni bazi približno 75 %), pri čemer v prihodnje načrtujemo tudi njegove nadgradnje. Prednost korpusa glede na druge primerljive korpuse je tudi to, da vključuje znanstvene in strokovne monografije ter znanstvene in strokovne članke uveljavljenih strokovnjakov – večino podobnih obstoječih podatkovnih zbirk namreč v največji meri sestavljajo diplomska, magistrska in doktorska dela, torej zaključna dela avtorjev, ki strokovnjaki za posamezna področja bodisi šele postajajo ali so praviloma na začetku karierne poti. Za primerjavo povejmo, da v korpusu OSS kot najbolj primerljivem korpusu skupni delež takih besedil presega 80 %, znanstvenih monografij je v korpusu 0,2 %, izvirnih in preglednih znanstvenih člankov pa skupaj približno 10 %.[28]

Da bi lahko korpus še naprej služil svojemu načrtovanemu namenu, v prihodnosti načrtujemo še naslednje korake:

(1) Gradivske nadgradnje korpusa, ki bodo zagotavljale, da bodo za leksikografsko in terminografsko delo ter jezikoslovne analize na voljo besedilnovrstno raznolika najsodobnejša strokovna in znanstvena besedila. Načrtujemo razširitev korpusa z besedili drugih strokovnih področij in tudi izvoz besedil z drugih platform za brezplačno objavljanje strokovnih recenziranih revij in monografij. Besedila bodo morala biti tudi v prihodnje natančno metajezikovno dokumentirana, da bodo omogočala oblikovanje podkorpusov in s tem napredne jezikoslovne analize.

(2) Označevanje korpusnih besedil v skladu z najnovejšimi standardi jezikoslovnega označevanja korpusov (kar po potrebi vključuje tudi pretvorbo oznak oz. novo označevanje obstoječega korpusa glede na uveljavljene novejše standarde označevanja), pri čemer bodo morali biti avtomatski protokoli strojne pretvorbe v golobesedilni format in postopki jezikoslovnega označevanja besedil redno posodabljani.

(3) Zagotavljanje odprte dostopnosti nadgrajenega korpusnega vira, ki bo omogočala izmenljivost podatkov in vključitev korpusa v druge korpusne podatkovne zbirke, pri čemer bo treba zagotavljati tudi ustrezen zapis korpusa v skladu z morebitnimi novimi standardi zapisa korpusnih podatkov.

---

28 Dostopno na https://www.clarin.si/ske/#text-type-analysis?corpname=oss10&tab=basic&filter=containing&wlattr=text.type&wlminfreq=1&include_nonwords=1&itemsPerPage=50&showresults=1&chartitems=20&cols=%5B%22frq%22%5D&showtimelines=0&diaattr=&showtimelineabs=0&timelinesthreshold=5&wlsort=frq.

4 Zaključek

Korpus znanstvenih besedil sodobne slovenščine je specializirani pisni korpus slovenščine, ki obsega 884 besedil s področij družboslovja in humanistike, nastalih predvsem med letoma 2000 in 2023, in sicer 373 strokovnih in znanstvenih monografij ter 511 strokovnih in znanstvenih člankov v skupnem obsegu 33.604.256 pojavnic. Korpus je vsebinsko oblikovan v skladu z gradivskimi potrebami zlasti pri leksikografskem in terminografskem opisu slovenske leksike. Obstoječi splošni (referenčni) korpusi za slovenščino namreč vsebujejo (pre)malo specializiranih (strokovnih) besedil, specializirani korpusi pa pogosto premalo monografskih publikacij ter znanstvenih in strokovnih člankov. Pri pripravi korpusa je bila posebna pozornost posvečena opremljanju besedil z ustreznimi metapodatki (npr. podatek o avtorju besedila, letu objave, strokovnem področju besedila) ter tehnični predpripravi besedil (iz njih so bili najprej strojno odstranjeni tisti deli, ki bi lahko predstavljali korpusni šum in praviloma niso zanimivi za jezikoslovno analizo, npr. kolofoni, besedila pa so bila nato še ročno pregledana). Besedila so bila nato segmentirana na povedi, tokenizirana, lematizirana ter jezikoslovno označena. Korpus je dostopen kot odprto dostopna podatkovna zbirka z licenco CC BY-SA 4.0 v formatih CoNLL-U in .vert ter prek konkordančnikov noSketch Engine in KonText na repozitoriju Clarin.si.

V prihodnosti načrtujemo nadgradnjo korpusa z dodajanjem novih strokovnih in znanstvenih besedil z različnih strokovnih področij. Tudi pri nadgradnjah bo treba skrbno pripraviti korpusne metapodatke in upoštevati najnovejše standarde jezikoslovnega označevanja. *Korpus znanstvenih besedil sodobne slovenščine* bo tako ponujal verodostojne podatke o rabi slovenskega jezika v strokovnih in znanstvenih besedilih ter omogočal izdelavo zanesljivih leksikografskih in terminografskih opisov slovenščine.

Literatura

Bach idr. 1997 = Carme Bach – Roser Saurí Colomer – Jorge Vivaldi – Maria Teresa Cabré, *El corpus de l'IULA: descripció*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, Institut Universitari de Lingüística Aplicada, 1997, http://hdl.handle.net/10230/1299.

Bowker – Pearson 2002 = Lynne Bowker – Jennifer Pearson, *Working with specialized language: a practical guide to using corpora*, London – New York: Routledge, 2002.

Erjavec idr. 2014 = Tomaž Erjavec – Jan Jona Javoršek – Simon Krek, Raziskovalna infrastruktura CLARIN.SI, v: *Zbornik 17. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2014: zvezek G*, ur. Tomaž Erjavec – Jerneja Žganec Gros, Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 2014, 19–24.

Erjavec idr. 2016 = Tomaž Erjavec – Darja Fišer – Nikola Ljubešić – Nataša Logar – Milan Ojsteršek, Slovenska akademska besedila: prototipni korpus in načrt analiz, v: *Zbornik konference Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika, 29. september–1. oktober 2016*, ur. Tomaž Erjavec – Darja Fišer, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016, 58–64.

Erjavec idr. 2023 = Tomaž Erjavec – Mateja Jemec Tomazin – Nina Ledinek – Andrej Perdih – Miro Romih – Mitja Trojar – Luka Romih, Corpus of scientific texts of contemporary Slovenian KZB 1.0, *Slovenian language resource repository CLARIN.SI*, 2023, http://hdl.handle.net/11356/1872.

Erjavec idr. 2024 = Tomaž Erjavec – Nikola Ljubešić – Katja Meden – Taja Kuzman – Cyprian Adam Laskowski – Jan Jona Javoršek – Simon Krek – Mateja Jemec Tomazin – Jakob Lenardič, CLARIN.SI, the Slovenian node of CLARIN: ten years on, v: *CLARIN Annual Conference Proceedings*, ur. Vincent Vandeghinste – Thalassia Kontino, Barcelona, 2024, 76–80.

Jemec Tomazin 2024 = Mateja Jemec Tomazin, Slovenski terminološki portal, v: *Zbornik konference Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika: 19.–20. september 2024*, ur. Špela Arhar Holdt – Tomaž Erjavec, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2024, 546–556.

Jemec Tomazin – Romih 2023 = Mateja Jemec Tomazin – Miro Romih, Slovenski terminološki portal: nova priložnost za urejanje slovenske terminologije, v: *Razvoj slovenščine v digitalnem okolju*, ur. Špela Arhar Holdt – Simon Krek, Ljubljana: Založba Univerze, 2023, 211–247, https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/catalog/view/522/852/9443.

Kanič 2011 = Ivan Kanič, Slovenski besedilni korpus bibliotekarstva – najsodobnejša slovaropisna podpora bibliotekarski terminologiji, v: *Knjižnica: odprt prostor za dialog in znanje: zbornik referatov, Strokovno posvetovanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, Maribor, 20.-22. oktober 2011*, ur. Melita Ambrožič – Damjana Vovk, Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 2011, 297–312.

Kilgarriff idr. 2014 = Adam Kilgarriff – Vít Baisa – Jan Bušta – Miloš Jakubíček – Vojtěch Kovář – Jan Michelfeit – Pavel Rychlý – Vít Suchomel, The Sketch Engine: ten years on, *Lexicography* 1.1 (2014), 7–36, DOI: https://doi.org/10.1007/s40607-014-0009-9.

Krek idr. 2019 = Simon Krek – Špela Arhar Holdt – Jaka Čibej – Andraž Repar – Nikola Ljubešić, *Specifikacije izdelave korpusa Gigafida 2.0, v1.0, 13. 6. 2019*, https://www.cjvt.si/gigafida/wp-content/uploads/sites/10/2019/06/Gigafida2.0_specifikacije.pdf.

Krek idr. 2020 = Simon Krek – Špela Arhar Holdt – Tomaž Erjavec – Jaka Čibej – Andraž Repar – Polona Gantar – Nikola Ljubešić – Iztok Kosem – Kaja Dobrovoljc, Gigafida 2.0: the Reference Corpus of Written Standard Slovene, v: *Proceedings of the Twelfth Language Resources and Evaluation Conference*, ur. Nicoletta Calzolari idr., Marseille: European Language Resources Association, 2020, 3340–3345.

Krvina – Petric Žižić 2024 = Domen Krvina – Špela Petric Žižić, Razmerje med sestavo korpusov (žanrska uravnoteženost in reprezentativnost) in njihovo zanesljivostjo pri izdelavi splošnega razlagalnega slovarja, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 16 (2024), 149–176, DOI: https://doi.org/10.3986/16.1.07.

León Araúz idr. 2018 = Pilar León Araúz – Antonio San Martín – Arianne Reimerink, The EcoLexicon English Corpus as an open corpus in Sketch Engine, v: *Proceedings of the 18th EURALEX International Congress*, ur. Jaka Čibej idr., Ljubljana: Euralex, 2018, 893–901.

Ljubešić idr. 2024 = Nikola Ljubešić – Luka Terčon – Kaja Dobrovoljc, CLASSLA-Stanza: the next step for linguistic processing of South Slavic languages, v: *Zbornik konference Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika, 19.–20. september 2024*, ur. Špela Arhar Holdt – Tomaž Erjavec, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino 2024, 251–274.

Logar 2013 = Nataša Logar, *Korpusna terminografija: primer odnosov z javnostmi*, Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko – Fakulteta za družbene vede, 2013.

Logar idr. 2020 = Nataša Logar – Miha Grčar – Marko Brakus – Tomaž Erjavec – Špela Arhar Holdt – Simon Krek, *Korpusi slovenskega jezika Gigafida, KRES, ccGigafida in ccKRES: gradnja, vsebina, uporaba*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2020, DOI: https://doi.org/10.4312/9789610603542.

Machálek 2020 = Tomáš Machálek, KonText: advanced and flexible corpus query interface, v: *Proceedings of the Twelfth Language Resources and Evaluation Conference*, ur. Nicoletta Calzolari idr., Marseille: European Language Resources Association, 2020, 7003–7008.

Mikolič 2013 = Vesna Mikolič, *Turistični terminološki slovar – predstavitev izhodišč in učinkov projekta ter opis slovarja TURS kot glavnega rezultata projekta*, elaborat, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, 2013.

Pearson 1998 = Jennifer Pearson, *Terms in Context*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 1998.

Rychlý 2007 = Pavel Rychlý, Manatee/Bonito – A Modular Corpus Manager, v: *Proceedings of Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing, RASLAN 2007*, ur. Petr Sojka – Aleš Horák, Brno: Masarykova univerza, 2007, 65–70.

Žagar idr. 2023 = Kristjan Žagar – Marko Ferme – Milan Ojsteršek – Mateja Jemec Tomazin – Tomaž Erjavec, Corpus of scientific texts from the Open Science Slovenia portal OSS 1.0, *Slovenian language resource repository CLARIN.SI*, 2023, http://hdl.handle.net/11356/1774.

Žagar Karer 2011 = Mojca Žagar Karer, *Terminologija med slovarjem in besedilom: analiza elektrotehniške terminologije*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.

Žagar Karer – Ledinek 2021 = Mojca Žagar Karer – Nina Ledinek, Med terminologijo in splošno leksiko: determinologizacija in z njo povezane slovaropisne ter uporabniške dileme, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 13 (2021), 41–60, DOI: https://doi.org/10.3986/sjsls.13.1.03.

Summary

The Concept and Design of the *Corpus of Scientific Texts in Contemporary Slovenian*

The *Corpus of Scientific Texts of Contemporary Slovenian* comprises 33,604,256 tokens extracted from 884 scholarly texts, predominantly from the social sciences and humanities, published primarily between 2000 and 2023. The corpus includes 373 published volumes and 511 articles. The majority of the material comes from disciplines such as linguistics, musicology, archaeology, geography, philosophy, history, sociology, and migration studies.

Published volumes constitute the significantly larger portion of the corpus, containing 30,750,533 tokens (91.5%), whereas articles account for 8.5% (2,853,723 tokens). The texts were initially harvested from the Založba ZRC publishing house platforms Open Journal Systems and Open Monograph Press and subsequently converted from PDF format to plain text format (.txt) encoded in UTF-8. Structural components likely to introduce corpus noise—such as tables of contents, bibliographies, lists of abbreviations, and extended foreign-language passages—were removed automatically to the greatest extent possible.

Following manual and automated verification, the texts in plain text format were segmented into sentences, tokenized, lemmatized, and linguistically annotated (morphosyntactic, syntactic, and named entity annotation). Each text in the corpus is accompanied by a rich set of metadata, including author, title, year of publication, publisher, text type, source, field, keywords, DOI/URL, and a unique text identifier. The corpus is available as an open-access data resource under the CC BY-SA 4.0 license and can be accessed via the noSketch Engine and KonText concordancers in the Clarin.si repository.

The *Corpus of Scientific Texts of Contemporary Slovenian* addresses the notable gap in corpora of scholarly texts, particularly in the social sciences and humanities. It provides a robust foundational resource for the development of a comprehensive monolingual explanatory dictionary of Slovenian, as well as for linguistic research on specialized language.

Михаил Николаевич Саенко

Праславянское **(w)ǫsъ* ‘ус’: проблемы реконструкции

Cobiss: 1.01
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.07

Praslovansko **(w)ǫsъ* ‘brk’: problemi rekonstrukcije
V prispevku poskušamo odgovoriti na vprašanje, ali je v pozni praslovanščini možno rekonstruirati obliko **wǫsъ*. Dokazujemo, da stara cerkvena slovanščina, starosrbščina in staročeščina to tezo zavračajo. Pri tem je pomenljivo, da sodobna češka oblika *vousy* ‘brada’ ni zanesljiv dokaz. Hkrati tudi dokazujemo, da rekonstrukcija **ǫsъ* ne nasprotuje tradicionalni etimologiji te besede in govori v prid razlage, ki jo je predlagal Oleg N. Trubačov. Predlagani sta dve razlagi za izgubo začetnega *w-* pri obliki **(w)ǫsъ* v pozni praslovanščini.
Ključne besede: praslovanski jezik, poimenovanja telesnih delov, rekonstrukcija.

Proto-Slavic **(w)ǫsъ* ‘moustache’: problems of reconstruction
This article explores whether the form **wǫsъ* or **ǫsъ* existed in Late Proto-Slavic. It is demonstrated that Old Church Slavic, Old Serbian, and Old Czech data speak rather in favor of the second variant. The modern Czech form *vousy* ‘beard’ cannot be considered a reliable argument. At the same time, it is shown that the reconstruction **ǫsъ* does not contradict the traditional etymology of this word and does not support the alternative version put forward by Oleg Trubachev. The author proposes two explanations for the loss of initial *w-* by the form **(w)ǫsъ* in Late Proto-Slavic.
Keywords: Proto-Slavic language, somatic vocabulary, linguistic reconstruction

1 Постановка проблемы

Для праславянского довольно надёжно восстанавливается название **(w)ǫsъ* ‘ус’ на основании следующих форм: болг. диал. *въс* ‘усы’ (БЕР 1: 214–215), слвн. *vǫ̑s* ‘китовый ус; шерсть (устар.)’, чеш. *vousy* ~ *fousy* ‘борода’, слвц. *fúz* ‘усы’, полаб. *vǫ̑s* ‘борода’, пол. *wąsy*, *wąs* ‘усы’, каш. *wąs* ‘id’, укр. *вýса* (изначально форма дв.ч.) ‘id’, бел. *вýсы* ‘id’, рус. *ус*, *усы́* ‘id’.

Схр. *ȕsi* ‘китовый ус’ заимствовано из русского (Gluhak 1993: 654; ERHJ 2: 519), заимствованиями из других славянских языков также, скорее всего, являются в.-луж. *wusy* ‘усы’ и н.-луж. *wusy* ‘id’ (Schuster-Šewc 22: 1710).

Mihail Nikolajevič Sajenko ▪ Inštitut za slavistiko Ruske akademije znanosti, Moskva, Rusija ▪ michail.sajenko@yandex.ru ▪ https://orcid.org/0000-0002-5829-7527

CC BY SA

Существует две основных этимологии *(w)ǫsъ. Наиболее популярная считает родственниками славянского слова прус. *wanso* (f.) ‘юношеский пушок на лице’ (< **wonsā*), др.-греч. ἴονθος ‘id’ (< **wiwondʰos*), ср.-ирл. *find* ‘волос’ (< п.-кельт. **wendos*), *fés* ‘волосы на теле’ (< п.-кельт. **wensos*), д.-в.-н. *wintbrāwa* ‘ресница’ (словосложение со вторым элементом *brāwa* ‘бровь’), все от корня **u̯endʰ-* ‘мотать, обвивать’, часть форм образована при помощи суффикса *-so-* (Фасмер 4: 169–170; Черных 2: 293-294; Bezlaj 4: 345; Rejzek 2001: 720; Boryś 2005: 682; Králik 2015: 174).

Литовское литературное *ū̃sai* ‘усы’ заимствовано из бел. *вýсы*. Диалектные варианты *uõstai* ~ *uostaĩ* объясняются народноэтимологическим влиянием глагола *úostyti* ‘нюхать, обонять’ (Smoczyński 2007: 707). Напротив, прусское *wanso* в силу разницы формы и семантики славизмом не является вопреки (Соболевский 1914: 437; Brückner 1985: 604–605; Holub – Kopečný 1952: 422).

Альтернативная гипотеза, выдвинутая О.Н. Трубачёвым, пользуется меньшей поддержкой, однако регулярно фигурирует в этимологической литературе. Она отталкивается от реконструкции **ǫsъ* и постулирует родство с санскр. *áṃsaḥ* ‘плечо’, др.-греч. ὦμος ‘id’, лат. *umerus* ‘id’, с дрейфом ‘плечо’ > ‘волосы до плеч’ > ‘усы до плеч’ > ‘усы’ (Трубачёв 1: 120-121; Gluhak 1993: 654; ЭССЯ 40: 72-74).

В семантическом отношении первая гипотеза значительно предпочтительнее, особенно если учесть, что как нами было показано ранее, сопоставление схр. *bř̂kovi* ‘усы’ и слвн. *bř̂ki* ‘id’ с пол. *bark* ‘плечо’ не может служить семантической параллелью для гипотезы Трубачёва, поскольку оба значения развились у потомков п.-сл. **bъrkъ* ‘очин пера’ независимо друг от друга (Саенко 2019). Необходимость в альтернативной гипотезе была вызвана тем, что традиционная версия, на первый взгляд, противоречит реконструкции **ǫsъ*, на которую указывает русское *ус*, и требует архетипа **wǫsъ*.

Исходя из того, что первичной является форма **ǫsъ* (и это поддерживает гипотезу Трубачёва), а формы славянских языков с начальным *w-* ~ *v-* ~ *в-* всегда объясняются протезой, Т.В. Шалаева на материале Общеславянского лингвистического атласа предприняла попытку сопоставления карты наличия или отсутствия протезы в **(w)ǫsъ* и его производных с картой распространения протезы перед **a-*, **o-*, **ǫ-* и **u-* (Шалаева 2021: 189–192). Однако автор не учёл, что в некоторых славянских языках **o-*, **ǫ-* и **u-* в отношении протезы ведут себя по-разному, например, в части чешских говоров и разговорном чешском *v*-протеза стабильно возникает перед *o-*, но не перед *u-* (< **u-* и **ǫ-*), и чешская протеза перед *o-* никак не может быть аргументом в пользу реконструкции **ǫsъ*, таким образом полученные Т.В. Шалаевой данные

оказываются нерелевантными, для реконструкции **(w)ǫsъ* необходимо ограничиться только протезой перед **ǫ-*. Таким образом, вышеупомянутая чешская форма *vousy ~ fousy* на первый взгляд является серьёзным доводом в пользу **wǫsъ*.

В праславянском протетический **w-* стабильно появлялся только перед **y-* и **ъ-*, в случае остальных гласных заднего ряда славянские языки разнятся между собой, см. таблицу 1.

Таблица 1: Наличие или отсутствие протезы перед гласными заднего ряда в славянских языках

	***ǫ-**	***u-**	***o-**
болг.	*vъ-*	*y-*	*o-*
мак.	*ja-*	*y-*	*o-*
схр.	*u-*	*u-*	*o-*
слвн.	*vo- / o-*	*u-*	*o-*
чеш.	*u-*	*u-*	*(v)o-*[1]
слвц.	*u-*	*u-*	*o-*
в.-луж.	*wu-*	*wu-*	*wo-*
н.-луж.	*wu-*	*wu-*	*wo-*
пол.	*wą- / wę-*	*u-*	*o-*
бел.	*ву-*	*ву-*	*во-*
укр.	*ву- / у-*	*ву- / у-*	*о- / ві-*
рус.	*у-*	*у-*	*о- / во-*

Как мы видим из таблицы, в таких языках как болгарский, польский, лужицкие и белорусский в силу наличия регулярной протезы перед **ǫ*-континуанты **wǫsъ* и **ǫsъ* различаться не будут никак, поэтому их данные не помогают понять, какая из реконструкций обоснованнее, и должны быть исключены из рассмотрения при реконструкции праформы этого слова.

2 Проблема утраты *w-*

На самом деле, сама по себе реконструкция **ǫsъ* не является сильным аргументом в пользу гипотезы Трубачёва, поскольку начальный **w-* мог утратиться в праславянском или в ходе истории отдельных славянских языков. Нам известен целый ряд подобных случаев:

1 Напомним, что протеза перед *o-*, характерная для большинства чешских говоров и разговорного языка (*voko*, *vokno*, *von* и т.д.) не была кодифицирована в литературном языке.

(1) Праслав. **osa* ‘оса’ (все языки без протезы перед **o-* указывают на такую реконструкцию:[2] болг. *оса́*, мак. *оса*, схр. *òsa*, слвн. *ósa*, слвц. *osa*, пол. *osa*, укр. *оса́*, рус. *оса́*) родственно лит. *vapsvà* ‘id’, лат. *vespa* ‘id’, англ. *wasp* ‘id’ и т.д. Формы родственных языков позволяют реконструировать п.-и.-е. **u̯obʰseh₂*, вероятно, дериват от **u̯ebʰ-* ‘ткать, плести’.

(2) Праслав. **wǫditi* ‘коптить’ дало чеш. *udit*, слвц. *údiť*; у потомков родственного **wędnǫti* ‘вянуть’ начальный согласный всегда сохраняется: мак. *вене*, схр. *vènuti*, слвн. *vẹ́niti*, чеш. *vadnout*, слвц. *vädnúť*, бел. *вя́нуць*, укр. *в'я́нути*, рус. *вя́нуть*. Оба глагола происходят от п.-и.-е. **(s)u̯endʰ-* ‘вянуть, исчезать’ (LIV 2001: 610).

(3) Слвн. *ápno* ‘известь’, диал. также *jápno* при схр. *vápno* ‘id’, чеш., слвц. *vápno* ‘id’, пол. *wapno* ‘id’, укр. *вапно́* ‘id’, бел. *ва́пна* ‘id’.

(4) Праслав. **wytę* ‘вымя’ отразилось без начального *w-* в целом ряде славянских говоров: *ˈime* (схр. пункт 72, мак. 104–111, 113а, болг. 114, 116, 119, 120, 123, 126, 128, 133, 134, 167, 852, 853), *ˈimi* (болг. 113, 124, 129–132, 135, 136, 138, 140, 142, 144), *ˈi:mi* ~ *ˈi:me* (болг. 143), *ˈim'ʌ* (болг. 137), *ˈim'e̯* (болг. 850, 851), *imeno* (слвц. 154), *um'e* (н.-луж. 234), *ˈimje* (бел. 383, укр. 424), *ˈimja* (бел. 384), *ˈim'je* (бел. 394), *ˈymn'e* (укр. 405), *ˈɪmn'e* (укр. 423), *ˈymje* (укр. 438), *ˈumn'a* (укр. 484), *ˈim'ja* (укр. 521), ˈ*im'ə* (рус. 606, 844), *ˈim'o* (рус. 628), *ˈim'a* (рус. 694, 776, 802, 804, 816, 817, 846); в некоторых восточнославянских говорах присутствуют новые протетические *j-* или *h-*: *ˈjimje* (бел. 382, 386, 389, 390, 399, укр. 417, 425, 435, 436), *ˈjim'e* (бел. 385), *ˈjim'ja* (бел. 391), *ˈjim'a* (бел. 395), *ˈjim'ja* (бел. 396), ˈ*jimja* (бел. 400), *ˈhemn'a* (укр. 403), *ˈh'imn'e* (укр. 409, 410), *ˈjemje* (укр. 411, 418), *ˈjimn'e* (укр. 417, 435), *ˈji̯emje* (укр. 426, 437), *ˈjim'a* (рус. 776, 787, 789, 801, 803, 818–825, 848), *ˈjim'ə* (рус. 844) (ОЛА ФГ 2а/41; ОЛА БМ 2015: 80).

(5) Праслав. **wьlna* ‘шерсть’ дало слвн. диал. *ˈa:u̯na* (18), схр. диал. *ˈuna* (22) (ОЛА ФГ 3/5).

(6) Праслав. **woda* ‘вода’ утратило первый согласный в ряде македонских и болгарских говоров: *ˈoda* (112-113а), *uˈdə* (124, 129–131, 136, 137, 167), *uˈda* (135, 144), *uˈdą* (138), *o̯ˈda* (140), *uˈdą:* (143) (ОЛА ФГ 5/33).

(7) Праслав. **woľa* ‘воля’ известно без первого согласного в нескольких южнославянских говорах: *ˈɔľa* (схр. 84), *ó̯:la* (слвн. 146), *ˈole* (болг. 167) (ОЛА ФГ 5/34).

(8) Праслав. **veprь* ‘кабан’ > бел. диал. *japˈruk* ‘id’ (356, 365, 366, 376) (ОЛА ФГ 4б/48).

---

2 В чешском литературном языке была кодифицирована диалектная форма *vosa* с протезой (возможно, для отличия от *osa* ‘ось’), для говоров без протезы характерен вариант *osa* (ČJA 2: 141–142).

(9) Целый ряд примеров мены начального *в-* на *й-* предоставляют русские говоры: *ˈjerba* (746) из *вéрба* (ОЛА ФГ 3/5), *ёрша* ‘рыболовный снаряд из прутьев’ при *верша* (Аникин 6: 351), *екшáрь*, *ешкáрь* ‘гриб-подосиновик’ при *вешкáрь* (Аникин 15: 301), *ертебище* ‘округлая впадина, образующая изгиб берега’ при *вертебище*, *ертей* ‘речка с болотистыми мшистыми берегами’ при *вертéй* (Аникин 16: 43), *ёх* ‘водяное растение’ при *вёх*, *éхалка* ‘пук соломы’ при *вех* (Аникин 16: 81).

(10) Мена начального **w-* на *g-*/*γ-*/*h-* представлена в ряде славянских говоров у потомков **worbьjь* / **worbьcь* ‘воробей’: слвн. *ʰrá:bac*, *hrá:bac* (2), *γrà:pc* (4), *γra:pc* (6), *grá:fc* (7), *γrá:pc* (8), *gˈrą̣:bec* (11); пол. *γrybeľ* (268), *grọbel* (269), *hrọbeľ* (287); бел. *haraˈb’e̯ị* (345, 355), *jeraˈb’e̯ị* (356), *γaroˈbe̯ị* (363), *haraˈbok* (364), *horaˈbešok*, *oraˈbešok* (375), *oraˈbe̯ị* (383), *γaraˈbe̯ị* (384), *araˈb’e̯ị* (385); укр. *horoˈbe̯ị* (405, 409, 417, 423, 424, 434, 443, 456-459, 477), *huruˈbạc’* (406), *họrọˈbec’* (407, 415, 432, 433, 473), *họrọˈba̯ị* (407), *huruˈbeľ* (408), *araˈb’e̯ị* (410) *uroˈbe̯ị* (411), *họrọˈbec* (413), *horoˈbec’* (416, 422, 428, 452, 455, 458, 462–464, 474–476, 478–482, 490–495, 497, 499-502, 504, 505, 507–521, 524, 836, 843, 849), *haraˈbe̯ị* (417), *roˈbe̯ị*, *oroˈbe̯ị* (418), *huruˈbec* (420, 421), *horọˈbec* (430), *horoˈbec* (431, 451, 487–489, 498, 506, 514, 523, 847), *huruˈbec’* (433), *horọˈbec’* (453), *họroˈbec’* (454, 503), *horoˈbac* (522), *haraˈbec’* (843); рус. *γaraˈb’es* (841), *γəraˈb’ej* (846), *γəraˈb’ec* (848) (ОЛА ЛС 13/25).

(11) Нередко встречается мена начального согласного на *j-*, реже полное исчезновение, у потомков **wewerъka* / **wewerica* ‘белка’: слвн. *jəˈvi̯erca*, *iˈvi̯erca* (10); схр. *jèverica* (59, 61, 66–68, 76–78), *jèverˈca* (60), *ˈjeverica* (71, 74), *ˈ(j)everica* (73), *ˈyverica* (146a); пол. *uv’orka* (240); бел. *aˈworka* (336), *jaˈjorka* (338, 345, 347, 354–356), *jeˈv’orka* (363), *jau̯ˈjorka* (376), *jawˈjorka* (381); укр. *jeu̯ˈjurka* (407), *ˈjev’irka* (414) (ОЛА ЛС 13/7).

Часть этих примеров можно объяснить диссимиляцией двух губных: **osa*, **warьno*, **wymę*, **wьlna* (после перехода *lC* > *u̯C*), **veprъ*, **worbьjь* / **worbьcь*, **wewerъka* / **wewerica*. На справедливость такого объяснения указывают явно диссимилированные формы среди обозначений белки: *lái̯verca* (14), *lé:-varca* (16), *u̯íĥərca* (148), *ˈzevarca* (149), *n’eu̯ɛˈr’icka* (234), *n’ɛu̯ɛdr’ička* (235), *bavjọrka* (274), *liˈw’irka* (372), *ľeˈv’irka* (373) (ОЛА ЛС 13/7).[3] Известны и другие примеры дистанционной диссимиляции двух губных, в том числе ещё праславянский случай **swoboda* > **sloboda* ‘свобода’. Среди прочих примеров болг. диал. *булбучúшъм* > *булгучúшъм*, *булдушúшъм* ‘плещусь,

3 Есть также пример ассимиляции: *bę́:baʁca*, *bębà:ʁca* (пункт ОЛА 147). Аналогичная ассимиляция широко представлена у обозначений воробья в чешских говорах: *brabec*, *brapča:k*.

плюхаюсь’; *bьbrъ > схр. *dàbar* ‘бобр’; слвн. диал. *vamp* > *lamp* ‘живот’; **mimo* > словин. *mjĩvɵ* ‘мимо’; польск. диал. *wdowa* > *gdowa* ‘вдова’; польск. *miedźwiedź* > *niedźwiedź* ‘медведь’; укр. диал. *квáпитися* > *клáпитися* ‘спешить’ (Саенко 2022: 116–117).

Вторым фактором, объясняющим исчезновение *w-* является ассимиляция с последующим *-u-* или *-o-*. Такое явление известно чешским говорам, в которых **l* изменился в **ų*: **lǫka* > *ų́ka* > *úka* ‘луг’, **lučь* > *ų́č* > *úč* ‘лучина’, **lopatьka* > *ǫopatka* > *opatka* ‘лопатка’, *ǫokše* > *okše* ‘лапша’ (ČJA 5: 174).[4] Ещё шире это представлено в польских говорах: *płot* > *pot* ‘забор’, *płuca* > *puca* ‘лёгкие’, *pług* > *pug* ‘плуг’, *młyn* > *myn* / *món* ‘мельница’, *dłuższy* > *duższy* ‘более длинный’, *słuchaj* > *suchaj* ‘слушай’, *słupica* > *supica* ‘стойка плуга’, *kłonica* > *konica* ‘ручица’, *kłódka* > *kódka* / *kodka* ‘навесной замок’, *kłosie* > *kosie* / *kósie* ‘колосья’, *głupiego* > *gupiego* ‘глупого’, *głupiej* > *gupiej* ‘глупой’, *łokieć* > *okieć* ‘локоть’ и др.[5] (MAGP 12-1/592; MAGP 12-2: 163–167). Этим может объясняться отсутствие *v-* в чеш. *udit*, слвц. *údiť* ‘коптить’, при условии, что начальный согласный исчез ещё в ту эпоху, когда его произношение было [*w*], а не [*v*].

Третьим из факторов, которые следует учитывать, является переразложение. Например, те же чеш. *udit* и слвц. *údiť* могут быть результатом переразложения *obuditi* из приставочного **obwǫditi*.[6] Также переразложение могло происходить в сочетаниях существительных с предлогом **wъ*, именно так объясняют рус. диал. *Аршáва* из *Варшáва* и *атáга* из *ватáга* (Аникин 6: 99, 114).

Некоторые случаи можно объяснить гиперкорректной меной протез: если в идиоме в качестве протетических выступают два согласных (например, *в-* и *г-* в украинском), иногда возможно варьирование между ними, а также гиперкорректная мена этимологически непротетического согласного на основании этого варьирования. Именно так Ю. Шевелёв объяснял такие диалектные украинские формы как *гозьмуть* при лит. *візьмуть*, *голочúти* при лит. *волочúти*.[7] То же он применял к формам с отсутствием начальных *в-* и *г-*: *озмýо* при лит. *візьму*, *орóх* при лит. *горóх*, *одúна* при лит. *годúна* ‘час’, *óрон* при лит. *гóрно* ‘горн’ и т.д. (Shevelov 1979: 451–452).

---

4 Известны и примеры слияния при обратном расположении звуков: **volъ* > *vu:ų* > *vu:* ‘вол’, **minǫlъ* > *minųц* > *minu:* ‘промахнулся’, **otъpočinǫlъ* > *otpočinųц* > *otpočinu:* ‘отдохнул’ (ČJA 5: 174). В чешском литературном произошло аналогичное изменение в окончании gen.pl.masc. **-owъ* > *-ův* > *-ů*.

5 Вслед за атласом формы даны в литературной орфографии, а не в диалектной транскрипции.

6 Производным этого глагола является рус. *буженина*, демонстрирующее несколько иное переразложение (Аникин 5: 59–60).

7 Так же Шевелёв пояснял пару *воробець* ~ *горобець*, и то же объяснение было принято в (ЕСУМ 1: 560). Однако приведённые выше словенские формы с *g-* заставляют усомниться в том, что именно для этого слово такое объяснение справедливо.

Важно подчеркнуть, что для этимологии наличие или отсутствие *w-* в форме **(w)ǫsъ* не так уж важно, что, однако, не отменяет необходимости собрать аргументы в пользу той или иной реконструкции, чем мы и планируем заняться в следующем разделе статьи.

3 **wǫsъ* или **ǫsъ*?

3.1 Старославянский и церковнославянский

В основных старославянских словарях континуанты слова **(w)ǫsъ* отсутствуют.[8] Не в последнюю очередь это связано с тем, что в греческом тексте Библии слово μύσταξ (как и שִׂפָם в древнееврейском тексте) фигурирует лишь единожды: καὶ Μεμφιβοσθε υἱὸς Ιωναθαν υἱοῦ Σαουλ κατέβη εἰς ἀπαντὴν τοῦ βασιλέως· καὶ οὐκ ἐθεράπευσεν τοὺς πόδας αὐτοῦ οὐδὲ ὠνυχίσατο οὐδὲ ἐποίησεν τὸν μύστακα αὐτοῦ (2Цар. 19:24), что в древнейшем дошедшем до нас полном славянском тексте Ветхого Завета было переведено как брада, ср.: и̑ сѣ мемфиве́о сн҃ъ і҆ѡна́нфа́нь, сн҃а саоу́лѣ · И̑ съни́де на срѣте́ніє цр҃ю · и̑ не поко́и ногоу своею · ни покъ҇тъ ѡ҆брѣзова ржкама свои́ма · ни потва́рѣ брады свое́ѫ (Тырновская Библия, болгарская рукопись, РНБ, F.I.461, 70-е гг. XIV в., л. 62[9]).[10]

Тем не менее, раннюю фиксацией формы жсъ можно найти в древнерусской рукописи XI в., переписанной с древнеболгарского оригинала: ꙗкоже сѣ гл҃аѭ блѣдость, и жсъ: и похода обычаина (XIII слов Григория Богослова, РНБ, Q.п.I.16, л. 91[11]) в соответствии с греч. οἷον ὠχρότητα λέγω καὶ γενειάδα καὶ βαδίσματος ἦθος (Димитрова 2020: 123) «я говорю о бледности, бороде и манере ходить». В том же памятнике засвидетельствовано чрезвычайно важное однокоренное отглагольное существительное обжсѣніе, ср. А̑ ты прѣжде обжсѣнига оучиши старьца (л. 13) в соответствии с греч. καὶ σὺ πρὸ τῆς γενειάδος διδάσκεις τοὺς γέροντας (Димитрова 2020: 124) «а ты, еще не имея бороды, учишь старцев».

Ещё одно важное свидетельство представляет Шестоднев Иоанна Экзарха. Этот памятник был создан не позднее 913 г., однако дошёл до нас только в сравнительно поздних рукописях. Древнейшая из них относится к

---

8 Русско-церковнославянские примеры из словаря Миклошича непоказательны.

9 Рукопись доступна по адресу: https://nlr.ru/manuscripts/RA1527/elektronnyiy-katalog?ab=577670F3-7234-41AE-8F05-3DDE88A2329E.

10 В связи с аналогичным решением в тексте Вульгаты (Mifiboseth quoque filius Saul descendit in occursum regis inlotis pedibus et intonsa barba) то же мы находим и в древнечешском переводе Оломоуцкой библии: A v túž hodinu Mifiboseth, syn Jonathóv, syna Saulova, vyjěl vstřieci královi, neumyv nóh a neoholiv brady (Kyas 3: 490).

11 Рукопись доступна по адресу: https://nlr.ru/manuscripts/RA1527/elektronnyiy-katalog?ab=36C437CC-23D2-43C9-A6F6-D08C0FBF628C.

сербской редакции, и в ней мы обнаруживаем такой текст: **обаполы оубо лица челюсти юсте дв҃ѣ врѣхнѣꙗ и дольнѣꙗ врѣхнѣꙗ же оусъ се наречетъ а нижнѣꙗ брада** (ГИМ Син. 345, 1263 г., л. 232а-б) «с обеих сторон лица имеются две челюсти: верхняя называется «усом», а нижняя «бородой» (Баранкова, Мильков 2001: 803) в соответствии с греческим оригиналом Аристотеля Ἔτι δὲ σιαγόνες δύο· τούτων τὸ πρόσθιον γένειον, τὸ δ’ὀπίσθιον γένυς (Димитрова 2020: 124). В связи с отсутствием континуантов интересующего нас слова в доступном нам сербохорватском диалектном материале, это основной аргумент в пользу того, что схр. рефлекс **(w)ǫsъ* звучал как *ус*.

В болгарском списке Шестоднева мы находим форму **ѫсь** с характерной среднеболгарской меной юсов: **ѡбапо́лы оу҃бо ли́ца · челюсти є҆сть҃ дв҃ѣ, го́рнѣа и҆ до́лнѣа · врѣхнѣа же · ѫ҆сь сѧ наречеть · а҆̀ до́лнѣа, брада́** (ГИМ Син. 35, XIV в., л. 166б).

В болгарском переводе Манассиевой хроники греческое ἴουλος ‘юношеский пушок’ и производный глагол ἰουλίζω ‘покрываться юношеским пушком’ были переданы при помощи слова **навѫсица** (**брадната**), ср.: **И҆ понеже сн҃ъ е҆ѫ цр҃ь о҆у҃же растѣше, и юноша бѣ҆ доброрастенъ навѫсицѫ сѧ емѧ · и҆ѭ отрокъ младъ о҆̆стал бѣ҆ ѿ̄ родителѣ своеи҃̄** (ГИМ Син. 38, 1345 г., л. 98[12]) – ἐπεὶ δ’ ὁ παῖς ὁ βασιλεὺς λοιπὸν ἡλικιοῦτο καὶ μεῖραξ ἦν καλλιφυής, κροτάφους ἰουλίζων (καὶ γὰρ παιδίσκος ἀπαλὸς λέλειπτο τῷ τεκόντι) (Димитрова 2020: 126); **и҆ѭ мїха҆̀л дѹ́ка сн҃ъ кѡстантиновъ · на въ҆зрастъ въ҆шѣ҆̂ о҆уже ю҆ношъскыи и҆ навѫсицѫ емлѧ сѧ брадꙋ́ѭ · и҆ кесара пр҃їем҃ стрыа своего съпоспѣшника** (л. 129об) – ὁ γάρ τοι Δοῦκας Μιχαὴλ ὁ παῖς τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὴν ἀκμὴν ἐπαναβὰς ἤδη τῶν νεανίσκων καὶ χνοῦν ἐπαγγελλόμενος ἰούλου τοῖς κροτάφοις, τῷ Καίσαρι χρησάμενος τῷ θείῳ συνερίθῳ (Димитрова 2020: 126).[13]

Форма **навѫсица**, по-видимому, уже отражает появление протезы в болгарском, ср. совр. диал. болг. *въс* ‘усы’, дериват от него *въ́ся се* ‘хмуриться’, также прочие формы: *въ́дица* ‘удочка’, *въ́глища* ‘уголь’, *въгаре́ц* ‘угорь (личинка)’, *въ́тък* ‘уток’, *въ́зел* ‘узел’.[14]

Отдельно следует оговорить слово *юс*, в настоящее время применяемое к буквам, изначально обозначавшие носовые гласные: **ѧ, ѫ, ѩ, ѭ**, которые в

---

12 Рукопись доступна по адресу: https://catalog.shm.ru/entity/OBJECT/177571.

13 Статья Димитровой содержит ещё целый ряд примеров из древнерусских рукописей или древнерусских списков болгарских переводов, но все они содержат непоказательную форму **оусъ** (или производные от неё).

14 Единственная форма без протезы в литературном болгарском – *ъ́гъл* ‘угол’. По всей видимости, это слово книжного происхождения. Как показывают данные ОЛА, в диалектах она представлена далеко не повсеместно, в ряде случаев собиратели пометили её как литературную, кроме того, в нескольких пунктах (117, 119, 123, 133) она демонстрирует рефлекс **ǫ* аналогичный литературному языку, а не характерный для данного говора (ОЛА БМ 2015: 87).

каком-то смысле можно назвать «усатыми». А. И. Соболевский полагал, что слова *ус* и *юс* этимологически тождественны и приводит это как аргумент в пользу праславянской реконструкции без *w-* (Соболевский 1914: 436–437). Однако, как свидетельствуют древнейшие абецедарии, первоначально данное обозначение относилось к глаголической букве ⰾ (ю) (Зализняк 1999: 547), так что вряд ли слова *юс* и *ус* связаны.

3.2 Словенский

В словенском литературном языке *vȏs* значит ‘китовый ус’,[15] начальная протеза перед *ǫ- имеется в части случаев: **ǫxati* > *vȏhati* ‘нюхать’, **ǫtъkъ* > *vȏtek* ‘уток’, **ǫtьlъ* > *vǫ́tel* ‘полый’, **ǫzlъ* > *vózel* ‘узел’; но в других отсутствует: **ǫgľь* > *ǭgel* ‘уголёк’, **ǫgrъ* > *Ǫ́ger* ‘венгр (устар.)’, **ǫgorь* > *ogǫ́r* ‘угорь (рыба)’, **ǫgorъ* > *ǫ̑grc* ‘угорь (личинка и прыщ)’. Есть случаи колебания (**ǫgъlъ* > *ǫ̑gel* / *vǫ̑gel* ‘угол’; **ǫzъkъ* > *ǫ́zek* / *vǫ́zek* ‘узкий’), а также *g*-протезы (**ǫžь* > *gǭž* ‘полоз’). Не вполне понятно, чем объясняются такой разнобой, но иногда его можно встретить и в говорах, ср. *vǫ̀ːɣle* ~ *ǫ̀ːɣle* ‘уголь’ (ОЛА 009) (ОЛА ФГ 2a/11), хотя в целом для говоров больше характерны формы с протезой.

В рожанских и подъюнских каринтийских говорах слово **(w)ǫsъ* сохранилось именно в значении ‘ус человека’, оно всегда имеет начальный *w-* или *u̯-*: *u̯ǫ́ːse* (пункт SLA 022), *u̯ǫ́sẹ* (027), *u̯ǫ́se* (028), *wǭ̃sa*; *wǫ̃sa*; *u̯ǫ́ːsa* (033), *u̯ǫ̀ːsa* (035) (SLA 1/20). К сожалению, отсутствие карт со словами на *ǫ- в трёх вышедших томах SLA не позволяет понять, являет ли этот *w-* / *u̯-* протетическим или указывает на реконструкцию **wǫsъ*. Только для пункта 033 (Кнежа / Графенбах) засвидетельствована форма (**ǫgrica* >) *ǫ̀ːgərca* ‘прыщ’ (SLA 1/78), и для него же нам известен ряд слов с протезой: *wǫ̃hlə* ‘уголь’ (вопрос 207), *wǫ̃hu* ‘угол’ (вопрос 721a), *wǫ̃žə* ‘более узкий’ (вопрос 837).[16] Эта же деревня является пунктом ОЛА (148),[17] и данные ОЛА демонстрируют регулярное наличие протезы: *ta u̯ǫ̀ːsʔi* ‘узкий’, *u̯ǫ́ːsenca* ‘гусеница’,[18] *u̯ə̀ɦu* ‘угол’, *u̯ǫ̀ːɦu* ‘уголь’ (ОЛА ФГ 2a/2, 3, 10, 11), *u̯ə̀zu* ‘узел’ (материалы ОЛА, вопрос 1241). Таким образом, каринтийские данные не могут считаться аргументом в пользу реконструкции **wǫsъ*.

---

15 В этом случае можно подозревать влияние сербохорватского русизма *ũsi* ‘китовый ус’, особенно если принять во внимание отсутствие этого слова в словарях до Плетершника.

16 Данные из полевых записей Т. Логара 1967 г., за доступ к которым мы благодарим Й. Шкофиц из Института словенского языка. Кроме того, для SLA материал в Кнеже собирали А. Логар (1967 г.), а также Й. Шкофиц и М. Шекли (2010 г.).

17 Для ОЛА материал собирал П. Здовц в 1971 г.

18 Непосредственно в изданном томе ОЛА дана форма с опечаткой: *u̯ǫ́ːsenca*. Однако в материалах ОЛА записана форма с носовым гласным.

3.3 Чешский и словацкий

Первоочередное значение для проблемы протезы имеют чешские данные. В чешском литературном языке начальный *u-* (любого происхождения) не получает протезы: **ǫda* > *udice* ‘удочка’, **ǫgъlъ* > *úhel* ‘угол’, **ǫglь* > *uhel* ‘уголь’, **ǫgorь* > *úhoř* ‘угорь (рыба)’, **ǫgrъ* > *uher* ‘угорь (прыщ)’, **ǫgrъ* > *Uher* ‘венгр (устар.)’, **ǫtъkъ* > *útek* ‘уток’, **ǫtroba* > *útroby* ‘утроба’, **ǫtьlъ* > *útlý* ‘тонкий, хрупкий’, **ǫvozъ* > *úvoz* ‘дорога в ложбине’, **ǫzlъ* > *uzel* ‘узел’, **ǫzъkъ* > *úzký* ‘узкий’, **ǫžь* > *užovka* ‘уж’.

В некоторых говорах в таких случаях возможна *h*-протеза, но не *v*-, как наглядно показывают данные ОЛА, см. таблицу 2. Таким образом чешское *vous* может восходить только к **wǫsъ*, но не **ǫsъ*. Проблема, однако, заключается в том, что, как видно из таблицы 2, в чешских говорах представлена только форма *fous* с фонетическими вариантами, а *vous* в них совершенно отсутствует. По данным Чешского языкового атласа, для говоров характерны только формы мн.ч. *fousy*, *fouse*, *fousa*, а форма *vousy* имеется лишь в нескольких моравских городах – Славонице, Свитавы, Опава, Брунтал, Особлага (ČJA 4/100).

Таблица 2: Начальный *ǫ- в чешских говорах (ОЛА 2б/1, 2, 4, 10, 11, 21, 3). Исключены формы, помеченные в атласе как литературные

№ пункта	*(w)ǫsъ	*ǫzъkъ	*ǫžь	*ǫgъlъ	*ǫglь	*ǫtroba	*(g)ǫsenica
175	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užofka*	*u:hel*	*uhel*	-	*ho̯useŋka*
176	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užofka*	*u:hel*	*uhel*	*o̯utroba*	*ho̯useŋka*
177	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užofka*	*u:hel*	*uhli*	-	*ho̯useŋka*
178	*fo̯usi*	*ho̯uskej*	*užofka*	*u:hel*	*uhli:*	-	*ho̯useŋka*
179	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užofka*	*u:hel*	*uhɛl*	-	*ho̯useŋka*
180	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užofka u:žofka*	*u:hel*	*uhɛl*	*o̯utrobi*	*ho̯useŋka*
181	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užofka*	*u:hel*	*uhɛl*	-	*ho̯useŋka*
182	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užo̯uka*	*u:hel*	*uhɛl*	-	*ho̯useŋka*
183	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užofka*	*u:hel*	*uhɛl*	*o̯utroba*	*ho̯useŋka ho̯usaŋka*
184	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užofka u:žofka*	*u:hel*	*uhɛl*	*o̯utrobi*	*ho̯useŋka*
185	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užofka*	*u:hel*	*uhɛl*	*u:trobi*	*ho̯useŋka*
186	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užofka*	*u:hel*	*uhɛl*	*o̯utrobi*	*ho̯useŋka*
187	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užofka užo̯uka*	*u:hel*	*uhɛl*	*o̯utrobi*	*ho̯useŋka*
188	*fo̯us*	*o̯uskej*	*užofka*	*u:hel*	*uhɛl*	-	*ho̯useŋka*

№ пункта	**(w)ǫsъ*	**ǫzъkъ*	**ǫžь*	**ǫgъlъ*	**ǫglь*	**ǫtroba*	**(g)ǫsenica*
189	*foų̯s*	*hoų̯skẹ̯j*	*užofka*	-	*uhẹ̯l*	-	*hǫų̯siŋka*
190	*foų̯s*	*oų̯skej, hoų̯skej*	*užofka*	*u:hel*	*uhẹ̯l*	-	*hoų̯seŋka*
191	*fɔ:s*	*hɔ:skɛ:*	*užofka*	-	*uhel*	-	*hɔ:ska*
192	*foų̯s*	*oų̯skej, hoų̯skej*	*užofka*	-	*uhel*	-	*hoų̯seŋka hoų̯siŋka*
193	*fo:s*	*ho:skɛ:*	*hožufka*	*hohe:l*	*hohe:l*	-	*ho:seŋka ho:ska*
194	*fo:s*	*ho:ske:*	*užǫfka*	-	*hohẹ̯l*	-	*ho:sẹŋka*
195	*fo:s*	*ho:ske:*	*užofka*	-	*uhẹ̯l*	*u:trobi:*	*ho:seŋka ho:seńice*
196	*fo:s*	*o:ske:*	*užǫfka ɔžufka*	*ɔhel*	*ɔhẹ̯l*	*o:trǫbɛ*	*ho:seŋka ho:sẹna*
197	*fus*	*usky*	*užofka*	-	*uhel*	*otroba*	*hušeńica*
198	*fo:s*	*ho:ske:*	*užofka*	-	*uhel hohel*	-	*ho:seŋka ho:ska*
199	*fo:s*	*ho:ske:*	*užofka*	-	*uhel*	-	*ho:seŋka*
200	*foų̯s*	*u:skej*	*užofka*	-	*uhel*	-	*hoų̯seŋka*
201	*fǫ:s*	*ǫ:skẹ̯:*	*užofka*	*uheľ*	*uheľ*	-	*hǫ:seŋka*
202	*fus (лит.)*	*usky*	*užofka*	*uheł*	*uheľ*	-	*huseŋka*
203	*fus*	*usky*	*užofka*	-	*uheľ*	-	*hus'eńica*
205	*fu:s*	*u:sky:*	*užofka*	*uheł*	*uheľ*	*u:trob'i:*	*hu:seŋka*
206	*fu:s*	*u:sky:*	*užofka*	*uheł*	*uheľ*	*u:troby*	*hu:seŋka*
299	*fus*	*usk'i*	-	-	*uhel*	*otroba*	*huśinka*

Сведения письменных памятников тоже говорят об употреблении исключительно формы *fous* вплоть до XIX века. При этом старейший обнаруженный нами пример употребления континуанта **(w)ǫsъ* в чешской книжности относится только к 1537 г.: «fousy, kto s nimi chodili, srpy nebo řezáky zlými řezati rozkázali» (Bohuslav Bílejovský, Kronika česká) (LDHBČ).[19] В XIX веке в трудах Й. Добровского впервые появляется вариант *vous*. Если учесть, как много заимствований из других славянских языков были введены будителями в чешский словарный состав в это время, кажется резонным подозревать здесь «исправление» формы *fous* по образцу польского *wąs*.

В этой ситуации большое значение приобретают чешские топонимы со вторым элементом *-vousy* и *-ousy*: *Holovousy*, *Mokrovousy*, *Poděvousy*, *Tlustovousy*, *Čertousy*, *Holousy*, *Křivousy*, *Poďousy*, *Šmikousy*.[20] В исторических

19 Автор выражает благодарность П. Неедлому за предоставление доступа к базе данных.

20 В этот список, по-видимому, не следует вносить *Černousy*, лужицкий по происхождению топоним (Profous 1: 150), а также названия, во второй части которых исследователи усматривают не слово ‘ус’, а суффикс *-ús* > *-ous*: *Hnidousy*, *Levousy*, *Robousy* и др. (Profous 1: 650; 2: 513–514; 3: 570; Šmilauer 2015: 78). Такой суффикс хоть и крайне редок, но в чешском действительно существует и преимущественно образует деадъективные обозначения носителей неких качеств: *divý* ‘дикий, разъярённый’ > *divous* ‘дикарь (невоспитанный

документах, проанализированных А. Профоусом, эти топонимы выглядят следующим образом (в скобках указан год, к которому относится запись).[21]

Poděvousy: *Podevzi*, *Podeuzi* (1115), *Podeuzi*, *Podevzy*, *Podeusi* (1186), *Podeusi* (1239), *Podyehus* (1379), *Podieussy* (1379), *Podyewus* (1379), *Podiewusiech* (1459), *Potifusz* (1654), *Podiebus*, *Podiehus* (1789), *Podiefusz*, *Poděbus* (1839) (Profous 3: 395).

Tlustovousy: *Tlustovsi* (1227), *Tlustowusy* (1417), *Tlustovúsích* (1511), *Tlustovousích* (1520), *Tlustoffausy* (1654) (Profous, Svoboda 4: 343).

Holousy: *Golovsi* (ок. 1227), *Golouzi* (1233), *Holovssy* (1288), *Holuss* (1345), *Holusech*, *Holus* (1397), *Holus*, *Holussiech* (1405), *holaußy* (1545) (Profousy 1: 670–671).

Holovousy (Краловеградецкий край): *Holows* (1260, 1376), *Holowus*, *Holouus* (1389), *Holowus* (1404, 1410), *Holovousích* (1540), *holowus*, *holowuskym* (1542), *Holovouský z Holovous* (1549), *Holowausy* (1654) (Profous 1: 671).

Holovousy (Пльзеньский край): *Golow* (1293), *Holowus* (1373), *Holowuss* (1383, 1395), *Olowus* (1409), *Holowus*, *Holowusech* (1449), *Holowaus* (1454), *Holowusych* (1543/1530), *Holowusijch* (1547), *Holovousích* (1655), *Holofaus* (1785, 1845) (Profous 1: 671).

Poďousy: *Podehus* (1298), *Podyeus* (1319), *Podiews* (1338), *Podyeus* (1382), *Poděvúsích* (1498), *Padausy* (1654), *Podiausy* (1719), *Podiaus* (1844), *Poděvousy* (1854), *Poďousy* (1886) (Profous 3: 408).

Čertousy: *Tyrczus* (1322), *Trczuss* (1329), *Tirczauss* (1357), *Trczusy* (1385), *Trczeus* (1389-1404), *Trcziehuss* (1397), *Strczhus* (1398), *Trczuss* (1399), *Tirczuss* (1400), *Strcziehuss* (1407), *Trczehus* (1432), *Trczaus* (1436), *Trczyhusy* (1437), *Trčúsech* (1438), *Trčeús* (1454), *Trczews* (1471), *Trčausích* (1483), *Čertousích* (1521), *Terczaus*, *Czertaus* (1530), *Čertúsích* (1542), *Czertausych* (1545, 1549), *Czertowsy*, *Kartaus* (1654), *Karthaus*, *Cartaus* (1788), *Kartaus*, *Čertousy* (1854), *Čertousy* (1886) (Profous 1: 337).

Poděúsy: *Podyews* (ок. 1350) (Profous 3: 395).

Mokrovousy: *Mocrowus* (1366), *Mokrowus* (1380, 1391, 1401), *Mokrowss* (1395), *Mokrowúský*, *Mokrowausy* (1443), *Mokrovúsóm* (1447), *Mokrovúsích*, *Mokrovúsy*, *Mokrovousích* (1494), *Mokrovousich* (1522), *Mokrowaus* (1541) (Profous 3: 128).

Křivousy: *Crywus* (1382), *Krzywus* (1391), *Krzywust* (1392), *Krzywusiech* (1395), *Křivohusu* (1405), *Krziwus* (1407), *Krzibus* (1414), *Křivús*, *Křivúsiech*, *Křivúsech* (1428), *Křivúsiech* (1473), *Křivousích* (1539), *krziwusych* (1547), *Krziwausych* (нач. XVII в.) (Profous 2: 405).

Šmikousy: *Czmikus* (1392), *Smycus* (1393), *Scztmykuss* (1395), *Smykus* (ок. 1400), *Sczmikus* (1413), *Smykussye* (1415), *Šmikuský* (1437), *Šmikovský* (1439), *Ssmikusech* (1463), *Šimkúsích* (1499), *Šmikúsech* (1525), *Ssmikusy* (1628), *Schmikus* (1846), *Šmikesy* (1895) (Profous, Svoboda 4: 289).

Корень **ǫs-* также усматривают в моравском топониме *Hustopeče* (первая фиксация как *Vzpez* в 1247 г.) якобы из **ǫsopek-*, видоизменившегося под влиянием *husto* ‘густо’ (Hosák – Šrámek 1: 308–310), однако семантически это кажется не очень привлекательным, даже несмотря на наличие в чешской и моравской топонимике насмешливых обозначений вроде *Kotojedy* или *Kotopeky*.

человек)’, *mrňavý* ‘щуплый, мелкий’ > *mrňous* ‘малютка’ (SAUČ 2016: 439).

21 К сожалению, некоторые издания, использованные Профоусом осовременивают графику памятника в соответствии со сложившейся в чешской науке традиции.

К сожалению, графика древнейших памятников (так называемый primitivní pravopis) серьёзно усложняет анализ. Так, записи вроде *Podeusi* и *Tlustovsi* совершенно не обязательно отражают произношение с хиатом, то есть **Poděúsy* и **Tlustoúsy*, поскольку в XII–XIII вв. буквы *w*, *v*, *u* могли обозначать также сочетания *vu* и *vú*, ср. современные *Levousy*, записанные как *Leus* (1273) (Profous 2: 513), таким образом *Tlustovsi* можно прочесть и как **Tlustoúsy* и как **Tlustovúsy*.

Более поздние записи вида *Tlustowusy* однозначны в плане произношения, однако *-v-* в них может быть не исконным, а результатом заполнения хиата, ср. **paǫkъ* > др.-чеш. *pavúk*,[22] засвидетельствованное уже в Клементинской псалтыри (середина XIV в.).

В то же время не вполне показательны и формы вроде *Holousy*, поскольку они могут восходить как к праформе с хиатом и стяжением (**goloǫs-*), так и без него (**golowǫs-*), на что указывает судьба слова *motouz* ‘бечёвка’, восходящего к др.-чеш. *motovúz* и далее к **motowǫzъ*. По всей вероятности, в какой-то момент это слово пережило гаплологию *motovouz* > *motouz*[23] либо выпадение *-o-* (ср. слвн. устар. *motvǫ̑z* ‘бечёвка’) с последующим упрощением *vú* > *ú*. Так же двояко можно трактовать слово *pilous* ‘долгоносик’, по мнению Й. Зубатого, из **piloǫsъ* (Zubatý 1911: 87–90).[24]

По-настоящему важным свидетельством являются формы с *-h-*, заполнившим хиат: *Podyehus*, *Trcziehuss*, *Křivohusu* и др.

Ещё одно доказательство в пользу **ǫs-* - это формы вроде *Trczus* из **tъrčiǫs-* или **tъrčeǫs-* со стяжением гласных. Подобные примеры известны: **neostǫpъ* > др.-чеш. *Nóstup* (личное имя); **neosvьtl-* > топоним *Nusle* (вместо *Nůsle*); **bělook-* > топоним *Běloky*, засвидетельствованный как *Běluk* (1467), *Běluciech* (1500)[25] (Gebauer 1: 232; Profous 3: 238–239; Profous 1: 51–52). Древнечешскому подобные примеры известны и в аппелятивной лексике (Gebauer 1: 232), однако они были постепенны уничтожены аналогией (ср. *poobědní* вместо *půbědní*). Вероятно, как восстановленные по аналогии следует рассматривать вышеупомянутые формы вроде *Trčeús*, они бы также объясняли отсутствие чешской перегласовки (из *Trčúsy* мы бы ожидали **Trčísy*, как *Ježúš* > *Ježíš* ‘Иисус’). В таком случае как вторично

---

22 Для моравских и силезских говоров характерны формы без заполнения хиата – *paúk*, *pauk*, *pouk* (ČJA 2/57).

23 То же было предложено для *licousy* ‘бакенбарды’ из **licovousy* (Rejzek 2001: 342), однако это непоказательный неологизм.

24 Важным аргументом при этом служит форма *pilvaus* ‘улитка’ у Гаека, однако Я. Голейшовский полагал данную форму выдумкой Гаека, а *pilous* считал дериватом от прилагательного *pilovatý* ‘пиловидный’ с вышеупомянутым суффиксом *-ous* (VMK 1: 239).

25 Эти записи говорят против альтернативной этимологии, усматривающей в *Běloky* суффикс *-ok* (Svoboda – Šmilauer 5: 126).

восстановленные можно рассматривать и *Holovousy*, *Mokrovousy*, *Poděvousy*, *Tlustovousy*. На наличие фактора аналогии указывает и сама дублетность *Poděvousy* / *Poďousy*.

Возвращаясь к форме *fous*, укажем, что объяснению начального *f-* в ней не было уделено заслуженного внимания. Я. Гебауэр отметил это как факт мены *v* на *f* наряду с другими разномастными примерами: диал. *fak* вместо *vak*, диал. *rozflasanej* ‘растрёпанный’ при *vlas* ‘волос’, звукоподражательное *frčet* при *vrčet*, *klofat* из *klovat* и др.-чеш. *úfati* из **upъvati* (Gebauer 1: 430). С. Утешеный в связи с дублетностью *vousy* ~ *fousy* указал также на чешские диалектные обозначения осы – *fúsa* и *fusa* при чеш. лит. *vosa* (Utěšený 1962: 173; ČJA 2/50).[26]

В то же время *f-* в чеш. *fous*,[27] а также слвц. *fúz*, по нашему мнению, может объясняться ассоциацией с глаголом *foukat* / *fúkať* ‘дуть’ (ср. русское *и в ус не дуть*). Аналогичный пример – чеш. экспр. и шутл. *frňousy* ‘усы’, подвергшееся влиянию *frnět* ‘сопеть, пыхтеть’ (Waniakowa 2010: 220).

Звонкость второго согласного в слвц. *fúz* может объясняться влиянием унгаризма *bajúz*. Несколько иная контаминация с венгерским словом отмечена также в украинских закарпатских формах *бáвýса* и *бáвса* (Дзендзелівський 1/42), а также в лемковской *baǫusы* (Stieber 6/47).

3.4 Восточнославянские языки

В литературном белорусском протеза присутствует перед *у-* любого происхождения почти последовательно: *вýгал* ‘угол’, *вýгаль* ‘уголь’, *вугóр* ‘угорь (личинка и прыщ)’, *вýда* ‘удочка’, *вýзел* ‘узел’, *вýзкі* ‘узкий’, *вуж* ‘уж’, *вýтка* ‘утка (газетная)’. Исключением является *утóк*.

То же характерно и для большинства говоров, хотя, согласно данным ОЛА, в ряде из них протеза представлена непоследовательно. Тем не менее, нам не удалось найти ни одного говора, в котором форма *вус* соседствовала бы исключительно с формами на *у-*, что могло бы свидетельствовать в пользу реконструкции *ǫsъ. Напротив, в ряде говоров обнаруживаются *us* (337, 350, 353, 361, 362, 373, 382), *us*/*wus* (343), *us*/*ɣus* (363), *hus* (374), а в остальных – *wus*, а не **vus* (ОЛА ФГ 2б/1). *Ус* также характерно для старобелорусских письменных памятников (ГСБМ 35: 227).

В украинском протеза появлялась перед *у-* любого происхождения, но не вполне последовательно. Ю. Шевелёв полагал, что она зависела от наличия

---

26 Интересные примеры оглушения начального *v-* обнаруживают некоторые южнославянские говоры: *ˈvene:* ~ *ˈfene:* ‘вянет’ (пункт 74) (ОЛА 2а/35), *ˈvr̥ba* ~ *ˈfr̥ba* (75, 84), *ˈvŕ̥:ba* ~ *ˈfŕ̥:ba* (76), *ˈfŕ̥:ba* (77), *fŗba* (97), *fərba* (99), *fraˈba* (122) ‘верба’ (ОЛА 3/5), *vrá:bac* ~ *frá:bac* (76, 78) ‘воробей’ (ОЛА ЛС 13/25).

27 Видимо, чешским влиянием объясняются польские силезские формы *fi̯ůs(y)*, *fönsy* и *fi̯ůn-s(y)* (AJŚ 4/607).

ударения (протеза не возникала перед безударным гласным) и консонантного кластера после у- (Shevelov 1979: 448), но, кажется, под это подпадают не все случаи, ср.: *вýгіль*, *вýгол*, *вугóр*, *вýдка*, *вуж*, *вýзол*, *вузькúй*, *вýтлий*, *утiк*, *утрóба*. Ещё меньшую последовательность демонстрирует целый ряд говоров. Нам удалось обнаружить лишь два говора с дублетностью *us* / *wus* и *u-* во всех остальных словах на **ǫ-*: 493 и 847 (ОЛА ФГ 2б/1, 2, 4, 10, 11, 21, ОЛА ЛС 2/22).

Русские диалектные данные поддерживают реконструкцию **ǫsъ*, однако следует отметить, что есть русские говоры, не имеющие *v*-протезы, но демонстрирующие форму *вус* (пункты ОЛА 527, 710, 797, 811, 835) (ОЛА ФГ 2б/1, 2, 4, 10, 11, 21, ОЛА ЛС 2/22). Впрочем, почти все говоры находятся на западной периферии (кроме переселенческого 527 в Эстонии), так что данное *в-* можно объяснить белорусским или украинским влиянием.

4 Выводы

Как было показано выше, древнеболгарские формы (ѫсъ (XI в.), ѫсь (XIV в.)) и древнесербская (ѹсъ (XIII в.)) говорят в пользу реконструкции **ǫsъ*. Словенские диалектные формы амбивалентны. Древнечешские данные не вполне однозначны, но скорее также указывают на вторичность *v-*. Наконец восточнославянские говоры тоже свидетельствуют в пользу **ǫsъ*.

Таким образом, вся совокупность релевантных данных заставляет нас полагать единственной обоснованной для позднего праславянского реконструкцией **ǫsъ*. Тем не менее, это ни в коей мере не является доводом в пользу гипотезы О.Н. Трубачёва. Для более ранней стадии праславянского вполне можно восстанавливать и **wǫsъ*, а для утраты *w-* существуют обоснованные объяснения.

Наиболее предпочтительным из объяснений утраты *w-*, по нашему мнению, выглядит влияние глагола **obǫsěti* ‘обрасти усами’ (из **obwǫsěti* с закономерным упрощением *bw* > *w*). Как было показано выше, именно так может объясняться **obwǫditi* > *obuditi* > чеш. *udit* и слвц. *údiť* ‘коптить’. Конечно, этот глагол не столь уж хорошо засвидетельствован в славянских языках, однако помимо вышеупомянутой формы ѡкѫсѣниѥ есть также ѡкѫсѣкдаа (Хроника Малалы) и ѡкѫсяшѥ (Житие Саввы Освященного) (СлРЯ XI–XVII 12: 180). Более того, именно этот глагол перекидывает идеальный семантический мостик от внешних когнатов славянского слова, таких как прус. *wanso* ‘юношеский пушок на лице’ и др.-греч. ἴονθος ‘id’, к значению ‘усы’, поскольку первый пушок у юношей и появляется сперва на верхней губе.

Второе возможное объяснение – фонетическое. Если праславянский *ǫ, как иногда предполагается, имел качество [ǫ̇] или даже [ɥ], то можно предположить, что *w*- в группе **wǫ*- мог иметь тенденцию к утрате (ср. вышеописанные случаи упрощения *wu* > *u* в различных славянских говорах). К сожалению, у нас не так много примеров на начальное **wǫ*-. Сюда можно отнести тот же глагол **wǫditi* ‘коптить’, а также с меньшей долей уверенностью **ǫza* ‘верёвка’, **ǫzlъ* ‘узел’, **ǫzъkъ* ‘узкий’ при родственном **węzti* ‘вязать’. В случае последнего гнезда обычно принимается вторичность *w*- именно в глаголе (Аникин 9: 244–245), однако, на наш взгляд не стоит совсем сбрасывать со счетов возможность того, что анлаут **ǫza*, **ǫzlъ* и **ǫzъkъ* может не быть реликтом древнего состояния. Особо отметим, что как в гнезде **(w)ǫsъ*, так и в гнезде **węzti* появляется начальный **g*-: **gǫsěnica* ‘гусеница’ и **gǫžь* ‘гуж’, однако трактовка этого сложного явления уже выходит за пределы задач данной статьи.

Заманчивой может показаться также идея народноэтимологического сближения слова **ǫsъ* со словом **usta* ‘рот’, особенно с учётом того, что в закарпатских украинских говорах словом *у́ста ~ ву́ста* называют усы (Дзендзелівський 1/42), однако этот фактор мог работать в восточнославянском, чешско-словацком и сербохорватском ареалах, но никак не в болгарском, так что, пожалуй, от этой мысли следует отказаться.

Библиография

Аникин 1–18 = Александр Е. Аникин, *Русский этимологический словарь*, Москва – Санкт-Петербург, 2007–2024.
[Aleksandr E. Anikin, *Russkij ètimologičeskij slovar'*, Moskva – Sankt-Peterburg, 2007–2024.**]**

Баранкова – Мильков 2001 = Галина С. Баранкова, Владимир. В. Мильков, *Шестоднев Иоанна экзарха Болгарского*, Санкт-Петербург: Алетейя, 2001.
[Galina S. Barankova – Vladimir V. Mil'kov, *Shestodnev Ioanna ekzarkha Bolgarskogo*, Sankt-Peterburg: Aleteiia, 2001.**]**

БЕР 1–8 = *Български етимологичен речник* 1–8, София, 1971–2017.
[B"lgarski etimologičen rečnik 1–8, Sofija, 1971–2017.**]**

ГСБМ 1–37 = *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*, Мінск, 1982–2017.
[*Gistaryčny sloŭnik belaruskaj movy*, Minsk, 1982–2017.**]**

Дзендзелівський 1–3 = Йосип О. Дзендзелівський, *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (лексика)*, Ужгород, 1958–1993.
[Josip O. Dzendzelivs'kij, *Lingvističnij atlas ukraïns'kih narodnih govoriv Zakarpats'koï oblasti URSR (leksika)*, Užgorod, 1958–1993.**]**

Димитрова 2020 = Анета Димитрова, Езикови данни за мустаците в средновековна България, *Bulgaria Mediaevalis* 11.1 (2020), 119–128.
[Aneta Dimitrova, Ezikovi danni za mustacite v srednovekovna B"lgarija, *Bulgaria Mediaevalis* 11.1 (2020), 119–128.**]**

ЕСУМ 1–6 = *Етимологічний словник української мови*, Київ, 1982–2012.
[*Etimologičnij slovnik ukraïns'koï movi*, Kiïv, 1982–2012.**]**

Зализняк 1999 = Андрей А. Зализняк, О древнейших кириллических абецедариях, в: *Поэтика. История литературы. Лингвистика. Сб. к 70-летию Вячеслава Всеволодовича Иванова*, Москва: ОГИ, 1999, 543–576.
[Andrej A. Zaliznjak, O drevnejših kirilličeskih abecedarijah, v: *Poètika. Istorija literatury. Lingvistika. Sb. k 70-letiju Vjačeslava Vsevolodoviča Ivanova*, Moskva: OGI, 1999, 543–576.**]**

ОЛА = *Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая* 1–9; *Серия лексико-словообразовательная* 1–13, Београд – Москва – Wrocław – Warszawa – Kraków – Zagreb – Скопје – Мінск – Praha – Bratislava – Санкт-Петербург, 1988–2024.
[*Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas. Serija fonetiko-grammatičeskaja* 1–9*; Serija leksiko-slovoobrazovatel'naja* 1–13*,* Beograd – Moskva – Wrocław – Warszawa – Kraków – Zagreb – Skopje – Minsk – Praha – Bratislava – Sankt-Peterburg, 1988–2024.**]**

ОЛА БМ 2015 = *Общеславянский лингвистический атлас. Болгарские материалы*, София, 2015.
[*Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas. Bolgarskie materialy*, Sofija, 2015.**]**

Саенко 2019 = Михаил Н. Саенко, Бывают ли усы до плеч: семантика праславянского *bъrkъ и её дрейф в языках-потомках, *Linguistica Brunensia* 67.2 (2019), 39–56.
[Mihail N. Saenko, Byvajut li usy do pleč: semantika praslavjanskogo *b"rk" i eë drejf v jazykah-potomkah, *Linguistica Brunensia* 67.2 (2019), 39–56.**]**

Саенко 2022 = Михаил Н. Саенко, Праславянское название легких: *pluťa или *pľuťa?, *Славянский мир в третьем тысячелетии* 17. 3–4 (2022), 101–124.
[Mihail N. Saenko, Praslavjanskoe nazvanie legkih: *pluťa ili *pľuťa?, *Slavjanskij mir v tret'em tysjačeletii* 17. 3–4 (2022), 101–124.**]**

СлРЯ XI–XVII 1–31 = *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, Москва – Санкт-Петербург, 1975–2019.
[*Slovar' russkogo jazyka XI–XVII vv.*, Moskva – Sankt-Peterburg, 1975–2019.**]**

Соболевский 1914 = Алексей И. Соболевский, Несколько заметок по славянским вокализму и лексике, *Русский филологический вестник* 71.2 (1914), 431–448.
[Aleksej I. Sobolevskij, Neskol'ko zametok po slavjanskim vokalizmu i leksike, *Russkij filologičeskij vestnik* 71.2 (1914), 431–448.**]**

Трубачёв 1–4 = Олег Н. Трубачёв, *Труды по этимологии*, Москва: ЯСК, 2004–2009.
[Oleg N. Trubačëv, *Trudy po èlimologii*, Moskva: JaSK, 2004–2009.**]**

Фасмер 1–4 = Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Москва, 1986–1987.
[Maks Fasmer, *Èlimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, Moskva, 1986–1987.**]**

Черных 1–2 = Павел Я. Черных, *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, Москва, 1999.
[Pavel Ja. Černyh, *Istoriko-èlimologičeskij slovar' sovremennogo russkogo jazyka*, Moskva, 1999.**]**

Шалаева 2021 = Татьяна В. Шалаева, Протетические согласные на лингвистической карте и в этимологии, *Jezikoslovni zapiski* 27.1 (2021), 189–201.
[Tat'jana V. Šalaeva, Proteticheskije soglasnyje na lingvisticheskoi karte i v etimologii, *Jezikoslovni zapiski* 27.1 (2021), 189–201.**]**

ЭССЯ 1–42 = *Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд*, Москва: Наука, 1974–2022.
[*Èlimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov: praslavjanskij leksičeskij fond*, Moskva: Nauka, 1974–2022.**]**

AJŚ 1–8 = *Atlas językowy Śląska*, Kraków – Warszawa, 1969–1996.
Bezlaj 1–5 = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5, Ljubljana, 1977–2005.
Boryś 2005 = Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków, 2005.
Brückner 1985 = Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1985.
ČJA 1–5 = *Český jazykový atlas*, Praha, 1992–2005.

ERHJ 1–2 = Ranko Matasović – Tijmen Pronk – Dubravka Ivšić – Dunja Brozović Rončević, *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2016–2021.
Gebauer 1–4 = Jan Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého*, Praha – Vídeň, 1894–1929.
Gluhak 1993 = Alemko Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb, 1993.
Holub – Kopečný 1952 = Josef Holub – František Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha, 1952.
Hosák – Šrámek 1–2 = Ladislav Hosák – Rudolf Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*, Praha, 1970–1980.
Králik 2015 = Ľubor Králik, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava, 2015.
Kyas 1–5 = Vladimír Kyas, *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká*, Praha: Academia, 1981–2009.
LDHBČ = Petr Nejedlý et al., *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny*, madla.ujc.cas.cz.
LIV 2001 = *Lexikon der indogermanischen Verben*, Wiesbaden, 2001.
MAGP 1–13 = *Mały atlas gwar polskich*, Wrocław – Kraków, 1957–1970.
Profous 1–3 = Antonín Profous, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny* 1–3, Praha, 1954, 1949, 1951.
Profous – Svoboda 4 = Antonín Profous – Jan Svoboda, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny* 4, Praha, 1957.
Rejzek 2001 = Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník*, Brno, 2001.
SAUČ 2016 = *Slovník afixů užívaných v češtině*, Praha: Karolinum, 2016.
Schuster-Šewc 1–24 = Heinz Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und nidersorbischen Sprache*, Bautzen, 1978–1989.
Shevelov 1979 = George Y. Shevelov, *A historical phonology of the Ukrainian language*, Heidelberg: Carl Winter, 1979.
SLA 1–3 = *Slovenski lingvistični atlas* 1–3, Ljubljana, 2011–2023.
Smoczyński 2007 = Wojciech Smoczyński, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno, 2007.
Stieber 1–8 = Zdzisław Stieber, *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny*, Łódź, 1956–1964.
Svoboda – Šmilauer 5 = Jan Svoboda – Vladimír Šmilauer, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny* 5, Praha, 1960.
Šmilauer 2015 = Vladimír Šmilauer, *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, Praha: Academia, 2015.
Utěšený 1962 = Slavomír Utěšený, Čmeláci, fčeláci, vosáci a sršáni v českých nářečích, *Naše řeč* 45.5–6 (1962), 171–181.
VMK 1–2 = *Václav Machek. Korespondence*, Praha: Lidové noviny, 2011.
Waniakowa 2010 = Jadwiga Waniakowa, O pochodzeniu czes. kníry ‘wąsy’, *Linguistica Brunensia* 58.1–2 (2010), 217–223.
Zubatý 1911 = Josef Zubatý, Výklady etymologické a lexikální, *Sborník filologický* 2.1 (1911), 53–111.

Povzetek

Praslovansko *(w)ǫsъ ‘brk’: problemi rekonstrukcije

Prispevek na osnovi starobolgarske oblike ѫсъ (11. stoletje), ѧсь (14. stoletje) in starosrbske oblike *оусъ* (13. stoletje) rekonstruira praslovansko obliko **ǫsъ*. Slovenske narečne oblike so ambivalentne. Staročeški podatki niso povsem enoznačni, vendar tudi bolj kažejo na sekundarnost *v-*. Navsezadnje tudi vzhodnoslovanska narečja pričajo v prid **ǫsъ*. To pa nikakor ne potrjuje hipoteze O. N. Trubačova. Za zgodnejšo fazo praslovanskega jezika je povsem mogoče rekonstruirati **wǫsъ*, za izgubo *w-* pa obstajata utemeljeni razlagi.

Po našem mnenju je najbolj sprejemljiva razlaga, ki se opira na vpliv glagola **obǫsěti* ‘dobiti brke’, iz **obwǫsěti* z regularno poenostavitvijo *bw* > *w*. Prav ta glagol ustvarja idealen semantični most med sorodnicami slovanske besede, kot sta stprus. *wanso* ‘mladostni puh na obrazu’ in starogr. ἴονθος ‘id’, in pomenom ‘brki’, saj se prvi puh pri mladeničih pojavi najprej na zgornji ustnici.

Druga možna razlaga je fonetična. Če je imel praslovanski **ǫ*, kot se včasih domneva, kakovost [ǫ̇] ali celo [ų], je mogoče domnevati, da se je **w-* v sklopu **wǫ-* izgubljal.

Summary

Proto-Slavic **(w)ǫsъ* ‘moustache’: Problems of Reconstruction

Based on the Old Bulgarian forms *ѫсъ* (eleventh century) and *ѧсь* (fourteenth century), and the Old Serbian form *оусъ* (thirteenth century), this article reconstructs the Proto-Slavic form **ǫsъ*. Slovenian dialect forms are unambiguous. Old Czech data are not entirely unambiguous, but they also point to the secondary nature of *v-*. Finally, East Slavic dialects also testify in favor of **ǫsъ*. However, this in no way confirms Oleg Trubachev’s hypothesis. For the earlier phase of Proto-Slavic, it is entirely possible to reconstruct **wǫsъ*, and there are two plausible explanations for the loss of *w-*.

In our opinion, the most acceptable explanation is based on the influence of the verb **obǫsěti* ‘to grow a moustache’, from **obwǫsěti* with the regular simplification *bw* > *w*. This verb creates an ideal semantic bridge between related Slavic words, such as the OPrus. *wanso* ‘youthful downy hair on the face’ and Ancient Greek *ἴονθος* ‘idem’, and the meaning ‘moustache’, because the first downy hair in young men appears on the upper lip. Another possible explanation is phonetic. If Proto-Slavic **ǫ*, as is sometimes assumed, had the quality [ǫ̇] or even [ų], it can be assumed that **w-* was lost in the sequence **wǫ-*.

Karmen Kenda-Jež

Vzhodna rovtarska narečja v *Slovenskem lingvističnem atlasu* (SLA)

Cobiss: 1.01
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.08

Vzhodna rovtarska narečja (horjulsko, škofjeloško in poljansko narečje), ki so se razvila na gorenjski narečni osnovi južne slovenščine, so bila med terenskim delom za SLA sorazmerno zgodaj popisana. Raziskave Tineta Logarja so se tu začele sredi 40. let, najmlajši študentski zapisi pa segajo v 80. oz. 90. leta prejšnjega stoletja. Ker nobeno izmed narečij še ni podrobno monografsko obdelano, so v prispevku predstavljena izhodišča za nadaljnje raziskave na podlagi glasovnega gradiva za SLA.
Ključne besede: narečna klasifikacija, geolingvistika, vzhodna rovtarska narečja, glasoslovje, *Slovenski lingvistični atlas* (SLA)

The Eastern Rovte Dialects in the *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA)

The eastern Rovte dialects (the Horjul, Škofja Loka, and Poljane dialects), which developed on the Upper Carniolan dialect base of southern Slovenian, were documented relatively early during fieldwork for the *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA). Tine Logar's research began here in the mid-1940s, and the most recent student records date back to the 1980s and 1990s. Because none of the dialects have yet been described in detail, this article presents the starting points for further research based on the phonetic material for the SLA.
Keywords: dialect classification, geolinguistics, Eastern Rovte dialects, phonology, *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA)

1 Uvod

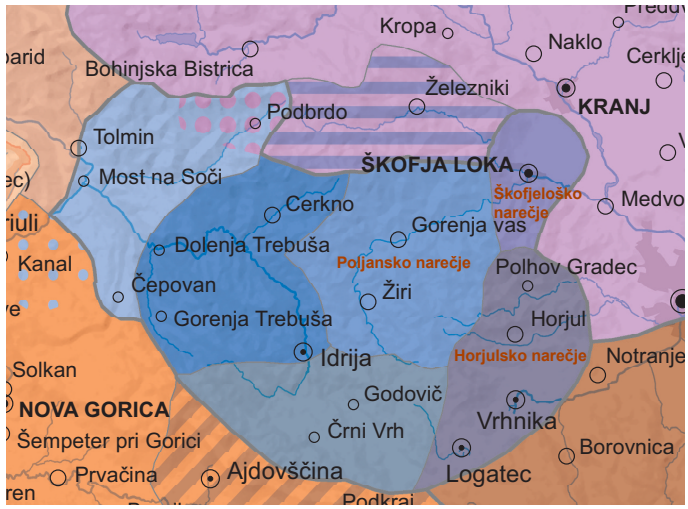
Rovtarska narečna skupina združuje zelo raznolika narečja, saj se je razvila drugotno, na stičišču obsoško-idrijske in gorenjske narečne ploskve. Na strukturne značilnosti tukajšnjih narečij so v večji meri kot drugod vplivali zunajjezikovni dejavniki – postopno naseljevanje prvotno redko naseljenega gozdnatega in hribovitega področja, predvsem pa doseljevanje oddaljenih slovenskih (koroških) in

Karmen Kenda-Jež ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ▪ carmen.kenda-jez@zrc-sazu.si ▪ https://orcid.org/0000-0001-9950-5743

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta *Temeljne raziskave za razvoj govornih virov in tehnologij za slovenski jezik* (J7-4642, 1. 10. 2022 – 30. 9. 2026) in raziskovalnega programa *Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju* (P6-0038, 1. 1. 2004 – 31. 12. 2027), ki ju financira ARIS. Temelji na raziskovalnih podatkih, ki se hranijo v repozitoriju Zenodo in so javno dostopni na povezavi https://zenodo.org/records/17575085.

CC BY SA

nemških (bavarskih in tirolskih) kolonistov od 11. stoletja naprej (Ramovš 1931: 46–49; Ramovš 1935: 49; Rigler 1963: 53; Logar 1968: 159; Logar 1975: 11; Stanonik 1977: 293–295; Benedik 1995). Prikaz značilnosti vzhodnih rovtarskih govorov, ki so se izoblikovali na gorenjski narečni ploskvi (Rigler 1963: 29, 32–33, 35–38; Šekli 2018: 332–335, slika 1),[1] je nastal na podlagi analize gradiva za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA), ker skuša odgovoriti na vprašanje, ali lahko geolingvistični popis glasovja na tem področju v dialogu z dosedanjimi ugotovitvami narečnih raziskav prinese kaj bistveno novega.

Slika 1: Vzhodna rovtarska narečja: izsek iz Karte slovenskih narečij (različica 2023), Škofic idr. 2023: 11

Obenem je to tudi nekakšna učna ura zgodovine razvoja slovenske dialektologije, saj so se terenske raziskave za SLA leta 1946 začele prav tu, s popisom Tineta Logarja, glavnega raziskovalca in govorca horjulskega narečja, v raziskovalni točki T176 Horjul. Zgodnji, tipajoči Logarjevi zapisi s popisom glavnih odrazov v sosednjih kontrolnih točkah, zasnovani kot uvodne terenske raziskave v vsaki raziskovalni točki, se precej razlikujejo od poznejših, strogo po vprašalnici opravljenih študentskih anket, in novejših dialektoloških zapisov, dinamika nadaljnjega zapisovanja pa je bila ob zagotavljanju zemljepisne pokritosti odvisna tudi od novih ugotovitev, ki so jih take raziskave prinesle. Največ raziskovalne pozornosti na tem območju so bili tako proti koncu prejšnjega tisočletja deležni govori poljan-

1 Na zahodu ležeče baško podnarečje, »genetsko gledano nadaljevanje selškega narečja« (Šekli 2018: 335), je bilo izločeno iz podrobnejše obravnave zaradi zemljepisne nestičnosti.

skega narečja zaradi sorazmerno poznega odkritja tonemskih nasprotij v govorih Žirovske kotline (Stanonik 1977).

Obravnava temelji na fonetični podatkovni zbirki, ki je bila v okviru projekta Temeljne raziskave za razvoj govornih virov in tehnologij za slovenščino (MEZZANINE) pripravljena v aplikaciji DIAtlas[2] za geolingvistični prikaz nestandardnih fonemov v slovenskih narečjih. Obsega 334 vzorčnih besed in 63 zbirnih vprašanj[3] za posamezne odraze izhodiščnoslovenskih glasov po prenovljenem gramatičnem delu Vprašalnice za SLA, kakor ga je leta 1961 zasnoval Jakob Rigler (Arhiv 26-7/1962). Za starejše zapise je bilo gradivo dopolnjeno z enakimi vzorčnimi leksemi iz leksičnega dela vprašalnice, če so seveda obstajali. V tako dobljenem naboru so slabše zastopani odrazi nenaglašenih samoglasnikov. Pri nadaljnji obravnavi narečnega glasovja, zlasti pri pripravi fonetičnih zvezkov SLA bi bilo treba ta del gramatične vprašalnice smiselno razširiti s tistimi leksičnimi vprašanji, ki ne izkazujejo leksikalne diferenciranosti.

V prispevku je vsako narečje prikazano v petih razdelkih. V prvem je predstavljena struktura gradiva za SLA, v drugem odrazi sredinskih samoglasnikov kot izhodišče za genetsko narečno klasifikacijo, v tretjem odrazi nesplošnoslovenskih naglasnih umikov, v četrtem je opisan naglasni sestav, v petem pa so zbrane opombe k razširjenosti drugih glasovnih razvojev.

Prispevek sklepa kratek geolingvistični prikaz obsega arealov nekaterih za vzhodna rovtarska narečja značilnih glasovnih pojavov.

---

2 Geolingvistično podatkovno zbirko in aplikacijo DIAtlas na Oddelku za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU ob računalniški podpori podjetja Rubin geoinformatika d. o. o. razvijamo od leta 2022. Fonetični modul za analizo in prostorski prikaz glasovnih podatkov je bil zasnovan leta 2023.

3 Seznam brez podrazredov nenaglašenih samoglasnikov: V700 ə̄, V701 ə̄ (zgodaj podaljšani), V702 ə̀-, V703 -ə̀, V704 ə (nenaglašeni), V720(a) ę̄, V720(b) ę̀-, V720(c) -ę̀, V720(č) ę̂- (kjer umik poznajo), V720(d) ę (nenaglašeni), V720(e) -ę, V720a navadno neregularen refleks ę, V721(a) ǭ, V721a navadno neregularen refleks ǫ, V721(b) ǫ̀-, V721(c) -ǫ̀, V721(č) ǫ̂- (kjer umik poznajo), V721(d) ǫ (nenaglašeni), V721(e) -ǫ, V727 ě̄, V728 ě̀-, V729 -ě̀, V730 -ě (nenaglašeni), V730a ě pred r, V730b navadno neregularen refleks ě, V733A ō, V733B ò-, V733C ô-, V734 -ò, V734a ó- (kjer umik poznajo), V735 ē, V736 è-, V736a ê-, V737 -è, V737a ê- (kjer umik poznajo), V737b e (nenaglašeni), V742(a) ī, V742(b) ì-, V743 -ì, V744 i (nenaglašeni), V745(a) ū, V745(b) ù-, V746 -ù, V747 u (nenaglašeni), V748(a) ā, V748(b) à-, V749 -à, V750 a (nenaglašeni), V765(a) ī̯, V765(b) ì̯-, V765(c) -ì̯, V765(č) i̯ (nenaglašeni), V765a r̥. Zbrani raziskovalni podatki (samoglasniški odrazi v vzhodnih rovtarskih govorih) so objavljeni v repozitoriju Zenodo (Kenda-Jež 2025).

2 Horjulsko narečje

2.1 Gradivo

Zapise za vse obravnavane točke z izjemo T174 Vrhnika je v obdobju 1946–1953 opravil Tine Logar (T173 Logatec, T175 Mala Ligojna, T176 Horjul, T177 Polhov Gradec). Tudi študentski zapis govora Vrhnike Jelke Ravbar je iz leta 1959, iz obdobja pred prenovo gramatičnega dela vprašalnice. Iz sedanje mreže krajev je bila izločena točka Vrzdenec (nekdanja točka 157), zunaj mreže krajev sta bila zapisana govora Blatne Brezovice in Žažarja. Gradivsko je torej med vsemi tu obravnavanimi narečji horjulsko v podatkovni zbirki najslabše zastopano. Ponovljeni (popolni) zapis za T176 Horjul iz leta 1983 in fonološki opis, ki je nastal na podlagi narečnega gradiva za OLA (Logar 1981), tako ostajata glavna vira za povzemalne opise lastnosti horjulskega narečja (npr. Logar ²1993: 117–118; 1996: 408–409; Šekli 2018: 334).

Pri terenskem delu za T172 Logatec so bili na območju predpostavljenega »logaškega govora« (Ramovš 1931: 24 in karta; 1935: 101–105) do meje s poljanskim narečjem opravljeni še kontrolni popisi glavnih odrazov v krajih Petkovec, Rovte, Grčarevec, Logatec, Rovtarske Žibrše, Vrh Svetih Treh Kraljev, Hleviše, Šentjošt nad Horjulom, Lavrovec, Smrečje in Butajnova (izsledki teh raziskav so delno predstavljeni v Logar 1959).

2.2 Odrazi sredinskih samoglasnikov

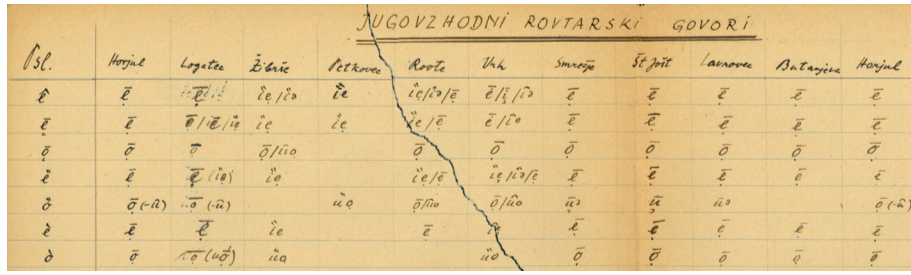
V horjulskem narečju ni prišlo do popolnega sovpada sredinskih ejevskih in ojevskih samoglasnikov zaradi odraza *-u:* < **-ō*. Na videz izoliran otok dvoglasniških odrazov za **ò-*, **ē*, **è-*, **ę̄*, **ę̀-*, **ǭ-* in **ǫ̀-* (preglednica 1), vzporeden z odrazi v poljanskem narečju oz. tistimi, ki jih je za nekdanji logaški govor opisal Ramovš (1935: 101), je lažje razložljiv z zgoraj omenjenimi Logarjevimi mikroraziskavami na področju zahodno od Vrhnike, ki kažejo na prehoden pas govorov z dvojničnimi odrazi (slika 2). V Logarjevem zapisu za T173 Logatec dvoglasniški odrazi nastopajo izjemoma (npr. *uzièu̯* = vzel, ~ *kulìẹsa, yrięḿ*), medtem ko so v dodatnem tipajočem zapisu iz leta 1953 veliko pogostejši.

Preglednica 1a: **Odrazi slovenskih sredinskih samoglasnikov v horjulskem narečju**[4]

Izhodiščno splošnoslovensko	***ĕ**	***ĕ̄-**	***ō**	***ò-**	***ē**	***è-**	***ę̄**	***ę̀-**	***ǭ**	***ǫ̀-**	***ə**	***ə̀-**
Gorenjska narečna ploskev	***ē$_2$**	***é$_2$-**	***ō$_2$**	***ó$_1$-**	***ē$_1$-**	***é$_1$-**	***ē$_1$-**	***é$_1$-**	***ō$_1$-**	***ó$_1$-**	***ā-**	***á-**
T173 Logatec	*ę:*	*ę:*	*ǫ:/-u:*	*ǫ:*	*ę:*	*ę:*	*ę:*	*ę:*	*ǫ:*	*ǫ:*	*a:*	*a:*
T174 Vrhnika	*ę:*	*ę:*	*ǫ:/-u:*	*u̯o:*	*i̯ę:*	*i̯ę:*	*i̯ę:*	*i̯ę:*	*u̯o:*	*u̯o:*	*a:*	*a:*
T175 Mala Ligojna	*ę:*	*ę:*	*ǫ:/-u:*	*ǫ:*	*ę:*	*ę:*	*ę:*	*ę:*	*ǫ:*	*ǫ:*	*a:*	*a:*
T176 Horjul	*ę:*	*ę:*	*ǫ:/-u:*	*ǫ:*	*ę:*	*ę:*	*ę:*	*ę:*	*ǫ:*	*ǫ:*	*a:*	*a:*
T177 Polhov Gradec	*ę:*	*ę:*	*ǫ:/u:*	*ǫ:*	*ę:*	*ę:*	*ę:*	*ę:*	*ǫ:*	*ǫ:*	*a:*	*a:*

Preglednica 1b: **Odrazi slovenskih sredinskih samoglasnikov v horjulskem narečju – gradivo**

Točka	***ĕ**	***ĕ̄-**	***ō**	***ò-**	***ē**	***è-**	***ę̄**	***ę̀-**	***ǭ**	***ǫ̀-**	***ə**	***ə̀-**
T173	*mlę́:k*	*bré̯:za*	*nǫ̀:č/mąsù:*	*nǫ́:sm̨*	*pę̀:č*	*sę̀:dm̨*	*pę́:tk*	*prę́:dła*	*mᵘǫ̀:ž*	*gǫ́:ba*	*wà:s*	*mà:še*
T174	*mlę́:k*	*bré̯:za*	*nǫ̀:č/lępù:*	*nu̯ó:səm*	*pi̯ę̀:č*	*si̯ę́:dm̨*	*pi̯ę́:tk*	*/*	*mu̯ò:ž*	*gu̯óba*	*wà:s*	*má:še*
T175	*mlę́:k*	*bré̯:za*	*nǫ̀:č/mesù:*	*nǫ́:sm̨*	*pę̀:č*	*sę́:dm̨*	*pę́:tk*	*prę́:dła*	*mǫ̀:ž*	*gǫ́:ba*	*wà:s*	*má:še*
T176	*mlę́:k*	*bré̯:za*	*nǫ̀:č/misù:*	*nǫ́:sm̨*	*pę̀:č*	*sę́:dn̨*	*pę́:tk*	*dę́:tale*	*mǫ̀:ž*	*gǫ́:ba*	*u̯à:s*	*má:šä*
						sę́:dm̨					*và:s*	*má:še*
T177	*mlę́:k*	*bré̯:za*	*nu̯:č/mesù:*	*nǫ́:sm̨*	*pę̀:č*	*sę̀:dm̨*	*pę́:tk*	*prę́:dła*	*mǫ̀:ž*	*gǫ́:ba*	*và:s*	*má:še*

Slika 2: **Tine Logar (1953), Preglednica odrazov sredinskih samoglasnikov v govorih zahodno od Horjula med Logatcem in Butajnovo**

4 Tabelarični prikaz je prevzet po Šekli 2018: 315–349. Sivinsko so obarvana polja z odrazi, ki se razlikujejo od pričakovanih, in polja z dvojničnimi odrazi. Ležeče so natisnjena imena raziskovalnih točk, katerih gradivo je najpogosteje obravnavano kot zgled za posamezno narečje, tudi v preglednici z odrazi narečij, ki so se izoblikovala na gorenjski narečni ploskvi (Šekli 2018: 335). V preglednici so prikazani zbirni podatki, medtem ko izbrano vzorčno gradivo lahko še dodatno izkazuje primere posamične variabilnosti. Če je bilo le mogoče, je bil za prikaz izbran en sam vzorčni leksem.

2.3 Nesplošnoslovenski naglasni umiki

Odrazi za umik na prednaglasno kračino so pretežno dvoglasniški, enoglasniški odrazi se pojavljajo v Logatcu in Polhovem Gradcu[5] (T173 *tẹ́:ta*,[6] *kᵘó:tu* : T174 *tié̯ta*, *ku̯ótu*, T175–T177 *tié̯ta*, *ku̯àtu* oz. po novejšem zapisu v T176 *tjéta*, *kvátu*. Odraz za umik na prednaglasno nadkračino je *ə́* (*mə́yla*, *stə́bər*). Za mlajši umik naglasa z zadnjega kratkega odprtega in zaprtega zloga prim. T173 *vẹsá̯k*, T174 *ba̯yàt* : T175 *bu̯áyat*, T176 *bayàt*, *báyat*, T177 *báyat*.

2.4 Naglasni sestav

Narečje pozna kolikostna in tonemska nasprotja, tonemska nasprotja na kratkih zlogih so nastala po naglasnem umiku s končne kračine (gradivo v 2.3).

2.5 Opombe k razširjenosti drugih glasovnih razvojev

Obseg sicer popolnega akanja je omejen v T173: prednaglasno *o*, *ą*, *a*, *u* (*nosníce*, *rokẹ̀:*, *kąmọ̀:u̯c*, *łapà:ta*, vendar *kulẹ̀:sa*, *yusẹ̀:nca*). Za sorazmerno omejen areal prednaglasnega ikanja prim. 4.2. Na celotnem področju je razširjen preglas *a* > *e* za funkcijsko mehkimi soglasniki (*svẹ́:če*, *má:še*, *vé:že*, T173 *kúxẽ* = kuhinja). Zgodnji zapisi v T173, T175–T176 še pričajo o nosnem odrazu (*ĩ*) danes prevladujočega *i̯* < **ń* oz. njegovem vplivu na sosednje samoglasnike (npr. T173 *kõi̯n*, *cùĩ̃ẽ* = cunja, T174 *ku̯ò:i̯n*, T175 *ku̯àĩ̃*, T176 *ku̯ài̯*, *kvài̯*, T177 *ku̯ài̯*), **ĺ* > *l* (*zẹ́:le*, T174 *zié̯:le*, *pọ̀:le*, T177 *pù:le*), *ł* pred zadnjimi samoglasniki je ohranjen na celotnem področju (*łà:n*, *xłà:pc*, *yłù:x*, T176 *čjéł* = čelo).

3 Škofjeloško narečje

3.1 Gradivo

Tine Logar je v prvem obdobju terenskega dela na območju vzhodnih rovtarskih govorov leta 1948 zapisal samo govor Zgornjih Bitenj. Njegovemu so sledili še trije študentski zapisi (Matko Oman 1963; Katjuša Kopač 1971; Helena Križnar 1972). Zapisa za preostali dve točki sta nastala leta 1960 (T186 Žabnica, Alenka Oblak) oz. 1971 (T185 Pungert, Francka Benedik). Iz sedanje mreže krajev je bila izločena raziskovalna točka Godešič (nekdanja točka 175a), zunaj mreže krajev je nastal popis za Suho. Sodobni opis škofjeloškega narečja se je izobliko-

---

5 Prim. T173 *tʲé:be*, *ló:nc*, *kó:tu*, *kó:za*, T177 *nó:yxa* in Logarjev pripis v tem zvezku: »pri sekund[arno] naglašenem *e* se pogosto poleg *i̯ä* sliši tudi *e* [!] po gorenjskem«.

6 Zaradi primerljivosti so vsi zgledi zapisani v enotni, vendar še ne standardizirani slovenski naročni fonetični transkripciji (prim. Kenda-Jež 2023: 30–35). Pri zapisu dvoglasnikov so upoštevana načela o njihovi poenostavitvi, uporabljena za pripravo fonetičnih kart pri projektu (dolžina samoglasniških sestavin se označuje samo pri dvoglasnikih z drsniki, pridvignjenost znakov (kot oznaka oslabljene artikulacije dvoglasniških sestavin) v zapisu ni upoštevana.

val skozi dialektološke obravnave Francke Benedik (1981; 1995; 1997; 2006). Osrednji vir podatkov je Fonološki opis govora vasi Pungert (1997).

3.2 Odrazi sredinskih samoglasnikov

Ob tako rekoč neproblematičnem naboru odrazov (preglednica 2) izstopa gorenjska fonetična podoba ejevskega in ojevskega glasovja v T187 Zgornje Bitnje. Kljub štirim zapisom (od katerih sta dva študentska označena kot nezanesljiva) je zgolj na podlagi vprašalničnega gradiva težko presojati o sistemskih lastnostih govora, saj visoke stopnje variabilnosti odrazov ni mogoče pripisati samo različni usposobljenosti zapisovalcev (npr. fonetično dolgi/kratki visoki samoglasniki, soglasniški odrazi *γ*/*g*, *l*/*w* pred zadnjimi samoglasniki (švapanje), dvojnični odrazi za nenaglašena *e* in *o* itd.).

Preglednica 2a: Odrazi slovenskih sredinskih samoglasnikov v škofjeloškem narečju

Izhodiščno splošnoslovensko	***ĕ**	***ĕ-**	***ō**	***ò-**	***ē**	***è-**	***ę̄**	***ę̀-**	***ǭ**	***ǫ̀-**	***ə̄**	***ə̀-**
Gorenjska narečna ploskev	***ē₂**	***é₂-**	***ō₂**	***ó₁-**	***ē₁-**	***é₁-**	***ē₁-**	***é₁-**	***ō₁-**	***ó₁-**	***ā-**	***á-**
T185 Pungert	*ė:*[7]	*ė:*	*o:*	*o:*	*ė:*	*ė:*	*ė:*	*ė:*	*o:*	*o:*	*a:*	*a:*
T186 Žabnica	*ė:*	*ė:*	*o:*	*o:*	*ė:*	*ė:*	*ė:*	*ė:*	*o:*	*o:*	*a:*	*a:*
[T187 Zgornje Bitnje]	*ę:*	*ę:*	*ǫ:*	*ǫ:*	*ę:*	*ę:*	*ę:*	*ę:*	*ǫ:*	*ǫ:*	*a:*	*a:*

Preglednica 2b: Odrazi slovenskih sredinskih samoglasnikov v škofjeloškem narečju – gradivo

Točka	***ĕ**	***ĕ-**	***ō**	***ò-**	***ē**	***è-**	***ę̄**	***ę̀-**	***ǭ**	***ǫ̀-**	***ə̄**	***ə̀-**
T185	*m'lė:k*	*b'rė:za*	*'nó:č*	*'nò:sm̩*	*'pė:č*	*'sė:dn̩* *'sė:dm̩*	*'pė:tk*	*'dė:tila*	*'mó:ž*	*'γó:ba*	*'va:s*	*'ma:ša*
T186	*m'lė:k*	*b'rė:za*	*'nó:č*	*'nò:sm̩*	*'pė:č*	*'sė:dm̩*	*'pė:tk*	*p'rė:dla*	*'mó:ž*	*'γó:ba*	*'wa:s*	*'ma:ša*
[T187]	*m'lę:k*	*b'rę:za*	*'nǫ:č*	*'nǫ:sm̩*	*'pę:č*	*'sę:dm̩* *'sė:dəm*	*'pę:tk*	*'dę:tela*	*'mǫ:š*	*'γǫ:ba*	*'wa:s* *'va:s*	*'ma:ša*

Na Karti slovenskih narečij (Logar – Rigler 1983) je kraj Bitnje (brez delitve na Spodnje in Zgornje) umeščen v škofjeloško narečje, tako kot vse od Ramovševe karte naprej (Ramovš 1931: 30, 47, v Ramovš 1935: 99 so Zgornje Bitnje izrecno navedene kot zadnji kraj škofjeloškega narečja). Že opomba v Logarjevem zapisu za SLA – »Spodnje Bitnje: za dolgi *ē* ima *ę̄*/*ė*« – in pripisi na listkih za samoglasniške odraze, npr. V733.01 **ō*: *ǫ̂*/*ô* v Sp. Bitnjem!, V735.01 **ē*: *ę̂*/*ê* Sp. Bitnje!, pa kažejo, da se govora obeh krajev v odrazih sredinskih samoglasnikov razlikujeta. F. Benedik (1981: 2) je mejo škofjeloškega narečja v smeri proti Kranju postavila v Spodnjih Bitnjah.

---

7 V preglednici M. Šeklija (2018: 335) sta za [ė:] in [ǫ:] zapisana fonologizirana /i:/ in /u:/ po fonološkem opisu govora vasi Pungert F. Benedik (1997: 157).

3.3 Neplošnoslovenski naglasni umiki

Odraza za umik na prednaglasno kračino sta *eː in oː* (T185–T187 *ˈteːta*, T185–T186 *ˈkoːtu*, T187 *ˈkoːto*). Odraza za umik na prednaglasno nadkračino sta *e* (T185 *ˈmeɣla*, *sˈteber*, T186 *ˈmeɣla*, *sˈtebo̯r*) in *ə* (T186 ~ *ˈməɣla*, T187 *ˈməɣla*, *sˈtəbo̯r*, *sˈtəbər*).

3.4 Naglasni sestav

Narečje je netonemsko, pozna kolikostna nasprotja na naglašenih zlogih, razredi kratkih naglašenih samoglasnikov so sicer pomnoženi s skrajšanjem visokih samoglasnikov in naglasnimi umiki na prednaglasno nadkračino, vendar je po Benedik (1997: 158) za razlikovanje med samoglasniki v kolikostnem paru pomembnejša kakovost samoglasnika.

3.5 Opombe k razširjenosti drugih glasovnih razvojev

Stopnja samoglasniškega upada je med najvišjimi v slovenskih narečjih (Benedik 1991). Ob splošnem ejevskem ikanju (prim. 4.2) sta za T185–T186 značilna prednaglasno ukanje (*kuˈlėːn* : T187 *koˈlẹːn*) in ponaglasno akanje, tudi v izglasju (*ˈjaːɣada*, TOed *ˈmiza* : T187 *ˈjaːɣada* ~ *ˈjaːɣada*, TOed *ˈmizo* ~ *ˈmiːzo*). Soglasniški razvoji: **ł > l* (*ˈlaːn*, *xˈlaːpc*, T187 ~ *xˈlaːpəc*, *gˈlux*, *ɣˈlux*, *ɣˈluːx*, *ˈčeːl* ~ *ˈčeːu̯* = čelo), **ĺ > l* (T185–T186 *ˈzėːle*, *ˈpȯːle*, T187 *ˈzẹːle*, *ˈpọːle*), **ń > n* (T185 *ˈsaːne* = sanje, *ˈkon*, T186 *ˈkən*, T187 *ˈkon*, *ˈkoːn*).

4 Poljansko narečje

4.1 Gradivo

Tine Logar je v letih 1947 in 1948 zapisal govora za T181 Poljane nad Škofjo Loko in T183 Javorje. Iz zgodnejšega obdobja sta še zapisa za T180 Leskovica (1966) in T184 Gabrk Barbare Fojkar (1964), ki ne beležita tonemskih nasprotij.[8] Po zapisu Marije Stanonik za T178 Dobračeva in njenem odkritju tonemskih nasprotij v poljanščini so nastali še trije popisi, ki so poskušali upoštevati nove ugotovitve, in sicer za T179 Lučine (Marija Jurjevič, 1982), T181 Poljane nad Škofjo Loko (Romana Debeljak, 1990) in T182 Bukov Vrh (Marija Rupar, 1982). Kot dodatno gradivo k T181 je v zvezkoteki SLA shranjen zapis za Gorenjo vas pri Poljanah (1946, 1952), ki pa se glasovno ne ujema s stanjem v T181 in ni uporabljen za geolingvistični prikaz. Iz sedanje mreže krajev je bila izločena še raziskovalna točka Žiri (nekdanja točka 156), zunaj mreže krajev so bili opravljeni zapisi za Butajnovo, Log nad Škofjo Loko in Zabrežnik. Dodatna pozornost je bila namenjena predvsem raziskavam prozodičnih možnosti v žirovskem krajevnem govoru oz. pojavom navzkrižne metatonije, nastanku novih tonemskih nasprotij in raziskavam tona na dolgih nenaglašenih zlogih (Stanonik

8 Kar se ohranja v (tukajšnjem) fonetičnem zapisu do morebitnih drugačnih ugotovitev na terenu.

1977; Greenberg 1987: 183; Beguš 2011; Beguš – Jurgec 2021). Fonološki opis za T182 Bukov vrh je na podlagi gradiva za SLA napisala Francka Benedik (1989).

4.2 Odrazi sredinskih samoglasnikov

Poljansko narečje opredeljujejo posebni dvoglasniški odrazi za **ò-*, **ē*, **è-*, **ę̄*, **ę̀-*, **ǭ* in **ǫ̀-*, »značilni[...] za sosednjo obsoško-idrijsko ploskev« (Šekli 2018: 335). Od tega s sovpadom vseh ejevskih in ojevskih samoglasnikov (preglednica 3) odstopata dva govora, v T184 Gabrk se ta ujema z gorenjskim enoglasniškim modelom, v T180 Leskovica pa so samoglasniki sovpadli v dvoglasnika *ię* in *uǫ*.[9]

Preglednica 3a: Odrazi slovenskih sredinskih samoglasnikov v poljanskem narečju

Izhodiščno splošnoslovensko	***ē̋**	***ē̋-**	***ō**	***ò-**	***ē**	***è-**	***ę̄**	***ę̀-**	***ǭ**	***ǫ̀-**	***ə̄**	***ə̀-**
Gorenjska narečna ploskev	***ē$_2$**	***é$_2$-**	***ō$_2$**	***ó$_1$-**	***ē$_1$-**	***é$_1$-**	***ē$_1$-**	***é$_1$-**	***ō$_1$-**	***ó$_1$-**	***ā-**	***á-**
T178 Dobračeva (Žiri)	*ė:*[10]	*ė:*	*ȯ:*	*uo*	*ie*	*ie*	*ie*	*ie*	*uo*	*uo*	*a:*	*a:*
T179 Lučine	*ė:*	*ė:*	*ȯ:*	*uǫ*	*ię*	*ię*	*ię*	*ię*	*uǫ*	*uǫ*	*a:*	*a:*
T180 Leskovica	*ię*	*ię*	*uǫ*	*uǫ*	*ię*	*ię*	*ię*	*ię*	*uǫ*	*uǫ*	*a:*	*a:*
T181 Poljane nad Škofjo Loko	*ė:*	*ė:*	*uǫ/ȯ:*	*uo*	*ie/ię*[11]	*ie/ię*	*ie/ię*	*ie/ię*	*uo/uǫ*	*uo/uǫ*	*a:*	*a:*
T182 Bukov Vrh	*ė:*	*ė:*	*ȯ:*	*uǫ*	*ię*	*ię*	*ię*	*ię*	*uǫ*	*uǫ*	*a:*	*a:*
T183 Javorje	*ę:/ė:*	*ę:/ė:*	*uǫ/ȯ:*	*uo*	*ię*	*ię*	*ie*	*ie*	*uo*	*uo*	*a:*	*a:*
T184 Gabrk	*ę:*	*ę:*	*ǫ:*	*ǫ:*	*ę:*	*ę:*	*ę:*	*ę:*	*ǫ:*	*ǫ:*	*a:*	*a:*

Preglednica 3b: Odrazi slovenskih sredinskih samoglasnikov v poljanskem narečju – gradivo

Točka	***ē̋**	***ē̋-**	***ō**	***ò-**	***ē**	***è-**	***ę̄**	***ę̀-**	***ǭ**	***ǫ̀-**	***ə̄**	***ə̀-**
T178	*mlè̋:k*	*brè̋:za* *brìeza*	*nȍ̋:č*	*nùosǫ* *nùosǫm*	*pìeč*	*sìenǫ*	*pìetk*	*dìetele*	*mùoš*	*ɣùoba*	*và:s*	*mà:še*
T179	*mlè̋:k*	*brè̋:za*	*nȍ̋:č*	*nùǫsǫ*	*pìęč*	*sìędǫ*	*pìętk*	*diętala*	*mùǫž*	*ɣùǫba*	*và:s*	*mà:ša*
T180	*m'liękˇ*	*b'rięza*	*'nuǫčˇ*	*'nuǫsǫm*	*'pięčˇ*	*'sięd̨m*	*'pięt̨k*	*'diętela*	*'muǫž*	*'ɣuǫba*	*'va:s*	*'ma:ša*
T181	*trèpx* *mlè̋:k*	*brięza* *brè̋:za*	*nuȍ̋č* *nȍ̋:č*	*nuósǫm* *nuǫsǫm*	*mièd* *pięč*	*siędǫ* *siędǫ̨m*	*piétk* *pięt̨k*	*diętela*	*mùož* *mùǫž*	*ɣuòba* *ɣùǫba*	*wà:s* *và:s*	*mà:ša*
T182	*mlè̋:k*	*brè̋:za*	*nȍ̋:č*	*nùǫsǫ*	*pięč*	*sìędǫ*	*pięt̨k*	*diętela*	*mùǫž*	*ɣùǫba*	*và:s*	*mà:ša*
T183	*trèpx*	*brę̀:za*	*nuǫ̀č*	*kuòža*	*pięč*	*siędǫm*	*pietk*	*prę̀:st*	*mǫ̀:ž*	*ɣuòba*	*wà:s*	*mà:ša*
T184	*m'lę:k*	*b'rę:za*	*'nǫ:čˇ*	*'nǫ:sǫm*	*'pę:čˇ*	*'sę:dǫ̨m*	*'pę:tk*	*'dę:tela*	*'mǫ:ž*	*'ɣǫ:ba*	*'va:s*	*'ma:ša*

9 Odraz *ie* se izjemoma pojavlja tudi v zapisih Tineta Logarja za T181 Poljane nad Škofjo Loko (*lìet* = leto) in T183 Javorje (*nuǫ̀č*).

10 V preglednici M. Šeklija sta po Stanonik 1977 namesto [ė:] in [ȯ:] zapisana /ę:/ in /ǫ:/. Fonetična vrednost je opisana samo pri ejevskem glasu: »zelo ozek ę, ki ga domačini slišijo kot *i*« (Stanonik 1977: 301).

11 Dva zapisovalca, Logar 1947b *ie*, *uo*, Debeljak 1990 *ię*, *uǫ*.

Govor v T184 Gabrk ne pozna krajšanja dolgih *i* in *u*, umik cirkumfleksa (z ohranjeno ponaglasno dolžino) pa najpogosteje nastopa kot dvojnica (prim. Red *ˈpesti ~ pestiː*, *ˈɣoloːb*, *ˈutroːb ~ utˈroːbe*, *zuˈbeː ~ ˈzobje* = zobje (Imn), *tesˈtoː ~ ˈtest*, *ˈvečeːr ~ veˈčeːr*) : *ceˈdiːt*, *zgreˈšiːt*, *teˈloː*, *srˈceː*.

4.3 Nesplošnoslovenski naglasni umiki

Umik na prednaglasni *e* ima enoten odraz *eː* (T178–T179, T181–T182 *téːta*, T180 *ˈteːta*, T183 *tèːta*, T184 *ˈteːta*), umičnonaglašeni *o* pa ima v T178 odraz *aː* (*káːtu*), v T180 odraz *a* (*ˈkatu*), v T179, T181–T184 pa *oː* (*kóːtu* oz. *kòːtu* v T183 in *ˈkoːtu* v T184). Odrazi za umik na prednaglasno nadkračino so *o̧* (T178 *ˈmo̧ɣla*, *sˈto̧bər*), *o* (T179 *ˈmoɣła*, *sˈtobar*, T180 *ˈmoɣła*, *sˈtobər*, T181, T183 *ˈmoɣla*, *sˈtobar*) in *o̩* (~ T181, T182 *ˈmo̩ɣla*, *sˈto̩bar*), v T184 tudi *e* (*ˈmoɣla* : *sˈtebar*). Za mlajši umik naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga prim. T178 *ˈbo̧ɣat ~ báːɣat*, *ˈveso̧k*, T179 *ˈboɣat*, *ˈvesok*, T180 *ˈbaɣat*, *ˈvesak*, T181–T182[12] *ˈboɣat*, *ˈveso:k*, T183 /, *ˈvesok*, T184 *ˈboɣat*, *veˈsok*.

V poljanskem narečju je bil umik cirkumfleksa izveden z dolgih zadnjih, predzadnjih in predpredzadnjih zlogov, dolžina nekdaj naglašenega zloga pa je pri umiku z izjemo zadnjega odprtega zloga ohranjena (Stanonik 1977: 296; Benedik 1989: 32–33; Beguš 2011: 20 z zgledi *ˈvečièːr*, *ˈvečiéːra*, *ˈkapùːi̯ema*). V okviru tega prozodičnega sestava je po metatoniji v T183 potrjen tudi umik novega dolgega akuta (*ˈžəpaːn*, *ˈkowaːč*) oz. starega akuta s sredinskega zloga v trizložnicah (*ˈželeːz*, *ˈkeriːt* = korito) (Gostenčnik 2018a: 75–76).

4.4 Naglasni sestav

Narečje pozna kolikostna nasprotja na naglašenih in nenaglašenih zlogih ter tonemska nasprotja na dolgih naglašenih in ponaglasnih zlogih.[13] Zaradi navzkrižne metatonije v predzadnjem zlogu so besede z izvorno akutskim tonemom cirkumflektirane, tiste s cirkumfleksnim tonemom pa akutirane (Stanonik 1977: 297–299; Beguš 2011: 21 z zgledom Ied *krà:wa* : Oed *krá:wa*). Natančnejše raziskave tonemskih nasprotij so doslej potekale v žirovskem krajevnem govoru, dejanski areal tonemskega naglaševanja v poljanskem narečju pa še ni bil natančno določen.[14] Pozno odkritje in težave pri določanju vrednosti tonemov so močno vplivali tudi na stanje gradivske zbirke SLA za poljansko narečje.[15] Na karti Tonemski in netonemski govori (Škofic – Šekli – Kenda-Jež 2023: 15)

---

12 Za *bogat* v Logar 1947b ni ustreznih podatkov.

13 Tonem ponaglasnega zloga je odvisen od položaja v besedi: v zadnjem in predpredzadnjem naj bi bil cirkumflektiran, v predzadnjem pa akutiran (Beguš 2011: 20).

14 Prim. Stanonik (1977: 296): »v dolgih zlogih [pozna] tonemska nasprotja vsaj še žirovski govor, če ne tudi ostala poljanščina, kot pričajo primeri ob meji z njo.«

15 Prim. Fonološki opis za T182 Bukov Vrh, Benedik 1989: »Tonemskost dolgih nenaglašenih samoglasnikov je še neraziskana, obstaja pa možnost, da so tudi tu tonemske opozicije.«

so kot tonemski govori brez metatonije označeni govori v T180, T183 in T184, čemur po gradivu pogojno ustreza samo zapis v T183, medtem ko sta T180 in T184 zapisana kot netonemska govora. Za proučevanje prozodije teh govorov kot celote bi bilo nujno ponoviti raziskave v vseh raziskovalnih točkah.

4.5 Opombe k razširjenosti drugih glasovnih razvojev

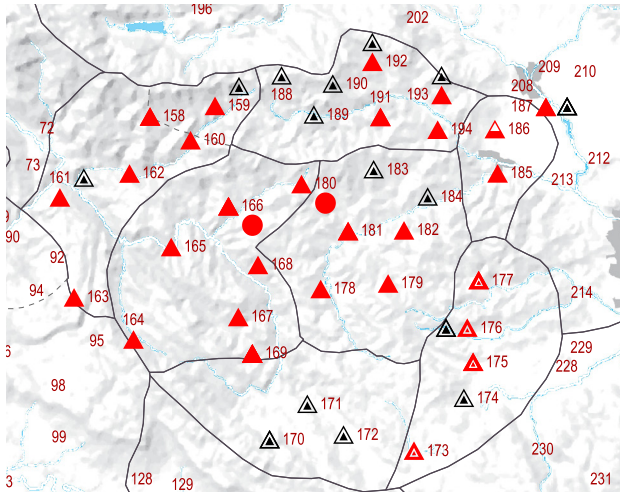
Akanje je popolno samo v T178, prednaglasni *o* je ohranjen v T179–T183, za T184 je značilno prednaglasno ukanje (T178 *kǫlè:n*, T179 *kolè:n*, T180 *ka'liẹn*, T181 *kolẹ̀:n*/*kolè:n*, T182–T183 *kolè:n*, T184 *kulẹ̀:n*. Odraz **-ò* je ajevski v T178 in T180 (*'pǫ̣t* oz. *'pad*, drugod *'pod* (T179, ~ T181, T183–T184), *'pọ̣d* (T181–T182). Ponaglasno akanje je splošno. Preglas *a* > *e* za funkcijsko mehkimi soglasniki je omejen na T178 (*svè:če*, *mà:še*, *če'pine* = črepinja). *ł* je ohranjen v T179–T180 (*łà:n*, *xłà:pc*, *γ'łux*), medtem ko ima *ł* v T178 drugačno distribucijo. Za položaj pred zadnjimi samoglasniki Stanonik (1977: 304–305) navaja: *ka'siła*, *łọ̀:i̯*, *'šił* = šilo : del -l *'kasiu̯* = kosil, *bó:u̯na*, v trenutni fonetični podatkovni zbirki pa so primeri z *ł* pred sprednjimi samoglasniki (tudi omenjeni v Stanonik 1977: 305), npr. *'łipa*, *łená:ba*, *płìešem*, *'łist* itd. pogostejši od pojavitev pred zadnjimi, npr. *γ'łux*, *młà:j*, *łǫ'pina* = lupina, *kłùop*. *Í* > *l* (T178 *zìele*, T179 *zìẹle*), *i̯l* (T181 *'zei̯le*, T182 *zè:i̯le*), *ń* > *n*, *i̯n* (T178 *ku̯ò:jn*, T179 *'koi̯n*, T180 *'kọi̯n*, T181 *'koi̯n*, *'kọi̯n*, T182 *'kọi̯n*, T183–T184 *'koi̯n*).

5 Vzhodni rovtarski govori: geolingvistični prikaz

Za prikaz na jezikovnih kartah so izbrani areali po obsegu in pomenu zelo različnih jezikovnih pojavov. Na prvi karti je prikazan obseg krajšanja visokih samoglasnikov v rovtarski narečni skupini, na drugi je preverjen dejanski obseg ejevskega ikanja, na tretji pa je opozorjeno na doslej morda premalo opaženi areal izglasnih zvenečih zapornikov v vzhodnih rovtarskih narečjih.

5.1 **Krajšanje dolgih naglašenih visokih samoglasnikov** je po Riglerju (1963: 62–63) »en[a] najpomembnejših inovacij, ki obenem z izgubo intonacijskih opozicij tvori osnovo [...] splošnemu akustičnemu vtisu rovtarščine«. Areal je skorajda prekriven z območjem rovtarskih narečij z izjemo nekaterih robnih govorov. Do krajšanja ni prišlo v črnovrškem narečju, po drugi strani pa areal sega tudi v selško narečje gorenjske narečne skupine. Ob zgodnjih raziskavah je v horjulskih točkah Logar odraza zapisoval kot nadkračino, vendar naj bi po njegovem takratnem slušnem vtisu nadkratki samoglasniki nastali samo »iz dolgih rastočih na nekdanjih dolgih akutiranih *ī* in *ū* v odprtih zlogih« (Logar 1959: 4), kar pozneje ni bilo potrjeno. Na karti je takrat zabeležena glasovna vrednost posebej

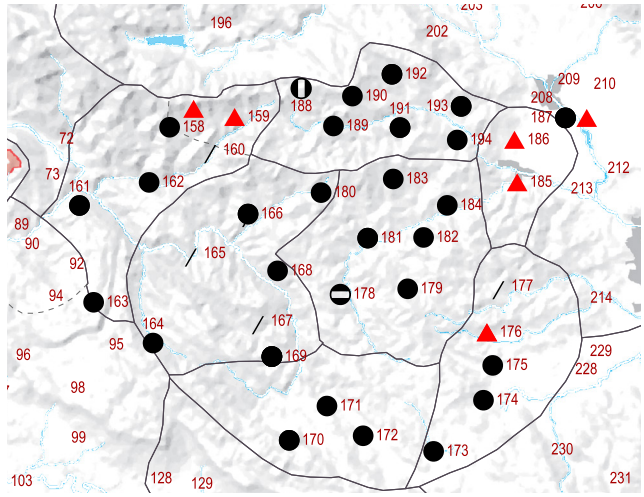
označena. Dvojnica z dolžino v T176 je fonologizirani zapis istega fonetično krajšega samoglasnika.[16]

Slika 3: Areal krajšanja dolgih visokih samoglasnikov: izsek iz karte za vzorčno vprašanje V742(a).03 sv/i/nja (skupaj s selškim narečjem gorenjske narečne skupine)
Legenda: ◬ iː, ▲ i, ◭ į, ◭ iˑ, ● e (položajni odraz)

5.2 **Ejevsko ikanje**, prehod nenaglašenega *e* v *i*, ni splošna značilnost horjulskega narečja, ampak horjulskega krajevnega govora (sam areal naj bi poleg Horjula obsegal govore krajev Zaklanec, Podolnica, Brezje, Ljubgojna, Vrzdenec in Šentjošt, Logar 1959: 7; 1993: 117), škofjeloškega narečja in dela baškega podnarečja. Za tu obravnavane govore prim.: T176 *primáːkne*, *misùː*, *lipùː*, *tiłùː*, *nibùː*, *bisȅːda*, *nivẹ́ːsta*, *čipíːna* = črepinja, *lisníːka*, *liníːca*, *sẹ́dit* = sedeti, *víːdit* = videti;[17] T185 *priˈmaːkne*, *miˈsȯː*, *tiˈlȯː*, *niˈbȯː*, *biˈsėːda*, *niˈvėːsta*, *liˈvica*, *siˈdėːt*, *ˈdėːtila* = detelja, *ˈvėːžim*, *ˈpaːmit*, *ˈsȯːsid*, *piˈpėːu̯*, *ˈneːsim*, *ˈreːčim*; T186 *miˈsȯː*, *tiˈlȯː*, *niˈbėːsta*, *ˈsȯːsid*, *ˈneːsim*; ~ T187 *miˈsọː*, *niˈbọː*, *biˈsẹːda*, *niˈbẹːsta*, *liˈviːca*, *piˈpẹːu̯* (samo Oman 1963).

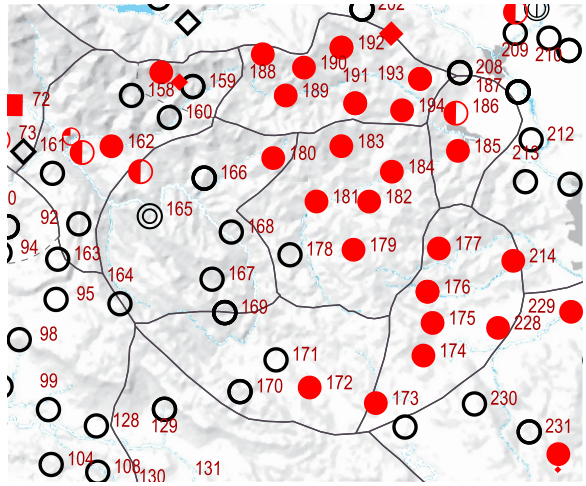
16 Prim. Logar 1981: 77: »/iː/ in /uː/ sta fonetično krajša kot drugi vokali.«
17 Za poljansko narečje je izpričan en sam primer v T179: *ˈvidit*.

Slika 4: Areal ejevskega ikanja: izsek iz karte za vzorčno vprašanje V737b(a).06 t/e/leta (skupaj s selškim narečjem gorenjske narečne skupine)

Legenda: ▲ i, ● e, ◐ ẹ, ◓ ə, / ni odgovora

5.3 **Ohranitev zvenečih nezvočnikov na koncu besede**. Vzhodna rovtarska narečja skupaj s selškim narečjem tvorijo strnjen areal ohranitve končnih zvenečih nezvočnikov v osrednjem slovenskem prostoru, ki je prek tolminskega in obsoškega narečja povezan s strnjenim koroškim arealom, ki pokriva ziljsko, rožansko in obirsko narečje.

Slika 5: Areal ohranitve končnih zvenečih nezvočnikov: primer izseka iz karte V781(b).02 -d (-d, -ḍ, -đ, -t, -s), avtorica: Ema Štarkl

Legenda: ● d, ◐ ḍ, ◴ dʿ, ■ đ, ◆ ð, ○ t, ◎ tʿ

6 Sklep

Zaradi (enakomerne) pokritosti celotnega jezikovnega prostora so geolingvistični podatki v nacionalnem atlasu, kakršen je SLA, dragocen vodnik pri mikroraziskavah glasovja posameznih krajevnih govorov in narečij. Trenutna fonetična podatkovna zbirka omogoča osnoven, grob pregled sistemskih lastnosti govora. Natančnost teh podatkov pa je odvisna od razmerja med stopnjo narečne variabilnosti in ustreznosti gostote mreže krajev ter primerne strukture geolingvistične vprašalnice. Zadnje monografske obdelave čebranškega (Gostenčnik 2018b) in terskega narečja (Ježovnik 2022) jasno kažejo, da brez mikroraziskav ne moremo ustrezno razreševati klasifikacijskih vprašanj slovenskih narečij. Še toliko bolj to velja za področje rovtarskih narečij, o katerih je Ramovš (1953: 82) skoraj poetično zapisal, da »vsi členi kažejo isti način medsebojne povezanosti, ki pa se ne izraža morda v istih dialektičnih posebnostih, marveč v tem, da sta po dva sosedna člena izobrazila neko število, ki ju posebno ozko veže, ta vezava pa od člena do člena v zapadno-vzhodni smeri vzdržuje, ustvarja in zavira medsebojne skupne pojave, ki so torej tu drugi kot tam.« Tukajšnji oris priča, da je ustrezno zajetje gradiva na podlagi ankete SLA zahtevno zlasti pri obravnavi prehodnih in mešanih območij, kjer predvsem pri študentskih zapisih klasično pričakovanje enega odgovora na eno anketno vprašanje ne prinaša podatkov o dejanski strukturni variabilnosti govora, kar npr. potrjujejo štirje zapisi za T187 Zgornje Bitnje. Mreža raziskovalnih točk je preredka, da bi lahko na področju horjulskega in poljanskega narečja ustrezno zajela prepletanje gorenjskih in obsoško-idrijskih odrazov za slovenske sredinske samoglasnike.[18] Šele natančna raziskava tega prekrivanja bi morda lahko odgovorila na vprašanje o razmerju med obema narečnima ploskvama in vprašanje o prvotnosti/drugotnosti dvoglasniških odrazov na območju sovpada sredinskih ejevskih in ojevskih samoglasnikov, do katerega je prišlo tudi v črnovrškem narečju in idrijskem krajevnem govoru (Rigler 1963: 53). Za pripravo nove karte slovenskih narečij so torej nujno potrebne dodatne fonetične raziskave vzhodnih rovtarskih narečij. Upamo, da bo po objavi serije fonetičnih kart iz projekta MEZZANINE na spletni strani iSLA, ki je previdena za leto 2026, k temu z novimi posnetki vzorčnih besed prispevala tudi občanska znanost.

Viri in literatura

Arhiv 26 = *Arhiv 26/1958–*, Arhiv Lingvistične/Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik.

Beguš 2011 = Gašper Beguš, Relativna kronologija naglasnih pojavov govora Žirovske kotline poljanskega narečja, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 8 (2011), 19–33.

Beguš – Jurgec 2021 = Gašper Beguš – Peter Jurgec, *Tone, stress, quantity, and quality: prosodic patterns and tonal wug-tests in Žiri Slovenian*, 2021, DOI: https://doi.org/10.31234/osf.io/b7uj5 [predobjava].

18 S tem je povezano tudi vprašanje obstoja morebitnega logaškega podnarečja.

Benedik 1971 = Francka Benedik, *Pungert*, 1971 [T185, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
Benedik 1981 = Francka Benedik, *Škofjeloški govor*, magistrska naloga, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta, 1981.
Benedik 1984 = Francka Benedik, O nastanku škofjeloškega govora, *Loški razgledi* 31 (1984), 29–32.
Benedik 1989 = Francka Benedik, Fonološki opis govora vasi Bukov Vrh, v: *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja: Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*, ur. Franc Jakopin, Ljubljana: SAZU, 1989, 31–44.
Benedik 1990 = Francka Benedik, Narečja na Loškem, *Loški razgledi* 37 (1990), 61–68.
Benedik 1995 = Francka Benedik, O nastanku škofjeloškega govora, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 9 (1995), 25–30.
Benedik 1997 = Francka Benedik, Fonološki opis govora vasi Pungert, *Jezikoslovni zapiski* 3 (1997), 157–166.
Benedik 2006 = Francka Benedik, Godeški govor, v: *Godešič skozi tisočletje: 1006–2006*, ur. Judita Šega, Godešič: Odbor za praznovanje tisočletnice Godešiča, 2006, 202–224.
Debeljak 1990 = Romana Debeljak, *Poljane nad Škofjo Loko*, 1990 [T181, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
Fojkar 1964 = Barbara Fojkar, *Gabrk*, 1964 [T184, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
Gostenčnik 2018a = Januška Gostenčnik, Umik novega dolgega akuta v slovenskih narečjih, v: *Škrabčevi dnevi* 10: *zbornik prispevkov s simpozija 2017*, ur. Aleksandra Bizjak Končar – Helena Dobrovoljc, Nova Gorica: Založba Univerze, 2018, 70–75.
Gostenčnik 2018b = Januška Gostenčnik, *Krajevni govori ob Čabranki in Zgornji Kolpi*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018 (Linguistica et philologica 36).
Greenberg 1987 = Marc Greenberg, Prozodične možnosti v slovenskem knjižnem jeziku in slovenskih narečjih, *Slavistična revija* 35.2 (1987), 168–186.
Ježovnik 2022 = Janoš Ježovnik, *Glasovne in naglasne značilnosti terskega narečja*, Ljubljana: Založba ZRC, 2022 (Linguistica et philologica 43).
Jurjevič 1982 = Marija Jurjevič, *Lučine*, 1982 [T179, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
Kavčič 1966 = Almira Kavčič, *Leskovica*, 1966 [T180, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
Kenda-Jež 2023 = Karmen Kenda-Jež, Fonetična transkripcija, v: *Slovenski lingvistični atlas* 3.1: *kmetovanje: orodje, opravila – atlas*, ur. Jožica Škofic – Mojca Kumin Horvat – Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2023, 30–35.
Kenda-Jež 2025 = Karmen Kenda-Jež, *Eastern Rovte Dialects of Slovene: Common Slovene Vowel Reflexes* [zaključena zbirka raziskovalnih podatkov], 2025, DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17575084.
Kopač 1971 = Katjuša Kopač, *Zgornje Bitnje*, 1971 [T187, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
Križnar 1972 = Helena Križnar, *Zgornje Bitnje*, 1972 [T187, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
Logar 1946 = Tine Logar, *Horjul*, 1946 [T176, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
Logar 1947a = Tine Logar, *Polhov Gradec*, 1947 [T177, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
Logar 1947b = Tine Logar, *Poljane nad Škofjo Loko*, 1947 [T181, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
Logar 1947, 1953 = Tine Logar, *Logatec*, 1947, 1953 [T173, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

Logar 1948a = Tine Logar, *Mala Ligojna*, 1948 [T175, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

Logar 1948b = Tine Logar, *Javorje*, 1948 [T183, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

Logar 1948c = Tine Logar, *Zgornje Bitnje*, 1948 [T187, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

Logar 1953 = Tine Logar, *Jugovzhodni rovtarski govori*, 1953 [preglednica glasovnih odrazov, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

Logar 1959 = O razmerju med gorenjščino in horjuljskim govorom, *Razprave SAZU: Razred za filološke in literarne vede* 5 (1959), 3–11.

Logar 1968 = Tine Logar, Glasoslovne in morfološke posebnosti v govorici sloveniziranih Nemcev, *Slavistična revija* 16 (1968), 159–168.

Logar 1975 = Tine Logar, Izvenjezikovni vzroki za dialektizacijo slovenskega jezika, *Seminar slovenskega jezika literature in kulture* 11, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1975, 7–11.

Logar 1981 = Tine Logar, Horjul (OLA 8), v: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981 (Posebna izdanja LV), 79–85.

Logar 1983 = Tine Logar, *Horjul*, 1983 [T176, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

Logar 1996 = Tine Logar, Rovtarska narečja [rokopis za objavo v *Enciklopediji Slovenije*], v: Tine Logar: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1996, 407–412.

Logar – Rigler 1983 = Tine Logar – Jakob Rigler, *Karta slovenskih narečij*, Ljubljana: Univerzum, 1983.

Oblak 1960 = Alenka Oblak, *Žabnica*, 1960 [T186, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

Oman 1963 = Matko Oman, *Zgornje Bitnje*, 1963 [T187, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

Ramovš 1931 = Fran Ramovš, *Dialektološka karta slovenskega jezika*, Ljubljana: Univerzitetna tiskarna, 1931.

Ramovš 1935 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika* VII: *dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935 (Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani, Dela I).

Ravbar 1959 = Jelka Ravbar, *Vrhnika*, 1959 [T174, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

Rigler 1963 = Jakob Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 14 (1963), 25–78.

Rupar 1983 = Marija Rupar, *Bukov Vrh*, 1983 [T182, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

Stanonik 1972 = Marija Stanonik, *Dobračeva*, 1972 [T178, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

Stanonik 1977 = Marija Stanonik, Govor Žirovske kotline in njenega obrobja, *Slavistična revija* 25.2–3 (1977), 293–309.

Šekli 2009 = Matej Šekli, Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja, Metode in zvrsti 26), 291–318.

Šekli 2018 = *Tiplogija lingvogenez slovanskih jezikov*, Ljubljana: Založba ZRC, 2018 (Linguistica et philologica 37).

Škofic idr. 2023 = *Slovenski lingvistični atlas* 3.1: *kmetovanje: orodje, opravila – atlas*, ur. Jožica Škofic – Mojca Kumin Horvat – Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2023.

Škofic – Šekli – Kenda-Jež 2023 = Jožica Škofic – Matej Šekli – Karmen Kenda-Jež, Tonemski in netonemski govori, v: *Slovenski lingvistični atlas* 3.1: *kmetovanje: orodje, opravila – atlas*, ur. Jožica Škofic – Mojca Kumin Horvat – Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2023, 15.

Summary

The Eastern Rovte Dialects in the *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA)

Because the Rovte dialect group developed as a secondary dialect formation at the intersection of the Upper Soča/Idrija and Upper Carniolan dialect bases—an area where a higher degree of variability in linguistic phenomena is expected—the phonetic material collected for the *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA) in this region can also be assessed in terms of its adequacy and the reliability of the areal representations created from these data. However, due to relatively early field recordings, particularly those made before the comprehensive revision of the SLA grammar questionnaire in 1961 or before significant new dialectological discoveries, such as the identification of a special system of pitch oppositions in the Žiri local dialect, the reliability of the material must also be evaluated from this perspective.

A comparison between the existing brief synthetic descriptions of the Eastern Rovte dialects (Logar 1993: 114–118; 1996; Šekli 2009: 305–306; 2018: 334–335) and the geolinguistic material for the SLA reveals that some generalizations about the characteristics of individual local dialects, which have been discussed in greater detail in dialectological literature, have been extended to the entire dialect. The most important corrections of these generalizations are as follows: (1) In the Horjul dialect, there is evidence of variation in the otherwise typically monophthongal reflexes of central vowels. According to the material for T174 Vrhnika, the reflexes **ò-*, **ē*, **è*, **ę̄*, **ę̀-*, **ǭ*, and **ǫ̀-* are diphthongal, as in the Poljane dialect (*i̯ęː*, *u̯oː*), whereas the material from the control points confirms the variability of these reflexes in the wider area west of Horjul; (2) The classification of the locality T187 Zgornje Bitnje in the Škofja Loka dialect is questionable due to the Upper Carniolan reflexes of central vowels; (3) Among the Poljane dialect localities, T180 Leskovica and T184 Gabrk stand out due to the merger of central vowels into *ię*, *uǫ*, and *ęː*, *ǫː* (Upper Carniolan reflexes), respectively. In the latter, numerous linguistic variants attested also indicate the transitional nature of the local dialect.

Only new fieldwork for the SLA in this area or the creation of a regional linguistic atlas could contribute to understanding the areal distribution of complex prosodic phenomena in the Poljane dialect, which could further clarify the structural characteristics of the dialect. Due to the uniform coverage of the entire linguistic area, the geolinguistic data in a national atlas such as the SLA serve as a valuable guide for micro-research on the phonetics of individual local dialects, even though the current phonetic database provides only a basic, rough overview of the systemic characteristics of dialects. In the future, special attention should be paid to transitional and mixed micro-areas, which, together with more detailed phonetic research on the Rovte dialects, will make it possible to produce a new map of Slovenian dialects.

Ob stoti obletnici izida prve geolingvistične študije slovenskega jezika

Mojca Schlamberger Brezar – Valentina Teršek – Primož Weingerl – Urška Stanković Elesini

Lucien Tesnière in njegov *Atlas za študij dvojine*: aktualizacija po 100 letih od izida

Cobiss: 1.01
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.09

Tesnièrjev *L'Atlas pour servir à l'étude du duel en slovène* iz leta 1925 je v letu 2022 v prevodu kot *Atlas za študij dvojine v slovenščini* doživel pomembno aktualizacijo. V interdisciplinarnem projektu med Filozofsko fakulteto in Naravoslovnotehniško fakulteto Univerze v Ljubljani je bil izdelan digitalni prototip atlasa. V članku podajamo zgodovinske okoliščine nastanka atlasa, njegovo recepcijo, dolgo pot do prevoda, izdelavo prototipa in načrte za projekte, ki jih omogoča digitalizacija.
Ključne besede: *Atlas za študij dvojine v slovenščini*, Lucien Tesnière, prevod, interdisciplinarni pristop, digitalizacija

Lucien Tesnière and His *Linguistic Atlas for Studying the Dual*: an Update 100 Years Later

Lucien Tesnière's *L'Atlas pour servir à l'étude du duel en slovène*, published in 1925, was first translated into Slovene only in 2022 as *Atlas za študij dvojine v slovenščini* and was actualized as a digital prototype within an interdisciplinary project of two faculties of the University of Ljubljana, Faculty of Arts and Faculty of Natural Sciences and Engineering. The article describes historical circumstances of the composition of atlas, its reception, a long way to the translation and prototype production, as well as plans for projects made possible by digitization.
Keywords: *Atlas for study of dual in Slovene*, Lucien Tesnière, translation, interdisciplinary approach, digitalization

Mojca Schlamberger Brezar ▪ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
▪ mojca.brezar@ff.uni-lj.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-2692-5012
Valentina Teršek ▪ Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta
▪ v.tersek@gmail.com ▪ https://orcid.org/0009-0007-7038-8038
Primož Weingerl ▪ Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta
▪ primoz.weingerl@ntf.uni-lj.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-3115-2309
Urška Stanković Elesini ▪ Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta
▪ urska.stankovic@ntf.uni-lj.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-4280-0615

Prispevek je nastal v okviru raziskovalne skupine P6-0215 *Slovenski jezik - bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave*, in sicer na osnovi prispevka na 5. Slovenskem dialektološkem posvetu v okviru konference DiaClas-SDP 5, ki je potekala na ZRC SAZU v Ljubljani od 22. do 25. 4. 2025. Temelji na raziskovalnih podatkih iz že obstoječih in javno dostopnih virov, ki so navedeni v razdelkih Viri in Literatura.

CC BY SA

1 Uvod: Tesnière – življenje in delo

Lucien Tesnière, prvi lektor francoskega jezika na novoustanovljeni Univerzi v Ljubljani med letoma 1920 in 1924, hkrati pa Meilletov doktorski študent, je leta 1925 na Univerzi v Strasbourgu doktoriral s tezo *Les formes du duel en slovène* in sekundarno tezo *L'Atlas pour servir à l'étude du duel en slovène*. Prva od tez do sedaj ni bila prevedena, *Atlas za študij dvojine v slovenščini* pa je leta 2022 v prevodu Mojce Schlamberger Brezar izšel pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Opis Tesnièrjeve življenjske poti bi lahko strnili okrog nekaj dejstev: nadarjenost za jezike, najboljši možni učitelji, odločnost in zagovarjanje lastnega prepričanja. Zadnji dve lastnosti sta mu v življenju prej škodili kot koristili, a v zgodovino se je zapisal kot eden največjih francoskih lingvistov predvsem zaradi posthumno izdane knjige *Éléments de syntaxe structurale*. Naključje je hotelo, da je bil ta veliki mož močno povezan tudi s slovenščino.

Lucien Tesnière je bil rojen 13. maja 1893 v Mont-Saint-Aignanu (Normandija). Obiskoval je licej v Rouenu, kjer se je učil grško in latinsko ter leta 1910 maturiral. Posebej nadarjen je bil za jezike: od malega je imel nemško guvernanto, večkrat je obiskal Nemčijo, v mladosti je preživel leto dni v Angliji in šest mesecev v Italiji (povzeto po Verdelhan Bourgade 2020).

Študij je leta 1913 nadaljeval v Nemčiji (Leipzig, Berlin) in Avstriji (Dunaj), kjer se je naučil gotščine, visoke nemščine in hrvaščine. Na Sorboni je pod mentorstvom Josepha Vendryesa in Charlesa Andlerja leta 1914 zaključil diplomo iz nemščine z dodatnim predmetom staro nordijščino.

V prvi svetovni vojni so ga poslali na fronto in leta 1915 je za 40 mesecev postal vojni ujetnik: v tem času se je naučil hebrejsko, rusko, latvijsko, nizozemsko, finsko in madžarsko. Nemci so ga imenovali za nemško-angleško-rusko-italijanskega tolmača.

Po prvi svetovni vojni je deloval v Parizu v tujih dopisništvih: najprej v angleškem, potem v nemškem, nazadnje v jugoslovanskem. Leta 1919 je opravil agregacijo iz nemščine – gre za francoski državni izpit, ki omogoča poučevanje na univerzi. Leta 1920 je bil imenovan za lektorja v Ljubljani; financiral se je s štipendijo *Bourse d'études de la Commission des voyages et missions scientifiques et littéraires*.

V študijskih letih 1920/1921 do 1923/1924 je v Ljubljani poučeval francoščino: znan je odlok o »veniam legendi«, ki so ga sprejeli na novoustanovljeni univerzi (Jerman 1994: 5), saj je bil Tesnière doktorand slovanskih jezikov, ne romanskih oziroma francoščine. O tem obstajajo zabeležke: kot navaja Jerman (1994: 5), je Senat Univerze v Ljubljani na seji 14. oktobra 1920 na predlog dekana Filozofske fakultete prof. dr. Ivana Prijatelja soglasno odločil: »Tesnière, agrégé de l'Université de Paris, je imenovan za profesorja za francoski jezik in literaturo.« Njegov status je bil potrjen 23. novembra 1920, na tretjem sestanku senata

fakultete je postal docent, ministrstvo za izobraževanje Države Srbov, Hrvatov in Slovencev mu je z dekretom št. 8851 z dne 7. decembra 1920 podelilo *veniam legendi*.

Glede na odzive je bil pri študentih zelo priljubljen, poskrbel je tudi za materialno plat študija – za knjige francoskih avtorjev, predvsem leposlovje, in slovarje. V Ljubljani je ustanovil Francoski inštitut (več o tem v *Linguistici* 1994, v kateri so zbrani referati ljubljanskega simpozija, posvečenega stoti obletnici Tesnièrjevega rojstva).

Leta 1924 je odšel v Strasbourg, v maju leta 1925 z odliko (*mention très honorable*) zagovarjal doktorat in dobil nagrado – *prix Volney*. Njegova naloga je sestavljena iz primarne teze, *Dvojina v slovenščini* (*Les formes du duel en slovène*), in *Atlasa* (*L'Atlas pour servir à l'étude du duel en slovène*), ki predstavlja sekundarno oziroma spremljevalno tezo. Obe knjigi sta izšli istega leta pri založbi Champion.

Do leta 1936 je bil profesor v Strasbourgu, sledila je selitev v Montpellier, kjer je prevzel katedro za primerjalno lingvistiko in slovnico (*Chaire de la linguistique et grammaire comparée*), ki je leta 1951 postala Katedra za splošno lingvistiko (*Chaire de la linguistique générale*); v njenem okviru je razvijal skladenjsko teorijo in didaktične eksperimente. Od 2. junija 1953 je bil dopisni član SAZU, umrl je 6. decembra 1954. Kot pravi v svojem članku M. Verdelhan Bourgade (2020: 1), je Lucien Tesnière predstavljal enega največjih lingvistov 20. stoletja in je s svojimi raziskavami skladnje postavil temelje za napredek v strojni obdelavi jezika.

2 Strukturalistični pristop k študiju dvojine

2.1 Tesnière, slovenščina in dvojina

Tesnière se je izobraževal pri vodilnih francoskih jezikoslovcih tistega časa, kot so Paul Boyer, Joseph Vendryes in Antoine Meillet. Ti so v jezik uvajali nove metodologije raziskovanja, ki so poleg diahronega raziskovanja upoštevale tudi raziskave jezika v sinhroniji, podprte z zbiranjem podatkov. Tesnière je za doktorsko tezo prišel raziskovat dvojino v slovenščini.

Zakaj slovenščina, zakaj dvojina? Z dvojino se ukvarjata tako primarna kot sekundarna teza Tesnièrjeve disertacije, *Les formes du duel en slovène* in *L'Atlas pour servir à l'étude du duel en slovène*. Temo naj bi Tesnièrju izbral mentor, profesor Meillet. V predgovoru k delu je Tesnière (1925b: VII) zapisal:

> Najbrž ne bo presenečenje, če povemo, da je prvo idejo za to delo dal g. A. Meillet. Vedno je poudarjal tesno povezavo jezikovnih dejstev in socialnih pojavov. Bolj kot kateri koli drug jezikoslovec je prikazal globok vpliv napredka človeškega duha proti abstrakciji na razvoj jezika in na proces izginevanja konkretnih kategorij. To pojasni tudi posebno zanimanje, ki ga je vedno namenjal dvojini.[1]

---

1 V izvirniku: »On n'étonnera personne en disant que l'idée première de ce travail revient à M. A. Meillet. C'est que M. Meillet a toujours attaché à mettre en évidence, avec la finesse et la précision qui caractérisent sa méthode, l'étroite dépendence des faits linguistiques par rapport aux phénomènes sociaux; plus qu'aucun autre linguiste, il a montré l'influence profonde exercée par le progrès de

Tesnière je v nadaljevanju razložil, da je Meillet mentoriral delo A. Cunyja o dvojini v grščini (A. Cuny, *Le nombre duel en grec*, Paris 1906, citirano po Tesnière 1925b). V uvodu v tezo *Les formes du duel* je Tesnière pojasnil, da se mu je zdelo zanimivo opraviti tovrstno delo na živem oziroma modernem indoevropskem jeziku, ki ohranja dvojino – in da je bila tu izbira omejena, saj je prisotna le še v nekaj litovskih govorih in treh slovanskih jezikih, slovenščini, lužiški srbščini in slovinščini, ki se je govorila na Pomorjanskem (Tesnière 1925b: VII). Pojasnil je, da se po Meilletu izguba dvojine razlaga z razvojem civilizacije, kar je izpostavljeno tudi v Cunyjevi knjigi, da pa gre pri Slovencih, ki so civiliziran narod z razvito zahodno kulturo, pri dvojini za frapanten anahronizem, saj naj bi bila značilna za zaostale civilizacije. Raziskava naj bi mu tako pomagala pojasniti vzroke za obstoj oziroma ohranjanje dvojine (Tesnière 1925b: IX).

Prav dvojina in študij slovenščine naj bi bila vzrok, da Tesnière kasneje ni dobil profesorskega mesta v Parizu: kot piše Françoise Madray-Lesigne (1994), naj bi Tesnière v svojih pismih izrazil svoje skrbi glede tega. Maja 1937 je v korespondenci J. Guittonu zapisal: »Je connais quelqu'un de haut placé qui depuis un certain nombre d'années repand le bruit que quand on a fait du slovène il est impossible que l'on soit russisant«[2] (pismo Guittonu, 12. maj. 1937) (Madray-Lesigne 1994: 246). Biti rusist je takrat namreč pomenilo dostop do boljših pozicij na univerzi.

Madray-Lesigne nadalje navaja, da naj bi Tesnière računal na zaposlitev v okviru katedre slovanskih jezikov v Parizu, da pa se ji je moral odreči in je odšel v Montpellier, kjer se je sprostila katedra za splošno lingvistiko. Zaključi, da se Francija ni pokazala zelo odprta do lingvista, ki je želel promovirati slovenski jezik in kulturo. Nasprotno pa je slovenska izkušnja v Tesnièrju zbudila zavedanje o jezikovnih manjšinah in njihovi pravici, da ohranjajo svojo dediščino (Madray-Lesigne 1994: 243). Sledi tega so vidne tudi v *Atlasu*, kjer opisuje različne pritiske večjih narodov na mejah slovenske jezikovne skupnosti (Tesnière 1925a: 34–37), ki se v 21. stoletju ponovno aktualizira (!).[3]

Da je bil v Franciji študij jezikov vedno močno povezan s politiko, je pritrdil tudi prof. Gabriel Bergounioux, zaslužni profesor Univerze v Orléansu, diskutant na okrogli mizi o Lucienu Tesnièrju, slavistu, ki se je odvijala 25. oktobra 2023 v Parizu na Institut des études slaves ob stoti obletnici inštituta, na kateri so sodelovali še Sylvie Archaimbault, CNRS, Mojca Schlamberger Brezar, Univerza v

---

l'esprit humain et par sa marche vers l'abstraction sur le développement du langage et sur la disparition progressive des catégories concrètes. C'est ce qui explique l'attention particulière qu'il a toujours accordé à l'histoire du duel.« (Tesnière 1925: VII)

2 V prevodu: Poznam nekoga na precej visoki poziciji, ki že precej dolgo razglaša, da ne moreš biti rusist, če si se ukvarjal s slovenščino.

3 V luči aktualnih dogodkov na Peršmanovi domačiji in policijske racije 27. julija 2025.

Ljubljani, Patrice Pognan, INALCO, Eva Krásová, Karlova univerza v Pragi, ter Thierry Ruchot, CRISCO in Univerza v Caenu.

Bergounioux je kot konzultant po predstavljenih referatih omenil, da naj bi Meillet od Tesnièrja pričakoval, da bo utemeljil slovenščino kot enega od dialektov srbohrvaščine. Ker se to ni zgodilo, saj je Tesnière, zaveznik jezikovnih manjšin, natančno prikazal meje med slovenščino in hrvaščino, naj bi padel pri mentorju v nemilost, kar je vplivalo tudi na nadaljevanje njegove kariere.

2.2 Geografska ali geolingvistična metoda

Tesnière je znan kot pionir geolingvistike, katere začetnika sta lingvista Jules Gilleron in Edmond Edmont.[4] Leta 1925 je bila metoda poimenovana kot »lingvistična geografija« in ta izraz je uporabljen tudi v prevodu. Gilleron in Edmont sta med letoma 1897 in 1900 zbirala gradivo, med letoma 1902 in 1910 pa objavljala posamezne zvezke *Francoskega lingvističnega atlasa* (*L'Atlas linguistique de la France* (ALF)).

Po njunem zgledu je Tesnière v Uvodu v *Atlas* zapisal:

> Cilj pričujočega dela je skicirati lingvistično geografijo slovenščine. Če bi avtor želel izčrpati temo, s katero se ukvarja, bi moral narisati več tisoč kart, od katerih bi ene predstavljale fonetične izoglose, druge morfološke, spet druge skladenjske. To je velikansko delo, za izvedbo katerega bi potrebovali dolga leta. Avtorju se ni zdelo potrebno, da bi se s tem ukvarjal, vsaj ne v tem trenutku. V resnici se, ko narišemo karte določenih pojavov in ko nadaljujemo z anketami za druge pojave, hitro zavemo, da so slovenske izoglose manj raznolike in da se jih da na splošno združiti v neko omejeno število tipov. Kakih šestdeset kart, kar je približna vsebina tega prvega atlasa, je dovolj, da prikaže glavne tipe. (Tesnière 2022: 15)

V skrbi, da bi zapolnil področja, kjer je informacij primanjkovalo, je avtor izkoristil svoje bivanje v Ljubljani ter v letih 1921 in 1922 začel s serijo lingvističnih izletov po slovenskih deželah. Tako je lahko osebno opazoval večje število govorov in narisal karte, iz katerih je sestavljen njegov atlas. Pri zbiranju gradiva se je posvetoval z dialektologi (F. Ramovš, M. Rešetar itd.) ter zabeleženo kombiniral z obstoječimi objavami (V. Oblak) in zgodovinskim gradivom.

Posebno težavo je predstavljalo zbiranje gradiva na slovenskem jezikovnem področju, ki je med obema vojnama pripadlo Italiji: za ta del ni dobil dovoljenja, tako da si je pomagal z informacijami svojih študentov s tega področja, kot pravi v *Atlasu*:

> Te osebe, ki podrobno poznajo značilnosti, po katerih se njihov dialekt razlikuje od knjižnega jezika, saj so jih morale popraviti v času svojega šolanja, so se izkazale kot najboljši informatorji.

---

4 Nemškega pionirja lingvistične kartografije, Georga Wenkerja, ki je deloval konec 19. stoletja, Tesnière v svojem *Atlasu* ne omenja: etnocentričnost je značilna za vse kulture. Njegov lingvistični atlas Nemškega imperija, danes znan kot *Wenkeratlas*, obstaja tudi v digitalni obliki (https://www.uni-marburg.de/en/fb09/dsa/projects/completed-projects/diwa).

> Njihov odstotek se je pokazal še toliko večji zaradi dejstva, da smo se morali nanje obračati predvsem v primorski regiji, na Notranjskem in v Istri, ki so bile priključene k Italiji, prav tako pa tudi na Koroškem, ki zdaj pripada Avstriji. V teh dveh državah, kjer je boj med rasami in jeziki še vedno močan, so strasti preveč razvnete, da bi lahko tam uspešno opravili anketo o slovanskih govorih. Skoraj vse informacije o dialektih, ki se govorijo zunaj meja Jugoslavije, smo tako zbrali v Ljubljani iz ust intelektualcev, ki izvirajo s teh območij. Profesorje in študente iz pokrajin, ki zdaj pripadajo Jugoslaviji, smo anketirali v Ljubljani in v Mariboru ali v njihovih domačih krajih, če smo jih srečali tam in se z njimi spoznali. (Tesnière 2022: 20–21)

V Uvodu v *Atlas* (2022) pojasnjuje načela geografske metode, kot so takrat imenovali geolingvistiko:

> Geografsko metodo se izvaja z anketiranjem. To zahteva vnaprejšnjo sestavo vprašalnika, ki se ga ponavlja, ne da bi se ga spreminjalo, na vseh točkah, kjer želimo opisati govor. Ustrezno izbrana oseba prevede predlagane stavke v dialekt. Ko je anketa končana, za vsako točko ankete poznamo vse predlagane oblike in za vsako predlagano obliko njene dialektalne variante na vsaki od točk ankete. Te variante je treba le še vnesti na vnaprej pripravljeno podlago in tako dobimo dialektalno karto določenega pojava. Zemljepisna metoda torej vsebuje naslednje tri operacije: 1. sestava vprašalnika, 2. izbira točk, 3. izbira informatorja na vsaki točki. (Tesnière 2022: 15)

2.2.1 Sestava vprašalnika in gostota točk

Glede sestave vprašalnika je Tesnière navedel, da se je sicer zgledoval po Gilleronu in Edmontu, vendar je njun vprašalnik zaradi analitične narave francoščine drugačen kot za slovenščino.

> Za preučevanje slovenskega jezika, ki ima sintetično naravo, pa bi bila uporaba takega vprašalnika nesmiselna. Vsako slovensko besedo lahko srečamo v vseh možnih oblikah, saj je pregibanje v slovenščini zelo bogato. Vzemimo primer: če je le mogoče, moramo isti samostalnik preučevati v šestih oblikah, ki jih dobi v šestih sklonih sklanjatve, ali pa vsaj v najtipičnejših od teh oblik. Ker od povprečnih informatorjev ne moremo pričakovati, da nam poljubno naštejejo posamezne oblike v imenovalniku, tožilniku ali rodilniku, smo dialektalno anketo v slovenski deželi lahko naredili pod pogojem, da smo napredovali s kratkimi povedmi ali elementi stavkov, ki tvorijo pomensko celoto. Na ta način informator, ki ga vodi sobesedilo, takoj pove želeni sklon, ne da bi mu bilo treba pred tem na široko razlagati. Zato si je avtor prizadeval, da bi ustvaril vprašalnik sintetične narave. (Tesnière 2022: 16)

O gostoti točk je zapisal, da dobro povprečje za Slovenijo in za sosednje kajkavsko območje doseže s študijem 88 govorov, kar predstavlja en govor na 330 kvadratnih kilometrov in posledično nekoliko manjšo gostoto, kot jo ima *Lingvistični atlas Korzike in Katalonije*, pa vendar skoraj dvainpolkrat večjo od *Lingvističnega atlasa Francije* (Tesnière 2022: 16, 20). Kolarič (1955) glede gostote mreže navaja naslednje: »Svojo vprašalnico je Tesnière preskusil v 88 govorih, vključno z dvema sosednjima kajkavskima. To je za slovenske govore zelo redka mreža. Vprašalnica za Lingvistični atlas Slovenije zajema 312 govorov, pa je še preredka, tako da je marsikje treba eksploracijske točke dodati.« Seveda je v luči današnjega

znanja ta opazka pertinentna, vendar je pri Tesnièrju šlo za terensko raziskavo pred časom: v luči Tesnièrjevega položaja v Sloveniji po prvi svetovni vojni pa z današnjim vpogledom lahko pripomnimo, da je nemogoče od doktoranda pričakovati, da bo opravil delo, ki ga na terenu opravlja ekipa dialektologov.

2.2.2 Izbira informatorja na vsaki točki

Tesnièrjev prihod v Slovenijo ni bil neopažen; pri izvajanju raziskave je imel pomoč pri oblasteh, saj pravi:

> Avtor se zahvaljuje izredni ustrežljivosti slovenskih oblasti iz Ljubljane, ki so spisale okrožnico, v kateri so ga priporočile vsem učiteljem in profesorjem v Sloveniji, ti pa mu nikdar niso odrekli pomoči. Po drugi strani pa je doživel prisrčen sprejem tudi pri vseh vaških župnikih, na katere se je obrnil. Ob taki pomoči ni nikoli občutil resničnih težav pri iskanju domačina, ki bi mu lahko služil za informatorja. Le enkrat ali dvakrat se mu je zgodilo, da je med anketo spoznal, da informator ne bo ustrezen, in je zato iskal drugega. (Tesnière 2022: 20)

Najbrž pa Francoz, ki hodi po slovenskem podeželju, sprašuje in hkrati zapisuje (uporabljal je tonemski zapis – najverjetneje je imel absolutni posluh?), ni mogel ostati neopažen. O informatorjih je imel že vnaprejšnjo predstavo, saj je želel dobiti ljudi, ki bi govorili čim čistejši dialekt. V uvodu v *Atlas je* predstavil svoj sociološki pogled na govorce: izbiral jih je med ljudmi s podeželja, ki jih ni »okužila« knjižna slovenščina; lahko omenimo, da je z današnjim pogledom upošteval določeno »spolno uravnoteženost«, med intervjuvanci je 18 žensk in 88 moških. Za ženske pravi naslednje: »Na splošno opazujemo, da se lokalni govor bolje ohranja pri ženskah kot pri moških, ker ne utrpijo razkrojevalnega učinka služenja vojaškega roka in zaradi svojih gospodinjskih funkcij klepetajo bolj med seboj kot s tujci.« (Tesnière 2022: 20) Ne glede na to na koncu raziskave ni ocenil, da bi ženske dale boljše podatke kot moški informatorji.

To je le kratek povzetek njegove geolingvistične metode, ki je bila za tedanji čas precej revolucionarna.

3 Recepcija Tesnièrjevega dela v Sloveniji

Obe knjigi, *L'Atlas pour servir à l'étude du duel en slovène* (*Atlas dans la suite), la thèse secondaire du doctorat de Lucien Tesnière*, in *Les formes du duel en slovène, la thèse principale*, sta izšli pri založbi Champion leta 1925. Izpiski iz knjižnice za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete kažejo, da sta obe knjigi prišli v knjižnico Filozofske fakultete kot darilo pariškega Institut d'études slaves že takoj ob izidu (datum inventarizacije, 22. junij 1925, je sicer približen). Drugi izvod *Atlasa* pa je knjižnici podarila Hélène Tesnière, lingvistova vnukinja, 21. februarja 1995. Lucien Tesnière je sicer fakulteti redno podarjal svoje separate

člankov v povezavi s slovenščino, zadnje, posthumno delo *Éléments de syntaxe structurale* pa je knjižnica kupila 12. februarja 1963.

S temi podatki dopolnjujemo Kolaričev nekrolog (Kolarič 1955), objavljen po Tesnièrjevi smrti, kjer omenja slabše poznavanje njegovega dela, ki ni bilo povezano s slovenščino: »Naši jezikoslovci do njegovih neslovenističnih del niso imeli dostopa in v petdesetih letih še niso mogli dojeti pomena njegove skladnje za prihodnost.« In še: »Tesnière je marsikaj pisal tudi o indoevropskih jezikih na sploh in o romanskih, zlasti francoščini še posebej. Ukvarjal se je tudi z nekakšno občno sintakso, ki naj bi praktično pomagala odstranjevati težave, ki jih imajo tuji študentje pri učenju francoščine. Žal večine teh razprav v Ljubljani nimamo.« (Kolarič 1955)

Tesnière si je močno prizadeval za predstavljanje Slovenije, slovenščine in slovenske kulture v Franciji, kar kaže tudi njegova monografija o Otonu Župančiču (1931), kar so mu priznavali vsi sodobniki. O tem so se tudi razpisali raziskovalci na simpoziju ob Tesnièrjevi stoti obletnici rojstva (Neuhäuser 1994; Pogačnik 1994).

Iz korespondence (*Linguistica* 1994) je videti, da je Tesnière spletel tesne vezi s svojimi študenti, ki jih je uporabil za informatorje, pa tudi s kolegi – če upoštevamo pričevanja Janka Lebna in pisma iz njegovega fonda. Imena, ki jih srečujemo, so Ivan Prijatelj, Anton Debeljak, Jože Glonar, predvsem pa pesnik Oton Župančič, ki mu je Tesnière posvetil monografijo s prevodi njegovih pesmi (Madray-Lesigne 1994; Glavan 1994). Vezi z Ivanom Prijateljem, ki je bil takrat dekan Filozofske fakultete, potrjuje tudi delovanje Francoskega inštituta, katerega direktor je bil Tesnière, Prijatelj pa je bil njegov član (Glavan 1994: 239). Cortès (1991: 52) govori o plodnem obdobju za Tesnièrja, saj se je ukvarjal s Francoskim inštitutom, poleg tega pa je organiziral francoske krožke v Mariboru, na Ptuju, v Celju, Kranju in Novem mestu.

Françoise Madray-Lesigne (1994) navaja pet točk, zaradi katerih je bila Tesnièrjeva slovenska izkušnja ključna za nadaljevanje njegove znanstvene kariere. Prva je bila izdelava korpusa. Tesnière se je zelo hitro zavedel težave, ki jo za lingvista v raziskovanju predstavlja omejitev na literarna besedila. Že leta 1921 je vztrajal, da je treba nabirati podatke na terenu, in ta strast mu je ostala tudi kasneje v življenju, ko jo je uporabil za druge slovanske jezike.

Drugo vodilo, ki ga je pridobil v Ljubljani, je bila nujnost, da se odreče vnaprejšnjim prepričanjem o delovanju jezikov: vedno je opazoval dejstva in iz njih izpeljeval razlage. Tako je že zgodaj opazil, da predsodki o dvojini ne sovpadajo z njegovim opazovanjem na terenu. Zato je zavrgel hipoteze in teorijo o dvojini postavil na novo.

Tretje vodilo je bila zahteva po jasnosti v predstavljanju teorije: po izkušnjah, ki jih je pridobil kot lektor in profesor, je menil, da mora biti vsak sestavek napisan

tako, da ga razume široko občinstvo, četudi je namenjen specialistom. O tem je veliko diskutiral tudi v korespondenci z Meilletom.

Že v raziskavi o dvojini je postavil hipotezo o primatu skladnje nad morfologijo, kar je v dvajsetih letih dvajsetega stoletja predstavljalo revolucionaren pogled. Prav tako je ukvarjanje z dvojino zaznamovalo njegovo celotno znanstveno kariero in raziskave: poleg *Atlasa* je vplivalo tudi na njegovo rusko slovnico (*Petite grammaire du russe*) in druga razmišljanja o strukturi jezika (Madray-Lesigne 1994: 244–245).

Hkrati je treba izpostaviti zapletene odnose med Tesnièrjem in Ramovšem, ki sta izhajala iz različnih metodoloških tokov in različnih pogledov na jezik: Tjaša Jakop (2008: 23) ugotavlja, da je šlo za izključujoč odnos, ki je močno škodil recepciji Tesnièrja na Slovenskem. Ramovš kot novogramatik ni poznal strukturalizma, ki je bil takrat v Franciji zelo moderen in v okviru katerega so z opazovanjem na terenu nastajale sinhrone raziskave jezikov. Tesnière je Ramovšu izražal vse dolžno spoštovanje in ga ni pozabil omeniti v zahvalah v svojih knjigah, saj zapiše: »Hkrati se zahvaljujem gospodu Franu Ramovšu, ki mi je zelo pomagal s tem, da mi je dal na razpolago zapiske svojih predavanj na univerzi in mi prijazno posredoval filološki pregled nekaterih Trubarjevih besedil, ki jih v Ljubljani ni.«[5] (Tesnière 1925b: XIV) Ramovš pa Tesnièrja ni omenjal in ni kazal zanimanja za njegovo delo, čeprav obstajajo indici, da je obe knjigi o dvojini dobro poznal (Rotar 1990; Orožen 1993). V bibliografiji *Morfologije slovenskega jezika* (Ramovš 1952) njegovo delo ni navedeno, citirano pa je Belićevo delo (*O dvojini u slovenskim jezicima*) iz leta 1932. Ob pregledu korespondence med Ramovšem in Belićem (Rotar 1990: 42–43, op. 82, p. 134) je očitno, da sta oba poznala *Les formes du duel en slovène* in da je Belić za svojo knjigo uporabil Tesnièrjeve primere. Ramovš naj bi celo obljubil, da bo napisal recenzijo, kar pa se ni zgodilo. Poleg tega najdemo v korespondenci podatke, da se je zdelo Beliću Tesnièrjevo delo dolgočasno in da je Ramovš menil, da je 400 strani preveč, saj bi Tesnière lahko isto povedal na 50 straneh (Rotar 1990; Orožen 1994).

Še več: korespondenca med Tesnièrjem in Ramovšem razkriva, da je Tesnière Ivšiću, Beliću in Ramovšu predlagal, da ustanovijo odbor za slovanski lingvistični atlas s sedežem za Jugoslavijo v Zagrebu, do česar pa takrat ni prišlo (Orožen 1994: 170–171). S svojim pristopom je Tesnière predstavljal za slovanski svet pionirsko delo v geolingvistiki – Slovanski lingvistični atlas OLA (*Общеславянский лингвистический атлас*) ima sicer svoje začetke v letu 1958, ko so ga ustanovili na 4. mednarodnem kongresu slavistov v Moskvi, izhajati pa je začel po letu 1965,

5 V izvirniku: »J'adresse également mes remerciements à M. Fr. Ramovš, qui m'a rendu le plus grand service en mettant à ma disposition le texte des cours qu'il a professés à l'Université de Ljubljana, et en me communiquant obligeamment le dépouillement philologique de certains textes de Trubar qui n'existent pas à Ljubljana.«

ko je začel izhajati zbornik OLA (*Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования*) (prim.: http://ola.zrc-sazu.si/OLB02SLV-uvod.htm). Slovenski lingvistični atlas (SLA) je leta 1934 zasnoval Fran Ramovš, razvijati se začel s Tinetom Logarjem, ki je od leta 1948 naprej zapisal več kot 200 krajevnih govorov, v raziskave za SLA pa je vpel tudi svoje študente in kolege. Delo pod vodstvom Jožice Škofic nadaljuje Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU.

Tesnière je bil sprejet za dopisnega člana SAZU leto dni po Ramovševi smrti (2. junija 1953) in je kmalu po tem umrl (6. decembra 1954). Kot kaže, je bila njegova metoda preveč revolucionarna za naše kraje – uveljavila se je šele precej kasneje. O tem razmišlja tudi Toporišič (1994), ki ne vidi veliko razlike med svojo strukturalno slovnico in Tesnièrjevo *Sintakso*.

Slovenski lingvist Vlado Nartnik, ki je del svojega dela posvetil dvojini, je zapisal: »Tesnièrjev Jezikovni atlas kljub nekaterim nedorečenostim, ki jih avtor pri zapisu o branju kart samokritično dopušča, dopolnjuje Oblike dvojine v slovenščini tako, da ostaja v marsičem važen ne le za slovensko dialektologijo, ampak tudi za presojo dvojinskih oblik v slovenskem knjižnem jeziku. Sodobno slovensko jezikoslovje posveča dosežkom Tesnièrjeve zemljepisne metode vse premalo pozornosti.« (Nartnik 1994: 194)

Omeniti je treba tudi Tesnièrjev simpozij v Ljubljani 18.–20. novembra 1993 ob stoti obletnici njegovega rojstva, po katerem je nastal zbornik *Lucien Tesniere: evropski in slovenski jezikoslovec (1893–1993)* z objavami prispevkov v reviji *Linguistica*, ki je izšla leta 1994.

Najbolj se je preučevanju Tesnièrjevega dela v okviru svoje doktorske naloge posvetila Tjaša Jakop (2008), ki ga citira v vseh relevantnih poglavjih in njegovo gradivo primerja s tistim, ki ga je nabrala 75 let kasneje, po sklonih, spolu in izginjanju, pa tudi restituciji (Jakop 2008: 27). Njegovo delo tako ni ostalo brez odmeva in je pomembna gradivsko podprta sinhrona študija, ki se jo da primerjati z današnjim stanjem.

4 Prevod *Atlasa* in njegova aktualizacija

Kljub velikemu vložku Tesnièrjevega dela v zbiranje podatkov na terenu in izdelavo *Atlasa* ter posledično pomenu za slovenščino je bilo delo prevedeno šele leta 2022: v prevodu Mojce Schlamberger Brezar in v pomanjšani obliki (format A4) je *Atlas* izšel pri Znanstveni založbi FF UL, medtem ko *Oblike dvojine v slovenščini,* ki so izšle istega leta kot *Atlas*, tj. 1925, na prevod še čakajo. Idejo za prevod je leta 1991 v pogovoru dal Velemir Gjurin, takrat asistent na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ponovno pa je zaživela ob stoti obletnici ustanovitve Univerze v Ljubljani (2019), kjer se je skoraj sto let pou-

čevala tudi francoščina, in približni stoti obletnici ustanovitve Francoskega inštituta, katerega prvi ravnatelj je bil prav Tesnière (Vodopivec 2013). Idejo za vključitev Tesnièrjevega dela v konferenco ob stoti obletnici francoščine na Univerzi v Ljubljani, ki sta jo organizacijsko zastavila Gregor Perko in Mojca Schlamberger Brezar, je dal Gregor Perko.

Prevod *Atlasa* je bil torej realiziran skoraj sto let po tem, ko je Tesnière bival v Sloveniji kot lektor francoskega jezika. Šlo je za individualni projekt prevoda monografije prevajalke Mojce Schlamberger Brezar, ki je izšel pri Znanstveni založbi FF in je bil podprt s subvencijo ARIS. Urednik Jure Preglau je s sodelovanjem Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU pridobil pisavo ZRCola, ki je olajšala tonemsko označevanje glasov.

Prevod je bil relativno dobro sprejet in je dosegel širšo zainteresirano publiko, med drugim v okviru Besednih postaj FF 2022[6] ter Jezikovnih pogovorov na Radiu ARS (Čobec – Schlamberger Brezar 2022). Tesnièrjev *Atlas* v prevodu je bil predstavljen tudi na sejmu akademske knjige Liber.Ac 2022 pod naslovom Obletnice, pozabljene in zamujene.

Prevod pa je ponovno odprl precej vprašanj, na primer, zakaj Tesnièrjevo delo ni bolje poznano in cenjeno. Kdo ali kaj je Tesnièrju preprečil(o), da bi vplival na sodobne tokove v jezikoslovju v slovenščini? Kakšne nauke o Slovencih in slovenščini lahko potegnemo iz njegovega kratkega bivanja v naših krajih? O tem je bil govor oktobra 2023 na simpoziju o Tesnièrju, ki ga je organiziral Inštitut za slovanske jezike (Institut des études slaves) iz Pariza ob svoji stoti obletnici.

Prevod je bil predstavljen tudi v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete 6. maja 2024 pod naslovom *Lucien Tesnière in njegova slovenska izkušnja: ob stoletnici Lingvističnega atlasa za študij dvojine v slovenščini*. V letu 2025, ob stoti obletnici izida *Atlasa*, sta SAZU in ZRC SAZU 22. aprila organizirala 5. Slovenski dialektološki posvet, ki je bil posvečen Lucienu Tesnièrju oziroma stoti obletnici izida prve geolingvistične študije slovenskega jezika in na katerem je bil predstavljen tudi osnutek tega prispevka.

V povezavi s prof. Urško Stankovič Elesini z Oddelka za grafično oblikovanje Naravoslovnotehniške fakultete Univerze v Ljubljani se je rodila ideja o nadgradnji *Atlasa* v digitalni obliki, ki bi prinesla njegovo aktualizacijo v spletni obliki. V današnjem času tehnološkega napredka je taka oblika najlaže dostopna in najbolj pregledna. V ta namen je bila pripravljena magistrska naloga, ki jo je napisala študentka Valentina Teršek ob pomoči asistenta dr. Primoža Weingerla pod mentorstvom prof. dr. Urške Stankovič Elesini, delovna mentorica je bila prof. dr. Mojca Schlamberger Brezar.

---

6 Dostopno na: https://www.ff.uni-lj.si/publikacije/besedne-postaje/ciklus-besednih-postaj-2022.

Za navdih je služil na spletu objavljeni *Atlas sonore des langues régionales de France* (https://atlas.lisn.upsaclay.fr/). Projekt je zajemal digitalizacijo kart, ki jih je bilo po skeniranju treba še prirediti z vektorizacijo. Sledili so analiza potencialnih uporabnikov, izvedba intervjujev, anketiranje uporabnikov, definiranje t. i. person, torej tipičnih naslovnikov tovrstnih kart, in izdelava prototipa. Ta je zajemala naslednje korake (Teršek idr. 2025a):

(1) zasnova: zbiranje podatkov, določitev obsega in načina digitalizacije, analiza tiskane različice, pregled obstoječih rešitev, vektorizacija slikovnih predlog;
(2) analiza uporabnikov;
(3) načrtovanje uporabniške izkušnje: informacijska arhitektura, kreiranje različnih konceptualnih rešitev, izdelava mrežnih diagramov oz. skeletov, načrtovanje interaktivnosti in poteka uporabnika;
(4) oblikovanje uporabniškega vmesnika: oblikovanje grafičnih elementov, izbira tipografije, oblikovanje ikonografije, izdelava in obdelava slikovnih predlog, oblikovanje posameznih komponent uporabniškega vmesnika, oblikovanje posameznih strani za različne velikosti predstavitvenih polj (zaslonov);
(5) prototipiranje/izdelava interaktivnega prototipa v programu Figma.

V prihodnosti načrtujemo izdelavo končnega izdelka – atlasa v digitalni, interaktivni obliki, ki bo na spletu dostopen ciljni skupini in širše.

Sodelovanje je bilo prvič izpostavljeno v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete, omenjenem zgoraj, s člankom pa v okviru študentskih projektov za trajnostni razvoj (2024) na NTF[7] – rsf /ntf in ff/ pod naslovom Izdelava interaktivnega Tesnièrjevega Lingvističnega atlasa za študij dvojine v slovenščini.

V okviru 5. Slovenskega dialektološkega posveta je nastal tudi članek Razvoj prototipa uporabniškega vmesnika za interaktivni Tesnièrjev *Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini*, ki se povezuje s pričujočim člankom o aktualizaciji Tesnièrjevega atlasa dvojine in podrobneje opisuje proces digitalizacije (Teršek idr. 2025b), zato podrobnosti v pristopih prototipiranja na tem mestu ne bi navajali, vseeno pa je treba poudariti, da delo še poteka in da iskanje rešitev prinaša nove izzive, tudi na ravni prevoda. Prevod Tesnièrjevega dela je bil namreč izvorno naravnan; v želji, da bi ga prikazali tudi kot kulturno študijo slovenskega časa in prostora v začetku 20. stoletja, smo obdržali Tesnièrjev izvorni zemljevid, ki pa danes ni več aktualen. V zadnjih sto letih so se spreminjali tako meje kot imena, tako da bomo v luči ciljnih uporabnikov pri zemljevidih morali vnesti dvojna imena na dvojezičnih območjih, na področju Slovenije pa upoštevati sodobna. To je le ena od podrobnosti, ki jih bo treba upoštevati pri razvoju prototipa, preden bo ustrezno pripravljen za širšo rabo. Projekt se torej nadaljuje, pa vendar lahko zaključimo, da smo z

7 Gl. https://www.ntf.uni-lj.si/ntf/wp-content/uploads/sites/2/2025/01/ZBORNIK_KONEC.pdf.

digitalizacijo atlasa dodatno prispevali k ohranjanju dragocene jezikovne dediščine francoskega lingvista, hkrati pa omogočili njegovo širšo rabo. Tovrstna dostopnost bo omogočala lažje iskanje vzorcev v atlasu, kar bo omogočalo širšo in učinkovitejšo rabo med zainteresirano publiko ter lažji dostop do Tesnièrjevega dela.

5 Sklep

Lucien Tesnière, veliki lingvist, Francoz, ki je potoval po Sloveniji in zapisoval narečni govor njenih prebivalcev, je bil za časa svojega življenja premalo cenjen in znan v slovenskem prostoru, katerega jeziku je posvetil temeljno delo. Kot pionir geolingvistike za slovenščino in slovanske jezike, saj gre za prvi opis kakega slovanskega jezika v tem okviru, je do danes dobil premalo veljave, cenjen je bil predvsem kot prevajalec slovenske literature in posthumno kot avtor dela *Syntaxe structurale*, kar se je pokazalo tudi na simpoziju ob stoti obletnici njegovega rojstva (*Linguistica* 1994). Prevod v slovenščino leta 2022 je *Atlasu*, ki ga v originalu hranijo v manjšem številu knjižnic z omejenim dostopom, povečal dostopnost Tesnièrjevega dela tako med strokovno kot širšo javnostjo.[8]

Interdisciplinarno sodelovanje med NTF in FF je omogočilo aplikacijo sodobnih tehnologij na sto let stare karte in njihovo aktualizacijo. Z digitalizacijo bomo poenostavili dostopnost in rabo *Atlasa*, hkrati pa bo na voljo širši javnosti. V ta namen je bil izdelan prototip omenjenega atlasa v digitalni, interaktivni obliki. Namen, da nadaljujemo z aktivacijo prototipa, da postane odprt za javnost, spremlja še želja, da bi po vzoru francoskih atlasov na spletu prototipu dodali izgovarjavo. Za ta namen pripravljamo sodelovanje v študentskem projektu z interdisciplinarno ekipo, sestavljeno iz študentov tehnike, IKT in jezikoslovcev. Tehnična dostopnost, ki prinaša aktualizacijo, hkrati pomeni ohranjanje znanstvene in kulturne dediščine za prihodnje rodove.

Viri

Atlas sonore des langues régionales de France, https://atlas.lisn.upsaclay.fr/.

Besedna postaja = Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini (Znanstvena založba FF), sodelujeta: prof. dr. Mojca Schlamberger Brezar, prof. dr. Mojca Smolej, *Besedna postaja FF*, 2022 https://www.ff.uni-lj.si/publikacije/besedne-postaje/ciklus-besednih-postaj-2022

Cobiss.si, https://www.cobiss.si/.

8 Po podatkih sistema Cobiss so izvodi *Atlasa* na voljo še v knjižnici Ivana Potrča, Ptuj (en izvod za prosto izposojo), v Miklošičevi knjižnici FPNM Maribor (prav tako en izvod za prosto izposojo), OHK ima dva izvoda na slovenistiki in slavistiki in enega na romanistiki (vse za čitalniško rabo), Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana dva izvoda za čitalniško rabo, Univerzitetna knjižnica Maribor prav tako dva izvoda za čitalniško rabo in Mestna knjižnica Ljubljana en izvod za čitalniško rabo. En izvod naj bi po ustni informaciji obstajal tudi na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša.

Čobec – Schlamberger Brezar 2022 = Aleksander Čobec – Mojca Schlamberger Brezar, Jezikovno popotovanje Luciena Tesniera po Sloveniji pred 100 leti, *Jezikovni pogovori*, 2022, https://ars.rtvslo.si/podkast/jezikovni-pogovori/47471518/174895536).

DIWA = *Digitalwenkeratlas*, https://www.uni-marburg.de/en/fb09/dsa/projects/completed-projects/diwa.

SLA = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas*, ur. Jožica Škofic idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011–2023 (Jezikovni atlasi): 1: *človek (telo*, *bolezni*, *družina)*: 1.1: *atlas*, 1.2: *komentarji*, 2011; 2: *kmetija*: 2.1 *atlas*, 2.2 *komentarji*, 2016; 3: *kmetovanje* 2: 3.1 *atlas*, 3.2 *komentarji*, 2023.

Literatura

Cortès 1991 = Jacques Cortès, Un grand linguiste normand Lucien Tesnière (1893-1954), *Études Normandes, Les 25 ans de l'Université de Rouen - les 40 ans d'Etudes Normandes,* 1991, 40–44, 49–58, https://www.persee.fr/doc/etnor_0014-2158_1991_num_40_4_2008.

Glavan 1994 = Mihael Glavan, The correspondence of Lucien Tesnière as preserved in the manuscript collection of Slovene National and University Library in Ljubljana, *Linguistica* XXXIV.1 (1994) = *Mélanges Lucien Tesnière*, ur. Bojan Čop idr., Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1994, 235–242, https://journals.uni-lj.si/linguistica/issue/view/360.

Jakop 2008 = Tjaša Jakop, *Dvojina v slovenskih narečjih*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2008 (Linguistica et philologica 21).

Jerman 1994 = Frane Jerman, Mesdames et messieurs, chers hotes!, *Linguistica* XXXIV.1 (1994) = *Mélanges Lucien Tesnière*, ur. Bojan Čop idr., Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1994, 5–6, https://journals.uni-lj.si/linguistica/issue/view/360.

Kolarič 1955 = Rudolf Kolarič, *Lucien Tesnière: nekrolog iz Letopisa SAZU*, 1955, https://www.sazu.si/clani/lucien-tesniere,

Kolarič 1960 = Rudolf Kolarič, Ramovš, Fran, v: *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi484440/, izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon* 9: *Raab - Schmid*, ur. Alfonz Gspan idr., Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960.

Madray-Lesigne 1994 = Françoise Madray-Lesigne, Tesnière et la Slovenie à travers la correspondance = Lucien Tesnière in Slovenija skozi korespondenco, *Linguistica* XXXI.1 = *Mélanges Lucien Tesnière*, ur. Bojan Čop idr., Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1994, 243–250, https://journals.uni-lj.si/linguistica/issue/view/360.

Nartnik 1994 = Vlado Nartnik, Oblikovje slovenske dvojine v Jezikovnem atlasu L. Tesnièrja, *Slavistična revija* 42.2–3 (1994), 191–194.

Neuhäuser 1994 = Rudolf Neuhäuser, Lucien Tesnière als Literaturwissenschaftler, *Linguistica* XXXIV.1 (1994) = *Mélanges Lucien Tesnière*, ur. Bojan Čop idr., Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1994, 283–285, https://journals.uni-lj.si/linguistica/issue/view/360.

Orožen 1994 = Martina Orožen, Le Consonantisme de Ramovš dans l'optique structuraliste de Tesnière = Tesnièrjev strukturalni pogled na obravnavo Ramovševega konzonantizma, *Linguistica* XXXIV.1 (1994) = *Mélanges Lucien Tesnière*, ur. Bojan Čop idr., Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1994, 165–179, https://journals.uni-lj.si/linguistica/issue/view/360.

Pogačnik 1994 = Vladimir Pogačnik, Tesnière – traducteur de la poésie slovène, *Linguistica* XXXIV.1 (1994) = *Mélanges Lucien Tesnière*, ur. Bojan Čop idr., Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1994, 287– 296, https://journals.uni-lj.si/linguistica/issue/view/360.

Rotar 1990 = Janez Rotar, *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belićem*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, 1990.

Schlamberger Brezar 2023 = Mojca Schlamberger Brezar, Lucien Tesnière et son Atlas pour servir à l'étude du duel en slovène: cent ans après, *Travaux de didactique du français langue étrangère* 83 (2023), 1–26, https://revue-tdfle.fr/articles/revue-83/3017-lucien-tesniere-et-son-atlas-pour-servir-a-l-etude-du-duel-en-slovene-cent-ans-apres.

Teršek idr. 2025a = Valentina Teršek – Primož Weingerl – Mojca Schlamberger Brezar – Urška Stanković Elesini, Izdelava interaktivnega Tesnièrjevega Lingvističnega atlasa za študij dvojine

v slovenščini, v: *1. študentska konferenca NTF: »Sestavljamo trajnostno prihodnost.«: zbornik: Ljubljana, 24. oktober 2024*, ur. Anja Torkar – Lea Lončar – Urška Stanković Elesini, Ljubljana: Naravoslovnotehniška fakulteta, 2025, https://www.ntf.uni-lj.si/ntf/wp-content/uploads/sites/2/2025/01/ZBORNIK_KONEC.pdf.

Teršek idr. 2025b = Valentina Teršek – Primož Weingerl – Mojca Schlamberger Brezar – Urška Stanković Elesini, Razvoj prototipa uporabniškega vmesnika za interaktivni Tesnièrjev Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini, *Jezikovni zapiski* 31.2 (2025), 191–214.

Tesnière 1925a = Lucien Tesnière, *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène*, Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1925.

Tesnière 1925b = Lucien Tesnière, *Les formes du duel en slovène*, Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1925.

Tesnière 2022 = Lucien Tesnière, *Atlas dvojine v slovenščini*, prevod Mojca Schlamberger Brezar, Ljubljana: Znanstvena založba Univerze v Ljubljani, 2022.

Toporišič 1994 = Jože Toporišič, Les Elements de syntaxe generale structurale de L. Tesniere et la grammaire slovene, *Linguistica* XXXIV.1 (1994) = *Mélanges Tesnière*, ur. Bojan Čop idr., Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1994, 221–224, https://journals.uni-lj.si/linguistica/issue/view/360.

Verdelhan Bourgade 2020 = Michèle Verdelhan Bourgade, Lucien Tesnière, professeur de linguistique à Montpellier de 1937 à 1954, L'aventure d'une grammaire, *Académie de sciences de Montpellier*, Séance du 14 décembre 2020, https://www.ac-sciences-lettres-montpellier.fr/academie_edition/fichiers_conf/VERDELHAN-2020.pdf.

Vodopivec 2013 = Peter Vodopivec, *Francoski inštitut v Ljubljani 1921–1947 = L'Institut français de Ljubljana, 1921-1947*, prevod v francoščino Marie-Hélène Estéoule-Exel – Matija Exel – Mathias Rambaud, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2013.

SUMMARY

Lucien Tesnière and His *Linguistic Atlas for Studying the Dual*: an Update 100 Years Later

Lucien Tesnière, a great French linguist that studied the dual in his doctoral dissertation, did not receive due credit for his work during his life, neither in France nor in Slovenia. As a pioneer of geolinguistics and structural linguistics, he conducted field research on the dual in several Slovenian dialects and draw maps using the linguistic geography method. His *Linguistic Atlas for Studying the Slovenian Dual* from 1925 is only available in two copies but recently, in 2022, a translation into Slovenian made it more accessible to scholars and the public.

This article presents Tesnière's bibliography and the reception of his work, and the historical circumstances behind the composition of the *Atlas* and its reception in Slovenia, and it explores why the translation was not made earlier. In addition, it explains how the translation fostered interdisciplinary cooperation between the University of Ljubljana's Faculty of Arts and Faculty of Natural Sciences and Engineering. The production of a digitized prototype of the *Atlas* will make the work of this great linguist available to the wider public and improve data accessibility. It will also provide opportunities to explore the *Atlas* further by adding sound.

Valentina Teršek – Primož Weingerl – Mojca Schlamberger Brezar – – Urška Stanković Elesini

Izdelava prototipa uporabniškega vmesnika za interaktivni Tesnièrjev *Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini*

Cobiss: 1.01
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.10

V sestavku je predstavljen del procesa izdelave interaktivnega Tesnièrjevega *Lingvističnega atlasa za študij dvojine v slovenščini*. Predstavljeno delo se osredotoča na razvoj uporabniškega vmesnika in zajema naslednje korake: analizo podobnih obstoječih interaktivnih atlasov, raziskavo uporabnikov, načrtovanje uporabniške izkušnje, oblikovanje vmesnika in izdelavo prototipa. Rezultat predstavljenega dela je delujoč prototip, ki bo služil kot osnova za njegov končni razvoj interaktivnega Tesnièrjevega lingvističnega atlasa.
Ključne besede: Lucien Tesnière, digitalizacija, interaktivnost, lingvistični atlas, prototip, uporabniški vmesnik

Development of a User Interface Prototype for an Interactive Atlas Based on Tesnière's *Linguistic Atlas for Studying the Slovenian Dual*

This article presents part of the development of an interactive version of Tesnière's *Linguistic atlas for studying the Slovenian dual*. The work focuses on the development of a user interface and includes the following steps: analysis of comparable interactive atlases, user research, user experience design, interface design, and creation of a prototype. The result of the work presented is a working prototype that will serve as a basis for developing an interactive version of Tesnière's linguistic atlas.
Keywords: Lucien Tesnière, digitization, interactivity, linguistic atlas, prototype, user interface

Valentina Teršek ▪ Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta ▪ v.tersek@gmail.com ▪ https://orcid.org/0009-0007-7038-8038
Primož Weingerl ▪ Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta ▪ primoz.weingerl@ntf.uni-lj.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-3115-2309
Mojca Schlamberger Brezar ▪ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ▪ mojca.brezar@ff.uni-lj.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-2692-5012
Urška Stanković Elesini ▪ Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta ▪ urska.stankovic@ntf.uni-lj.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-4280-0615

Prispevek je nastal na osnovi prispevka na 5. Slovenskem dialektološkem posvetu v okviru konference DiaClas-SDP 5, ki je potekala na ZRC SAZU v Ljubljani od 22. do 25. 4. 2025. Temelji na raziskovalnih podatkih, ki se hranijo v arhivu prof. dr. Urške Stanković Elesini in niso javno dostopni oz. so drugim dostopni na osnovi utemeljene prošnje.

CC BY SA

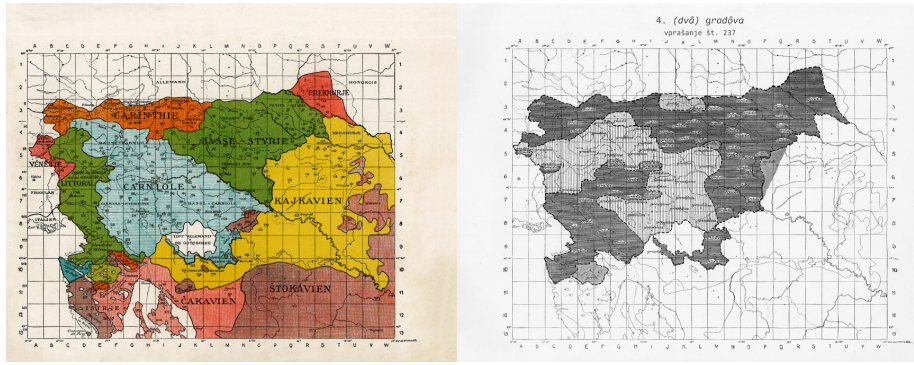
1 Uvod

Kulturna dediščina je vrednota, ki je pomemben del lokalne, državne in evropske identitete, ter je pomembna za uravnotežen razvoj regij in Republike Slovenije (Koordinator varstva kulturne dediščine). Dediščina so tudi dobrine, ki so podedovane iz preteklosti in jih državljani Republike Slovenije razumejo kot izraz svojih identitet, znanj, tradicij in vrednot. Razdeljena je na nesnovno in materialno dediščino. Nesnovna dediščina so nematerialne stvari, ki so del kulture neke skupnosti in se izražajo kot običaji, znanja, spretnosti in načini izražanja. Med zadnje sodi tudi jezik (ZVKD-1). Večpomenskost izraza jezikovna dediščina v sodobni rabi potrjuje SSKJ in pregled korpusa Gigafida 2.0 (Gigafida). Izraz se pojavlja tudi v okviru uradnih prizadevanj za ohranjanje nesnovne kulturne dediščine. Slovenska zakonodaja, ki povzema Unescovo Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine (UNESCO) vključuje jezike in narečja v državne registre, tj. uradne sezname zaščitenih kulturnih pojavov (Mrvič 2023). Do danes je v slovenskem Registru nesnovne kulturne dediščine, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, vpisanih šest enot v zvrst »ustno izročilo in ljudsko slovstvo« ter podzvrst »narečja«. Termin jezikovna dediščina se vse pogosteje uporablja tudi za označevanje oblik jezikovne rabe, predvsem narečij, ki jih pristojne ustanove prepoznajo kot vredne ohranjanja in zaščite (Mrvič 2023).

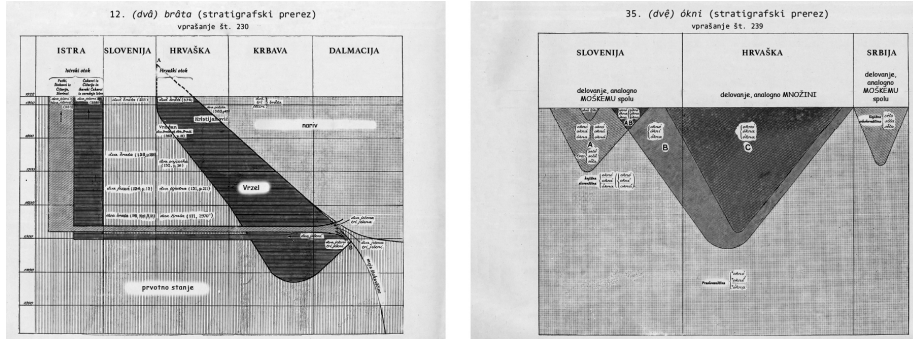
Del jezikovne dediščine, na katero ne smemo pozabiti, je jezikoslovno gradivo, ki ga je za svojo doktorsko disertacijo o dvojini v slovenskem jeziku zbral in analiziral jezikoslovec Lucien Tesnière. Tesnière je bil med letoma 1920 in 1924 prvi lektor za francoski jezik na tedaj novoustanovljeni Univerzi v Ljubljani. V tem obdobju je s pomočjo vprašalnikov izvedel prvo geolingvistično študijo za slovenski jezik: metodo, ki se je takrat imenovala »geografska«, je predstavil s tremi operacijami: izdelavo vprašalnika, izbiro informacijskih točk za intervjuje in izbiro informatorjev. Tako dobljene informacije je zapisoval na liste, ki jih je zvezal v snopiče, na koncu pa je zbrane informacije o slovenskih oblikah dvojine za posamezno vprašanje vnašal na geografske karte (podrobneje o tem v Schlamberger Brezar idr. 2025). Tesnièrjeva doktorska disertacija je bila izdana v dveh knjigah, *Oblike dvojine v slovenščini* (fr. *Les formes du duel en slovène*, Tesnière 1925a) in *Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini* (fr. *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène*, Tesnière 1925b; Tesnière 2022).

Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini je geolingvistična predstavitev jezikovnih pojavov (Tesnière 2022). Na 69 kartah (fizična karta je označena z dvema številkama, zato je v kazalu 70 kart) je predstavljena narečna variantnost izražanja dvojine v slovenščini za posamezne slovenske besede. Na prvi Tesnièrjevi karti, poimenovani Karta narečij (slika 1, levo), so prikazane slovenske in sosednje pokrajine, ki naj bi zaznamovale glavne narečne skupine po Erjavcu; gre za čas pred Ramovševo narečno klasifikacijo, katere osnove pa je Tesnière

najverjetneje dobro poznal (Orožen 1994: 175). Sledi fizična karta Slovenije, označena s številkama 2 in 3, ki je bila izdelana leta 1921 na Kartografskem inštitutu v Parizu. Na osnovi te karte so narisane vse jezikovne karte v atlasu (slika 1, desno). 66 kart je dvodimenzionalnih, postavljenih na območje slovenskega jezikovnega prostora v Jugoslavijo leta 1923, ena karta (11. *(dvâ) brâta* (Jugoslavija)) prikazuje območje širšega areala južnoslovanskih jezikov, vključno z delom tedanje Srbije in Črne gore, na dveh tabelaričnih prikazih (12. *(dvâ) brâta* (stratigrafski prerez), 35. *(dvę̂) ókni* (stratigrafski prerez)) pa sta prikazana stratigrafska prereza (slika 2), ki prikazujeta jezikovne spremembe širjenja in izginjanja jezikovnih pojavov skozi čas kot zaporednih slojev. Tak prerez ima časovno dimenzijo, ki je dvodimenzionalna karta nima, saj prikazuje jezikovno pojavnost sinhrono, tj. v določenem trenutku. Mrežo raziskovalnih točk na kartah sestavlja 285 krajev, ki so označeni s številkami od 1 do 279 (štiri točke imajo različico Xa ali Xb). V tako označenih krajih so bili opravljeni intervjuji z 88 govorci oz. so bili podatki izpisani iz obstoječe dialektološke literature.

Slika 1: Prikaz Karte narečij (levo) in karte z besedno zvezo *dvâ gradȩ̂va* (desno)

Slika 2: Prikaz dveh stratigrafskih prerezov: *dvâ brâta* (levo) in *dvę̂ ókni* (desno)

V dobi digitalne transformacije pridobiva digitalizacija kulturne dediščine ključno vlogo pri krepitvi kolektivnega spomina ter širši dostopnosti kulturnih, znanstvenih idr. vsebin. Ohranjanje dediščine se v digitalnem okolju nadgrajuje z njenim interpretiranjem, posredovanjem in ponovnim umeščanjem v sodobno družbo z uporabo sodobnih tehnologij (Zidane 2024). V tem okviru je ključno ločiti med digitalizacijo, ki predstavlja tehnično pretvorbo analognega zapisa v binarno obliko, in digitalizacijo, ki zajema širše sociotehnološke procese uvajanja ter sprejemanja digitalnih tehnologij na individualni, organizacijski in družbeni ravni (Legner idr. 2017). Pomembno vlogo pri digitaliziranih interaktivnih izdelkih igra uporabniška izkušnja (UX), ki se poleg uporabnosti osredotoča tudi na občutke, zaznave in čustva (Nakamura idr. 2021).

1.1 Primeri interaktivnih lingvističnih atlasov

Namen sestavka je predstaviti izdelavo delujočega prototipa uporabniškega vmesnika Tesnièrjevega lingvističnega atlasa, ki bo služil kot osnova za njegov končni razvoj. V prvi fazi raziskave smo raziskali primere obstoječih interaktivnih lingvističnih atlasov tako v slovenskem prostoru kot tudi zunaj njega. Namen pregleda je bil pridobiti vpogled v obstoječe rešitve in njihove funkcionalnosti. Ugotovili smo, da ne obstaja veliko primerov interaktivnih atlasov, pri čemer smo se osredotočili predvsem na štiri, opisane v nadaljevanju, ki so delno ustrezali ideji interaktivne postavitve Tesnièrjevega lingvističnega atlasa dvojine.

V slovenskem prostoru je primer interaktivnega lingvističnega atlasa Interaktivni atlas slovenskih narečij i-SLA (https://isla.zrc-sazu.si), ki je javno dostopen, je pa za popolno vizualizacijo potrebna prijava. Projekt i-SLA (s financiranjem ARRS L6-2628) je potekal med 1. septembrom 2020 in 31. avgustom 2024 na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v sodelovanju s podjetjem Rubin geoinformatika (ISJFR ZRC SAZU 2024). V prvi fazi je bila razvita poskusna različica, ki je temeljila na bogatem arhivskem gradivu za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA). Od leta 2022 je potekal razvoj nove spletne aplikacije in interaktivnega portala, ki sta združila obstoječe rešitve s podatkovno zbirko DIAtlas (Letopis 2022). Po zaključnih fazah razvoja in polnjenja gradiva (2022–2023) je bila na spletu omogočena uporaba interaktivnih kart (Letopis 2022), leta 2024 pa je bil projekt administrativno zaključen, kar predstavlja vzpostavitev stabilne verzije sistema (ISJFR ZRC SAZU 2024).

i-SLA (https://isla.zrc-sazu.si) se nadgrajuje z novimi terenskimi zapisi, zvočnimi posnetki, risbami in jezikoslovnimi analizami ter različnimi metapodatki. Vsi podatki so strukturirani v pregledni podatkovni bazi (DIAtlas), ki temelji na medsebojni povezanosti različnih podatkovnih zbirk, pri čemer predstavlja nadgradnjo tiskane različice SLA (2011–2023) z novimi digitaliziranimi vsebinami in razširjeno podatkovno zbirko (Škofic 2020). SLA nastaja že od leta 2001 s pomočjo

specializiranih programskih orodij, tj. na digitaliziranih kartah in uporabi geografskega informacijskega sistema (GIS), ki je povezan s kompleksno podatkovno zbirko. SLA 1, SLA 2 in SLA 3 so tako nastali s pomočjo programskega orodja SlovarRed, ki ga je v sodelovanju z dialektologi razvil informatik Tomaž Seliškar (Škofic 2016). Interaktivni jezikovni atlas i-SLA omogoča interaktivno raziskovanje slovenskega jezikovnega prostora prek vizualizacije narečnih pojavov na zemljevidih. Uporabnik lahko dostopa do narečnega gradiva z vsemi njegovimi glasovnimi in oblikoslovnimi značilnostmi, pojasnili o njegovem razvoju in prostorski razširjenosti, podprtimi z metapodatki, etnološkimi opisi, jezikoslovnimi komentarji in povezavami na skenirano arhivsko gradivo. Vsaka jezikovna karta kot opcijski sloj vključuje tudi karto slovenskih narečij in povezave na bibliografske vire (Škofic 2020). Uporabniški vmesnik portala i-SLA je zasnovan pregledno in minimalistično, s poudarkom na vizualizaciji podatkov na zemljevidih. Grafična zasnova je estetsko usklajena, kontrastna in omogoča jasno orientacijo po vsebini. Zemljevidi so interaktivni in podprti z GIS-orodji za povečavo, premikanje ter izbiro posameznih slojev, ki združujejo jezikoslovne pojave in metapodatke (npr. zvočne posnetke, komentarje, bibliografske povezave). Navigacija je intuitivna, saj uporabnik preprosto preklaplja med vsebinskimi plastmi, hkrati pa je jasno označeno, katere vsebine so javno dostopne in katere zahtevajo prijavo. Takšna zasnova povezuje dostopnost s pregledno predstavitvijo podatkov in zagotavlja njihovo zanesljivost.

Med tujimi interaktivnimi atlasi smo se osredotočili na tri, in sicer *Dialect Atlas of Newfoundland and Labrador* – DANL (https://dialectatlas.mun.ca/app/atlas/), *Algonquian Online Interactive Linguistic Atlas* (https://www.atlas-ling.ca/feature_map) in *Atlas sonore des langues régionales de France* (https://atlas.lisn.upsaclay.fr).

DANL je interaktivni atlas, ki prikazuje geografsko razporeditev značilnih tradicionalnih angleških narečij v provinci Nova Fundlandija in Labrador. Omogoča iskanje narečij v treh bazah, in sicer po besedah (angl. *Words*), izgovarjavi (angl. *Pronunciation*) in slovničnih vzorcih (angl. *Grammar*). Podatkovna baza besed vključuje besedišče posameznikov, ki se ukvarjajo s pomorskimi, kopenskimi in obrtniškimi poklici, iz 20 skupnosti v provinci. Podatkovna baza izgovarjav predstavlja regionalno porazdelitev 31 izgovornih značilnosti iz 69 obalnih skupnosti v provinci, medtem ko podatkovna baza slovničnih vzorcev prikazuje regionalno porazdelitev 27 slovničnih značilnosti iz 69 obalnih skupnosti v provinci. Atlas ponuja različne funkcionalnosti, med katerimi je modul iger (angl. *Activity*) s tremi igrami za uporabnike, modul za učitelje (angl. *For Teachers*), ki vključuje štiri učne priprave za predmet Družboslovje za 8. razred, ter modul, ki omogoča uporabnikom, da postavljajo vprašanja ali podajajo svoja mnenja in s tem prispevajo k dopolnjevanju atlasa (angl. *Contribute and Contact*). Izdelava

interaktivnega atlasa je potekala v treh fazah: prva faza je vključevala pridobivanje podatkov iz zvočnih posnetkov in njihovo integracijo v podatkovne baze; druga faza je vključevala uporabo programa GIS, AspMap, s pomočjo katerega so bili izdelani zemljevidi in drugi elementi za uporabo v spletnem okolju; v zadnji, tretji fazi je potekala vključitev podatkov iz drugih virov, vključno z zvočnimi posnetki spletnih uporabnikov. Atlas, objavljen leta 2013, je uporabnikom javno dostopen brez predhodne registracije. Je enostaven za uporabo, postavitev je funkcionalna, vizualna podoba pa prijetna.

Algonquian Online Interactive Linguistic Atlas vključuje 21 pogovornih kategorij, znotraj katerih lahko izgovarjavo posameznih besed ali povedi spremljamo v več kot 15 jezikih in dialektih algonkvijske jezikovne družine, ki so jih govorili oziroma jih še govorijo izvorni prebivalci Severne Amerike. Za prikaz zemljevidov in posameznih lokacij oz. interesnih točk, skupaj z njihovimi informacijami, je uporabljena platforma Google Maps. Aplikacija omogoča iskanje po besednih zvezah iz različnih tematik, kot so družina, vreme, družabni dogodki ipd. Ko uporabnik izbere besedno zvezo, se na zemljevidu pojavijo različne oznake po področjih. S klikom na oznako se pojavijo informacije o jeziku, narečju in lokaciji ter možnost poslušanja izgovarjave izbrane besedne zveze na izbranem področju. Spletna stran interaktivnega atlasa ponuja navodila za iskanje ter spletno učilnico (angl. *Classroom*), v kateri je podanih devet različnih nalog. Uporabniški vmesnik je oblikovan pregledno in enostavno, a ima kar nekaj pomanjkljivosti, ki utegnejo negativno vplivati na uporabniško izkušnjo. Med najbolj opaznimi je istočasni prikaz različnih modalnih oken, ki se lahko prekrivajo, a ne spremenijo vrstnega reda ob njihovi interakciji.

Atlas sonore des langues régionales de France (sln. *Zvočni atlas regionalnih jezikov Francije)* je namenjen ohranjanju regionalnih govorov. Atlas deluje kot spletna platforma z zemljevidom Francije, ki vključuje več kot sto točk z govornimi vzorci in posnetki Ezopove basni Severni veter in sonce v različnih regionalnih jezikih. Istočasno z govorom se v spodnjem delu zaslona pokaže transkripcija v knjižnem jeziku, če ta obstaja, sicer pa so bila upoštevana pravila zapisovanja dialektov skozi čas. Podatki izhajajo iz več kot 600 raziskovalnih točk prvega atlasa, meje med jezikovnimi skupinami pa so določene z algoritmom in si lahko njihov pogled uporabnik prilagaja. Za večjo natančnost so vključena dodatna območja, kot so Baskija, Alzacija in Katalonija. Atlas prikazuje 25 jezikovnih in narečnih enot, razvrščenih v romanske, germanske in druge jezike, z barvno označenimi jezikovnimi prostori. Posebej je izpostavljeno prehodno območje Croissant, kjer se stikajo severni in južni romanski jeziki. Izdelava atlasa je potekala v več fazah. V prvi fazi je bila zasnovana metodologija zbiranja gradiva, pri čemer je bila kot referenčno besedilo izbrana basen Severni veter in sonce. V letih 2014–2016 je sledila izvedba terenskih raziskav, kjer so raziskovalci s pomočjo sodelovanja z lokalnimi društvi,

univerzami in kulturnimi ustanovami pridobili več kot 140 zvočnih posnetkov govorcev regionalnih jezikov. V drugi fazi so bili posnetki tehnično obdelani, standardizirani in shranjeni v digitalne baze, hkrati pa so bila razvita načela za transkripcijo, prilagojena različnim pisnim tradicijam in fonetičnim posebnostim posameznih jezikov. V tretji fazi je sledila oblikovna in tehnična integracija podatkov v interaktivni spletni vmesnik, kjer je bil atlas predstavljen kot geografsko zasnovana platforma, ki uporabnikom omogoča poslušanje posameznih jezikov neposredno na zemljevidu Francije. Izris zemljevida, upodobitev različnih plasti in interesnih točk poteka s pomočjo izvornega vmesnika brskalnika Canvas API. Čeprav vmesnik ponuja številne funkcije, med drugim nastavitev stopnje glajenja linij, smo pri njegovi uporabi zaznali določene pomanjkljivosti, ki po našem mnenju utegnejo poslabšati uporabniško izkušnjo. Pri tem bi izpostavili počasno nalaganje in upodabljanje zemljevida ter prekrivanje imena krajev. Upodobitev oz. dizajn zemljevida tudi ni odziven (angl. *responsive design*) oz. se ne prilagaja različnim velikostim zaslonov, kar bistveno otežuje uporabo na mobilnih napravah. Končni rezultat, objavljen leta 2018, je javno dostopen brez omejitev in predstavlja pomemben prispevek k ohranjanju jezikovne raznolikosti. Raziskava potrjuje postopno izginjanje številnih narečij, zlasti v osrednji Franciji, medtem ko se v obmejnih regijah zaradi zgodovinskih dejavnikov ohranjajo bolje. Atlas tako predstavlja pomembno raziskovalno, pedagoško in dokumentacijsko orodje za predstavitev in ohranjanje jezikovne raznolikosti Francije (Boula de Mareüil idr. 2018).

V prvi fazi raziskave smo sicer našli še nekaj drugih lingvističnih atlasov, kot npr. *MLA Language Map* (https://www.mla.org/Resources/Guidelines-and-Data/MLA-Language-Map) in *Atlas of the Languages of Iran* – ALI (https://www.iranatlas.net/index.htmitd), vendar je večina prikazovala le razširjenost jezikov brez fonetičnih zapisov. Smo pa pri iskanju našli tudi informacije o morda za nas zanimivem projektu, katerega rezultat bo *Linguistic and Ethnographic Atlas of Andalusia* (Herrero de Haro 2024), a se njegova izdaja pričakuje šele v letu 2026.

2 Metodologija

Pri procesu izdelave prototipa interaktivnega atlasa smo se osredotočili predvsem na videz in delovanje uporabniškega vmesnika. Cilj je bil izdelati atraktiven uporabniški vmesnik z dobro uporabniško izkušnjo. S tem namenom smo uporabili metodologijo uporabniško usmerjenega oblikovanja, pri katerem je v ospredju uporabnik in njegova interakcija z računalnikom. Pri tem velja omeniti, da smo zaradi pomanjkanja virov določene faze dela (npr. izris zemljevidov in plasti) nekoliko poenostavili. Zavedamo se, da bi z ustreznejšo metodologijo (npr. uporabo sistemov GIS) prišli do bolj natančnih in pravilnejših izrisov, a je bil naš namen, da čim hitreje izdelamo delujoč prototip.

Proces izdelave smo razdelili v štiri faze. Faza 1 je zajemala analizo tiskane različice slovenskega prevoda *Lingvističnega atlasa za študij dvojine v slovenščini* iz leta 2022 in pregled vsebine atlasa. Nato smo naredili pregled obstoječih interaktivnih lingvističnih atlasov na slovenskem področju in v tujini ter analizirali rešitve vizualizacije informacij.

Faza 2 je vključevala podrobno raziskavo uporabniških potreb in želja, za kar smo uporabili metodo intervjuja. V intervjuje smo vključili pet visokošolskih učiteljev in tri študente Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju UL FF) ter sedem študentov Naravoslovnotehniške fakultete Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju UL NTF). Visokošolski učitelji in študenti UL FF so naša prvotna ciljna skupina in predstavljajo skupino, ki bo izdelani digitalni atlas kasneje tudi najpogosteje uporabljala, medtem ko so študenti UL NTF predstavljali skupino, ki ima izkušnje z digitaliziranjem fizičnih vsebin predvsem z vizualnega vidika, zato lahko pripomorejo k dodatnim informacijam o funkcionalnem in estetsko dobro oblikovanem uporabniškem vmesniku. Za namene intervjujev sta bila pripravljena dva vprašalnika. Za ciljno skupino (UL FF) je bilo pripravljenih 16 vprašanj, za skupino z izkušnjami na področju oblikovanja uporabniškega vmesnika (UL NTF) pa je bilo pripravljenih osem vprašanj. Vsa vprašanja so bila odprtega tipa, respondenti pa so odgovorili pisno ali pa smo se z njimi pogovorili ustno in zabeležili njihove odgovore. Tako smo zbrali njihova mnenja, na podlagi katerih smo nadaljevali s fazo 3. V obeh intervjujih smo vprašanja razdelili v tri večje sklope.

(1) Vprašalnik za ciljno skupino jezikoslovcev: Sklop a smo poimenovali Slovensko jezikoslovje (tri vprašanja). Skozi vprašanja smo spraševali o dostopnosti gradiv, povezanih z dvojino v slovenskem jeziku, pripomočkih ipd. Sklop b je nosil ime Interaktivni atlas (sedem vprašanj) in se je nanašal predvsem na interaktivna gradiva, izkušnje z njimi, uporabnost, razširjenost, želje itd. Zadnji sklop c Funkcionalnosti in videz interaktivnega atlasa je vključeval šest vprašanj, ki so se navezovala predvsem na želje glede funkcionalnosti in videza interaktivnega atlasa.

(2) Vprašalnik za oblikovalce: Sklop a je bil poimenovan Interaktivni atlas. V tem sklopu smo postavili tri vprašanja, ki so se navezovala na njihove izkušnje z interaktivnimi atlasi, zadovoljstvo z uporabniško izkušnjo itd. Sklop b je bil namenjen vprašanjem, skozi katera so primerjali uporabo tiskanega in spletnega interaktivnega atlasa (tri vprašanja). Sklop c je zajemal dve vprašanji o tem, kakšen bi bil idealen uporabniški vmesnik interaktivnega atlasa ter katere funkcionalnosti bi omogočile uporabniku prijaznejšo in učinkovitejšo uporabo.[1]

---

1 Vprašalniki in zbrani odgovori (Stanković Elesini 2024) se hranijo v arhivu prof. dr. Urške Stanković Elesini in niso javno dostopni oz. so drugim dostopni na osnovi utemeljene prošnje.

Vprašalnike za intervjuje je na svoji seji 22. maja 2024 odobrila Komisija za etičnost v raziskavah UL NTF.

Na podlagi analize uporabniških potreb in želja smo generirali reprezentativne persone (fiktivni, tipični predstavniki ciljne skupine). Učinkovita raba person v procesu oblikovanja uporabniške izkušnje temelji na načelu, da je za razvoj uporabniku prijaznega sistema ključnega pomena globoko razumevanje ciljne skupine. Čeprav persona ne predstavlja dejanske osebe, mora biti oblikovana tako, da vzbuja občutek realnosti in verodostojnosti, kar spodbuja razvoj empatije pri razvijalcih in prispeva k uporabniško usmerjenim oblikovalskim rešitvam (Kaplan 2022; Harley 2015). Opis persone mora vključevati bistvene vidike, ki vplivajo na uporabniško vedenje in odločanje, kot so cilji, potrebe, strahovi, pretekle izkušnje, stopnja tehnološke pismenosti in kontekst uporabe izdelka ali storitve (Harley 2015).

Sledila je izdelava informacijske arhitekture, katere cilj je omogočiti uporabniku učinkovito orientacijo, iskanje ter razumevanje informacij znotraj digitalnih in fizičnih okolij. Temelji na prepletu treh ključnih elementov: vsebine (kaj je predstavljeno), uporabnika (kdo informacije išče in uporablja) ter konteksta (v kakšnem okolju in s kakšnimi cilji poteka interakcija). Za namene izdelave informacijske arhitekture smo zbrali podatke o funkcionalnih elementih, ki jih potrebuje atlas, ter določili obseg in način digitalizacije. Izbrali smo 65 dvodimenzionalnih kart in vektorizacijo z vektorskim risanjem v programu Adobe Illustrator (Adobe, Inc., ZDA). Kot že omenjeno, bi z uporabo orodij GIS lahko natančneje izvedli vektorizacijo ter hkrati prišli do prostorskih podatkov za prihodnjo uporabo, a smo kljub temu izbrali okolje, ki smo ga predhodno že dobro poznali. Omeniti velja, da se naše delo osredotoča na način delovanja in videz uporabniškega vmesnika, ne pa na tehnično področje priprave in uporabe prostorskih podatkov. Izdelali smo različne konceptualne rešitve in izbrali najustreznejšo za oblikovanje prototipa.

Faza 3 je bila namenjena oblikovanju prototipa. Glede na informacijsko arhitekturo smo načrtovali uporabniško izkušnjo tako, da smo najprej izdelali žične modele (angl. *wireframe*). Ti so osnova vizualne predstavitve uporabniškega vmesnika ter prikazujejo strukturo, razporeditev elementov in logiko navigacije. Pri tem ni poudarka na barvah, tipografiji ali grafični podobi. Namen modelov je ustvariti načrt izdelka in omogočiti lažje usklajevanje med oblikovalci in razvijalci v zgodnjih fazah razvoja. Glede na stopnjo natančnosti ločimo grobe žične modele, ki so preproste in pogosto ročno izdelane skice za hitro raziskovanje idej, ter podrobne žične modele, ki vključujejo več podrobnosti, natančne dimenzije elementov in včasih tudi interaktivnost, zato so primernejši za poznejše faze oblikovanja in pripravo podlage za razvoj (Cooper idr. 2014: 504). Grobe in nato podrobne žične modele smo izdelali v programu Figma Design (https://www.figma.com/design/). Nato smo v treh korakih oblikovali uporabniški vmesnik, ki

je stičišče komunikacije med uporabnikom in tehnologijo. Njuna komunikacija je fizična preko zaslona, tipkovnice in miške ter digitalna preko ikon, gumbov, animacij in zvoka. Namen dobrega uporabniškega vmesnika je, da je enostaven, intuitiven, odziven in omogoča uporabnikom, da hitro in brez težav dosežejo svoje cilje (Hasemi-Pour idr. 2024). Najprej smo v Adobe Photoshopu (https://www.adobe.com/si) poravnali skenirane karte, nato smo jih vektorizirali v Adobe Illustratorju. Na koncu smo določili tipografijo. Sledilo je prototipiranje v programu Figma Design, kjer smo izdelali zaslonske strani v velikosti 1728 x 1117 px in dinamične komponente. Zaslonska stran (angl. *frames*, *screens*, *views*) prikazuje določeno stanje oz. pogled aplikacije. Na koncu smo načrtovali interaktivnost med uporabnikom in atlasom tako, da smo povezali zaslonske strani in komponente.

Faza 4 je vključevala testiranje končnega prototipa. Testiranje je bilo v času predstavitve prototipa še v teku, zato v nadaljevanju rezultati niso predstavljeni niti niso bili tema tega prispevka.

3 Rezultati in razprava

3.1 Rezultati pregleda primerov obstoječih interaktivnih lingvističnih atlasov

V prvi fazi smo pregledali strukturo in vsebino tiskane različice slovenskega prevoda *Lingvističnega atlasa za študij dvojine v slovenščini* iz leta 2022, rezultate smo predstavili že v Uvodu. Drugi del prve faze je obsegal pregled primerov obstoječih interaktivnih lingvističnih atlasov ter določitev širših smernic za izdelavo uporabniškega vmesnika Tesnièrjevega lingvističnega atlasa. Izbrali smo štiri interaktivne atlase, in sicer slovenskega i-SLA ter tri tuje (*Dialect Atlas of Newfoundland and Labrador* – DANL, *Algonquian Online Interactive Linguistic Atlas* ter *Atlas sonore des langues régionales de France*), ter na podlagi pregleda izdelali okvirne smernice za izdelavo uporabniškega vmesnika našega atlasa:

- ciljna skupina: profesorji in dodiplomski ter magistrski študenti slovenistike, predvsem pri jezikoslovnih in dialektoloških predmetih,
- funkcionalnosti: možnost iskanja po različnih bazah podatkov (po besednih zvezah, imenih mest), zvočni posnetki izgovarjav besednih zvez ali besedil, v katera so vključene besedne zveze, modul interaktivnih iger, modul za učitelje, modul za opombe uporabnikov, vprašanja in odgovore,
- uporabniški vmesnik: atraktiven oz. privlačen, jasen, pregleden, intuitiven, enostaven za uporabo.

Iz pregledanih uporabniških vmesnikov že obstoječih interaktivnih lingvističnih atlasov smo ugotovili, da v naši aplikaciji ne želimo imeti prenatrpanega zemljevida z informacijami, več navigacijskih menijev na različnih mestih spletne strani,

prevelikega števila uporabljenih barv ter omejene velikosti zemljevida (zemljevid smo želeli prikazati čez celotno območje vidnega polja brskalnika).

3.2 Analiza uporabniških potreb in želja

V drugi fazi smo najprej izvedli intervjuje, saj smo želeli zadostiti željam in potrebam bodočih uporabnikov interaktivnega atlasa. Ugotovitve intervjujev vsebujejo interese, cilje in izzive, ki jih imata ciljni skupini uporabnikov – visokošolski učitelji in študenti. Funkcionalnosti, zahteve in želje intervjuvancev smo razdelili v pojavnost v interaktivnih straneh, in sicer v primarno in sekundarno navigacijo. V preglednici 1 so zbrane predlagane funkcionalnosti, medtem ko so v preglednici 2 zbrane tehnične zahteve, ki so jih bodoči uporabniki navedli z namenom izboljšane interaktivnosti digitaliziranega atlasa.

Preglednica 1: Predlagane funkcionalnosti interaktivnega atlasa

Uporabnik	Primarna navigacija	Sekundarna navigacija
Učitelji (UL FF)	Preglednost, vendar ne preveč barv.	Napredna interaktivna orodja, možnost prilagajanja vsebine, podpora za sodelovalne metode, vključevanje multimedijskih vsebin, enostavno deljenje vsebin, orodja za sledenje napredku študentov, fonetični in zvočni zapisi, možnost poslušanja narečij.
Študenti (UL FF)	Interaktivni zemljevid z možnostjo klika na posamezne kraje za podrobnejše informacije, iskalnik po ključnih besedah, povečevanje in pomanjševanje zemljevidov.	Brskanje po zgodovini iskanja, možnost poslušanja narečnega izgovora, avdio in video posnetki, kvizi, združljivost s pametnimi napravami, enostavno deljenje vsebin.
Študenti (UL NTF)	Jasen in privlačen vmesnik, možnost povečave, klikanje na regije.	Dodajanje oznak in opomb, avdio in video posnetki, kvizi, personalizacija izgleda, povezava s profesorjem.

Iz preglednice 1 je razvidno, da se potrebe uporabniških skupin glede primarne in sekundarne navigacije bistveno razlikujejo. Učitelji UL FF si želijo enostaven, pregleden vmesnik z manj vizualnimi elementi, a z bogato sekundarno navigacijo, ki vključuje napredna učna orodja, sodelovalne funkcije, multimedijske vsebine, sledenje napredku ter fonetične in zvočne zapise. Posebej pomembna se jim zdi tudi možnost poslušanja narečij, kar kaže na potrebo po strokovni funkcionalnosti in nadzoru nad učnim procesom.

Študenti UL FF dajejo poudarek funkcijam za iskanje in dostop do informacij. V primarni navigaciji pričakujejo interaktivni zemljevid, iskalnik in funkcijo povečave, v sekundarni pa zgodovino iskanja, poslušanje narečij, multimedijske vsebine, kvize, mobilno združljivost in možnost deljenja vsebin. Ključen je torej poudarek na informacijski dostopnosti in prilagodljivosti.

Študenti UL NTF pričakujejo v primarni navigaciji jasen, vizualno privlačen vmesnik z možnostjo povečave in klikanja po regijah, v sekundarni navigaciji pa interaktivne funkcije, kot so oznake, avdiovizualne vsebine, kvizi, prilagoditev videza ter povezava z učiteljem. Navedene zahteve smo pričakovali, saj odražajo naravo študija, ki je usmerjen tudi v oblikovanje uporabniku prijaznih vmesnikov.

Vse tri skupine izkazujejo skupno zanimanje za interaktivne in multimedijske vsebine (npr. avdio, video, kvize) ter za določeno stopnjo personalizacije in možnost povezovanja z drugimi uporabniki. Kljub tem skupnim elementom so razlike v njihovih zahtevah dovolj izrazite, da utemeljujejo potrebo po prilagodljivem vmesniku. Ta bo omogočal različno stopnjo kompleksnosti in vsebinsko podporo, ki bo prilagojena specifičnim potrebam posameznega uporabniškega profila.

Preglednica 2: Predlagane tehnične zahteve interaktivnega atlasa

Uporabnik	Primarna navigacija	Sekundarna navigacija
Učitelji (UL FF)	/	Napredna interaktivnost, možnost prilagajanja vsebine, orodja za sledenje napredku, podpora za sodelovalno učenje, vključevanje multimedijskih virov.
Študenti (UL FF)	Pregleden in ne preveč natrpan z informacijami, enostavna navigacija.	Stran mora biti dostopna tako preko računalnika kot telefona – podpora za več naprav, uporabnik bi moral imeti možnost prilagoditi kontrast barv in velikost besedila, multimedijski viri (video, avdio), kvizi za preverjanje znanja, interaktivne vaje.
Študenti (UL NTF)	Uporabniški vmesnik: jasen, privlačen in enostaven za navigacijo z iskalno vrstico in možnostjo preklapljanja med različnimi vrstami zemljevidov. Interaktivne funkcionalnosti: možnost povečevanja in pomanjševanja pogleda, klikanja na določene regije.	Interaktivne funkcionalnosti: možnost dodajanja oznak, opomb in risb na zemljevid, vključevanje avdio in video posnetkov, kvizi in interaktivne vaje, dostopnost: združljivost s pametnimi telefoni in tablicami, personalizacija: možnost prilagoditve izgleda in funkcionalnosti (barve, zapiski, avatarji), povezava s profesorjem za povratne informacije.

Učitelji UL FF svojih pričakovanj glede primarne navigacije ne izražajo neposredno, vendar njihova usmerjenost v napredno interaktivnost v sekundarni navigaciji kaže na pričakovanje orodij, ki omogočajo prilagajanje učnih vsebin, spremljanje napredka študentov, sodelovalno učenje in uporabo multimedijskih vsebin. S tem se izraža potreba po strokovno podprtem vmesniku, ki omogoča aktivno pedagoško udejstvovanje in nadzor nad učnim procesom.

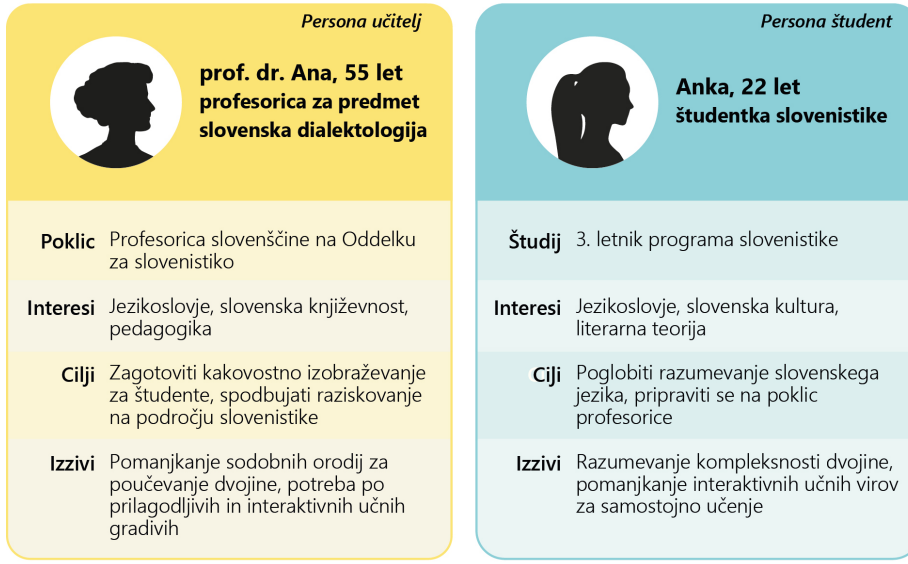
Študenti UL FF v primarni navigaciji poudarjajo preglednost in preprosto orientacijo brez preobremenjenosti z informacijami. V sekundarni navigaciji izpostavljajo pomembnost dostopnosti prek različnih naprav, možnosti prilagajanja kontrasta in velikosti pisave ter vključevanja multimedijskih vsebin, kvizov in interaktivnih vaj. Te zahteve kažejo na potrebo po vsebinski prilagodljivosti ter dostopnosti, ki upošteva raznolike tehnološke in individualne potrebe uporabnikov.

Študenti UL NTF v primarni navigaciji pričakujejo jasen, vizualno privlačen in interaktiven vmesnik z možnostjo iskanja in prostorskega raziskovanja. Sekundarna navigacija naj vključuje napredne interaktivne funkcionalnosti, multimedijske vsebine, mobilno dostopnost in personalizacijo. To odraža potrebo po tehnično dovršenem in prilagodljivem učnem okolju, usmerjenem v aktivno in vizualno podprto učenje.

Vsem skupinam so skupne zahteve po multimedijski podpori, interaktivnosti in prilagodljivosti, vendar se njihovi poudarki razlikujejo glede na uporabniško vlogo. Študenti dajejo prednost dostopnosti, personalizaciji in motivacijskim vsebinam, medtem ko učitelji pričakujejo funkcionalna in strokovna orodja za učinkovito izvajanje poučevanja.

3.3 Oblikovanje person

Na podlagi intervjujev smo oblikovali reprezentativni personi dveh ključnih ciljnih skupin, ki jima bo digitalizirani atlas dvojine prvenstveno namenjen. Na podlagi najbolj pogostih odgovorov pri posamezni skupini smo ustvarili ciljno persono za učitelja slovenistike in ciljno persono za študenta slovenistike (slika 3).

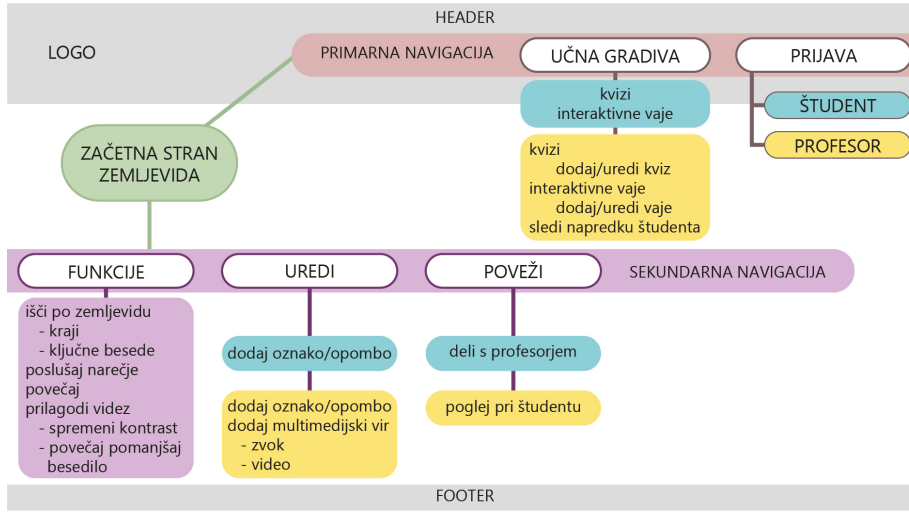
Slika 3: **Personi visokošolske učiteljice in študentke**

Kratek opis obeh person:

> Prof. dr. Ana Novak, 55-letna profesorica slovenskega jezikoslovja na Filozofski fakulteti, poučuje dialektologijo. Zanimajo jo sodobna pedagoška dognanja, slovenska književnost in raziskovalno delo. Njeno poučevanje zaznamuje prizadevanje za kakovostno izobraževanje, pri čemer opaža pomanjkanje sodobnih, interaktivnih orodij za pouk dvojine.
> Anka Kovač, 22-letna študentka 3. letnika slovenistike, si želi poglobiti znanje slovenskega jezika in se pripraviti na pedagoški poklic. Zanimata jo jezikoslovje in slovenska kultura, pri študiju pa se sooča z zahtevnostjo kategorije dvojine in pomanjkanjem dostopnih interaktivnih virov za samostojno učenje.

3.4 Informacijska arhitektura

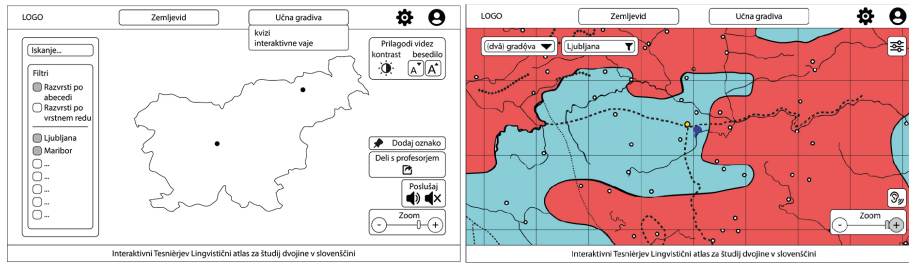
Na podlagi analize uporabnikov in izoblikovanih person smo oblikovali informacijsko arhitekturo, s katero smo si pripravili postavitev spletne strani. Z razdelitvijo menijev na primarno in sekundarno navigacijo (slika 4) smo povečali preglednost spletnega atlasa. Pri tem smo upoštevali potrebe uporabnikov. Za ponazoritev smo pripravili strukturo začetne spletne strani, ki smo jo razdelili na tri dele: glavo (angl. *header*), ki se nahaja na vrhu spletne strani, osrednji del in nogo (angl. *footer*) na dnu spletne strani. V primarni navigaciji (v glavi) so logotip ter gumbi za Zemljevid, Učna gradiva in Prijavo. Gumb Učna gradiva po prijavi prikaže prilagojen meni glede na uporabnikov status – študentom študijske vsebine, učiteljem pa gradiva za pouk. Sekundarna navigacija v osrednjem delu vključuje dodatne funkcije (npr. povečava prikaza, iskanje krajev) ter gumba Uredi in Poveži, ki sta zaradi boljše preglednosti dostopna prek ikon.

Slika 4: Zasnova informacijske arhitekture

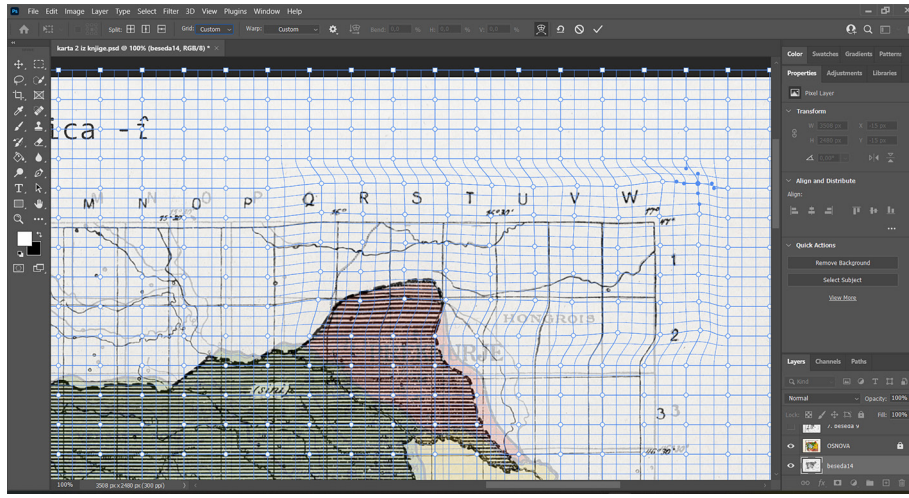
3.5 Oblikovanje uporabniškega vmesnika

Na podlagi izdelane informacijske arhitekture smo začeli z načrtovanjem uporabniškega vmesnika. V programu Adobe Illustrator smo pripravili grobe žične modele (angl. *low-fidelity wireframes*), ki so služili kot osnova pri postavljanju elementov na spletno stran v kasnejši fazi prototipiranja. Primarna navigacija vključuje logotip ter gumbe Zemljevid, Učna gradiva in Prijava, sekundarna pa funkcije, kot so seznam krajev in besed, prilagoditev videza, poslušanje zvoka in povečava (slika 5, levo). Za boljšo predstavo smo v žične modele vključili sliki dveh kart in izdelali več zaslonskih strani, ki ponazarjajo interakcijo uporabnika s sistemom. Osredotočili smo se predvsem na stran Zemljevid, druge strani pa smo zasnovali zgolj okvirno, z možnostjo kasnejše nadgradnje. Nekatere funkcionalnosti iz sekundarne navigacije, kot sta prilagoditev videza ali predvajanje zvoka, v tej fazi še niso bile vključene v prototip, a smo jih predvideli za nadaljnji razvoj. Iz sekundarne navigacije smo v prototip vključili le funkcijo povečave karte (slika 5, desno), ki omogoča prilagajanje prikaza z enostavnim klikom na gumb.

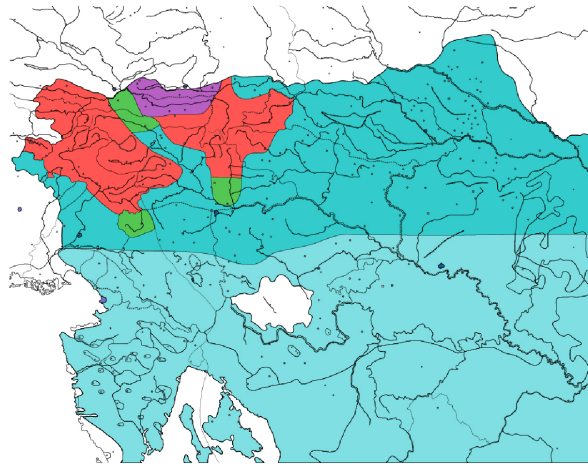
Slika 5: Levo – grobi žični model uporabniškega vmesnika s primarno in sekundarno navigacijo, desno – grobi žični model s povečano sliko karte

V naslednjem koraku smo tiskane različice kart pretvorili v digitalno obliko ter jih pripravili za vektorizacijo, pri čemer je bil ta korak najzahtevnejši v celotnem procesu izdelave uporabniškega vmesnika. Ob pregledu izvirnega atlasa, starega sto let (1925), smo ugotovili, da so karte zaradi deformacij papirja neenakomerne in ukrivljene, kar je otežilo nadaljnjo obdelavo. Skenirane karte zato niso bile primerne za neposredno prerisovanje. Zaradi omenjenega smo jih uvozili v Adobe Photoshop in poravnali z uporabo funkcije Warp, ki omogoča preoblikovanje slike prek mreže 40 × 40 točk. Vsaka točka v mreži omogoča premikanje slike v svojem središču, saj je slika pripeta nanjo, in se lahko premika v vodoravni, navpični ali diagonalni smeri. Tem natančnim prilagoditvam vsake točke smo namenili veliko pozornosti, saj je bila le tako mogoča korekcija popačenj in uskladitev s pravokotno mrežo (slika 6). S tem smo ohranili dosledno obliko kartografskih mrež in zagotovili enoten videz vseh 65 lingvističnih kart, kar je bistveno olajšalo nadaljnjo vektorizacijo. Z uporabo programov GIS bi sicer lahko natančneje in ustrezneje izvedli poravnavo v prostoru (rektificiranje), vendar se je naše delo se v tem delu projekta osredotočalo predvsem na način delovanja in videz uporabniškega vmesnika, ne pa na tehnično področje priprave in uporabe prostorskih podatkov. V nadaljevanju projekta, ko se bomo soočili z dejansko realizacijo oz. razvojem interaktivnega atlasa, nameravamo postopek digitalizacije ponoviti ter izvesti vse potrebne korake v okolju GIS.

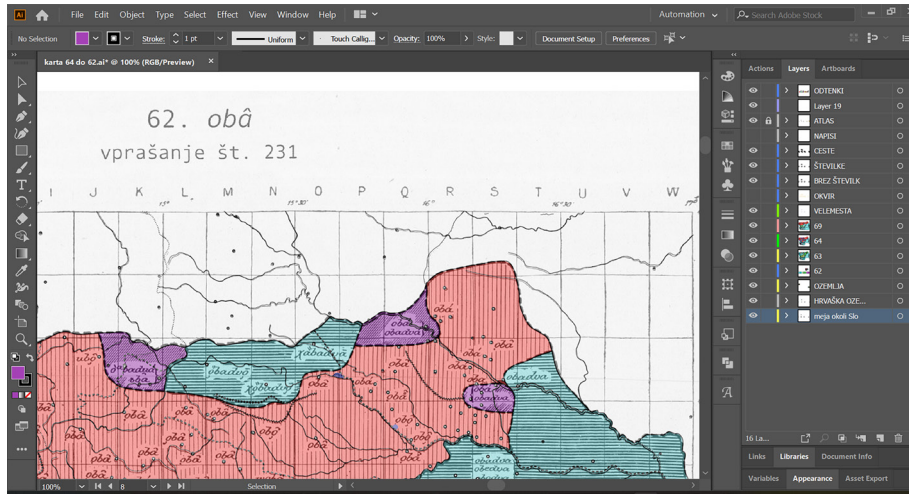
Slika 6: Posnetek zaslona funkcije Warp z mrežo v velikosti 40 × 40

Barva je ključni element v tem atlasu, saj omogoča razlikovanje med areali jezikovnih pojavov. Zaradi visokih stroškov tiska v začetku 20. stoletja so v izvirnem atlasu večinoma uporabljene šrafure. Tesnière je s pomočjo risanja ravnih črt v različne smeri ponazoril osem različnih barv (rdeča, modra, zelena, vijolična, rumena, oranžna, rjava, siva). Le tri karte so delno pobarvane z barvicami. Tesnière je zato pripravil barvno legendo za šrafure, da bi preprečil nejasnosti. Pri vektorizaciji smo v Adobe Illustratorju uporabili funkcijo barvni vodnik (angl. *Color Guide*), ki nam je olajšala izbiro Tesnièrjevih barv, ki so dovolj različne in se hkrati ujemajo po svetlosti – razlikujejo se po barvnem tonu in nasičenosti. Izbrali smo harmonične in kontrastne odtenke. Ugotovili smo, da je Tesnière za isto barvo včasih uporabil različne gostote šrafur, kar nakazuje uporabo več odtenkov za razločevanje skupin. Najpogosteje smo uporabili modro, zeleno in vijolično barvo v dveh tonih. Primer uporabe dveh odtenkov modre je razviden na sliki 7, ki prikazuje karto 59. *dvâ* – vprašanja št. 230, 234, 236, 237 in 239.

Slika 7: **Primer dveh odtenkov modre barve na karti 59. *dvâ* – vprašanja št. 230, 234, 236, 237 in 239**

Poravnane skenirane karte smo umestili na risalno površino v Adobe Illustratorju, ki omogoča risanje na različne plasti. Skenirane karte smo postavili v najvišjo zgornjo zaklenjeno plast, da smo lahko risali pod karto ter imeli pregled nad končanim in nedokončanim delom. V spodnjih ločenih plasteh smo nato vrisali posamezne elemente z lingvističnih kart: celino, otoke, meje, ceste, kraje, relief in vodovja (slika 8). Elemente smo risali s prekrivanjem in jih nato obrezali, da bi se ob nizki prosojnosti izognili prekrivanju barv in zagotovili natančne stike med oblikami.

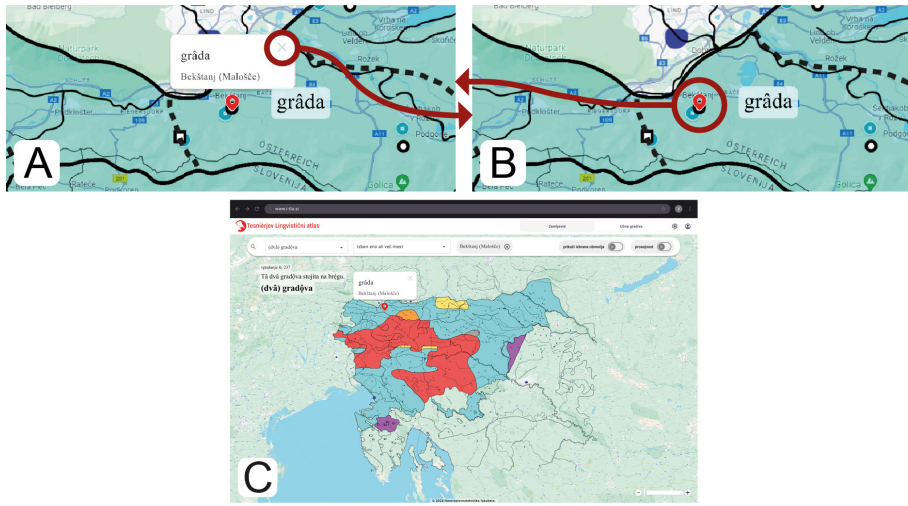

Slika 8: **Posnetek zaslona risanja vektorjev z vidnimi plastmi**

Pri pripravi prototipa v programu Figma Design smo naleteli na omejitev, saj program ne podpira vključevanja dinamičnega Googlovega zemljevida, ki smo ga želeli postaviti kot osnovno podlago pod vektoriziranimi sloji kart. Zato smo v zadnji fazi vektorizacije uporabili statične zaslonske slike Googlovega zemljevida Slovenije z devetkratno povečavo. Za natančno umestitev vektoriziranih slojev smo v Googlov zemljevid shranili uradne koordinate vseh 285 krajev, ki jih je Tesnière zabeležil v atlasu (vključno s kraji, označenimi z dodatnimi črkami za razlikovanje). Pri tem smo zaznali spremembe, saj so nekateri kraji spremenili ime ali pa izginili. Pri poravnavi vektoriziranih slojev z današnjo karto Slovenije smo opazili neujemanja v mejah in položajih krajev, zato smo se opirali na obliko slovenske obale in Prekmurja. V sto letih od nastanka Tesnièrjevega *Atlasa* pa do danes so se na tem območju spreminjale meje, družbene ureditve in podobno, kar je privedlo tudi do sprememb krajevnih imen. Prevajalska metodologija je bila naravnana izvorno in ne ciljno, saj je želela prikazati Tesnièrjevo delo v času nastanka in pripadajočo kulturno specifiko, za aktualizacijo *Atlasa* na spletu pa se bodo nekateri podatki prilagodili, prilagoditve, predvsem na dvojezičnih področjih, pa bomo morali pred tem še natančno preučiti.

3.6 Prototipiranje

Po končani vektorizaciji smo v sklopu tretje faze prototip oblikovali v programu Figma Design in ga skozi dve iteraciji nadgradili do končne različice. V prazne zaslonske strani velikosti 1728 × 1117 px smo dodali orodno vrstico spletnega brskalnika, nakar smo oblikovali primarno navigacijo z logotipom in nedelujočimi gumbi za Učna gradiva in Prijavo, saj smo se, kot že prej omenjeno, osredotočili na stran Zemljevid. V nadaljevanju smo razvili interaktivne komponente, ki so gradniki na spletni strani in ki smo jih v informacijski arhitekturi označili kot funkcije: seznam lingvističnih kart, seznam krajev, prikaz besed na pojavnih oknih, gumbe za označevanje območij, vključevanje prosojnosti vektorskih slojev, povečavo podlage in pojavno okno za prikaz izgovarjave izbrane besede. Na sliki 9 je prikazano pojavno okno na primeru besede *grâda* v kraju Bekštanj. V prikazanih primerih A in B se interakcija sproži s klikom, zaradi česar se zgodi mehek prehod med podobnimi elementi. Takšna rešitev zaprtja pojavnega okna uporabniku omogoča, da ob zaprtju pregleda izgovarjavo tudi v bližnjih krajih.

Slika 9: Primer komponente s pojavnim oknom z zapisom besede *grâda* v Bekštanju (A – zapiranje in B – odpiranje s klikom ter C – končni izgled prototipa)

Pri zapisovanju imen kart smo se soočili s tipografsko omejitvijo, saj nobena izmed privzetih pisav ni vsebovala posebnih znakov, kot jih je v izvirniku uporabljal Tesnière. Po pregledu spletno dostopnih možnosti smo izbrali serifno črkovno vrsto ZRCola 2 (https://zrcola.zrc-sazu.s)[2]. Izbrana črkovna vrsta nam je omogočila natančen zapis vseh besed z ustreznimi fonetičnimi znaki, uporabili pa smo jo tudi za seznam krajev ter za prikaz izgovarjave v pojavnem oknu.

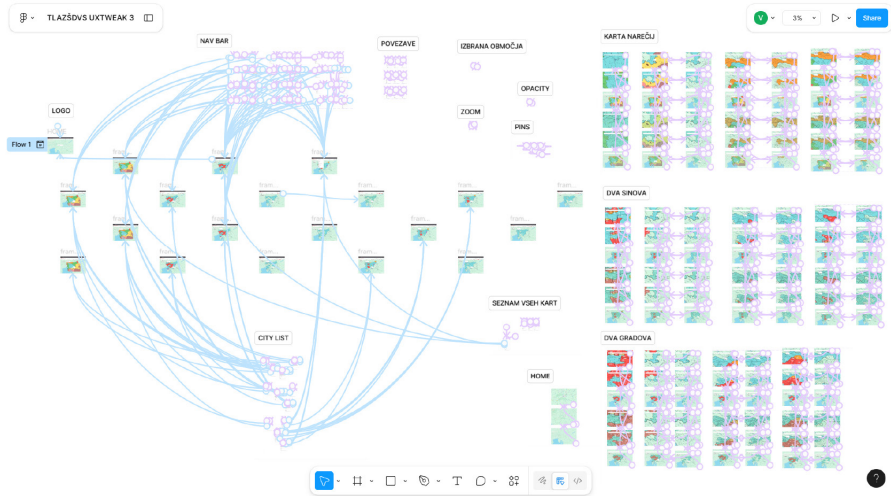
V nadaljevanju smo v prototip vključili slike zemljevida Slovenije, izdelane iz Googlovih zemljevidov, in vektorske sloje kart. Osredotočili smo se na prve tri karte, tj. Karto narečij (Tesnière 1925a; Tesnière 2022), *(dvâ) gradôva* in *(dvâ) sinôva*. Služile so nam kot predstavitveni primer delovanja, ki bi ga bilo mogoče razširiti še na preostalih 62 lingvističnih kart. Izvorna velikost slik 5457 × 3318 px nam je omogočila izdelavo komponente, ki ob kliku na gumb poveča zemljevid za dvakrat. Pri tem smo namenoma uporabili zelo visoko ločljivost, da bi tudi pri največji povečavi ohranili ostrino slike brez vidnega rastra.

Pri osnovni različici kart, kjer si uporabnik še ne izbere kraja, smo pripravili šest zaslonskih strani. Tri prikazujejo izvorno karto brez prosojnosti in dvakratno povečavo, tri pa enako povečavo ob znižani prosojnosti na 70 %, kar je omogočilo prikaz Googlovega zemljevida, ki je bil postavljen pod karto. V naslednjih treh različicah kart, kjer si uporabnik izbere enega ali dva kraja, smo za vsako različico

2 Za zapis določenih besed z ustreznimi fonetičnimi znaki, povzetih iz Tesnièrjevega *Lingvističnega atlasa za študij dvojine v slovenščini*, smo uporabili vnašalni sistem ZRCola (http://zrcola.zrc-sazu.si), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (http://www.zrc-sazu.si) razvil Peter Weiss.

izdelali po dvanajst zaslonskih strani: šest za prikaz vseh narečnih območij (tri s polno prosojnostjo, tri z znižano prosojnostjo) ter šest za prikaz izbranih narečnih območij, v katerih so se nahajali izbrani kraji (tri brez prosojnosti, tri z znižano prosojnostjo na 70 %).

Sledilo je medsebojno povezovanje interaktivnih komponent in posameznih elementov spletnega atlasa ter določitev njihovih odzivov na uporabniške akcije, vrste animacij in trajanje teh prehodov. Na sliki 10 je prikazana celotna mreža povezav med zaslonskimi stranmi in komponentami. Prototip obsega 20 glavnih zaslonskih strani, ki jih vidi uporabnik, ter 129 podpornih zaslonskih strani, ki so namenjene animaciji povečave kart in Googlovega zemljevida. Za vzpostavitev interaktivnosti (možnost povečave, prikaz krajev, prikaz izbranih narečnih območij, nastavitev stopnje prosojnosti itd.) je bilo za vsako karto izdelanih 42 zaslonskih strani. Tri dodatne zaslonske strani prikazujejo začetni pogled na prazen Google zemljevid z dvakratno povečavo in seznamom lingvističnih kart.

Slika 10: Zaslonske slike in ostali elementi prototipa v programu Figma Design

4 SKLEP

Razvoj prototipa predstavlja pomemben korak k razvoju interaktivnega Tesnièrjevega lingvističnega atlasa za študij dvojine, s katerim želimo stoletno znanstveno dediščino prenesti v sodobno digitalno okolje. Temeljito izvedena analiza potreb različnih uporabniških skupin, tj. visokošolskih učiteljev in študentov, je omogočila oblikovanje vsebinsko ustrezne in tehnično prilagodljive rešitve, ki podpira

tako samostojno učenje kot pedagoško delo. Prototip vključuje vrsto interaktivnih funkcionalnosti, ki izboljšujejo uporabniško izkušnjo ter omogočajo dostop do kompleksnega gradiva na jasen, pregleden in vizualno privlačen način. Z našo raziskavo smo postavili trdne temelje za razvoj končne oblike digitalnega atlasa, ki ne prispeva le k ohranjanju jezikovne kulturne dediščine, temveč tudi k sodobnemu poučevanju in učenju slovenskega jezika.

Ker je bil prototip pozitivno sprejet v strokovnih in znanstvenih krogih, nameravamo v prihodnje naše delo nadaljevati in na podlaga predstavljenega prototipa izdelati oz. razviti dejanski izdelek. S tem namenom bodo naši nadaljnji koraki usmerjeni predvsem k pravilnejši in natančnejši digitalizaciji zemljevidov z uporabo orodij GIS ter pridobitvi prostorskih podatkov, ki bodo omogočili dejansko dinamično izrisovanje slojev v različnih programskih okoljih. V raziskavo bomo poleg omenjenega vključili pregled krajevnih imen v Tesnièrjevem *Atlasu* ter določitev sodobnih ekvivalentov in njihov ustrezni zapis na kartah (npr. dvojezično na ozemljih v Avstriji, Italiji in na Madžarskem, kjer je to potrebno), kot tudi iskanje ustreznih govorcev, s katerimi bomo lahko posneli besedila iz *Atlasa* v njihovem narečju.

Viri

ALI = *Atlas of the Languages of Iran*, https://www.iranatlas.net/index.htmitd.

Atlas sonore des langues régionales de France, https://atlas.lisn.upsaclay.fr/.

DANL = *Dialect Atlas of Newfoundland and Labrador*, https://dialectatlas.mun.ca/app/atlas/.

Algonquian Online Interactive Linguistic Atlas, https://www.atlas-ling.ca/feature_map.

Figma Design, https://www.figma.com/.

Gigafida 2.0 = Simon Krek idr., *Corpus of Written Standard Slovene Gigafida 2.0*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, 2019, http://hdl.handle.net/11356/1320.

Letopis 2022 = *Letopis ZRC SAZU 2022*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2022, https://www.zrc-sazu.si/sl/strani/letna-porocila-o-delu-zrc-sazu.

ISJFR ZRC SAZU 2024 = *i-SLA – Interaktivni atlas slovenskih narečij*, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2024, https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/i-sla-interaktivni-atlas-slovenskih-narecij.

i-SLA = iSLA, interaktivna različica Slovenskega lingvističnega atlasa, https://isla.zrc-sazu.si.

Koordinator varstva kulturne dediščine, *Slovenski etnografski muzej*, https://www.etno-muzej.si/sl/koordinator-varstva-nesnovne-kulturne-dediscine.

MLA Language Map, https://www.mla.org/Resources/Guidelines-and-Data/MLA-Language-Map.

Nesnovna dediščina = *Register nesnovne dediščine*, http://www.nesnovnadediscina.si/sl/register.

SLA = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas*, ur. Jožica Škofic idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011–2023 (Jezikovni atlasi): 1: *človek (telo*, *bolezni*, *družina):* 1.1: *atlas*, 1.2: *komentarji*, 2011; 2: *kmetija*: 2.1 *atlas*, 2.2 *komentarji*, 2016; 3: *kmetovanje* 2: 3.1 *atlas*, 3.2 komentarji, 2023.

Stanković Elesini 2024 = Intervjuji na podlagi vprašalnikov za ciljno skupino jezikoslovcev in za oblikovalce, 2024, hrani prof. dr. Urška Stanković Elesini.

UNESCO = Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine, *GOV.SI*, https://www.gov.si/novice/2020-12-11-nov-novica-201211151903/.

ZRCola, https://zrcola.zrc-sazu.si/.

ZVKD-1 = Zakon o varstvu kulturne dediščine, *Pravno-informacijski sistem RS*, https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO4144.

Literatura

Boula de Mareüil idr. 2018 = Philippe Boula de Mareüil – Albert Rilliard – Frédéric Vernier, A Speaking Atlas of the Regional Languages of France, v: *Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2018)*, 2018, https://aclanthology.org/L18-1652.pdf.

Cooper idr. 2014 = Alan Cooper – Robert Reimann – David Cronin – Chris Noessel, *About face: the essentials of interaction design*, Indianapolis: Wiley, 2014.

Harley 2015 = Aurora Harley, *Personas make users memorable for product team members*, 2015, https://www.nngroup.com/articles/persona/.

Hasemi-Pour idr. 2024 = Cameron Hashemi-Pour – Fred Churchville, *User interface (UI)*, TechTarget, 2024, https://www.techtarget.com/searchapparchitecture/definition/user-interface-UI.

Herrero de Haro 2024 = Alfredo Herrero de Haro, An interactive linguistic atlas of Andalusian accents (ALIAA): methodology, *Loquens* 11.1–2 (2024), DOI: https://doi.org/10.3989/loquens.2024.e108.

Kaplan 2022 = Kate Kaplan, *Personas: study guide*, 2022, https://www.nngroup.com/articles/personas-study-guide/.

Kranjec 1980 = Marko Kranjec, Tesnière, Lucien (1893–1954), v: *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi695060/#slovenski-biografski-leksikon; izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon* 4, ur. Alfonz Gspan idr., Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991, 66–67.

Legner idr. 2017 = Christine Legner – Torsten Eymann – Thomas Hess – Christian Matt – Tilo Böhmann – Paul Drews – Alexander Mädche – Nils Urbach – Frederik Ahlemann, Digitalization: Opportunity and Challenge for the Business and Information Systems Engineering Community, *Business & Information Systems Engineering* 8.59 (2017), 301–308.

Mrvič 2023 = Rok Mrvič, *Po sledeh jezikovne dediščine*, 2023, https://dediscina.zrc-sazu.si/sl/2023/07/po-sledeh-jezikovne-dediscine/#page-content.

Nakamura idr. 2021 = Walter Takashi Nakamura – Iftekhar Ahmed – David Redmiles – Edson Oliveira – David Fernandes – Elaine H. T. de Oliveira – Tayana Conte, Are UX Evaluation Methods Providing the Same Big Picture?, *Sensors* 21.10 (2021), 1–4, https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34067640/.

Orožen 1994 = Martina Orožen, Le Consonantisme de Ramovš dans l'optique structuraliste de Tesnière = Tesnièrjev strukturalni pogled na obravnavo Ramovševega konzonantizma, *Linguistica* XXXIV.1 (1994) *) = Mélanges Lucien Tesnière*, ur. Bojan Čop idr., Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1994, 165–179.

Schlamberger Brezar idr. 2025 = Mojca Schlamberger Brezar – Urška Stanković Elesini – Primož Weingerl – Valentina Teršek, Lucien Tesnière in njegov atlas za študij dvojine: aktualizacija po 100 letih izida, *Jezikoslovni zapiski* 31.2 (2025), 175–189.

Škofic 2016 = Jožica Škofic, *Predstavitev SLA 2016*, https://sla.zrc-sazu.si/eSLA/Uvod_predstavitevSLA_JS.html.

Škofic 2020 = Jožica Škofic, *i-SLA – Interactive Atlas of Slovenian Dialects*, 2020, https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/i-sla-interaktivni-atlas-slovenskih-narecij.

Teršek idr. 2025 = Valentina Teršek – Primož Weingerl – Mojca Schlamberger Brezar – Urška Stanković Elesini, Izdelava interaktivnega Tesnièrjevega Lingvističnega atlasa za študij dvojine v slovenščini, v: *1. študentska konferenca NTF »Sestavljamo trajnostno prihodnost«,* ur. Anja Torkar – Lea Lončar – Urška Stanković Elesini, Ljubljana: Naravoslovnotehniška fakulteta, 2025, 36–40.

Tesnière 1925a = Lucien Tesnière, *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène*, Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1925.

Tesnière 1925b = Lucien Tesnière, *Les formes du duel en slovène*, Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1925.

Tesnière 2022 = Lucien Tesnière, *Atlas dvojine v slovenščini*, prevod Mojca Schlamberger Brezar, Ljubljana, Znanstvena založba Univerze v Ljubljani, 2022.

Zidane 2024 = Ahmed Adel Zidane, Digital Cultural Heritage: theory and practice. *IFLA Asia & Oceania Regional Newsletter*, 2024, https://www.ifla.org/news/digital-cultural-heritage-theory-and-practice/.

Summary

Development of a User Interface Prototype for an Interactive Atlas Based on Tesnière's *Linguistic Atlas for Studying the Slovenian Dual*

Between 1920 and 1924, Lucien Tesnière, the first French instructor at the newly founded University of Ljubljana, gathered data for his doctoral dissertation on the Slovenian dual by plotting the forms on geographical maps. The two-volume work, *Les formes du duel en slovène* (Slovenian Dual Forms) and *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène* (Linguistic Atlas for Studying the Slovenian Dual), published in 1925, was republished in Slovenian translation in 2022. The atlas contains sixty-nine maps (seventy map numbers), 285 survey points, and several stratigraphic sections that visualize historical changes in dialect phenomena. Because language is recognized as a type of intangible cultural heritage, its preservation increasingly involves digitization and interactive presentation. Slovenian projects such as the iSLA atlas and some foreign projects, such as the *Dialect Atlas of Newfoundland and Labrador* (DANL), the *Algonquian Online Interactive Linguistic Atlas*, and *Atlas sonore des langues régionales de France* (A Speaking Atlas of the Regional Languages of France), demonstrate the potential of web-based linguistic cartography. Building on our experience with these models, we have developed a prototype user interface that will serve as a basis for further research on developing an interactive version of Tesnière's atlas. The work presented includes a four-step user-centered methodology, including an analysis of comparable interactive atlases, user interviews (teachers and students), the design of information architecture, and prototyping the user interface with vectorizations of sixty-five linguistic maps, color harmonization, and the ZRCola 2 phonetic typography. The resulting prototype provides map layers for the dual, adjustable transparency, search, zoom, and pop-up pronunciations, laying the foundation for a future functional digital atlas of the Slovenian dual studied by Tesnière.

Miha Sušnik

Slovensko narečno gradivo v zapuščini Luciena Tesnièrja

Cobiss: 1.01
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.11

Tema prispevka je slovensko narečno gradivo, ki ga je Lucien Tesnière v letih 1920–1924 zbral za svojo disertacijo *Les formes du duel en slovène* in spremljajoči prvi slovanski jezikovni atlas, *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène*. Gradivo, ki se je ohranilo v avtorjevi zapuščini v Narodni knjižnici Francije in doslej še nikoli ni bilo v celoti objavljeno, je zdaj v obliki skenov na voljo za nadaljnje raziskave. Prispevek predstavlja celotno vprašalnico s 424 vprašanji in analizo Tesnièrjeve mreže, opredeli podmrežo 87 govorov, zapisanih po vprašalnici, ter oriše strukturo tega dela Tesnièrjeve zapuščine.
Ključne besede: slovenska narečja, Lucien Tesnière, narečna zbirka, lingvistični atlas

Slovenian Dialect Material from the Papers of Lucien Tesnière
This article focuses on the Slovenian dialect material collected by Lucien Tesnière between 1920 and 1924 for his dissertation *Les formes du duel en slovène* (Dual Forms in Slovenian) and the accompanying first Slavic linguistic atlas, *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène* (Linguistic Atlas for Studying the Slovenian Dual). Preserved in the author's papers at the National Library of France and never before published in full, this material has recently become available online for further research. The article presents the complete questionnaire of 424 items and an analysis of Tesnière's network, defines the subnetwork of eighty-seven dialects recorded according to the questionnaire, and outlines the structure of this part of Tesnière's papers.
Keywords: Slovenian dialects, Lucien Tesnière, dialect corpus, linguistic atlas

1 Uvod

Čeprav je Lucien Tesnière (1893–1954) v jezikoslovju širše znan predvsem po posthumno izdanem delu *Éléments de syntaxe structurale* (Osnove strukturne skladnje, 1959), je v slovenskem kontekstu bolj pomemben njegov prvi več-

Miha Sušnik ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ▪ miha.susnik@zrc-sazu.si ▪ https://orcid.org/0000-0001-7014-3312

Prispevek je nastal v okviru programa P5-0408 *Dediščina na obrobjih: novi pogledi na dediščino in identiteto znotraj in onkraj nacionalnega*, ki ga financira ARIS, in sicer na osnovi avtorjevega prispevka na 5. Slovenskem dialektološkem posvetu v okviru konference DiaClas-SDP 5, ki je potekala na ZRC SAZU v Ljubljani od 22. do 25. 4. 2025. Temelji na raziskovalnih podatkih iz že obstoječih in javno dostopnih virov, ki so navedeni v razdelku Viri in literatura.

CC BY SA

ji raziskovalni podvig, tj. njegova doktorska disertacija *Les formes du duel en slovène*[1] (Dvojinske oblike v slovenščini = Tesnière 1925b) in spremljajoči *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène* (= ALÉDS oz. Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini).[2] Gre za prvi jezikovni atlas kakšnega slovanskega jezika (o začetkih uporabe geolingvistične metode v slovanskih jezikih prim. Kloferová 2015: 44), skupaj z mentorjem Antoinom Meilletom pa sta leta 1929 prvič predlagala izdelavo vseslovanskega lingvističnega atlasa (Logar 1986: 1).

Medtem ko je bila pobuda za raziskovanje dvojine v slovenščini mentorjeva (Tesnière 1925b: VII), je bila zamisel ustvariti jezikovni atlas slovanskega jezika rezultat Tesnièrjevega navdušenja nad Lingvističnim atlasom Francije (*Atlas linguistique de la France* = ALF),[3] ki sta ga izdelala Jules Gilliéron[4] in Edmond Edmont[5] (ALÉDS: 9). ALF je Tesnièrju predstavljal zgled za metodo lingvistične geografije, pri kateri je prepoznaval tri bistvene značilnosti: (a) enotna vprašalnica, ki zagotavlja primerljivost zbranega gradiva, (b) dovolj gosta in uravnotežena mreža točk, da lahko zajame vse relevantne pojave, (c) prikaz ugotovitev v obliki kart, ki odraža dejansko stanje na terenu (Tesnière 1925b: XI), kar z izvedbenega stališča predstavlja tri korake: (a) pripravo vprašalnice, (b) pripravo mreže raziskovalnih točk in (c) izbiro ustreznega informatorja, ki na vprašanja odgovarja (ALÉDS: 9). Po tej metodologiji je sestavil vprašalnico s 424 vprašanji in po njej

---

1 Disertacija s popravki in pripravami na objavo se hrani v Rokopisnem oddelku NUK pod inventarno številko 25/93. Za informacijo se zahvaljujem Andrejki Žejn.

2 Leta 2022 je izšel v slovenskem prevodu Mojce Schlamberger Brezar.

3 ALF je izšel v letih 1902–1910 kot zbirka 1920 kart v 35 fasciklih z uvodnim zvezkom *Notice servant à l'intelligence des cartes* (1902) in naknadnim kazalom (*Table de l'Atlas linguistique de la France*, 1912) ter dodatki (*Suppléments*, 1920). Dopolnitev ALF-a za Korziko je doživela izdajo 800 kart (tj. karte 1–799 z dodatno karto I) v štirih fasciklih v letih 1914–1915 (Carpitelli 2009: 2. odstavek), a ni bila dokončana. Zvezki z zapisanim gradivom (vprašalnica se ni ohranila) se hranijo v Bibliothèque nationale de France (BnF) kot zbirka z naslovom *Matériaux pour l'Atlas linguistique de la France, par Jules Gilliéron et Edmond Edmont* (gl. gradivo ALF v seznamu virov in literature; zvezki so na voljo za ogled v obliki skenov na spletni strani knjižnice). Digitalizacija zbirke je potekala v okviru projekta SYMILA, ki se osredotoča na skladenjsko mikrovariacijo. V okviru projekta je nastala relacijska podatkovna baza, ki deluje v ozadju brskalnikov na spletišču projekta (gl. SYMILA v seznamu virov in literature). Na istem mestu je na voljo tudi rekonstituirana vprašalnica ter podmnožica kart, relevantnih za skladenjska vprašanja.

4 Gilliéron je že prej izdelal fonetični atlas romanskih govorov v švicarskem kantonu Valais (*Petit Atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhône)*, prim. Lameli 2010: 576–578), njegova učenca Karl Jaberg in Jakob Jud pa sta bila idejni vodji jezikovnega atlasa Italije in južne Švice (*Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, prim. Lameli 2010: 580).

5 Edmont je kot edini eksplorator pri projektu ALF zbiral odgovore po Gilliéronovi vprašalnici, in sicer v letih 1898–1902 za Metropolitansko Francijo brez Korzike ter 1911–1912 še za Korziko po novi vprašalnici (Giacomo-Marcellesi 1973: 91).

zapisal 87 govorov.[6] To gradivo je bilo osnova za 67 kart,[7] na katerih je gradivo kakor pri ALF zapisano neposredno na karte.

Slovensko narečno gradivo, ki ga je Tesnière zbral med letoma 1920 in 1924 (večinoma pa v letih 1921–1922), ni bilo nikdar v celoti objavljeno. Narečne karte je izdelal večinoma na podlagi 84 (od 424) vprašanj, ki jih je predstavil v ALÉDS: 11–12, zbrano gradivo pa je uporabil tudi v disertaciji (Tesnière 1925b) in znanstvenih prispevkih (Tesnière 1923; 1925a; 1933; 1950). Kljub temu je velik del tega gradiva javnosti ostal nedostopen, zaradi neobjavljene celotne vprašalnice pa ni bilo niti mogoče predvidevati, kaj preostalo gradivo dejansko obsega. Tesnièrjevi narečni zapisi in drugo gradivo v zvezi z disertacijo in pripadajočim atlasom se je ohranilo v njegovi zapuščini (Fonds Lucien Tesnière = FLT), ki jo od leta 1987 hrani Narodna knjižnica Francije (Bibliothèque nationale de France = BnF, prim. Tesnière 1996). Gradivo je za slovensko dialektologijo kljub nekaterim pomanjkljivostim dragoceno, saj gre za edino zbirko slovenskega narečnega gradiva z začetka 20. st., pri kateri so zapisani govori relativno enakomerno razporejeni po slovenskem jezikovnem prostoru in zbrani v kratkem časovnem obdobju po vnaprej določenem enotnem sistemu, kar omogoča primerljivost gradiva in je zato dobro izhodišče za celostno, četudi morda manj natančno sliko slovenskih narečij tistega časa. Na pobudo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in z dovoljenjem imetnice avtorskih pravic Marie-Hélène Tesnière knjižnica BnF trenutno izvaja digitalizacijo dela zapuščine v povezavi s slovenskim jezikom. V času pisanja tega prispevka je nekatero gradivo že prosto dostopno na spletu.[8] Pričujoči prispevek služi kot uvod v slovensko narečno gradivo iz Tesnièrjeve zapuščine v kontekstu njegove disertacije z atlasom za lažjo orientacijo pri uporabi tega gradiva v nadaljnjih raziskavah.

2 Vprašalnica ALÉDS

Tesnièrjeva vprašalnica vsebuje 424 vprašanj, oštevilčenih od 1 do 425.[9] V atlasu (str. 11–12) je kot izvleček iz vprašalnice prikazanih le tistih 84 vprašanj, na podlagi katerih je izdelal 67 vsebinskih kart. Vprašalnica je razdeljena na dva dela:

---

6 Za števili 424 in 87 (in ne 425 oz. 88) prim. razdelka 2 in 3.

7 Pri izdelavi kart je upošteval tudi gradivo iz drugih virov, s čimer odstopa od metodološkega okvirja ALF, gl. razdelek 3.

8 Digitalizirano gradivo je naloženo na spletišče Gallica, do digitaliziranih dokumentov pa je najbolj enostavno dostopati z opisa zapuščine (za povezavo gl. seznam virov in literature pod FLT).

9 Vprašanje št. 109 je v vseh različicah vprašalnice in vseh zapisih narečnih govorov po vprašalnici izpuščeno. Ker ni nobene sledi, ki bi kazala na nekdanji obstoj vprašanja s št. 109 in njegovo naknadno izključitev, je najverjetneje, da gre za napako pri številčenju v prvotni različici vprašalnice, ki verjetno zaradi ohranjanja sistematike ni bila nikdar odpravljena.

prvi (vprašanja 1–227) je namenjen ugotavljanju splošnih fonetičnih in morfoloških razvojnih značilnosti govora, drugi (vprašanja 228–425) pa posvečen dvojinskim oblikam (ALÉDS: 10). Za razliko od vprašalnice ALF, kjer je le del vprašanj stavčnih, in vprašalnice SLA, kjer takšnih vprašanj sploh ni, je Tesnière v zastavljanju večinsko stavčnih vprašanj prepoznal možnost, da z manjšim številom vprašanj zajame več leksičnega gradiva in hkrati omogoči tudi vpogled v skladnjo raziskovanega govora (ALÉDS: 9–10).

V Tesnièrjevi zapuščini je vprašalnica ohranjena v treh zvezkih v škatli 10 (prim. 4.3).[10] Čeprav se različice v veliki meri ujemajo, je opaziti nekaj odstopanj, npr. *To so moje roke* namesto prvotnega *Imam dve sestre* pod št. 256. V dejanskih zapisih govorov po vprašalnico je pri posameznih vprašanjih lahko zapisano dodatno gradivo, prim. *Z ǫ́čęm sva/sma šla u L'ubl'anǫ*, *Mǫj wǫ́čę ję dʷǫ́bǫr*, *Naša máti ję dǫ́bra* (Tomaj, FLT zv. 83: V425)[11] oz. dodatno gradivo za druge točke (prim. 3.2).

1 Krava je travo. **2** Vrana in sraka priletita na most. **3** Ena stara baba brez zob. **4** Breza in smreka sta drevesi. **5** Kdo gre danes v mesto? **6** Moja tašča in moj brat. **7** Tukaj je cesta ki pelje v gozd. **8** Človek ima dve koleni. **9** Moj ded melje moko. **10** Četudi je oreh zelen, je vendar že zreł. **11** Miš je oglodala hleb. **12** Dedec nosi mleko. **13** Deček hoče kupiti pet jajec. **14** Hlapec vozi seno. **15** Moja mlada žena ima lep obraz. **16** Kaj dela to lepo dete? **17** Sveča razsvetljuje sobo. **18** Pastir pase čŕédo. **19** Sova ima svoje gnezdo v duplu. **20** Ta breg je zelo strm. **21** Sneg je beł. **22** Bołnik je bled. **23** Tudi slep ščinkavec korito najde. **24** Imamo dve noge in dve roke. **25** Moj mož ima dve sestre. **26** Obe sta bolne. **27** Testo je gosto. **28** Voda teče po žlebovih. **29** Kam pa je šel kovač? **30** Jaz pa ne vem. **31** Ta otrok je pravi lenuh. **32** Naš sosed ima šest otrok. **33** Medved ima rad med. **34** Ta fant je sedem let star. **35** Koliko orehov gre v to vrečo. **36** Krasti je hud greh. **37** Hlev se zapre po noči. **38** Rad jem jabolka. **39** Na mojem črevlju manjka en žrebelj. **40** Seveda. **41** Črevo me boli. **42** Kmet se boji toče. **43** Moja koča ima deset oken. **44** Gobar bere gobe. **45** Puškin pok prestraši srno. **46** Dostop na goro je težak. **47** Kam pa greš golorok in golonog? **48** Pogled z gor je krasen. **49** Na razpotju stoji visok hrast. **50** Ta popek se bo kmalu razcvetel. **51** Skozi loko gre ozka steza. **52** Ta bela ovca ima dve jagneti. **53** Beli pəs je sit do grla. **54** Dež me je premočil od nog do glave. **55** Moja sestra mi je dala lepo preprogo. **56** Božja roka je mogočna. **57** Želeti si nebes je prve stopnja modrosti. **58** Samo dve deske sem jaz vzel. **59** Jaz vzamem eno desko. **60** Odprem okno. **61** Veter razpiha meglo. **62** Zarja prežene temo. **63** Osem mož in osem žen. **64** Delo gre hitro izpod rok. **65** Las je tenak. **66** Ta pot drži na trg. **67** Hrošč je debel. **68** Volk ima dolg rep. **69** Bog je svet. **70** Moje tri sestre so bolne. **71** Golob rad zoblje proso. **72** Gospodar ima devet konj. **73** Koliko sester imate? **74** Dotaknem se tal. **75** Pojdi sem pogledat. **76** Koliko je ura? **77** Prosim, denite to na mizo. **78** Dobra novica mi je prišla do ušes. **79** Popade ga za vrat in odnese do vrat. **80** Na obrežju reke stoje bukve. **81** Mizar dolbe z dletom. **82** Vreme je lepo. **83** Mečem ribam kruh v jezero. **84** Studenec se steka v potok. **85** Zapah se ne gane. **86** Lev gre v brlog. **87** Sin gre po breskve na vrt. **88** Večerni zvon

10 Tu podanega prepisa vprašalnice, ki je nastal pri obisku rokopisnega oddelka BnF oktobra leta 2024, zaradi nedostopnosti izvornih različic vprašalnice ob pripravi besedila tega prispevka ni bilo mogoče naknadno preveriti. Možna so torej manjša odstopanja in napake, a ker celotna vprašalnica širši jezikoslovni skupnosti še nikoli ni bila predstavljena, sem se vseeno odločil za njeno objavo. Natančna obravnava vprašalnice bo v prihodnosti morala upoštevati ne le tri različice v škatli 10, temveč tudi odgovore v 87 zvezkih – priprava kritične različice vprašalnice torej vsekakor ostaja naloga za prihodnost.

11 Vprašanja po zgledu SLA navajam z veliko črko V in tremi številkami, tj. V001–V425.

me spominja na dom. **89** Tolst je kakor polh. **90** Bob je trd. **91** To mi je trn v peti. **92** Hruška ima mnogo pečak. **93** Tresem češplje. **94** Vol vleče brano čez brazde. **95** Premakni prst. **96** Ob žetvi se čelo poti. **97** Starka seje ječmen skozi rešeto. **98** Sneha plete nogavice iz volne. **99** Sosed je premeknil mejo. **100** Muha je padla v juho. **101** Truplo umre a duša še živi. **102** Sluga natakne uzdo konju na glavo. **103** Prazen klas stoji pokonci. **104** Dekle vzame pero in piše pismo. **105** Temna noč je padla na zemljo. **106** Zlato je drago. **107** Če ne gre zlepa, gre zgrda. **108** Mlado srce živi brez skrbi. **110** Podal mi je roko v slovo. **111** Dolgi nohat ni lep. **112** Vosek je mehak. **113** Moj tast ima sto ovac. **114** Črv rije pod zemljo. **115** Peč je vroča. **116** Ne ženi telet v šumo. **117** Moje lice je brez gub. **118** Visok steber podpira most. **119** Gost lan pokriva polje. **120** Kralj mi je izkazal veliko čast. **121** Slama ni dobra krma. **122** Moj svak pije kot žolna. **123** Moja roka je mrzla kot led. **124** Grad je teman. **125** Žep je globok. **126** Kos ledu mu je vrgel v hrbet. **127** Kolač brez medu ni sladak. **128** Knez zgrabi za meč. **129** Krčma ima streho iz desak. **130** Laž vodi v pekel. **131** Ta šema je umrl od gladu. **132** To niso mačje solze. **133** Rumenjak je žolt. **134** Dim pokriva selo. **135** Hlače iz platna je obesil na vrv. **136** Jarem volov vleče plug. **137** Gospa premakne roko. **138** Solza mu orosi oko. **139** Slab sir ni zdrav. **140** En sam rumen list oznanja jesen. **141** Lipa, vrba in bezeg nimajo enakih stabel. **142** Pest mu je porinil v žrelo. **143** Gos ima dobra jetra. **144** Zima je prinesla mraz. **145** Hudič je zasejal osat med grah in rž. **146** To seme je kakor droben prah. **147** Kupec plača ceno za dve svinje. **148** Služabnik mi prinese pet lisic. **149** Jelen se boji psa. **150** Vrabec in piška sedita na gredi. **151** Uš in bolha sta nadležen mrčes. **152** Mlad sokol se dviga pod nebo. **153** Ne morem gnati koz v proso. **154** Mah pokriva stolp in stene gradu. **155** Gost se je oddehnil pod lipo. **156** Nobena kost ni pretrda za pasji zob. **157** Ker je megla mi je hladno. **158** Klobuk iz svile je drag. **159** Prav lepa hvala. **160** Cokle so dobre za blato. **161** Tudi slepa kura zrno najde. **162** Vtəkni ključ v vrata. **163** Voz ima strto kolo. **164** Hodiš v dve gube. **165** Luč in tema se sovražita. **166** Morje in zemlja sta daleč narazen. **167** Naša vas ima dobro vino. **168** Njegov nos je kratek toda širok. **169** Polž ni čist. **170** Molče je poslušal kletvo. **171** Njegov pogled je mračan in hladan. **172** Potegne mu meso in kožo raz telo. **173** Noga me prav nič ne boli, ampak čeljust. **174** Med molžo pride kokla v hlev. **175** Potegne ga za uho in za lase. **176** Močan je kakor največji hrast. **177** Na mostu se je zlomila najtežja deska. **178** To milo je dobro blago. **179** Nimam igal da bi pripel gubo. **180** Gora in holm sta polna megle. **181** Ni je zemlje brez steze. **182** Ta kosa nima robu. **183** Mezda se ne plačuje v sredo. **184** Cela vrsta stopenj. **185** Oddahni se od plesu. **186** Obstal je tih brez glasu. **187** Sejalec ne čaka da mu dozore klasovi. **188** Pri maši se čujejo ubrani glasovi. **189** Strasti so mu vzele vse moči. **190** Ne cepi deske v drva. **191** Moker sem od las do pet. **192** Smokva je dobra. **193** Vdeni dve igle. **194** Divji kozel skače preko staz. **195** Posteljem posteljo. **196** Ta oderuh je cel krvoses. **197** Vol je vprežen v igo. **198** Kje je vaš rojstni kraj? **199** Kedaj ste rojeni? **200** Gospod, ki ga tam vidite, je trgovec. **201** Stari gospod je siv. **202** Ni se treba bati takega človeka. **203** Po dežju se je takoi pokazala mavrica. **204** Dobrega delavca ne boš ləhko našel. **205** Ali iščeš sukno za novo obleko? **206** Da, ampak zdaj nimam časa, morda nocoj. **207** Moje orožne vaje doslej niso končane. **208** To je precej težko. **209** Saj ne bo zopet vojska. **210** Glejte mladega plesalca. **211** Ta plesalec je plesal včeraj z menoj. **212** Ta stara gospa ne more stati dolgo na nogah. **213** Hoja s teboj ni prijetna. **214** Mladi junak se je spustil v krvav boj. **215** Hudičev glas nam je tuj. **216** Kraljev plašč je višnjev. **217** Vzemi vsaj voščeno svečo s seboj. **218** Sirota nima svojega ognjišča. **219** Ta kozarec je torej moja last. **220** Ta bik je hud. Oni tam je še hujši. **221** Kdo je kriv, da je padel v oblast sovražnikov. **222** Poročevalec se je skril za kozolec. **223** V gorah se sliši odmev med skalami. **224** Daj ženam pas tega trgovca. **225** Bogatin se masti z ribami. **226** Čebela. **227** Nebo. **228** Enkrat, ne dvakrat. **229** Živela sta enkrat brat in sestra. **230** Moja dva brata sta mlada. **231** Oba mlada otroka gresta domov. **232** Moji trije mladi bratje grejo domov. **233** Trajalo je dva meseca. **234** Kupil sem dva nova soda. **235** Imam dva dobra prijatelja. **236** Ta dva tatova kradeta. **237** Ta dva gradova stojita na bregu. **238** Imam dva sinova. **239** Ti dve okni sta veliki. **240** Ta tri okna so velika. **241** To traja dve leti. **242** To tehta dve kili. **243** Ti dve semeni nečeta rasti. **244** Ta tri semena nečejo rasti. **245** Ti dve teleti sta mlade. **246** Obe praseti. **247** Dve dobri peresi. **248** Voz ima dve kolesi. **249** Ti dve stari babi sta bile srečni. **250** Te tri stare babe so bile srečne. **251** Obe ženi sta mlade. **252** Ti dve dobri ribi se pečeta. **253** Ti dve beli kravi dobro dojita. **254** To stane dve kroni. **255** To traja dve minuti. **256** To so moje roke.

257 Ta otrok ima dve brade. **258** Dve glave. **259** Dve klopi. **260** Tri klopi. **261** Dve niti. **262** Dve noči. **263** Dve kokoši. **264** En dan. **265** Dva dni. **266** Tri dni. **267** Dve materi. **268** Dve hčeri. **269** Ena cerkev. **270** Dve cerkvi. **271** Dve molitvi. **272** Imam dve mladi hčeri. **273** Rad imam ti dve dobri materi. **274** Od dveh starih bratov. **275** Od obeh mladih sinov. **276** Od dveh dobrih semen. **277** Od obeh starih koles. **278** Od obeh bab. **279** Z dveh vasi. **280** Pri dveh starih bratih. **281** Pri obeh mladih tatovih. **282** Po dveh dolgih letih. **283** Na dveh starih kolesih. **284** Pri dveh starih babah. **285** Na obeh straneh. **286** K obema starima bratoma. **287** Pred dvema mesecoma. **288** K obema tatovoma. **289** K obema sinovoma. **290** Pred dvema belima gradovoma. **291** Pred dvema dolgima letoma. **292** Z dvema dobrima semenoma. **293** Z obema starima kolesoma. **294** K dvema starima babama. **295** Med dvema vasema. **296** K obema hčerama. **297** K obema materama. **298** Nenadoma. **299** Polagoma. **300** Popolnoma. **301** To so moje oči. **302** Imam črne oči. **303** Brez oči. **304** V očeh. **305** Svojim očem ne verujem. **306** Z očmi. **307** Dve očesi. **308** Z obema očesima. **309** Kurja očesa. **310** To so moja ušesa. **311** Po ušesih. **312** Svojim ušesom ne verujem. **313** Z ušesi. **314** Dve ušesi. **315** Z obema ušesima. **316** V rokah. **317** Proti mojim rokam. **318** Z rokami. **319** Z obema rokama. **320** To so moje noge. **321** K mojim nogam. **322** Z nogami. **323** Z obema nogama. **324** To so moje prsi. **325** Od prsi. **326** Na prsih. **327** K mojim prsim. **328** S prsmi. **329** To so moja usta. **330** Od ust. **331** Na ustih. **332** Z usti. **333** To so moje ustnice. **334** To so moja kolena. **335** Do kolen. **336** Na kolenih. **337** K mojim kolenom. **338** S koleni. **339** Z obema kolenoma. **340** To so moje pete. **341** S petami. **342** Dve peti. **343** Z obema petama. **344** To so moja pljuča. **345** To so moje brke. **346** To so kravji rogovi. **347** Brez rogov. **348** Z rogovi. **349** Z obema rogoma. **350** To so zadnja vrata (dveri) **351** Med vrati, durmi. **352** To so vajeti. **353** To so moja očala. **354** To so moji starši, roditelji. **355** Rad imam svoje starše, roditelje. **356** Brez staršev, roditeljev. **357** Pri svojih starših, roditeljih. **358** Z mojimi starši, roditelji. **359** Dvanajst mož. **360** Dvanajst žen. **361** Dvanajst telet. **362** Dva in dvajset otrok. **363** Sto. **364** Dve sto. **365** Tri sto. **366** Dvoje. **367** Oboje. **368** Dve gosli. **369** Dve sani. **370** Ena vrata, eni dveri. **371** Dva vrata, dve dveri. **372** Tri vrata, tri dveri. **373** Eden ali dva prijatelja. **374** Dva ali trije prijatelji. **375** Obadva pišeta. **376** Onadva vesta. **377** Jaz ju vidim. **378** To je za nju. **379** To je za njih. **380** Brez nju. **381** Brez njih. **382** To je njuna hiša. **383** Pri nju. **384** O njiju. **385** K njima. **386** Ž njima. **387** Midva piševa. **388** Midva sva. **389** Midva veva. **390** Vidva govorita. **391** Vidva sta. **392** Vidva vesta. **393** On naju vidi. **394** On vaju vidi. **395** Za naju. **396** Za vaju. **397** Brez naju. **398** Brez vaju. **399** To je najin dom. **400** To je vajina miza. **401** Pri naju. **402** Pri vaju. **403** K nama. **404** K vama. **405** To se vama samo zdi. **406** Z nama. **407** Z vama. **408** Poidiva skupaj! **409** Idita skupaj! **410** Obedve pišeta. **411** Onidve gresta. **412** Jaz ju vidim. **413** To je za nju. **414** Me pišemo. **415** Medve piševa. **416** Medve greva. **417** Ve sẹdíte. **418** Vedve pišete. **419** Vedve greste. **420** Pojdiva skupaj! **421** Pišiti hitro! **422** Z bratom sva šla v Ljubljano. **423** Z bratoma se še vidimo. **424** Z bratom gledata po cesti. **425** Z očetom sva šla v Ljubljano.

3 Mreža točk ALÉDS

V atlasu je Tesnière (ALÉDS: 18–23) predstavil široko mrežo 284 točk, oštevilčenih od 1 do 279,[12] ki ob slovenskih zajemajo tudi nekatere čakavske, kajkavske

12 Točke so oštevilčene po geografskem principu, in sicer po koordinatnih celicah z izhodiščem v severozahodnem (zgornjem levem) kotu karte 1 (Carte des dialectes). Številčenje poteka najprej po vrsticah od zahoda proti vzhodu in nato od severa proti jugu – mreža točk se zato začne z najsevernejšimi panonskimi točkami. Načelo številčenja znotraj koordinatnih celic ni strogo določeno. Pet točk ima k številki dodano črko, tj. 9a Blače in 9b Žabnice (ista koordinatna celica kot 9 Potok), 98a Tarčent (prva predhodna točka po geografskem principu je 98 Prelok (= Prelog) v Medmurju; Tesnièrjeva zadrega pri oštevilčenju tega kraja je morda razvidna iz karte 1, kjer je namesto številke izpisano ime *Tarčent*), 165a Rimske Toplice (ista koordinatna celica kot 165 Globoko), 183a Dornberg (naslednja koordinatna celica od 183 Solkan) – gre gotovo za kasneje

in štokavske govore. Toda pri tem ne gre za mrežo, ki bi jo uporabil za zbiranje gradiva po metodi ALF, saj je dejansko po enotni vprašalnici zbral gradivo le za 87 točk[13] (o teh gl. 3.1). Tesnière je v disertaciji ubral celostni pristop do obravnave dvojine v slovenščini, upošteval je namreč tako narečno kot zgodovinsko slovensko gradivo (Tesnière 1925b: X) ter kot odraz diahronega pogleda na jezik tudi primerjalno evidenco sorodnih jezikovnih sistemov. To se odraža tudi v atlasu, kjer ne upošteva le zbranega sodobnega narečnega gradiva po metodologiji ALF, temveč je prostorsko skušal umestiti tudi vse drugo slovensko ter tudi hrvaško gradivo, ki mu je bilo na voljo.[14] A zato je bilo treba gradivu iz posameznih virov določiti tudi lastne točke; 87 točkam z gradivom po vprašalnici je tako dodal še 197 točk, in sicer:

(1) točko Podkrnos (nem. Gurnitz) pri Žrelcu (nem. Ebenthal), za katero je še pred oblikovanjem vprašalnice zapisal ljudske pesmi (ALÉDS: 18, 27),
(2) 17 točk z lastnim gradivom, ki ga je pri izpolnjevanju vprašalnice za 87 po metodi ALF zapisanih govorov priložnostno zapisal za bližnje kraje (gl. 3.2),
(3) 157 točk z gradivom iz literature (gl. 3.3),[15]
(4) 22 točk brez navedenega vira (gl. 3.4).

Predstavitev mreže po točkah (ALÉDS: 23) je treba do neke mere razumeti kot legendo h karti št. 1 (Carte des dialectes), na kar kaže predstavitev točk 278 Direction d'Osor in 279 Direction de Rab (Arbe) et Silba, ki ne nakazujeta drugačnega statusa gradiva, ki je zanju navedeno, temveč sta tako poimenovani zgolj zaradi označbe na karti, saj se nahajata izven prikazanega ozemlja na karti in sta bili zato zapisani s puščico na robu karte. Podobno točke 10 Limite de la Zilska Dolina (Gailthal) et du Rož (Rosenthal), 22 Limite du Rož (Rosenthal) et de la Podjunska Dolina (Jaunthal) in 26 Limite de la Podjunska Dolina (Jaunthal) et de la Mežiška

---

dodane točke. Gradivo za Tarčent, Rimske Toplice in Dornberg je črpal iz Oblakovega dela *Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen* (= Oblak 1888; 1890), govor Žabnic pa je zapisal šele 6. in 7. februarja 1924 (gl. tudi op. 17). Uvrstitev Blač (9a) pred Žabnice (9b) je presenetljiva glede na dejstvo, da za Blače navaja le drobce gradiva iz zapisa govora Žabnic, a je očitno tukaj prevladalo geografsko načelo, saj so Blače bližje Potoku (št. 9) kot Žabnice.

13 Tesnière (ALÉDS: 13) našteje 88 zapisanih govorov, a kot sam pravi, je bil govor Podkrnosa zapisan pred nastankom vprašalnice (str. 18 in 27), zato tega gradiva ni mogoče obravnavati enako kot gradivo za preostalih 87 govorov.

14 S tem je Tesnière pomembno odstopil od koncepta ALF, saj karte strogo gledano ne odražajo več dejanskega stanja na terenu v času zbiranja gradiva, temveč predstavljajo panhroni pogled, ki v svojem prikazu zaobjema tudi morebitne različne razvojne stopnje obravnavanih pojavov. Kljub temu pa je treba poudariti, da večina gradiva na kartah izhaja iz Tesnièrjeve zbirke, gradivo iz drugih virov pa je zato imelo le dopolnilno vlogo. Atlas tako še vedno v veliki meri sledi konceptu ALF.

15 V vsoto 157 je všteta tudi točka 26 Limite de la Podjunska Dolina (Jaunthal) et de la Mežiška Dolina (Miesthal), za katero sicer ni naveden vir, a je verjetno nastala po analogiji na točki 10 in 22 z gradivom iz literature, prim. op. 46.

Dolina (Miesthal) označujejo na karto vrisane meje. Po drugi strani pa je v primeru točk z gradivom iz literature te treba razumeti kot rezultat (včasih morda nekoliko prisiljene) prostorske umestitve, zaradi česar je interpretacija »točka z lokalnim narečnim gradivom iz literature« velikokrat popolnoma neustrezna; tako npr. za točko 158 Ježica npr. navaja Levčev pravopis (1899), za 205 Devin pa Alasijev slovar (AV 1607).

3.1 Točke z zapisom po Tesnièrjevi vprašalnici

Čeprav Tesnière ni zapisoval samo odgovorov na vprašalnico (gl. 4.2.4) in tudi ne samo gradiva za govor kraja, za katerega je vprašalnico izpolnjeval (gl. 3.2), je metodologijo ALF z zapisom po vprašalnici dejansko izpeljal pri 87 točkah. Gradivo za 46 od 87 govorov je zapisal v kraju samem večinoma v okviru terenskega dela v letih 1921 in 1922 znotraj Kraljevine SHS (ALÉDS: 9, 14). Preostale govore je zapisoval v Ljubljani in Mariboru, govore zunaj meja Kraljevine pa skoraj izključno v Ljubljani (ALÉDS: 14). Teoretično je možno, da so bili nekateri govori zapisani tudi še leta 1923,[16] zadnji pa je gotovo zapis za Žabnice v Kanalski dolini.[17] Gledano z genetojezikoslovnega vidika gre pri 85 točkah za slovenski govor, medtem ko točka 135 Pregrada pripada kajkavskemu zgornjesotelskemu narečju, točka 248 Prodani pa čakavskemu buzetskemu narečju.[18] Narečno gradivo je zapisoval na liste, ki jih je kasneje povezal v zvezke (gl. ALÉDS: 15); skoraj vse zbrano gradivo se torej nahaja v 87 zvezkih v zapuščini.[19]

Ker omenjeni nabor točk z zapisano vprašalnico tvori zaključen in konsistenten podsistem Tesnièrjeve mreže in ker bo to gradivo deležno nadaljnje obravnave, ga je smiselno razumeti kot samostojno podmrežo in mu določiti posebno številčenje. Ohranjanje številčenja Tesnièrjeve mreže, ki sledi geografskemu principu (gl. op. 12), namreč ni ustrezno, saj pri zmanjšanem obsegu točk v podmreži

---

16 To bi lahko veljalo za tiste govore, ki so bili kronološko zabeleženi po zapisu govora Lesičnega (za kronologijo prim. 4.2.1), katerega gradivo je Tesnière uporabil v prispevku o nosnikih (Tesnière 1923), pod katerega se je podpisal decembra 1922. Z izjemo Žabnic (prim. op. 17) so bili po govoru Lesičnega zapisani govori krajev Košana, Vinica, Tomaj, Žužemberk in Kostanjevica na Krki. Ker je prispevek o nosnikih izšel leta 1923, je teoretično možno, da je Tesnière uporabil gradivo, ki ga je pridobil po decembru 1922; tako bi bilo mogoče razložiti izjavo, da je govor Repelj zapisal leta 1923 (prim. op. 93).

17 Zapis za Žabnice je od profesorja Lamberta Ehrlicha z Univerze v Ljubljani pridobil 6. in 7. februarja 1924 (FLT zv. 72: 1). Narejen je bil (a) po ureditvi mreže krajev, na kar kaže dodana črka ob številki 9b (prim. op. 12) in (b) po ureditvi novega seznama literature, na kar kaže črka ob številki 331a (331 je zapis za Malošče) ter odsotnost delovne številke vira na platnici zvezka (prim. 4.2.1).

18 Pri klasifikaciji v seznamu virov in literature je Tesnière (1925b: 443–444) govor Prodanov uvrstil med slovenske govore v Istri, medtem ko je tako Pregrado kot Poljano Sutlansko (točka 169) uvrstil med severne kajkavske govore.

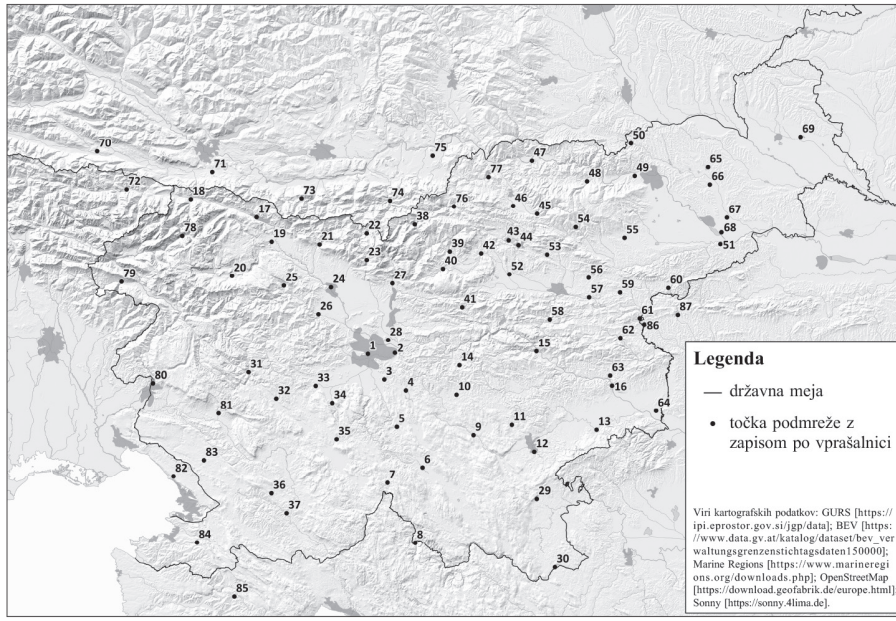
19 Izjemo predstavlja zvezek z gradivom iz Podkrnosa, ki se nahaj v škatli 10, in morda Ribarićevo gradivo za slovenske in čakavske istrske govore (vira 358 in 391 v Tesnière 1925b: 443, 445), ki ga zaenkrat še ni bilo mogoče locirati v zapuščini.

ne bi nudilo nobene preglednosti. Izmed vseh petih številk, povezanih s Tesnièrjevimi točkami (o tem gl. 4.2.1), je najboljši kandidat zaporedna številka zvezka v zapuščini, ki je edina uporabljena v opisu zapuščine BnF. V tem primeru dobimo enotno oštevilčeno podmrežo s točkami 1–87 s smiselno geografsko ureditvijo: Dolenjska, Gorenjska, Bela Krajina, Notranjska, zahodna Štajerska, vzhodna Štajerska s Prekmurjem, Koroška, Primorje in Hrvaška. Prednost izbire te številke je tudi njena hkratna vloga identifikatorja zvezka v zapuščini. Številke predmreže zapisujem z velikim T in dvomestno številko, kar jih ločuje od številk Tesnièrjeve mreže, ki jih zapisujem brez dodatkov. V spodnjem seznamu so imena krajev podana v sodobni obliki (za seznam z Tesnièrjevimi oblikami imen krajev gl. 4.2.1).

T01	Ljubljana	T24	Kranj[20]	T47	Vuzenica
T02	Zalog[21]	T25	Rudno	T48	Lovrenc na Pohorju
T03	Škofljica	T26	Škofja Loka	T49	Limbuš
T04	Grosuplje[22]	T27	Stranje	T50	Sveti Jurij ob Pesnici
T05	Rašica	T28	Podgorica pri Črnučah[23]	T51	Vareja
T06	Ribnica	T29	Semič	T52	Polzela
T07	Šegova vas	T30	Vinica	T53	Dobrna
T08	Osilnica	T31	Idrija	T54	Skomarje
T09	Žužemberk	T32	Hotedršica	T55	Spodnja Ložnica
T10	Radohova vas	T33	Vrhnika	T56	Dramlje
T11	Mirna Peč	T34	Borovnica	T57	Šentjur
T12	Regrča vas[24]	T35	Begunje pri Cerknici	T58	Laško
T13	Kostanjevica na Krki	T36	Košana	T59	Šmarje pri Jelšah
T14	Velika Kostrevnica	T37	Dolnja Bitnja	T60	Gabrje[25]
T15	Radeče	T38	Solčava	T61	Podčetrtek
T16	Krško	T39	Ljubno ob Savinji	T62	Lesično
T17	Jesenice	T40	Gornji Grad	T63	Brestanica
T18	Kranjska Gora	T41	Trojane	T64	Dobova
T19	Bled[26]	T42	Mozirje	T65	Sveta Trojica v Slovenskih goricah
T20	Bohinjska Bistrica	T43	Družmirje	T66	Biš
T21	Tržič	T44	Velenje	T67	Dornava
T22	Jezersko	T45	Šentilj pod Turjakom	T68	Markovci
T23	Kokra	T46	Podgorje[27]	T69	Ivanci

20 Zapisan je narečni govor okolice Kranja (ALÉDS: 13).
21 Zalog je bil leta 1982 priključen Ljubljani.
22 Zapisan je govor Stranske vasi (FLT zv. 4: 1).
23 Naselje *Pódgorica pri Črnúčah*, lokalno *Pódgarca* (SKI), je bilo leta 1984 priključeno Ljubljani.
24 Regrča vas je bila leta 1979 priključena Novemu mestu.
25 *Gábrje* (*v Gábrju*) je južni zaselek naselja Donačka Gora (KLS: III:366).
26 Zapisan je govor Mlinega (FLT zv. 19: 1).
27 *Pódgorje* (*v Pódgorju*) pri Slovenj Gradcu, lokalno *Pódgorica* (SKI) oz. »v ljudski rabi« *Pódgorca* (KLS: IV:509), pri Tesnièrju *Pọ́dgo̯rca* (FLT zv. 46: 1).

T70	Brdo pri Šmohorju	T76	Črna na Koroškem	T82	Prosek
T71	Malošče[28]	T77	Dobrije	T83	Tomaj
T72	Žabnice	T78	Trenta	T84	Sveti Anton
T73	Slovenji Plajberk	T79	Kred	T85	Prodani
T74	Železna Kapla	T80	Solkan	T86	Poljana Sutlanska
T75	Replje	T81	Ajdovščina	T87	Pregrada

Slika 1: Podmreža točk Tesnièrjeve mreže z zapisom po vprašalnici ALÉDS

3.2 Druge točke s Tesnièrjevim gradivom

Za 17 točk iz Tesnièrjeve mreže, ki niso bile zapisane po vprašalnici, je uporabil lastno gradiva, v seznamih krajev pa je navedel enak vir kot za bližnji kraj z zapisom po vprašalnici. Tesnière je namreč priložnostno zapisoval tudi gradivo za govore drugih krajev; tako npr. v prispevku o nosnih samoglasnikih (1923: 160–162) za Virštanj in Buče navaja obliko *mlę̂jŋk* po svojem gradivu, ki jo v zvezku za Podčetrtek (FLT zv. 61: 2) pri vprašanju V012 ob obliki *mlę̂jkọ* za Podčetrtek najdemo zapisano kot *mlę̂jnk* za Virštanj, Buče, Kozje in Pilštanj, a ti kraji niso dobili lastne točke. V zvezku za Žabnice npr. navaja gradivo še za Blače in Bistrico na Zilji, a so točko v mreži dobile le Blače. Pri tem ne gre za samostojne tipajoče

28 Naselje *Málošče* (*v Máloščah*, nem. *Mallestig*, SKIaK) se je kasneje združilo z manjšim naseljem *Štêbən* (*v Štêbnu*, nem. *Sankt Stefan*, SKIaK) v naselje *Békštanj* (*v Békštanju*, nem. *Finkenstein*, SKIaK), kar je prvotno ime občine, poimenovane po tamkajšnjem gradu (prim. OR Kärnten 1918: 62–63).

zapise oz. dejanski obisk teh krajev, temveč večinoma za opombe k posameznim vprašanjem pri zapisu izbranih govorov, ki so dejansko navedbe istih informatorjev o drugih govorih. Točke tega tipa so zbrane v spodnjem seznamu skupaj s sklicem na zvezek, ki ga je Tesnière navedel v seznamih krajev (ALÉDS: 18–30), v opombah pa je obravnavano gradivo posameznih točk, pri čemer je primerjano stanje v disertaciji, atlasu in zvezkih iz zapuščine. Pregled kaže, da je Tesnière točke dodelil le tistim krajem, za katere je gradivo navedel v atlasu, tj. na kartah (v nekaterih primerih pa je isto gradivo uporabil tudi v disertaciji). Popolni seznam krajev, za katere je Tesnière zapisal manjšo količino gradiva, bo mogoče podati šele po natančnem pregledu celotne vsebine zvezkov.

9a Blače → FLT zv. 72 (Žabnice)[29]
15 Kapla → FLT zv. 73 (Slovenji Plajberk)[30]
23 Dobrla vas → FLT zv. 75 (Replje)[31]
24 Velikovec → FLT zv. 75 (Replje, gl. op. 31)
28 Pameče → FLT zv. 46 (Podgorje)[32]

---

29 Tesnière v disertaciji (1925b: 365) navaja ziljski obliki z asimiliacijo *b…d* → *d…d*: *ǫ̑dędwâ*, *ǫ̑dędvę̑* (Žabnice), *ǫ̑dędwâ*, *ǫ̑dędvę̑* (Blače), za oboje citira zvezek za Žabnice (FLT zv. 72) in usmerja na karto 62 (obâ) v atlasu, ki je narejena na podlagi V231; oblika *ǫ̑dędwâ* je zapisana tako pri točki 9a Blače kot pri točki 9b Žabnice. V zvezku za Žabnice pri ustreznem vprašanju piše: *Ǫ̑dędwa mwâda trǫ́ka grę̑ta (grę̑sta) mǫ́vka, mǫ́v. Blače: Ǫ̑dəd̥wa grę̑sta* (V231), a tudi *Ǫ̑dędwâ praséta* (V246). V istem gradivu je navedeno tudi drugo gradivo za Blače ter Bistrico na Zilji, prim. *Tǫ̑ta dwâ wǫ́kna sta vlíka*, *B. Tǫ̑tę dvji ǫ́kni sta vlíčę* (V239), *Tǫ̑tę dvę̑ dǫ̑brę ríbę sę pę́čęja*, *se pęčéta (Zilska Bistrica et Blace)* (V252), *Dvję̑ malítvę*, *žę̑bráti*, *B pétati*, *Zilska Bistrica: žə̨bráti* (V271), *Pǫ dvę̑χ dǫ̑wjaχ ljétaχ*, *Blace: dlǫ̑gaχ* (V282).

30 Tesnière v disertaciji (1925b: 305) navaja zvezi *pə̨r nâma*, *pə̨r vâma* za Železno Kaplo, a kot vir navaja zvezek za Slovenji Plajberk (FLT zv. 73). Dejansko gre za Kaplo ob Dravi (nem. Kappel an der Drau), saj pri ustreznih vprašanjih piše: *Pə̨r ńájə̨*, *Pə̨r wájə̨* in *náma*, *wáma*, drugi obliki s komentarjem *Nad Bistrico, Nad Swetno wasjo, Kapljo in Borowljami*, *sur le plateau* (V401, V402). Oblika *nâma* je na karti 50 ((pri) nâju) zapisana pri točki 15 Kapla ob Dravi.

31 Tesnière v disertaciji (1925b: 397) navaja poleg *wîba mǫ̑rńęta* za Replje še *wîba mârńęta* za področje med Celovcem in Dobrlo vasjo ter *wîba pʷǫ̑wnata* za področje vzhodno od Velikovca in severno od Drave, pri čemer za vse tri navaja zvezek za Replje (FLT zv. 75). V zvezku za Replje pri ustreznem vprašanju piše: *Wîba mǫ́rnjęta*, *(Au Nd de la Drave, Wîba pʷǫ̑wnata)*, *Depuis Doberla Vas j. Celovec marńeta* (V390). Na karti 66 ((vîdva) govoríta) je oblika *mǫ̑rńęta* zapisana pri točkah 23 Dobrla vas in 25 Replje, oblika *pʷǫ̑wnata* severno od Drave, a vzhodno od točke 24 Velikovec, oblika *mârńęta* pa pri točki 21 Grabštanj, ki leži med Dobrlo vasjo in Celovcem.

32 Tesnière v disertaciji (1925b: 89) poleg *dvję̑ rîbi* za Podgorje navaja še *dvę̑j flâši* za Pameče, pri čemer za oboje navaja zvezek za Podgorje. Prav tako v primeru zvez *vǫ̑nadvā*, *vǫ̑nędvîję* (str. 242) ter *mə̨̑dva*, *və̨̑dva*, *mę̑dvę*, *mî*, *vî* (str. 258) navaja oba kraja in isti zvezek. Na karti 19 ((dvẽ) ríbi, v razdelku Errata na str. V popravljeno v (dvę̑) ríbi) sta pri točki 73 Podgorje zapisani obliki *rîbi* in *žênę*, pri točki 28 Pameče pa oblika *flâši*, na kartah 41 (mîdva), 42 (onâdva), 43 (mę̑dvę (vę̑dvę)), 44 (ónidvę), 45 (mę̑ (vę̑), v razdelku Errata na str. V popravljeno v mę̑ (vę̑)) pa se pojavljajo za obe točki zapisane oblike *mə̨̑dva*, *vǫ̑nadvā*, *mę̑dvę*/*və̨dvę̑*, *vǫnędvîję*, *mi*. Tesnière v atlasu (ALÉDS: 18) v seznamu krajev po točkah za 28 Pameče napačno navaja zvezek za Družmirje, v abecednem seznamu (str. 27) pa pravilno zvezek za Podgorje. V zvezku za Podgorje pri V250 piše: *Tə̨tę tri stárę bábę so blę̑ srę́čnę*, *Dvéj fláši (Pameče)* – pod *Dvéj fláši* zapisano *ę – Sa petite (1 an d'école) dit dvî fláši*, *Vieux dvę̑ dílę*, *Jeunes: dvî dę̑ski*, k opoziciji *Vieux* : *Jeunes* dopisano *de même partout*. Odraz *éj* < **ě* v *dvéj fláši* je za Pameče nepričakovan; možno je, da

74 Dovže → FLT zv. 45 (Šentilj pod Turjakom)[33]
75 Plešivec → FLT zv. 43 (Družmirje)[34]
109 Jamnik → FLT zv. 25 (Rudno)[35]
113 Stražišče → FLT zv. 24 (Kranj)[36]
123 Rečica[37] → FLT zv. 42 (Mozirje)[38]
170 Zagorska sela → FLT zv. 61 (Podčetrtek)[39]
187 Logatec → FLT zv. 32 (Hotedršica)[40]
209 Sežana → FLT zv. 36 (Košana)[41]
210 Senožeče → FLT zv. 36 (Košana)[42]
214 Rakek → FLT zv. 35 (Begunje pri Cerknici)[43]

---

je pravilno razumevanje zapisa v zvezku dejansko *Dvéję fláši* za **dvíje fláši* < **dvîe* s koroškim **ie*, kot ga v tej besedi potrjuje Logarjev zapis *dvîᵉ* iz 1952 (gradivo SLA). Pri V301 se za odgovorom pojavi zapis (*Dᵒ Pameče*), tj. 'enako Pameče', od tu naprej pa razen pri vprašanjih V311, V331, V336, V386, pri katerih se odgovor za Pameče razlikuje, odgovoru sledi zapis (*P.*), ki gotovo pomeni 'enako Pameče'.

33 Tesnière v disertaciji (1925b: 130) navaja zvezo *dvę bârti* za Dovže, pri čemer navaja zvezek za Podgorje; pri tem gre za napako, saj v atlasu navaja zvezek za Šentilj pod Turjakom (ALÉDS: 19, 25). Na karti 17 (dvâkrat) je pri točki 74 Dovže zapisana oblika *dvę bârti*, v zvezku za Šentilj pod Turjakom pa pri ustreznem vprašanju piše: *Ìŋkrat, nęę dvèkrat. (Àno bàrt à Dovže. Dvę bárti etc. ici rare.)* (V228).

34 Tesnière Plešivca v disertaciji ne omenja, pri točki 75 Plešivec pa je na karti 17 (dvâkrat) zapisana oblika *ęmb̗rt*. V zvezku za Družmirje pri ustreznem vprašanju piše: *Ęjnkrat, nę dvębkrat. Embȁrt (Plešivęc)* (V228).

35 Tesnière v disertaciji (1925b: 396) navaja zvezo *udwà ɣǫwǫrtà* (z ⟨ɣ⟩ (t. i. otoški g) zapisuje zveneči mehkonebni pripornik, prim. ALÉDS: 15), pri čemer navaja zvezek za Rudno (FLT zv. 25). Na karti 66 ((vîdva) govoríta) je pri točki 109 Jamnik zapisana oblika *ɣǫwǫrtà*, ki se razlikuje od oblike *ɣǫwǫrę̀ta* pri točki 110 Rudno. V zvezku za Rudno pri ustreznem vprašanju piše: *Udwà ɣǫwǫrtà (Jamnik) ɣǫwǫrèta (Rudno)* (V390).

36 Tesnière v disertaciji (1925b: 92, 96) navaja zvezo *dvę̂ svínę* za Stražišče, pri čemer navaja zvezek za Kranj (FLT zv. 24). Na karti 19 ((dvê) ríbi, v razdelku Errata na str. V popravljeno v (dvę̂) ríbi) je pri točki 113 Stražišče zapisana oblika *svínę*, pri točki 112 Kranj pa *ríbi*. V zvezku za Kranj pri vprašanju V147 piše: *Kúpc pláča šácanǫ cę́nǫ za dvę̂ svín (tri svínę)* z dodatkom *A za dvę̂ svínę (tri svínę) (à partir ?*[*du banc du sentier*] *j. Labore)* (V147), glede A prim. 4.2.3.

37 Gre za Rečico ob Savinji.

38 Tesnière Rečice v disertaciji ne omenja, pri točki 123 Rečica pa je na karti 28 ((dvę̂) ókni) zapisana oblika *wǫ̗kni*, tj. enaka oblika kot za 72 Mozirje. V zvezku za Mozirje pri ustreznem vprašanju piše: *Tə̨ti dvę wǫ̗kni sta vę̀lki. (Rečica dᵒ)* (V239; *dᵒ* = frc. *dito*, tj. 'enako').

39 Tesnière v disertaciji (1925b: 366) navaja tip *dva brati* za Zagorska Sela, pri čemer navaja zvezek za Podčetrtek (FLT zv. 61). Na karti 10 ((dvâ) bráta) je pri točki 170 Zagorska Sela zapisana oblika *brati*. V zvezku pri ustreznem vprašanju piše: *Mʷójа dva bráta sta mlâda*, *Poljana: Moja dva brata sǫ šli*, *Sela: Moji dva brati so šli* (V230).

40 Tesnière v disertaciji (1925b: 256) navaja žensko obliko osebnega zaimka za prvo osebo množine *mę* za Logatec, pri čemer navaja zvezek za Hotedršcico (FLT zv. 32). Na karti 45 (mę̂ (vę̂), v razdelku Errata na str. V popravljeno v mę̂ (vę̂)) je pri točki 187 Logatec zapisana oblika *mę*. V zvezku pri ustreznem vprašanju piše: *Mi (mę dès Logatec)* (V414).

41 Tesnière Sežane v disertaciji ne omenja, pri točki 209 Sežana sta na karti 17 (dvâkrat) zapisani obliki *dvâkrę̨t* in *dvâ bwǫ̗ta*. V zvezku za Košano pri ustreznem vprašanju piše: *a) Áŋkrę̨t, nę dvákrę̨t (à Senožeče), b) Àmbʷǫt nę dva bwǫ́ta (plutôt à Sežana, mais a) y est commun)* (V228).

42 Tesnière Senožeč v disertaciji ne omenja, pri točki 210 Senožeče je na karti 17 (dvâkrat) zapisana oblika *dvâkrę̨t*, enaka oblika je zapisana tudi pri točki 211 Košana. Za relevantni zapis v zvezku za Košano gl. op. 41; gradivo za Senožeče je navedeno pri večjem številu vprašanj.

43 Tesnière Rakeka v disertaciji ne omenja, pri točki 214 Rakek je na karti 29 ((trî) ǫ́kna) zapisana oblika *wǫ́kna*, enako tudi pri točki 215 Begunje pri Cerknici. V zvezku pri ustreznem vprašanju

217 Lužarji → FLT zv. 5 (Rašica)[44]
242 Dragatuš → FLT zv. 30 (Vinica)[45]

3.3 Točke z gradivom iz literature

Tesnière je iz različnih virov ekscerpiral gradivo za svojo disertacijo, ki se je v zapuščini ohranilo na listkih, zbranih v temnomodre srajčke (o tem gl. 4.1). Na karto je skušal vključiti čim več ekscerpiranega gradiva, zato je gradivu iz posameznega vira dodelil točke v svoji mreži tudi v primerih, ko (strogo gledano) ne gre za tedanji narečni vir. Zaradi preglednosti, katero gradivo je Tesnière uporabil pri posameznih točki, tukaj podajam pregled glede na vrsto vira: (a) točke z gradivom iz dialektoloških del, ki je najbolj zanesljivo, (b) točke z gradivom iz narečnih besedilnih virov, kjer je zapis lahko nekoliko poenostavljen, (c) točke z gradivom iz starejših knjižnih del in rokopisov, kjer se narečne značilnosti poskuša izluščiti iz starejših in/ali knjižnih besedil, kar je najmanj zanesljivo.[46]

3.3.1 Točke z gradivom iz dialektoloških del

Ker v mnogih primerih isto dialektološko delo opisuje več različnih govorov, tukaj podajam kronološko urejen seznam uporabljenih dialektoloških virov, za vsakega pa navajam objavljeno številko vira, delovno številko vira (tj. identifikator ekscerpcij v zapuščini, prim. 4.1; navedena je v oglatih oklepajih) in seznam točk, ki jih delo opisuje.

[1] Valjavec 1858 (št. vira 236 [203]): **115** Preddvor
[2] Baudouin 1875 (št. vira 354 [322]): **52** Bila (San Giorgio); **53** Ravanca (Sul Prato); **54** Ñiwa (Gniva); **55** Osojane (Oseacco); **56** Križaca; **57** Solbica (Stolvizza); **99** Učjà (Uccea)
[3] Baudouin 1877 (št. vira 232 [198]): **61** Bled; **105** Brod; **106** Bohinjska Bistrica
[4] Klodič 1878 (št. vira 357 [324]): **148** Šent-Peter

piše: *Ta tri wǫ́kna swǫ vę́lika. (D° Rakek)* (V240; *D°* = frc. *dito* ‘enako’).

44 Točka 217 Lužarji se od ostalih razlikuje po tem, da Tesnière številke vira ni navedel kot sklic na osebno anketo (Renvoi aux enquêtes personnelles), temveč kot sklic na vir (Renvoi aux sources) v obeh seznamih (ALÉDS: 22, 26). Tesnière v disertaciji (1925b: 73) navaja dvojinski obliki *dvę̂j glavę̂j*, *bradę̂j* za Lužarje, pri čemer navaja zvezek za Rašico (FLT zv. 5). Na karti 18 ((dvę̂) glavę̂) sta pri točki 217 Lužarji zapisani obliki *glavę̂j*, *bradę̂j*. V zvezku je poleg gradiva *Dvę̂j glávi* pri V258 ter *Ta ǫ̣trǫ̣k mâ dvę̂j brádi* pri V257 dopisano: *(*[neberljivo]*) ęj (Lužarja,* [neberljivo] + *loin dans les montagnes)* (V414).

45 Tesnière v disertaciji (1925b: 334, 366) navaja tipa *moja dva brata so mladi* in *dva brati* za Dragatuš, pri čemer navaja zvezek za Vinico (FLT zv. 30). Na karti 10 je pri točki 256 Vinica zapisana oblika *bràti* (*a*). Enaka oblika je zapisana tudi ob točki, ki ni oštevilčena in verjetno predstavlja Črnomelj; verjetno je bila oblika dopisana napačni točki. V zvezku pri ustreznem vprašanju piše: *Mǫ̣ja dvâ bràta (i) sǫ mládi (D° à Dragatuš)* (V230; *D°* = frc. *dito* ‘enako’).

46 Ker gradivu iz vseh treh skupin včasih ni bilo mogoče določiti enega kraja, katerega govor opisuje, je Tesnière točke uporabil kot mejnike areala, za katerega gradivo navaja. Kadar točke fungirajo le kot mejniki, so na kartah namesto s piko označene s križcem. Take so točke 10 Limite de la Zilska Dolina (Gailthal) et du Rož (Rosenthal), 22 Limite du Rož (Rosenthal) et de la Podjunska Dolina (Jaunthal), 26 Limite de la Podjunska Dolina (Jaunthal) et de la Mežiška Dolina (Miesthal), 39/42/50 Mursko Polje, 173/175 Zagorje, 228/229 Prigorje. Točka 26 nima navedenih virov, morda je bila ustvarjena le po analogiji na točki 10 in 22.

[5] Scheinigg 1882b (št. vira 327 [296]): **19** Borovlje
[6] Nemanić 1883; 1884; 1885 (št. vira 392 [361]): **258** Pazin (Pisino)
[7] Baudouin 1884 (št. vira 346 [314]); 1885 (št. vira 347 [315]): **149** Cirkno (Kirchheim)
[8] Štrekelj 1886 (št. vira 350 [318]) z oceno Oblak 1887a (št. vira 351 [319]): **206** Komen
[9] Oblak 1888; 1890 (št. vira 70 [59]): **81** Drstela; **98a** Tarčent; **108** Davča; **111** Luže (ou Luža); **114** Visoko; **116** Vodice; **165a** Rimske Toplice; **183a** Dornberg; **212** Šent Peter na Pivki; **243** Adlešiči
[10] Pečnik 1890 (str. 106–114, št. vira 332 [301]): **14** Leše (Lesach, Lessach)
[11] Rožić 1893a; 1893b; 1894 (št. vira 384 [353]): **228/229** Prigorje[47]
[12] Kušar 1894 (št. vira 397 [366]): **279** Direction de Rab (Arbe)
[13] Ozvaldova seminarska naloga *Morfologija središkega narečja* iz l. 1898 (št. vira 305 [273]): **96** Središče (Polstrau)
[14] Strohal 1895 (št. vira 398 [367]): **251** Fiume (Rijeka, Reka)
[15] Milčetić 1895 (št. vira 394 [363]): **257** Sveti Ivan; **259** Grobnik; **260** Lovran; **262** Omišalj; **263** Dobrinj; **264** Crikvenica; **270** Beli; **271** Dubašnica; **272** Risika; **278** Direction d'Osor; **279** Direction de Silba
[16] Oblak 1896 (št. vira 362 [329]): **51** Sveti Martin
[17] Strohal 1901; 1902 (št. vira 385 [354]): **247** Karlovac
[18] Tominšek 1903 (št. vira 260 [227]): **122** Bočna
[19] Strohal 1903 (št. vira 388 [357]): **252** Delnice
[20] Strohal 1905 (št. vira 387 [356]): **254** Ravna Gora (prim. op. 53)
[21] Bogorodickij 1905 (št. vira 230 [196]): **61** Bled; **149** Cirkno (Kirchheim)[48]
[22] Grafenauer 1905 (št. vira 329 [298]):[49] **8** Brdo; **10** Limite de la Zilska Dolina (Gailthal) et du Rož (Rosenthal)
[23] Grafenauer 1907 (št. vira 154 [124?], prim. op. 75): **10** Limite de la Zilska Dolina (Gailthal) et du Rož (Rosenthal); **13** Kostanje; **16** Lac de Vrba (Wörthersee); **18** Celovec (Klagenfurt); **22** Limite du Rož (Rosenthal) et de la Podjunska Dolina (Jaunthal)
[24] Rešetar 1907 (št. vira 59 [50]): **232** Marinkovci; **268** Dubica; **275** Vrnograč; **277** Otoka
[25] Tentor 1909 (št. vira 395 [364]): **276** Cres (Cherso)
[26] Pável 1909 (št. vira 321 [290]): **3** Cankova; **5** Skakovci
[27] Breznikova seminarska naloga *Westkrainer Dialekte* iz l. 1908:[50] **101** Drežnica (št. vira 343 [311]); **103** Tolmin (št. vira 344 [312]); **104** Podmelec (št. vira 345 [313]); **151** Poljane (št. vira 240 [207]); **154** Horjulj (št. vira 249 [215]); **213** Postojna (Postumia, Adelsberg) (št. vira 254 [220])
[28] Strohal 1910 (št. vira 402 [371]): **267** Oštarije
[29] Belić 1910 (št. vira 401 [370]): **274** Novi[51]
[30] Kotnikova seminarska naloga *Narečje guštanjske okolice* iz l. 1911 (št. vira 339 [307]):[52] **27** Dobrije
[31] Strohal 1913b (št. vira 396 [365]): **273** Vrbnik

---

47 Narečno področje, ki ga opisuje Rožić, je Tesnière postavil »entre 228 et 229« (1925b: 445), prim. op. 46.

48 Ta vir sicer ni naveden za Cerkno v nobenem od obeh seznamov (ALÉDS: 21, 24), je pa številka omenjena pri navedbi vira, zato bi lahko šlo za nenamerni izpust.

49 Pojasnilo »entre 8 et 10« pri navedbi vira (Tesnière 1925b: 442) skupaj s tematiko vira nakazuje, da se nanaša na celotno Ziljsko dolino. Navedba vira le za točki 8 in 10 torej predstavlja mehansko prevedbo tega pojasnila, zato je ni mogoče rezumeti kot »vir za govor Brda pri Šmohorju in za govor na meji Ziljske doline in Roža«.

50 Prim. ASP VI: 2–3 z letnico 1909; pojavlja se tudi naslov *Vom Westkrainer Dialekt* (prim. Fernandez 2010: 25). Tesnièrju je rokopis posredoval avtor seminarske naloge, Anton Breznik.

51 V seznamu po točkah je za 274 Novi napačno naveden vir 370, ki je odveč, saj ga v abecednem seznamu ni (ALÉDS: 23, 27).

52 Tesnièrju je rokopis posredoval avtor naloge, Janko Kotnik. Seminarsko nalogo je za Dialekte uporabil tudi Ramovš (1935: 29).

[32] Strohal 1913a (št. vira 389 [358]):[53] **253** Brod na Kupi
[33] Ramovš 1920 (št. vira 71 [60]): **135** Črni Vrh; **155** Tacen; **221** Sušje

3.3.2 Točke z gradivom iz ljudskih besedilnih virov

Vire za točke z gradivom iz ljudskih besedil navajam po istem načelu kot v prejšnjem razdelku.[54]

[1] Križnik 1874 (št. vira 243 [210]): **124** Motnik
[2] Mikuličić 1876 (št. vira 399 [368]):[55] **261** Krasica
[3] Scheinigg 1882a (št. vira 328 [297]):[56] **10** Limite de la Zilska Dolina (Gailthal) et du Rož (Rosenthal); **22** Limite du Rož (Rosenthal) et de la Podjunska Dolina (Jaunthal)
[4] Valjavec 1884 (št. vira 237 [204]): **115** Preddvor
[5] Freuensfeld, Narodno blago s Štajerskega, Kres IV–VI, 1884–1886: **39/42/50** Mursko Polje[57] (št. vira 314 [282]); **40** Veržej (št. vira 311 [279]); **41** Sveti Križ (št. vira 313 [281]); **47** Babinci (št. vira 310 [278]); **49** Ljutomer (št. vira 309 [277]); **86** Runeč (št. vira 302 [268]); **90** Ormož (št. vira 303 [270]); **92** Svetinje (št. vira 306 [274]);[58] **93** Železne Dveri (št. vira 308 [276])
[6] Valjavec, Narodne pripovedke, Kres IV–VI, 1884–1886: **7** Noršinci (št. vira 323 [292]); **39/42/50** Mursko Polje (št. vira 315 [283]; prim. op. 57); **43** Stara Cesta (št. vira 312 [280]); **48** Slovenska Bistrica de Hongrie (št. vira 325 [294]); **94** Sveti Miklavž (št. vira 307 [275]); **95** Pušenci (št. vira 304 [271]); **97** Petrijanci (št. vira 366 [334]); **137** Voča (št. vira 364 [332]); **138** Maruševci (št. vira 365 [333]); **139** Čargovec (št. vira 367 [335]); **141** Varaždin (št. vira 368 [336]); **142** Biškupec (št. vira 370 [337]); **143** Imbrijovec (št. vira 371 [339]); **144** Varaždinske Toplice (št. vira 373 [341]); **145** Ljubeščica (št. vira 374 [342], prim. op. 80); **146** Ludbreg (št. vira 372 [340]); **172** Krapina (št. vira 377 [345]); **173/175** Zagorje (št. vira 378 [346]);[59] **176** Budinščina (št. vira 379 [348]);[60] **178** Zamladinec (št. vira 381 [350]); **179** Pod Kalnikom (št. vira 380 [349]); **180** Vukovci (št. vira 382 [351]);[61] **181** Križevci (št. vira 383 [352])
[7] Strohal 1886 (št. vira 386 [355]): **246** Stativo[62]
[8] Valjavec [2]1890 (št. vira 369 [336a]): **141** Varaždin
[9] Baudouin 1895 (št. vira 355 [323]): **52** Bila (San Giorgio); **53** Ravanca (Sul Prato); **54** Ñiwa (Gniva); **55** Osojane (Oseacco); **56** Križaca; **57** Solbica (Stolvizza); **99** Učjà (Uccea)

---

53 V obeh seznamih (ALÉDS: 23, 28) je ta vir napačno naveden tudi za točko 254 Ravna Gora namesto ustreznega vira 387.
54 Poseben primer je Tesnièrjevo gradivo za 20 Podkrnos, saj so narečne pesmi zbrane v zvezku v škatli 10 (prim. razdelek 4), a je to ekscerpirano na enak način kot objavljena dela (št. vira 334 [303]).
55 Tesnière to delo citira posredno po Bernekerju 1902: 221–225. Za isto točko navaja tudi Leskienovo (1881, št. vira 400 [369]) analizo teh besedil.
56 Rožanski besedili Tesnière geografsko umešča »entre 10 et 22« (Tesnière 1925b: 442), tj. od meje z Ziljsko dolino do meje s Podjuno, prim. op. 46.
57 Na karti je Mursko polje označeno z mejnimi točkami 39, 42 in 50 kot oglišči trikotnika (Tesnière 1925b: 442), ki so na karti označene s križcem (prim. op. 46).
58 V obeh seznamih je za 92 Svetinje napačno navedena številka vira 303 (ALÉDS: 19, 29).
59 Narečni govor Valjavčevih pripovedk iz Zagorja geografsko postavlja »entre 173 et 175« (Tesnière 1925b: 444).
60 V obeh seznamih je za 176 Budinščina napačno navedena številka vira 378 (ALÉDS: 21, 24).
61 V obeh seznamih je za 180 Vukovci napačno navedena številka vira 381 (ALÉDS: 21, 30).
62 Ime naselja je tudi v citiranem delu *Stative* (ž. mn.); Tesnière je morda napačno razumel obliko *Stativa* kot Red namesto Rmn. To delo je dejansko citiral posredno po Bernekerju 1902: 226–231, zato imena ni mogel preveriti.

[10] Kühar 1910 (št. vira 322 [291]): **45** Bratonci
[11] Skuhala 1911 (št. vira 316 [284]): **39/42/50** Mursko Polje (prim. op. 57)
[12] Milčinski 1920 (št. vira 216 [182]): **222** Ribnica
[13] besedilo Janez Zgaga, Slovenec 50.5, 6. 1. 1922, str. 2 (št. vira 210 [176]): **159** Ljubljana (Lioubliana, Laibach)
[14] besedilo Franina i Jurina, Stara naša sloga 1.12, 16. 11. 1922, str. II (št. vira 393 [362]): **269** Barban

3.3.3 Točke z gradivom iz starejših knjižnih del in rokopisov

Tesnière je v mrežo vključil tudi tiste oblike, ki jih je našel v starejših knjižnih delih in rokopisih. Na zemljevid jih je v večini primerov umestil pod rojstni kraj avtorja besedila, le v primeru duhovnikov redko po kraju službovanja. Ker je s posamezno osebo povezana le po ena točka, je seznam urejen po točkah.

1 Sveti Peter près de Radgona: Peter Dajnko; **2** Dolnja Slaveča: Mikloš Küzmič;[63] **4** Strukovci: Štefan Küzmič; **6** Sveti Benedikt (ou Ivanovci): Božidar Raić; **9** Potok: Urban Jarnik; **12** Drabosnje: Andrej Šuster-Drabosnjak; **14** Leše (Lesach, Lessach): Anton Janežič; **21** Grabštanj: Ožbalt Gutsman; **33** Sveta Barbara: Joža Glonar; **34** Sveti Rupert: Anton Murko; **35** Sveta Ana: Josip Šuman; **38** Črešnjevci: Anton Krempl; **46** Belotinci: Jožef Pustaj; **49** Ljutomer: Leopold Volkmer; **59** Kranjska Gora: Jurij Volc; **61** Bled: Blaž Kumerdej;[64] **62** Dosloviče: Fran Saleški Finžgar; **63** Vrba: France Prešeren; **65** Radovljica (prim. op. 80): Anton Tomaž Linhart; **82** Sveti Tomaž: Ksaver Meško; **87** Cerovec: Stanko Vraz; **102** Vrsno: Simon Gregorčič; **103** Tolmin: Ivo Šorli; **105** Brod: Janez Mencinger; **115** Predvor: Matija Valjavec; **117** Repnje: Jernej Kopitar; **120** Kamnik: Miha Frančišek Paglovec, Jurij Japelj; **122** Bočna: Josip Tominšek; **128** Nova Cerkev: F. R. Gorjup;[65] **130** Ponikve: Mihael Zagajšek; **132** Sladka Gora: Jakob Sket; **136** Gruškovec: Janez Leopold Šmigoc; **152** Škofja Loka: Jernej Basar; **156** Zgornja Šiška: Valentin Vodnik; **158** Ježica: Fran Levec; **159** Ljubljana (Lioubliana, Laibach): Tomaž Hren, Janez Ludvik Schönleben, Rogerij Ljubljanski, Marko Pohlin; **161** Vače: Matevž Ravnikar;[66] **165** Globoko: Anton Aškerc; **171** Bizeljsko: V. Gršak; **177/231** Vrbovec: Anton Vramec;[67] **185** Vipava: Sebastijan Krelj,[68] Janez Svetokriški; **188** Vrhnika: Ivan Cankar; **191** Zalog pri Šmarju: Janez Nepomuk Primic; **193** Rašica (Raščica): Primož Trubar;[69] **194** Muljava: Josip Jurčič; **199** Škocijan: Franc Serafin Metelko; **200** Raka: Andrej Recelj; **203** Krško: Jurij Dalmatin;[70] **213** Postojna: Alojz Kraigher; **216** Lož: Fran Milčinski; **218** Podsmreka: Josip Stritar; **219** Spodnje Retje: Fran Levstik; **223** Novo Mesto:

---

63 Po Tesnièrju (1925b: 436) duhovnik v Dolnji Slaveči.
64 V ALÉDS v seznamu na str. 19 je pri točki 61 Bled namesto številke vira 143 napačno zapisana številka 167. Prava številka je razvidna iz seznama po abecedi na str. 24.
65 Duhovnik v Novi Cerkvi (Tesnière 1925b: 435).
66 Kot vir za točko 161 Vače navaja tudi Bežkovo (1889, št. vira 159 [?]) analizo Ravnikarjevega jezika.
67 Vramčev rojstni kraj je določil kot Vrbovec pri Samoboru (231) ali Vrbovec v hrvaškem Zagorju (177), Tesnière 1925b: 433.
68 Kot vir za točko 185 Vipava navaja tudi Oblakovo (1897, št. vira 109 [80]) analizo Kreljevega jezika, v kateri ga primerja s sodobnim narečjem Vipave.
69 Kot vir za točko 193 Rašica (Raščica) navaja tudi Levčevo (1878, št. vira 100 [73]) analizo Trubarjevega jezika.
70 Kot vira za Dalmatinov jezik in s tem za točko 203 Krško navaja tudi Megiserjev slovar (MD 1592, št. vira 104 [75]) in Bohoričevo slovnico (BH 1584, št. vira 105 [76]), prim. ALÉDS: 22; Tesnière 1925b: 432–433.

Hipolit Novomeški; **227** Sošice: Peter Petretić;[71] **239** Kilovče: Matija Kastelec;[72] **256** Vinica: Oton Župančič;[73] **261** Krasica in **274** Novi: Jurij Juričič[74]

Le nekaj virov ni bilo mogoče umestiti na karto glede na avtorja, v teh primerih je ravnal takole:

[1] Čedadski rokopis 1497 (Oblak 1892, št. vira 85 [49]): **112** Čedad (Cividale)
[2] Duhovna bramba 1740/1800 (št. vira 153 [123?]):[75] **10** Limite de la Zilska Dolina (Gailthal) et du Rož (Rosenthal); **22** Limite du Rož (Rosenthal) et de la Podjunska Dolina (Jaunthal)
[3] Prisege mesta Kranj ok. 1550 (Pajk 1870, št. vira 107 [78?]): **112** Kranj
[4] Koroško-slovenska prisega 1601 (Sket 1885, št. vira 129 [?]): **17** Vetrinj[76]
[5] Alasiev slovar 1607 (Oblak 1891, št. vira 130 [100]): **205** Devin (Duino)
[6] Belokranjski dolžni list 1630/1644 (Oblak 1887b: 306–315, št. vira 122 [94]): **226** Slamna Vas[77]
[7] Zastavni list 1677, Metlika (Koblar 1899: 161–162, št. vira 123 [95]): **225** Metlika[78]
[8] Cerkveni govor 1706 (Mantuani 1894, št. vira 136 [107]): **199** Škocijan[79]

3.4 Točke brez navedenega vira

Večinoma nejasno ostaja, zakaj je Tesnière v mrežo vključil 22 krajev, za katere ne navaja vira.[80] Za točke 88 Sveti Lenart (= Podgorci), 89 Velika Nedelja, 91 Libanja, 98 Prelok (= Prelog), 140 Sveti Ilija in 174 Zlatar je v zapuščini izpisano gradivo iz narečnih besedil, ki sta jih zbrala Freuensfeld in Valjavec v reviji Kres (prim. 3.3.2); gradivo za te točke ni bilo uporabljeno,[81] viri so bili verjetno zato kasneje izločeni. Vsaj zaenkrat ni mogoče potrditi naknadne izločitve tudi pri ostalih točkah. Za točko 162 Litija vemo, da gre za središče področja, za katero je Tesnière želel pridobiti narečno gradivo, a je pri iskanju primernega informatorja

71 Za 227 Sošice navaja Raićevo (1887, št. vira 131 [101]) analizo Petretićevega govora.
72 Kot vir za točko 239 Kilovče navaja tudi Zavadlalovo (1891, št. vira 125 [?]) analizo Kastelčevega jezika.
73 Oton Župančič je tudi informator za Tesnièrjev zapis govora Vinice po vprašalnici (FLT zv. 30: 1).
74 Ker je Juričič rojen v Vinodolu, Tesnière njegovo Postillo iz l. 1578 postavlja »entre 261 et 274« (Tesnière 1925b: 433), tj. med Krasico in Novi Vinodolski. Ker za obe točki navaja tudi drugo gradivo, nista označeni s križcem, prim. op. 46.
75 S pojasnilom »traduction en dialecte du Rož (Rosenthal, entre 10 et 22)« (Tesnière 1925b: 436). Navedba vira za točki 10 in 22 torej predstavlja le mehansko prevedbo, prim. op. 46.
76 Gre za del kodeksa z naslovom *Gerichtsprotokoll von Victring* iz Vetrinjskega samostana (Sket 1885: 53).
77 »Jestt Jurko Jagodizh . stanom . Stoiezhy Vſlamnouy vaſy . pod Nemſhko hiſho ſliſhezhy podloſhnik« (Oblak 1887b: 313).
78 »Jeſstt Jure I iuan vranichary ſtanom ſtoicchi pri farah pod Comendo Metlike ſlishechy podloſhniky« (Koblar 1899: 161).
79 Zapisal Anton Možic, kaplan župnika Baltazarja Wurzerja v Škocjanu pri Turjaku (Mantuani 1894: 665), a je Tesnière to gradivo navedel za točko 199 Škocijan, tj. Škocjan pri Novem mestu, za katerega sicer navaja Metelkov Lehrgebäude (1825, št. vira 197 [161]).
80 Sem ne sodita 65 Radovljica in 145 Ljubešćica, pri katerih je vir izpuščen v enem od obeh seznamov krajev, a pravilno naveden v drugem seznamu (ALĖDS: 19, 20, 26, 28).
81 Podobno je iz končnega seznama virov izpustil starejše spomenike, npr. Confessio Generalis, Celovški rokopis in Škofjeloški rokopis, ki so se po analizi izkazali za nerelevantne za vprašanje dvojine, saj ne vsebujejo dvojinskih oblik (Tesnière 1925b: 432).

prišel vse do Velike Kostrevnice, ki je postala nova točka 163 (ALÉDS: 13). Možnost, da je v teh krajih načrtoval zbiranje gradiva, ki mu ga ni uspelo izpeljati,[82] je težko podpreti z oprijemljivimi argumenti.

88 Sveti Lenart (št. vira [266]); **89** Velika Nedelja (št. vira [267]); **91** Libanja (št. vira [269]); **98** Prelok (št. vira [330]); **107** Sorica; **140** Sveti Ilija (št. vira [338]); **162** Litija; **174** Zlatar (št. vira [347]); **182** Medana; **195** Stična; **228** Žumberak; **234** Skadančina (Skandanščina); **235** Obrov; **236** Podgrad; **238** Račice; **244** Marindol; **245** Milič Selo; **249** Lipa; **250** Klana; **255** Vrbovsko; **265** Lič; **266** Mrkopalj

4 Tesnièrjeva zapuščina: struktura enote Enquête slovène

Tesnièrjeva zapuščina (FLT) je sestavljena iz devetihi enot, pri čemer je v prvi enoti (*I slovène*) zbrano gradivo v zvezi s slovenščino. Sestavlja jo 18 škatel (št. 1–18), prvih 12 je zbranih v podenoto z naslovom *Enquête slovène*, ki predstavlja gradivo v zvezi z njegovo disertacijo in atlasom.[83] Večina podenote *Enquête slovène* ima enotno strukturo, tj. gre za enostransko[84] popisane listke formata 22 cm × 16 cm,[85] ki so zbrani v temnomodre srajčke ali zvezani v temnozelene zvezke, ti pa so opremljeni s t. i. delovno številko vira in po tej številki tudi razvrščeni (o tem gl. 4.1). Zaporedje se začne v škatlah 11–12 in nadaljuje v škatlah 1–8. Škatla 10, ki ne sledi več isti strukturi, vsebuje:

(1) tri zvezke z vprašalnico in drugo vsebino (gl. 4.3),
(2) skupino temnomodrih srajčk, ki po sistematiki spadajo na ustrezno mesto v drugih škatlah (gl. 4.1),
(3) skupino svetlomodrih srajčk, ki predstavljajo deloma nepovezano dejavnost, in sicer gre večinoma za ekscerpcije iz starejših knjižnih del.[86] Med temi srajčkami se nahaja tudi zvezek z gradivom za Podkrnos (gl. razdelek 3).

Preostanek enote se tiče drugih Tesnièrjevih projektov v zvezi s slovenščino, kot so npr. monografija o Otonu Župančiču (= Tesnière 1931), prevodi slovenske poezije v francoščino ter priprava monografije o zgodovini južnih Slovanov. Škatla 18 vsebuje različne geografske karte delov slovenskih dežel, ki pa nimajo jezikoslov-

82 Delno bi to lahko bilo povezano z željo po zapisu mejnih čakavskih in kajkavskih govorov, ki jo je izrazil v ALÉDS: 17.

83 Posamezni listki, ki vsebinsko spadajo v podenoto *Enquête slovène*, se nahajajo še v škatli 13. Po vsebini v to podenoto ne sodi škatla 9 *Serbo-croate*, v kateri je splošno gradivo za srbohrvaščino, ki ni povezano z raziskovanjem hrvaških govorov v okviru disertacije.

84 Ali se kje pojavljajo zapisi tudi na zadnji strani listkov, bo pokazal natančen pregled gradiva po opravljeni digitalizaciji.

85 V okviru digitalizacije so bili listki leta 2025 oštevilčeni s številko v desnem zgornjem kotu na sprednji strani vsakega listka.

86 Gradivo v zvezi z analizo slovenščine iz starejših knjižnih del se nahaja tudi v škatli 14. Več o morebitni povezanosti obeh enot bo mogoče ugotavljati po digitalizaciji.

nih prvin. Za slovensko jezikoslovje je pomembno predvsem še gradivo za prispevek o sklopih *tl* in *dl* (= Tesnière 1933), ki se je ohranilo v tretji enoti *Langues slaves*. Ker vse gradivo zaradi dlje časa trajajoče digitalizacije še ni dostopno, bom tukaj predstavil le tisti del zapuščine, ki se neposredno tiče disertacije in atlasa in ki ga v zapuščini zaobjema naslov *Enquête slovène*.

4.1 Ekscerpcije in delovna številka vira

Ob zvezkih z zbranim narečnim gradivom tvori velik del podenote *Enquête slovène* ekscepirano gradivo iz literature in drugih virov. Gradivo iz posameznega vira je zbrano v temnomodrih srajčkah, ki imajo na sprednji platnici nalepko s kratko oznako vira (pogosto le priimek avtorja ali ključna beseda, včasih tudi letnica) ter t. i. delovno številko vira, ki je zapisana v levem spodnjem kotu nalepke.[87] Ta številka ni enaka številki vira v seznamu virov iz disertacije (Tesnière 1925b: 427–445), temveč predstavlja starejše, delovno oštevilčenje. Primerjava obeh številčenj je pokazala, da je delovno oštevilčenje virov mogoče v veliki meri rekonstruirati na podlagi zaporedja posameznih virov; že delovni seznam virov je bil torej urejen podobno kot objavljeni seznam. Oba seznama se začneta z von Humboldtovo razpravo o dvojini (citirano iz njegovih zbranih del iz leta 1907) pod številko 1, a se hitro začneta razlikovati, saj ima peta izdaja Meilletovega Uvoda v primerjalni študij indoevropskih jezikov (Meillet [5]1922) v delovnem seznamu številko 10, v objavljenem pa številko 4. Večina enot v objavljenem seznamu virov ima ustrezno delovno številko vira oz. srajčko z izpisi iz tega vira. Nekaj virov je bilo pred objavo iz seznama izločenih (prim. 3.4 z op. 81), a so se srajčke z izpisi iz teh virov (in pripadajočo delovno številko vira) ohranile.

4.2 Zvezki

Narečno gradivo, ki ga je po svoji vprašalnici zbral Tesnière, je zapisano na listih enakega formata kot listi pri ekscerpcijah, a so ti povezani v temnozelene zvezke (prim. ALÉDS: 15).[88] Zvezki so vključeni tako v delovni kot objavljeni seznam virov in se načeloma pojavljajo na ustreznih mestih glede na delovno številko vira v škatlah 1 do 8.

---

87 V eni srajčki so lahko ekscerpcije tudi iz več virov, ki so navadno vsebinsko povezani.

88 Tesnièrjev opis zvezkov (ALÉDS: 15) v veliki meri ustreza zvezkom v njegovi zapuščini, zato ne gre misliti, da bi šlo za prepise. Nekoliko presenetljiva je sicer oznaka listov formata 22 cm × 16 cm kot velikih (»de grandes fiches«). Prav tako je zavajajoč podatek, da naj bi Tesnière zapisal tudi naslov (»adresse«), saj je natančni naslov prebivališča informatorja zapisal le redko, prim. 4.2.2.

4.2.1 Platnica in številčenje zvezkov

Slika 2: Nalepke s platnice dveh zvezkov, FLT zv. 7 (Šegova vas) in 72 (Žabnice), ter srajčke z delovno št. vira 303, tj. izpisi iz zvezka za Podkrnos

Na platnici 87 zvezkov za točke iz podmreže je vselej nalepka z imenom kraja in navadno tremi številkami (prim. nalepko za Šegovo vas na sliki 2).[89] Številka v desnem zgornjem kotu nalepke je številka točke v Tesnièrjevi mreži, kakor je predstavljena v atlasu (ALÉDS: 18–23). Številka v levem spodnjem kotu nalepke je delovna številka vira, po kateri je urejen ta del zapuščine (gl. 4.1). Pri popisu gradiva po njegovi izročitvi v Narodno knjižnico Francije (Bibliothèque nationale de France – BnF) so bili zvezki oštevilčeni po vrsti, kot se pojavljajo v zapuščini;[90] to se odraža v opisu zapuščine, v katerem so zvezki oštevilčeni od 1 do 87.[91] Številka v desnem spodnjem kotu nalepke je t. i. Tesnièrjeva številka zvezka, o kateri gl. spodaj. Če upoštevamo še objavljeno številko vira za posamezni zvezek, je z zvezkom torej povezanih po pet različnih številk, kar prikazuje spodnji seznam, urejen po Tesnièrjevi številki zvezka (1 = številka zvezka v zapuščini, 2 = delovna številka vira, 3 = objavljena številka vira, 4 = točka v Tesnièrjevi mreži, 5 = Tesnièrjeva številka zvezka, * = zapis ni bil narejen v kraju zapisanega govora).[92]

---

89 Poseben primer je zvezek za Žabnice, ki ima verjetno zaradi poznega nastanka (gl. op. 17) samo številko točke v Tesnièrjevi mreži. Posebnost je tudi srajčka z izpisi za 20 Podkrnos, saj se na mestu Tesnièrjeve številke zvezka (desni spodnji kot) pojavlja številka 40, ki ostaja nejasna. Zapis točke v Tesnièrjevi mreži se pojavlja samo pri zvezkih, ne pa tudi pri temnomodrih srajčkah, čeprav bi se lahko.

90 Pri pregledu gradiva v rokopisnem oddelku BnF v Parizu (oktober 2024) je bil v vsak zvezek vložen listek s številko zvezka, kot jo je dodelila BnF. Ker je v okviru priprav na digitalizacijo gradiva prišlo do ponovnega urejanja gradiva, v okviru katerega so bile enotam posamezne škatle dodani kartoni z navedbo vsebine enote, je možno, da so bili ti listki odstranjeni; v digitalizirani obliki se več ne pojavljajo.

91 V 73 zvezkih je ta številka s svinčnikom zapisana na naslovni strani v desnem zgornjem kvadrantu strani.

92 Imena krajev v tem seznamu sledijo Tesnièrjevemu zapisu, za sodobna imena gl. 3.1.

1	2	3	4	5		Kraj
7	184	218	220	1	*	Šegova vas
56	242	268	129	2	*	Dramlje
1	177	211	159	3		Ljubljana
55	241	279	80	4	*	Spodnja Ložnica
12	189	223	224	5	*	Regrča vas
81	317	349	184	6	*	Ajdovščina
24	205	238	112	7		Kranj
33	217	251	188	8	*	Vrhnika
66	263	299	37	9	*	Biš
51	237a	284	84	10	*	Vareja
82	320	352	207	11	*	Prosek
68	265	301	83	12	*	Markovci
47	234	280	29	13	*	Vuzenica
65	262	298	36	14	*	Sveta Trojica
77	308	340	27	15	*	Dobrije
15	192	226	164	16		Radeče
16	193	227	203	17		Krško
64	250	275	204	18		Dobova
63	249	274	202	19		Rajhenburg
28	211	245	157	20		Podgorica
17	195	229	60	21	*	Jesenice
32	216	250	186	22	*	Hotedršica
26	208	241	152	23	*	Škofja Loka
29	212	246	241	24		Semič
11	188	222	198	25		Mirna Peč
10	187	221	196	26		Radohova vas
73	302	333	64	27	*	Slovenski Plajberk
31	214	248	150	28	*	Idrija
35	219	253	215	29	*	Begunje
80	316	348	183	30	*	Solkan
79	310	342	100	31	*	Kred
25	206	239	110	32	*	Rudno
41	228	244	125	33		Trojane
6	183	217	222	34		Ribnica
5	181	215	193	35		Rašica
3	179	213	190	36	*	Škofljica
4	180	214	192	37		Grosuplje
19	197	231	61	38		Bled
18	194	228	59	39		Kranjska Gora
20	199	233	106	40		Bohinjska Bistrica
78	309	341	58	41	*	Trenta
14	191	225	163	42		Kostrevnica
2	178	212	160	43		Zalog
34	218	252	189	44		Borovnica

1	2	3	4	5		Kraj
22	201	336	67	45		Jezersko
71	300	331	11	46	*	Malošče
74	304	335	68	47	*	Železna Kapla
23	202	235	118	48		Kokra
21	200	234	66	49		Tržič
27	209	242	119	50		Stranje
38	224	257	69	51		Solčava
39	225	258	71	52		Ljubno
40	226	259	121	53		Gornji Grad
42	229	261	72	54		Mozirje
52	238	264	126	55		Polzela
43	230	262	76	56		Družmirje
44	231	263	77	57		Velenje
45	232	277	78	58		Šent-Ilj
46	233	276	73	59		Podgorje
76	306	338	70	60		Črna
48	235	281	30	61		Sveti Lovrenc
49	236	282	32	62		Limbuš
50	237	283	31	63		Sveti Jurij
53	239	265	127	64		Dobrna
58	244	266	166	65		Laško
57	243	267	131	66		Šent Jurij
54	240	278	79	67		Skomer
59	245	269	133	68		Šmarje
61	247	271	168	69		Podčetrtek
86	343	375	169	70		Poljana
87	344	376	135	71		Pregrada
60	246	270	134	72		Gaberje
85	327	360	248	73	*	Prodani
8	185	219	240	74	*	Osilnica
84	326	359	233	75	*	Sveti Anton
70	299	330	8	76	*	Brdo
75	305	337	25	77	*	Replje
67	264	300	82	78	*	Dornava
69	293	324	44	79	*	Ivanjci
37	222	256	237	80	*	Spodnje Bitinje
62	248	272	167	81	*	Lesično
36	221	255	211	82	*	Košana
30	213	247	256	83	*	Vinica
83	321	353	208	84	*	Tomaj
9	186	220	197	85	*	Žužemberk
13	190	224	201	86	*	Kostanjevica
72	—	331a	9b	—	*	Žabnice

Številka iz desnega spodnjega kota, t. i. Tesnièrjeva številka zvezka, je označena pri vseh zvezkih z 1–86, le zvezek za govor Žabnic, ki je bil zelo verjetno zapisan zadnji (prim. op. 17), te številke nima. Vrstni red krajev po tej številki je za razliko od zaporedja po drugih številkah večinoma nepredvidljiv. Zelo verjetno je, da gre za vrstni red nastanka zapisov. Na to kaže naslednje:

(1) Zaporedje kot celota ne sledi smiselnemu (jezikovno)geografskemu načelu, urejenost po času zapisa pa predstavlja najbolj verjetno alternativo.

(2) Med zvezki z začetka seznama in zvezki s konca seznama se pojavljajo razlike na naslovni strani, medtem ko so si zvezki z bližnjo številko podobni, npr. le pri zvezkih z začetka seznama so navedene številke zvezka, dežela oz. država (Gorenjsko, Dolenjsko, Notranjsko, Styrie, Italie) in koordinate kraja, za zvezke s konca seznama pa je npr. značilna navedba natančnejših podatkov o različnih krajih bivanja posameznikov v preteklosti in navedba področja študija pri študentih.

(3) T. i. Čudno pripovedko (gl. 4.2.4) je zapisal le za govore št. 1–8. Smiselno je predvidevati, da si je besedilo pripravil skupaj z vprašalnico, a je zapisovanje pripovedke kasneje opustil.

(4) Seznam se začne z govori (št. 1–6), ki jih je zapisal od profesorjev, študentov in uradnika, s katerimi je verjetno najlažje vzpostavil stik na začetku svojega bivanja v Ljubljani.

(5) Številčenje se konča z zapisi govorov, ki prav tako niso bili zapisani v kraju samem (št. 73–86 + Žabnice). Pred temi je vrsta v kraju samem zapisanih štajerskih govorov v geografsko smiselnem zaporedju (št. 51–72) – to ustreza Tesnièrjevi navedbi, da je poleti 1922 na več odpravah zapisoval štajerske govore (Tesnière 1923: 160; 1925a: 247). V istem prispevku, pod katerega se je podpisal decembra 1922, je navedeno gradivo tudi iz krajev z višjo številko (najvišjo pri gradivu iz Lesičnega s št. 81); smiselno je torej predvidevati, da je do konca leta 1922 že imel zbrano večino zapisov.[93]

(6) Vmesni del točk (št. 7–50) kaže na mešano zaporedje zapisov tako v kraju samem kot izven kraja govora. Zapisi govorov na kraju samem so večkrat razporejeni glede na prometne povezave z izhodiščem v Ljubljani in so naslednji: (a) 7: Kranj, (b) 16–19: Radeče, Krško, Dobova, Rajhenburg (= Brestanica), (c) 20: Podgorica, (č) 24–26: Semič, Mirna Peč, Radohova vas, (d) 33: Trojane, (e) 34–37: Ribnica, Rašica, Škofljica,[94] Grosuplje, (f) 38–40: Bled,

---

93 S tem se ne ujema njegovo poročanje v kasnejšem članku (Tesnière 1950: 264), kjer zapiše: »J'ai fait en 1923 dans cette région une enquête dialectologique qui a porté sur le parler de Replje«. Verjetno ni netočna zgolj letnica, temveč tudi navedba, da je anketo izvedel prav na tem področju, torej v Podjuni, saj je zapis za Replje v atlasu označen z zvezdico (ALÉDS: 18), ki pomeni, da gradivo ni bilo zbrano v kraju samem, temveč za kraje izven meja Kraljevine SHS skoraj izključno v Ljubljani (ALÉDS: 14).

94 Zapis za Škofljico je označen z zvezdico (ALÉDS: 21) in torej ni bil narejen v Škofljici, a gre za učitelja v Velikih Laščah (FLT zv. 3: 1), zato zapis morda vendarle ni bil narejen v Ljubljani, temveč v okviru potovanja na relaciji Ljubljana–Ribnica.

Kranjska Gora, Bohinjska Bistrica, (g) 42–43: Velika Kostrevnica, Zalog, (h) 44: Borovnica, (i) 45–48: Jezersko, Malošče, Železna Kapla,[95] Kokra, (j) 49: Tržič, (k) 50: Stranje.

4.2.2 Naslovna stran zvezka

Vsebina naslovne strani zvezka ni strogo določena. Na vrhu naslovne strani je po zvezi *Parler de*[96] zapisano ime kraja. V manjšini zvezkov je imenu dopisana tudi narečna različica[97] (npr. *Ložnínca*[98] za Spodnjo Ložnico), v posameznih primerih pa je že prvi zapis imena kraja opremljen z diakritičnimi znamenji (npr. *Hotẹ́dr̥šica*, *Rajhenbûrg* (= Brestanica), *Prǫ̂dani*). Imenu kraja lahko sledi geografsko dopolnilo (npr. za Biš: *(Slovenske Gorice)*, za Regrčo vas: *près de Novo Mesto*). V nekaterih primerih je zapisal kraje oz. področja, kjer se govori enako: Hotedršica – *vaut pour Rowte, Gǫ́dovič, Črni Vrh, Žeri*; Slovenji Plajberk – *Vaut pour toute la vallée au dessus de Borovlje*; Kred – *D^o Robič et Potoki, Staro Selo a déjà une musicalité qui rappelle Kobarid*; Rudno – *Vaut presque pour Čéšnica et Studeno*, Žužemberk – *D^o + accentué à Hinje (Híję) et à Ambrus (Ámbrs) et en général la Suha Krajina. Depuis Soteska c'est le patois de Novo Mesto*.[99] Redko je zapisana dežela ali država (*Gorenjsko*, *Dolenjsko*, *Notranjsko*, *Styrie*, *Italie*), še redkeje občina. Pri prvih petih zapisih so zapisane koordinate kraja (izjema je Ljubljana, za Regrčo vas pa je le nastavil prostor, ki ga ni izpolnil), npr. (45°,40 – 45°,50 / 14°,30 – 14°,40) za Šegovo vas. Pri kronološko prvih zvezkih je zapisana tudi Tesnièrjeva številka zvezka, npr. *N° 1* za Šegovo vas (tako je zapisana v zvezkih s številko 1–6, 8 in 11, v zvezku 14 pa je zapisano le *N^o*). V 73 zvezkih je v desnem zgornjem kvadrantu strani s svinčnikom zapisana zaporedna številka zvezka v zapuščini.

Zapis podatkov o informatorju se navadno začne z *Informateur(s)* ali *Informatrice(s)*, sledi ime informatorja, največkrat sta zabeležena še starost in poklic informatorja. Podatki o bivanju so skopi v prvih zvezkih in bogati v zadnjih; gre za informacije, kje vse je informator živel, koliko časa je tam bival, koliko let se je šolal ipd. Pri Grafenauerju npr. piše: *Ne parle plus son dialecte depuis 18 ans*.

---

95 Zapisa za Malošče in Železno Kaplo sta označena z zvezdico (ALÉDS: 18, 19), a glede na mesto med Jezerskim in Kokro zapisa morda vendarle nista bila narejena v Ljubljani. Informatorja iz Malošč in Železne Kaple sta mož in žena, ki sta živela v Železni Kapli do leta 1920 (FLT zv. 74: 1). Možno pa je tudi, da je na Jezerskem pridobil njun kontakt in da je njuna govora nato zapisal v Ljubljani.

96 V zvezkih za govor krajev Biš, Markovci, Dobrije in Tomaj se pojavlja *Dialecte de*. Iz nekaterih zvezkov je razvidno, da je izraz *Dialecte* popravljal v *Parler*.

97 Tako v kronološko prvih petih zvezkih, nato za Veliko Kostrevnico (*Vjelka Kǫstrẹ́unǫca*) in občasno od zvezka za Solčavo naprej.

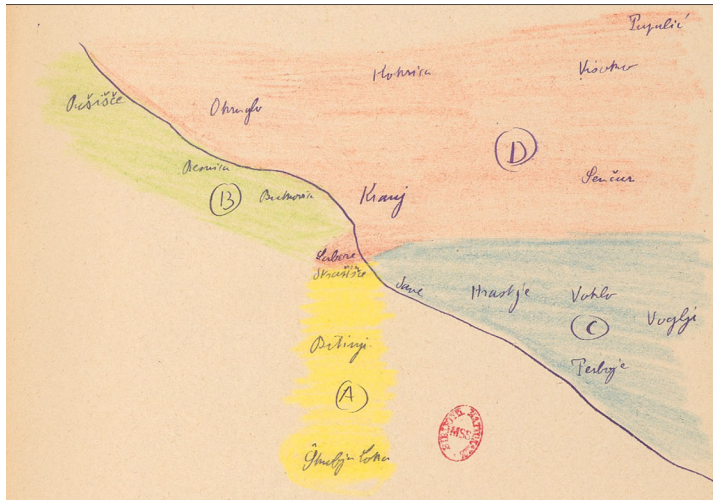
98 Pri obravnavi pojava NV̄T > NṼT > NṼNT tipa južnopohorsko *snâjŋk* 'sneg', *dvêj nînti* 'dve niti' (Spodnja Ložnica) v prispevku iz leta 1923 je Tesnière (1923: 162 op. 1) navedel tudi to narečno obliko.

99 *D^o + accentué à* = frc. *dito, plus accentué à*, sln. *enako, bolj izrazito v*.

Datum zapisa je naveden le v zadnjem zvezku (prim. op. 17): *Pris le 6 et 7 févr. 1924*. Le zelo redko je zapisan naslov informatorja. V desnem spodnjem kotu je ocena zanesljivosti zapisa, ki je navedena zelo različno.[100]

4.2.3 Zapis vprašalnice

Vprašalnica je v vseh zvezkih zapisana po vrsti od 1 do 425. Že izhodiščno manjkajoče vprašanje 109 je vselej preskočeno (prim. op. 9). Pri posameznih vprašanjih se lahko pojavljajo zapisi dodatnega gradiva za domači kraj informatorja ali kak drug bližnji kraj (prim. 3.2). Nekoliko posebna je vprašalnica za Kranj,[101] saj je pred vprašalnico narisana karta, ki Kranj z okolico razdeli na štiri areale, ki so označeni s črkami A, B, C in D. V vprašalnici je nato gradivo z lokalnimi variantami navedeno z uporabo črk, npr. *Lâs jẹ téŋk D*, *Paysan: Wâs jẹ tạnạ̀k B, C, D pəršlà*, *A pę́ršla* (Kranj, FLT zv. 24: 8), a je v resnici ta princip uporabljen le redko.

Slika 3: **Les Dialectes des environs de Kranj (FLT zv. 24: 2)**

---

100 Prim. »Très douteux« (T03), »Tout à fait sûr« (T06), »Pas trop sûr« (T11), »Paraît très pur sauf phonétique« (T14), »Déplorable« (T16), »Assez moyen« (T52), »Sûr dans l'ensemble« (T53), »Bon« (T54), »Pas extrèmement sûr« (T56), »Pas fameux, aucune sûreté« (T58), »(Assez bon) très douteux« (T59), »Assez médiocre« (T62), »Superficiel« (T66), »Très sûr, absolument zanesljiv« (T67), »Spécialiste, a rassemblé un matériel immense, assez sûr« (T68), »Un peu hésitant« (T69), »Très douteux, atrophe« (T71), »Auteur d'une étude sur ce dialecte. Travail consciencieux« (T77), »Très bon (surtout phonétique, mais la morphologie du duel hésite un peu.)« (T85), »Très superficiel. – Forte influence štokavienne« (T87).

101 To izhaja iz posebnega statusa Kranja kot točke, saj Tesnière (ALÉDS: 13) zapis za Kranj ob zapisu za Ljubljano opisuje kot izjemo k načelu, da za točke mreže ne izbira krajev, kjer je govor zaradi statusa kraja kot večjega centra podvržen izgubi lokalnih značilnosti. Informatorja je zato prosil, naj pove oblike iz govorov okoliških krajev, ki jih je dobro poznal.

4.2.4 Dodatne vsebine

Po zapisu vprašalnice je v večini zvezkov zapisano še dodatno gradivo, ki ga je mogoče razdeliti v naslednje skupine:

(1) mešano gradivo v sklopu, navadno naslovljenem Divers (v 38 zvezkih),
(2) eno ali dve, največ štiri narečna besedila, redko pesem ali dialog (v 52 zvezkih),
(3) prevod Čudne pripovedke (le v osmih zvezkih, gl. konec razdelka 4.2.1), ki je v knjižnem jeziku predstavljena v tretjem zvezku iz škatle 10,
(4) v primeru Kostanjevice na Krki je na koncu zvezka zapisano dodatno gradivo z naslovom Čačarija.

4.3 Zvezki z zapisom vprašalnice

V škatli 10[102] se nahajajo trije zvezki z zapisom vprašalnice ALÉDS, po kateri je Tesnière zapisal 87 govorov. Prva dva zvezka vsebujeta le (večinoma) neonaglašeno vprašalnico, ki je v obeh zapisih skoraj identična. Tretji zvezek je daljši. Začne se z zapisom delno onaglašene[103] vprašalnice, kateri sledi *Tableau phonetique* oz. prikaz uporabljene transkripcije za zapis jezikovnega gradiva. Nato sledijo kazala (prvo z naslovom *Repertoire Voyelles et accents*) v obliki tabel, kjer so besede iz vprašalnice skupaj s številko vprašanja, v katerem se pojavljajo, razvrščene po glasovnih značilnostih, npr. besede z odrazom za kratki *à* (*brà̀t*, *obrà̀z*, *nà̀š*, *rà̀d* ...), besede s soglasnikom *k* (*krava*, *smreka*, *tukaj*, *ki*, *koleni* ...), besede s prednaglasnim *a* pred izglasnim *o̰* (*zlato̰*, *dragǫ̰*, *blagǫ̰* ...) ipd., oz. po morfoloških značilnostih, npr. besede z Red *-u* (*gradû*, *robû*, *plesû*, *glasû* ...) ipd. Kazalom sledi delni seznam natipkanih vprašanj, oštevilčenih od 226 do 282, ki je z roko dopolnjen do vprašanja 289, a se ta vprašanja razlikujejo od vseh drugih zapisov vprašalnice: vprašanje 228 je npr. »Brez oči.« namesto »Enkrat, ne dvakrat.«; morda gre za neko starejšo različico. Seznamu vprašanj sledi pet strani dolga predloga že omenjene Čudne pripovedke v knjižnem jeziku. Na koncu zvezka je še nekaj tabel z besedami in številkami vprašanj po morfoloških značilnostih.

---

102 Vseh podrobnosti o sestavi škatle 10 zaradi nedostopnosti njene vsebine v času nastajanja tega prispevka ni bilo mogoče naknadno preveriti.

103 Gre za zapis z diakritičnimi znamenji po Pleteršnikovem sistemu, le da so kračine označene z dvojnim gravisom.

5 Pomen Tesnièrjevega gradiva in možnosti za nadaljnje raziskave

Čeprav je z Tesnièrjevim narečnim gradivom že bil dosežen glavni namen, tj. izdelava Lingvističnega atlasa za študij dvojine v slovenščini, je gradivo nedvomno mogoče še izkoristiti. Največ možnosti za to je v prvem delu vprašalnice, ki je veliko bolj raznovrsten od drugega dela. Od Tesnièrjevega gradiva sicer ne moremo pričakovati leksikalne pokritosti, ki bi bila primerljiva z gradivom, zbranim po vprašalnici za SLA ali OLA, a je to zaradi časa zapisa in sistematičnosti zbiranja vendarle dragoceno tako za primerjavo govorov tistega časa kot za umeščanje tega gradiva v širši kontekst. Tukaj bom izpostavil nekaj značilnosti Tesnièrjevega gradiva, ki sem jih opazil pri pregledovanju gradiva.

Tesnièrjevi zapisi narečnega gradiva kažejo tipične značilnosti zapisov, ko zapisovalec ne pozna jezikovnega sistema govora, ki ga zapisuje. Taki zapisi pogosto dajejo vtis zelo neenotnih odrazov različnih glasov, pride lahko tudi do različnih zapisov ene in iste oblike. Čeprav to na prvi pogled otežuje interpretacijo gradiva, se pri večji količini gradiva izrišejo poteze, ki se največkrat izkažejo za smiselne v kontekstu primerjave z drugim narečnim gradivom. Nekoliko drugače pa je s tonematiko; Tesnière je sam poudaril (ALÉDS: 15), da za razliko od naglasnega mesta in zložniške kolikosti zapis tonema v večini primerov ni zanesljiv. Da je toneme težko slišal, kaže tudi dejstvo, da jih je zapisoval pri vseh govorih, torej tudi netonemskih, šele pri prilagoditvi zapisa za objavo pa je pri netonemskih govorih opustil rabo razlikovalnih znamenj. Primerjava objavljenih zapisov narečnega gradiva z originalnimi zapisi iz zvezkov pokaže, da je Tesnière zapise pred objavo prilagodil tudi na druge načine. Npr. zapisu *mlę̂jŋk* za Virštanj in Buče (Tesnière 1923: 162) ustreza v zvezku zapis *mlę́jnk* (FLT zv. 61: 2). Pri uporabi gradiva je smiselno upoštevati principe zapisovanja, ki jih je že sam vzpostavil pri uporabi gradiva v disertaciji in atlasu. Tako je npr. diftongirane oz. t. i. drseče e-je in o-je v zvezkih zapisoval hkrati z vejico (znamenje za širino) in piko (znamenje za ožino) pod samoglasnikom, pri čemer je vrstni red nakazoval zapiranje oz. odpiranje samoglasnika. Tako v disertaciji kot v atlasu (v prvem primeru so oblike natisnjene, v drugem pa zapisane z roko), je te znake zamenjal z zaporedjem dveh enakih samoglasniških črk, pri čemer je naglas na prvi črki, tako npr. *dvę̂j kulę̂ę* (ALÉDS: karta 27; 1925b: 142), ki je v gradivu zapisano z enim znakom (Podčetrtek, FLT zv. 61: 20).

Tesnièrjeva pozornost do razvoja nadsegmentnih prvin je razvidna tudi iz vprašalnice za ALÉDS. Že pri prvem vprašanju je npr. mogoče ugotavljati razlikovanje med podaljšanim in stalno dolgim *a*, ki ga je dejansko zabeležil za prleška govora Markovcev (*Kràva jẹ́ trǫ́vọ*) in Dornave (*Kráva jẹ́ trǫ́vọ*). V vprašalnico je vključil veliko primerov za kratke samoglasnike, sploh za odraz jata,

odraz katerega je po vprašalnici za SLA včasih težko dobiti.[104] Dobro je poznal tudi slovenske naglasne tipe (prim. Tesnière 1925a: 247); v vprašalnici je uporabil več oblik z mešanim naglasom, ki so bile v mnogih govorih analoško odpravljene, npr. (a) dv. *nogę̂*, *rokę̂*, *sestrę̂*, *bołnę̂*, *dəskę̂*, *iglę̂* (b) prid. *težâk*, *tənâk*, *mehâk*, *təmân*, *sladâk*, *mračân*, *hladân*, *močân* (toda *krásən*) ter (c) sam. *nohât*.[105] Arhaične oblike tipa Rmn *ovác* je skušal pridobiti z oblikami *ovác*, *dəsák*, *igál*, *pəčák* (toda *sę́stər*, *stábəł*, *o̍kən*, *jájəc* ob *gọ́r*, *kọ́z*, *pę́t*). Čeprav je informatorjem vselej pokazal neonaglašeno vprašalnico (ALÉDS: 10), je iz gradiva razvidna pozornost do prisotnosti takih oblik, prim. op. 44. Pri vprašanju V175 je npr. mogoče opazovati ohranjanje naglasnih variant *za ûho* in *za lâse* (npr. ziljsko *Pa̯tę́gnu ga ję za ûho pa za wâsę*, Brdo pri Šmohorju, FLT zv. 70: 15) proti inoviranim *za uhộ*, *za lasę̂* (npr. čebranško *Pọtę́gne ga za vę̀χū in za wọ̀sī*, Osilnica, FLT zv. 8: 17), a je živost te alternacije, ki se v nekaterih govorih še ohranja,[106] v Tesnièrjevem gradivu nemogoče preverjati zaradi odsotnosti vprašanja, v katerih bi te oblike nastopale brez predslonk.

Čeprav so večino govorov, ki jih je zapisal Tesnière, zapisali tudi kasnejši raziskovalci (včasih je kasnejši zapis naredil prav Tesnièrjev informator, npr. Ivan Grafenauer za Brdo pri Šmohorju in Jakob Šolar za Rudno v Selški dolini), je gradivo zanimivo tudi z vidika časa zapisa. Da je tudi v primeru intervala dobrih 30 let bistven čas zapisa, kaže gradivo iz Podčetrtka: če je Tine Logar marca 1954 v Podčetrtku zapisal samo *ę̂* kot odraz dolgega jata (gradivo SLA), kažejo Tesnièrjevi primeri *svę̂jča*, *dę́jla* (Rmn), *lę̂jp*, *dvę̂*/*dvę̂j*, *o̍bę̂j*, *bréjza*, *smréjka*, *méjsto*, *céjsta* še prevladovanje dvoglasnika *ei̯*. Tesnièrjevo gradivo iz Dobove, katere govor kasneje ni bil zapisan, ima kratke odraze starih cirkumflektiranih dolžin, prim. *lèp*, *snjèk*, *blèt* 'bled', *brèk*, *mjèt* 'med', *vràt* (Ied), *mù̯st*, *bùk* 'bog', *vùk* 'volk' proti *xíšọ* (Ted), *bréza*, *smréka*, *mjéstu*, *césta*, *mlḗku*, *svéća*, *bę́w*, *grjéx*, *ljépo dijẹ́te*, *gnjézdọ*, *slépa*, *víẹm*, *sjẹ́dm̥*, *kráva*, *trávu*, *xrȃst*, *vrȃt* (Rmn), *túčẹ* (Red), *gústọ*, *súsẹt*, *vózi*

---

104 Iz zapisov po vprašalnici ALÉDS (gl. razdelek 2) je potencialno mogoče dobiti naslednje odraze izhodiščno kratkih samoglasnikov. Izhodiščni kratki samoglasniki v zadnjem zlogu: *sȉr*, *mȉš*, *nȉč*, *sȉt*, *dȉm*, *čȉst*, del. *skrȉł*; *hlȅb*, *dȅd*, *zrȅł*, *sȅm*; *kmȅt*, *mȅč*, *žȅp*, *zelȅn*, *rumȅn*; *deklȅ*; *pə̀s*, *də̀ž*, *šə̀ł*; *brȁt*, *stȁr*, *slȁb*, *fȁnt*, *jȁz*, *grȁh*, *rȁd*, *mrȁz*, *obrȁz*, *zdrȁv*, *prȁv*, *krȁj*, *zdȁj*, vel. *dȁj*, Red *psȁ*; *pȍk*; *gȍzd*, *vȍł*, *bȍb*, *gȍst*, *bȍj*, *otrȍk*; *krȕh*, *plȕg*; *pȍlh*, *dȍłg*; —. Izhodiščni kratki samoglasniki v nezadnjem zlogu: *lípa*, *koríto*, tož. *mízo*, Dmn *ríbam*; *bréza*, *smréka*, *césta*, *mésto*, *sẹ́me*, *dẹ́lo*; *sẹ́dəm*, 3ed *mẹ́lje*, 1ed *postẹ́ljem*; dv. *jagnẹ́ti*; *tášča*, *pásji*, Med *máši*, 3ed *premákne*, 3ed *gáne*; *kráva*, *vrána*, *sráka*, *sláma*, *bába*; *kọ́ča*, Red *tọ́če*, Tmn *gọ́be*; *o̍səm*, *mọ́kər*, *họ́ja*, Ted *kọ́žo*, 3ed *mọ́re*, 3ed *nọ́si*, 3ed *vọ́di*; *múha*, *kúra*, Ted *júho*; Red *vólne*, Idv *pólna*; *zŕno*, Red *gŕla*. Potencialno umičnonaglašeni samoglasniki po nesplošnoslovenskem umiku s kratkega zložnika v zadnjem zlogu: *visȍk*, *širȍk*; *žrebə̀lj*; *žéna*, *séstra*, *čélo*, *rešéto*, *médved*, *débeł*, 3ed *bére*; *jéčmen*, Med *péti*, Med *grédi*; *stəzȁ*, *snəhȁ*, *təmȁ*, *dəskȁ*, *məglȁ*, *stəbə̀r*, *pəkə̀ł*, *bəzə̀g*, del. *oddəhnȉł*, vel. *vtəknȉ*, Med *dəžjȕ*; —; *sósed*, *róka*; *človek*, *pótok*, *sókoł*, *óreh*, *vóda*, *góra*, *sóva*, *ž. mója*, *ž. dóbra*, Ded *kónju*, Ted *sóbo*, Med *nóči*, Med *móstu*, del. *premóčił*; —; *solzȁ*, *bołhȁ*; *drvȁ*, *hrbə̀t*.

105 Arhaični naglas pri samostalniku *nohât* je zabeležil dvakrat: dolenjsko *nọχât* (Velika Kostrevnica, FLT zv. 14: 10), prekmursko *nọjệt* (Ivanci, FLT zv. 69: 9). Primera pripadata dvema arealoma ohranjanja te oblike, prim. SLA 1.1: 114.

106 Npr. ziljsko Tmn *u̯ásệ* : *zə u̯âse u̯líəčẽ̂* (gradivo SLA).

(3ed), *úsẹm*, *prúsṇ* (1ed), *gdû*, *ọtrúk* (Rmn). Ta pojav je bil doslej znan le iz Toporišičevega gradiva za bližnji Mostec (prim. Toporišič 1981).

6 Zaključek

V prispevku sem prišel do naslednjih ugotovitev:

(1) Tesnière je v letih 1920–1924, večinoma pa v letih 1921–1922 s pomočjo vprašalnice po zgledu *Lingvističnega atlasa Francije* (ALF) zbral slovensko narečno gradivo, ki se je ohranilo v njegovi zapuščini.

(2) 87 točk tvori zaključeno podmrežo, saj je bilo gradivo za te točke zapisano po vprašalnici, zato jih je pred nadaljnjim raziskovanjem smiselno oštevilčiti na novo z zaporedno številko zvezka iz zapuščine.

(3) Tesnière je ob zapisu vprašalnice velikokrat zbiral tudi dodatno gradivo v razdelku Divers, zapisoval je narečna besedila, prvih osem zapisov pa vsebuje tudi daljši prevod t. i. Čudne pripovedke.

(4) 17 točk predstavlja kraje, za katere je Tesnière zbral gradivske drobce in jih vnesel na karte. Krajev, za katere je zbral manjšo količino gradiva, je gotovo več, saj so lastno točko dobili le tisti s kartiranim gradivom.

(5) Izmed 22 točk brez navedenega vira je bil vsaj pri šestih vir gotovo umaknjen iz seznama virov, saj so v zapuščini ohranjeni izpisi zanje. Vprašanje pri ostalih točkah ostaja nerešeno.

(6) Na podlagi t. i. Tesnièrjeve številke zvezka je bilo mogoče rekonstruirati vrstni red zapisovanja govorov. Ta kaže, da je bila do konca leta 1922 verjetno že zapisana večina govorov. Poleti 1922 je v več odpravah zapisal govore na Štajerskem, po tem pa je govore verjetno zapisoval samo še v Ljubljani.

(7) Čeprav so nekateri informatorji kasneje ali tudi že prej prispevali gradivo za lastno narečje (npr. Ivan Grafenauer, Janko Kotnik, Jakob Šolar, Anton Debeljak) in so mnoge govore kmalu zapisali Tine Logar in Jakob Rigler oz. Logarjevi študenti, je bilo veliko govorov zapisanih precej pozneje ali pa so bili zapisani le bližnji kraji. V teh primerih Tesnièrjevo gradivo lahko zapolni vrzel, a je to odvisno tudi od kvalitete oz. relevantnosti zbranega gradiva za posamezni govor.

Seznam krajšav

1ed = 1. os. ed.; **3ed** = 3. os. ed.; **daj.** = dajalnik; **Ded** = dajalnik ednine; **del.** = deležnik; **Dmn** = dajalnik množine; **dv.** = dvojina; **ed.** = ednina; **frc.** = francoski; **Idv** = imenovalnik dvojine; **Ied** = imenovalnik ednine; **im.** = imenovalnik; **Med** = mestnik ednine; **mest.** = mestnik; **mn.** = množina; **nem.** = nemški; **o.c.** = *opere citato*, v navedenem delu; **os.** = oseba; **prid.** = pridevnik; **Red** = rodilnik ednine; **Rmn** = rodilnik množine; **rod.** = rodilnik; **sam.** = samostalnik; **sln.** = slovenski; **str.** = stran; **Ted** = tožilnik ednine; **Tmn** = tožilnik množine; **tož.** = tožilnik; **vel.** = velelni; **zv.** = zvezek; **ž.** = ženski spol

Viri in literatura

ALÉDS = Lucien Tesnière, *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène*, Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1925.

ALF = Jules Gilliéron – Edmond Edmont, *Atlas linguistique de la France*, Paris: Champion, 1902–1910.

ASP VI = *Anzeiger für slavische Philologie* VI: *100 Jahre Slavistik in Graz*, ur. Rudolf Aitzetmüller – Stanislaus Hafner – Linda Sadnik, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1972.

AV 1607 = Gregorio Alasia da Sommaripa, *VOCABOLARIO Italiano, e Schiauo*, Videm, 1607, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-FX3TLDDX.

Baudouin 1875 = J. Baudouin de Courtenay, *Опыт фонетики резьянских говоров*, Варшава – Петербург: Э. Венде и к° – Д. Е. Кожанчиков, 1875.
[J. Baudouin de Courtenay, *Opyt fonetiki rez'janskih govorov*, Varšava – Peterburg: È. Vende i k° – D. E. Kožančikov, 1875.**]**

Baudouin 1877 = J. Baudouin de Courtenay, Бохинско-посавскій говоръ, v: *Отчеты командированнаго Министерствомъ народнаго просвѣщенія за границу съ ученою цѣлію И. А. Бодуэна-де-Куртенэ о занятіяхъ по языковѣдѣнію въ теченіе 1872 и 1873 гг.,* Казань: въ университетской типографіи, 1877, 44–121.
[J. Baudouin de Courtenay, Bohinsko-posavskij govor", v: *Otčety komandirovannago Ministerstvom" narodnago prosvěščenija za granicu s" učenoju cěliju I. A. Boduèna-de-Kurtenè o zanjatijah" po jazykověděniju v" tečenie 1872 i 1873 gg*., Kazan': v" universitetskoj tipografii, 1877, 44–121.**]**

Baudouin 1884 = J. Baudouin de Courtenay, Der Dialekt von Cirkno (Kirchheim), *Archiv für Slavische Philologie* 7 (1884), 386–404, 575–590.

Baudouin 1885 = J. Baudouin de Courtenay, Sprachproben des Dialektes von Cirkno (Kirchheim), *Archiv für Slavische Philologie* 8 (1885), 103–119, 274–290, 432–462.

Baudouin 1895 = J. Baudouin de Courtenay, *Матеріалы для южнославянской діалектологіи и этнографіи = Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie* I: *Резьянскіе тексты собралъ въ 1872, 1873 и 1877 гг., упорядочилъ и перевелъ И. А. Бодуэнъ-де-Куртенэ = Resianische Texte, gesammelt in den JJ. 1871, 1873 und 1877, geordnet und übersetzt von J. Baudouin de Courtenay*, съ приложеніями Элли фонъ Шульцъ-Адаевской = nebst Beilagen von Ella von Schoultz-Adaïewski, Санктпетербургъ = Sankt Peterburg, 1895.

Belić 1910 = А. И. Беличъ, *Замѣтки по чакавскимъ говорамъ*, С.-Петербургъ: Типографія Императорской академіи наукъ, 1910, posebni odtis.
[A. I. Belič", *Zamětki po čakavskim" govoram"*, S.-Peterburg": Tipografija Imperatorskoj akademii nauk", 1910, posebni odtis.**]**

Berneker 1902 = Erich Berneker, *Slavische Chrestomatie mit Glossaren*, Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner, 1902.

Bežek 1889 = Viktor Bežek, Jezik v Mat. Ravnikarja „Sgodbah ſvetiga piſma sa mlade ljudi", v: *Jahresbericht der k. k. Ober-Gymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1888–1889*, Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt, 1889, 3–42.

BH 1584 = Adam Bohorič, *Arcticae horulae ſucciſivae*, Wittenberg, 1584, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-XJXCBRP9.

Bogorodickij 1905 = В. Богородицкій, *Діалетколоrическія замѣтки* VI. *Къ словенской діалектологіи: говоръ Бледа (Veldes) сравнительно съ говоромъ Циркно (Kirchheim)*, Казань, 1905, posebni odtis.
[V. Bogorodickij, *Dialetkologičeskija zamětki* VI. *K" slovenskoj dialektologii: govor" Bleda (Veldes) sravnitel'no s" govorom" Cirkno (Kirchheim)*, Kazan', 1905, posebni odtis.**]**

Carpitelli 2009 = Elisabetta Carpitelli, Marie-José Dalbera-Stefanaggi, Roger Miniconi. – Nouvel Atlas Linguistique et Ethnographique de la Corse. Volume 2 : La lexique de la mer. Ajaccio : Éditions Alain Piazzola / Paris : Éditions CTHS, 2008 [ocena], *Corpus* 8 (2009), http://journals.openedition.org/corpus/1773.

Fernandez 2010 = Racquel Christine Fernandez, *Slowenische Dialektologie und Weinbaukultur in Slowenien: Ein terminologisch-kulturwissenschaftlicher Einblick in den Weinbau in Male Dole bei Vojnik*, diplomsko delo, Alpe-Adria-Universität Klagenfurt – Fakultät für Kulturwissenschaften, 2010, https://netlibrary.aau.at/obvuklhs/content/titleinfo/2411544.

FLT = Fonds Lucien Tesnière, zapuščina, Bibliothèque nationale de France – NAF 28026, https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc12748g.

Giacomo-Marcellesi 1973 = Mathée Giacomo-Marcellesi, Réflexions sur l'enquête d'Edmont à Sotta (point 88 de l'Atlas linguistique de la Corse), *Langue française* 18: *les parlers régionaux* (1973), 91–99, https://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_1973_num_18_1_5632.

Gradivo ALF = Matériaux de l'*Atlas linguistique de la France*, publié par Jules Gilliéron et Edmont Edmont, Bibliothèque nationale de France – NAF 11971–12030, https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc116301?collect.

Gradivo SLA = Gradivo za *Slovenski lingvistični atlas*, Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Grafenauer 1905 = Ivan Grafenauer, Zum Accente im Gailthalerdialekte, *Archiv für Slavische Philologie* 27 (1905), 195–228.

Grafenauer 1907 = Ivan Grafenauer, O »Duhovni brambi« in nje postanku, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 4.1–3 (1907), 1–70, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-U9SM94HS.

Klodič 1878 = A. Klodič, *O narečji beneških (benečanskih) Slovencev*, Sankt Peterburg: Tipografija Imperatorskoj akademii nauk, 1878, posebni odtis, navedeno po Lucien Tesnière, *Les formes du duel en slovène*, Paris: Champion, 1925, 443.

Kloferová 2015 = Stanislava Kloferová, Nářeční atlasy slovanských jazyků: historie a současnost, *Gwary Dziś* 7 (2015), 43–55, https://pressto.amu.edu.pl/index.php/gd/article/view/20206.

KLS = Roman Savnik, *Krajevni leksikon Slovenije* I–IV: *Repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in turističnimi podatki vseh krajev Slovenije*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1968–1980; I: *Zahodni del Slovenije*, 1968; II: *Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del*, 1971; III: *Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo*, 1976; IV: *Podravje in Pomurje*, 1980.

Koblar 1899 = A. Koblar, Slovenica, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9.5 (1899), 145–163, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-RIKTB7VM.

Križnik 1874 = Gašper Križnik, *Slovenske pripovedke iz Motnika*, nabral in v izvirnem jeziku zapisal Podšavniški, Celovec, 1874, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-5GNG0J57.

Kühar 1910 = Števan Kühar, Národno blágo vogŕskij Slovènco v, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 7.1–2 (1910), objavlja z jezikovnimi opomnjami prof. dr. Karol Štrekelj, 107–128, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-OUZVTVJH.

Kušar 1894 = M. Kušar, Rapski dijalekat, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 118 (1894), 1–54.

Lameli 2010 = Alfred Lameli, *Linguistic atlases – traditional and modern*, v: *Language and Space* 1: *Theories and Methods*, ur. Peter Auer – Jürgen Erich Schmidt, Berlin – New York: De Gruyter Mouton, 2010, 567–592.

Leskien 1881 = A. Leskien, Ueber den Dialekt der »Narodne pripovietke iz hrvatskoga primorja«, ges. von Fr. Mikuličić (Kraljevica 1876), *Archiv für Slavische Philologie* 5 (1881), 181–188.

Levec 1878 = F. Levec, Die Sprache in Truber's Matthäus, v: *Poročilo ljubljanske višje realke za leto 1878*, 1878, navedeno po Lucien Tesnière, *Les formes du duel en slovène*, Paris: Champion, 1925, 432.

Levec 1899 = Fr. Levec, *Slovenski pravopis*, Na Dunaju: V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig, 1899, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-WLZFZIH4.

Logar 1986 = Tine Logar, Slovanski lingvistični atlas (OLA), *Jezik in slovstvo* 32.1 (1986), 1–8.

Mantuani 1894 = J. Mantuani, Slovenski cerkveni govor iz l. 1706, *Dom in svet* 7 (1894), 661–666, 694–701.

MD 1592 = Hieronymus Megiser, *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*, Graz, 1592, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-RL06CTA6.

Meillet [5]1922 = Antoine Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris: Hachette, [5]1922.

Metelko 1825 = Franc Seraph. Metelko, *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*, Nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des hrn. Abbé Dobrowsky, Laibach: Gedruckt bey Leopold Eger – Gubernialbuchdrucker, 1825, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-4V2HLYMI.

Mikuličić 1876 = Fran Mikuličić, *Narodne pripovietke i pjesme iz hrvatskoga Primorja*, U Kraljevici, 1876.
Milčetić 1895 = Ivan Milčetić, Čakavština Kvarnerskih otoka, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 121 (1895), 92–131.
Milčinski 1920 = Franc Milčinski, ur., *Süha roba*, Ljubljana: Založba umetniške propagande, 1920, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-3W7XKXPF.
Nemanić 1883 = D. Nemanić, Čakavisch-kroatische Studien. Erste Studie. Accentlehre, *Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 104 (1883), 363–428.
Nemanić 1884 = D. Nemanić, Čakavisch-kroatische Studien. Erste Studie. Accentlehre (I. Fortsetzung), *Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 105 (1884), 505–572.
Nemanić 1885 = D. Nemanić, Čakavisch-kroatische Studien. Erste Studie. Accentlehre (II. Fortsetzung), *Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 108 (1885), 167–230.
Oblak 1887a = V. Oblak, Morphologie des Görzer Mittelkarstdialectes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungverhältnisse von Dr. Karl Štrekelj, ocena, *Archiv für Slavische Philologie* 10 (1887), 615–626.
Oblak 1887b = Vatroslav Oblak, Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja, *Letopis Matice Slovenske* (1887), 259–315, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-HN3VT5Z6.
Oblak 1888 = V. Oblak, Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen, *Archiv für Slavische Philologie* 11 (1888), 395–423, 523–561.
Oblak 1890 = V. Oblak, Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen, *Archiv für Slavische Philologie* 12 (1890), 1–47, 358–450.
Oblak 1891 = Vatroslav Oblak, Doneski k historični slovenski dialektologiji, *Letopis Matice Slovenske* (1891), 66–130, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BRYPRVTQ.
Oblak 1892 = V. Oblak, Das älteste datierte Sprachdenkmal, *Archiv für Slavische Philologie* 14 (1892), 192–235.
Oblak 1896 = V. Oblak, Nešto o megjumurskom narječju, *Zbornik za narodni život i običaje južnih slavena* I (1896), 44–62.
Oblak 1897 = V. Oblak, Zur Sprache Krell's, *Archiv für Slavische Philologie* 19 (1897), 333–338.
OR Kärnten 1918 = *Spezialortsrepertorium von Kärnten*, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 – herausgegeben von der statistischen Zentralkommission, Wien: Verlag der Staatsdruckerei, 1918.
Pajk 1870 = Janko Pajk, Stari rokopis Kranjskega mesta, v: *Programm des k. k. Gymnasiums in Marburg*, Marburg: Direktion, 1870, 25–43, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-BTU00CAF.
Pável 1909 = Ágost Pável, *A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana*, Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1909.
Pečnik 1890 = Karl Jos. Pečnik, *Praktisches Lehrbuch der Slovenischen Sprache für den Selbstunterricht*, Wien – Pest – Leipzig: A. Hartleben's Verlag, 1890, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ZSHPB46N.
Raić 1887 = Anton Raić, Peter Petretić, *Letopis Matice Slovenske* (1887), 185–226, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-HN3VT5Z6.
Ramovš 1920 = Franz Ramovš, Slovenische Studien, *Archiv für Slavische Philologie* 37 (1920), 123–174, 289–330.
Ramovš 1935 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika* VII: *Dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935.
Rešetar 1907 = Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Wien: Alfred Hölder, 1907.
Rožić 1893a = Vatroslav Rožić, Kajkavački dijalekat u Prigorju, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 115 (1893), 68–136.
Rožić 1893b = Vatroslav Rožić, Kajkavački dijalekat u Prigorju, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 116 (1893), 113–174.

Rožić 1894 = Vatroslav Rožić, Kajkavački dijalekat u Prigorju, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 118 (1894), 55–115.
Scheinigg 1882a = J. Scheinigg, Dve národni z Rožanskega, *Kres* 2.4 (1882), 207–208, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-N1L8PEI8.
Scheinigg 1882b = Janez Scheinigg, Obraz rožanskega razrečja na Koroškem, *Kres* 2 (1882), 427–431, 475–479, 529–532, 582–585, 628–630, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-M6U1WLBU.
Schlamberger Brezar 2022 = Lucien Tesnière, *Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini*, prev. Mojca Schlamberger Brezar, Ljubljana: Znanstvena založba FF UL, 2022.
Sket 1885 = J. Sket, Koroško-slovenska prisega od leta 1601, *Kres* 5.1 (1885), 53–59, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-I9MYTA0C.
SKI = Franc Jakopin – Tomo Korošec – Tine Logar – Jakob Rigler – Roman Savnik – Stane Suhadolnik, *Slovenska krajevna imena*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985.
SKIaK = Pavel Zdovc, *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*, Celovec: Slovenska prosvetna zveza v Celovcu – Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu, 2008.
Skuhala 1911 = Peter Skuhala, *Povesti, črtice in nekatere pesmi*, Spisal po muropoljskem narečju Peter Skuhala – duhovnik nem. vit. reda – upokojeni župnik velikonedeljski v Ljutomeru, Maribor, 1911, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-Z4UAPGU3.
SLA 1.1 = Jožica Škofic (ur.), *Slovenski lingvistični atlas* 1.1: *človek (telo, bolezni, družina): atlas*, Ljubljana: Založba ZRC – ZRC SAZU, 2011, spletna različica 2014, https://fran.si/204/sla-slovenski-lingvisticni-atlas.
Strohal 1886 = R. Strohal, *Hrvatskih narodnih pripoviedaka* I: *Narodne pripoviedke iz sela Stativa*, Na Rieci: Tisak P. Battare – a trošak sabiratelja, 1886.
Strohal 1895 = R. Strohal, Osobine današnjega riječkoga narječja, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 124 (1895), 103–188.
Strohal 1901 = R. Strohal, Jezične osobine u kotaru karlovačkom, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 146 (1901), 78–153.
Strohal 1902 = R. Strohal, Jezične osobine u kotaru karlovačkom, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 148 (1902), 1–50.
Strohal 1903 = R. Strohal, Osobine današnjgea delničkoga narječja, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 153 (1903), 115–208.
Strohal 1905 = R. Strohal, Osobine današnjega ravnogorskoga narječja, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 162 (1905), 28–109.
Strohal 1910 = Rudolf Strohal, Današnje oštarijsko narječje, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 180 (1910), 1–57.
Strohal 1913a = R. Strohal, Današnje narječje u Brodu na Kupi, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 196 (1913), 53–85.
Strohal 1913b = Rudolf Strohal, Dijalekat grada Vrbnika na otoku Krku u prošlim vijekovima upoređen sa današnjim, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 199 (1913), 67–152.
SYMILA = Syntactic Microvariation in the Romance Languages of France (SYMILA), Laboratoire Cognition, Langues, Langage, Ergonomie (CLLE – UMR 5263) – Institut Jean Nicod (UMR 8129), http://symila.univ-tlse2.fr/.
Štrekelj 1886 = Karl Štrekelj, Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse, *Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 113 (1886), 377–496, https://viewer.acdh.oeaw.ac.at/viewer/image/PH_113_1886/383/LOG_0017/.
Tentor 1909 = Mate Tentor, Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso), *Archiv für Slavische Philologie* 30 (1909), 146–204.
Tesnière 1923 = Lucien Tesnière, Sur quelques développements de nasales en slovène, *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* 24.1 (1923), 150–182.
Tesnière 1925a = Lucien Tesnière, Du traitement *i* de *ě* en styrien, v: *Mélanges publiés en l'honneur de M. Paul Boyer*, Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1925, 246–251.
Tesnière 1925b = Lucien Tesnière, *Les formes du duel en slovène*, Paris: Champion, 1925.

Tesnière 1931 = Lucien Tesnière, *Oton Joupantchitch: poète slovène : l'homme et l'œuvre*, Paris: Les Belles-Lettres, 1931.
Tesnière 1933 = Lucien Tesnière, Les diphones *tl*, *dl* en slave: essai de géolinguistique, *Revue des études slaves* 13.1–2 (1933), 51–100.
Tesnière 1950 = Lucien Tesnière, Les voyelles nasales slaves et parler slovène de Replje, *Slavistična revija* 3.3–4 (1950), 263–266, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-9MYRNR3D.
Tesnière 1959 = Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris: Librairie C. Klincksieck, 1959.
Tesnière 1996 = Marie-Hélène Tesnière, Le fonds Lucien Tesnière à la Bibliothèque nationale de France, v: *Lucien Tesnière – Syntaxe structurale et opérations mentales: Akten des deutsch-französischen Kolloquiums anläßlich der 100. Wiederkehr seines Geburtstages, Strasbourg 1993*, ur. Gertrud Gréciano – Helmut Schumacher, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1996, 7–13.
Tominšek 1903 = Jos. Tominšek, Narečje v Bočni in njega sklanjatev, v: *Jahresbericht des k.k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg: veröffentlicht für das Schuljahr 1902/1903 von Josef Hubad*, Krainburg, 1903, 3–27.
Toporišič 1981 = Jože Toporišič, Mostec (OLA 17), v: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić – Nedim Filipović, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981, 147–156.
Valjavec 1858 = M. Valjavec, Proben des Slovenischen wie es im Predvor in Oberkrain gesprochen wird, v: *Sechster Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums zu Warasdin am Schlusse des Schuljahres 1858*, 1858, 7–20, navedeno po Lucien Tesnière, *Les formes du duel en slovène*, Paris: Champion, 1925, 439.
Valjavec 1884 = Mat. Valjavec, Národne pesni, *Kres* 4.4 (1884), Iz predvorske fare, 178–180, https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-NIXIC9CV.
Valjavec ²1890 = Matija Kračmanov Valjavec, *Narodne pripovijesti u Varaždinu i okolici*, U Zagrebu: izdala Knjižara Dioničke tiskare, ²1890.
von Humboldt 1907 = Wilhelm von Humboldt, Ueber den Dualis, v: *Wilhelm von Humboldts Gesammelte Schriften* VI: *Erste Hälfte*, Berlin: B. Behr's Verlag, 1907, 4–30.
Zavadlal 1891 = M. Zavadlal, Die Sprache in Kastelec' „Bratovske Bvqvice S. Roshenkranza", v: *Programm des k. k. Staats-Gymnasiums in Cilli*, Cilli, 1891.

Summary

Slovenian Dialect Material from the Papers of Lucien Tesnière

This article deals with the Slovenian dialect material collected by Lucien Tesnière between 1920 and 1924. Even though Tesnière is best known for his structuralist work Éléments de syntaxe structurale, his first major project was devoted to Slovenian and the study of the dual. His doctoral dissertation *Les formes du duel en slovène* (Dual Forms in Slovenian) was accompanied by *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène* (Linguistic Atlas for Studying the Slovenian Dual), the first linguistic atlas of any Slavic language, for which he gathered dialect material with a questionnaire comprising 424 items across eighty-seven dialects. Parts of the material he collected have been published, but a considerable portion of the dialect data remained unpublished and ended up in Tesnière's papers, preserved today at the National Library of France in Paris. Even though the collection was primarily intended for studying the dual in Slovenian, this material, which has recently been digitized and made available online, is suitable for use in further dialectology research on Slovenian. The article presents this material in its broader context and outlines its structure in Tesnière's papers. It first introduces the questionnaire prepared by Tesnière, consisting of 424 items, which is published here in full for the first time. It then analyzes the network of locations used for the atlas and distinguishes a subnetwork of eighty-seven dialects for which the questionnaire was systematically filled out. This

subnetwork constitutes a coherent corpus reflecting the methodological principles of *Atlas linguistique de la France* (Linguistic Atlas of France), which served as Tesnière's methodological model. The other parts of Tesnière's network include seventeen data points with his own material for dialects outside the subnetwork, 157 data points with material from literature as well as other sources, twenty-two data points without a listed source, and material from Gurnitz in Austria, which was collected before the questionnaire was established, but was nevertheless included as a separate data point. The final section describes the structure of Tesnière's papers, in particular the notebooks and files in which he kept the excerpts for his doctoral dissertation. These are organized according to working source numbers. Special attention is paid to the organization of Slovenian materials within the collection, the numbering systems used by Tesnière, and the relation between the surviving sources and the published atlas. Based on Tesnière's numbering of the notebooks, it was possible to reconstruct the relative chronology according to which the material of the different data points was collected. Despite certain shortcomings, the dialect material in Tesnière's papers is of considerable value because it represents the earliest systematically collected set of Slovenian dialect data covering the entire Slovenian linguistic area, recorded over a short period and according to a unified plan. As such, it provides both a snapshot of the state of Slovenian dialects in the early 1920s as well as a point of comparison with material from other sources, both earlier and later. Tesnière's Slovenian dialect corpus must therefore be considered a significant resource for future research in Slovenian dialectology.

Andrejka Žejn

Lucien Tesnière in koroška slovenska narečja

Cobiss: 1.01
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.12

V spomin na Urbana Popotnika (1954–2024)[1]

Prispevek uvodoma predstavlja ozadje koroškega plebiscita leta 1920 in francosko zunanjo politiko, ki je omogočila Tesnièrjevo lingvističnogeografsko raziskavo dvojine v slovenščini. Tesnière je bil kot eden od članov mednarodne plebiscitne komisije posebej povezan s Koroško in je tamkajšnje razmere s »slovanskega vidika« podrobneje opisal v uvodu v atlas. Analiza koroškega gradiva kaže, da je uspešno premostil meddržavne politične ovire. Poleg tega je zavrnil tezo o povezavah med ohranjenostjo dvojine in zaostalostjo civilizacije.
Ključne besede: Lucien Tesnière, avstrijska Koroška, Kanalska dolina, lingvistični atlas, dvojina

Lucien Tesnière and Carinthian Slovenian Dialects

This article begins with an account of the background to the Carinthian plebiscite (1920) and French foreign policy, which made Tesnière's linguistic and geographical study of the Slovenian dual possible. As a member of the international plebiscite committee, Tesnière had a special connection to Carinthia and described the situation there in detail from a "Slavic perspective" in the introduction to his atlas. The analysis of the Carinthian material shows that he succeeded in overcoming international political obstacles. Furthermore, he rejected the thesis that there was a connection between the preservation of the dual and cultural backwardness.
Keywords: Lucien Tesnière, Austrian Carinthia, Canale Valley, linguistic atlas, dual

Andrejka Žejn ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana ▪ andrejka.zejn@zrc-sazu.si ▪ https://orcid.org/0000-0001-8028-0193

Prispevek je nastal na osnovi avtoričinega prispevka na 5. Slovenskem dialektološkem posvetu v okviru konference DiaClas-SDP 5, ki je potekala na ZRC SAZU v Ljubljani od 22. do 25. 4. 2025. Temelji na raziskovalnih podatkih iz že obstoječih in javno dostopnih virov, ki so navedeni v razdelkih Arhivski vir in Literatura.

1 Urban Popotnik je bil Ziljan, ki je bil globoko zakoreninjen na domači Zilji, a obenem nadvse svetovljanski in vnet povezovalec slovenske in nemške narodne skupnosti na Koroškem. Če bi s Tesnièrjem živel v istem času in bi Tesnière imel možnost, da obišče Koroško, bi bil zagotovo gost v Urbanovi hiši v Bistrici na Zilji.

CC BY SA

1 Uvod

Lucien Tesnière je bil osemdeset let po Rusu Izmailu Ivanoviču Sreznjevskem drugi tuji raziskovalec slovenskih koroških narečij.[2] Za slovensko jezikoslovje[3] ob njegovih drugih raziskavah slovenščine po pomenu prednjači njegova raziskava dvojine v slovenščini, ki je nastala v obdobju razcvetanja lingvistične geografije in ki je prva lingvističnogeografska raziskava za slovenski jezik in slovanske jezike sploh. Osrednja rezultata raziskave sta monografija *Oblike dvojine v slovenščini* (*Les formes du duel en Slovène*) (Tesnière 1925a) kot glavna in *Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini* (*Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène*) (Tesnière 1925b)[4] kot dodatna tema njegove doktorske promocije,[5] ki je bila maja 1925 na Sorboni in za katero mu je *Institut de France* podelil prestižno nagrado *Volney*. Prispevek postavlja Tesnièrjevo življenje in njegov prihod v Ljubljano v širši zgodovinski kontekst, poglobljeno obravnava vlogo obeh poimensko navedenih informantov za Koroško ter iz spremne besede k atlasu in spremljajoče monografije izlušči specifike njegove raziskave slovenskih koroških narečij v delu današnjega zamejstva, tj. na današnjem avstrijskem Koroškem, v dolinah Podjuna, Rož in Zilja, pa tudi v Kanalski dolini v današnji Italiji.[6] Ravno Koroška, o kateri je Tesnière razmišljal še leta po odhodu iz Ljubljane, je bila ena ključnih točk na njegovi slovenski poti.

---

2 Sreznjevski je bil tudi študijski mentor Baudouina de Courtenaya, ki je v letih 1972 in 1873 s štipendijo ruskega ministrstva za izobraževanje popisoval zahodna slovenska narečja (Kenda-Jež 2017). Med Sreznjevskim in Tesnièrjem je mogoče najti kar nekaj podobnosti, med njimi to, da sta se usmerila na geografsko razsežnost narečij, bila poslana med Slovence na raziskovalno misijo z državno, tj. francosko oz. rusko štipendijo, in da sta s svojim zanimanjem za narečja spodbudila slovenske dialektologe k njihovim lastnim objavam.

3 Globalno gledano to ni Tesnièrjevo najpomembnejše delo v jezikoslovju. Številne biografije njegov doktorat prikazujejo bolj kot epizodo v njegovi karieri in kot njegovo največje delo brez izjeme navajajo posthumno izdano *Éléments de syntaxe structurale* (1959).

4 Večina citatov iz atlasa v prispevku je iz slovenskega prevoda v Tesnière 2022a.

5 Rokopisna doktorska disertacija, monografija in atlas, je bila po zaslugi Vladimirja Pogačnika ob simpoziju, ki je potekal leta 1993 v Ljubljani ob stoti obletnici Tesnièrjevega rojstva, izročena NUK-u (Skubic 2010: 58), kjer se v Rokopisni zbirki trenutno hrani pod inventarno številko 25/93.

6 Slovenski govori Kanalske doline, ki je po prvi svetovni vojni pripadla Italiji, se uvrščajo v koroško ziljsko narečje.

2 Tesnièrjevo življenje do sodelovanja v plebiscitni komisiji na Koroškem

Lucien Tesnière[7] se je rodil 13. maja 1893 v Mont-Saint-Aignanu, ki je danes predmestje Rouena, glavnega mesta Normandije. Leta 1910 je pri sedemnajstih letih na liceju v Rouenu opravil klasično maturo z latinščino in grščino. Zaradi zanimanja za jezike je po maturi eno leto preživel v Angliji in pol leta v Italiji. Že takrat je znal tudi nemščino, ki se je je učil na liceju in na večkratnih počitnicah v Nemčiji pri svoji varuški. Novembra 1912 se je vpisal na pariško Sorbono, kjer je leta 1913 diplomiral iz nemščine in iz angleščine kot drugega predmeta ter stare nordijščine kot izbirnega predmeta. Leta 1913 je nadaljeval študij v Leipzigu, kjer je pri profesorju Avgustu Leskienu, nemškem slavistu in indogermanistu, prvič prišel v stik s slovanskimi jeziki. Po kratkem bivanju v Berlinu je leta 1914 na Dunaju nekaj mesecev študiral slovansko filologijo pri Čehu Vaclávu Vondráku in Hrvatu Milanu Rešetarju. Leta 1914 je na Sorboni zagovarjal diplomo iz nemščine na temo nemške mitologije. Tesnièrjevo institucionalno izobraževanje je prekinila prva svetovna vojna, ki pa ni zavrla njegovega učenja tujih jezikov. Avgusta 1914 je bil mobiliziran v vojsko in kmalu poslan na fronto, naslednje leto je bil zajet in je v ujetništvu ostal več kot tri leta. V tem času je preučeval hebrejščino, se učil ruščino, spodnjo bretonščino, latvijščino, osnove nizozemščine in finščine ter knjižne madžarščine, pa tudi slovenščino.[8] O njegovem talentu za jezike priča tudi dejstvo, da ga je nemška oblast postavila za francosko-angleško-rusko-italijansko-nemškega tolmača.

Po novembrskem premirju leta 1918 se je Tesnière vrnil v Francijo, bil je imenovan za tolmača za angleščino ter bil nato v Parizu zadolžen za tuji tisk, najprej kot poročevalec za angleški tisk, potem za nemškega, nato pa je vzpostavil jugoslovansko sekcijo in je za *Bulletin périodique de la presse yougoslave* od avgusta do decembra 1919 pisal prva poročila o jugoslovanskem tisku. Poročila so primarno zadevala politično situacijo v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev,

---

7 Glavnino Tesnièrjevega življenjepisa, s poudarkom na zanimanju za jezike, povzemamo po dosedanjih slovenskih (Kolarič 1954; Kranjec 1980; Schlamberger Brezar 2022: 7) ter tujih biografijah (Kahane – Osborne 2015: xxxi–xxxiv; Verdelhan Bourgade 2020; Bergounioux 2022; 2024), ki se opirajo na primarne vire, kot so lastni Tesnièrjev življenjepis (objavljen tudi v Tesnière 1995) in eno od njegovih poročil, nekrolog Tesnièrjevega sodelavca in prijatelja ter arhivski viri.

8 Slovenščine v tem obdobju Tesnière v svojem življenjepisu iz leta 1937 (gl. Tesnière 1995: 410) ne omenja, podatek o prvem stiku s slovenščino v ujetništvu izvira iz *Slovenske biografije*, natančneje od prof. Sidonije Jeras (Kranjec 1980), slovenske prevajalke francoskega rodu, ki je bila leto dni mlajša od Tesnièrja; rojena je bila v Franciji leta 1894. Leta 1916 je v Bristolu diplomirala iz angleščine in se je leta 1919, leto dni pred Tesnièrjevim prihodom v Ljubljano, preselila v Ljubljano in v prvih letih zasebno poučevala francoščino, angleščino in španščino (Moder 1990: 290).

njeno zunanjo politiko, imenovanja ministrov, politične stranke, vprašanje religije, ekonomijo, povzemal pa je tudi, kako jugoslovanski časopisi poročajo o mirovni konferenci v Parizu. Ob tem delu je spoznaval tudi slovenske časopise in se tako učil slovenščino oz. se v njej izpopolnjeval. V letih 1919 in 1920 je, potem ko je opravil izpit iz nemščine, nadaljeval študij v Parizu: ruščino je študiral na *École nationale des langues orientales* in jezikoslovje na *Collège de France* in na *École Pratique des Hautes Études*, kjer se je vpisal na smer »zgodovinske in filološke znanosti« in poslušal med drugim predavanja Antoina Meilleta, svojega kasnejšega mentorja pri doktorski disertaciji, in Julesa Gilliérona, pionirja romanske lingvistične geografije.

3 Koroški plebiscit in francoska povojna zunanja politika

Leta 1919 je bil na Pariški mirovni konferenci sprejet sklep o koroškem plebiscitu, ki je imel daljnosežne posledice za Slovence na Koroškem in posredno tudi za Tesnièrjeve raziskave koroških narečij. Prav tako pomembna za Tesnièrjevo delo in delovanje v Ljubljani je bila francoska zunanja in kulturna politika po koncu prve svetovne vojne. Zato v nadaljevanju predstavimo dejavnike, ki so po vojni vodili do koroškega plebiscita, in francosko kulturno ekspanzijo po prvi svetovni vojni.

Ob koncu prve svetovne vojne so evropske velesile, zmagovalke vojne, in sicer Francija, Velika Britanija in Italija, skupaj z Američani in (v manjši meri) z Japonci[9] določale prihodnjo ureditev sveta in na novo začrtale meje nacionalnih držav v Evropi na ozemlju nekdanjih imperijev. Medtem ko so bile nekatere meje določene neposredno po vojni, je novoustanovljena Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev mednarodno priznanje in meje svojega ozemlja iskala na mirovni konferenci v Parizu leta 1919. Vsaj načelno izhodišče konference je bilo, da naj bi bile državne meje v Evropi usklajene z etničnimi in jezikovnimi mejami. Zaradi pestre zgodovine, širših političnih in gospodarskih interesov ter še vedno potekajočih bojev in neuspešnih pogajanj je bila najbolj problematična meja na Koroškem (Pleterski 1990: 834–839). Eno od teh pogajanj za premirje med jugoslovanskimi in avstrijskimi četami je potekalo tudi v začetku leta 1919 v Gradcu, kjer je bil sprejet predlog, da si posebna ameriška komisija pod vodstvom Američana Shermana Milesa ogleda razmere na terenu južne Koroške in na tej podlagi predlaga demarkacijsko črto med avstrijskimi in jugoslovanskimi četami. Po dogovoru naj bi meja predvidoma upoštevala jasne in nedvoumne značilnosti terena ter nacionalne želje ljudi na splošno (Grafenauer 1970: 318–320; Priestly 2005: 12). Štiričlanski Milesovi komisiji[10] sta se pridružila predstavnika za Avstrijo in

9 Te države so imele na mirovni konferenci največjo vlogo, sodelovale pa so tudi številne druge, manj pomembne države (Grafenauer 1970: 325).

10 Poleg Milesa so bili v njej še trije Američani, poročnik Leroy King, zemljepisni izvedenec Lawrence Martin in profesor na univerzi Columbia Robert J. Kerner.

kraljevino, Avstrijec Albert Peter-Pirkham in koroški Slovenec Lambert Ehrlich. Pot po Koroški so Američani in Peter-Pirkham začeli 27. januarja, 30. januarja se jim je v Celovcu pridružil Ehrlich (Vrečar 2002: 22), in jo končali 5. februarja (Ehrlich 2002: 90; Grafenauer 1970: 320–321). V več poročilih za Archibalda Coolidgea, ameriškega diplomata na Pariški mirovni konferenci, sta podpolkovnik Miles in King predlagala, da meja poteka na Karavankah, ki predstavljajo ostro in nedvomno pregrado, ter ocenjevala, da je večinsko razpoloženje na obiskanem območju proavstrijsko. Dodatno sta vpeljala argument gospodarske celovitosti in neločljivosti Koroške (Priestley 2005: 12–16; Griesser Pečar 2013: 129). Ehrlich, predstavnik Slovencev v komisiji, ki je že med potjo dobil vtis, da je meja določena vnaprej, je Milesove in Kingove argumente problematiziral že 7. februarja v pisnem poročilu za Narodno vlado v Ljubljani. V poročilu je delovanje komisije ocenjeval zelo kritično in ji očital pristranskost. Poročal je, da Slovenci niso dobili priložnosti, da izrazijo svoje želje glede meje, saj je misija večino časa preživela v nemško-avstrijskem delu Koroške nad Dravo in se je tudi zaradi zimskih razmer ustavljala le v večjih mestih. Poleg tega je imela komisija sedež v Celovcu, kjer so Nemci nadzirali celoten gospodarski, vojaški in upravni aparat. Nemškokoroška stran je tako iz različnih vzrokov[11] z misijo veliko lažje komunicirala in uveljavljala svoje interese (Ehrlich 2002: 63–65; Pleterski 1990: 838–839; Grafenauer 1970: 320–321; Vrečar 2002: 19–20; Griesser Pečar 2010: 269–283; Rahten 2011: 200). Čeprav sta poročilu Milesove komisije nasprotovali tako jugoslovanska kot francoska delegacija[12] in je uradno ostalo v predalu, je ravno to poročilo postalo osnova za ameriško stališče glede reševanja vprašanja meje na Koroškem na mirovni konferenci v Parizu, ki se je začela sredi januarja 1919 (Grafenauer 1970: 328; Rahten 2011: 200). Član slovensko-jugoslovanske delegacije v okviru posebne etnološko-zgodovinske sekcije je bil kot ekspert za etnologijo in zgodovino Koroške ter avtor kritičnega poročila o delovanju Milesove komisije tudi Lambert Ehrlich.[13] Celotna delegacija je na konferenci bila diplomatski boj proti upoštevanju Milesovega poročila, tako v osebnih razgovorih s pomembnimi tujimi delegati, tudi z ameriškim predsednikom Wilsonom, kot z več tiskovinami, ki so jih širili med delegati in v katerih so opozarjali na načrtno germanizacijo na Koroškem ter zlasti z zgodovinskimi argumenti utemeljevali zahtevo, da se Koroška

---

11 Grafenauer (1970: 328) na primer navaja še, da je bilo za komisijo pomembnejše mnenje moških kot mnenje žensk in da je komisija prevzela teorijo o koroških Slovencih kot Vendih.

12 Francozi so protestirali proti poročilu, ker je bilo ozemlje v času Milesove komisije pod francoskim poveljstvom in Miles ni imel pooblastila Francozov za svojo akcijo (Perovšek 2002: 64).

13 Ehrlich je na pot iz Ljubljane v Pariz odšel 12. februarja, a ga je avstrijska policija v Celovcu zadržala, tako da je šele 20. februarja prispel v Bern, kjer mu francosko poslaništvo sprva ni hotelo izdati vizuma. Po posredovanju ministra Žolgerja je 14. marca le prispel v Pariz (Ehrlich 2002: 92).

priključi Jugoslaviji (Pleterski 1990: 842; Vrečar 2002: 23; Ehrlich 2002: 100).[14] Zahtevam in argumentom jugoslovanske delegacije so bili naklonjeni tudi Francozi, ki pa so se pod vplivom drugih držav in zaradi lastnih ekonomskih interesov pridružili stališčem ostalih sil (Grafenauer 1970: 330, 332; Ehrlich 2002: 106). Svoj diplomatski boj je jugoslovanska delegacija še stopnjevala po tem, ko je sredi leta 1919 vrhovni svet mirovne konference določil, da bo o dokončni meji na Koroškem odločal plebiscit (Griesser Pečar 2013: 129; Sretenović 2011: 32).[15] Jugoslovanska in avstrijska prizadevanja so se s političnega parketa spet preselila na teren na Koroško.

Z nalogo, da pripravi plebiscit in zagotovi nepristransko kampanjo in izvedbo plebiscita, je bila do aprila 1920 oblikovana plebiscitna komisija, v katero so člane imenovale Velika Britanija, Francija, Italija, Kraljevina SHS in Avstrija. Francoskega predstavnika grofa Louisa Charlesa de Chambruna je kot tolmač[16] spremljal Lucien Tesnière. Na terenu se je komisija prvič sestala 21. junija v Celovcu (Osojnik 2018: 76, 79). Kot po arhivskih virih ugotavlja Osojnik (2018: 92),[17] je bil francoski predstavnik de Chambrun podpornik jugoslovanskih predlogov, a ga drugi člani komisije v njegovih prizadevanjih niso podprli.

Na plebiscitu 10. oktobra 1920 je za Jugoslavijo v coni A[18] glasovalo 40,96 odstotka, za Avstrijo pa 59,04 odstotka udeležencev plebiscita, s čimer je Celovška kotlina postala del avstrijskega državnega ozemlja (Pleterski 1990: 841). Vzroki za izid plebiscita so večplastni, neločljivo povezani tudi s prejšnjimi družbenimi in političnimi procesi na Koroškem. Bili so rezultat učinkovite avstrijske kampanje, ki je med drugim Slovencem obljubljala enake pravice in kulturno-gospodarski razvoj kot za nemško skupnost na Koroškem, pa tudi delovanja široko razpredene mreže zaupnikov napol tajne organizacije Kärntner Heimatdienst, ki je pomenila novo trajno strukturo političnega pritiska na Slovence v deželi (Pleterski 1990: 843–845). Da je bil Tesnière, bodisi preko grofa Chambruna bodisi iz neposrednih stikov s Slovenci ali kot opazovalec dogajanja na Koroškem, dobro seznanjen z dogajanjem in s slovenskimi argumenti, priča odlomek iz pisma, ki ga je teden dni po plebiscitu, 17. oktobra 1920, ko se je za kratek čas vrnil v Francijo, napisal

---

14 Ehrlich je bil avtor treh tovrstnih besedil, med njimi *La Carinthie*, ki naj bi bila natisnjena v 1000 izvodih, in soavtor več drugih spomenic (Vrečar 2002: 23).

15 Temeljni pravni akti za izvedbo plebiscita so bili postavljeni z 49. in 50. členom Sanžermenske pogodbe med Avstrijo in Jugoslavijo.

16 Po Tesnière 2022b: IX je bil Tesnière tolmač za nemščino in slovenščino.

17 Podrobno o sestankih, predlogih in delovanju plebiscitne komisije v Osojnik 2018: 77–92.

18 Ozemlje Koroške je bilo razdeljeno na cono A in B, potem ko so se na Koroškem boji med jugoslovanskimi in avstrijskimi četami nadaljevali še po začetku konference v Parizu in je Jugoslavija zahtevala delitev plebiscitarnega ozemlja na dve glasovalni coni. Vrhovni svet pariške mirovne konference je odločil, naj cono B zasede avstrijska vojska, jugoslovanska pa cono A (Pleterski 2003: 17–18).

svojemu profesorju A. Meilletu. Iz odlomka pisma veje začudenje, celo trpkost ob izidu plebiscita in na splošno ob situaciji na Koroškem:

> Imel bi vam veliko povedati o neuspehu plebiscita s slovanskega stališča in o vzrokih, ki so pripeljali do tako nepričakovane rešitve, da so bili celo Avstrijci močno presenečeni nad premočno večino, ki so jo dosegli. Raje bi se o teh vprašanjih z vami pogovoril osebno. (Tesnière 2022b: IX)[19]

V nadaljevanju pisma Tesnière svojemu profesorju omenja, da mu je bila, medtem ko je bil na Koroškem, ponujena služba lektorja v Ljubljani (Tesnière 2022b: IX). Tja ga je povabila oz. poslala francoska organizacija *Service des œuvres françaises à l'étranger*, ustanovljena leta 1920,[20] ki je bila med drugim zadolžena za pomoč pri organizaciji francoskih oddelkov na tujih univerzah (Marès 1983: 65–66), spodbujanje izmenjav študentov in ustanavljanje francoskih inštitutov v univerzitetnih mestih držav srednje Evrope. Ta dejavnost je bila povezana z vlogo Francije pri sklepanju mirovnih pogodb in težnjami Francije, da utrdi oz. razširi svoj politični, gospodarski in kulturni vpliv v srednji Evropi, zlasti na Poljskem, Češkoslovaškem, v Romuniji in Kraljevini SHS, kjer je vpliv nemškega jezika upadal (Sretenović 2011: 48–51; Bergounioux 2024: 22). Za novo šolsko leto oktobra 1920 so bile v več mestih, tudi v Ljubljani, ustanovljene katedre za francoščino in podpisani meduniverzitetni sporazumi o redni izmenjavi študentov s Francijo (Sretenović 2011: 50). Vzporedno so bile na francoskih univerzah ustanovljene katedre za slavistiko, npr. katedra v Strasbourgu leta 1919 in Inštitut za slovanske študije na Sorboni leta 1921, podprt z ustanovitvijo revije *Revue des Études slaves* (Chevalier 1997: 37).[21]

4 Tesnière v Ljubljani

Ker Tesnière ni imel doktorata in ker je bil uslužbenec francoske vlade, je bil v Ljubljani na seji decembra 1920 izvoljen za honorarnega učitelja za francoski jezik. Predavati je začel v poletnem semestru leta 1921. Od takrat je tri leta, do konca poletnega semestra študijskega leta 1923/1924, v Ljubljani je predaval francosko književnost 19. stoletja in francosko slovnico, imel seminar iz francoske književnosti in vodil vaje iz francoščine ter sodeloval pri ustanovitvi Francoskega

---

19 Ta in sledeči citirani še neprevedeni odlomki so bili iz francoščine prevedeni z DeepL Pro, s korekturami avtorice prispevka.

20 Nasledila je *Bureau des Écoles et des Œuvres françaises à l'étranger* (*Urad za francoske šole in dela v tujini*), ki je deloval od leta 1910 (Marès 1983: 66).

21 V reviji je več prispevkov, tudi z gradivom iz koroških narečij, objavil tudi Tesnière.

inštituta v Ljubljani in bil njegov prvi upravnik (Smolej 2008: 103; Skubic 2010: 39).[22]

Da je Francija Tesnièrja poslala ravno v Ljubljano, seveda ni bilo naključje. Poleg tega, da je bil idealen kandidat zaradi znanja slovenščine, poznavanja jugoslovanskih političnih razmer, o katerih je poročal za bilten jugoslovanskega tiska, in vsaj posrednega sodelovanja v plebiscitni komisiji na Koroškem, je že omenjeni Antoine Meillet[23] dal idejo, da bi Tesnière za svojo doktorsko disertacijo preučil dvojino v slovenščini (prim. Tesnière 1925a: VIII). Meillet je bil eden vodilnih evropskih jezikoslovcev svojega časa, ki se je tudi sam ukvarjal z dvojino v indoevropskih jezikih,[24] pri čemer velja poudariti, da je bil Meilletov pogled na dvojino ideološko motiviran, saj se je pod vplivom evolucijske teorije pridružil naziranju, da dvojinske oblike izginjajo z napredkom civilizacije (Bergounioux 2024: 18–19), s tem pa je posredno ali kar neposredno slovenščino in Slovence uvrstil med manj civilizirane jezike oz. narode.[25]

Čeprav je imel Tesnière temo disertacije izbrano že pred prihodom – o njegovih načrtih, da v Ljubljani študira slavistiko, je bilo obveščeno tudi vodstvo ljubljanske fakultete (Skubic 2010: 39) – je precej verjetno, da se je z dejanskim stanjem, tj. z bogato slovensko narečno raznolikostjo in zgodovinskim razvojem, seznanil šele po prihodu v Ljubljano, in sicer prek svojih študentov, Frana Ramovša ter študija starejših in sodobnih besedil (Kolarič 1954: 59–60).

5 Tesnièrjev model lingvistične geografije

Medtem ko je temo doktorata določil Meillet, se je Tesnière sam odločil, da bo uporabil metodo lingvistične geografije (Tesnière 2022a: 15), ki je v začetku 20. stoletja dobivala pravi zagon. Njeni začetki segajo v zadnja desetletja 19. stoletja, ko je nemški jezikoslovec Georg Wenker leta 1878 izdelal prvi lingvistični atlas za nemščino, in sicer *Sprachatlas der Rhein-Provinz nördlich der Mosel und des Kreises Siegen*, dve leti pozneje pa je Jules Gilliéron neodvisno od Wenkerja izgotovil *Petit Atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhône)* (1880). Oba raziskovalca sta svoje delo nadaljevala in izpopolnjevala metodo ter sprožila val raziskav jezikov z metodo lingvistične geografije (Lameli 2010: 574–579). Čeprav je obveljalo, da se je Tesnière pri metodologiji disertacije zgledoval po mode-

22 O Tesnièrju kot komparativistu in promotorju slovenske književnosti v Franciji gl. Smolej 2008.

23 Meillet naj bi sam odločal o temi in vsebini raziskav svojih študentov (Verdelhan Bourgade 2020: 270).

24 Meillet je na temo dvojine v indoevropskih jezikih objavil že več člankov in je bil mentor Alberta Cunyja, ki je v doktoratu *Le nombre duel en grec* (1906) preučeval dvojino v grščini (Tesnière 1925: VII).

25 Bergounioux (2024: 18) izpostavlja, da so teorije o prednjačenju nekaterih jezikov, narodov oz. držav na poti civilizacije povezane z legitimiranjem kolonialne ekspanzije.

lu *Lingvističnega atlasa Francije* (1902–1910) Julesa Gilliérona (prim. Kolarič 1954: 93; Nartnik 1994: 191), je Tesnière že pred odhodom v Ljubljano dobil širok vpogled v aktualno stanje lingvistične geografije, ki je v dvajsetih letih 20. stoletja segalo že daleč preko raziskav Julesa Gilliérona in njegovega sodelavca na terenu Edmonda Edmonta. Ko je Tesnière (2022a: 19–20) v uvodu v atlas razmišljal o gostoti mreže krajev za raziskavo dvojine, je kot primere navedel »različna dela iz lingvistične geografije, ki so nastala do danes«, med njimi poleg *Francoskega lingvističnega atlasa* (*Atlas linguistique de la France*) še druge atlase romanskih jezikov, pa tudi *Sprach-Atlas von Nord- und Mitteldeutschland* Georga Wenkerja iz leta 1910. S temi deli se je Tesnière skoraj zagotovo seznanil v Parizu, ko je obiskoval Gilliéronova predavanja iz dialektologije (prim. Bergounioux 2022: 123). Tesnière se je sicer res na več mestih v uvodu v atlas skliceval na Gilliéronovo metodo, ob tem pa tudi ugotavljal njeno neustreznost za slovenščino. Na teh izhodiščih je, tudi ob drugih zgledih, ki so mu bili na voljo, segmente lastne raziskave prilagajal slovničnim značilnostim slovenskega jezika in ciljem svoje raziskave slovenske skladnje.

5.1 Zasnova Tesnièrjeve raziskave: vprašalnica, mreža krajev, informanti

Kot je zapisal Rudolf Kolarič (1954: 60),[26] je Tesnière najprej zbiral narečno in historično gradivo za svoje delo brez posebne vprašalnice[27] in si je šele pozneje sestavil vprašalnico s 425 stavki. Tesnière v uvodu v atlas navaja Gilliéronovo vprašalnico, ki vsebuje kakih sto kratkih stavkov in številne izolirane besede, vendar pa izpostavlja, da vprašalnica za francoski jezik ni ustrezna za raziskavo slovenščine, ki ima bogat fleksijski sistem.[28] Ker je Tesnière želel pridobiti različne sklonske in spregatvene oblike, je sestavil, kot sam piše, kratke povedi ali elemente stavkov (Tesnière 2022a: 16), v katerih so po večini samostalniki, glagoli in zaimki uporabljeni v različnih dvojinskih oblikah (sklanjatvenih, spregatvenih),[29] vsaka poved pa nudi gradivo za eno ali več različnih jezikovnih kart.

Kot je mogoče med vrsticami razbrati iz Tesnièrjevega uvoda v atlas (prim. Tesnière 2022a: 19–20), so mrežo krajev z gostoto en govor na 330 kvadratnih kilometrov, oblikovali tudi različni zunajjezikovni dejavniki, ko so dostopnost terena z vlakom ali razpoložljivost informantov oz. (ne)dostopnost raziskovalnega

---

26 Kolarič je bil v času Tesnièrjevega raziskovanja in delovanja v Ljubljani asistent lingvistične stolice na novoustanovljeni ljubljanski univerzi, tako rekoč njegov sodelavec.

27 Prim. v nadaljevanju zapis za Podkrnos/Gurnitz (20).

28 Deloma je bila tudi vprašalnica za *Francoski lingvistični atlas* sestavljena iz povedi, večinoma vprašalnih, kar bi vsaj deloma omogočalo analizo francoske skladnje, vendar se je skladenjska sestavina vprašalnice izgubila, ker so bile izdelane le besedne jezikovne karte na podlagi izsekov iz povedi (Dagnac 2018).

29 Na primer jezikovna karta 36 *(dve) peresi* je nastala na podlagi odgovorov informantov na vprašanje z zaporedno številko 247, *Dve dobri peresi*.

področja, za kar je avstrijska Koroška – ob Primorski, ki je po prvi svetovni vojni pripadla Italiji – vzorčen primer. Pri zbiranju gradiva na terenu je Tesnière sledil francoskemu zgledu, saj je sam zapisal vse točke[30] in informante na terenu prosil za prevod knjižne povedi v njihovo narečje. Dodatno je informante povprašal o lastnih opažanjih glede dvojine v njihovem narečju in jih zaprosil, da prosto pripovedujejo bodisi ljudsko pravljico ali zgodbo bodisi opišejo delo na polju ali skrb za vinsko trto (Tesnière 2022a: 16–17). Posebnost Tesnièrjeve raziskave je tudi, da je poleg gradiva s terena, zbranega posebej za atlas, upošteval tudi dodatne vire, tj. vso predhodno literaturo, ki naj bi po njegovih besedah podkrepila njegova opažanja in potrdila, da ga je metoda, ki jo je uporabljal, pripeljala do pravih rezultatov (Tesnière 2022a: 26).[31]

6 Koroška v Tesnièrjevem atlasu dvojine

Tesnière je v enem od uvodnih poglavij, v opisu geografske podobe področja raziskave, za Koroško podal sledeči opis:

> Koroško na severni strani Karavank zamejuje dolina Drave in njenih pritokov. Pokrajine, kjer živijo Slovenci, so Ziljska dolina, Kanalska dolina, ki jo sestavljata dolini Bele in Ziljice, Rož ali Roška dolina (Rosenthal), ki vključuje Dravsko dolino med Karavankami in Horjanci,[32] Celovško območje z Vrbskim jezerom (Wörthersee), Podjunsko dolino (Jauntal), ki je dolina Drave po pritoku Krke (Gurk) […] (Tesnière 2022a: 42–43).

V poglavju Dialekti in izoglose povzema dotedanje narečne klasifikacije, kjer se je pri delitvi koroških narečij na junsko (podjunsko), rožansko in ziljsko podnarečje[33] skliceval na klasifikacijo Frana Erjavca v knjigi *Slovenci* iz leta 1923, ki seveda ni brez pomanjkljivosti, na katere opozarja tudi Tesnière. Pri pretresu zunajjezikovnih dejavnikov, ki oblikujejo narečno klasifikacijo, v zvezi z uvularnim

---

30 Za potovanja po slovenskem ozemlju mu je odobrila štipendijo Komisija za znanstvena in literarna potovanja in misije (*Commission des voyages et missions scientifiques et littéraires*).

31 Tesnière v monografiji o dvojini in v pismu Meilletu piše še o tretjem načinu zbiranja gradiva. Kot pravi, je v lokalnih časopisih objavil več oglasov, na katere je dobil pisne odgovore, zanimive z vidika dvojine (Tesnière 1925a: 12). Kot piše Tesnièrjeva vnukinja, je Tesnière objavil ženitni oglas, v katerem je prosil potencialne kandidatke, naj na dveh straneh opišejo svojo predstavo o življenju v dvoje (Bergounioux 2024: 23). V pismu Meilletu pa je Tesnière navedel, da bo v raziskavo vključil tudi pisni jezik, in kot primer navaja časopisne članke in pisma (Madray-Lesigne 1994: 244). Za zdaj ni bilo mogoče ugotoviti, če in kako je to gradivo tudi dejansko vključil v disertacijo.

32 Po današnjem zapisu Gure, pogorje med Dravo, Vrbskim jezerom in Celovško kotlino. Razprostranjenost Gur je opisal že Scheinigg (1882) v prispevku, ki ga je v raziskavi upošteval Tesnière. Scheinigg to področje imenuje »Hure« ali »na Hurah«, naseljence pa »Horjanci« (gl. Prunč – Karničar – Pfandl – Sellner 1981: 78).

33 V aktualni terminologiji koroška narečna skupina oz. koroška narečna ploskev ter podjunsko, rožansko in ziljsko narečje.

r omenja tudi slovenske govore iz Roža, »ki so od vseh koroških dialektov najbolj izpostavljeni nemškemu vplivu« (Tesnière 2022a: 42), ter kot primer vpliva nemščine na Koroškem navaja »množico izrazov tipa *hor držati*, ki so kalki iz nemščine (*aufhalten*)« (Tesnière 2022a: 47).

V enem od poglavij na kratko povzame zgodovino Koroške, ki je bila v času Tesnièrjeve raziskave še vedno pod težo koroškega plebiscita. V atlasu veliko bolj neposredno kot v pismu Meilletu izraža kritiko načina delovanja »velikih pet« v času sklepanja mirovnih pogodb in z dobrim poznavanjem slovenskega vidika navaja vzroke za izid plebiscita na Koroškem:

> Pred letom 1866 so bile vse dežele, kjer se je govorilo slovensko, združene v eni državi, avstrijskem imperiju. Od leta 1918 pa je vse drugače – in mirovne pogodbe, ki jih je na splošno navdihnila ideja, da bi približale politične meje jezikovnim in etničnim mejam, so na tem področju dosegle paradoksalen rezultat in razdelile celotno ozemlje, ki je jezikovno in etnično pripadalo Slovencem, med tri države: slovansko Jugoslavijo, germansko Avstrijo in romansko Italijo. Po plebiscitu 1920, kjer so geografski, ekonomski in politični dejavniki, prestiž tradicije in strah pred neznanim prevladali nad jezikovnim in etničnim dejavnikom, je Avstrija dobila večji del slovenske Koroške s približno 60000 prebivalci slovanskega jezika in narodnosti. (Tesnière 2022a: 43)

V posebnem poglavju o germanskem vplivu na slovenski jezik najprej govori o germanizaciji na Koroškem od 9. stoletja dalje in omenja svoje bivanje na Koroškem v času plebiscita (Tesnière 2022a: 45), v nadaljevanju pa podrobneje podaja raznovrstne vzroke za hitro germanizacijo ter izpostavlja intenzivno germanizacijo po plebiscitu:

> Nemščina je predvsem pomemben jezik kulture. Slovenci so jo tako v izobraženskih kot v gospodarskih krogih uporabljali kot naravni pomožni jezik, če so se želeli vključevati v evropsko ali svetovno okolje. Nemščina je tako pridobila prestiž, ki je ugodno vplival na njeno širjenje. Temu osnovnemu pogoju za germanizacijo so se pridružili še drugi, na primer šola in služenje vojaškega roka. Poleg tega pa predvsem volja avstrijske vlade in velike večine avstrijskega izobraženstva, katerega program je »očistiti« Koroško vsega, kar ni čisto nemško. Sredstva, ki se jih poslužujejo za dosego tega cilja, od leta 1900 naprej poskušajo znanstveno utemeljevati, kar je podvojilo njihovo učinkovitost. K ponemčevanju še dodatno prispeva dejavnost združenj, kot s[ta] »Schulverein« in »Südmark«, ki j[u] v zadnjem času podpira »Heimatdienst«. Slovenci so leta 1886 ustanovili Družbo sv. Cirila in Metoda, da bi z ustanavljanjem vrtcev in osnovnih šol v obmejnih regijah, ki so še posebej jezikovno ogrožene, zadržali pritiske denacionalizacije, a kljub velikemu finančnemu vložku (več kot pol milijona kron na leto pred vojno) niso uspeli zadržati napredovanja ponemčevanja. Plebiscit leta 1920, ki je potekal v jugovzhodnem delu dežele, je osvetlil napredovanje germanizacije s 60 % avstrijskih glasov proti le 40 % slovenskih. Od takrat je Koroška padla pod germansko nadvlado in poteka ukinjanje zadnjih slovenskih šol, jezikovno ponemčevanje pa se nadaljuje z vso močjo. (Tesnière 2022a: 46)

Tesnière nikjer v opisih Koroške in prizadevanj njenih slovenskih prebivalcev ne govori o »nenapredni« ali »zaostali« civilizaciji, ampak kot vzroke za položaj Slovencev in slovenščine kritično izpostavlja prestiž nemščine, gospodarske vzroke,

načrtno germanizacijo, tudi z ukinjanjem slovenskih šol, ter poudarja trud Slovencev, da bi z izobraževanjem v slovenščini ohranili svojo identiteto.

6.1 Mreža krajev na Koroškem

Na Koroškem je Tesnière (1925b: 18) na podlagi izvora informantov in razpoložljive dialektološke literature določil 21 točk. Oštevilčenje točk[34] je z nekaj izjemami naraščajoče razporejeno od zahoda (Zilja in Kanalska dolina) do vzhoda današnje avstrijske Koroške (Podjuna). Začne se z Brdom (pri Šmohorju)/Egg bei Hermagor (8), sledita Potok (pri Štefanu na Zilji)/Bach (9) in Blače/Vorderberg (9a), kjer se končajo ziljske točke na avstrijskem Koroškem, nato sledijo Žabnice (it. Camporosso in Valcanale) v Kanalski dolini (9b). Oštevilčenje se nadalje zaporedno nadaljuje od meje med Rožem in Ziljo (10) do Podjune, in sicer do Repelj/Replach (25) oz. številke 26.[35] V mreži krajev za atlas sledijo točke na področju koroških govorov v današnji Sloveniji, štajerske in panonske narečne ploskve, rezijanskega narečja primorske narečne ploskve ter gorenjske narečne ploskve. Med slednjimi sta navedeni tudi zadnji dve točki, ki ležita na današnjem avstrijskem Koroškem: Slovenij Plajberk/Windisch Bleiberg (64) (prim. Tesnière 1925b: 19) in Železna Kapla/Eisenkappel (68), pri čemer prva leži v Rožu, druga pa na področju obirskega narečja. Točke so dveh tipov: večina točk je krajevnih, to so posamezni kraji, tri »točke« pa zajemajo širše področje, od tega sta dve mejni področji (med Ziljo in Rožem ter med Rožem in Podjuno) in Vrbsko jezero. Za mejna področja je Tesnière gradivo črpal le iz literature (gl. poglavje Literatura za Koroško).

6.2 Informanti za Koroško

Tako kot za druga področja je Tesnière tudi za Koroško pridobil gradivo iz dveh virov: od informantov in iz literature. V uvodu v atlas v poglavju o izbiri informantov med drugim navaja, da so informanti, ki so se med šolanjem vračali ali se vračajo v »domačo hišo« in imajo izostren občutek za razmerje med narečnim in knjižnim, najboljši informanti. Pri tem je imel v mislih primarno informante na Notranjskem in v Istri, ki sta bili priključeni Italiji, »prav tako pa tudi na Koro-

---

34 Imena krajev v mreži in njihovo številčenje so navedeni v nadaljevanju. Dvojezična krajevna imena na današnjem dvojezičnem avstrijskem Koroškem navajamo v skladu z zapisi v delu *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem* (Zdovc 2010). Za boljšo predstavo o zemljepisni umeščenosti kraja so ob uradnem imenu kraja po istem viru v oklepaju zapisane tudi podrobnejše zemljepisne uvrstitve. Tesnière (1925b) je nemška zemljepisna poimenovanja poleg slovenskih v atlasu navajal le izjemoma, in sicer le za imena dolin (*Gailthal*, *Rosenthal*, *Jaunthal*), območje ob Vrbskem jezeru (*Wörthersee*), Celovec (*Klagenfurt*) in Leše (*Lesach*, *Lessach*).

35 Točka 26 je meja med Podjuno in Mežiško dolino, vendar nima pripisanega niti dialektološkega vira niti informanta.

škem, ki zdaj pripada Avstriji«. (Tesnière 2022a: 20–21). Sledi obrazložitev, zakaj pri teh informantov gradiva ni zbral na terenu:

> V teh dveh državah, kjer je boj med rasami in jeziki še vedno močan, so strasti preveč razvnete, da bi lahko tam uspešno opravili anketo o slovanskih govorih. Skoraj vse informacije o dialektih, ki se govorijo zunaj meja Jugoslavije, smo tako zbrali v Ljubljani iz ust intelektualcev, ki izvirajo s teh območij. (Tesnière 2022a: 21)

Od skupno sedmih informantov za Koroško je Tesnière v atlasu poimensko navedel dva, Ivana Grafenauerja in Lamberta Ehrlicha, ostalih pet le po poklicu oz. statusu: adjutant v žandarmeriji, uradnik, dekla, študent in žandarjeva žena. Po podatkih iz zapuščine Luciena Tesnièrja, ki jo hrani Rokopisni oddelek Narodne knjižnice Francije v Parizu,[36] je mogoče poklice informantov dopolniti in povezati z njihovim imeni: Jožef Krajner, adjutant v žandarmeriji, je bil informant za Malošče pri Beljaku/Mallestig (11); Albin Ogris, 35-letni uradnik, informant za Kaplo ob Dravi/Kappel an der Drau (15) in Slovenji Plajberk/Windisch Bleiberg (64), oboje v Rožu; Matej Kužnik, 23-letni študent tehnike, informant za Dobrlo vas/Eberndorf (23), Velikovec/Völkermarkt (24) in Replje (pri Pliberku(/Replach (25) v Podjuni. 32-letna Jerica Krajner, sicer žena adjutanta v žandarmeriji (informant za Malošče (pri Beljaku)/Mallestig) (prim. Tesnière 2022a: 21), je bila informantka za Železno Kaplo/Eisenkappel (68), ki se uvršča v obirsko narečje. V zapuščini je najti še podatek, da informantka izvira z Obirskega/Ebriach, in hišno ime Piskrnik, ni pa jasno, zakaj je uvrščena v (sosednjo) Železno Kaplo. Posebej zanimivi so podatki za informantko za Podkrnos/Gurnitz (20) v Celovški kotlini, Katarino Vidovic. Tesnière jo v atlasu navaja kot deklo, staro okrog 25 let,[37] ki je bila »anketirana pred metodo leta 1920,« pred sestavo vprašalnice. To je zagotovo tudi razlog, da je gradivo za to točko zapis ljudskih pesmi. Možno bi bilo, da je Tesnière gradivo za Podkrnos zapisal, ko je bil kot član plebiscitne komisije na Koroškem, saj je v Ljubljano prišel bodisi proti koncu leta 1920 ali verjetneje šele v začetku leta 1921.

Struktura informantov na Koroškem v primerjavi s povprečno sliko informantov izstopa, kar je posledica iskanja poti do podatkov za Koroško oz. prilagajanja razpoložljivi literaturi in informantom zaradi stroge ločnice med Avstrijo in Jugoslavijo, začrtane po plebiscitu. Medtem ko v skupnem naboru informantov izrazito prevladujejo študenti (skupno 24), je za Koroško anketiral le enega študenta. Na Koroškem sta tudi kar dva informanta od skupno štirih, ki predstavljajo izjeme v izboru informantov, in sicer adjutant in njegova žena, informanta

---

36 NAF 28026 Fonds Lucien Tesnière, I – Slovène, I 1 – Enquête slovène, Carinthie, zv. 70–74. Za podatke iz Tesnièrjeve zapuščine se najlepše zahvaljujem Mihi Sušniku.

37 Približna navedba starosti nakazuje, da Tesnière takrat še ni sistematično popisal podatkov o informantki.

iz vojske, kakršnim se je Tesnière načeloma izogibal (prim. Tesnière 2022a: 21). Na Koroškem je Tesnière tudi pogosto kršil načelo, »da bo sodeloval le z informatorji, ki so rojeni v točkah, kjer je izvajal anketo, ali v njihovi najbližji okolici« (Tesnière 2022a: 20), saj je pri istem študentu zapisal vprašalnico za tri zemljepisno razmeroma oddaljene točke (Dobrla vas/Eberndorf, Velikovec/Völkermarkt, Replje (pri Pliberku)/Replach), pri uradniku za dve rožanski točki in pri Lambertu Ehrlichu za dve ziljski točki. Delež informantk v primerjavi z informanti je za Koroško nekoliko višji (28 odstotkov) od povprečja (20 odstotkov).

Oba poimensko navedena informanta sta bila profesorja, strokovnjaka za zgodovino in etnologijo Koroške ter tudi koroška narečja. Zaradi situacije po plebiscitu sta se bila primorana umakniti z domače Koroške v Ljubljano.

6.2.1 Lambert Ehrlich

Lambert Ehrlich je bil rojen leta 1878 v Žabnicah v Kanalski dolini v današnji Italiji, obiskoval je gimnazijo v Celovcu, študiral teologijo v Innsbrucku ter krajši čas v Parizu (1902) in Rimu (1903), potem pa je bil leta 1903 v Innsbrucku promoviran v doktorja teologije. Iz Rima se je vrnil na Koroško, kjer je javno zagovarjal pravice Slovencev na Koroškem, ustanovil številna društva za krepitev slovenske kulture in izobraževanje Slovencev ter za krepitev pravic delavcev in pomoč revnim. Po študiju je bil nekaj tednov kaplan v Beljaku, v letih 1902–1912 je bil stolni kaplan in škofijski tajnik v Celovcu. V letih 1910–1918 je predaval v celovškem bogoslovju. Med prvo svetovno vojno je zaradi znanja slovanskih in drugih jezikov deloval v vojaških bolnišnicah v Celovcu, aprila 1918 je bil poslan v Galicijo in Bukovino med slovanske begunce iz Rusije. V letu 1920 se je Ehrlich, kot je opisano zgoraj, intenzivno vključil v pogajanja za koroško mejo, sprva v Milesovi komisiji in nato na mirovni konferenci v Parizu. V času konference je Tesnière v Parizu študiral ruščino in jezikoslovje, vendar lahko o morebitnih stikih med Tesnièrjem in Ehrlichom v tem času v Parizu le ugibamo. Junija 1920 je Tesnière s plebiscitno komisijo šel na Koroško, Ehrlich pa je ostal v Parizu, od koder se je javno vključil v plebiscitno kampanjo, in sicer z objavo v časopisu *Mir*,[38] v kateri je pozival Slovence, naj glasujejo za Jugoslavijo. Ehrlich je v Parizu nadaljeval študij in ga končal leta 1922 v Oxfordu. Po koncu študija je nastopil mesto predavatelja na Teološki fakulteti v Ljubljano, za katerega se je dogovoril že konec leta 1919. Tudi sicer so bile Ehrlichu kot vnetemu javnemu zagovorniku dodelitve Koroške Jugoslaviji in zaradi javnega poziva za glasovanje za Jugoslavijo na plebiscitu poti na Koroško tako ali drugače zaprte. 26. januarja 1922 je bil v Ljubljani izvoljen za rednega profesorja primerjalnega veroslovja in začel na fakulteti predavati jeseni 1922 (Osredkar 2019: 19–22, 27; Benedik 2002: 646–647;

38 Članek Opomin koroškim Slovencem za plebiscit je bil objavljen 5. in 6. oktobra 1920 (Perovšek 2002: 84).

Malle 2002: 18). Ehrlich in Tesnière sta torej približno tri leta sočasno prebivala v Ljubljani, anketo z Ehrlichom pa je Tesnière opravil šele leta 1924, tako rekoč tik pred vrnitvijo v Francijo,[39] in sicer za Žabnice, kjer se je Ehrlich rodil, pa tudi za Blače v današnji Avstriji.[40]

6.2.2 Ivan Grafenauer

Ivan Grafenauer se je rodil 7. marca 1880 v slovenski družini v Veliki vasi pri Brdu pri Šmohorju na skrajnem zahodu Zilje, ob slovensko-nemški narodnostni meji. Na Brdu pri Šmohorju in nato v Beljaku je obiskoval osnovno šolo ter državno gimnazijo v Beljaku. Med študijem slovanske filologije v letih 1901–1904 na Dunaju se je med počitnicami vračal na Koroško in tam zbiral narečno in etnološko gradivo, neposredno po študiju pa je s podporo štipendije za študij koroških narečij, ki mu jo je priskrbel Vatroslav Jagić, njegov profesor na Dunaju, na terenu od Zilje do Podjune zbiral narečno-etnološko gradivo. Gradivo je neposredno po zbiranju le deloma objavil v dveh razpravah, v Zum Accente im Gailthalerdialekte leta 1905 in O »Duhovni brambi« in nje postanku leta 1907. Grafenauerjeva želja je bila, da zasede mesto profesorja zgodovine, slovenščine in nemščine na celovškem učiteljišču, s čimer bi lahko dejavno prispeval k razvoju kulturnega življenja med koroškimi Slovenci in s tem k odporu proti nemški asimilaciji na Koroškem, vendar so nemške koroške deželne oblasti poskrbele, da Grafenauer kot uveljavljeni slovenski znanstvenik in zavedni Slovenec mesta ni dobil. Tako je leta 1904 začel poučevati na gimnaziji v Kranju in se kasneje zaposlil na gimnaziji v Ljubljani. Leta 1917 je bil na Dunaju promoviran za doktorja, eno leto, 1920/21, ko je začel Tesnière predavati v Ljubljani, je Grafenauer poučeval na zagrebški univerzi, nato pa se je vrnil v Ljubljano in spet poučeval na srednji šoli (Grafenauer 1973: 240–256). Ko je bil Tesnière na ljubljanski univerzi, je bil Grafenauer profesor na I. (klasični) gimnaziji v Ljubljani. Tako kot Ehrlich je bil velik poznavalec koroške zgodovine, poleg tega pa je imel tudi obširno dialektološko gradivo o koroških narečjih, tako da si upamo trditi, da je k Tesnièrjevim dialektološkim raziskavam prispeval bistveno več kot zgolj odgovore na vprašalnico za Brdo pri Šmohorju. Verjetno ni naključje, da je Grafenauer članek o nemških izposojenkah v slovenščini, v katerega je vključil še dodatno koroško narečno gradivo, objavil leta 1923 (prim. Grafenauer 1923); sklepati je namreč mogoče, da je objavo članka spodbudilo ravno njegovo sodelovanje s Tesnièrjem.

---

39 Tik pred odhodom izvedena anketa po vprašalnici je po vsej verjetnosti razlog, da sta Ehrlichovi točki oštevilčeni z dodanima a in b (9a Blače/Vorderberg, 9b Žabnice, it. Camporosso), iz česar sklepamo, da sta bili vstavljeni naknadno, tj. po prvotni mreži krajev.

40 Ni bilo mogoče ugotoviti, kakšne povezave je imel Ehrlich z ziljskimi Blačami. Po podatkih v Malle (2002: 10–11) je rod Ehrlichovega očeta in matere izviral iz Kanalske doline. Mati, rojena Mikoš, je izhajala iz Ovčje vasi v Kanalski dolini, očetovi predniki pa so prišli v Kanalsko dolino iz Rateč in Bele Peči.

6.3 Literatura za Koroško

Tesnière je literaturo, iz katere je izpisoval gradivo za atlas, navedel v seznamu v monografiji *Oblike dvojine v slovenščini* (prim. Tesnière 1925a: 427–445). Viri za Koroško so iz 16. stoletja (Vetrinjska prisega) in iz obdobja od 18. do začetka 20. stoletja. Tesnière je za Koroško uporabil 11 virov, od tega štiri v dveh točkah in enega za štiri točke, dva vira (eno od Jarnikovih razprav in Brižinske spomenike) pa je vključil le v spremljevalno monografijo. Gradivo iz literature je Tesnière uvrstil k točkam v mreži krajev glede na izvor avtorja, ki je delo napisal, glede na krajevni izvor vira ali glede na zemljepisno uvrstitev gradiva v dialektoloških razpravah. V grobem lahko vire za Koroško uvrstimo v tri skupine, in sicer **(1)** dialektološke razprave, **(2)** slovnice in slovarji ter **(3)** razna besedila v koroških narečjih:

(1) Dialektološke razprave

- Razprava Urbana Jarnika Obraz slovenskoga narěčja u Koruškoj (Jarnik 1842), v kateri je Jarnik obravnaval skoraj celo koroško narečno ploskev in določil tri glavna narečja: podjunsko, rožansko in ziljsko. Gradivo iz te razprave je Tesnière navajal le v monografiji kot »koroško« (npr. Tesnière 1925a: 399).
- Razprava Obraz rožanskega razrečja na Koroškem, ki je izšla v več številkah v prvem (Scheinigg 1881) in drugem letniku (Scheinigg 1882) revije Kres.[41] Vir je uvrščen v Borovlje/Ferlach (19), kjer se je Scheinigg rodil.
- Obe Grafenauerjevi že omenjeni razpravi, in sicer o naglasu v ziljskem narečju (Grafenauer 1905) in O »Duhouni brambi« in nje postanku (Grafenauer 1907). Iz razprave o naglasu je Tesnière črpal gradivo za Brdo pri Šmohorju/Egg bei Hermagor (8) v neposredni bližini Grafenauerjevega rojstnega kraja, in za mejo med Ziljo in Rožem (10), iz razprave o Duhovni brambi (več o razpravi spodaj) pa za kar pet točk: mejo med Ziljo in Rožem (10), mejo med Rožem in Podjuno (22), Kostanje (nad Vrbskim jezerom)/Köstenberg (13), področje okoli Vrbskega jezera (16) in Celovec/Klagenfurt (18).

(2) Slovnice in slovarji

- Slovnica Ožbalta Gutsmana Windische Sprachlehre, ki je prvič izšla leta 1777; Tesnière je upošteval šesto izdajo iz leta 1829, v kateri je Urban Jarnik v opombah navajal posebnosti ziljskega narečja. Posledično je slovnica Tesnièrju služila kot vir za Grabštajn/Grafenstein (21), kjer se je rodil Gutsman, in za Potok (pri Štefanu na Zilji)/Bach (9), kjer se je rodil Urban Jarnik.
- Slovensko-nemški slovar Deutsch-windisches Wörterbuch (1789) je tako kot slovnico napisal Ožbalt Gutsman, zato je umeščena v Grabštajn/Grafenstein (21).
- Slovenska slovnica Antona Janežiča, rojenega v Lešah pri Šentjakobu v Rožu

41 Tesnière navaja le letnik 1882.

(četrta izdaja iz leta 1869), v kateri Janežič primerjalno navaja koroške in druge narečne oblike, ki jih je Tesnière uporabil kot vir za Leše (pri Šentjakobu v Rožu)/Lessach (14).

- Karel Pečnik, tako kot Janežič rojen v Lešah/Lessach (14), je konec 19. stoletja izdal Praktisches Lehrbuch der Slovenischen Sprache [1890] za samostojno učenje slovenščine.[42] V knjigi so med drugim predstavljene narečne značilnosti slovenščine »na primeru narečja Leš v Rožu« (Pečnik 1890: 107), kamor je gradivo uvrstil tudi Tesnière.

(3) Razna besedila v koroških narečjih

- Rokopisni prisežni obrazec vetrinjskega samostana za priče iz vrst podložnikov v sodnem protokolu cistercijanskega samostana Vetrinj, nastal med letoma 1601 in 1609. Tesnière je imel na voljo prepis rokopisa, ki ga je leta 1885 objavil Jakob Sket v reviji Kres.[43] Gradivo je uvrščeno v Vetrinj pri Celovcu/Viktring (17).
- Tiskani koroški zbirki molitev za obrambo pred nesrečami in raznih zarotitev, Kolomonov žegen in Duhouna branua (Duhovna bramba). Tesnière je imel na voljo besedilo Kolomonovega žegna, ki ga je izdal Jože Glonar leta 1920 »v glavnem po prvem tisku« (Grafenauer 1943: 206),[44] medtem ko svojega vira za Duhovno brambo ne navaja.[45] Oba tiska sta nastala na osnovi različnih nemških in slovenskih predlog iz 17. in prve polovice 18. stoletja, ki so se med ljudmi širile s prepisovanjem, prirejanjem in prevajanjem (Grafenauer 1907: 15–16; Lausegger 2016: 41). Tesnière (1925a: 436), sklicujoč se na Grafenauerja (1907: 53), navaja, da je bil Kolomonov žegen natisnjen okrog leta 1790 in da naj bi ga prevedel znani koroški bukovnik Andrej Šuster Drabosnjak, ter da je bila Duhovna bramba prevedena v rožansko narečje[46] in natisnjena okrog leta 1800. Na podlagi teh podatkov je Tesnière gradivo iz Kolomonovega žegna uvrstil v Drabosnje (pri Kostanjah)/Drabosenig (12), Drabosnjakov rojstni kraj, medtem ko gradivo iz Duhovne brambe v atlasu navaja za Rož, v monografiji pa dosledno kot »koroško« (npr. Tesnière 1925a: 130, 230). Grafenauer je sicer v svoji kasnejši razpravi leta 1943 nekatere svoje teze, med njimi tezo o Drabosnjaku kot avtorju in tezo o času natisa, zavrnil na podlagi novih lastnih raziskav in raziskav drugih ter novih najdb.

---

42 V isti zbirki so izšli še drugi podobni učbeniki za številne jezike.

43 Obrazec hrani arhiv v Celovcu (prim. RRSS, Ms 099, v Ogrin 2022).

44 Po podatkih iz literature so doslej znani trije natisi *Duhovne brambe* s Koroškega (okoli 1747, 1810 in 1820) (Grafenauer 1943: 264; Maurer-Lausegger 2016: 41) in dva natisa *Kolomonovega žegna* (okoli 1740 in ponatis 1830) (Grafenauer 1943: 264).

45 Grafenauer (1907: 3) piše, da si je izvode *Kolomonovega žegna* in *Duhovne brambe* izposodil.

46 Grafenauer (1907: 42) je zapisal še, da je v obeh besedilih viden tudi vpliv takratnega knjižnega jezika, v *Duhovni brambi* bolj kot v *Kolomonovem žegnu*.

- Dve krajši ljudski pripovedki iz Roža, ki ju je zapisal in objavil Janez Scheinigg leta 1882 v Kresu (Scheinigg 1882a). Tesnière (1925a: 442) v seznamu virov navaja, da sta zapisani v rožanskem narečju, in ju upošteva za celotno rožansko narečje, torej med mejo med ziljskim in rožanskim narečjem (10) in mejo med rožanskim in podjunskim narečjem (22).
- Le v monografiji navaja tudi primere iz Brižinskih spomenikov (npr. Tesnière 1925a: 180, 326), ki jih uvršča v koroški dialekt (Tesnière 1925a: 431).

Na Tesnièrjevem sicer izčrpnem seznamu virov pa nekaj gradiva za Koroško – z razlogom – tudi pogrešamo. Nikjer namreč ne navaja razprave *Die Assimilation im Rosenthaler Dialect*, v kateri avtor Janez Scheinigg (gl. Scheinigg 1882c) obravnava glasovje in skladnjo lastnega, rožanskega narečja in navaja številne narečne primere. Mogoče je razlog v tem, da je razprava izšla v letopisu državne gimnazije v Celovcu in ni bila ravno široko znana ali dostopna.[47] Prav zagotovo pa Tesnièrju niso bila dostopna Drabosnjakova tako tiskana kot rokopisna besedila. Prvo poglobljeno raziskavo o Drabosnjaku in njegovem knjižnem in rokopisnem opusu je opravil Franc Kotnik z disertacijo leta 1907, vendar večina Drabosnjakovih besedil, zlasti rokopisnih, v začetku 20. let še ni bila znana ali širše dostopna, poleg tega je v tem času o njegovem delu in avtorstvu kljub Kotnikovi poglobljeni disertaciji obstajalo bistveno več neznank kot danes.[48]

Tesnière takrat še ni poznal klasifikacije slovenskih narečij ruskega raziskovalca Izmaila Ivanoviča Sreznjevskega,[49] ki je študiral in deloval na Univerzi v Harkovu v današnji Ukrajini in je od leta 1839 do 1842 opravljal raziskovalno pot po slovanskih deželah. Za Koroško sta Sreznjevskemu podatke iz lastnih filoloških in etnografskih raziskav posredovala Ziljana Urban Jarnik[50] in Matija Majar (Matičetov 1988). Prvi je slovenski javnosti klasifikacijo Sreznjevskega, ki je bila objavljena leta 1841 v *Žurnalu Ministerstva narodnago prosvěščenija* (Sankt Peterburg), predstavil Fran Ramovš leta 1931 v *Dialektološki karti slovenskega jezika*, prvi znanstveni klasifikaciji slovenskih narečij.

---

47 Te razprave ne citira niti Grafenauer v svoji razpravi iz leta 1907, kjer pa se sklicuje na Scheiniggovo objavo iz *Kresa*.

48 O odkrivanju Drabosnjakovega opusa gl. Maurer-Lausegger 2018.

49 Sreznjevski je v prvi klasifikaciji slovenskih narečij leta 1841 v članku v ruskem časopisu določil skupno 18 narečij, od tega na Koroškem ziljsko na Zilji, rožansko v Rožu in zabelsko (danes podjunsko) narečje v Podjuni (Ramovš 1931: 15–18).

50 V kontekst raziskave Sreznjevskega se uvršča tudi omenjena Jarnikova razprava iz leta 1842.

7 Sklepne ugotovitve

V prispevku smo skušali uvodoma prikazati širšo sliko politično-družbene situacije povojne Evrope in današnje avstrijske Koroške neposredno pred obdobjem, ko se je Tesnière kot tolmač na terenu pridružil mednarodni plebiscitni komisiji. V skladu z naravnanostjo francoskih predstavnikov, da so prisluhnili slovenskemu vidiku zgodovinske in aktualne situacije na južnem Koroškem – čeprav so se pri končnih odločitvah podredili drugim vidikom in interesom –, je Tesnière dejansko uvidel situacijo na Koroškem s »slovanskega stališča«. Pri prebiranju odlomkov, ki jih je Tesnière v uvodu v atlas zapisal o Koroški, zlasti o ravnanju velesil pri določanju povojnih mej, razlogih za izid plebiscita in intenzivni germanizaciji pred plebiscitom in po njem, se moramo zavedati, da so bili Tesnièrjevi kritični, neposredni in čisto nič diplomatski zapisi namenjeni članom komisije za doktorat ter na splošno znanstvenikom in drugim v Franciji, ne že informiranim o tem vprašanju v Sloveniji. Če v tej luči ugledamo njegovo jasno kritiko ravnanja Avstrije, med drugim glede obdobja po plebiscitu, in posredno tudi Francije kot pomembnega člena pri sklepanju mirovnih pogodb, se Tesnière pokaže kot oseba, ki je tudi pred avtoritetami jasno izražala svoje mnenje.

V skladu s Tesnièrjevo neodvisnostjo in samostojnostjo, ki naj bi ga celo stala mesta na pariški univerzi (Madray-Lesigne 1994: 246; Verdelhan Bourgade 2020: 270), velja tudi poudariti, da se je Tesnière v stiku s Slovenci osvobodil vpliva v Franciji in tudi širše razširjenih hipotez o Slovencih kot narodu na nižji stopnji civilizacije, ki niso temeljile na znanstvenih dejstvih. Kot je razbrati iz Tesnièrjevih pisem Meilletu, je Tesnière ravno v Ljubljani ugotavljal, da mora zavračati vnaprejšnje predpostavke o delovanju in strukturi jezikov ter vedno izhajati iz opazovanja dejstev, saj predpostavke o dvojini niso sovpadale z njegovimi opažanji na terenu (Madray-Lesigne 1994: 244). Tesnière je Meilletevo tezo o povezavi med ohranjanjem dvojine in stopnjo razvoja civilizacije problematiziral tudi v uvodu v monografijo *Oblike dvojine v slovenščini*. Tam piše, da se načeloma sicer strinja z mentorjem, da je izginjanje dvojine mogoče razložiti z razvojem civilizacije, vendar pa takoj v nadaljevanju o Slovencih piše kot o inteligentnem in civiliziranem narodu in meni, da je s tega vidika pojmovanje, da je ohranjenost dvojine znak zaostale civilizacije, očitna anahronija. Ravno to opažanje naj bi ga tudi motiviralo, da je sledil ideji svojega mentorja, da razišče dvojino v slovenščini (Tesnière 1925: IX; Bergounioux 2024: 25) Po Bergouniouxu (2024: 28) je Tesnière v nasprotju z Meilletom opozoril, da so vsi sistemi enakovredni in da je izgubljanje dvojine posledica različnih izmenjav in interakcij in ne zaostalosti civilizacije.

Tesnière je na ljubljanski univerzi deloval v obdobju, ko se je na Slovenskem vzpostavljala slovenistika kot znanost. Trditev, da je Tesnière na področju dialektologije oral ledino, bi bila pretirana, saj je imel na voljo že razmeroma

veliko gradiva, na katero se je oprl pri svoji raziskavi, o čemer ne nazadnje priča tudi njegov obsežni seznam virov. Nedvomno pa je pionir lingvističnogeografske metode v slovenskem jezikoslovju, pri čemer metode ni neposredno prenesel iz že obstoječih atlasov, ampak je moral pri zasnovi upoštevati posebnosti slovenskega jezika, prilagoditi vprašalnico raziskavi slovenske skladnje in premostiti za raziskavo slovenščine kot celote neugodno meddržavnopolitično situacijo. Ugotovimo lahko, da je Tesnière kljub oviram, ki jih je pri raziskovanju dvojine v slovenskih koroških narečjih imel zaradi meje, začrtane po plebiscitu leta 1920, v največji možni meri izčrpal razpoložljive vire. Čeprav sta izbiro točk na Koroškem usmerjali literatura in razpoložljivost informantov, lahko ugotovimo, da je razporeditev točk na Koroškem enakomerna, uravnotežena tudi z določitvijo širših (npr. Vrbsko jezero oz. njegova okolica) in mejnih območij med narečij. Poleg tega sta bila dva njegova koroška informanta odlična strokovnjaka za zgodovino in etnologijo Koroške ter njena narečja. Z Ehrlichom ju je med drugim povezovala izkušnja Pariške mirovne konference in dogajanja ob njej, z Grafenauerjem pa zbiranje dialektološkega gradiva in zanimanje za jezikoslovna vprašanja. Iz poznavanja koroške situacije je izhajalo tudi Tesnièrjevo kasnejše zanimanje za vprašanja političnega statusa maternega jezika, čemur pa se ni imel priložnosti posvetiti (Madray-Lesigne 1994: 246). V zvezi s pomenom Tesnièrjeve doktorske raziskave slovenske dvojine v evropskem jezikoslovju velja omeniti, da je bil Tesnière edini francoski slavist, ki je bil pred drugo svetovno vojno sopotnik članov Praške šole in je na enem od srečanj leta 1927 predaval o dvojini in lingvistični geografiji (Comtet 2021: 116, po Bergounioux 2024: 28).

Za dodatno osvetlitev koroškega gradiva in Tesnièrjevih ugotovitev glede dvojine v koroških narečjih bo nujna podrobnejša preučitev samih jezikovnih kart in monografije, ki bo lahko med drugim pokazala, kolikšen vpliv je med drugim imelo na rezultate raziskave napačno pripisano avtorstvo Drabosnjaku. Z metodološkega vidika bo zanimiva primerjava z njegovim pristopom k zahodnim slovenskim narečjem, katerih govorci so po prvi svetovni vojni postali državljani Italije. Že iz delne predstavitve Tesnièrjeve korespondence, ki jo hrani Narodna knjižnica Francije v Parizu (v Madray-Lesigne 1994), lahko razberemo, da so Tesnièrjeva pisma bogat, a še neizčrpan vir za razumevanje njegovega odnosa do Koroške, tako pisma mentorju Meilletu kot dopisovanje z Aleksandrom Isačenkom, ki je v tridesetih letih 20. stoletja na Koroškem zbiral gradivo za raziskave podjunskega in rožanskega narečja ter med drugim podal opis sociolingvistične situacije na dvojezičnem Koroškem. V omenjenem prispevku o Tesnièrjevi korespondenci je objavljen odlomek iz pisma soborcu iz vojske, 27. novembra 1931, ob razpravi o prevodu Župančiča. V delu pisma Tesnière dobrih dvajset let po plebiscitu razmišlja tudi o negotovi usodi slovenske skupnosti na Koroškem:

> Ko gre za večni boj med dvema velikima narodoma, kot sta Francija in Nemčija, konflikt v sebi nima veliko človeškega. V igri so namreč predvsem ekonomski interesi. Poraženci na obeh straneh so mrtvi, zmagovalci pa prodajalci v delikatesi. V vsem tem ni veliko filozofije. Ko pa gre za boj med Slovenci in Nemci, gre vsaj na slovenski strani za vprašanje življenja in smrti. Ali bodo ti ljudje uspeli rešiti svojo jezikovno in kulturno dediščino iz primeža germanizacije, ki jih želi zadušiti? V tem je tragedija zasledovane živali, preganjanega jelena, labodjega speva. In priznam, da kljub vsemu simpatiziram s tistimi, ki ne želijo umreti – in imajo prav–, ker je smrt zlo in edino resnično dobro, okoli katerega moramo splesti svoje življenje, je življenje. (Madray-Lesigne 1994: 248)

Arhivski vir

NAF 28026 Fonds Lucien Tesnière, I – Slovène, I 1 – Enquête slovène, Carinthie, zv. 70–74.

Literatura

Benedik 2002 = Metod Benedik, Lambert Ehrlich za slovenski narod, v: Lambert Ehrlich – Metod Benedik, *Lambert Ehrlich: Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20; Ehrlichova spomenica za Vatikan 14. aprila 1942 (za objavo pripravila Marija Vrečar); Metod Benedik: Lambert Ehrlich za slovenski narod*, Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze, 2022 (Acta ecclesiastica Sloveniae 24), 641–688.

Bergounioux 2022 = Gabriel Bergounioux, Lucien Tesnière (1893–1954): du slovène à la syntaxe structurale, v: *L'Œuvre de Lucien Tesnière: lectures contemporaines*, ur. F. Neveu – A. Roig, Berlin: de Gruyter, 2022, 121–134.

Bergounioux 2024 = Gabriel Bergounioux, Le duel entre Meillet et Tesnière, v: *Insights into the History of Linguistics: Selected Papers from ICHoLS* XV, ur. Maria Paola Tenchini – Savina Raynaud, Milano – Udine: Mimesis International, 2024, 13–30.

Chevalier 1997 = Jean-Claude Chevalier, Trubetzkoy, Jakobson et la France, 1919–1939, v: *Jakobson entre l'Est et l'Ouest*, ur. Françoise Gadet – Patrick Sériot, Lausanne: Université de Lausanne, Institut de Linguistique et des Sciences du Langage, 1997 (Cahiers de l'ILSL 9), 33–46.

Comtet 2021 = Roger Comtet, L'histoire de la science du langage et la didactique des langues, *Cahiers du CLSL* 65 (2021), 105–131.

Dagnac 2018 = Anne Dagnac, SyMiLa and the *Atlas linguistique de la France*: a tool for the study of Gallo-Romance syntax, *Glossa: a journal of general linguistics* 3.1 (2018). DOI: https://doi.org/10.5334/gjgl.543.

Ehrlich 2002 = Ehrlich Lambert, Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20, v: Lambert Ehrlich – Metod Benedik, *Lambert Ehrlich: Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20; Ehrlichova spomenica za Vatikan 14. aprila 1942 (za objavo pripravila Marija Vrečar); Metod Benedik: Lambert Ehrlich za slovenski narod*, Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze, 2002 (Acta Ecclesiastica Sloveniae 24), 53–618.

Grafenauer 1905 = Ivan Grafenauer, Zum Accente im Gailthalerdialekte, *Archiv für slavische Philologie* 27 (1905), 195–228.

Grafenauer 1907 = Ivan Grafenauer, O »Duhovni brambi« in nje postanku, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 4 (1907), 1–70.

Grafenauer 1923 = Ivan Grafenauer, Naglas v nemških izposojenkah v slovenščini: donesek k zgodovini slovenskega naglasa, *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* 1 (1923), 358–391.

Grafenauer 1943 = Ivan Grafenauer, *»Duhovna bramba« in »Kolomonov žegen« (Nove najdbe in izsledki)*, Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1943.

Grafenauer 1970 = Bogo Grafenauer, Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919, v: *Koroški plebiscit: razprave in članki*, ur. Janko Pleterski – Lojze Ude – Tone Zorn, Ljubljana: Slovenska matica, 1970, 295–375.

Grafenauer 1973 = Bogo Grafenauer, Življenje in delo, v: Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje: Mohorjeva družba, 1973, 225–309.

Griesser Pečar 2010 = Tamara Griesser Pečar, *Die Stellung der slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten 1918–1920*, Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva družba, 2020.

Griesser Pečar 2013 = Tamara Griesser Pečar, Koroški plebiscit, v: *Poslednje ustoličenje na Gosposvetskem polju 1414: zbornik člankov*, ur. Borut Korun, Ljubljana: Svetovni slovenski kongres = Slovenian World Congress, 2013, 127–135.

Jarnik 1842 = Urban Jarnik, Obraz slovenskoga naréčja u Koruškoj, *Kolo* (Zagreb) 1 (1842), 41–57.

Kahane – Osborne 2015 = Sylvain Kahane – Timothy Osborne, Translators' Introduction, v: Lucien Tesnière, *Elements of Structural Syntax*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2015, xxix–lxxiii.

Kenda-Jež 2017 = Karmen Kenda-Jež, Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy Niecisław (1845–1929), v: *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi136088/#novi-slovenski-biografski-leksikon; izvirna objava v: *Novi Slovenski biografski leksikon* 2, ur. Barbara Šterbenc Svetina idr., Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2017.

Kolarič 1954 = Rudolf Kolarič, Lucien Tesnière, v: *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti 5: 1952–1953*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954, 92–94.

Kranjec 1980 = Marko Kranjec, Tesnière, Lucien (1893–1954), v: *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi695060/#slovenski-biografski-leksikon; izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon* 4, ur. Alfonz Gspan idr., Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991, 66–67.

Lameli 2010 = Alfred Lameli, Linguistic atlases – traditional and modern, v: *Language and space: an international handbook of linguistic variation* 1: *theories and methods*, ur. Peter Auer – Jürgen Erich Schmidt, Berlin – New York: de Gruyter Mouton, 2010 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft = Handbook of linguistic and communication science 30.1), 567–592.

Madray-Lesigne 1994 = Françoise Madray-Lesigne, Lucien Tesnière et la Slovénie à travers sa correspondance, *Linguistica* 34.1 (1994), 243–249.

Malle 2002 = Avguštin Malle, Ehrlichov rod in koroška leta Lamberta Ehrlicha, v: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj, Celje: Mohorjeva družba, 2002, 9–22.

Marès 1983 = Antoine Marès, Puissance et présence culturelle de la France: l'exemple du Service des Œuvres françaises à l'Étranger dans les années 30, *Relations Internationales* 33 (1983), 65–80.

Matičetov 1988 = Milko Matičetov, Sreznevskij, Izmail Ivanovič (1812–1880), v: *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi946530/#primorski-slovenski-biografski-leksikon; izvirna objava v: *Primorski slovenski biografski leksikon* 3, ur. Martin Jevnikar, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1986–1989, 438–440.

Maurer-Lausegger 2016 = Herta Maurer-Lausegger, Koroško bukovništvo skozi čas, *Jezik in slovstvo* 61.3–4 (2016), 35–48.

Maurer-Lausegger 2018 = Herta Maurer-Lausegger, Avtografi ljudskih iger Andreja Schusterja - Drabosnjaka, eniga pavra v Korotane, v: *Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski*, ur. Damjan Huber – Urška Perenič – Aleksander Bjelčevič, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018 (Obdobja 37), 45–53.

Moder 1990 = Janko Moder, Jeras, Sidonija, v: *Enciklopedija Slovenije* 4: *Hac–Kare*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990.

Nartnik 1994 = Vladimir Nartnik, Oblikovje slovenske dvojine v Jezikovnem atlasu L. Tesnièrja, *Slavistična revija* 42.2–3 (1994), 191–194.

Ogrin 2022 = Matija Ogrin (ur.), *Register rokopisov slovenskega slovstva*, RRSS 099: Priseżni obrazec vetrinjskega samostana, ZRC SAZU, 2022, https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_099 [2025-8-19].

Osojnik 2018 = Janez Osojnik, *Velika Britanija in Koroška 1918–1920*, magistrsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, 2018, https://dk.um.si/Dokument.php?id=128788&lang=slv.

Osredkar 2019 = Mari Jože Osredkar, Profesor dr. Lambert Ehrlich, *Učitelji Teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani*, Ljubljana: Teološka fakulteta, 2019 (Acta Ecclesiastica Sloveniae 41), 17–44.

Perovšek 2002 = Jurij Perovšek, Ehrlich in pariška mirovna konferenca 1919–1920, v: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj, Celje: Mohorjeva družba, 2002, 59–85.

Pleterski 1990 = Janko Pleterski, K zgodovinskim okoliščinam bojev in plebiscita na Koroškem v letih 1918–1920, *Sodobnost* 38.8–9 (1990), 825–848.

Pleterski 2003 = Janko Pleterski, *Koroški plebiscit 1920: poskus enciklopedične razlage gesla o koroškem plebiscitu = Kärntner Volksabstimmung 1920*, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2003.

Priestly 2005 = Tom Priestly, Povezave med poročili Milesove misije in odločitvijo mirovne konference v Parizu za plebiscit na Koroškem leta 1919. Kakšen dokaz so poročila sama?, *Prispevki za novejšo zgodovino* 45.1 (2005), 1–21.

Prunč – Karničar – Pfandl – Sellner 1981 = Erich Prunč – Ludwig Karničar – Heinrich Pfandl – Alfred Sellner, Vorschläge und Beiträge zur Inventarisierung der sloweischen Volkssprache in Kärnten, v: *Lexikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten: Grundsätzliches und Allgemeines*, ur. Stanislaus Hafner – Erich Prunč, Graz: Institut für Slawistik der Universität, 1980 (Slowenistische Forschungsberichte 1), 59–136.

Rahten 2011 = Andrej Rahten, Wilsonova srečanja in razhajanja s Slovenci = Les rencontres et les différends entre Wilson et les Slovènes, v: *Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev = Les cinq grands et la création du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes*, ur. Andrej Rahten – Janez Šumrada, Loka pri Mengšu: Center za evropsko prihodnost = Centre pour l'avenir européen – Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti = Centre de la recherche scientifique de l'Académie slovène des sciences et des arts, 2011, 195–219, 437–466.

Ramovš 1931 = Fran Ramovš, *Dialektološka karta slovenskega jezika*, Ljubljana: Rektorat Univerze kralja Aleksandra I., 1931.

Scheinigg 1881 = Janez Scheinigg, Obraz rožanskega razrečja na Koroškem, *Kres* 1 (1881), 412−415, 459−465, 525−527, 561−563, 617−621, 663−667.

Scheinigg 1882a = Janez Scheinigg, Obraz rožanskega razrečja na Koroškem, *Kres* 2 (1882), 427−431, 475−479, 529−532, 582−585, 628−630.

Scheinigg 1882b = Janez Scheinigg, Dve narodni z Rožanskega, *Kres* 2 (1882), 207.

Scheinigg 1882c = Johann Scheinigg, Die Assimilation im Rosenthaler Dialect: ein Beitrag zur kärntner-slovenischen Dialectforschung, *XXXII. Programm des k. k. Staats-Gymnasiums zu Klagenfurt*, 1882, 5–27.

Schlamberger Brezar 2011 = Mojca Schlamberger Brezar, Uvod k prevodu Tesnièrjevega Atlasa dvojine, v: Lucien Tesnière, *Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini*, Ljubljana: Založba Univerze, 2022, 5–9.

Skubic 2010 = Mitja Skubic, *Romanistika na Slovenskem*, Ljubljana: Znanstvena založba Univerze v Ljubljani, 2010.

Smolej 2008 = Tone Smolej, Lucien Tesnière in slovenska primerjalna književnost, v: *Primerjalna književnost v 20. stoletju in Anton Ocvirk*, ur. Darko Dolinar – Marko Juvan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008, 103–112.

Sretenović 2011 = Stanislav Sretenović, Francija in ustanovitev Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev = La France et la fondation du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes, v: *Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev = Les cinq grands et la création du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes*, ur. Andrej Rahten – Janez Šumrada, Loka pri Mengšu: Center za evropsko prihodnost = Centre pour l'avenir européen; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti = Centre de la recherche scientifique de l'Académie slovène des sciences et des arts, 2011, 15–51.

Tesnière 1925a = Lucien Tesnière, *Les formes du duel en slovène*, Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1925.

Tesnière 1925b = Lucien Tesnière, *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène*, Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1925.

Tesnière 1995 [1937] = Louis Tesnière [1937], Curriculum vitae de Monsieur Tesnière. 1893–1914, v: *Lucien Tesnière aujourd'hui: actes du Colloque international C.N.R.S. URA 1164 – Université de Rouen 16–17–18 novembre 1992*, ur. Françoise Madray-Lesigne – Jeannine Richard-Zappella, Paris – Louvain: Société pour l'information grammaticale – Peeters, 1995, 410–412.

Tesnière 2022a = Lucien Tesnière, *Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini*, prev. Mojca Schlamberger Brezar, Ljubljana: Založba Univerze, 2022.

Tesnière 2022b = Marie-Hélène Tesnière, Préface: Lucien Tesnière (1893–1954), v: *L'œuvre de Lucien Tesnière: lectures contemporaines*, ur. Franck Neveu – Audrey Roig, Berlin – Boston: de Gruyter, 2022, IX–XVII.

Verdelhan Bourgade 2020 = Michèle Verdelhan Bourgade, Lucien Tesnière, professeur de linguistique à Montpellier de 1937 à 1954: l'aventure d'une grammaire, *Bulletin de l'Académie des Sciences et Lettres de Montpellier* 51, Montpellier: Académie des Sciences et Lettres de Montpellier, 2020, 267–281.

Vrečar 2002 = Marija Vrečar, Uvodna razprava, v: Lambert Ehrlich – Metod Benedik, *Lambert Ehrlich: Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20; Ehrlichova spomenica za Vatikan 14. aprila 1942 (za objavo pripravila Marija Vrečar); Metod Benedik: Lambert Ehrlich za slovenski narod*, Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze (Acta ecclesiastica Sloveniae 24), 2002, 17–52.

Zdovc 2010 = Pavel Zdovc, *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem: razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten: erweiterte Auflage*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2010 (Razprave 21).

Summary

Lucien Tesnière and Carinthian Slovenian Dialects

Lucien Tesnière acquired numerous language skills in France and several European countries. After the First World War, he continued his studies in Paris, influenced by Antoine Meillet and Jules Gilliéron. Meillet suggested that Tesnière study the dual in Slovenian. From June to the second half of October 1920, Tesnière accompanied the French delegation in Carinthia as an interpreter, observing the events surrounding the plebiscite and familiarizing himself with the history and situation of the Slovenians in Carinthia. Shortly afterward, he took up a position as a French teacher in Ljubljana and began investigating the dual. He adapted the method of linguistic geography, as he had studied it in Gilliéron's and other atlases of Romance languages and German, to Slovenian and the aims of his research. For Slovenian dialects in Austrian Carinthia, he identified twenty-one points (including the border and wider areas) and informants from Carinthia that were living in Ljubljana at the time because he was unable to conduct field research in Carinthia. Lambert Ehrlich (for Camporosso in the Canale Valley and Vorderberg) and Ivan Grafenauer (for Egg bei Hermagor and dialect boundaries) stand out among his informants. The literature, which was an additional source of material, includes dialectology articles, grammars, and dictionaries, as well as various texts in Slovenian Carinthian dialects. With his research, Tesnière introduced linguistic geography into Slovenian linguistics and rejected assumptions about the connection between the preservation of the dual form and cultural backwardness.

Iz svetovalnic

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša je slovensko središče za usmerjanje knjižnega jezika, njegovo raziskovanje in opisovanje v jezikovnih priročnikih. Posodabljanje temeljnih del knjižnojezikovnih del je kolektivni in dolgoletni process, ki je občasno tudi javno predstavljen v obliki slovarskih del in pravil ter slovničnih opisov. Ker pa se različne jezikovne zadrege uporabnikov, povezane tako z rabo knjižnega jezika kot tudi s tolmačenjem obstoječih priročnikov, porajajo pri vsakodnevnih jezikovnih izbirah, je bila za njihovo sprotno usmerjanje ustanovljena spletna Jezikovna svetovalnica. Za raziskovalce inštituta je svetovalna dejavnost ne le odgovarjanje na konkretna uporabniška vprašanja, temveč tudi rastoč nabor problemskega gradiva, ki ga je treba upoštevati pri koncipiranju uporabnih jezikovnih priročnikov tako z vidika vsebine kot tudi z vidika organiziranosti in prezentacije. Odgovori v Jezikovni svetovalnici zato niso le hitre jezikovne intervencije, ki prinašajo odgovore na aktualna vprašanja, ki jih v priročnikih ni mogoče najti, temveč prinašajo tudi tolmačenje zahtevnejših mest v jezikovnem sistemu in priročnikih, apliciranje novih primerov na obstoječa pravila v pravopisu in slovnici, gradivske raziskave, opozorila na premike v jezikovnih navadah in na jezikovno raznolikost ter na novo odkrita dejstva o našem jeziku in družbi, ki ga uporablja.

V *Jezikoslovnih zapiskih* so redno objavljeni za objavo primerno razširjeni in z znanstvenim aparatom opremljeni prispevki zadnjega polletnega obdobja, ki jih je kot izstopajoče ali vsebinsko navdihujoče izbralo uredništvo svetovalnice, in sicer tako z namenom predstavitve dejavnosti sodelavk in sodelavcev Inštituta za slovenski jezik kot tudi zaradi predstavljanja konkretnih odgovorov tistemu delu jezikoslovne javnosti, ki raje posega po tiskani strokovni periodiki.

Manca Černivec

Italijanske dežele: *Veneto* ali *Benečija*? *Trentinsko* ali *Trentino*? In samo *Južna Tirolska*?

Cobiss: 1.04
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.13

Vprašanje

Za italijanskih 20 dežel imamo slovenska poimenovanja. Nekatera vseeno zbujajo pomislek.

(1) Ali je ital. *Veneto* po slovensko *Benečija*?
Ali lahko namesto *Benečija* govorimo *Beneška Slovenija*?
Je *Benečija* dežela, *Beneška Slovenija* pa pokrajina?

(2) V podomačenem imenu dežele po italijansko *Trentino-Alto Adige*/*Trentino-Südtirol*/*Trentin-Südtirol*: *Trentinsko* ali *Trentino*?

(3) V členu 34 v predlogu novih pravil za prevzemanje iz italijanščine (*Pravopis 8.0*): »V večbesednih podomačenih imenih občnoimenske sestavine prevajamo, npr. […] *Trentinsko – Zgornje Poadižje* (it. *Trentino Alto Adige*)«. V Seznamu tujih zemljepisnih imen v slovenskem jeziku je kot priporočljiva raba zapisano *Trentino-Zgornje Poadižje*. Zakaj *Trentinsko*? Kaj pa sklanjanje? Vezaj/pomišljaj? Kje preveriti slovenska poimenovanja?

(4) V *Slovarju slovenskih eksonimov* Draga Kladnika in Draga Perka je *Južna Tirolska* za izvirno ime *Trentino-Alto Adige/Trentino-Südtirol/Trentin-Südtirol.* V členu 40 v poglavju Prevzete besede in besedne zveze *Pravopisa 8.0* je opozorilo samo na to, da sta *Južna Tirolska* (nem. *Südtirol*) in *Zgornje Poadižje* (it. *Alto Adige*) v rabi enakovredna.

(5) Po ePravopisu so *Marke* pokrajina v Italiji. Zakaj ne dežela?

Manca Černivec ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ▪ manca.cernivec@zrc-sazu.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-2811-2154

CC BY SA

Odgovor

1 O pokrajinah

Za razumevanje problematike je nujno upoštevanje različnih pomenov, ki jih ima beseda *pokrajina*, saj je *pokrajina* **(1) geografska enota** s skupnimi naravnimi značilnostmi ali **(2) upravna oz. administrativna enota**, kar je razvidno tudi iz splošnega razlagalnega in terminološkega slovarja.

> ***pokrajina*** v ***SSKJ2***:
> 1. *manjše ali večje ozemlje glede na oblikovanost, obraslost, urejenost*: pokrajina se je spremenila; občudovati lepoto pokrajine / slovenska pokrajina je zelo raznovrstna / gorata, tropska pokrajina; rodovitna pokrajina; pokrajina oljk in pomaranč / industrijska, kmetijska pokrajina // *določeno manjše ali večje ozemlje sploh*: megla leži nad pokrajino; Dolenjska, Primorska in druge slovenske pokrajine
> 2. v nekaterih državah *višja upravna enota*: država je razdeljena na pokrajine; glavno mesto pokrajine
> ● avtonomna pokrajina *v sklopu države, višje upravne enote organizirana politična skupnost z avtonomnimi pravicami ali ozemlje, ki pripada tej skupnosti*
>
> ***pokrajina*** v ***Geografskem terminološkem slovarju***:
> 1. spl. geogr. del Zemljinega površja, ki ima glede na prepletanje geografskih pojavov, prvin in součinkovanje geografskih dejavnikov svojski značaj, videz, po katerem se razlikuje od okolice
> 2. spl. geogr. ozemlje s prevlado ene ali več pokrajinskih prvin
> 3. spl. geogr. videz Zemljinega površja
> 4. spl. geogr. upravna enota višje ravni

Države upravno niso razdeljene na enake enote. Republika Italija je upravno razdeljena na občine (it. *comune*), pokrajine (it. *provincia*), metropolitanska mesta (it. *città metropolitana*) in dežele (it. *regione*). V drugih državah[1] se pojavljajo tudi druge upravne enote, nekatere med njimi so npr. *grofija*, *okrožje*, *departma*, *kanton*, *okraj*, *oblast*.

V ePravopisu so uslovarjane tako pokrajinske kot upravne enote. Med upravne enote so sprejeta imena, ki imajo na določenem ozemlju točno določene upravne meje in upravni status. Med pokrajinska imena oz. pokrajine pa so sprejeta imena, ki poimenujejo:

(1) ozemlje glede na oblikovanost, obraslost, urejenost (*Dunajski gozd*, *Notranjski kras*);
(2) določeno ozemlje nasploh (*Gorenjska*, *Podravje*).

---

1 V Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je bilo v preteklosti zastavljeno vprašanje, katere slovenske ustreznice uporabljamo za ruske upravne enote. Za te obstaja standard ISO z angleškimi in francoskimi prevodi, slovenske ustreznice (*republika*, *okraj*, *oblast*, *avtonomno mesto*, *avtonomna oblast*, *avtonomno okrožje*) sicer niso uradno standardizirane, so pa geografi ob prevajanju iz izvirnih ruskih zapisov prevodne rešitve med seboj uskladili (Dobrovoljc 2022).

V praksi je ločevanje med upravnimi enotami, ki jih uvrščamo med stvarna imena, in pokrajinami, ki jih uvrščamo med zemljepisna imena, pogosto oteženo, saj je mogoče nekatera imena hkrati uvrstiti med upravne in pokrajinske enote. Italijanskih upravnih enot v ePravopisu zaenkrat še nismo sistematično obravnavali, zato ta imena niso predstavljena kot upravne enote, ampak kot pokrajine, in jim je tudi pripisana pravopisna oznaka *zemljepisno ime*, ne pa *stvarno ime*. Njihovo sistematično obravnavo načrtujemo v enem od prihodnjih slovarskih prirastkov, pri čemer načrtujemo sodelovanje in usklajevanje z geografsko stroko, saj je take notranje upravne enote smiselno standardizirati. Ob našem delu so sprotni odzivi uporabnikov (tudi v obliki vprašanj, kakršno je vaše) zelo dragoceni, saj lahko iz njih prepoznamo potrebe uporabnikov in slovar obvestilno prilagodimo, da tem potrebam zadostimo.

2 *Benečija* in *Beneška Slovenija*

Benečija je slovensko ime oz. eksonim italijanskega imena *Veneto* in je ena od italijanskih dežel (= upravna enota).

Beneška Slovenija (it. *Slavia veneta* oz. *Slavia friulana*) ni upravna enota Italije, zato ji upravno ne moremo pripisati statusa pokrajine (it. *provincia*), lahko pa jo razumemo kot pokrajino, če imamo v mislih ozemlje na severovzhodu Italije. Za Beneško Slovenijo se predvsem na lokalni ravni pogosto uporablja tudi skrajšano ime *Benečija*.[2] Raba skrajšanega imena ni neustrezna, če je iz sobesedila jasno, da gre za Beneško Slovenijo. Če pa bi naslovnik besedila skrajšano ime povezal z italijansko deželo (it. *Veneto*), bi prišlo do neustreznega razumevanja in neučinkovite komunikacije, zato je v primerih, ko bi lahko prišlo do dvoumnosti, ustrezna raba polnega imena, tj. *Beneška Slovenija*.

3 *Trentinsko - Zgornje Poadižje*

Endonimov – tj. zemljepisnih imen, ki se uporabljajo na območju, kjer je zemljepisni pojav – za deželo na severu Italije na meji z Avstrijo in Švico je več, saj je dežela uradno večjezična. Italijansko ime dežele je *Trentino-Alto Adige*, nemško *Trentino-Südtirol* in ladinsko *Trentin-Südtirol*. V preteklosti smo pri podomačevanju dvojnega imena v slovenščino izhajali tako iz italijanskega kot tudi nemškega imena, zato imamo tudi v slovenščini dve imeni oz. alonima. Druga sestavina

---

2 Na strani Inštituta za slovensko kulturo je zapisano: »Ime Beneška Slovenija ali Benečija zaznamuje območje vzhodne Furlanije, kjer živijo Slovenci Videnske pokrajine.« (ISK, Toponomastika) Podobno tudi na strani Benečija: »Območje, ki ga zajemajo Nediške doline, dolina Tera in Rezija, potopljeno v zelenju bujne narave, je znano tudi pod imenom Benečija; to je skrajšana oblika za Beneško Slovenijo, ki jo v italijanščino prevajajo Slavia Veneta[.]« (Naše doline)

dvojnega imena je bodisi *Zgornje Poadižje* (iz italijanskega imena *Alto Adige*) bodisi *Južna Tirolska* (iz nemškega imena *Südtirol*). Prva sestavina je enaka v italijanskem in nemškem jeziku – *Trentino*. V slovenščino smo nekatera pokrajinska imena (in upravne enote) podomačevali z obrazilom *-ski* po vzoru slovenskih pokrajinskih imen (*Goriško*, *Kranjsko*, *Kozjansko*, *Tolminsko*) in so bila večinoma v srednjem spolu (npr. *Bavarsko*, *Tirolsko*, *Moravsko*, *Laponsko*; države *Japonsko*, *Finsko*, *Nizozemsko*), za nekatera med njimi so se začela pojavljati in jih v nadaljevanju nadomeščati imena ženskega spola (*Bavarska*, *Tirolska* itd.). Pokrajinska imena pa smo podomačevali tudi drugače (npr. *Lombardija*, *Lacij*, *Piemont*, *Alzacija*, *Zakavkazje*, *Šampanja*).

Italijansko deželo *Trentino-Alto Adige* lahko podomačimo na dva načina:

(1) *Trentinsko - Zgornje Poadižje* (oz. *Trentinsko - Južna Tirolska*, če izhajamo iz nemškega imena), ali

(2) *Trentino - Zgornje Poadižje* (oz. *Trentino - Južna Tirolska*).

Ta slovenska imena niso standardizirana (standardizirana so le imena držav sveta in imena na državnih preglednih kartah v merilu 1 : 1.000.000 in 1 : 250.000), zato z vidika zakonske obveznosti niso obvezujoča za rabo, jih pa priporočamo jezikoslovci, saj je podomačena imena v besedilu lažje uporabljati. V *Pravopisu 8.0* sledimo podomačevanju po vzorcu poimenovanja pokrajinskih imen z obrazilom *-ski*, ki je za rabo priporočljivejše.

Med zanesljivejšimi viri, v katerih lahko preverite zemljepisna imena tujih zemljepisnih pojavov, sta deli *Slovenski eksonimi* (Kladnik idr. 2013) in *Seznam tujih zemljepisnih imen v slovenskem jeziku* (Kladnik 2001). Upoštevati je treba, da deli od izida nista bili posodobljeni, zato so lahko danes za nekatera imena priporočeni drugačni zapisi. Posodobljen in aktualen je seznam standardiziranih imen neodvisnih držav in odvisnih ozemelj (2024), ki ga je pripravila Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije. Vir zemljepisnih imen so lahko tudi pravopisni slovar (slovar SP 2001, ePravopis) ter različne enciklopedije, atlasi in zemljevidi.

Jezikoslovci in geografi se trudimo, da bi v prihodnje standardizirali tudi imena pokrajin, imena glavnih mest in vodna imena ter tako olajšali odločitve uporabnikom.

3.1 Sklanjanje in zapis z vezajem

Ime upravne enote je nastalo iz dveh imen samostojnih imen, zato ime opredelimo kot dvojno zemljepisno ime, to pa sklanjamo v vseh sestavinah, in sicer enako, kot bi posamezno ime sklanjali samostojno.

Trentinsko je samostalnik srednjega spola, sklanjamo ga po četrti srednji sklanjatvi (enako kot pridevniške besede).

Zgornje Poadižje je samostalniška besedna zveza srednjega spola, sklanjamo jo po prvi srednji sklanjatvi.

	Trentinsko	Zgornje Poadižje	Trentinsko - Zgornje Poadižje
Imenovalnik	Trentinsko	Zgornje Poadižje	Trentinsko - Zgornje Poadižje
Rodilnik	Trentinskega	Zgornjega Poadižja	Trentinskega - Zgornjega Poadižja
Dajalnik	Trentinskemu	Zgornjemu Poadižju	Trentinskemu - Zgornjemu Poadižju
Tožilnik	Trentinsko	Zgornje Poadižje	Trentinsko - Zgornje Poadižje
Mestnik	pri Trentinskem	pri Zgornjem Poadižju	pri Trentinskem - Zgornjem Poadižju
Orodnik	s Trentinskim	z Zgornjim Poadižjem	s Trentinskim - Zgornjim Poadižjem

Med deli dvojnega zemljepisnega imena pišemo po pravilih SP 2001 nestični vezaj. Ob potekajoči prenovi pravopisnih pravil *Pravopis 8.0* so v poglavju Ločila predstavljena tudi dvojna imena. Zaradi neustaljenosti zapisa[3] in vzporednosti z dvojnimi poimenovanji[4] je podan predlog, da bi se med dvema enotama dvojnega imena namesto dosedanjega nestičnega vezaja zapisoval stični vezaj.

LITERATURA

Dobrovoljc 2022 = Helena Dobrovoljc, Prevajanje občnih sestavin v imenih ruskih federalnih subjektov, *Jezikovna svetovalnica*, 2022, https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/5758/prevajanje-ob%C4%8Dnih-sestavin-v-imenih-ruskih-federalnih-subjektov.

Državna pregledna karta v merilu 1 : 1.000.000, Portal Prostor, Geodetska uprava Republike Slovenije, 2023, https://www.e-prostor.gov.si/podrocja/drzavni-topografski-sistem/drzavne-karte/.

Državna pregledna karta v merilu 1 : 250.000, Portal Prostor, Geodetska uprava Republike Slovenije, 2023, https://www.e-prostor.gov.si/podrocja/drzavni-topografski-sistem/drzavne-karte/.

ePravopis = *Slovar slovenskega pravopisa*, spletni rastoči slovar, 2014–, www.fran.si.

Geografski terminološki slovar = *Geografski terminološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2005.

ISK = Toponomastika, *Inštitut za slovensko kulturo*, b. d., https://www.iskbenecija.eu/attivita-dejavnost-2/toponomastika/.

Kladnik 2001 = Drago Kladnik, *Seznam tujih zemljepisnih imen v slovenskem jeziku*, Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije, 2001.

Kladnik idr. 2013 = Drago Kladnik – Rok Ciglič – Mauro Hrvatin – Drago Perko – Peter Repolusk – Manca Volk Bahun, *Slovenski eksonimi*, Ljubljana: Založba ZRC, 2013.

Naše doline = Naše doline, *Benečija*, b. d., https://benecija.eu/sl/destinacija/nase-doline/.

Pravopis 8.0 = *Pravopis 8.0*: *pravila novega slovenskega pravopisa za javno razpravo*, https://pravopis8.fran.si/.

Seznam standardiziranih imen neodvisnih držav in odvisnih ozemelj = *Imena neodvisnih držav in odvisnih ozemelj* (16. december 2024), 2024, https://www.gov.si/assets/organi-v-sestavi/GURS/Dokumenti/Delovna_telesa/KSZI/Publikacije/IMENA_NEODVISNIH_DRZAV_IN_ODVISNIH_OZEMELJ.xlsx.

---

3 Med deli dvojnega zemljepisnega imena sta namesto nestičnega vezaja v rabi pogosto uporabljena bodisi nestični pomišljaj (morda tudi pod vplivom urejevalnikov besedil, ki nestični vezaj podaljšajo v pomišljaj) bodisi stični vezaj.

4 Med dvojna poimenovanja uvrščamo samostalniška občnoimenska poimenovanja, v katerih v novo poimenovalno enoto združimo sicer samostojni sestavini, ki ju v prosti zvezi povežemo z »in« (*pečar-keramik*, *prostor-čas*, *akvarij-terarij*).

SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – Založba ZRC, 2001.
SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014 ([1]1970–1991), www.fran.si.

Mojca Kumin Horvat – Urška Vranjek Ošlak – Alenka Jelovšek

Droži – *kruh z drožmi*

Cobiss: 1.04
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.14

Vprašanje

Opažam, da se za kruh, ki vzhaja s pomočjo droži, uporablja predlog *z*: *kruh z drožmi*. Droži so bistvena sestavina kruha, tako kot moka (pa ne rečemo *kruh z moko*), medtem ko denimo semena niso nujna sestavina, ampak možni dodatek (in v tem primeru rečemo *kruh s semeni*). Ali torej ne bi bilo pravilneje uporabljati predlog *iz*: *kruh iz droži*? In kako je s pridevnikom – kaj bi bilo ekvivalent *kvašenemu testu* – *droženo testo*?

Odgovor

Zdi se, da je osrednji razlog za (navidez nekoliko pleonastično) besedno zvezo *kruh z drožmi* ta, da je na ta način izpostavljena tista bistvena lastnost, ki to vrsto kruha razlikuje od drugih. Podobna struktura je uporabljena tudi v drugih primerih, npr. *kruh s semeni*, *kruh brez kvasa*, *kruh z otrobi* itd. Podobno je struktura s predlogom *iz* pogostejša tam, kjer želimo izpostaviti eno od glavnih sestavin, npr. *kruh (z drožmi) iz pirine moke*.

1 *Droži* v slovarjih na portalu Fran

Na zvezo *kruh z drožmi* deloma kaže že zgled v slovarskem sestavku *droži* v SSKJ2 in SP 2001, zveza pa je predstavljena tudi v najnovejšem slovarju knjižne slovenščine eSSKJ:

Mojca Kumin Horvat ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ▪ mojca.horvat@zrc-sazu.si ▪ https://orcid.org/0000-0002-3235-4909
Urška Vranjek Ošlak ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ▪ urska.vranjek@zrc-sazu.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-3374-4228
Alenka Jelovšek ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ▪ alenka.jelovsek@zrc-sazu.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-3818-096X

CC BY SA

SSKJ2
droží -í ž mn. (ī ī)
1. nadomestek za kvas, navadno iz prosene moke in mošta: *z drožmi pečen kruh ima poseben okus*
eSSKJ
droži droží *množinski samostalnik ženskega spola* [droží]
1. nadomestek za kvas, navadno iz rženе moke in vode, ki nastaja ob počasni fermentaciji zmesi: *Kruh z drožmi ima kiselkast okus, ostane pa dalj časa svež.*

Zanimivo je, kako se je sestava droži skozi čas spremenila – v času SSKJ (in SSKJ2) so jih najpogosteje delali iz prosene moke in mošta oz. sadnih usedlin (kar potrjujejo tudi zunajjezikovne informacije v pregledanem narečnem gradivu), danes pa se za njihovo pripravo večinoma uporablja rženo moko in vodo.

2 Tvorjenke

Iz samostalnika *droži* lahko, kot ste navedli že sami, tvorimo pridevnik *drožen* (z izgovorom [drôžən]), ki ga navajajo tudi slovarji na portalu Fran, vendar pa se zdi, da se nanaša le na drugi pomen samostalnika *droži* (SSKJ2: 2. usedlina v vinu ali pivu po končanem vrenju).

SSKJ2
drôžen -žna -o prid. (ó)
nanašajoč se na droži, drože: *drožno vino, žganje* / *drožne glivice* glive kvasovke

V rabi opažamo pojavljanje zvez, kot sta *droženo testo* in *droženi kruh*, npr. v primeru *droženega kruha s semeni* enega od veletrgovcev v Sloveniji, kar kaže na to, da se ta pridevnik v sodobni slovenščini lahko nanaša tudi na prvi pomen samostalnika *droži*. Za pridevnik, ki se nanaša na ta pomen, se je uveljavil izgovor [drožén] (ki je bil sicer evidentiran tudi v listkovni kartoteki (Kartoteka SSKJ), a v SSKJ nato ni bil vključen), pri čemer gre verjetno tudi za pomenski odtenek pri tvorbi vrstnega pridevnika, in sicer *drôžni* (*drožno vino* – nanašajoč se na 2. pomen) proti *drožéni* (*droženo testo*, *droženi kruh* – nanašajoč se na 1. pomen). V korpusnem iskalniku metaFida sta sicer obe zvezi, *droženo testo* in *drožno testo*, zelo redki – skupno najdemo le tri pojavitve. Gre torej za dva različna pridevnika, ki imata različni priponski obrazili za izpeljavo pridevnika iz samostalnika: *-én* in *-ən* (prim. Toporišič 2000: 199).

Kot kaže korpus metaFida, je zveza *kruh z drožmi* (104 pojavitve) veliko pogostejša od zveze *kruh iz droži* (10 pojavitev).

3 *Droži* v narečjih

Kot zanimivost naj dodamo podatke o narečni raznolikosti leksema *drož* ter njegovih naglasnih in oblikovnih različic, kot so izpričani v še neobdelanem gradivu za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA V798). Poleg leksema *droži* (*drôži* (primor., rovt., dol., štaj.), *dróži* (rovt., dol., štaj., pan.) in *droží* (dol.)) se pojavljajo še *drože* (*drôže* (kor., rovt., dol., štaj.), *dróže* (pan.) in *drožé* (kor., primor., gor., dol., štaj., pan.)) ter tudi tvorjenka *drožje* (*dróžje* (kor., prim., gor., dol., pan.), *drôžje* (kor., rovt., gor., dol.) in *drožjé* (gor., kor., prim., dol., štaj., pan.)).

Redkeje so v narečjih prisotne oblike *dróža* (kor., gor., štaj.), *drožjá* (prim., gor.), *dróžja* (gor.), *drôžji* (prim.), *drôžki* (rovt., dol.) in *dróž* (gor.). Poleg tega opažamo v celotnem jezikovnem prostoru tudi pomensko raznolikost besede *droži* (ter njenih besedotvornih in naglasnih različic), in sicer izraz *droži* v primorski narečni skupini pomeni ‘tropine’, v rovtarski in dolenjski pa ‘kvas’. Beseda *drožje* se v pomenu ‘goščava na dnu soda’ in ‘ostanek pri vrenju vina, pri jabolčnem soku’ pojavlja v koroški in primorski narečni skupini, v pomenu ‘zdrobljeno seno’ pa samo v primorski. Pomen ‘nadomestek za kvas’ imata še besedi *drožja*, evidentirana v primorski in gorenjski narečni skupini, ter *drožki* z območja rovtarske narečne skupine; pomen ‘usedlina, ki po koncu vrenja ostane v vinu’ ali podoben pomen ‘usedlina pri stiskanju sadja’ pa je izpričan pri besedah *drože* v dolenjski, rovtarski in panonski narečni skupini, *droža* v štajerski ter *drožja* v primorski narečni skupini. Ob navedenih pomenih se posamično v štajerski narečni skupini pojavlja še pomen ‘črepinje, koščki razbite lončene posode, lončenine’ (Weiss 1998: 183).

4 Iz zgodovine

Beseda *droži* (< psl. **drožďi*, **drožďьje*) je imela že v svoji izvorni praslovanski obliki različne pomene, tj. ‘usedlina, kvas, droži’ (Snoj 2015), odraz česar je, kot vidimo, še danes prisoten v slovenskem jezikovnem prostoru. Različni pomeni (in deloma različne oblike) so izpričani tudi skozi zgodovino slovenskega knjižnega jezika od 16. stoletja dalje, kot kažejo zgodovinski in etimološki slovarji na portalu Fran.

Beseda je dobro izpričana že v obdobju nastanka slovenskega knjižnega jezika, in sicer v množinski obliki *drožje* z rodilnikom *drožji*, ki jo v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja najdemo v dveh osnovnih pomenih:

> 1. ‘kar se usede, nabere na dnu, navadno v vinu; usedlina; tudi v zvezi drožje od olja ‘oljna usedlina’: Nu GOSPVD Zebaoth bo .. pèrpravil, enu goſtovanje od zhiſtiga Vina, od tolſtine, od musgou, od Vina, v’katerim nej **droshji** (DB 1584, II,10a); Amurca. Germ. Oeltrusen oder Heffen. Sclav. **droſhie** od oila, grampa (MTh 1603, I,82-83)
> 2.‘snov, ki omogoča vzhajanje testa; kvas, droži’: Enu mahinu droshy, enu cillu teſtu kisſelu ſturi (TL 1561, 87b) (eSSKJ16, geslo *droži*).

V Kastelec-Vorenčevem slovarju (1680–1710) jo najdemo pod iztočnicama *droži* in *drožje*, a lahko na podlagi dejstva, da so pod prvo izpričani predvsem rodilniški zgledi, pod drugo pa samo imenovalniški, in na podlagi primerjave s stanjem v 16. stoletju sklepamo, da gre za eno obliko, in sicer enako kot v 16. stoletju: *drožje* z rodilnikom *drožji* (ali že tudi *droži*, na kar bi kazala v mestniku izpričana oblika *drožeh*), v obeh primerih pa je izpričan le pomen ‘usedlina’.

> ***droži*** ž mn., F[5], **craſsamen, -nis,** goszhava teh *droſhy*; **defaecare vinum,** vinu pretozhiti, is *droſhji* vſèti; **faecatum vinum,** kolnu na *droſhéh* vinu; **uvae foeciniae,** grosdje, kateru doſti *droſhy* da; **vinum defaecare, elutrire,** vinu is *droſhy* odtozhiti
> ***drožje*** ž mn., F[3], **faex, -cis,** *droſhje,* neſnaga, oſtanki; **pannosa faex,** goſte *droſhjè,* na katerih ſe klobúk ſtury; **trygapus, -pi,** zidilu, tá zaina ali korba, ſkuſi katero ſe *droſhje* prezejajo

V le nekoliko mlajšem Hipolitovem slovarju (1711–1712) pa v pomenu ‘usedlina’ že najdemo današnji enako imenovalniško obliko *droži* (ob *drožje* in *drože*).

> Weinhefen, Trusen, gleger. vinske droshy, tropíne. foex (Hipolit, geslo *droži*)
> Hefen, Trusen. droshé, tropíne, oſtánki. foex (Hipolit, geslo *drože*)
> Trygepus, ein löchertes Instrument, durch welliches man das glögger durchseicht. énu zidílu, ta zájna, ali kőrba, skus katéru se droſhjè prezéjajo (Hipolit, geslo *drožje*)

V pomenu ‘sredstvo za vzhajanje testa’ pa v Hipolitovem slovarju najdemo izpeljanko *drožica*.

> Hebel, ſauerteig. droshíza, quáſs. fermentum (Hipolit, geslo *drožica*)

Izraz najdemo še v Pleteršnikovem slovarju s konca 19. stoletja, a v pomenu ‘hlebec iz kvašenega testa’.

> das Sauerteiglaibchen, *Mur.*, *Cig.*, *C.*; olovne drožice, der Pressgerm, *Dol.* (Pleteršnik, geslo *drožica*)

Podoben zgled lahko najdemo tudi v korpusu Jezikovni viri starejše slovenščine IMP:

> Ves mošt je penast, in take že čedne pene, ki vró iz soda, porabijo skerbne gospodinje za kravajce ali **drožice**, ki jih pomesijo med proseno moko, naredé majhne hlepčike, ki berž skipé, in jih ali na solncu ali pa v hiši posušé, da potlej ž njimi kruh mesijo in da shaja ko se v gorkoti v testu oživí in razvija ogelnokislogaz. (IMP: Zalokar, *Umno kmetovanje in gospodarstvo*, 1854)

Od Hipolita sedem desetletij mlajši Pohlinov slovar pa je navajal samo obliko *drožje*, in sicer v nasprotju s Hipolitom v pomenu ‘sredstvo za vzhajanje’.

> **Dróſhje** ſh. NEMŠKO: Gähre Sauerteig; LATINSKO: Fermentum (Snoj 2021, geslo *drožje*)

V 19. stoletju je v prekmurskem knjižnem jeziku za ‘usedlino’ izpričana oblika *droždže*, ki jo med drugimi izrazi iz iste besedne družine (npr. *drožci*, *drože*, *droži*) navaja tudi Pleteršnikov slovar, kjer pa je osnovna oblika prav tako stara oblika *drožje*, primarni pomen pa ‘usedlina’.

> **droždžé** dróuždži ž mn. *droži, usedlina v vinu ali pivu po končanem vrenju:* ali vszi nepobo’zni zemle morejo piti, i dro’zd’zé vö ‘zreti TA 1848, 60 (Novak 2014, geslo *droždže*)
> **drožî**, *f. pl.* = drožje, *Cig.*, *Jan.*, *Met.*, *Dol.*; droži so v dnu soda zbrane, *DSv.* (Pleteršnik)
> **dróžja**, *f.* 1) der Pressgermlaib, *Valj. (Rad)*; — 2) drožjȇ, gen. -žîj, -žjá, *f. pl.* die Hefen; izpiti drožje, *Trub.*; na drožjah ležati, *Dalm.*; vino, v katerem ne drožij, (“drožji”), *Dalm.* (Pleteršnik)

V Pleteršnikovem slovarju pa lahko najdemo tudi številne pridevnike, tvorjene iz tega samostalnika:

> *dróžast*, adj. heficht, Cig.
> *dróžən*, *-žna*, adj. Hefen-, Jan.
> *drožȇn*, adj. aus Hefen-.
> *dróžjast*, adj. = drožnat, Kast. (W.).
> *drožnàt*, *-áta*, adj. Hefen-, hefig, Cig., Jan.; drožnat kruh, das Hefenbrot, drožnata potica, der Hefenkuchen, V.-Cig.
> *drožnjàt*, *-áta*, adj. = drožnat, C.

Na podlagi zgodovinskega gradiva lahko torej sklepamo, da je oblika *droži* v knjižnem jeziku prevladala šele v 20. stoletju, njen primarni pomen pa je bil skoraj do sodobnosti ‘usedlina’.

Viri in literatura

eSSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika,* 2016–, www.fran.si.
eSSKJ16 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, 2022–, www.fran.si.
Hipolit = *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja*, 2022, www.fran.si.
IMP = Tomaž Erjavec, *Digital library and corpus of historical Slovene IMP 1.1, Slovenian language resource repository CLARIN.SI*, 2014, http://hdl.handle.net/11356/1031.
Kartoteka SSKJ = Kartoteka Slovarja slovenskega knjižnega jezika, Oddelek za leksikologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani, hrani Arhiv Republike Slovenije.
metaFida = *Korpus metaFida*, https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=mfida10.
Novak 2014 = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, 2014 ([1]2006), www.fran.si.
Pleteršnik = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, 2014 ([1]1894–1895), www.fran.si.
SLA V798 = *Droži* [V798, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
Snoj 2015 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, [3]2015 ([1]1997), www.fran.si.
Snoj 2021 = Marko Snoj, *Slovar Pohlinovega jezika*, 2021 ([1]2020), www.fran.si.
SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014 ([1]1970–1991), www.fran.si.
Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, [4]2000.
Weiss 1998 = *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (A–H)*, 2016 ([1]1998), www.fran.si.

Peter Weiss

Prebivalske oblike *Polzelan*, *Izolan*, *Kalan*, *Dolan* ipd.

Cobiss: 1.04
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.15

Vprašanje

Kot Polzelana me moti, da se v pravopisu ali krajevnih leksikonih za prebivalca Polzele še vedno uporablja oblika *Polzeljan*, čeprav tega ne jaz ne moji sokrajani niso še nikoli slišali in ne uporabljali. *Polzeljan* je zaničljivo ime za prebivalca Polzele, ki ga za nas radi uporabljajo Celjani.

Odgovor

Ime prebivalca (naselja, pokrajine itd.) se v slovenskem knjižnem jeziku tvori iz krajevnega imena s priponskim obrazilom *-(č)an* »ne glede na izglasje podstave« (SP 2001, uvod, člen 1006); dodani so primeri *Ljubljana – Ljubljančan*, *Split – Splitčan*, *Dol – Dolan*. To, splošno pravilo velja za mnoga imena, v podrobnostih pa je zelo pomanjkljivo in kliče po izpopolnitvi.

V slovarskem delu SP 2001 in v še starejšem priročniku *Slovenska krajevna imena* (SKI, 1985) so pri nekaterih krajevnih imenih navedene nenavadne, umetno tvorjene prebivalske oblike, in sicer v primerjavi z dejanskimi, kot jih uporabljajo domačini in okoličani, ali ker jih v dejanski rabi sploh ni. (Umetno tvorjenega je veliko manj v knjigah Pavla Zdovca *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*, Celovec, 2008, in Pavleta Merkuja *Slovenska krajevna imena v Italiji*, Trst, 1999.) Te umetne oblike v primerjavi z odprtim in hkrati ohlapnim pristopom iz pravopisnega uvoda domačine, govorce in pisce v določenem kraju in njegovi okolici pogosto begajo, ker jim dajejo vedeti, da ne obvladajo lastnega jezika, čeprav svoje oblike skoraj edini nenehno uporabljajo tudi v narečjih. Kot da je knjižni jezik nekaj tako težko razložljivega in razumljivega, da pripada krogu

Peter Weiss ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ▪ peter.weiss@guest.arnes.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-0609-2252

CC BY SA

izbrancev in ga domačini ne morejo razumeti. To se zdaj že desetletja in odločno predolgo v jezikovnih priročnikih dogaja pri imenih krajev, katerih osnova se konča na *l*: predpisano je prebivalsko ime *Polzeljan* iz krajevnega imena *Polzela*, *Izoljan* iz krajevnega imena *Izola* (prim. Dobrovoljc 2016) in ob različicah *Nakljanec* iz krajevnega imena *Naklo* v občini Kranj (prim. Dobrovoljc – Snoj – Weiss 2018). V nekaterih primerih je potem iz prebivalskega imena na *-jan* tvorjen še pridevnik, npr. *izoljanski* k *Izola* in ob različicah *nakljanski* k *Naklo*.

Gotovo se *j* v prebivalskem imenu piše, če se osnova krajevnega imena konča z *j*: prebivalec Celja je zagotovo *Celjan* (in pridevnik k obojemu *celjski*). Ni pa razloga za *j* v izpeljankah iz krajevnih imen z osnovo na *l*, ko se *j* ne govori in ko *l* ne izkazuje izpada *j*-ja za seboj (kar pomeni, da *l* ni mehek): taki primeri so recimo ***Polzelan***, ***Izolan*** (poleg *Izolčan*), ***Kalan*** in ***Dolan***.

Priročnik, kot je SKI, naj bi jezikovno stanje na terenu kar se da zanesljivo registriral in ga urejal za knjižno rabo, ponuja pa marsikdaj zmešnjavo, recimo pri krajevnih imenih *Dol* in *Dole* (z morebitnimi uradnimi dodatki, ne glede na izgovor izglasnega *l*-ja, ki je pri različnih ali celo pri istih krajih ali [l] ali [ų]). Avtorji so krajem, navedenim v tem priročniku, večinoma kar sistemsko pripisali prebivalsko ime na način *Dol(j)an*, kar je mogoče brati kot *Dolan* ali kot *Doljan* (ali obratno). To je pri tistih prebivalskih imenih, ki se uresničujejo samo v obliki *Dolan*, zavajajoča potvorba, sploh po začetku izhajanja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* leta 1970, ko v slovarjih med različicami pišemo in razumemo oznake *in* in *tudi* ter odkar znamo iz zaporedja ob njih razbrati različne veljave in vrednosti posameznih oblik (Za povrh vrednosti oznak *in* oz. *tudi* v slovarjih od SSKJ dalje niso v vseh enake). Če je prebivalec *Dolan*, se da to v slovenskem knjižnem jeziku enoumno zapisati, in če je *Doljan*, seveda prav tako: razlika je dovolj jasna in mešanje ni potrebno. Narobe je, če moramo domnevnim težavam, ki jih imajo gorenjski in koroški narečni govorci zaradi vplivov švapanja, pri tvorjenju prebivalskih oblik in pri njihovem pisanju v knjižnem jeziku slediti tudi drugod na slovenskem jezikovnem področju, torej tam, kjer teh zadreg ni. Simptomatično je, da imata v primerjavi z *Dol* in *Dole* krajevni imeni *Kal* in *Kale* (prvo z morebitnimi uradnimi dodatki) v priročniku SKI pripisano le prebivalsko ime *Kalan*, brez dvojnice z *j* – je pa z njim zapisana domnevna razvojna (ali prehodna, umišljena, nekdanja) oblika *Kaljan* v *Etimološkem slovarju slovenskih zemljepisnih imen* (Snoj 2009: 182).

Etimologinja Metka Furlan je v svoji knjigi *Prispevki k slovenski in slovanski etimologiji* (2016) povzela:

> Slovensko prebivalsko ime *Izolán*, ki ga stalno uporabljajo domačini Izole, je bilo izposojeno iz te predloge [namreč iz italijanskega *Isoláno* ‘prebivalec Izole’, op. P. W.] in ni v nobeni zvezi s slovenskim besedotvornim vzorcem na *-jan* (npr. *Lúkovica (pri Domžalah)* → *Lúkovičan*, lokalno *Lúkuca* → *Lúkučan*) slovanskega izvora. Pri mlajših priseljencih se uveljavlja domača va-

> rianta na *-čan*, tj. *Izolčan*, verjetno na podlagi *Koprčan* ← *Koper*, *Pirančan* ← *Piran*. Varianta *Izoljan* živi le kot umetna knjižna beseda v SKI in SP 2001 in jo je nekdo zaradi jezikoslovnega in zgodovinskega neznanja umetno ustvaril, v ljudskem jeziku pa ni nikoli obstajala, zato bi jo bilo treba iz normativnih priročnikov odstraniti. (Furlan 2016: 38)

Če bi bila varianta na *-jan* res obvezna, bi se ‘prebivalec Furlanije’ moral imenovati *Furljan*, pa je vendarle tudi v slovenskem knjižnem jeziku *Furlan*, in ‘kdor živi na deželi’ ali ‘prebivalec dežele’ bi moral biti *deželjan*, kot je bilo zapisano v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*, pa ni: knjižno je *deželan* – tako kot je ob upoštevanju različnih izvorov prebivalec Izole *Izolan*.

Enako velja tudi za prebivalsko ime ***Polzelan***. Primera *Istran* in *Solčavan* za prebivalca *Istre* in *Solčave* kažeta, da zagotovo nista tvorjena s priponskim obrazilom *-jan*, in tudi oblike *Polzelan*, *Izolan*, *Dolan*, *Kalan* ipd. so s sinhronega stališča sistemske in ustrezne. Pripravljajoči se slovenski pravopis (ePravopis) navaja ime *Izolan* (in poleg njega tudi *Izolčan*). Ni razloga, da v njem ne bi bilo žive prebivalske oblike *Polzelan*. (Gesla *Polzela* v ePravopisu še ni.)

Slovenistična stroka bo morala v široki in enotni akciji na terenu popisati vsa slovenska krajevna imena in oblike, nastale iz njih, v objavi pa opustiti navajanje umetnih tvorb, ki so neuporabne in nefunkcionalne vaje iz besedotvorja: za domačine so marsikdaj žaljive, drugi pa jih zlepa ne bodo uporabljali in zato tudi ne uveljavili. Lokalnim oblikam, kot so pojmovane zdaj, je marsikdaj mogoče dati večjo veljavo ter rabo in razumevanje urediti z oznakami – nič usodnega za jezikovno skupnost in njen jezik se ne bo zgodilo. Govorjenim oblikam na naglašeni *-an* bo treba posodobiti zapis naglasne kvantitete: brezprizivno predpisana kračina v imenovalniku ednine *-àn* še v SP 2001 je za velik del slovenskega prebivalstva nasilna in uporabnike odvrača od zbornega jezika, ki se jim zdi nerazumljiv in nedosegljiv, čeprav dolžina *-án* v imenovalniku ednine ne more biti žaljiva. (Po štiridesetih letih bo treba podatke obnoviti za ozemlje Republike Slovenije, pa tudi za Italijo, Avstrijo in Madžarsko, kjer se govori slovensko. Iz tega se bo dalo izdelati zanesljiv priročnik s preglednimi pravili in mehanizmi za tvorjenje posameznih oblik. To bi bil velik prispevek k jezikovni kulturi in slovenističnemu jezikoslovju.)

Še pripomba iz praktične stilistike. V ustreznih sobesedilih lahko namesto prebivalskega imena, če ga ne poznamo, uporabimo **(1)** opisno formulacijo *prebivalec* ipd. (*domačin iz*, *sogovornik iz* ...) + krajevno ime v rodilniku ali **(2)** *prebivalec kraja* ipd. + krajevno ime v imenovalniku: *prebivalec Bleda*, *prebivalec kraja Vransko*. Tako je sploh edino mogoče, če želimo biti natančni, pri krajevnih imenih z uradnimi desnimi prilastki, ki jih želimo ohraniti: *Bréžani* ali *Brežáni* so po ponatančenju *prebivalci Brega pri Golem Brdu* (in gotovo ne *Brežani pri Golem Brdu*), *Brégarji* ali *Brežáni* pa *prebivalci Brega pri Kočevju*. *Šola na Bregu pri Golem Brdu* (ne, tu je ni) bi bila z drugimi besedami *bréžanska* ali *brežánska šola* ipd., *cerkev na Bregu pri Kočevju* (samo priročen primer je: tudi cerkve tu ni) pa

bréška ali *brégarska cerkev*. Opisno izražanje prebivalskih imen in pridevnikov, ki se nanašajo na določeno krajevno ime, uporabnikom jezika po eni strani veča jezikovno gibkost, po drugi pa jih ne bremeni s kdaj res težavnimi prebivalskimi imeni, ki jih poznajo predvsem domačini, niso pa obvezna in nujna. Uporabljamo jih in gojimo, ker so gospodarna in bogatijo naš jezik, hkrati pa smo z njimi okretnejši in samozavestnejši govorci in pisci ter bolj zbrani poslušalci in bralci v slovenskem jeziku, in to v vseh njegovih različkih, od narečij do knjižnega jezika.

Glasilo s podnaslovom *Poročevalec Občine Polzela* se imenuje *Polzelan*, torej enako kot prebivalec Polzele, s tem da prebivalca lahko opredelimo opisno, glasila pa ne.

Literatura

Dobrovoljc 2016 = Helena Dobrovoljc, Zakaj na Obali ne marajo pravopisa?, *Jezikovna svetovalnica*, 2016, https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1169/zakaj-na-obali-ne-marajo-pravopisa.

Dobrovoljc – Snoj – Weiss 2018 = Helena Dobrovoljc – Marko Snoj – Peter Weiss, Prebivalci Naklega so »Naklanci«, »Nakljanci«, »Nakelčani« ali »Naklani«?, *Jezikovna svetovalnica*, 2018, https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/3153/prebivalci-naklega-so-naklanci-nakljanci-nakel%C4%8Dani-ali-naklani.

ePravopis = *Slovar slovenskega pravopisa*, spletni rastoči slovar, 2014–, www.fran.si.

Furlan 2016 = Metka Furlan, *Prispevki k slovenski in slovanski etimologiji*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016 (Linguistica et philologica 32).

Merkù 1999 = Pavle Merkù, *Slovenska krajevna imena v Italiji: priročnik = Toponimi sloveni in Italia: manuale*, Trst: Mladika, 1999.

SKI 1985 = Franc Jakopin idr., *Slovenska krajevna imena*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985 (Leksikoni Cankarjeve založbe).

Snoj 2009 = Marko Snoj, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana: Modrijan – Založba ZRC, 2009.

SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – Založba ZRC, 2001.

Zdovc 2008 = Pavel Zdovc, *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*, pregledana in preurejena ter razširjena žepna izdaja, Celovec: Slovenska prosvetna zveza – Slovenski znanstveni inštitut (izd.) – Drava (zal.), 2008.

Ocene in poročila

Danila Zuljan Kumar

Kovanje jezikovnih identitet v specifičnih zgodovinskih in geografskih okoliščinah

Cobiss: 1.19
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.16

***Forging Linguistic Identities*, Univerza Towson, Združene države Amerike, 3.–4. april 2025**

Konferenca z naslovom *Forging Linguistic Identities* (sln. Kovanje jezikovnih identitet) poteka vsaki dve leti v organizaciji Kolidža za humanistične vede (angl. *College of Liberal Arts*) oziroma njegovega Oddelka za romanske jezike in književnosti na Univerzi Towson v mestu Towson, približno 25 km severno od pristaniškega mesta Baltimore v zvezni državi Maryland na vzhodni obali ZDA. Kampus univerze obiskuje približno 22.000 študentov.

Konferenca je bila prvič organizirana leta 2017 in se osredotoča na razumevanje jezika kot družbenega pojava, ki ga sooblikujejo specifične zgodovinske in geografske okoliščine. Raziskuje vpliv jezika na oblikovanje individualnih in kolektivnih identitet, s posebnim poudarkom na vlogi narečij, večjezičnosti ter manjšinskih jezikov pri vzpostavljanju kulturnih in družbenih skupnosti. Njen glavni namen je torej predstavitev raziskav o tem, kako jezik oblikuje ter hkrati odraža zgodovinske in geopolitične okoliščine na različnih geografskih območjih sveta. Dogodek združuje raziskovalce iz različnih disciplin ter spodbuja akademski dialog in izmenjavo znanja na globalni ravni. Dobrodošli so tudi prispevki, ki obravnavajo vprašanja rabe, ohranjanja in revitalizacije manjšinskih ter avtohtonih jezikov, zlasti v kontekstu transnacionalnih in večetničnih državnih tvorb, pa tudi vpliv migracij na jezikovno rabo, jezikovne politike in oblikovanje identitet v diaspori. Poleg tega konferenca vključuje področje prevodoslovja ter poudarja pomen prevajanja kot sredstva za dostopnost, razumevanje in učinkovito medkulturno komunikacijo.

Letos je srečanje potekalo 3. in 4. aprila in je bilo glede udeležbe močno okrnjeno, saj smo se ga lahko udeležili le predavatelji iz Severne in Južne Amerike ter Evrope, medtem ko so bili referentom iz afriških in azijskih držav vizumi

Danila **Zuljan Kumar** ▪ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ▪ danila.zuljan@zrc-sazu.si ▪ https://orcid.org/0000-0003-1099-1955

CC BY SA

zavrnjeni. Od 37 referentov na programu se jih je tako kar tretjina morala konferenci odpovedati. Po navedbah organizatorjev se v ameriškem visokem šolstvu in znanosti že močno kažejo posledice politike predsednika Donalda Trumpa.

Glede na program konference bi najavljene referate lahko razdelili v naslednje tematske sklope:

- jezikovne ideologije in jezikovna pravičnost (jezik kot sredstvo družbene moči, neenakost, jezikovni predsodki, jezikovna diskriminacija);
- sociolingvistika večjezičnosti in jezikovnih stikov (kodno preklapljanje, jezikovna variacija, jezikovni stik v urbanih in globaliziranih okoljih);
- jezik, identiteta in migracije (jezik kot konstitutivni element osebne, etnične, spolne ali spolno usmerjene identitete; jezik in migracijske izkušnje);
- didaktika poučevanja drugega jezika (poseben poudarek je bil na pojavu t. i. translanguaginga, tj. prehajanja med jeziki z določenim namenom, na primer vključevanje prvega jezika govorca za razumevanje strokovnih vsebin v drugem jeziku);
- jezikovna politika in načrtovanje (jezikovno načrtovanje, revitalizacija, institucionalne jezikovne politike);
- jezikovne krajine in vizualna semiotika (večjezičnost v jezikovni krajini, oživljanje jezika skozi jezikovno krajino, npr. poimenovanje ulic v že izumrlem jeziku; javna raba jezika);
- ekolingvistika in aktivno državljanstvo (povezave med jezikom, okoljem in družbeno odgovornostjo).

V nadaljevanju se bom osredotočila le na omembo ali kratko predstavitev tematik izbranih referatov, ki sem jih poslušala.

Prvi temi, tj. jezikovnim ideologijam in jezikovni pravičnosti, sta bili posvečeni obe plenarni predavanji. Dr. Rachel Showstack, izredna profesorica za španščino in jezikoslovje na Državni univerzi v Wichiti, je v predavanju z naslovom *Community Engagement for Linguistic Justice and Health Equity* (Sodelovanje skupnosti za jezikovno pravičnost in zdravstveno enakost) predstavila raziskovalni pristop v aplikativnem jezikoslovju, katerega cilj je izboljšati dostop do zdravstvenih storitev govorcem različnih jezikov v Kansasu. Projekt vključuje tolmače, predstavnike zdravstvenih ustanov in člane jezikovnih skupnosti z namenom, da pomagajo govorcem z omejenim znanjem angleškega jezika pri komunikaciji v življenjskih situacijah, ki zahtevajo dobro jezikovno znanje, na primer pri natančnem opisu zdravstvenih težav zdravniku. Takšen pristop prispeva k jezikovni pravičnosti in zdravstveni enakosti vseh ljudi, ne glede na njihov jezik sporazumevanja in poznavanje jezika okolja.

V drugem plenarnem predavanju z naslovom *Sociolinguistics for Social Justice and Public Impact: Models, Methods, and Ethics* (Sociolingvistika za družbeno pravičnost in javni vpliv: modeli, metode in etika) je dr. Christine Mallinson,

direktorica Centra za družboslovne raziskave in pridružena profesorica za študij spola in žensk na Univerzi v Marylandu, Baltimore County (UMBC), skozi analizo jezika socialnih omrežij posameznih jezikovnih skupin v Baltimoru pokazala, kako jezik odraža in hkrati oblikuje družbene identitete, vključno z vprašanji rase, spola in socialnega položaja.

Dva referata sta predstavila gvaranščino kot avtohtoni jezik Južne Amerike. Dr. María Alejandra Mareco, sociolingvistka iz Paragvaja, je v referatu z naslovom *Jopara: Conversational Codeswitching between Spanish and Guarani – a Sociolinguistic Study* (Jopara: pogovorno preklapljanje med španščino in gvaranščino – sociolingvistična študija) predstavila značilnosti treh osnovnih narečij gvaranščine in posebnosti jopare, govorjene različice gvaranščine z močnim vplivom španščine. Gvaranščina je v Paragvaju zaščiten jezik in poleg španščine uradni državni jezik. Yliana V. Rodríguez je v referatu z naslovom *Re-indigenization and Linguistic Heritage: the Historical and Contemporary Role of Guarani in Uruguay's Cultural Identity Formation* (Oživljanje jezika in jezikovna dediščina: zgodovinska in sodobna vloga gvaranščine pri oblikovanju kulturne identitete Urugvaja) obravnavala načine, na katere se danes v Urugvaju spodbuja vračanje k avtohtoni kulturni identiteti skozi rabo gvaranščine.

S področja jezikovnega načrtovanja smo prisluhnili Corinne Stokes, sourednici knjige *A Grammar of Arabic*, ki predstavlja netradicionalno referenčno slovnico in nov okvir za primerjalno preučevanje različic arabskega jezika. Stokesova je predstavila referat z naslovom *Arabic Dialect Prescriptivism in the Multilingual United Arab Emirates* (Normativnost v arabskih narečjih večjezičnih Združenih arabskih emiratov), v katerem se je osredotočila na koncept »pravilnih« in »nepravilnih« oblik v različicah arabskega jezika, govorjenih v Združenih arabskih emiratih. Poudarila je, da gre predvsem za jezikovne ideologije, ki odražajo družbene norme, moč in kulturne preference.

Podoktorska študentka Centra za napredne raziskave v eksperimentalnem in aplikativnem jezikoslovju (ARiEAL) na Univerzi McMaster v Kanadi Alina Dochu, Ukrajinka krimskotatarskih korenin, je predstavila referat z naslovom *Language Policy and Educational Measures for Crimean Tatar Language Vitality and Reclamation* (Jezikovna politika in izobraževalni ukrepi za revitalizacijo in obujanje krimskotatarskega jezika) o kodifikaciji krimskotatarskega jezika.

Več predavanj je bilo posvečenih različicam kreolščine. Izpostavljam referat z naslovom *Language as a Tool of Emancipation and Resistance: the Case of Creole in Guadeloupe and Martinique* (Jezik kot orodje emancipacije in upora: primer kreolščine na Gvadelupu in Martiniku), ki ga je predstavila Catherine Theodore Desire, podoktorska študentka na Univerzi v Miamiju. V njem je predstavila prizadevanja avtohtonega prebivalstva francoskih karibskih otokov za družbeno, politično in kulturno osamosvojitev od Francije v postkolonialnem obdobju.

Kreolščina, ki je nastala kot mešani jezik med afriškimi, evropskimi in domorodnimi vplivi, je dolgo veljala za manjvreden jezik, povezan s kolonializmom in suženjstvom. Francoščina je bila uveljavljena kot edini uradni in legitimni jezik. Toda konec 20. stoletja in v 21. stoletjuso številni intelektualci, umetniki in jezikovni aktivisti začeli kreolščino rehabilitirati in povzdigovati kot simbol odpora proti kulturni dominaciji francoščine ter kot orodje identitetne afirmacije. Kreolščina njenim govorcem tako ne pomeni le komunikacijskega sredstva, ampak jo razumejo kot aktivni dejavnik emancipacije, ki omogoča ljudem uveljavitev lastne kulture in glasu.

Obsežen sklop predavanj je bil posvečen oživljanju ogroženih jezikov oziroma jezikov, ki so bili v določenem okolju v preteklosti prevladujoči, danes pa so skorajda izginili. Izpostavljam referat ameriškega romanista Jamesa Michella z Univerze Salve Regina v Newportu (zvezna država Rhode Island) z naslovom *Maintaining French Language in Rhode Island? The Case of Parlons Français* (Ohranjanje francoščine na Rhode Islandu? Primer projekta Parlons Français). Predstavil je projekt z naslovom *Parlons Français*, katerega cilj je ohranjati francoščino na Rhode Islandu, kjer ta ni več materni jezik večine, a ima pomembno kulturno in zgodovinsko vlogo. Projekt odpira prostore za pogovore v francoščini, v njegovem okviru se organizirajo tečaji, jezikovne kavarne in dogodki, ki povezujejo govorce francoščine ne glede na narodnost ali ozadje (frankofonske skupnosti, priseljenci, študentje).

S področja ekolingvistike, ki je sorazmerno nova veja sociolingvistike, je Philip W. Rudd, profesor jezikoslovja na Kansaški univerzi predstavil referat z naslovom *An Evolving Sense of Ecolinguistic Citizenship in Kenya* (Razvijajoče se dojemanje ekolingvističnega državljanstva v Keniji). Skozi analizo časopisnih člankov v svahiliju je referent raziskal spreminjanje odnosa lokalnega prebivalstva do okoljskih problematik ter preučil, kako se naraščajoča okoljska ozaveščenost odraža v jezikovni rabi v obdobju dveh desetletij. Na primerih člankov je pokazal naraščanje okoljske zavesti v urbanih afriških okoljih, kar se odraža tudi v nastajanju novih izrazov, povezanih z okoljsko tematiko.

Avtorica poročila sem na konferenci nastopila z referatom z naslovom *The Relationship between Standard Slovene and Two Slovene Micro-Languages among Slovenes in the Province of Udine, Italy: the Challenges of Separatism* (Odnos med knjižno slovenščino in dvema slovenskim mikrojezikoma med Slovenci v Videmski pokrajini v Italiji: izzivi jezikovnega separatizma), v katerem sem predstavila sociolingvistične razmere Slovencev v Videmski pokrajini Furlanije - Julijske krajine v Italiji. Zaradi zgodovinskih in političnih dejavnikov so govorci nadiškega, terskega in rezijanskega narečja razvili dve močni lokalni identiteti (beneškoslovensko in rezijansko), katerih osnovni graditelj je lastno narečje. To je v danih razmerah prevzelo združevalno funkcijo, ki jo ima sicer slovenski

knjižni jezik, in postalo pisno nadnarečje oziroma mikrojezik. Funkcija beneško-slovenskega in rezijanskega mikrojezika je torej ohranjanje slovenske jezikovne dediščine, hkrati pa vztrajanje pri njuni rabi (in odklanjanje knjižnega jezika) spodbuja jezikovni separatizem, ki dejansko ogroža tudi njuno vitalnost in hkrati omejuje povezave njunih govorcev s širšim slovenskim jezikovnim prostorom. Avtorica sem v prispevku predstavila strategije slovenskih organizacij v Italiji za krepitev vezi med lokalnimi skupnostmi in standardno slovenščino kot orodjem za ohranjanje kulturne in jezikovne identitete ter trajnostne vitalnosti slovenske manjšine na tem območju. Na referat so se odzvali trije poslušalci z vprašanji, ki so posegala na širša področja jezikovnega stika, kot jih je predstavil referat. Prvi se je oglasil Albin Aichberger, podoktorski študent na Univerzi v Miamiju, doma iz Avstrije. Sam je sicer predstavil nemško narečje alemán coloniero, ki ga govorijo potomci nemških priseljencev v vasi Colonia Tovar v Venezueli, ter unserdeutsch, tj. edini kreolski jezik, ki temelji na nemščini in ga danes govori le nekaj starejših govorcev v Avstraliji in Papui Novi Gvineji. Zanimalo ga je, kako se odnos oblasti in večinskega prebivalstva do slovenščine v Italiji kaže danes. Kot je povedal, je spremljal problematiko postavljanja dvojezičnih tabel na avstrijskem Koroškem in izrazil zadovoljstvo nad naklonjenim odnosom zdajšnjega koroškega deželnega glavarja do slovenske manjšine. Za Aichbergerjem se je oglasila Margherita Pampinella, profesorica italijanske književnosti na Univerzi Towson, sicer doma iz italijanskega Belluna v pokrajini Benečija (it. Veneto). Podrobneje jo je zanimal model dvojezičnega šolanja v Špetru, ki je bil predstavljen v referatu. Diskusijo pa je sklenil Salvatore Pappalardo, Sicilijanec, danes profesor italijanske književnosti na Univerzi Towson, ki je študijska leta preživel v Trstu in Gorici. Zanimalo ga je, kako se slovenska manjšina v Italiji vključuje v dogodke v sklopu Evropske prestolnice kulture, naziva, ki ga v letu 2025 nosita Nova Gorica in Gorica. Pampinellova in Pappalardo sta bila poleg Francisca Martineza Ibarre, sociolingvista z iste univerze, sicer Španca, glavna organizatorja konference.

Konferenca *Forging Linguistic Identities* je tako poudarila ne le pomen večjezičnosti, temveč tudi nujnost jezikovne pravičnosti v sodobnih večjezičnih in večkulturnih družbah. Kljub omejeni udeležbi je omogočila dragoceno izmenjavo raziskovalnih spoznanj in spodbudila razpravo o ohranjanju jezikovne raznolikosti kot temeljne vrednote sodobnega življenja, o vrednotenju jezikovnih kulturnih dediščin, ki se prenašajo skozi (nepriznane) manjšinske in regionalne jezike, ter o senzibilizaciji družbe glede jezikovne pravičnosti in preprečevanja jezikovne diskriminacije. S tem je konferenca potrdila svoj pomen kot forum za poglobljeno razumevanje povezave med jezikom, identiteto in družbenimi procesi ter za spodbujanje trajnostne zaščite jezikovne in kulturne raznolikosti.

Naslednja konferenca o »kovanju« jezikovnih identitet bo na Univerzi Towson marca 2027.

Novica Vujović

Henzelmannova knjiga o odnosu jezika i prostora: lingvistika ekološkog diskursa

Cobiss: 1.19
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.17

Martin Henzelmann, *Linguistik des ökologischen Diskurses. Untersuchungen zu Kommunikationsformen in Ökologie und Umweltschutz in der Russischen Föderation*, Berlin et al.: Peter Lang Verlag, 2024 (Symbolae Slavicae 39), 370 str.

Njemački lingvista Martin Henzelmann odnos jezika i prostora u najširem zahvatu sistema tih odnosa već više godina interpretira na temelju materijala (jezik, boje, simboli itd.) koji se mogu čitati sa znakova u javnom prostoru. Autor ovoga priloga svjedoči da je ime kolege Henzelmanna potvrđeno i u crnogorskoj filologiji, i to s nekoliko bibliografskih (autorskih i koautorskih) jedinica o crnogorskom jezičkom i semiotičkom pejzažu, zatim radom u redakciji međunarodnoga časopisa *Lingua Montenegrina*, redovnim učešćem na konferenciji *Cetinjski filološki dani* i tako redom. Za ovu priliku, međutim, iznijećemo nekoliko informacija o najnovijoj publikaciji Martina Henzelmanna u kojoj se autor opet opredijelio za aktuelnu i zanimljivu temu, u kojoj se još jednom očituje autorova upućenost u recentnu literaturu te primjena različitih metoda kako bi što cjelovitije izveo kritičku analizu jezičkih i drugih pratećih činilaca koji se odnose na ekološke fenomene.

Pitanje uloge ekoloških fenomena u savremenim društvima i jezicima postaje sve važnije. Na to je, pored ostalog, ukazao svjetski poznati naučnik George Lakoff: u jednom svom prilogu on komentariše relevantnost veza između ekoloških fenomena, kognitivnih radnji i mentalnih struktura (Lakoff 2010). Imajući u vidu prethodnu konstataciju, značajno je što se ovome pitanju sad sistematično pristupa i u slovenskoj lingvistici.

Komunikacija je važna jer je namijenjena prenošenju konkretnih činjenica na ciljani način i podsećanju da određene radnje treba izvršiti ili izbjeći. U kontekstu ekologije, to znači da moraju postojati određeni zakoni koji imaju regulatorni efekat i uspostavljaju norme. Spomenuti fenomeni i odnosi u koje stupaju mogu se ispitivati gramatički, semiotički i kulturološki, što se sve i nalazi u fokusu ove

Novica **Vujović** ▪ Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, Črna gora ▪ novica.vujovic@fcjk.me ▪ https://orcid.org/0000-0003-4528-6287

CC BY SA

nove monografije Martina Henzelmanna. Interpretacija je sprovedena na aktuelnim tekstovima iz Ruske Federacije.

Knjiga je dio poznate edicije „Symbolae Slavicae“, koja obuhvata nekoliko studija o jezicima kao što su ukrajinski i crnogorski, ali i o svjetski poznatom piscu Ivu Andriću. Ovu seriju uređuju međunarodno priznati profesori: Helmut Schaller (balkanista, počasni doktor Sofijskog univerziteta „Kliment Ohridski“ i profesor emeritus na Univerzitetu u Marburgu), Thede Kahl (slavista, helenista i romanista na Austrijskoj akademiji nauka u Beču, počasni doktor Univerziteta u Aradu u Rumuniji i profesor u Jeni) i Motoki Nomachi (rusista i profesor opšte lingvistike na Univerzitetu Hokaido).

Sadržaj ove knjige čini 16 poglavlja, pri čemu je prvo poglavlje predgovor u kojemu se objašnjavaju naučna aparatura, metodologija i motivi za nastanak monografije. Interpretacije od drugoga do 11 poglavlja predstavljaju jezgru ove knjige. U tim se poglavljima predstavljaju rezultati do kojih je autor dolazio tokom nekoliko godina evaluacije. Imajući to na pameti, u predstavljanju knjige prvenstveno ćemo se fokusirati na ovaj njen dio. Naredno, dvanaesto poglavlje daje rezime analize na ruskome jeziku. Poglavlje 13 je sveobuhvatna bibliografija, poglavlja 14 i 15 donose dobro organizovanu dodatnu literaturu o različitim temama, a poglavlje 16 čine predmetni i lokalni indeksi, koji nesumnjivo olakšavaju čitanje i kretanje kroz sadržaj monografije.

Autor Henzelmann posmatra ekolingvistiku kao fenomen koji objašnjava strukturu jezika po analogiji s ekosistemom. On ovu temu dijeli na dva glavna polja rada koja se, po njegovom mišljenju, moraju razmotriti. Prvo se tiče opšte organizacije situacije i njenih manifestacija. Na ekolingvistiku je snažno uticao rad Einara Haugena sedamdesetih godina XX vijeka. Dominantna ideja toga istraživača jeste da se jezik razvija u različitim pravcima, analogno ekološkom sistemu (str. 38–39). Za to se iznose različita teorijska razmatranja koja će se dodatno razvijati u narednim godinama. Činjenica da je ova osnova poseban odjek imala u bivšem Sovjetskom Savezu, a danas u Rusiji, posebno je istaknuta u monografiji (str. 53–58). Važnost ove pojedinosti autor sagledava i kroz međunarodni značaj slavističkih studija u ovoj oblasti.

Predstavljena je istorija pitanja i dat doprinos nastavku debate o ekosistemima, pa se stoga koriste različite referentne tačke. Posebno, radovi iz poljske istraživačke tradicije mogu pružiti važnu inspiraciju (str. 59). Autor navodi da ekološki diskurs predstavlja značajan poddiskurs među mnogim drugim temama javnog života. To opravdava posebnu kritičku analizu diskursa (str. 62), koja je čvrsto definisana u ovome segmentu, kao i temeljno razvijena u cjelinama koje slijede.

Kao što naslov sugeriše, Henzelmann fokusira svoje interpretacije na Rusku Federaciju. Studije predstavljene u narednim poglavljima dosljedno se pozivaju

na ovaj početak i stručno objašnjavaju veze između jezičkih i društvenih realnosti vezanih za ekološka pitanja. Autor bazira svoj materijal na sedam ključnih aktera i dovodi u pitanje jezičke obrasce u debatama relevantnim za životnu sredinu. Detaljno se ispituje jezik politike, nevladinih organizacija, medija, obrazovanja i nauke, turizma, biznisa i drugih aktera. Rezultat pokazuje „da su veoma različite interesne grupe aktivne u kontekstu mjera koje uspostavljaju direktnu vezu sa životnom sredinom kroz svoje jezičke akcije“ (str. 130). Naknadna vizuelizacija (str. 131) je dobro osmišljena i korisna je mjera za lakše sumiranje apstraktnih pitanja.

Jedna od centralnih tema knjige jeste i pravna lingvistika, pa ova studija otkriva složenost lingvističkih i pravnih komponenti. Dobro je poznato da je pravne tekstove teško uporediti i da su nastali na temelju različitih tradicija i društvenoistorijskih iskustava. Na primjer, znamo da su u drugoj polovini XX vijeka multietničke države poput Sovjetskog Saveza i Jugoslavije u velikoj mjeri doživjele unutrašnju koheziju kroz svoje granice i zakone. Danas, države nasljednice tih zemalja idu svojim putem i imaju svoje zakone koji utiču na sve oblasti svakodnevnog života.

U slavistici nalazimo brojne studije posvećene nesrećnim spojevima jezika, odnosno jezičke nauke i politike (npr., Lisek 2014). Ovakve veze vrijedi i ovim povodom spomenuti, jer su se i u Rusiji pojavile karakteristike jurisprudencije što su zasnovane na specifičnoj pravnoj tradiciji i prihvatanju inovacija. Stoga su jezička sredstva važna u kontekstu politike kad je u pitanju formulisanje ciljeva zaštite životne sredine. Henzelmann jasno i tačno sumira ove jezičke strategije i vizuelizuje ih u razumljivoj šemi (str. 139–140). Ovaj segment rada takođe uspijeva klasifikovati složena pitanja te pokazati kako se ona odnose na pitanja životne sredine i očuvanja prirode. Naravno, u Rusiji, kao i u drugim zemljama, postoje zakoni koji se odnose na ekološku zaštitu. Henzelmann dokumentuje koje komponente karakterišu ruski jezik u pravnom kontekstu i koji su intratekstualni aspekti gramatički povezani u ovom kontekstu (str. 148).

Osmo poglavlje posebno je vrijedno pažnje. Ono se bavi strategijama za prevođenje međunarodnih pravnih tekstova. Brojne studije već su utvrdile da je nekad veoma teško pronaći ekvivalente u različitim jezicima. To je sveobuhvatno opisano u studiji Caoa (Cao 2007), i sam autor monografije koju predstavljamo bavio se ovom tekstualno-teorijskom temom (Henzelmann 2019). Za razliku od nivoa Evropske unije, đe se u međuvremenu može primijetiti stabilizacija u tehničkoj terminologije, za međunarodne sporazume s Rusijom moraju se pronaći individualna rešenja. Nije uvijek to lako postići zbog toga što pored pravne tradicije važnu ulogu imaju i semantičke kolokacije. To čak može dovesti do toga da pojedinačne riječi budu problematične ili čak neprihvatljive. Kao ilustrativne za ovu temu predstavljene su opšte strategije za izradu prevoda. Osnovni problem je što uvijek postoji izvorni jezik i ciljni jezik, čije se leksičke suptilnosti moraju

poštovati u pravnom kontekstu i prenositi na drugi jezik (str. 174–175). Istovremeno, činjenica se mora prenijeti iz jednog pravnog sistema u drugi (str. 176), a to je daleko najveći izazov za prevodioca, koji obično nije obučeni pravnik (osim ako se nije specijalizovao u ovoj oblasti). Predstavljeni su „Agenda 21“, „Protokol iz Kjota“ i „Pariski sporazum“, a njihove različite jezičke verzije su uporedno analizirane. Martin Henzelmann koristi praktično sve dostupne evropske jezike na kojima su dokumenti dostupni da bi ih s gledišta izabrane teme i postavljene metodologije upoređivao s ruskim. Tako su sličnosti i razlike s engleskim, francuskim, španskim i njemačkim jezikom kompetentno komentarisane, a njihovo terminološko modeliranje je kritički procijenjeno u kontekstu specijalizovane komunikacije. Brojne tabele i vizuelni modeli (kao što su oni na str. 199, 202 i 210) veoma su dobro urađeni i nesumnjivo služe kao informativne ilustracije. Treba naglasiti da fascinantno djeluje činjenica da Henzelmann kao rusista upoređuje, komentariše i procjenjuje standardne formulacije na toliko različitih jezika te, na osnovu toga, pokazuje koje su terminološke opcije povoljne ili nepovoljne za ruski jezik (posebno na str. 220–225). Generalno, autor zaključuje da „kulturne semiotičke reference ne moraju biti uzete u obzir samo tokom prevođenja, već i da imaju trajan uticaj na ili ometaju njegovu implementaciju u nacionalno pravo“ (str. 226). Na ovom važnom argumentu temelji se cijela diskusija u ovom poglavlju.

Naredno poglavlje fokusira se na konstrukcijsku gramatiku. Ova lingvistička teorija je predstavljena u svojim osnovnim principima i njenom značaju u Ruskoj Federaciji (str. 229–242). Veze između gramatičkih konstrukcija i pristupa zasnovanih na upotrebi u vezi s ekološkim pitanjima su posebno pronicljive. Tako se, na primjer, na str. 261 predstavlja složena sintaksička i semantička šema jezičke konstrukcije koja se često koristi u ruskim nacionalnim parkovima i dr. i smještena je u specifičan ekološki kontekst. Upravo je to centralni uvid teorije konstrukcione gramatike: određena gramatička konstrukcija se tumači u zavisnosti od svog konteksta.

Konačno, deseto poglavlje posvećeno je vizuelnoj lingvistici (str. 273). Ono se bavi ulogom jezika u javnom prostoru i interakcijom između lingvističkih i drugih komponenti, što je u posljednje vrijeme postalo sve relevantnije u međunarodnom slavističkom okruženju (vidi Henzelmann 2024 ili Lisek 2025, da navedemo samo dva aktuelna primjera koji odgovaraju na različite percepcije jezika u javnom prostoru). Martin Henzelmann dokumentuje veze između informacija percipiranih u prvom ili drugom planu javnog prostora i analizira ulogu boja, položaja i simbola na informativnim znakovima u Republici Tatarstan (str. 302, 314). Ova republika je zvanično dvojezična (ruski i tatarski). Ističe se da je upravo zbog toga relevantno kad određeni jezik jeste ili nije prisutan u javnom prostoru. U konkretnom slučaju to je tatarski. Njegovo djelimično odsustvo ukazuje na „dominantni status ruskog jezika u dvojezičnoj republici“. Autor konstatuje: „Prevod ili znak

konstruisan prema sličnoj šemi na tatarskom nije dostupan“ (str. 316) – barem ne u analiziranom primjeru. Međutim, autor naglašava i to da je uspio prikupiti znatan broj dokaza o upotrebi oba jezika i da je njihova upotreba hijerarhijska (str. 317).

Zaključne napomene (str. 319) sumiraju najvažnije nalaze iz strukture monografije. Čitalac dobija rezime i na ruskom jeziku (str. 323), što nesumnjivo pomaže slavistima da steknu dobar pregled teme o kojoj se u knjizi govori. Priložena bibliografija (str. 327) veoma je opsežna i sadrži najbitnije publikacije o ovom problemu. Dodatne reference i indeks (str. 365) takođe su pregledno organizovani i stručno osmišljeni.

Sumirajući sve rečeno može se zaključiti da je nova monografija Martina Henzelmanna napisana naučnim i jasnim stilom i u njoj autor pouzdano primjenjuje aktuelne lingvističke pristupe na pitanja i fenomene iz ekologije. Činjenica da je autor dobro oslonjen na međunarodne literaturne izvore i interpretacije i u ukupnom rezultatu ove knjige još jednom je potvrđena. Interpretirane su nove činjenice i kontekstualizovane na ozbiljnom naučnom nivou, doprinoseći tako temeljnom proučavanju teme. Prijedlog ili sugestija koja se eventualno može dati uz ovu publikaciju jeste da knjiga bude objavljena i na engleskom ili ruskom jeziku, s obzirom na to da je tema od globalnog interesa i aktuelne relevantnosti za slovensku i opštu lingvistiku. Bez obzira na to, nema sumnje da monografija predstavlja značajan doprinos za proučavanje ruske lingvistike i stoga zaslužuje sveobuhvatnu pažnju međunarodne naučne javnosti.

LITERATURA

Cao 2007 = Deborah Cao, *Translating Law*, Clevedon, Buffalo – Toronto: Multilingual Matters, 2007.

Henzelmann 2019 = Martin Henzelmann, Beobachtungen zu Balkanismen in der europäischen Rechtsterminologie (mit Blick auf das Bulgarische und auf das Rumänische), *Linguistique Balkanique* 58.1 (2019), 73–88.

Henzelmann 2024 = Martin Henzelmann, Language in post-Yugoslav Montenegro: an Unstable Complex of Contested Values, *Zeitschrift für Slawistik = Journal of Slavic Studies* 69.2 (2024) = *New Insights into South Slavic Linguistics*, ur. Martin Henzelmann, 229–255.

Lakoff 2010 = George Lakoff, Why it matters how we frame the environment, *Environmental Communication* 4.1 (2010), 70–81.

Lisek 2014 = Grzegorz Lisek, *Sprachgesetze – ihre Begründung und Effektivität. Ein polnisch-deutscher Vergleich der Sprachpolitik*, Jena: Leander Wissenschaft, 2014.

Lisek 2025 = Grzegorz Lisek, Russian in Artistic and Regulatory Discourses? The Appearance and Thematic Composition of Multilingual Signs in Linguistic Landscape of the Czech Town of Karlovy Vary, *Croatica et Slavica Iadertina* 21.1 (2025), 343–365.

V spomin

Maria Wtorkowska

V spomin profesorici Bożeni Ostromęcki-Frączak (1944–2024)

Cobiss: 1.19
https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.18

Enkrat začeto mora se končati:
Naravnost h koncu vsak začetek seže.
Tone Pretnar[1]

Bożena Ostromęcka-Frączak[2] je bila poljska jezikoslovka, ki je bila več kot 60 let povezana z Univerzo v Lodžu (Uniwersytet Łódzki) na Poljskem. Tam je leta 1962 začela študij polonistike, nato še rusistike in se takoj po končanem študiju zaposlila na Katedri za poljski jezik. Tam je dosegla vse znanstvene nazive, postavljala temelje loške glotodidaktike, izvajala znanstvene raziskave, pisala monografije in članke, mentorirala številne diplomante, magistrante in doktorande, recenzirala znanstvene publikacije, sodelovala pri habilitacijskih postopkih ter organizirala mednarodne znanstvene konference.

Bożena Ostromęcka-Frączak je pomemben del svojega akademskega delovanja posvetila Sloveniji. Dolga leta je bila pooblaščenka rektorja Univerze v Lodžu za neposredno sodelovanje z Univerzo v Ljubljani. Na njeno pobudo se je začelo izredno dragoceno sodelovanje med polonisti, slavisti, etnologi in pedagogi z obeh univerz; delovne stike je navezala tudi s sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, vabila jih je na znanstvene konference in gostujoča predavanja na svoji matični univerzi v Lodžu, dr. Vlada Nartnika je pritegnila k pregledu in h korekturam *Slovensko-poljskega slovarja*, mlajše kolege pa tudi v komisije pri zagovoru disertacij njenih doktorandov na Univerzi v Lodžu. Njeno delo je zaznamovalo sodelovanje med poljsko in slovensko jezikoslovno

Maria Wtorkowska ▪ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ▪ mariazofia.wtorkowska@ff.uni-lj.si ▪ https://orcid.org/0000-0001-9317-2490

1 Tone Pretnar, *Stkal sem ga iz štirih norih rim: Antona Pretnarja Zbranih grafomanij 3. zvezek*, ur. Miran Hladnik, Ljubljana – Kranj: Slava, 1993, 57.

2 Njeno raziskovalno delo v slovenskem prostoru je predstavljeno v prispevku Marie Wtorkowske, Profesorica Bożena Ostromęcka-Frączak – jezikoslovna vez med Poljsko in Slovenijo, *Jezikoslovni zapiski* 15.1–2 (2009), 287–292.

CC BY SA

skupnostjo, predvsem na področju leksikografije, didaktike in kontrastivne analize jezika. V Sloveniji je preživela več let – najprej kot lektorica za poljski jezik na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (1983–1991), pozneje pa kot gostujoča raziskovalka. V tem času je navezala tesne stike s slovenskimi kolegicami in kolegi in se dejavno vključila v slovenski jezikoslovni prostor. Njeno bivanje ni bilo omejeno na delo – bila je radovedna opazovalka slovenske kulture, natančna raziskovalka jezikovnih stikov in entuziastična promotorka medkulturnega dialoga.

S Tonetom Pretnarjem je pripravila prvi *Slovensko-poljski slovar* (izdan leta 1996 v Ljubljani), v katerem najdemo tako pojmovne kot pojasnjevalne ustreznice pa tudi bogato frazeološko gradivo. Njegova vrednost – tako znanstvena kot praktična – je neprecenljiva, in to v celotnem slovanskem merilu. Slovar je zasnovan z občutkom za potrebe uporabnikov – študentov, učiteljev in prevajalcev. Ni samo zbirka besed, ampak tudi most med jezikoma, zgrajen z izjemno skrbnostjo in spoštovanjem do obeh jezikov. V monografiji z naslovom *Zgodovina slovenskega slovaropisja* (*Historia leksykografii słoweńskiej*) iz leta 2007 najdemo pregled šestih stoletij zgodovine slovenskega jezika in kritično analizo okrog 85 leksikografskih del. V njej je prikazan boj Slovencev za lastno identiteto, predvsem pa za ohranitev lastnega jezika. Avtorica v delu ne le predstavlja zgodovinski razvoj slovenskih slovarjev, ampak tudi reflektira, kako se leksikografski postopki prepletajo s kulturnim kontekstom in jezikovno politiko. Knjiga je hkrati znanstvena razprava in osebno pričevanje o spoštovanju do slovenskega jezika in njegovih raziskovalcev.

Profesorica Bożena Ostromęcka-Frączak ni bila le raziskovalka, jezikoslovka, polonistka, slavistka, ampak tudi širokosrčna oseba, ki je bila zmeraj pripravljena pomagati ne glede na okoliščine. Nikogar, ki se je obrnil nanjo, ni odslovila – vedno je našla čas za pomoč in nasvete svojim kolegicam in kolegom, študentkam in študentom.

Srečanje z njo človeka res nikoli ni pustilo ravnodušnega, saj je bila zmeraj polna optimizma, energije in notranje moči, ki jih je znala prenašati na druge. Tako je vedno spodbujala sogovornika k udejanjanju njegovih načrtov ter sebi in drugim postavljala nove izzive, s katerimi se je vedno z neverjetno voljo uspešno spoprijemala. Znala je motivirati za delo z besedami in dejanji. Nikoli ni obupala in tega je učila tudi nas, svoje učence. Vsega tega se spominjamo tudi mi, njeni ljubljanski kolegi, in to štejemo za eno izmed odlik cenjene profesorice, zaradi katere si zasluži posebno priznanje in spoštovanje. Kljub stiskam in bolezni, ki ji jih je prineslo življenje, je do konca ostala nasmejana in močna.

Bożena Ostromęcka Frączek je s svojim delom in osebnostjo pustila močan pečat v slovenskem akademskem okolju. Njena odprtost, povezovalnost in strokovna natančnost so ostale v spominu vsem, ki so imeli priložnost sodelovati z njo.

Cześć Jej pamięci!

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so revija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, slovenska znanstvena **jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto**, na začetku pomladi in na začetku jeseni. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Priporočeni obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastonjskega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani http://ZRCola.zrc-sazu.si. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki v sistemu Open Journal System na naslovu https://ojs.zrc-sazu.si/jz/login, tistim s posebnimi jezikoslovnimi znaki pa naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih v obsegu do 15 vrstic je pri slovenskih prispevkih objavljen v angleščini, pri neslovenskih prispevkih pa v slovenščini; oddate ga lahko v jeziku prispevka. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po prejšnjih objavah v Jezikoslovnih zapiskih.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter z delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

Nekaj besedil je bilo pripravljenih z vnašalnim sistemom ZRCola (**http://ZRCola.zrc-sazu.si**), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (**http://www.zrc-sazu.si**) razvil **Peter Weiss**.

Jezikoslovni zapiski 31.2 (2025)
ISSN 0354-0448

Razprave in članki

Gašper **Tonin** – Tanja **Fajfar** – Mojca **Žagar Karer** — Vključujoča terminologija: primer medicinske terminologije
Matjaž **Zgonc** — Standardologija slovenščine: je slovenski knjižni jezik bližje standardizaciji zgodnjega tipa ali poznega tipa?
Marjeta **Vrbinc** – Donna M. T. Cr. **Farina** – Alenka **Vrbinc** — Zapis izgovora in izbor pravopisne različice angleščine v dvojezičnih slovarjih za slovenske priseljence v ZDA
Ivana **Matas Ivanković** — Identifying New Multi-Word Prepositions in Croatian: the *Preposition + Noun + Preposition* Pattern
Mojca **Kompara Lukančič** — Prepoznavanje krajšav in razvezav v angleških besedilih s področja varstvoslovja z algoritmom Krajšavar ter orodjema ChatGPT in Perplexity
Nina **Ledinek** – Mitja **Trojar** — Zasnova in oblikovanje *Korpusa znanstvenih besedil sodobne slovenščine*
Михаил Николаевич **Саенко** — Праславянское **(w)ǫsъ* ‘ус’: проблемы реконструкции
Karmen **Kenda-Jež** — Vzhodna rovtarska narečja v *Slovenskem lingvističnem atlasu* (SLA)

Ob stoti obletnici izida prve geolingvistične študije slovenskega jezika

Mojca **Schlamberger Brezar** – Valentina **Teršek** – Primož **Weingerl** – Urška **Stanković Elesini** — Lucien Tesnière in njegov *Atlas za študij dvojine*: aktualizacija po 100 letih od izida
Valentina **Teršek** – Primož **Weingerl** – Mojca **Schlamberger Brezar** – Urška **Stanković Elesini** — Izdelava prototipa uporabniškega vmesnika za interaktivni Tesnièrjev *Lingvistični atlas za študij dvojine v slovenščini*
Miha **Sušnik** — Slovensko narečno gradivo v zapuščini Luciena Tesnièrja
Andrejka **Žejn** — Lucien Tesnière in koroška slovenska narečja

Iz svetovalnic

Manca **Černivec** — Italijanske dežele: *Veneto* ali *Benečija*? *Trentinsko* ali *Trentino*? In samo *Južna Tirolska*?
Mojca **Kumin Horvat** – Urška **Vranjek Ošlak** – Alenka **Jelovšek** — Droži – *kruh z drožmi*
Peter **Weiss** — Prebivalske oblike *Polzelan*, *Izolan*, *Kalan*, *Dolan* ipd.

Ocene in poročila

Danila **Zuljan Kumar** — Kovanje jezikovnih identitet v specifičnih zgodovinskih in geografskih okoliščinah
Novica **Vujović** — Henzelmannova knjiga o odnosu jezika i prostora: lingvistika ekološkog diskursa

V spomin

Maria **Wtorkowska** — V spomin profesorici Bożeni Ostromęcki-Frączak (1944–2024)

ISSN 0354-0448

